

श्री आत्मानंद ग्रंथमाला नंबर ३३ मो.

श्रीमद् जिनलाभसूरि विरचित,

श्री

आत्मप्रबोध भाषांतर.

जिन वचनामृत महोदधिमांथी धुरंधर गीतार्थ पंडित वचनतरंग विन्दुरूप सम्यक्त्व, देशविरति,
सर्वविरति अने परमात्मभाव स्वरूप विगोरे अनेक विषयोपर दृष्टान्तयुक्त विस्तारथी
विवेचन.

अनुवादक,

स्वर्गस्थ झवेरभाई भाइचंद शाह,

भावनगर निवासी.

बाबुसाहेब प्रतापचंदजी गुलाबचंदजी मुंबई निवासीए करेली
आर्थिक सहायवडे,

छपावी प्रसिद्धकर्ता,

श्री जैन आत्मानंद सभा

भावनगर.

वीर संवत २४३८ आत्म संवत १७ विक्रम संवत १९६८ इ. स. १९१२

धी “ आनंद ” प्रिन्टींग प्रेस—भावनगर.

નરેંદ્ર દેવેંદ્રસુખાનિ સર્વો—અપિ પ્રકામં સુવ્રજાનિલોકે ।
પરં ચિદાનંદપદૈકહેતુઃ સુદુર્લભસ્તાત્ત્વિક આત્મબોધઃ ॥
તતો નિરસ્યાઽશ્વિન્નદુષ્ટકર્મ—વ્રજં સુધીજિઃ સતતં સ્વધર્મઃ ।
સમગ્ર સાંસારિકદુઃખરોધ—સ્સમર્જનીયઃ શુચિરાત્મબોધઃ ॥

ત્રણ ભુવનોમાં ચક્રવર્તી અને ઈંદ્રના સર્વ સુખો અત્યંતપણે સુલભ છે; પરંતુ સિદ્ધિસુખના અદ્વિતીય કારણરૂપ ‘આત્મબોધની પ્રાપ્તિ’ વાસ્તવિકપણે દુર્લભ છે. તેટલા માટે વિચક્ષણ જનોએ સમસ્ત દુષ્ટ કર્મના સમૂહને દૂર કરી આત્માને એકાંત હિતકારી અને સંસારની સર્વ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓને સંવર કરનાર પવિત્ર આત્મબોધની ઉપાળખના કરવી.

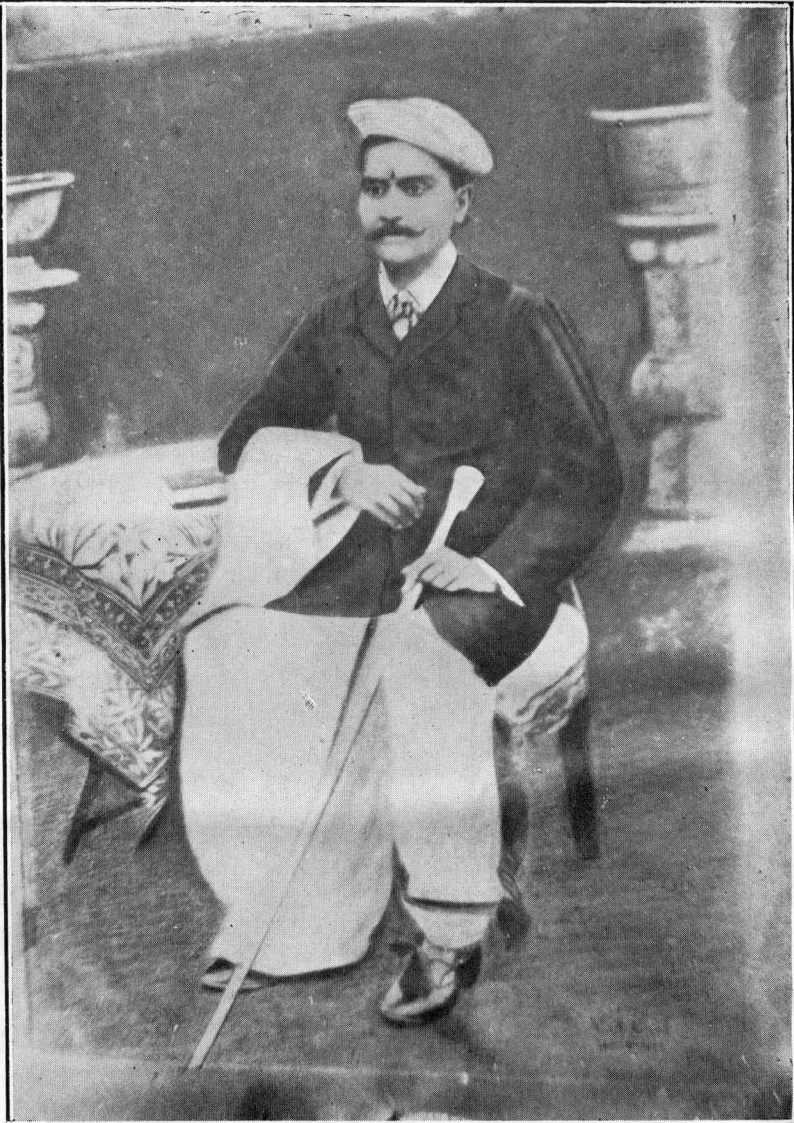
શ્રીમદ્ જિનલાજસૂરિજી.
(આત્મપ્રબોધ)

ન્યાયાંભોનિધિ શ્રીમદ્વિજયાનંદસૂરી.

(આત્મારામજી મહારાજ)

बाबुसाहेब गुलाबचंदजी अमीचंदजी झवेरी

मुंबई.

Baboosaheb Gulabchandji Amichandji Zaveri

BOMBAY.

श्री आत्म प्रबोध.

भाषांतर.

प्रकाशक,

श्री जैनआत्मानंदसभा

भावनगर.

॥सत्त्वःसदा श्री गुरुकृत्यवृक्ष॥

श्रीजैनागमसागरप्रमथने निर्व्याजमन्याचन्नः
प्रौढोन्मादिकुवादिवारणकुक्षे गर्वोग्रकण्ठोरवः
सच्चारित्रधरःकुशाग्रधिषणः सच्छर्मस्त्रीद्व्यास्पदम्
आत्माराममुनिश्वरो विजयते जव्याम्बुजे जास्करः ॥ १ ॥

भावार्थ—श्री जैनागमस्य समुदने मथन करवाभां जनेअर मथायस पर्वत समान, प्राद
अने डिन्मादि अथा कुवादिसुपी साथीअनां दुगमां अविष्ट असुरिसिंद समान, अन्यारित्रने धारण
अनार, कुशाग्र बुद्धिवाणा, सद्धर्मना वीजारथान, अने अज्य प्राणुइय कमणभां सुवइय अथा
श्री आत्माराममु निश्वर विजय पावे छे.

श्रीमद्विजयानंदसूरीश्वरपादपद्मंज्योनमः

અર્પણપત્રિકા.

સ્વર્ગવાસી બાબુસાહેબ,

ગુલાબચંદજી અમીચંદજી પન્નાલાલ જ્જેરી,

મુંબઈ.

આપ વ્યાવહારિક સ્થિતિમાં સારી પ્રવૃત્તિવાળા હતા. આપનો ઉચ્ચ કુલમાં જન્મ થયો હોવાથી તેમજ બાબુ પન્નાલાલ પુરણચંદજીના પૌત્ર થતા હોવાથી જ્જેરીના ધંધામાં કુશળ હોવાસાથે ધર્મઉપર શ્રદ્ધાવાળા હતા. આપનું હૃદય જ્ઞાતિક, જ્ઞાત, ઉદાર અને સાધર્મી બંધુઓને સહાય કરવાની જાવનાથી વાસિત હતું. જીવદયા અને જ્ઞાનોષ્ઠારના કાર્યો પર આપને શ્રદ્ધા પ્રેમ હતો. આપના તેવા પ્રેમપાત્ર ધાર્મિક કાર્યો જોવાનો જૈનસમાજને વચ્ચે આવ્યા પહેલાં લઘુવયમાં આપનો દેહોત્સર્ગ થયો હોય, તેવા પરલોકવાસી આત્માને જાવમય શાંતિ આપનારો, અને ભવ્યાત્માને આત્મવોધ પ્રાપ્ત કરાવનારો (આત્મ સ્વરૂપ ઓઠાવનારો) આ આત્મવોધ ગ્રંથ આપના સ્મરણીય હૃદયમાં આરોપિત કરી તેની પ્રેરણા કરનાર આપના પિતૃજન્મ પુત્ર બાબુ સાહેબ પ્રતાપચંદજીના પુત્ર કર્તવ્યને અજિનંદન આપી અમે અતિ આનંદિત થઈએ છીએ.

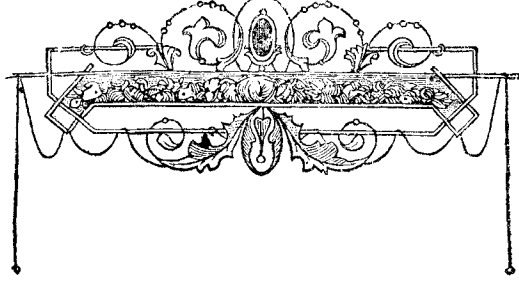
આત્માનંદ ભુવન. }

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા,

ભાવનગર.

પ્રસ્તાવના.

દરેક આત્મામાં અસાધારણ અન્યુદયને આપનાર સામર્થ્ય અને શક્તિઓ બીજરૂપે રહેલી છે. તેમને મનુષ્યનિશ્ચય બલથી મેલવી શકે છે. નિશ્ચયબલ એ કાંઈ સાધારણ પ્રકારનું બલ નથી, પણ તે મનુષ્ય જીવનની ડુંગામાં ડુંગી નૂમિકામાં જવાનું સાધન છે. જૈન યોગવિદ્યાનો મહાન્ આરંજ જેને માટે પ્રરૂપિત થયેલો છે, તેવા મનના નિગ્રહનું ફલ પણ નિશ્ચયબલ છે. મનુષ્યની અંતઃશક્તિમાં જે ઉચ્ચ અજિદ્વાષાઓ અને શુદ્ધ વિચારો પ્રગટે છે, તેમની કૃતાર્થતા નિશ્ચયબલમાં જ રહેલી છે. જેનામાં એ અદ્વિત બલ રહેલું છે, તે ધર્મની ક્રિયા અને તત્ત્વમાર્ગનો પથિક બની શકે છે. વિશ્વોપકારી જગવાન્ તીર્થંકરોએ પ્રાણીઓના હિતને માટે જે આજ્ઞારૂપ નિયમો પ્રરૂપેલા છે, તે બધા નિશ્ચયબલથી જ પાળી શકાય છે. તે નિશ્ચય બલને દૃઢ રાખવાને માટે જ દાન, શીલ, તપ અને જાવ-એ ચતુર્વિધ ધર્મની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. એ ચાર સ્તંભોને અવલંબીને સર્વધર્મશિરોમણિ આર્હતધર્મનો સુંદર પ્રાસાદ રહેલો છે. નિશ્ચયબલ અથવા મનોબલને ધારણ કરનાર જન્ય આત્માએ પવિત્ર અને સુંદર પ્રાસાદમાં વાસ કરવાનો અધિકારી થાય છે. તે નિશ્ચયબલને ટકાવી રાખવાને માટે જે ગુણોની આવશ્યકતા છે, તે ગુણો આર્હત ધર્મ-શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલા છે, તે શાસ્ત્ર ઉદ્દોષણ કરે છે કે, “નિશ્ચયબલ મેલવવાને માટે સદ્વર્તન ધારણ કરજો. ઉદાસીનતા, સ્વેદ, ચિંતા અને જય જે મનોબલને ઘુટું કરી નાંખનારા છે અને આત્માના જાવી ઉદયને રોકનારા છે તેમને હૃદયમાં પેસવા દેશો નહીં. નિરંતર આત્મચિંતવન કરજો, કટુતામાં મધુરતા શીખજો. ઇટલે દુઃખમાં સુખને માની લેતાં શીખજો. દુઃખોને અનુજવી ઢીલા થશો નહીં અને સંતાપના રોદણાં રુશો નહીં. તમારા મનને કર્મ પ્રકૃતિનું જ્ઞાતા અને તત્ત્વજ્ઞાનને સેવવાનું અધિકારી બનાવવા નિશ્ચયબલ આપજો, તેથી તમોને દુઃખમાં પ્રસન્નતા રાખવાનું કાર્ય જરાપણ કઠિન જણાશે નહીં. ”

શાસ્ત્રોની આ વાણી બોલી જવાની કે સાંજીલી જવાની નથી પણ તેને ક્રિયામાં-વર્તનમાં મુકવી જોઈએ. એ વર્તનમાં મુકવાને માટેજ આર્હત આગમ ઉપરથી પ્રાચીન વિદ્વાનોએ અનેક લેખ લેખેલા છે. પ્રત્યેક લેખની રચના જિન્ન જિન્ન લાગે છે, પણ તેમનો પવિત્ર ઉદ્દેશ એકજ હોય છે. તે પવિત્ર ઉદ્દેશથી લેખાણા ગ્રંથોની અંદર કેટલું બધું ગૌરવ રહેલું છે ? તેનો ચિતાર સહૃદય વિદ્વાનોજ આપી શકે તેમ છે.

સર્વ દર્શન શિરોમણિ જૈનદર્શનમાં વિશ્વોપકારી મહાત્માઓએ જન્યા-ત્માઓના હિતની સ્વાતર અનેક ગ્રંથો લેખેલા છે. અને તેથીજ નારતવર્ષ ઉપર વસતી આર્ય પ્રજામાં આર્હત ધર્મની જ્ઞાન સમૃદ્ધિ સર્વોત્કૃષ્ટ ગણાય છે. જોકે તેનાં અનેક કારણો છે, પરંતુ મુખ્ય કારણ તેમના ગ્રંથોમાં વર્ણવેલું ઉચ્ચ પ્રકારનું તત્ત્વજ્ઞાન કેવલ શુષ્ક નથી, પણ તે સાથે તે ક્રિયા, આચાર અને સંવર્તનના બોધરૂપ માધુર્યથી જરૂર છે. તેની અંદર હૃદયના ઉચ્ચ જાવને જાગ્રત કરનારી જાવનાઓ એવી રીતે પ્રરૂપેલી છે કે જેમનાથી સંસારી જીવો પોતાના દોષોને દૂર કરવા અને આત્માના ગુણોને સંપાદન કરવા સમર્થ થઈ શકે છે.

આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ આર્હત ધર્મની જ્ઞાનસમૃદ્ધિના વૈજવના પરિપૂર્ણ વિદ્યાસ રૂપ છે. ઉપર કહેલ નિશ્ચયબલ અજવા મનોવલ પ્રાપ્ત કરવાની સામગ્રી આ ગ્રંથમાં भरપૂર ગોઠવેલી છે. આત્મા એ પદાર્થની અંદર જે સામર્થ્ય, વીર્ય અને સત્તા રહેલી છે, તેને ઓઠલાવવાને માટે જે સાધનો જોઈએ, તે સાધનો આ ગ્રંથમાં યુક્તિ અને પ્રમાણ સાથે પ્રતિપાદિત કરેલા છે. મનુષ્યોમાં કર્મજનિત જે જે દોષો રહેલા છે, તેમને ટાળીને તેમના આત્મામાં રહેલા ઉચ્ચ લક્ષણો સ્વીકૃત્તવામાટે સર્વોત્તમ સાધન સમ્યક્ત્વજ છે. તે વિષે આ ગ્રંથમાં સવિસ્તર વિવેચન કરવામાં આવેલું છે, તે ઉપરથી આત્મા કેવી રીતે પ્રબોધને પ્રાપ્ત કરે છે, અને પ્રબોધ પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્માએ શું કરવું જોઈએ ? इत्यादि ઉચ્ચ પ્રકારો ગ્રંથકારે એવી શૈલી અને ક્રમથી વર્ણવ્યા છે કે, જેથી આ ગ્રંથનું આત્મપ્રબોધ એ નામ સંપૂર્ણ સાર્થકતાને ધારણ કરે છે. વળી પ્રબોધનો અર્થ જાગૃતિ થાય છે, જેનાથી આત્માની પ્રબોધ-જાગૃતિ થાય એવા વિચારોનો જેમાં સંગ્રહ છે, એવો આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ તેના નામની સંપૂર્ણ કૃતાર્થતા પણ સંપાદન કરે છે.

જ્યાં પ્રકાશ ત્યાં પ્રબોધ હોય છે. અંધકારમાં પ્રબોધ હોઈ શકતો નથી; તેથી આ ગ્રંથના પ્રકરણને પ્રકાશ નામ આપેલું છે. આ ગ્રંથમાં પ્રકરણ રૂપે ચાર

પ્રકાશો આપેલા છે. પ્રથમ પ્રકાશનું નામ સમ્યક્ત્વનિર્ણય રાખેલું છે. આ પ્રકાશની અંદર આ ગ્રંથના અધિકારીનો નિર્ણય કરી આત્મા શબ્દનો અર્થ, આત્માના પ્રકાર, અને સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી નિરૂપણ કરેલું છે. શ્રાવકપણાના તત્ત્વને પ્રતિપાદન કરનાર સમ્યક્ત્વ તત્ત્વને પ્રરૂપતાં ગ્રંથકારે તેને અંગે આત્મશુદ્ધિનો વિષય ઘણો સરસરીતે વર્ણવ્યો છે. મનુષ્યની માનસ શક્તિઓ અને ગુણો કેવીરીતે વિકાશને પામે છે અને અસાધારણ માનસશક્તિઓ શાથી સ્ત્રીલે છે? એ વાત આત્મશુદ્ધિના વિષયથી સ્પષ્ટ થાય છે. તે ઉપર આપેલ પ્રભાસ ચિત્રકારનું દૃષ્ટાંત એ વિષયનું યથાર્થ સ્પષ્ટીકરણ કરે છે. સમ્યક્ત્વના જોડોના પ્રસંગમાં પંચવિધ વિનયનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરતાં દેવપૂજા અને ચૈત્ય જક્તિનો વિષય ઘણો જ ચિત્તાકર્ષક રચાઈ છે. પવિત્ર પ્રભુની પૂજા—જક્તિથી હૃદય ઉપર હંડામાં જુંદી જે જાવના પહે છે, અને તેથી હૃદય જે દ્રવીજૂત થાય છે, તેનો ચિતાર ગ્રંથકારે તે વિષયની ચર્ચામાં દર્શાવેલો છે. અને તે ઉપર અસરકારક દૃષ્ટાંતો આપી પ્રસ્તુત વિષયને અત્યંત સમર્થ બનાવ્યો છે; જે વાંચતાં આસ્તિક હૃદય જાવોદ્ધાસથી ભરણ જાય છે. સમ્યક્ત્વની વિવિધ શુદ્ધિ દર્શાવતાં ગ્રંથકારે સમ્યક્ત્વની મહત્તાનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે અને પછી તેના છુષણો ને દૃષ્ટાંત પૂર્વક સમજાવી સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રભાવકનું સવિસ્તાર વ્યાન આપેલું છે. જે પ્રસંગ સમ્યક્ત્વના અધિકારી આત્માઓને અતિ આનંદ ઉપજાવે છે. તે ઉપરથી ગ્રંથકારે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે કે, દરેક જૈને સમ્યક્ત્વની જાવનાને માટે ઉચ્ચપણે ગતિમાન્ થવું જોઈએ, તે પ્રમાણે ગતિમાન્ થતાં ઉચ્ચ વર્તન રાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને કલ્યાણકારક પ્રવૃત્તિ આચરવી જોઈએ અને તેથી દરેક જૈને સમ્યક્ત્વના પ્રજાવક થવું જોઈએ. પ્રવચન, ધર્મકથા, વાદવિવાદ, નિમિત્તજ્ઞાન, તપ, વિદ્યાસિદ્ધિ અને શાસનજ્ઞાન એ ઉચ્ચ સાધનોથી પ્રજાવક થઈ શકાય છે, અને પ્રજાવનાને માટે તે સાધનો મેળવવાની આવશ્યકતા છે, એ વાત વિદ્વાન્ ગ્રંથકારે ઉચ્ચ આશયથી પ્રતિપાદન કરેલી છે. આ જવોદધિમાંથી પ્રસાર થવા ઇચ્છા રાખનારા જવ્યાત્માએ ધારણ કરેલા સમ્યક્ત્વને સર્વદા વિભૂષિત રાખવું જોઈએ. એ ઉદ્દેશને લઈને આર્હત આગામમાં દર્શાવેલા સમ્યક્ત્વના જૂષણો વિષે ગ્રંથકારે રસિક વિવેચન કરેલું છે. ત્યાર વાદ સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણો હેતુપૂર્વક ઉદાહરણો આપી સમજાવ્યા છે. પછી ઠ પ્રકારની યતના, ઠ આગાર, છ જાવના અને ઠ સ્થાનકના શુદ્ધ સ્વરૂપ દર્શાવી એ પ્રથમ પ્રકાશને પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો છે.

આ ગ્રંથનો બીજો દેશવિરતિ નામે પ્રકાશ છે. આ પ્રકાશમાં ગૃહસ્થ ધર્મનું ઉપયોગી વિવેચન આપેલું છે. ગૃહસ્થની સમાચારી કેવી હોવી જોઈએ? કેવા ગુણોથી ગૃહસ્થાવાસ અલંકૃત થાય છે? અને ગૃહસ્થે કેવા વ્રતો પાલવા જોઈએ? એ વિષય ઉપર ગ્રંથકારે પોતાનો વાણીનો વૈજ્ઞવ ઉચ્ચ પ્રકારે દર્શાવ્યો છે. તેમાંથી એવો ધ્વનિ નિકલે છે કે, જ્ય મનુષ્યે નિશ્ચય બલ વધારવાના સાધનો સંપાદન કરવા, હૃદ્વ્રજ એવા મનુષ્યજીવનને સૂર્ય જેવું તેજસ્વી, પ્રતાપી અને સર્વનું શ્રેયઃસાધક બનાવવું, આલસ, પ્રમાદ, વ્યગ્રતા, ક્રોધ, ચિંતા, મોહ અને અમર્યાદ આસક્તિ દટલાથી અત્યંત સાવધ રહેવું, એ દોષો વિપત્તિઓના મહાસાગરમાં ડુબારુનારા છે, એમ માનવું, સમ્પ્રદુર્વ્યસનો ઉદયની આશાને નિર્મૂળ કરી દુર્ગતિના દરવાજા તરફ દ્વંડ્વ જનારા છે, એમ નિશ્ચય કરવો. ઢલ પ્રપંચની છાયામાં પળ જાગ ન રહેવું, સત્યનો પ્રાણ જતાં પળ ત્યાગ ન કરવો અને નિશ્ચય બલ અને આત્મબલમાં વિશ્વાસવાળા રહેવું, એ દેશવિરતિ ધર્મના ઉપદેશનું રહસ્ય છે, અને ગૃહસ્થ ધર્મના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રકાશ છે. તે ગૃહસ્થધર્મને અંગે વાર વ્રતોનું સ્વરૂપ અને સદાચાર જરેલા સદ્વર્તન વિષે ગ્રંથકારે ઘણાં રસિક દૃષ્ટાંતો આપેલા છે. તે પ્રસંગે દાનધર્મનું વિવેચન કરી ગૃહસ્થાવાસમાં કરવા યોગ્ય ઉદારતા જરેલી સરવાવતો વિષે પણ ફસારો કરવામાં આવેલો છે. તદનુસાર શ્રાવકની એકાદશ પ્રતિમા દૃષ્ટાંત સહિત પ્રતિપાદન કરી ગૃહસ્થ શ્રાવકના ઉચ્ચ જીવનને અર્પનારા કર્તવ્યો દર્શાવ્યા છે; જે મનન પૂર્વક વાંચવા યોગ્ય છે. આ પ્રકાશના દોષ ઉપરથી ગ્રંથકારે સિદ્ધ કર્યું છે કે, પ્રત્યેક ગૃહસ્થે કર્તવ્યનિષ્ઠ થવાનું છે અને પોતાના જીવનને સદ્જાવનામય બનાવી સર્વ પ્રતિ ઉચ્ચ પ્રેમની લાગણીથી જોવાનું છે. હૃદયમાં પ્રેમરૂપ અમૃતને જરી મૃદુતા જરેલી વાણી ઉચ્ચારવાની છે, જે વાણી સર્વ શ્રવણ કરનારને શીતલતા અને શાંતિ ઉપજાવે છે. પ્રત્યેક ગૃહસ્થ દેશવિરતિ છે, છતાં તેની જાવનામાં સર્વ વિરતિપણાનું સ્વરૂપ પ્રકાશિત હોવું જોઈએ. તેનું વર્તન દયાહૃતાથી રંગાણું, વિશુદ્ધ અને સાત્વિક હોવું જોઈએ; જેથી શુદ્ધદેવ, ગુરુ અને ધર્મ—એ ત્રિપુટીની આરાધના કરવાની યોગ્યતા તેનામાં પૂર્ણરીતે પ્રાપ્ત થાય છે. સદ્વર્તનની શુદ્ધિને સેવનારો ગૃહસ્થ શ્રાવક આત્માના અસાધારણ મહિમાને જાણી શકે છે, તે કોઈપણ જાતના દુરાગ્રહને વશ થતો નથી, મિથ્યાત્વ જરેલા વિચારો તેને રુચિકર લાગતા નથી, તે નિરંતર પોતાની સમ્યગ્ દૃષ્ટિ ઉચ્ચપદ તરફ રાખે છે, અને નીચપદની ઉપેક્ષા કરે છે. તેની ભાવનામાં શ્રેણીબંધ સદ્વિચારો

રહેલા છે. તેની મનોવૃત્તિથી મલ્લિન વાસના સદા દૂર હોય છે અને તેના જીવનનો પ્રવાહ સત્પ્રવૃત્તિ તરફ વળ્યા કરેછે. આવા ગૃહસ્થના ઉચ્ચ જીવનને માટે ગ્રંથકારે ઘણું વિવેચન કરેલું છે.

ત્રીજા પ્રકાશનું નામ સર્વવિરતિ છે. આ સ્થળે વિદ્વચ્છિરોમણિ ગ્રંથકારે સંયમ માર્ગના શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરેલી છે. સંયમનું સ્વરૂપ, તેના અધિકારી અને યતિધર્મના દશ પ્રકાર વિષે કરેલું વિવેચન અજ્યાસી વાચકોને અતિ ઉપયોગી થઈ પડે તેવું છે. તપ, સ્વાધ્યાય, ઇન્દ્રિયનિગ્રહ, દંભવિરતિ વગેરે વિષયો રસિક દૃષ્ટાંત પૂર્વક પ્રતિપાદન કરેલા છે. સંયમ સાધકને હેય અને ઉપા-
દેય શું છે ? તે દર્શાવી બાર જાવનાનું સુબોધક સ્વરૂપ આપેલું છે. તે પ્રસંગે આ-
પેલા પ્રાચીન ऐतिहासिक દૃષ્ટાંતો ઘણા અસરકારક છે. તે પછી બાર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ આપી સાધુઓનો અહોરાત્રનો કાર્યક્રમ ઉપસ્થિત કર્યો છે. આ પ્રસંગે ગ્રંથકારે સિષ્ટાંતમાં કહેલા સાધુગુણોનું વર્ણન એવી સુંદરતાથી કરી બતાવ્યું છે કે, જેની અસર આસ્તિક વાચકોના હૃદય ઉપર સત્ત્વર આરૂઢ થઈ શકે છે.

આ પ્રકાશ ઉપરથી મહોપકારી મહાશય ગ્રંથકર્તાએ સિષ્ટ કરી બતાવ્યું છે કે, અધિકારી મનુષ્યને પોતાનું જીવન ઉચ્ચ સ્થિતિએ લઈ જવામાં બે માર્ગ સાધનીય છે. ગૃહધર્મ માર્ગ અને યતિધર્મ માર્ગ. ગૃહધર્મ માર્ગ યથાર્થ* રીતે સંપાદન કર્યો હોય તો તે દ્વારા યતિધર્મનો માર્ગ સુગમતાથી પ્રાપ્ત કરાય છે. સર્વ વિરતિ સંયમમાર્ગ એ માનવજીવનની ઉન્નતિનું શિખર છે. તે પર આરૂઢ થયેલો આત્મા પરમ આનંદની સમીપ આવવાનો અધિકારી બને છે. સંસારનો ત્યાગ કરવાથી તેના અંગરૂપ બીજી ઉપાધિઓ દૂર રહે છે, ઇચ્છે તે નિરૂપાધિ આનંદનો પૂર્ણ અનુભવ કરવાનો અધિકારી બને છે. આનંદની શીતલ ઠાયામાં વિશ્રાંત થયેલા સંયમીને ક્ષેય ચિંતનીય અને ધ્યેય સુખ સાધ્ય થાય છે. તે સર્વદા પોતાના હૃદયને સંબોધીને કહે છે કે, “ મારું જીવન સંયમનો જે આનંદ અનુભવે છે તે આનંદજ મારું લક્ષ્ય છે, મારું જીવન છે, મારા હૃદયનો રવિ છે, અને મારું સર્વસ્વ છે. અગ્નિનો સંબંધ થતાં જેમ પારો ઉમી જાય છે અને સૂર્યના પ્રકાશનો સંબંધ થતાં જેમ અંધકાર ઉમી જાય છે, તેમ મને સંયમનો સંબંધ થતાં આ સંસારની વિવિધ ઉપા-
ધિઓ ઉમી ગઈ છે. જે હૃદયમાં પૂર્વે ક્રોધે ક્રોધે ક્રોધ, કલ્પેશ, જય, ચિંતા અને શોક વગેરે આવોને ઝાઝા રહેતા હતા, તે અત્યારે સિંહના નાદથી જેમ મૃગવૃંદ નાશી જાય, તેમ નાશી ગયા છે. સંયમરૂપી સિંહ મારા હૃદયરૂપ ગુફામાં બેઠો છે.

તેના મુખમાંથી 'સોઝ્હે' રૂપ મહાનાદ થયા કરે છે, જે મહાનાદનો પ્રતિધ્વનિ ગગનને જેડી લોકાકાશના સર્વ પ્રદેશમાં વ્યાપી જાય છે. ”

આ ગ્રંથના ચોથા પ્રકાશનું નામ પરમાત્મસ્વરૂપ છે. પરમાત્મા કોણ ? પરમાત્માપણું કેવું હોય ? અને તેની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય ? એ વિષયો ગ્રંથકારે સુબોધક વાળીથી વર્ણવેલા છે. જવસ્થ કેવળીનું સ્વરૂપ આપી જિનનિક્ષેપાનું યથાર્થ રહસ્ય દર્શાવેલું છે. તે પછી સિદ્ધ સ્વરૂપ, સિદ્ધોની અવગાહના અને સમસ્ત વસ્તુ વિષયિક કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન સંક્ષિપ્તમાં એવી સ્પષ્ટતાથી નિરૂપિત કરેલા છે કે, જે હપરથી ગ્રંથકારની દિવ્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી મહાશક્તિ જળાડ આવે છે. શ્રી અર્હત્ જાણિત જૈનઆગમમાં જેને અનિર્વાચ્ય કહે છે, તેવા સિદ્ધ મુખનું દૃષ્ટાંત સહિત વર્ણન કરતાં ગ્રંથકાર વિદ્વાન્ વાચકોના હૃદયને આકર્ષી લે છે. તે પછી સિદ્ધજગવાનના અલૌકિક ગુણોનું વર્ણન કરી અને આત્મબોધની પુર્વજતા દર્શાવી શ્રી વિદ્રચ્છિરોમણિ ગ્રંથકાર આ આત્મિકજ્ઞાનના મહોદધિરૂપ ગ્રંથના સામા તટ હપર આવી પોહોચે છે—ગ્રંથ સમાપ્ત થાય છે.

આ ઢેઢ્યા ગહન વિષય હપર ગ્રંથકારનો જે મહાન્ હદેશ છે, તેને જો પલ્લવિત કરવા ધારીએ તો આ પ્રસ્તાવના પણ એક ગ્રંથરૂપ થઈ પડે. તેથી સંક્ષેપમાં એટલુંજ કહેવાનું કે, પરમાત્મભાવ એ લોકોત્તર દિવ્યજાવ છે. તે જાવની સાથે સિદ્ધાવસ્થાનો ઉત્કૃષ્ટ સંબંધ છે. સિદ્ધાવસ્થાનો આનંદ અવર્ણનીય છે—અવાચ્ય છે. તે આનંદના અનુજવીઓજ તેને જાણે છે. આપણે તો તેની જાવનાજ જાવવાની છે. એ જાવના જાવતાંજ વિચાર, વાણી અને કૃતિ આનંદમય વની જાય છે. તે વિષે એટલુંજ કહેવું બશ છે.

આ પ્રમાણે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થની સંખ્યાને જાણે સૂચવતા હોય, તેવા ચાર પ્રકાશથી આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથને તેના વિદ્વાન્ કર્તાએ પ્રકાશિત કરેલો છે. હૃદયમાન જૈનસમુદાયને ધર્મ અને તત્ત્વોની શ્રેષ્ઠ શિક્ષણ પદ્ધતિને જૈનાગમ પ્રમાણે હત્તેજી તેને સ્વાશ્રયનિષ્ઠ તથા કર્તવ્યનિષ્ઠ કરવા આ ગ્રંથ હદેશે છે, એટલુંજ નહીં પણ તેના મનન પૂર્વક અઙ્ગાસીને આત્મિક ઉન્નત્તિના આનંદમય દ્વારમુધી હત્તમ સુબોધના શબ્દોથી તે દોરી જાય છે એ નિઃસંદેહ છે.

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રી જિનજ્ઞાનસૂરિ સ્વરતરગચ્છના એક પ્રખ્યાત આચાર્ય હતા. વિક્રમસંવત્ ૧૭૮૪ ના વર્ષમાં તેમનો જન્મ વિકાનેરમાં થયો

હતો. તેમનું સંસારી નામ દ્વાદ્વચંદ્ર હતું. તેમણે વિક્રમસંવત્ ૧૭૯૬ ના વર્ષમાં બારવર્ષની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી. તેમના ગુરુનું નામ જિનજ્ઞાતિસૂરિ હતું. જિનજ્ઞાતિસૂરિ બાલ્યવયમાંથીજ બુદ્ધિશાળી હતા. તેમણે દીક્ષા લીધા પછી ઊંચી જાતનો અધ્યાસ કર્યો હતો. તેમની વ્યાખ્યાન કરવાની શક્તિ ઉત્તમ હતી, આથી લોકો તેમને બહુ માન આપતા હતા. વિક્રમ સંવત્ ૧૮૦૫ના વર્ષમાં તેમની વીશ વર્ષની વય થતાં તેમને સૂરિપદ આપવામાં આવ્યું હતું. ૧ સૂરિપદ નો મહોત્સવ કચ્છદેશમાં આવેલા માંડવીબંદરની અંદર થયો હતો. તે સ્થળે રહીને તેમણે આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથની રચના કરી હતી. અને તેના સુબોધક વ્યાખ્યાનો કચ્છની જૈનપ્રજાને સંજ્ઞાવ્યા હતા. જેની પ્રશંસાના શબ્દો દેશ વિદેશમાં પણ પ્રસરી ગયા હતા.

સૂરિવર જિનજ્ઞાતિસૂરિની વિદ્વત્તા અને વ્યાખ્યાન શક્તિથી ઘણાઓ આ સંસાર તરફ વિરક્ત થઈ તેમની પાસે દીક્ષિત થયા હતા. વિક્રમ સંવત્ ૧૮૧૯ના વર્ષમાં તેમના પરિવારમાં પોણોસો સાવુઓ વિદ્યમાન હતા. એવા શિષ્યોના મોટા પરિવાર સાથે તેમણે ગોમ્તી પાર્શ્વનાથજીની તથા આયુર્ની યાત્રા કરી હતી. વિક્રમ સંવત્ ૧૮૩૫ના વર્ષમાં પચાશ વર્ષની વયે તે મહાનુજાવ કાલધર્મને પામ્યા હતા. તેમના સ્વર્ગવાસથી તે દેશની જૈનપ્રજામાં કહેવાયું હતું કે, “ સ્વરત્તર ગચ્છરૂપી ગગનમાંથી એક તેજસ્વી તારો અસ્ત થઈ ગયો. ”

આ ગ્રંથનું ગુર્જર જાણાંતર જાવનગર નિવાસી સ્વર્ગસ્થ શા. ઝવેરચંદ જાઈ-ચંદે કરેલું છે. મરહૂમ આર્હત ધર્મશાસ્ત્રના સારા જ્ઞાતા હતા. જાવનગરની શ્રી જૈનપ્રજાના આગેવાન પૈકીના તેઓ એક હતા. અને તેજ નગરમાં સ્થપાવેલ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી જૈનવિદ્યાશાળાના મંત્રી હતા અને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલ ધર્મજ્ઞાન બીજાને આપવું એજ જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો; આથી તેઓ શાસ્ત્રીય જ્ઞાનને સંપાદન કરવામાં અને તેનું દાન બીજાને આપવામાં યાવજીવિત ઉત્સાહી રહ્યા હતા. આર્હત જ્ઞાનના અનુજવનો પરિપાક થયેલો હોવાથી તેઓ આ ઉત્તમગ્રંથનું જાણાંતર કરવા શક્તિમાન થયેલા છે, તેમજ તેઓ જૈન શૈલીને અનુસરી લખેલી જાણા દ્વાલિત્ય-બાલી છે. કેટલેક પ્રસંગે મૂલ્ય ગ્રંથના આશયને સમજાવવામાં તેમણે સારો સ્પષ્ટાર્થ કરેલો છે. જાણાંતરકાર આ પોતાની કૃતિને પરિપૂર્ણ મુદ્દાંકિત થયેલ જોઈ શક્યા નથી. આ ગ્રંથનો બીજો પ્રકાશ થોમો હપાયા વાદ ગઈ શાસ્ત્રના શ્રાવણ વર્દી ૮ ના રોજ તેમના જીવિતનું અવસાન થયેલું છે, પાછળથી તેમના પિતૃજન્મ અને ઉત્સાહી પુત્ર પત્તેહચંદે પોતાના પિતાની કૃતિને પૂર્ણ રીતે પ્રસિદ્ધ થવા મુખો વિ-

ગેરે વાંચવામાં આ સજ્જાને સારી મદદ કરી છે. જો જાણાંતરકાર આ ગ્રંથના મુદ્ધિત થયેલા બાહ્ય અને આજ્ઞ્યંતર સુંદર સ્વરૂપને પ્રસિદ્ધ થયેલું જોડ શક્યા હોત તો તેમના હૃદયમાં પૂર્ણ સંતોષ થાત અને આ પ્રસિદ્ધ કરનારી સંસ્થાને સારું અજિનંદન મળત; પરંતુ કર્મયોગે એમ બની શક્યું નહીં, એટલું અસંતોષનું કારણ થયું છે.

આ પ્રસંગે જણાવતાં આનંદ ઉપજે છે કે, નામદાર નીજામ સરકારના ઝવેરી વાવૂ પન્નાદ્વાર પૂર્ણચંદના પ્રપૌત્ર વાવૂ પ્રતાપચંદજી ગુદ્વાવચંદજીએ પોતાના સ્વર્ગવાસી પિતા વાવૂસાહેબ ગુદ્વાવચંદજીના સ્મરણાર્થે આ ઉપયોગી ગ્રંથ પ્રગટ કરવામાં ઉત્તમ સહાય આપી છે. સ્વર્ગવાસી વાવૂ ગુદ્વાવચંદજી પોતાના ટુંક જીવનમાં પણ ધાર્મિક વૃત્તિ, તેમજ પોતાના ઝવેરી તરિકેના ધંધામાં અસાધારણ ઉદારતાયુક્ત અને કર્તવ્ય નિષ્ઠ થયેલા છે, તેવા પોતાના સ્વર્ગવાસી પિતાના નામના સ્મરણાર્થે પિતૃજક્ત યુવાન પુત્ર વાવૂ પ્રતાપચંદજીની આ સત્પ્રવૃત્તિ સ્વરેશ્વર ધન્યવાદને પાત્ર છે. ઉદ્યોગ, જ્ઞાન અને ધાર્મિક કાર્યોમાં ઉત્સાહથી આગલ વધતા યુવાન વાવૂ પ્રતાપચંદજીની આ પ્રવૃત્તિ બીજા ગૃહસ્થોને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે, એવી નમ્ર સૂચના આપી તેઓએ આપેલી સહાયતાને માટે અંતઃકરણથી આજાર માનવામાં આવે છે.

સદરહુ ગ્રંથની શુદ્ધિને માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો છે છતાં ઢબસ્થપણમાં સુલ્લજ એવા પ્રમાદ તથા દૃષ્ટિ દોષાદિ દોષ કે પ્રેસના દોષને દૂર કરીને કોઈપણ સ્થાને સ્વલ્પના થઈ હોય તો મિથ્યાદુષ્કૃત પૂર્વક ક્ષમા યાચીએ છીએ.

સર્વ જૈનપ્રજા પોતાના ધાર્મિક સાહિત્યના ગૌરવમાં, સમૃદ્ધિમાં તથા કહ્યા-ણ શક્તિમાં વૃદ્ધિ કરનારા, આ ઉપયોગી ગ્રંથને પઠન, પાઠન તથા વાંચનનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરી આદર આપશે તો કરેલો શ્રમ સફળ થયેલો માની આ સંસ્થા પોતાની આવી પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ ઉત્સાહિત થશે.

છેવટ નીચેની જાવનાવહે આત્માનું ઉદ્બોધન કરી આ પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરવામાં આવે છે.

“ પ્રવર્તતાં સત્પ્રવૃત્યા, સધર્મસુહૃદોઽસ્થિતાઃ ।

નિવર્તતાં સદા તેષાં, વિપત્તિત્રાંતરાયકૃત્ ” ॥૧॥

“ સર્વ સાધર્મી બંધુઓ સત્પ્રવૃત્તિથી પ્રવર્તો અને તેમને તે પ્રવૃત્તિમાં અંતરાય કરનારી વિપત્તિની સદા નિવૃત્તિ યાઓ. ” ॥ ૧ ॥

વીર સંવત ૨૪૩૮, આત્મ સંવત ૧૭
આશ્વિન શુક્લ તૃતીયા રવીવાર
આત્માનંદ જીવન.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સજ્જા.

જાવનગર.

उपોદ્ઘાત.

પ્રત્યેક ગ્રંથના આંતર શરીરની ઘટનાનો આધાર ધરાવતો તેના અનુ-
 બંધ ચતુષ્ઠય ઉપર હોવાથી તેની જેવા પ્રકારે સંકલ્પના થયેલી હોય તદનુસાર
 વિદ્વજ્ઞનો ગ્રંથ મહત્વતાની સમીક્ષા કરે છે. મંગલ, અજિધેય, પ્રયોજન અને સં-
 બંધરૂપ આ ચતુષ્ઠય ગ્રંથની આદરણીયતા તરફ દિગ્દર્શન કરાવી વાંચકોને
 સન્મુખ થવા પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. જે ગ્રંથની આદિમાં અઘરો દોષ રહિત સર્વજ્ઞ
 પરમાત્માને નમસ્કાર હોય, જે ગ્રંથમાં આત્માનો ઉદ્બોધન ક્રમ અજિધેય હોય,
 જે ગ્રંથનું પ્રયોજન સ્વપરને વ્યાવહારિક માત્ર નહિ કિંતુ આત્મિક હિત શીઘ્રપણે
 પ્રાપ્ત કરાવતું હોય, અને જે ગ્રંથમાં દર્શાવેલા આંતરજાવો રૂપ ઉપાયો વડે
 કર્મક્ષયથી ઉત્પન્ન થયેલી મુક્તિ સંપાદન થઈ શકે—આવા ગ્રંથો દ્વાૈકિક ફલદાનને
 ઉદ્બંધી અદ્વાૈકિક ફલદાન સાદર કરે તેમાં શું આશ્ચર્ય ! જૈનદર્શનના ગ્રંથ-
 કારણે પ્રથમથીજ આવાજ અનુબંધ ચતુષ્ઠયની યોજના કરેલી છે, જે પ્રશસ્ય હોઈ
 જ્ઞાનીઓએ પ્રાપ્ત કરેલા ઉત્તમ ફલને અજિહ્વે છે. સન્મુખ થયેલા વાંચકો પઠીથી
 ગ્રંથના અજિધેય અંગોનું નિરીક્ષણ કરી સ્વરુચિ અને સ્વાદરૂપ તુલાઓ વડે
 ગ્રંથપરત્વે પોતાના અધિકારની તુલના કરે છે; તદનુસાર શ્રવણ મનન કે વાંચન તરફ
 પ્રવૃત્તિશીલ બને છે, અને બુદ્ધિના ક્લયોપશમ પ્રમાણે ગ્રંથાવલોકનની સમીક્ષા થાય-
 છે. શ્રુત, ચિંતા અને જાવનાના સતત પરિશીલન વડે ગ્રંથની આંતર સુંદરતા ઓ-
 લખવામાં આવે છે અને જાવનાના પરિપાકવણ પઠી ગ્રંથના ચર્મદૃષ્ટિએ દેખાતા
 સ્થૂલજાવોનું ચૈતન્યમય આત્મા સાથે આરોપણ થાય છે—અત્ર ગ્રંથકારનો શ્રમ
 સંપૂર્ણ ફલગ્રાહી બને છે.

આત્મા શબ્દનો અર્થ આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથના વ્યાખ્યાકારે ‘ અતતીતિ
 આત્મા ’ ‘ તે તે જાવને સતતપણે પ્રાપ્ત કરે તે આત્મા ’ એ રીતે શરૂઆતમાં
 કહેલો છે, તે અપૂર્વ જાવસૂચક છે. પશ્ચિમથી પૂર્વતરફ જોસંબંધ વહેતા આ જન્મ-
 વાદના જમાનામાં આત્મા એ શું વસ્તુ છે ? તે અરૂપી હોવા ઠતાં કેવા લક્ષણો
 વડે ઓળખી શકાય છે ? અજકુલગતકેસરીની પેઠે પોતાનું સ્વરૂપ કયા સાધનો

વને જાણી શકે છે ? અવિદ્યાના અંધકારમાં પડી રહેલા આત્મરત્નને શાવને યોગી કહાય છે ? શ્વાસોશ્વાસાદિ બાહ્ય પ્રાણોથી જીવન્ત કહેવાતા—દેહ એજ હું એવી માન્યતા કરતા મનુષ્યોનો આત્મા કેવું જીવન અનુજવે છે ? સ્થાવર અને જંગમ રૂપ બાહ્ય સમૃદ્ધિને પોતાની સમૃદ્ધિ માનનારાઓ આત્માને ઓળખી શક્યા છે કે કેમ ? વૈજ્ઞાનિક વિદ્યાર્થી પણ આત્મા જેવો કોઈ દેહગત પદાર્થ છે તેમ અનુમાન થઈ શકે છે ? સુખ દુઃખનો જ્ઞાતા કોણ હોવો જોઈએ ? આ સર્વ સ્થિતિઓ તપાસવી મુશ્કેલ છે તો આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તેનો ઉન્નતિક્રમ નક્કી કરી તે માર્ગના અનુયાયી થવું, એ વિશેષ પ્રમાણમાં દુર્લભ હોય, તેનું કહેવુંજ શું !

જન્મવાદના આ જમાનાને અંગે એક તરફથી આત્મજ્ઞાન નષ્ટ થતું જાય છે, તો બીજી તરફથી આત્માનું અસ્તિત્વ પ્રતિપાદન કરનારા શાસ્ત્રો જુદીજ દિશામાં ગમન કરતા હોવાથી આત્મારૂપ પદાર્થનું વાસ્તવિક જ્ઞાન પ્રકટ થઈ શકતું નથી. જુઓ ! બૌદ્ધ દર્શન આત્માને હ્યવરૂપે ક્ષણસ્થાયી માની વસ્તુસ્થિતિમાં સાંકર્ય ઉત્પન્ન કરે છે, મીમાંસકો સર્વ અવસ્થામાં આત્માને નિત્ય અને અબંધ માને છે, પ્રત્યેક શરીરે ભિન્ન જિન્ન આત્મા માનતું સાંખ્યદર્શન સર્વ અવસ્થામાં આત્માને અકર્તા અને અજોક્તા માને છે તેમજ નૈયાયિક દર્શન પણ જીવાત્મા અને પરમાત્મા જુદા માને છે તેથી જીવાત્મા પરમાત્મા થઈ શકે નહિ વિગેરે માન્યતાને અવલંબી આત્મવાદને અન્યથારૂપે કરેલો છે. તદુપરાંત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણબેજ માનનારાઓ આત્મારૂપ પદાર્થ નહીં દેખાતો હોવાથી તેના અસ્તિત્વનીજ ઉપેક્ષા કરતા હોવાથી આત્મવાદથી વિદૂર છે. આ રીતે આત્માને શોધવો અને તે યથાર્થ રીતે શોધવો એ સામાન્ય બુદ્ધિગમ્ય નથી, પરંતુ તેને વાસ્તવિક રીતે શોધી મૂળસ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવવી એ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય હોવાથી જૈનદર્શને નિવેદન કરેલા નિત્યાનિત્યરૂપ, હ્યવરૂપર્યાયાત્મક, નિશ્ચય વ્યવહારમય—વિગેરે અપેક્ષાઓ વને જુદી જુદી અવસ્થામાં પ્રાપ્ત થતા સ્વરૂપને શાસ્ત્ર સાધનવને નીહાળી અનુષ્ઠાન રૂપ કષ, ઠેદ, અને તાપરૂપ કસોટીએ ચઢાવી સુવર્ણની જેમ આત્મશુદ્ધિ—એકાત્મ જ્ઞાન ઓળખી કાઢવો એ આ દશ દૃષ્ટાંતથી દુર્લભ મનુષ્યજન્મનું અપૂર્વ કર્તવ્ય છે, જે સ્વયંસિદ્ધ છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ તેમજ સંબોધિ ગયા છે.

ચતુર્ગતિમાં અગ્રપદ ધરાવતી મનુજ ગતિને પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્યપ્રાણી કે જેમાં અન્ય ગતિઓ કરતાં બુદ્ધિમત્તા વિશાળ પ્રમાણમાં પ્રાક્ પુણ્ય કર્મને અંગે મહેલ્લી હોય છે તેઓ ત્રણ પ્રકારના જીવન વને જીવતા હોય છે. (૧) બહિ-

રાત્મ જીવન (૨) અંતરાત્મ જીવન (૩) પરમાત્મ જીવન. આત્માને નહિ ઓલ્લ-
 સ્વનાર પૌદ્ગલિક જાવોમાં રચી પચી રહેનાર અને સ્થૂલદેહવસ્તુ અનુગ્રહ અને
 ઉપધાત યુક્ત બનતા દરેક પદાર્થોની ક્રિયાને પોતાની માનનાર, દરેક પ્રસંગે સ્વત્વનું
 આરોપણ કરનાર, સર્વ મનુષ્યો બહિરાત્મ જીવનવાળા ગણાયલાં છે. આ મનુષ્યોના સાઢા
 ત્રણ હાથની અવગાહનાવાળા દેહગત પ્રમાણ વાળો આત્મા પોતાની આસપાસના તેમજ
 બહુ દૂર રહેલા પદાર્થોનો કર્તા પોતાને જ માને છે. આ સ્વરૂપમાં આત્મસ્વજાવનું આ-
 ચ્છાદન થઈ ગયેલું હોવાથી તેઓ પ્રથમ કોટિમાં વર્તે છે. બીજી કોટિમાં વર્તતા મ-
 નુષ્યો ' આત્માને ઓલ્લસી લેનારા ' હોય છે; તેમને સમજાય છે કે હું કોણ
 હું ? આ પૌદ્ગલિક સર્વ પદાર્થોથી મારી સ્થિતિ વિદ્યક્ષણ પ્રકારની છે. મારો
 અને તેનો સંબંધ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાની જેવો છે; ઊતાં આજસુધી દિઙ્મૂઢ
 પ્રાણીની જેમ પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા ગણી બંને એકજ છે તેવા ત્રાંતિજન્ય અજ્ઞાનમાં
 વાસિત હતો. ચૌદરાજલોકના સર્વ જન્મ પદાર્થોથી પોતાને જુદોજ સમજી લેનારા
 પોતાની મર્યાદાને વાસ્તવિક સ્થિતિમાં સમજી લેનારા મનુષ્યો અંતરાત્મ જીવન
 વસ્તુ સજીવ ગણાય છે; પરંતુ પરમાત્મજીવનયુક્ત મનુષ્યો આત્માને સ્વરૂપવસ્તુ સં-
 પૂર્ણ રીતે ઓલ્લસી લીધેલો છે; અને તે એવી રીતે ઓલ્લસી લીધેલો છે કે, જે પુનઃ
 કદાપિ વિસ્મૃતિના પટમાં અદૃશ્ય ન થાય ! એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેઓજ જગતના
 સર્વ પ્રાણીઓના આત્માની પરિસ્થિતિ જાણી લીધેલો છે. આ મનુષ્યો કદાપિ
 આત્મા શિવાય અન્ય વસ્તુના સંબંધની ઇચ્છા કરતા નથી. જ્યાંસુધી દેહધારીપણે
 હોય ત્યાંસુધી આ સંસારમાં વિહરે છે; પડીથી નિરીહજાવણે રહેલા દેહસંબંધને
 પણ તજીને પૂર્ણાનંદમય આત્માજ માત્ર લોકાગ્રે વિરાજે છે; અને તે શાશ્વતપણે
 આત્માનુજવ કરતા સદા જીવન્ત છે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે જેટલે જેટલે અંશે
 સાર્થક થાય-આત્મજ્ઞાન-આત્મવેદ પ્રાપ્ત થાય તેટલે તેટલે અંશે આત્માના આ-
 ત્મત્વનો આવિર્જાવ છે.

આત્માને ઊચ્ચ કોટિમાં મૂકવાને માટે, રાગદ્વેષ દૂર કરવાના શિક્ષણને
 યોગ્ય દર્શનકારો સમ્પત થયેલા છે; પરંતુ તેને દૂર કરવાના અનુષ્ઠાનોમાં અનેક
 ગુણ તપાવત છે. જૈનદર્શન વસ્તુ નિરૂપણ કરાયેલો આ ક્રમ સર્વ દર્શનોથી અગ્રપદ
 ધરાવે છે, એમ કહવું અતિશયોક્તિ નરેલું કદાપિ યશોજ નહિ. કેમકે કર્મની વંધ,
 નિષત્ત, નિકાચિત, ઉદય, ઉદીરણા વિગેરે અવસ્થાઓ, આત્મપ્રદેશની સાથે
 થતો તેમનો સંબંધ, તે વડે આત્માને પ્રાપ્ત થતો અનુગ્રહ અને ઉપધાત તેમજ કર્મ

પ્રકૃતિઓનું ઘાતિત્વ, અઘાતિત્વ, સંક્રમણ અને નિષ્ક્રમણ વિગેરે જેવું સૂક્ષ્મતર સ્વરૂપ આ દર્શનમાં વર્ણવેલું છે, તેનો આંશિક જાગ પણ અન્યદર્શનોમાં દ્રષ્ટિગોચર થઈ શકતું નથી; એજ બતાવી આપે છે કે આ સર્વજ્ઞપણીત દર્શન હોવું જોઈએ; અન્યથા આવા પ્રકારની અપૂર્વ હકીકતનો સંજવ કયાંથી હોઈ શકે? જે દર્શન જરૂરપરમાણુઓને પણ કર્તા માની અન્યનો જગત્ કર્તા તરીકે નિરાસ કરે છે, તે સાથે આત્મા પોતેજ કાર્મણ પરમાણુઓના વશવર્તી પણાથી અનેક પદાર્થો, અનેક સ્થિતિઓ અને નાની નાની અનેક સૃષ્ટિઓ સર્જવાની શક્તિ ધરાવે છે (પછી તે જ્ઞાનથી કે અજ્ઞાનથી ગમે તે રીતે હોય) અને પઢીથી વિનાશ કરે છે. આવી પરંપરાઓની માન્યતાવાલું જૈનદર્શન આધુનિક પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ માત્રને માનનારી વિજ્ઞાન વિદ્યા (Science) વડે શોધખોળ કરાયેલા જડ સ્વરૂપને મળતું આવે છે, ઇટલુંજ નહિ પરંતુ અરૂપી પણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી અગોચર આત્મવાદને સુંદર શૈલી વડે સ્થાપન કરો, જરૂરવાદથી થયેલાં એકાંત અજ્ઞાનને દૂર કરી, સૂક્ષ્મ-દર્શિજનોને ‘ પ્રદીપ હસ્તમતિનો ’ પેઠે અચ્છો પ્રકાશ આપે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારે હોઈ જગતના આત્માઓ શિવાય એવા કોઈ જગત્કર્તા મહાત્માની સૃષ્ટિના પદાર્થો સર્જનરૂપે જરૂર પડતી હાગતી નથી, કે જે વગર વિશ્વવ્યવસ્થા શૂન્ય બની જાય! પરમાણુઓ પણ અનંત શક્તિવાળા નિવેદન કરેલાં છે. આ ઉપરથી વાસ્તવિક રીતે એ સિદ્ધ થાય છે કે આત્મા એ અસ્તિત્વ ધરાવનારી અપૂર્વ વસ્તુ છે અને તે અનંત શક્તિવાળી છે.

કર્મરૂપ જડપરમાણુઓથી જેનો સ્વજાવ આચ્છાદિત થઈ ગયેલો છે એવા આ આત્માને તે તે જરૂરપરમાણુઓને દૂર કરવાનો આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનો યથાર્થ ક્રમ હોય અને તેને અનાદિ મિથ્યાત્વરૂપ ઘોર નિદ્રામાંથી જાગી આત્મા સમજવા પ્રયત્ન કરે અને સમજી તદનુકૂળ આચરણ કરે તો ઇષ્ટસિદ્ધિ સંપાદન કરે એયુક્તિયુક્ત છે. આ ગ્રંથ ‘ આત્મપ્રબોધ ’ તદનુકૂળ કાર્યવાહકપણે યોજાયેલો છે; તેમાં આત્માની ચાર ભૂમિકાઓ ઉચ્ચ ઉચ્ચ જાવને અનુક્રમે વહન કરનારી દર્શાવી તેના ઉપર આરોહણ કરવાનો વારંવાર ઉદ્બોધ કરવામાં આવેલો છે. જોકે જૈનદર્શનમાં આત્માની ચૌદ ભૂમિકાઓ—જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના પ્રકટીકરણની જુદી જુદી અવસ્થાઓ પ્રતિસ્થાને વર્ણવેલી છે, ઊતાં ગ્રંથકર્તાએ સંક્ષિપ્તપણે ગ્રહણ કરી આ ચાર ભૂમિકાનું નિરૂપણ કર્યું છે.

(૧) સમ્યક્ત્વ (૨) દેશવિરતિ (૩) સર્વવિરતિ (૪) પરમાત્મજાવ.

સમ્યક્ત્વ જૂમિકાના સ્વરૂપ દર્શનમાં મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકથી આત્મા ઉચ્ચ સ્થાને આવતાં—તેના મિશ્ર પરિણામ થતાં, પઢીથી અનિવૃત્તિ કરણરૂપ આત્મવીર્યથી ચતુર્થ ગુણસ્થાનકે પ્રવેશતાં આત્મા સમ્યક્ત્વ જૂમિકા પ્રાપ્ત કરે છે. આ સમ્યક્ત્વને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવું ? પ્રાપ્ત કરનાર આત્માના પરિણામ કેવા હોય ? વિગેરે પ્રથમ પ્રકાશરૂપે ક્રમપુરઃસર દર્શાવેલું છે. સમ્યક્ત્વ એ અનાદિ નિષ્પન્ન જીવની આત્યંતિક નિવૃત્તિનું बीज છે એમ જૈનદર્શન પુનઃ પુનઃ ફિર્દિમ વગારીને કહે છે; તેથી જ કહેવામાં આવેલું છે કે:—

કૃષ્ણપદ્મે પરિક્ષીણે, શુક્લે ચ સમુદજ્જ્વતિ ।

દ્યોતતે સકલ્લાઘ્યક્ષાઃ, પૂર્ણાનંદવિધોઃ કલ્પાઃ ॥

‘ મિથ્યાત્વરૂપ કૃષ્ણપદ્મ પૂર્ણ થતાં અને સમ્યક્ત્વરૂપ શુક્લપદ્મ ઉદયમાન થતાં પૂર્ણાનંદમય આત્મારૂપ ચંદ્રની કલ્પાઓ ક્રમશઃ સકલજાવોને પ્રત્યક્ષ કરતી પ્રકાશે છે ’

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી.

આમ હોય સમ્યક્ત્વરૂપ बीज અવશ્ય મુક્તિ ફળ પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે, *સમ્પન્ન કર્મ પ્રકૃતિઓના ક્ષય કે ઊપશમથી ઉત્પન્ન થયેલું ક્ષાયિક કે ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપમાં સર્વ ધાતિ પ્રકૃતિઓના ક્ષયરૂપ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વરૂપે પ્રકટે છે. સમ્પન્નકર્મપ્રકૃતિના ક્ષય કે ઊપશમરૂપ આત્મજાવની જાગૃતિ તે અંતરાત્મ અવસ્થા છે અને સર્વ પ્રકૃતિઓના ક્ષયરૂપ આત્મજાવની જાગૃતિ તે પરમાત્મ અવસ્થા છે.

ગ્રંથકર્તા પૂર્વોક્ત સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવતાં સમ્યક્ત્વના બાહ્ય અને આશ્ચર્ય-તર સ્વરૂપનું દર્શન કરાવે છે, તે સાથે સમ્યક્ત્વના સદ્દહણા, લિંગ, વિગેરે સદસઠ પ્રકારો દર્શાવે છે.

સમ્યક્ત્વના અનેક પ્રકારો જુદીજુદી અપેક્ષાએ પણ દર્શાવે છે, પરંતુ વ્યવહારથી શુદ્ધ દેવ—ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધા અને નિશ્ચયથી અંતરાત્મપણું પ્રાપ્ત કરવું એ મુખ્ય હેતુઓમાં સમ્યક્ત્વના ષડ્સ્થાનકો દર્શાવતાં આ પ્રકાશ સમાપ્ત કરે છે. ત્યાર પછી પંચમ ગુણસ્થાનક ઉપર દેશવિરતિની ભૂમિકાનો આત્માને અધિકારી બનાવે છે. ‘જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિ’ એ સૂત્રનું સત્ય આત્માને દેશવિરતિની જૂમિકા યથાર્થ કરાવે છે. કેમકે આત્માએ સંસારના ક્ષણિક પદાર્થોને ભ્રમમૂલક જાણ્યા

* અનંતાનુબંધી ક્રોધ—માન—માયા—લોભ, મિથ્યાત્વમોહનીય, મિશ્રમોહનીય, અને સમ્યક્ત્વ મોહનીય.

શી રીતે ? શું કહેવા માત્રથી ? શું અન્યને ઉપદેશ આપવા પુરતા ? શું પોતાનું સ્વાર્થી જીવન તૃપ્ત કરવા સ્વાતર ? શું દંજવને જગતની વંચના સ્વાતર ? નહિજ. વાસ્તવિક સ્થિતિ જાણનાર મનુષ્ય તેજ હોઈ શકે કે જે જાણ્યા પછી હૈય પદાર્થોને તજવાની અજિદાયા રાખતો જાય—ક્રમે ક્રમે તજતો જાય અને પરિણામે સર્વને તજી દે. દેશવિરતિપણું એ મૃદસ્થને યોગ્ય વારવ્રતની પરિપાલના રૂપ કર્તવ્ય વિશેષ છે, કે જે કર્તવ્યવને આત્મા અસત્ય માર્ગથી દૂર રહેવા યથાશક્તિ પ્રયત્નપરાયણ થાય છે, અને સર્વ રીતે દૂર રહેવાની નિરંતર અજિદાયાનું સેવન કરે છે. ૧૪ તથા સમ્પન્ન ગુણસ્થાનને વર્તતા આત્માની ત્રીજી જૂમિકા સર્વવિરતિ છે. અત્ર જત-તના સર્વ પદાર્થોમાંથી ‘ અહંમતા ’ દૂર થાય છે. આરંજ સમારંજજન્ય સર્વ પાપોનો પરિહાર થાય છે. સર્વ વિરતિ જૂમિકાને પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્ય પ્રાણીઓ કોઈ પ્રકારનું પાપ સેવતા નથી, અન્યને તેવું કરવાનો ઉપદેશ કરતા નથી, તેમજ તેવું કરનારની અનુમોદના કરતા નથી. સાંસારિક ઇચ્છા માત્રનો જ્યાં ત્યાગ અને એક માત્ર આત્માનુજવનીજ અપેક્ષા અસ્સ્વદ્વિતપણે વહેતી હોય ત્યાં સ્વાર્થમય ડુનિયામાં નિવિરૂપણે વાસ કરી રહેલા ક્રોધ, કીર્તિ, યશ, માન, દંજ અને પ્રપંચોમાં અમૂલ્ય સમયને ગુમાવવાનો વચ્ચત ક્યાંથી હોય ? વસ્તુતઃ સર્વ વિરતિનો આ અપ્રતિહત માર્ગ નિર્દિષ્ટ થયેલો છે. આ જૂમિકામાં બાહ્ય મર્યાદાઓમાં ટકી રહેવાને સંસ્કાર પામવા માટે હવ્યથી મુનિવેષ અંગીકાર કરવો પડે છે અને જાવથી કષાયાદિને નિર્મૂલ્ય કરવા હિંસા, અસત્ય વિગેરે અવ્રતોથી સર્વ પ્રકારે વિરમણ કરવું પડે છે. ચતુર્થ પરમાત્મ જૂમિકા અષ્ટમ ગુણસ્થાન વર્તી આત્માથી માંડીને સિદ્ધપણાની અવસ્થા પર્યંત છે. આમાં ક્ષપકશ્રેણિ કે ઉપશમ શ્રેણિગત આત્મા અગીયારમું ગુણસ્થાનક કે જ્યાં મોહનો સર્વથા ઉપશમ હોય છે, અથવા વારમું ગુણસ્થાનક કે જ્યાં મોહનો સર્વથા ક્ષય હોય છે તેથી, આ બંને ગુણસ્થાનકે ‘ વીતરાગ ’ પણે સંવોધાય છે, ત્યારથી તે પરમાત્માની કોટિમાં આવી શકે છે. ચતુર્દશ ગુણસ્થાનક સુધી તે જવસ્થ પરમાત્મતામાં છે અને પછીથી શાશ્વતપણે સિદ્ધિસ્થ પરમાત્મતામાં વર્તે છે. આ પ્રકાશમાં જવસ્થ કેવલીનું સ્વરૂપ તથા સિદ્ધના જીવોની અવગાહના તથા સિદ્ધ સુખનો અનિર્વચનીયતાનું સ્ફોટન કરે છે. આ રીતે વિસ્તારથી ચારે જૂમિકાનું સ્વરૂપ ગ્રંથકાર પ્રતિપાદન કરે છે.

જૈનદર્શનરૂપ પ્રાસાદના ચાર દ્વાર હવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકર-

ણાનુયોગ અને કથાનુયોગ રૂપ છે. આ ચારેનું સ્વરૂપ અસ્તિત્વ ગ્રંથના સર્વાંગમાં વ્યાપેલું છે. દરેક હવ્યાનુયોગની હકીકત પ્રસંગે કથાઓ, દૃષ્ટાંતો અને ઉપનયો આપી હવ્યાનુયોગના ઉત્તમ પળ કઠિન વિષયને સામાન્ય બુદ્ધિજનોને તૃપ્તિ થાય તેવું બનાવવામાં ગ્રંથકર્તાએ અધિક પળ ઉપયોગી શ્રમ લીધેલો છે; પ્રસંગે ચૈત્યવિનય વિગેરે પ્રકરણોમાં ગણિતાનુયોગરૂપે ચૈત્ય સંખ્યા વિગેરે પ્રતિપાદન કરેલી છે; અને દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ અધિકારમાં તો ધ્વાસ કરીને ચરણકરણાનુયોગે અગ્રપદ ધરાવતો હોવાથી ચતુર્ગતિના અંતરૂપ ચારે અનુયોગોનો પ્રકાશ પામેલો છે. પ્રસંગોપાત્ત જગવતી તથા રાજપ્રશ્નીય વિગેરે સૂત્રના આલાવાઓ સાક્ષીરૂપે દર્શાવેલા છે, નીતિશાસ્ત્રના શ્લોકો ઉપનય તરીકે દાખલ કરેલા છે, અને અશુચિજાવનામાં ગર્જનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ પળ વતાવી આપ્યું છે; આ સર્વ અંગો એકંદરે તપાસતાં આ ગ્રંથના અધિકારી મનુષ્યો પ્રતિ ગ્રંથકારની ઉપકાર્ય બુદ્ધિ સાદર થયેલી છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે.

ગ્રંથના અંતરંગ શરીર પરત્વે આટલી હકીકતના નિવેદન પછી કહેવાની આવશ્યકતા છે કે, અમારા મહુમ પિતાશ્રી કે જેઓ આ ગ્રંથના ભાષાંતર કર્યા છે ‘ મહુમ પૂજ્યપાદ શ્રીમદ્ વૃદ્ધિચંદંજી મહારાજપાસે તેઓએ વ્યાખ્યાનમાં આ સુંદર ગ્રંથનો અમુક ભાગ શ્રવણ કરતાં તેનું ભાષાંતર કરવાની ઇચ્છા તેમના હૃદયમાં પ્રકટી. આથી પોતાના અનેક વ્યવસાયોમાંથી પળ અવકાશ મેલવી, મહુમ પૂજ્યપાદ પાસે આ ગ્રંથ સાદ્યંત વાંચી લીધો અને પછીથી અનુકૂળતાએ જાણાંતરની શરૂઆત કરી થોડા વખતમાં તે પૂર્ણ કર્યો. ત્યારપછી અનેક પ્રકારની વ્યવસાયમય પ્રવૃત્તિઓના ઉદ્ભવને અંગે તૈયાર કરેલો ગ્રંથ એક બાજુએજ રહ્યો. આ ગ્રંથ ઉપરાંત બીજી અનેક પરચુરણ સંક્લિષ્ટ હકીકતોનો સંગ્રહ કરેલો, પરંતુ તે અગ્નિનો ભોગ થઈ પડતાં ફક્ત આ ગ્રંથ અન્યસ્થાને હોવાથી અવશેષ રહ્યો; કેટલોક વખત લીતવા પછી અમારા સ્વર્ગવાસી પિતાના નિકટ સંબંધમાં શ્રી જૈન આત્માનંદ સજ્જાના સેક્રેટરી મો. વલ્લભદાસ ત્રિજીવનદાસ ગાંધી આવતાં પ્રસંગોપાત્ત એક વખત તેમની સાથે ધર્મસંબંધી વાતચીત થતાં—‘ ઉક્ત ગ્રંથ ઘણોજ ઉપયોગી છે અને જેનું ભાષાંતર અમોએ કર્યું છે ’ એમ અમારા મહુમ પિતાશ્રીએ ઉક્ત સેક્રેટરીને જણાવ્યું, જેથી આવો ઉપયોગી ગ્રંથ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી બહાર પડે તો સમાને મોડું માન પ્રાપ્ત થવા સાથે જૈનપ્રજા તેનો લાભ સારી રીતે સંપાદન કરી શકે એમ ઉક્ત સેક્રેટરીને હકીકત જણાવવાથી તેમણે અમારા પિતાશ્રીને ઉક્ત ગ્રંથનું ભાષાંતર સજ્જા

તરફથી પ્રસિદ્ધ કરવાની માગણી કરી; અમારા પિતાશ્રીએ તે યોગ્ય જાણી આ ગ્રંથ ઉક્ત સેક્રેટરીને સુપરત કર્યો, ત્યારબાદ શુદ્ધિને માટે અમારા પિતા તરફથી પુનરવલોકન કરી તાકીદે ડપાય તેમ ગોઠવણ કરવા સૂચવવામાં આવ્યું. તદનુસાર આ ગ્રંથ છપાવવાની શરૂઆત કરવામાં આવી. પરંતુ પ્રથમ એકજ પ્રકાશ તેમના વિદ્યમાનપણામાં મુદ્રિત થયા પછી તેઓ કાઢની ગતિને આધીન થયા; જેથી ત્યારપછી આ ગ્રંથ તેમના અવસાન પછી દ્વગભગ એક વર્ષ ઉપરાંત આશ્વિન શુક્લ દશમીએ પૂર્ણ થવા પામ્યો છે; અને ત્યારપછી જનસમૂહ સમક્ષ સાદર કરવામાં આવ્યો છે.

ગ્રંથના સંબંધમાં પ્રસ્તાવના કે ઉપોદ્ઘાતરૂપે ગ્રંથકાર અથવા તેના અનુવાદક જે દૃષ્ટિબિંદુ વડે લેખી શકે છે તેવું અન્ય લેખી શકતા નથી એ નિઃસંદેહ વાત છે. અમારા મહુર્મ પિતાશ્રીના હાથથી આ ગ્રંથમાટે તેવું લેખાયું હોત તો તેઓ ધાર્મિકજ્ઞાનના એક સારા અગ્ન્યાસી હોવાથી સ્વેચ્છાએ તેને માટે યોગ્ય ન્યાય આપી શકત; પરંતુ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયા પહેલાં તેઓનો દેહોત્સર્ગ થવાથી તેમ બનવું અશક્ય થઈ પડ્યું છે; જેથી ઉક્ત ભાષાંતરકાર જેવું નહિ પરંતુ તેમના ઋણી પુત્ર તરીકે તેમની સેવારૂપે આ ગ્રંથપરત્વે તેમનાવતીની યત્કિંચિત્ ફરજ બજાવવા તરીકે આ ઉપોદ્ઘાત લેખી જનસમાજની સેવામાં મૂકવામાં આવે છે.

આ ગ્રંથના કર્તા શ્રીયુત જિનદ્વાભસૂરિ સ્વરતરગચ્છીય છે અને વ્યાખ્યા-કાર શ્રીયુત ક્રમાકલ્યાણકજી છે. સ્વરતરગચ્છમાં પણ અનેક ધુરંધર પંક્તિતો નય-ચક્રસારાદિના કર્તા શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી વિગેરે થઈ ગયેલા છે. તપગચ્છ અને સ્વરતરગચ્છની માન્યતામાં અમુક ફેરફાર પોષધાદિ ક્રિયાકાંડમાં ક્વચિત્ ક્વચિત્ છે; જેથી આ ગ્રંથને અંગે થયેલા પોષધવ્રતના વિવેચનમાં જેટલા પુરતો તફાવત છે તે બંને ગચ્છોને માટે આ ગ્રંથના પા. ૨૪૪^Aમે દર્શાવવામાં આવેલો જનમંરુલ સન્મુખ પુરોહિત થયેલો છે. શ્રીયુત જિનદ્વાભસૂરિની વિદ્વત્તાની તુલના તેમના ગ્રંથના અવલોકન પછી જાણી શકાય તેમ છે. તેઓશ્રીએ અન્યગ્રંથોની રચના કરી છે કે નહિ તે જાણવામાં આવી શક્યું નથી; ઠતાં એટલું તો કહેવું અસ્થાને નથીજ કે ‘સામાન્ય અને વિશિષ્ટ સર્વે જનોને એકાંત હિતકારી આ અમૂલ્ય ગ્રંથ છે’ તે સાથે આ અગ્રબોધના પ્રાંતે ‘આ ઉત્તમ ગ્રંથ યાવચ્છંદિવાકર યશસ્વી અને અવિચલ રહો’ એવા માંગલિક આશીર્વચન પુરઃસર વિરમવામાં આવે છે. તથાસ્તુ

આશ્વિન શુક્લ દશમી }
 શા. ફતેચંદ ઝવેરજી
 ભાવનગર.

શા. ફતેચંદ ઝવેરજી
 ભાવનગર.

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રથમ પ્રકાશ (સમ્યક્ત્વ નિર્ણય.)

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧	મંગલાચરણ	૧
૨	આ ગ્રંથના અધિકારીઓ કોણ છે ?	૩
૩	આત્મ શબ્દનો અર્થ	૫
૪	આત્માના ત્રણ પ્રકાર	૬
૫	બહિરાત્માનું સ્વરૂપ	૫
૬	અંતરાત્માનું સ્વરૂપ ...	૬
૭	પરમાત્માનું સ્વરૂપ ...	૬
૮	આત્મબોધ શબ્દનો અર્થ ...	૭
૯	આત્મબોધનું મહાત્મ્ય ...	૭
૧૦	આત્મબોધ વગરનો પ્રાણી કેવો હોય છે ? ...	૭
૧૧	આત્મબોધ થવાનું કારણ શું છે ? ...	૮
૧૨	સમ્યક્ત્વને પ્રતિપાદન કરવાની ઉત્પત્તિની રીતિ ...	૮
૧૩	સમ્યક્ત્વમાં પ્રવેશ કરવાનો વિધિ ...	૮
૧૪	સમ્યક્ત્વના જ્ઞેદ	૧૨
૧૫	દેવગુરુનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ ...	૧૨
૧૬	સમ્યક્ત્વના બીજા બે પ્રકાર	૧૭
૧૭	સમ્યક્ત્વના બીજી રીતે બે જ્ઞેદો	૧૮
૧૮	સમ્યક્ત્વ વિષે માર્ગ તથા જ્વરનું દૃષ્ટાંત	૧૮
૧૯	સમ્યક્ત્વના ત્રણ પ્રકાર	૧૮
૨૦	સમ્યક્ત્વના બીજી રીતે ત્રણ જ્ઞેદ	૧૯
૨૧	સમ્યક્ત્વના ચાર જ્ઞેદ	૧૯
૨૨	સમ્યક્ત્વના પાંચ પ્રકાર	૧૯
૨૩	સમ્યક્ત્વના પાંચે પ્રકારના કાલનો નિયમ ...	૨૧
૨૪	સમ્યક્ત્વ કોટલીવાર પમાય છે ?	૨૨

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૨૫	કયે ગુણસ્થાનકે કયું સમ્યક્ત્વ હોય ?	૨૨
૨૬	સમ્યક્ત્વ કેટલીવાર મૂકાય અને કેટલીવાર ગ્રહણ થાય ?	૨૩
૨૭	સમ્યક્ત્વના દશ પ્રકાર	૨૪
૨૮	ઉપરના પ્રકારોનું વિવેચન	૨૩
૨૯	આજ્ઞારૂચી સમ્યક્ત્વ ઉપર માણ્તુષનું દૃષ્ટાંત	૨૪
૩૦	સુત્રરૂચી સમ્યક્ત્વ ઉપર ગોવિંદ વાચકની કથા	૨૫
૩૧	સર્વ ધર્મ કૃત્યોમાં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા	૨૭
૩૨	આત્મશુદ્ધિ ઉપર પ્રભાસ ચિત્રકારનું દૃષ્ટાંત	૨૭
૩૩	સમ્યક્ત્વના બીજા જોડો	૨૯
૩૪	સમ્યક્ત્વના ૬૭ જોડોનું સવિસ્તર વિવેચન	૩૨
૩૫	ત્રણ ઢિંગની વ્યાख्या	૩૩
૩૬	છ પ્રકારના વિનયની વ્યાख्या	૩૪
૩૭	વિનયના પાંચ પ્રકારની વ્યાख्या	૩૪
૩૮	ત્રીજે ચૈત્ય વિષે વિવેચન	૩૫
૩૯	બીજી રીતે ચૈત્યના પાંચ પ્રકાર	૩૬
૪૦	સાધાર્મિક ચૈત્ય વિષે વાર્તિક મુનિની કથા	૩૭
૪૧	ગૃહસ્થોષ પોતાના ઘરને વિષે કેવી પ્રતિમા પૂજવી જોઈએ ?	૪૬
૪૨	ચૈત્ય વિનયનું સ્વરૂપ	૪૭
૪૩	પુષ્પપૂજા વિષે ધનસારની કથા	૪૮
૪૪	આજરણ પૂજા	૫૧
૪૫	બીજી અગ્રપૂજા	૫૧
૪૬	દિપક ઉપર દેવસેનની માતાનું દૃષ્ટાંત	૫૨
૪૭	ત્રીજી જાવપૂજા	૫૩
૪૮	પાંચ પ્રકારની પૂજા	૫૪
૪૯	દેવ દ્રવ્ય ઉપર સાગરશેઠનું દૃષ્ટાંત	૫૭
૫૦	ચોથી જ્ઞાતિ	૬૧
૫૧	પાંચમી જ્ઞાતિ	૬૨
૫૨	તીર્થયાત્રા વિષે ધનશેઠની કથા	૬૫

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૬૩	આઠ પ્રકારની પૂજા	૬૯
૬૪	સમ્યક્ત્વની ત્રિવિધ શુદ્ધિ	૭૨
૬૫	પાંચ દૂષણ	૭૪
૬૬	શંકા દૂષણ ઉપર બે વેપારીઓનું દ્રષ્ટાંત	૭૪
૬૭	કાંક્રા દૂષણ ઉપર દૃષ્ટાંત	૭૫
૬૮	ત્રીજું વિચિકિત્સા દૂષણ	૭૫
૬૯	ચોથું દૂષણ કુદૃષ્ટિ પ્રસંશા	૭૬
૬૦	પાંચમું દૂષણ મિથ્યાત્વીનો પરિચય	૭૬
૬૧	પાંચમા દૂષણ ઉપર નંદમણિકાર એકાંત દૃષ્ટાંત	૭૭
૬૨	સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રજાવક, ૧ પ્રવચની પ્રભાવક	૮૦
૬૩	પ્રવચન પ્રજાવક ઉપર દેવર્ષિ ગણીની કથા	૮૦
૬૪	બીજા ધર્મકથા પ્રજાવક અને ચાર પ્રકારની કથાઓના લક્ષણ	૮૫
૬૫	ધર્મીકથા પ્રજાવક શ્રી નંદીષેણનું દૃષ્ટાંત	૮૬
૬૬	ત્રીજા વાદી નામના પ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૭
૬૭	ચોથા નૈમીત્તિક પ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૭
૬૮	પાંચમા તપસ્વિ પ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૭
૬૯	ઠાઠા વિદ્યાવાન પ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૭
૭૦	સાતમા સિદ્ધ પ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૭
૭૧	સિદ્ધ પ્રજાવક ઉપર આર્યસમીતસૂરીની કથા	૮૭
૭૨	આઠમા શાસનપ્રજાવક કોને કહેવા ?	૮૮
૭૩	શાસન પ્રજાવક ઉપર સિદ્ધસેન દિવાકરનું દૃષ્ટાંત	૮૮
૭૪	બીજે પ્રકારે આઠ પ્રજાવક.	૧૦૨
૭૫	સમ્યક્ત્વના પાંચ દૂષણ.	૧૦૩
૭૬	પહેલા ગુણકર સૂરિનો વૃત્તાંત.	૧૦૩
૭૭	સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું દૂષણ. જિનશાસન પ્રજાવના.	૧૦૭
૭૮	સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું દૂષણ. તીર્થસેવા.	૧૦૮
૭૯	સમ્યક્ત્વનું ચોથું દૂષણ સ્થિરતા	૧૦૯
૮૦	સમ્યક્ત્વનું ચોથું દૂષણ સ્થિરતા વિષે સુદ્ધસાનું વૃત્તાંત.	૧૦૯

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૮૧	સમ્યક્ત્વનું પાંચમું નૂષણ જ્ઞાતિ. ૧૧૯
૮૨	સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણો. ૧૧૯
૮૩	સમ્યક્ત્વના પહેલા લક્ષણ ઉપશમ ઉપર રાજર્ષિની કથા. ૧૨૦
૮૪	સમ્યક્ત્વનું સંવેગ નામનું ત્રીજું લક્ષણ. ૧૨૫
૮૫	સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું લક્ષણ નિવેદ ૧૨૫
૮૬	ત્રીજા લક્ષણઉપર દૃઢપ્રહારીનું દૃષ્ટાંત. ૧૨૬
૮૭	સમ્યક્ત્વનું ચોથું લક્ષણ અનુકંપા. ૧૨૭
૮૮	ચોથા લક્ષણ ઉપર સુધર્મરાજાની કથા. ૧૨૮
૮૯	સમ્યક્ત્વનું પાંચમું લક્ષણ આસ્તિકતા ૧૩૩
૯૦	સમ્યક્ત્વના પાંચમા લક્ષણ ઉપર પદ્મશેખરની કથા. ૧૩૪
૯૧	છ પ્રકારની યતના. ૧૩૭
૯૨	ઠ યતના ઉપર ધનપાલ પૂરોહિતની કથા. ૧૩૮
૯૩	સમ્યક્ત્વના ઠ આગાર. ૧૪૦
૯૪	પહેલા આગાર રાજાભિયોગ ઉપર કોષાવેશ્યાનું દૃષ્ટાંત. ૧૪૧
૯૫	ત્રીજો આગાર ગણાજિયોગ. ૧૫૧
૯૬	ત્રીજો આગાર વદ્વાજિયોગ ૧૫૧
૯૭	ચોથો આગાર દેવાજિયોગ ૧૫૨
૯૮	પાંચમો આગાર કાંતારવૃત્તિ. ૧૫૨
૯૯	ઠઠો આગાર ગુરુનિગૃહ ૧૫૨
૧૦૦	સમ્યક્ત્વની ઠ જાવના. ૧૫૩
૧૦૧	સમ્યક્ત્વના ઠ સ્થાનક. ૧૫૫

દ્વિતીય પ્રકાશ (દેશ વિરતિ.)

૧૦૨	દેશ વિરતિ ૧૬૧
૧૦૩	શ્રાવકના ૨૧ ગુણો. ૧૬૨
૧૦૪	શ્રાવકના ચાર વ્રત. ૧૬૭
૧૦૫	પ્રથમ વ્રતનું સ્વરૂપ. ૧૬૮
૧૦૬	અન્વય અને વ્યતિરેકથી દયાનું ફલ. ૧૭૧

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૦૭	પ્રથમ વ્રતઊપર સુલ્લશાનું વૃત્તાંત.૧૭૧
૧૦૮	બીજું સ્યુલ્લ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત.૧૭૧
૧૦૯	શ્રાવકના બીજા વ્રતઊપર વસુરાજાની કથા.....૧૭૭
૧૧૦	ત્રીજું સ્યુલ્લ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત.૧૮૩
૧૧૧	ચોરીના ફલ વિષે વિવેચન.૧૮૫
૧૧૨	અદત્તાદાનના ત્યાગ વિષે નાગદત્તની કથા.૧૮૭
૧૧૩	ચોથું સ્યુલ્લ મૈથુન વિરમણ વ્રત.૧૮૭
૧૧૪	વેશ્યાના અનાસેવન ઊપર બે રાજપુત્રોના દૃષ્ટાંત.૧૮૮
૧૧૫	સુશિલ અને હુશિલનું અંતર.૧૮૯
૧૧૬	ચોથાવ્રતઊપર સુજ્ઞાસતિનું ચરિત્ર૧૮૬
૧૧૭	પાંચમું સ્યુલ્લ પરિગૃહ વિરમણવ્રત૨૦૧
૧૧૮	પાંચમાવ્રત ઊપર ધનશેઠની કથા૨૦૫
૧૧૯	ત્રણ ગુણવ્રતો—પ્રથમ દિશી પરિમાણ ગુણવ્રત૨૦૯
૧૨૦	પહેલાગુણવ્રતઊપર રાજા અશોકચંદ્રની કથા૨૧૦
૧૨૧	જોગોપજોગ નામે બીજું ગુણવ્રત૨૧૨
૧૨૨	બાવીશ અભક્ષોના નામ૨૧૩
૧૨૩	બીજા ગુણવ્રતઊપર વંકચૂલ્લની કથા૨૧૬
૧૨૪	પંદર કર્માદાન૨૨૫
૧૨૫	અનર્થદંડ વિરમણ નામે ત્રીજું ગુણવ્રત૨૨૮
૧૨૬	ગૃહસ્થે ચંદરવા ક્યે ક્યે સ્થળે બાંધવા જોઈએ ?૨૩૧
૧૨૭	ત્રીજા ગુણવ્રત ઊપર મૃગસુંદરીની કથા૨૩૧
૧૨૮	ચાર શિક્ષાવ્રત—પ્રથમ સામાયક શિક્ષાવ્રત૨૩૫
૧૨૯	સામાયક લેનારાઓનું કૃત્ય૨૩૭
૧૩૦	મન, વચન અને કાયાના દોષોનું વર્ણન૨૩૭
૧૩૧	પ્રથમ સામાયિકવ્રતઊપર દમદંત મહર્ષિનું વૃત્તાંત૨૩૯
૧૩૨	દેશાવકાશિક નામે બીજું શિક્ષાવ્રત૨૪૧
૧૩૩	બીજા શિક્ષાવ્રત ઊપર ચંદ્રકોશિકની કથા૨૪૩
૧૩૪	ત્રીજું શિક્ષાવ્રત પોષધવ્રત૨૪૩
૧૩૫	ચોથું અતિથિસંવિજાગ નામે શિક્ષાવ્રત૨૪૭

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૩૬	સુપાત્ર દાનના પાંચ દૂષણો૨૫૧
૧૩૭	સુપાત્ર દાનના પાંચ ચૂષણો૨૫૧
૧૩૮	સુપાત્ર દાન વિષે પંચકશેઠની કથા૨૫૨
૧૩૯	સુપાત્ર દાન ઉપર જીરણ શેઠ તથા પુરણ શેઠનું વૃતાંત૨૫૩
૧૪૦	તીર્થકરોનો દાન વિધિ૨૫૫
૧૪૧	તે દાન સમયે ઉત્પન્ન થતા ૭ અતિશયો૨૫૫
૧૪૨	અજ્ઞ વિ જીવો કેટલા જાવને પામતા નથી૨૫૭
૧૪૩	બારવ્રતની ષરૂભંગી એકવીશ જાંગાયુક્તનું વર્ણન૨૫૮
૧૪૪	યાવતકથિત અને ઇત્વરકથિતનું સ્વરૂપ૨૫૯
૧૪૫	દશ શ્રાવકોના દૃષ્ટાંત આનંદ શ્રાવકનું વૃતાંત૨૬૦
૧૪૬	ત્રીજા કામદેવ શ્રાવકનું વૃતાંત૨૬૩
૧૪૭	ત્રીજા શ્રાવક ચુલનીપિતાનું વૃતાંત૨૬૬
૧૪૮	ચોથા શ્રાવક સુરાદેવનું વૃતાંત૨૬૭
૧૪૯	પાંચમા શ્રાવક ચુલ્લશતકનું વૃતાંત૨૬૭
૧૫૦	છઠ્ઠા કુંરુકોલિક શ્રાવકનું વૃતાંત....૨૬૯
૧૫૧	સાતમા સદાશ્વપુત્ર શ્રાવકનું વૃતાંત૨૬૯
૧૫૨	આઠમા મહાશતક શ્રાવકનું વૃતાંત૨૭૨
૧૫૩	નવમા નંદનીપિતા શ્રાવકનું વૃતાંત....૨૭૫
૧૫૪	દશમા તેતલીપિતા શ્રાવકનું વૃતાંત૨૭૫
૧૫૫	શ્રાવકની અગ્યાર પ્રતીમાનું સ્વરૂપ૨૭૬
૧૫૬	ક્તુ વિષય માટે કેશવનું દૃષ્ટાંત૨૭૮
૧૫૭	તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, આદિ આશ્રીને સાધ્ય અસાધ્યનો વિચાર ૭૮૬	
૧૫૮	શ્રાવકને નિવાસ કરવા યોગ સ્થાનનું સ્વરૂપ....૨૮૯
૧૫૯	નગર આદિકમાં વસનારા શ્રાવકોએ કેવા પક્ષોસમાં ન રહેવું. ?૨૮૯
૧૬૦	કેવો શ્રાવક ઉત્તમ ગણાય ?૨૯૦
૧૬૧	ચાર પ્રકારના શ્રાવકોનું વર્ણન.૨૯૧
૧૬૨	શ્રાવકનું સંક્ષિપ્ત આન્હિક.૨૯૨
૧૬૩	ત્રીકાલ જિન પૂજાનો વિધિ.૨૯૬

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૬૪	શ્રાવક રાત્રિ કૃત્ય.૨૯૭
૧૬૫	શ્રાવકના સદ્ગુણ ગુણોનું વર્ણન.....૨૯૮
૧૬૬	મંડુકશ્રાવકનો વૃત્તાંત.૨૯૯
૧૬૭	દરિદ્ર બ્રાહ્મણનો ઉપનય—દૃષ્ટાંત.૩૦૧
૧૬૮	શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા જીવ્ય પુરુષોએ નિન્દવાદિક કુદૃષ્ટિઓના વચનમાં વિશ્વાસી ન થવું જોઈએ.૩૦૩
૧૬૯	ઉક્ત વિષય ઉપર સુવર્ણના કંકણ ધરાવનાર પુરુષનું દૃષ્ટાંત.૩૦૪

તૃતીય પ્રકાશ (સર્વ વિરતિ.)

૧૭૦	સર્વ વિરતિ.૩૦૭
૧૭૧	દિક્ષા અંગિકાર કરનાર પુરુષ, સ્ત્રી અને નપુંસકનું યોગ્યાયોગ્યપણું.૩૦૮
૧૭૨	બાલ વયની દિક્ષા ઉપર અતિમુક્ત કુમારનુંવૃત્તાંત.૩૦૯
૧૭૩	દિક્ષા આપવાને અયોગ્ય પુરુષનું વર્ણન.૩૧૫
૧૭૪	સ્ત્રી જાતીને વિષે વીશ દિક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે.૩૧૮
૧૭૫	નપુંસકના સોલ જોડ.....૩૧૮
૧૭૬	દશ પ્રકારના યતિધર્મ૩૨૧
૧૭૭	માયાકષાય વિષે દૃષ્ટાંત૩૨૩
૧૭૮	તપસ્યાનું સ્વરૂપ.૩૨૫
૧૭૯	જીનોદરી પ્રમુખનું સ્વરૂપ.૩૨૫
૧૮૦	આર્જ્યંતર તપના પ્રકાર.૩૨૬
૧૮૧	પ્રાયશ્ચિત તપના પ્રકાર.૩૨૬
૧૮૨	વૈયાવચ્ચ.૩૨૭
૧૮૩	સ્વાધ્યાય.....૩૨૮
૧૮૪	સ્વાધ્યાય ધ્યાનઉપર વિદ્યાધરનું દૃષ્ટાંત.૩૨૯
૧૮૫	ચાર પ્રકારના ધ્યાન.૩૩૧
૧૮૬	સંયમનું સ્વરૂપ.૩૩૬
૧૮૭	પાંચ ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહનું સ્વરૂપ.૩૩૭
૧૮૮	ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ઉપર બે કાચબાના દૃષ્ટાંત.૩૩૮

અંક	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧૮૯	કષાય જયનું સ્વરૂપ.	૩૩૯
૧૮૦	કષાય શબ્દનો અર્થ. ...	૩૩૯
૧૯૧	દંરુ વીરતિ સ્વરૂપ. ...	૩૪૦
૧૯૨	સત્ય ઉપર દત્ત અને કાલકાચાર્યની કથા.	૩૪૫
૧૯૩	કાયગુપ્તિ.	૩૪૬
૧૯૪	પ્રમાદઉપર સુમંગલ મુનિનો વૃત્તાંત.	૩૪૭
૧૯૫	બાર જાવનાનું સ્વરૂપ.	૩૫૩
૧૯૬	સંસારજાવનાઉપર કુબેરદત્તનું વૃત્તાંત.	૩૫૪
૧૯૭	ધર્મકથકજાવના ઉપર રૌહિણ્ય ચૌરની કથા.	૩૭૦
૧૯૮	બાર પ્રતીમાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ.	૩૭૬
૧૯૯	અહોરાત્રિનું સંક્ષિપ્ત કૃત્ય.	૩૭૮
૨૦૦	કૃત્યનો ક્રમ.	૩૮૦
૨૦૧	સિદ્ધાંતોક્ત સાધુ ગુણ વર્ણન.	૩૮૦
૨૦૨	ધર્મની હૃદયમતા ઉપર પશુપાલ અને જયદેવનું દૃષ્ટાંત.	૩૮૧

ચતુર્થ પ્રકાશ પરમાત્મ સ્વરૂપ.

૨૦૩	પરમાત્મ સ્વરૂપ.	૩૮૫
૨૦૪	પરમાત્મતાની પ્રાપ્તિ.	૩૮૬
૨૦૫	જવસ્થ કેવલીનું સ્વરૂપ.	૩૮૬
૨૦૬	જિન નિક્કેપાનું સ્વરૂપ (નામ અને સ્થાપના)	૩૮૬
૨૦૭	જિન પ્રતીમાની પૂજાનું સ્વરૂપ.	૩૮૭
૨૦૮	હવ્ય જિનનું સ્વરૂપ.	૪૦૩
૨૦૯	જાવ જિનનું સ્વરૂપ.	૪૦૩
૨૧૦	સિદ્ધ સ્વરૂપ.	૪૦૪
૨૧૧	મધ્યમ અવગાહનાનું સ્વરૂપ.	૪૦૮
૨૧૨	જઘન્ય અવગાહનાનું સ્વરૂપ.	૪૦૯
૨૧૩	સિદ્ધના જીવોનું લક્ષણ.	૪૧૦
૨૧૪	કેવલજ્ઞાન અને કેવલ દર્શન સમસ્ત વસ્તુનું વિષયપણું એ તેની સમજ. ૪૧૦	

२१४	सिद्धना जीवो निरुपम सुखना जजनारा ते.४११
२१५	सिद्धना सुखनी समान बीजुं सुख नथी तेनुं वर्णन.४११
२१६	सिद्धना निरुपम सुखनुं वर्णन.४११
२१७	निरुपम सुख विषे कथा.४१२
२१८	सिद्ध जगवानना ३१ गुणोनुं वर्णन.४१४
२१९	सिद्धना आठ गुणोनुं वर्णन.४१५
२२०	आत्म बोधनी दुर्बलता.४१७
२२१	मिथ्या दुष्कृत प्रार्थना.४१८
२२२	ग्रंथकारना प्रशस्ति.४१९

शुद्धिपत्रक.

पत्र.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
८	१२	पटपोपमना	पट्योपमना
"	१३	कोटीनी	कोटाकोटीनी
"	१५	दुर्जेयअने	दुर्जेयएटवे
१०	२४	कांइ न	कांइसास्वादनगुणस्थान- वर्ती न
१६	१६	अविरुद्ध	विरुद्ध
१८	२०	निर्मळ	निर्मळ
२०	९	पुरुषअविरति	पुरुष सम्यग्दृष्टिअविरति
२५	१	करवाने के उच्चार करवाने शक्तिमान्	करवाने शक्तिमान्
२९	८	जावनाओ	जावनाए
३५	१७	तीजा	तोर्जा
४३	८	कुरुदहनइ	कुडकुंडदहनइ
"	"	वियढेसु	वियढेसु
४५	१९	पूइजाइ	पूइज्जइ
"	"	निकल्लेन	निप्पल्लेन
४८	४	स्पष्टं	स्पष्टं
५०	२९	गयो	गया
५३	२	प्रेमरागा	प्रेमरागा
५४	६	प्रसादनी	प्रासादनी
५४	१२	अगपूआए	अगपूआए

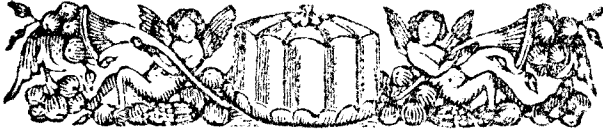
पत्र.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
५५	७	यदाणा	य दाण
५५	१९	२	३
६४	१	पुण्णफलं	पुण्णफलं
"	"	पूयाण्ह	पूयाण्ह
६८	१६	संघ	संघ
६९	१	उच्छव	उच्छेय
७०	३	अस्कअओ	अस्कओ
७२	२१	स्थिरता	स्थित.
७३	२-४	"	"
"	१०	वय	वाया
७८	२	धर्मो	धर्मो
८०	५	प्रवचननी	प्रवचनी
"	२०	थता	तथा
८१	१८	चेतननो अने	ज्ञानरूप
८३	९	देवार्द्धि	देवार्द्धि
८६	२	धर्मकथी	धर्मकथी
९४	१८	सूरि	सूरिण
१००	१५	कोलाहाल	कोलाहल
१००	१७	प्रसाद	प्रासाद
१०८	१८	प्रत्याख्याननुं फल विशेषज्ञान	विशेषज्ञाननुंफलप्रत्याख्यान
१२०	१६	उदयना	हृदयना
१२८	२	सुधर्मा	सुधर्मा
१२९	१८	अभिज्ञाष राखवो	अजिज्ञाष न राखवो
१२९	१५	शोजतेनापि	शोजनेनापि
१३४	६	हृदयमां	हृदयमां
१४१	२२	पढी	पढी
१४७	फुटनोट	प्रकारनुं	प्रकारनुं
१६१	१२	युक्त शरीरवडे	युक्त थइ
१६३	१	वुड्ढाणगो	वुड्ढाणगो
१६७	२	मज्जा	मज्ज
"	४	बारसच्चओ	बारसच्चओ
१६८	२३	तेमनो	सूक्ष्मएकेंदियनो

પત્ર.	પંક્તિ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૧૭૮	૨	દયાલુપણથી	દયાલુપણની કસોટીથી
૧૮૩	૮	સ્થૂલ	થૂલ
૧૮૫	૯	પરચૂડ	પરાચૂડ
૧૯૦	૫	હુરહિણિવેસાહ	હુરહિણિવેસાહ
૧૯૫	૬	પક્ષઠં	પખ્ષઠં
"	૯	પંકુત્તં	પાંકુત્તં
૧૯૮	૨૩	દીપથી	દીપથી
૨૦૧	૮	તેનાથી	બાકીનાથી
"	૧૯	વસ્તુ	વાસ્તુ
૨૦૪	૨	વિવિરં	વિવરં
"	૧૩	ઘટલે	ઘટલે તેના
"	૧૪	પ્રમાણતું સ્વરૂપ અને	પ્રમાણમાં
૨૦૮	૨૫	અમે	અને
૨૧૦	૧૨	જેવા આ	જેવા ગૃહસ્થે આ
૨૧૩	૫	અનેષણીય	અનેષણીય
૨૨૩	૨૩	જઠ્ઠ	માંસ
૨૨૬	૧૦	દલ્લ	દાલ,
૨૨૮	૧૬	દુધ્યાન	દુધ્યાન
૨૩૧	૭	અનર્થદંડ વર્જેલો છે અને	અર્થદંડ વર્જેલો છે તેથી
૨૩૬	૧૦	અંગકારી	અંગીકારી
"	૨૩	તેણે	તેને
૨૩૭	૨	રાજાદિકશ્રાવકનીપાઠલચાલતાંતેને	રાજાદિકને
"	૧	એવો શ્રાવક	એવા
૨૩૮	૨૦	સજ્જન અને પરિજન	સ્વજન અને પરજન
૨૪૧	૫	દિગ્વ્રતને	દિગ્વ્રતનો
૨૪૪	૩	દેહ અને સત્કાર	દેહસત્કાર
"	૧૧	ચતુર્વિધ	ચતુર્વિધ
૨૪૫	૯	પુચ્છાં	પુછાં
૨૪૯	૯	પોષધ અતિથિ	પોષધ અને અતિથિ
૨૫૪	૧૧	કરાવાને	કરવાને
૨૫૯	૧૦	ષડ્જંગીનો	ષડ્જંગી છે;
"	૧૧	અનુમતિ અને	અનુમતિનો
૨૬૭	૨૦	તેનાનામનું	તેનું

पत्र.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
"	"	बन्या	धन्या
२६८	१७	पाळवापणुं	पामवापणुं
"	१८	करीतेमांसर्व	करीसर्व
२७१	१८	जणस्स	जणय
२७५	१६	ज्दजद्	जजेद्
३१०	२४	धर्मवालुं अने	धर्मवालुं ठे ते
३११	७	पत्र	पात्र
३१६	२३	करवा	कराववा
३२६	२०	करतो	करवो
३२७	१८	प्रवृत्तिवाळाने	प्रवृत्तिवाळा
३२८	८	पर्यापवाळाने	पर्यायवाळाने
३३६	७	घणी	धणी
३४२	१२	करे नहीं,	करे
३४४	७	एवमए	एवमेयं
३५३	८	जावेयवा	जावेयव्वा
"	१५	पदार्थोने-पेठे	पदार्थो-पेठे,
३६३	५	अस्थिजज्जा	अस्थिमज्जा
३६५	२	अवाङ्मुख	अवाङ्मुख
३७६	२२	अव्यवञ्जन	अव्यवञ्जन
३७८	१५	ठट्ठम	ठट्ठम
३७८	१४	तेने विषे	करतां उतां
३७८	८	सुरसुरादि	सुरसुरादि
"	११	कायगुत्तो	कायगुत्तो
"	२५	परिद्ध	पसिद्ध
३८१	फुटनोट	देवताष्ठित	देवताधिष्ठित
३८६	२१	जैनाजासोए	जैनाभासो
३८८	१७	उव्वाइ	उव्वाइ
"	२१	चेहयाणि	चेइयाणि
४००	३	प्रमाणे	ज्ञाने
४०४	१३	ज्ञाननना	ज्ञानना
४१०	१६	सामान्य सिद्धान्तुं	सिद्धान्तुं सामान्य
४१४	१८	ब्राह्म	बाह्य

શ્રી આત્મ પ્રબોધ.

(ભાષાંતર.)

। नमः श्री पार्श्वनाथाय ।

श्री आत्मप्रबोध.

प्रथम प्रकाश.

(सम्यक्त्व निर्णय.)

अनंतविज्ञानविशुद्धरूपं निरस्तमोहादिपरस्वरूपम् ।

नरामरेंद्रैः कृतचारुज्ञातिं नमामि तीर्थेशमनंतशक्तिम् ॥ १ ॥

नुं विज्ञान अनंत जे, जेनुं स्वरूप निर्मल जे, जेणे मोह अज्ञान-
आदि पर स्वरूपने टाळेनुं जे अने मनुष्योना इंद्र—चक्रवर्त्ती-
ओए तथा देवताओना इंद्रोए जेनी मनोहर रक्ति करेली जे,
एवा अनंतशक्तिवाळा श्री तीर्थेश प्रभुने हुं नमस्कार करुं हुं. ?

अनादिसंबद्धसमस्तकर्म—मद्वीमसत्त्वं निजकं निरस्य ।

उपात्तशुद्धात्मगुणाय सद्यो नमोऽस्तु देवार्थमहेश्वराय ॥ २ ॥

पोतानी अनादिकाळधी वंधाएव्हा समस्तकर्मनी मत्तिनताने दूर करी
जेमणे शुद्ध आत्मगुण ग्रहण करेलो जे, एवा देवताओने पूजवा योग्य महेश्वर
श्री वीर जगवानने नमस्कार हो. २

જગત્રયાધીશમુખોદ્ભવાયા વાગ્દેવતાયાઃ સ્મરણં વિધાય ।

વિજ્ઞાવ્યતેઽસૌ સ્વપરોપકૃત્યૈ વિશુદ્ધિહેતુઃ શુચિરાત્મબોધઃ ॥૩॥

ત્રણ જગત્ના સ્વામીના મુખથી ઉત્પન્ન થયેલ વાગ્દેવતા—સરસ્વતીનું સ્મરણ કરી પોતાના અને પરના ઉપકારને માટે વિશુદ્ધિનો હેતુરૂપ એવો આ પવિત્ર—શુદ્ધ આત્મબોધ ગ્રંથ રચવામાં આવે છે. ૨

ગ્રંથના આરંભમાં સંક્ષેપ કરવાની ઇચ્છાવાળા પુરુષે શિષ્ટપુરુષોના આચારને આચરવાને અને ગ્રંથની સમાપ્તિ થવામાં અંતરાય કરનારા ઘણાં વિઘ્નોના સમૂહને દૂર કરવાને અત્યંત અવ્યજિચારી અને યોગ્ય ઇષ્ટદેવતાના સ્તવન વગેરે કરવા રૂપ જેનું સ્વરૂપ છે એવું જાવ મંગલ પ્રાયે કરીને કરવું જોઈએ, એવું વિચારી અહિં પણ ગ્રંથની આદિમાં સર્વ તીર્થકરોને પ્રણામ કરવા પૂર્વક નજીકના ઉપકારી શ્રીવીર પરમેશ્વરને નમસ્કાર કરવા રૂપ અને વાગ્દેવતાના સ્મરણ કરવા રૂપ જાવમંગલનો આશ્રય કરવામાં આવ્યો છે. તેમજ વઢી શ્રોતાઓની પ્રવૃત્તિ માટે આ ગ્રંથનું પ્રયોજન, અજિધેય અને સંબંધ એ ત્રણ પણ નિયમથી કહેવા જોઈએ. આત્મજ્ઞાન મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી સર્વનું ઉપકારક છે, તેથી અહિં પોતાના અને પરના ઉપકારને અર્થે એ પદ કહી સ્વોપકાર અને પરોપકાર રૂપ પ્રયોજન દર્શાવવામાં આવ્યું છે, અને ‘ આત્મબોધ ’ એ નામ આપી અતિશુદ્ધ આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ અજિધેય રૂપે નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે. અને ‘ તે આત્મબોધ ’ કહેવામાં આવે છે ‘ એમ કહી વાચ્ય વાચક જાવ વગેરે સંબંધ સૂચવ્યો છે. તેમાં આત્મબોધનું સ્વરૂપ તે વાચ્ય છે અને ‘ આ ગ્રંથ ’ વાચક છે. ઇત્યાદિ અહીં ઘણું કહેવાનું છે, પણ તે સદ્બુદ્ધિવાળા પુરુષોએ પોતાની મેલે બીજા ગ્રંથોથી જાણી લેવું. ગ્રંથનો વિસ્તાર થવાના જયથી અહીં કહેવામાં આવ્યું નથી.

હવે પ્રથમ જે સામાન્યથી અજિપ્રાય દર્શાવેલ છે, તેને વિવેચન કરી બતાવે છે.

પ્રકાશ માઘં વર દર્શનસ્ય તતશ્ચ દેશાદિરતોર્ઘિતીયં ।

તૃતીય મસ્મિન્સુમુનિ વ્રતાનાં વદ્યે ચતુર્થ પરમાત્મતાયાઃ॥૪॥

આ ગ્રંથમાં પ્રથમ પ્રકાશમાં સમ્યક્ દર્શનનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે, બીજા પ્રકાશમાં દેશ વિરતિનું સ્વરૂપ, ત્રીજા પ્રકાશમાં ઉત્તમ મુનિવ્રતનું સ્વરૂપ અને ચોથા પ્રકાશમાં પરમાત્મ જાવનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે. આ ઉપરથી પરસ્પર સંબંધવાદા સમ્યક્ત્વાદિ સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરનારા એવા ચાર પ્રકાશથી પ્રતિષ્ઠ્ઠ એવો આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ છે, એમ સૂચવેલું છે.

આ ગ્રંથના અધિકારીઓ, કોણ છે ?

ન સંત્યજઞ્વ્યા નહિ જાતિજઞ્વ્યા ન દૂરજઞ્વ્યા બહુ સંસૃતિત્વાત્ ।

મુમુક્ષવોઽનૂરિજવન્નમા હિ આસન્નજઞ્વ્યાસ્ત્વધિકારિણોઽત્ર ॥૫॥

અજઞ્વ્ય, જાતિજઞ્વ્ય અને દૂરજઞ્વ્ય એ બહુ સંસારી હોવાથી આ ગ્રંથના અધિકારી નથી. જેમને બહુ જવમાં વ્રમણ કરવાનું નથી એવા મુમુક્ષુ પુરુષો અને આસન્ન જઞ્વ્ય એ આ ગ્રંથના અધિકારી છે. ૧

આ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, છુટ્ટ અંતવાદા અને અનંત ચાર પ્રકારની ગતિના સ્વરૂપને પ્રસાર કરનારા આ સંસારને વિષે આ જગતના સર્વ જંતુઓના ચિત્તને ચમત્કાર કરનારા એવા ઇંદ્રાદિક સુર અસુરોએ રચેલા ઉત્કૃષ્ટ આઠ મહા પ્રાતિહાર્ય વગેરે સર્વ અતિશયોથી યુક્ત એવા જગદ્ગુરુ શ્રી વીરપ્રજ્ઞુએ સર્વ ધનઘાતિ કર્મના દહીયાના સમૂહના નાશથી ઉત્પન્ન થયેલ સર્વ લોકોલોક લક્ષણવાદા લક્ષ્યને અવલોકન કરવામાં કુશલ એવા નિર્મલ કેવલજ્ઞાનના બલથી ત્રણ પ્રકારના જીવો કહેલા છે. ૧ જઞ્વ્ય, ૨ અજઞ્વ્ય, અને ૩ જાતિજઞ્વ્ય. જે જીવો કાલાદિકના યોગની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી પોતાની શક્તિથી સર્વ કર્મોને સ્વપાત્રી મુક્તિ પામ્યા છે, જાય છે અને જવાના છે, તે સર્વ જીવો ત્રિકાલની અપેક્ષા જઞ્વ્ય કહેવાય છે.

જે જીવો આર્ય ક્ષેત્ર વિગેરેની સામગ્રી ઊતાં પણ તેવી જાતના કોઈ જાતિ સ્વજાવને લઈને સર્વદા તત્ત્વશ્રદ્ધાના અજ્ઞાવથી ક્યારે પણ મુક્તિને પામ્યા નથી, પામતા નથી અને પામવાના નથી, તે અજ્ઞવ્ય કહેવાય છે.

મુક્તિની પ્રાપ્તિનું મૂલ્ય કારણ સમ્યક્ત્વજ છે, તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે—

દંસણજટ્ટો જટ્ટો દંસણ જટ્ટસ્સ નત્થિ નિઠ્ઠવાણં ।

સિઝંતિ ચરણરહિયા દંસણરહિયા ન સિઝંતિ ॥ ૧ ॥

જે સમ્યક્ત્વથી ઝટ્ટ થયેલો છે, તે સર્વથી ઝટ્ટ સમજવો. સમ્યક્ત્વથી ઝટ્ટ થયેલા પ્રાણીને મોઢા પ્રાપ્ત થતો નથી; પ્રાણીઓ ચારિત્રરહિત મુક્તિ પામે છે પરંતુ સમ્યક્ત્વરહિત કદાપિ મુક્તિમાર્ગ પ્રતિ પ્રયાણ કરી શકતા નથી.

આહિં જે ‘ચારિત્ર રહિત’ એમ કહ્યું, તે દ્રવ્ય ચારિત્રથી રહિત એમ સમજવું.

વહ્ની જે જીવ અનાદિકાલથી આશ્રિત એવા સૂક્ષ્મ જાવનો ત્યાગ કરી જો બાદર જાવને પામે તો તે અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ સર્વ સંસ્કારને કરનારાના વિષયમાં નહીં આવેલી ચાણની અંદર રહેલ સંસ્કારને યોગ્ય એવા પાષાણની જેમ સૂક્ષ્મ જાવનો ત્યાગ કરી કદિ પણ અવ્યવહાર રાશિરૂપ સ્થાણથી બાહેર આવેલા નથી, આવતા નથી અને આવવાના નથી, તે જાતિજ્ઞવ્ય કહેવાય છે. આ જીવો માત્ર કહેવાનાજ જ્ઞવ્ય છે, પણ સિદ્ધિ સાધકપણે જ્ઞવ્ય નથી, તેને માટે આગમમાં કહ્યું છે કે—

“ સામગ્ગિઅજ્ઞાવાઓ, વ્યવહારરાસિઅપ્પવેસાઓ ।

જઠ્ઠાવિ તે અનંતા, જે સિદ્ધિસુહં ન પાવંતિત્તિ ॥૧॥

સામગ્રીનો અજ્ઞાવ હોવાથી જેમનો વ્યવહાર રાશિમાં પ્રવેશ નથી એવા જ્ઞવ્ય જીવો પણ અનંતા છે કે, જેઓ મોઢા સુઘને પામતા નથી અને પામવાના નથી. ૧

ઉપર કહેલા ત્રિવિધ જીવોમાંથી જે અજ્ઞવ્ય અને જાતિજ્ઞવ્ય—એ બે

રાશિના જીવો નિર્મલ શ્રદ્ધાથી રહિત હોવાથી આ આત્મ પ્રબોધ ગ્રંથને વિષે અધિકારી નથી, માટે વાકીના જન્મ રાશિના જીવો રહ્યા, તેજ આ ગ્રંથના અધિકારી છે.

તે જન્મ જીવો કે પ્રકારના છે. એક આસન્નજન્મ અને ૨ દૂરજન્મ, તેમાં દૂરજન્મ કોને કહેવાય ? તે કહે છે. જેને અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તનથી અધિક સંસાર હજી વર્તે છે, તે દૂરજન્મ કહેવાય છે અને જેને અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તનથી ન્યૂન સંસાર વર્તે છે, તે આસન્નજન્મ કહેવાય છે, તેઓમાં જે દૂરજન્મ છે, તેમને મિથ્યાત્વનો ઉદય પ્રવલ્લ હોવાથી કેટલાક કાલ પર્યંત સમ્યક્દર્શનની પ્રાપ્તિનો અજ્ઞાવ હોય છે, તેથી તેમનું પર્યટન આ સંસાર અટવીમાં ઘણો કાલ રહે છે, એટલે તેમને આત્મવોધનો સદ્ધર્મ માર્ગ હુલ્લજ થાય છે, અને જેઓ આસન્નજન્મ છે, તેમને કાંઈક ન્યૂન અર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ હોવાથી આત્મવોધનો સદ્ધર્મ માર્ગ સુલ્લજ થાય છે. વધી તેમને હલ્લકા કર્મને લઈને તત્ત્વ શ્રદ્ધા સુલ્લજ છે, માટે આસન્નજન્મ જીવો આ ગ્રંથના અધિકારી છે, તે આસન્નજન્મ જીવોના ઉપકારને અર્થે આત્મવોધનું કાંઈક સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવામાં આવે છે.

આત્મા શબ્દનો અર્થ.

તે તે જાવને સતતપણે પ્રાપ્ત થાય તે આત્મા કહેવાય છે. (અતતીતિ આત્મા પોતાના ગુણવર્ણ્યોને પ્રહણ કરવાની જેનામાં શક્તિ છે, તે આત્મા કહેવાય છે.

આત્માના ત્રણ પ્રકાર.

તે આત્મા ત્રણ પ્રકારના છે. ૧ બહિરાત્મા, ૨ અંતરાત્મા અને ૩ પરમાત્મા.

બહિરાત્માનું સ્વરૂપ.

મિથ્યાત્વના ઉદયને વશ થઈ શરીર, ધન, પરિવાર, મંદિર, નગર, દેશ, મિત્ર અને શત્રુ વગેરે ઇષ્ટ—અનિષ્ટ વસ્તુઓમાં રાગ દ્વેષની બુદ્ધિને

ધારણ કરે છે અને સર્વ અસાર વસ્તુને સાર રૂપે જાણે છે. તે પેહેલા ગુણ ઠા-
ણામાં વર્તનારો જીવ બાહ્ય દષ્ટિપણને લઈને બહિરાત્મા કહેવાય છે.

અંતરઆત્માનું સ્વરૂપ.

જે તત્ત્વ શ્રદ્ધાસહિત થઈ કર્મના બંધ વગેરેનું સ્વરૂપ સારીરીતે જાણે છે. જેમ કે “આ જીવ આ સંસારને વિષે કર્મ બંધના હેતુરૂપ એવા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગવદ્ને સમય સમય પ્રત્યે કર્મને બાંધે છે, તે કર્મ જ્યારે ઉદય આવે છે, ત્યારે એ જીવ પોતેજ તેને જોગવે છે. તેને કોઈ બીજો જીવ સહાય પણ કરતો નથી.” આ પ્રમાણે ચિંતવે છે. અને જ્યારે હવ્ય વગેરે કાંઈક વસ્તુ જાય છે, ત્યારે તે આ પ્રમાણે ચિંતવે છે. મારો આ વસ્તુની સાથેનો સંબંધ નષ્ટ થયો. મારું સ્વરૂપ હવ્યતો જ્ઞાનાદિ છે, જે આત્મ પ્રદેશની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે હવ્ય કયાંઈ પણ જવાનું નથી.” જ્યારે કાંઈ હવ્ય વગેરેનો લાજ થાય છે, ત્યારે તે આ પ્રમાણે જાણે છે—“આ પૌદ્ગલિક વસ્તુનો સંબંધ મારે થયો છે ; તેમાં હર્ષ શો ધારણ કરવો ? ” જ્યારે વેદનીય કર્મના ઉદયથી કષ્ટ વગેરેની પ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તે સમજાવને ધારણ કરે છે અને આત્માને પરજાવથી જિજ્ઞાસી તેને ત્યાગ કરવાનો ઉપાય કરે છે અને ચિત્તમાં પરમાત્માનું ધ્યાન કરે છે, તેમજ આવશ્યકાદિ ધર્મ કૃત્યમાં વિશેષ ઉદ્યમવંત થાય છે, તે ચોથા ગુણ-ઠાણાથી બારમા ગુણ ઠાણાં સુધી વર્તનારો જીવ અંતર્દષ્ટિથી અંતરાત્મા કહેવાય છે.

પરમાત્માનું સ્વરૂપ.

જે જીવ શુદ્ધ આત્મસ્વજાવને પ્રતિબંધ કરનારા કર્મ શત્રુઓને હાળી અને નિરુપમ કેવલજ્ઞાનાદિકની ઉચ્ચ સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરી સર્વ પદાર્થોના સમૂહને હથેલીમાં રહેલ આમલાની જેમ અથવા હથેલીમાં રહેલ નિર્મલ જં-લની જેમ જાણે અને જુવે, તેમજ પરમ આનંદના સંદોહથી સંપન્ન થાય તે તેરમા અને ચૌદમા ગુણઠાણામાં રહેલ આત્મા તથા સિદ્ધાત્મા (શુદ્ધ સ્વરૂપપણે) પરમાત્મા કહેવાય છે.

આત્મબોધ શબ્દનો અર્થ.

બોધન એટલે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનું જ્ઞાન તે બોધ. આત્મા કે. જેનું લક્ષણ આગળ કહેવામાં આવશે, એવો ચેતન અને તેનાથી અજિન્ન સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મ તેનો બોધ, તે આત્મબોધ તેને પ્રતિપાદન કરનારો ગ્રંથ તે ઉપચારથી આત્મબોધ કહેવાય છે. એવી રીતે આત્મબોધ શબ્દનો અર્થ કહ્યો.

આત્મબોધનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે.

જે પ્રાણીને આત્મબોધ થયેલો હોય છે, તે પ્રાણી પરમાનંદમાં મગ્ન હોવાથી કદિ પણ સંસાર સુખનો અજિદ્વાષી થતો નથી. કારણ કે, તે સંસાર સુખ અલ્પ અને અસ્થિર હોય છે. જેમ કોઈ માણસ વિશિષ્ટ ઇચ્છિત વસ્તુને આપનારા કલ્પવૃક્ષને પ્રાપ્ત કરી તેની પાસે લુચ્ચા જોજનની પ્રાર્થના કરતો નથી, તેમ પ્રાણી પરમાનંદમાં મગ્ન થઈ સંસાર સુખનો અજિદ્વાષી થતો નથી. જેમ સારા માર્ગે ચાલનારો દેખાતો પુરુષ કુવામાં પડતો નથી, તેમ જે પ્રાણીઓ આત્મજ્ઞાનમાં તત્પર છે, તેઓ કદિ પણ નરકાદિ દુઃખને પામતા નથી. જેણે અમૃતનો સ્વાદ લીધો હોય તેવા પુરુષને જેમ સ્વારા પાણીને પીવાની રુચિ થતી નથી, તેમ જેણે આત્મબોધને પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેને બાહ્યની વસ્તુના સંસર્ગની ઇચ્છા થતી નથી.

આત્મબોધ વગરનો પ્રાણી કેવો હોય છે ?

જેને આત્મબોધ થયો નથી તે પ્રાણીને મનુષ્ય દેહ હોવાથી શીંગડા પુંઝડા પ્રમુખ કાંઈ હોતું નથી, તોપણ તેને પશુજ જાણવો. કારણ કે, આહાર, નિદ્રા, જય અને મૈથુનવસ્ત્રે યુક્ત હોવાથી તેના તે ધર્મ પશુના જેવાં છે, તેમ વધી જે પ્રાણી વસ્તુતાણ આત્માને જાણ્યો નથી, તેને સિદ્ધિની પ્રાપ્તિ દૂર છે, અને પરમાત્મસંપત્તિનો ઉપલક્ષક તે થતો નથી, અને સંસારની ધન ધાન્ય ચિત્તોરની સમૃદ્ધિ તેના ઉત્સાહનું કારણ રહે છે તેમજ તેની આશા રૂપી નદી સદા પૂર્ણ રહે છે. તેથી જ્યાંસુધી પ્રાણીને આત્મબોધ થયો નથી, ત્યાંસુધી તેને આ સંસાર સમુદ્ર છુસ્તર છે; ત્યાંસુધી મોહ રૂપી મહા સુખદ તેને દુર્જય છે અને ત્યાંસુધી અતિ વિષમ એવા કષાયો ટકે છે, તેથી આત્મબોધ સર્વોત્તમ છે.

આત્મબોધ થવાનું કારણ સમ્યક્ત્વ છે.

કારણ વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી એવો ન્યાય છે, તો આત્મબોધ પ્રગટ થવામાં કાંઈ સત્ રૂપ કારણ હોવું જોઈએ. તે કારણ વસ્તુતાએ સમ્યક્ત્વ જ છે. વીજું કાંઈ નથી. આગમમાં પણ સમ્યક્ત્વ શિવાય આત્મબોધની ઉત્પત્તિ સાંજીલવામાં નથી, તે ઉપરથી આત્મબોધ સમ્યક્ત્વ મૂલ્ય છે એમ સિદ્ધ થયું.

સમ્યક્ત્વના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરવાને તેની ઉત્પત્તિની રીતિ કહે છે.

કોઈ અનાદિ કાલ્પનો મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ મિથ્યાત્વને લક્ષને અનંત પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી આ અપાર સંસાર રૂપી મહનમાં જમી જમી જવ્યપણાના પરિપાકને પામી તેને લઈ પર્વતની નદીના જલના વેગમાં ઘસમાતા પાષાણના ઘસારાની જેમ માંમ માંમ અનાજોગથી નિવૃત્ત એવા યથા પ્રવૃત્તિ કરણરૂપ પરિણામ વિશેષથી ઘણાં કર્મની નિર્જરા કરતો અને થોડા કર્મને બાંધતો સંઙ્ઘી જીવપણું પ્રાપ્ત કરે છે. પડી પટ્વોપમના અસંખ્યેય જાગથી ન્યૂન એવા એક સાગરોપમ કોટીની સ્થિતિવાદ્વા આયુષ્ય શિવાયના સાત કર્મોને કરે છે. જીવને પોતાના હુષ્કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલ ઘાટા રાગ દ્વેષના પરિણામ રૂપ, કઠોર અને ઘાટા લાંબા કાલની લાગેલ ગોષાણ લક્ષ્મી (ગાંઠ) ના જેવો હુજેંધ અને પૂર્વે કદિ નહીં જેદાણ લક્ષ્મી છે, એ ગ્રંથિ સુધી અજવ્ય જીવો પણ યથાપ્રવૃત્તિકરણવને કર્મને સ્વપાત્રી અનંતવાર આવે છે. અને તે ગ્રંથિદેશમાં રહેલ અજવ્ય જીવ અથવા જવ્ય જીવ સંખ્યેય અથવા અસંખ્યેય કાલ સુધી રહે છે. તેમાં કોઈ અજવ્ય જીવ ચક્રવર્તી વગેરે અનેક રાજાઓ જેમને શ્રેષ્ઠ પૂજા, સત્કાર, અને સન્માન આપેલ છે, એવા ઉચ્ચ સાધુઓને જોવાથી, અથવા જિન સમૃદ્ધિના દેશવાથી અથવા સ્વર્ગના સુખ વગેરેના પ્રયોજનથી દીક્રા ગ્રહણ કરી હવ્ય સાધુપણને પ્રાપ્ત કરી પોતાની મહત્તા વગેરેની અજિદ્વાપાત્રી જાવસાધુની જેમ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયાઓના કલ્પાપને આચરે છે. અને તે ક્રિયાના લક્ષથી ઉત્કૃષ્ટ નવમા શ્રેયેયક સુધી પણ જાય છે.

અને કોઈ નવમા પૂર્વ સુધી માત્ર મૂત્રપાત્ર જાણે અર્થ જાણતો નથી,

કારણ કે, અજ્ઞવ્ય જીવોને પૂર્વધર લઘ્વિનો અજ્ઞાવ છે, તેથી તે માત્ર ઇવ્યશ્રુત મેલ્લવે છે. કોઈ મિથ્યાત્વી જ્ઞવ્ય જીવ તો ગ્રંથિદેશમાં રહી કાંઈક ઝળા દશ પૂર્વ સુધી ઇવ્યશ્રુત મેલ્લવે છે, ઇથીજ કાંઈક ઝળા દશપૂર્વ સુધી શ્રુત પણ મિથ્યાશ્રુત થઈ જાય. કારણ કે, તે મિથ્યાત્વીએ ગ્રહણ કરેલ છે, અને જેને પૂર્ણ દશપૂર્વ શ્રુત થાય તેને નિશ્ચે સમ્યક્ત્વ થાય છે, અને બાકીના કાંઈ ઝળા દશપૂર્વધર વગેરેમાં સમ્યક્ત્વ થવાની જાજના છે એટલે સમ્યક્ત્વ થાય અથવા ન પણ થાય. તેને માટે કલ્પજ્ઞાણ્યમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ચત્તદસ દસય અજ્ઞિન્ને, નિયમા સમ્મં તુ સેસણ જયણા.”

એ પછી કોઈ મહાત્મા કે જેને પરમ નિવૃત્તિ—મોક્ષતું સુખ નજીક છે અને જેના અનિવાર્ય વીર્યનો વેગ ઘણીરીતે ડહલાસ પામેલો છે, તે મહાત્મા તી-ક્ષ્ણ સ્વર્ગની ધારાની જેમ પરમ શુદ્ધ અધ્યવસાય વિશેષ રૂપ અપૂર્વકરણવડે જેતું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે, એવા ગ્રંથિનો જોડ કરી અનિવૃત્તિકરણમાં પ્રવેશ કરે છે. ત્યાં પ્રતિસમયે શુદ્ધ થતો તે તેજ કર્મોને નિરંતર સ્વપાવતો અને હૃદય આવેલા મિથ્યાત્વને વેદતો તે જે હૃદય આવેલ નથી તેને હપશમ કરવારૂપ અંતર્મુહૂર્ત કાલના પ્રમાણવાદા અંતરકરણમાં પ્રવેશ કરે છે.

તે પ્રવેશ કરવાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે.

અંતરકરણની સ્થિતિના મધ્યમાંથી દલિયા લઈ જ્યાંસુધી અંતરકરણના દલ્લીયા સઘલા ક્ય પામે ત્યાંસુધી પ્રથમની સ્થિતિમાં નાંચે છે. એવી રીતે અંતર્મુહૂર્તના કાલે કરી સર્વ દલિયાનો ક્ય થઈ જાય છે. તે પછી જ્યારે તે અનિવૃત્તિકરણ સમાપ્ત થાય અને હૃદયીણા કરેલ મિથ્યાત્વને જોગવવાથી ક્ષીણ થતાં, અને નહીં હૃદયીણા કરેલ મિથ્યાત્વને પરિણામ વિશેષથી રોકતાં સ્વારી જમીનની જેમ મિથ્યાત્વનો વિચર પામીને એટલે જેમ સંગ્રામને વિષે મોટો સુન્નટ વૈરીનો જય કરીને અત્યંત આદ્વાદને પામે તેમ કર્મે આપેલા માર્ગને પામીને પરમ-હત્કૃષ્ટ-આનંદમય અને અપૌદ્ગલિક એવા હપશમ સમ્યક્ત્વને પામે છે. જ્યારે જીવ હપશમ સમ્યક્ત્વને પામ્યો તે વચ્ચે જેમ હન્હાલાના તાપમાં તપાઈ ગયેલો કોઈ જીવ બાવનાચંદનથી અત્યંત શીતલતાને પામે છે, તેમ તે જીવને હપશમ

સમ્યક્ત્વના રસથી પોતાના આત્માની અંદર અત્યંત શીતલતા પ્રગટ થાય છે. તે પછી ઉપશમ સમ્યક્ત્વને વિષે વર્ચતો જીવ સત્તાને વિષે વર્ચતા એવા મિથ્યાત્વને શોધી તેની ત્રણ પુંજ રૂપે વ્યવસ્થા કરે છે. જેમ કોઈ મેળાના કોદરાને શોધે છે, તે શોધતાં કેટલાએક શુદ્ધ થઈ જાય છે, કેટલાએક અર્થા શુદ્ધ થાય છે અને કેટલાએક તેવાને તેવાજ રહે છે. એમ જીવ પણ અધ્યવસાયે કરીને જિનવચનની રુચિને રોકનારા છુટ્ટરસનો ઉચ્છેદ કરી મિથ્યાત્વને શોધે છે, તે શોધતાં ઢતાં શુદ્ધ, અર્થ શુદ્ધ અને અશુદ્ધ, એમ ત્રણ પ્રકારે થાય છે.

આ ત્રણ પુંજમાં જે શુદ્ધ પુંજ છે, તે સર્વજ્ઞ ભગવંતના ધર્મને વિષે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં રોકવાવાળો નથી ; તેથી તે સમ્યક્ત્વ પુંજ કહેવાય છે અને બીજો જે અર્થ શુદ્ધ પુંજ છે, તે મિશ્રપુંજ કહેવાય છે. તે મિશ્રપુંજનો ઉદય અર્થથી જિન ધર્મને વિષે ઉદાસીનતા હોય છે, અને અશુદ્ધ પુંજના ઉદયથી અ-રિહંત—સિદ્ધાદિકને વિષે મિથ્યાપણાની પ્રાપ્તિનો ઉદય થાય છે, તેથી તે મિથ્યાત્વપુંજ કહેવાય છે, એટલે શુદ્ધદેવ અરિહંતને કુદેવ માને અને શુદ્ધ ગુરુને કુ-ગુરુ માને તે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. તેજ અંતરકરણે કરી અંતર્મુહૂર્ત કાલ પ-ર્યંત ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અનુજ્ઞવ્યા પછી તરતજ નિશ્ચયથી શુદ્ધ પુંજના ઉદ-યથી દ્વયોપશમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ થાય છે અને અર્થ શુદ્ધ પુંજના ઉદયથી મિશ્ર અને અશુદ્ધ પુંજના ઉદયથી સાસ્વાદન ગુણસ્થાન પરસવા પૂર્વક મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે. તે સાસ્વાદન ગુણસ્થાન જયન્યપણે એક સમય પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટથી ઢ આવળી પ્ર-માણ છે. વળી પ્રથમનું ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતાં કોઈ જીવ સમ્યક્ત્વની સાથે-જ દેશવિરતિ પાળાને પણ પામે છે અને કોઈ જીવ પ્રમત્ત જાવના ઢઠા ગુણસ્થાનને પામે છે અને કોઈ જીવ સાસ્વાદન ગુણસ્થાન પામી મિથ્યાદૃષ્ટિ પણ થાય છે. શતકની—બૃહદ્ ચૂર્ણીમાં તે વિષે કહ્યું છે—

ઉવસમ સમ્મદિષ્ઠી અંતરકરણઽઽત્રો કોઈ દેસવિરંદ્ધિ ॥
લહ્હ કોઈ પમત્તજાવંપિ સાસાયણો પુણ ન કિંપિ લહે
જ્ઞત્તિ ॥ ૧ ॥

બીજું કાંઈ ન પામે એમ કર્મ ગ્રંથનો અજિપ્રાય કહેલો છે. હવે સિદ્ધાંત-

નો અજિપ્રાય કહે છે—

અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિ કોઈ ગ્રંથિજેદ કરીને તેવી રીતના તીવ્ર પરિણામ સાથે અપૂર્વ કરણમાં આરૂઢ થઈ મિથ્યાત્વના ત્રણ પુંજ કરે છે, તે પછી અનિવૃત્તિ કરણના સામર્થ્યથી શુદ્ધ પુંજના પુદ્ગલોને વેદતા ઉપશમ સમક્તિ પામ્યા વગરજ તેને પ્રથમથીજ ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

અન્ય આચાર્ય વઢી આ પ્રમાણે કહે છે. “યથાપ્રવૃત્તિ વગેરે ત્રણ કરણ કરીને અંતર કરણને પેહેલે સમયે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે, પણ તે ત્રણ પુંજને કરતો નથી અને તે પછી ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પરી અવશ્ય મિથ્યાત્વમાંજ જાય છે.” આ વિષે તત્ત્વ શું છે? તે કેવલી જગવાન જાણે છે.

હવે કલ્પ જાણ્યને વિષે કહેલ ત્રણ પુંજનો સંક્રમણ વિધિ બતાવે છે— મિથ્યાત્વના દલિયા રૂપ જે પુદ્ગલો છે, તેમને સ્વેચ્છીને જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ તે જેના પરિણામ વિશેષ વધતા છે તે સમ્યક્ત્વ અને મિશ્ર એ બંનેની મધ્યે સંક્રમાવે છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિશ્ર પુદ્ગલોને સમ્યક્ત્વમાં સંક્રમાવે છે, અને મિથ્યાત્વી મિશ્ર પુદ્ગલોને મિથ્યાત્વમાં સંક્રમાવે છે અને સમ્યક્ત્વના પુદ્ગલોને મિથ્યાદૃષ્ટિ મિથ્યાત્વને વિષે સંક્રમાવે છે પણ મિશ્રમાં સંક્રમાવે નહીં—એ પ્રકારે પણ મિથ્યાત્વ ક્ષીણ ન થયું હોય ત્યાંસુધી સમ્યગ્દૃષ્ટિઓ નિયમા એ ત્રણ પુંજવાદા હોય છે. મિથ્યાત્વનો ક્ષય થતાં નિશ્ચે વે પુંજવાદા હોય છે, અને મિશ્રનો ક્ષય થતાં એક પુંજવાદા હોય છે, અને સમ્યક્ત્વનો ક્ષય થતાં ક્ષાયિક સમક્તિ હોય છે. ઉપર જ્યાં જ્યાં સમ્યક્ત્વ, મિશ્ર અને મિથ્યાત્વ એ ત્રણ શબ્દો યોજવામાં આવ્યા છે, ત્યાં ત્યાં મોહનીય શબ્દ સાથે જોડવાથી સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એમ જુદા નામ પડે છે.

વઢી કર્મગ્રંથના અજિપ્રાયે એમ છે કે, “ પહેલવેલો સમ્યક્ત્વ પામેલો જીવ સમ્યક્ત્વમાંથી પતિત થઈ મિથ્યાત્વને પામ્યા બતાં ફરીથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાદી કર્મ પ્રકૃતિને બાંધે છે, અને સિદ્ધાંતના અજિપ્રાય પ્રમાણે એમ છે કે, જેણે ગ્રંથિજેદ કરી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરેલ છે, એવો જીવ સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈ પુનઃ કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધતો નથી. આ સ્થલે સમ્યક્ત્વના વિચારને માટે ઘણી

ચર્ચા છે, પણ ગ્રંથગૌરવના જ્ઞયથી તે અહીં કરેલ નથી; તે બીજા ગ્રંથોથી જાણી લેવું.

સમ્યક્ત્વના જોડ.

સમ્યક્ત્વ કેટલા પ્રકારનું છે ? તેવી શંકા થતાં તેને દૂર કરવાને સમ્યક્ત્વના જોડ બતાવવામાં આવે છે—સમ્યક્ત્વ એક પ્રકારે છે, તેમ વે, ત્રણ, ચાર, પાંચ અને દશ પ્રકારે પણ છે, એમ અનંતજ્ઞાની શ્રી તીર્થંકર જગવાને કહેલું છે.

સમ્યક્ત્વનો એક પ્રકાર શી રીતે થાય ? તે કહે છે. તત્ત્વશ્રદ્ધાન એટલે તત્ત્વને વિષે શ્રદ્ધા તે સમ્યક્ત્વનો એક પ્રકાર છે. શ્રીજિનજગવાને ઉપદેશ કરી બતાવેલા જીવ-અજીવ વિગેરે પદાર્થને વિષે સમ્યક્ પ્રકારે જે શ્રદ્ધા એટલે ધારણાની રુચિ તે સમ્યક્ત્વનો એક પ્રકાર છે.

સમ્યક્ત્વના હવ્ય અને જાવ એમ બે પ્રકાર થાય છે, જે પરિણામની વિશુદ્ધિથી મિથ્યાત્વના પુદ્ગલોને વિશુદ્ધ કરવા તે “હવ્યસમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે, એટલે તેમાં પુદ્ગલ હવ્યને શોધી શુદ્ધ કરવાથી તે હવ્ય શુદ્ધ થયું, માટે તે હવ્ય સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે, અને જે તેના આધારજૂત થઈ જીવને જિનેશ્વરે કહેલા વચનને વિષે તત્ત્વશ્રદ્ધા થવી તે બીજું “જાવસમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે.

બહી નિશ્ચય અને વ્યવહારના જોડથી સમ્યક્ત્વ બે પ્રકારનું થાય છે. જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ જે આત્માના શુદ્ધ પરિણામ તે “નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે, અથવા “જ્ઞાનાદિ પરિણામથી આત્મા અજિન્ન છે, એટલે જુદો નથી” આવું જે શ્રદ્ધાથી માનવું, તે “નિશ્ચયસમ્યક્ત્વ” કહેવાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“આત્મૈવ દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણ્યથવા યતેઃ ।

યત્તદાત્મક એવૈષ શરીરમધિતિષ્ઠતિ ” ॥ ૧ ॥

યતિને આત્માજ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર છે. કારણકે, જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર રૂપજ આત્મા આ શરીરને વિષે રહેલો છે. કારણકે, જોતે આત્માથી જિન્ન હોય તો મુક્તિના હેતુ રૂપ થઈ શકતા નથી.

બહી નિશ્ચયથી પોતાનો જીવજ દેવ નિષ્પન્ન સ્વરૂપવાલો છે, તેમ પોતા-

નો આત્મા તત્ત્વ રમણરૂપ ગુરુ પણ છે અને પોતાના જીવનો જે જ્ઞાનદર્શન સ્વ-
જાવ તેજ ધર્મ છે. તે શિવાય કોઈ વીજો નથી. આવું જે શ્રદ્ધાન તે નિશ્ચય સ-
મ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ સમ્યક્ત્વજ મોક્ષનું કારણ છે તેથી જીવને સ્વરૂપના જ્ઞાન
વિના કર્મકાયરૂપ મોક્ષ થતોજ નથી.

અરિહંત જગદાન્ તે દેવ છે, સુધર્મનો ઉપદેશ આપી મોક્ષમાર્ગને દેસ્તા-
રનાર તે ગુરુ છે, અને કેવલી જગવંતે કહેલો દયામૂલ્ય ધર્મ તે ધર્મ છે, ઇત્યાદિક
પદાર્થ તરફ સાતનય ચાર પ્રમાણ અને ચાર નિષ્કેપવસ્તુ જે તત્ત્વશ્રદ્ધાન તે નિશ્ચય-
સમ્યક્ત્વનું કારણજૂત વ્યવહારસમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે
કે, જેના રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાન ગયેલા છે, તેજ દેવ કહેવાય. તેવા દેવ
તો શ્રી અરિહંત ભગવાન્ છે. વીજા હરિ, હર બ્રહ્માદિક દેવ નથી, એટલે તે
દેવોમાં દેવત્વ નથી, કારણ કે તેઓને વિષે સ્ત્રી, શસ્ત્ર, જપમાલા આદિ રાગા-
દિકના ચિન્હો પ્રગટપણે વર્તે છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ તે દેવોને વિષે રાગાદિક હોય તેમાં અ-
મારે શી હાનિ છે ? ” તેના ઉત્તરમાં ગુરુ કહે છે—“ એમ કહો નહીં. કારણ
કે, તે દેવો રાગાદિકથી કલુષિત છે, તેથી તેમનો હજુ મોક્ષ થયો નથી, તેથી
તેમનામાં મોક્ષસુખ આપવાની યોગ્યતા નથી, માટે તેમનામાં દેવપણું નથી, કારણ
કે, દેવનું સન્મુખપણું મોક્ષસુખને અર્થે છે, એટલે જો દેવ સન્મુખ હોય તો મોક્ષ-
સુખ સુખે મેલવી શકાય છે, તેથી એમ કહેવું યોગ્ય નથી. નિત્યમુક્ત તેજકે જે
કર્મે કરીને લેપાય નહીં, અને રાગાદિકે કરીને પણ ન લેપાય. જે વિષ્ણુ, શંકર
અને બ્રહ્માને નિત્યમુક્ત કહ્યા છે, તે અયોગ્ય છે, કારણ કે, તેમને ફરીથી સંસાર-
માં જટકવાપણું સાંજાળવામાં આવે છે, અને તેમને અસંખ્યાતા જવ કરવા પુરા-
ણોને વિષે કહેલા છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, જલ્દે કદિ તે દેવને મુક્તિના દાતાપણું ન
હોય તો પણ તેમનામાં રાજ્ય-ધન દોલતનું દાતાપણું તેમજ રાગાદિક કષ્ટનું વાર-
વાપણું છે, તેથી આ જગતમાં કહેવાતા જે દેવ-તે નામ દેવને વિષે સાક્ષાત્ જોવામાં
આવે છે.

ગુરુ ઉત્તર આપે છે; “એમ કહેવું યોગ્ય નથી. કારણકે, જો એવા દેવ કહેવાતા હોય તો રાજા પ્રમુખ તથા વૈદ્યોમાં દેવપણું કેમ ન કહેવાય? પણ રાજા પ્રમુખ અને વૈદ્યો સાચા પુરુષના કર્મને અનુસારેજ આપનારા છે, તેથી અધિક આપનારા નથી, કેમકે વધારે આપવાની તેમની શક્તિજ નથી, તેમની તેટલીજ પ્રવૃત્તિ છે, વધી તે દેવના સર્વ જક્ત રાજાઓ નીરોગી હોય, તે અનુજવથી પણ વિરુદ્ધ છે. કહું છે કે,—જે પુરુષ (જીવ) પોતે જેવા કર્મ કરે છે અથવા તેણે જેવાં કરેલાં છે, તે જીવ તેવા પ્રકારે કર્મનું શુદ્ધાશુદ્ધ ફલ જોગવે છે એટલે તેવા પ્રકારના જોગને પામે છે તે વિષે હવે વિશેષ કહેવાથી વસ થયું.

આ જગત્માં જે દેવ કહેવાય છે, તે સર્વ દેવતત્ત્વને લાયક નથી. જે અઢાર દૂષણથી રહિત તથા રાગદ્વેષથી રહિત છે, તે દેવ કહેવાય છે અને તેજ મારા શુદ્ધ દેવ છે. જે પૃથ્વીકાય વગેરે ઠ કાયજીવની વિરાધનાથી નિવૃત્તિ પામ્યા છે અને ઉત્તમ જ્ઞાનવાન છે, તેજ મારા શુદ્ધ ગુરુ છે. પરંતુ જેમની સર્વ આરંજમાં પ્રવૃત્તિ છે અને જે નિરંતર ઠકાય જીવની હિંસા કરનારા છે, તેવા બ્રાહ્મણ, તાપસ વગેરે મારા ગુરુ નથી, એમ નિશ્ચય દૃષ્ટિવંત જવ્ય જીવને સમ્યક્ત્વ હોય છે.

અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “બ્રાહ્મણ વગેરે કુગુરુને વિષે છકાયની વિરાધના જલ્લે હોય, પણ જાતિથી તો તે બ્રાહ્મણ છે.”

ગુરુ ઉત્તર આપ્યો. “શિષ્ય, એમ કહે નહીં. કારણ બ્રાહ્મણ જાતિએ શ્રેષ્ઠ હોય, પણ જો તેના આચરણ નિંદનીય હોય તો તે નિંદા કરવા યોગ્ય છે. જુવો પારાશર અને વિશ્વામિત્ર વગેરે ઋષિઓ બ્રાહ્મણ જાતિને અજાણે પૂજનીય કહેવાયા છે. તે વિષે પુરાણમાં લખે છે કે,—

“શ્વપાકીર્મસંનૂતઃ પારાશરમહામુનિઃ ।

તપસા બ્રાહ્મણો જાતસ્તસ્માઙ્જાતિરકારણમ્ ” ॥૧॥

પારાશરમહામુનિ ચંદ્રાલ્લીના ગર્જથી ઉત્પન્ન થયા હતા, પણ તપવ્રતે બ્રાહ્મણ થયા હતા, તેથી બ્રાહ્મણપણામાં જાતિ કારણ નથી. ?

“कैवर्त्तीगर्भसंभूतो व्यासो नाम महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम्” ॥ २ ॥

धीवरनी स्त्रीधी उत्पन्न थयेला महामुनि व्यास तपवळे ब्राह्मण थया हता, तेथी ब्राह्मण थवामां जाति कारण नथी. २

“शशकीगर्भसंभूतः शुको नाम महामुनिः ।

तपसा ब्राह्मणो जातस्तस्माज्जातिरकारणम्” ॥ ३ ॥

हरिणीना गर्जधी उत्पन्न थयेला महामुनि शुकेदेव तपवळे ब्राह्मण थया हता, तेथी ब्राह्मण थवामां जाति कारण नथी. ३

“न तेषां ब्राह्मणी माता संस्कारश्च न विद्यते ।

तपसा ब्राह्मणा जातास्तस्माज्जातिरकारणम्” ॥ ४ ॥

ते उपर कहेला मुनिओनी माता ब्राह्मणी न हती, तेमज तेमने संस्कार थयो नहतो; परंतु तेओ ब्राह्मणो थया हता, तेथी ब्राह्मण थवामां जाति कारण नथी. ४

वढी बीजे स्थळे पण कहुं ठे के,—

“सत्यं ब्रह्म तपो ब्रह्म ब्रह्म चेंद्रियनिग्रहः ।

सर्वभूतदया ब्रह्म एतद् ब्राह्मणब्रह्मणम्” ॥ १ ॥

“सत्य ब्रह्म ठे, तप ब्रह्म ठे, इंद्रियोनी निग्रह करवो ए ब्रह्म ठे अने सर्व प्राणी उपर दया करवी ए ब्रह्म ठे, ए ब्राह्मणना ब्रह्मणो ठे.” ?

“शूद्रोऽपि शीलसंपन्नो गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् ।

ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः शूद्रापत्यसमो भवेत्” ॥१॥

શૂદ્ર હોય પણ જો તે શીલસંપન્ન અને ગુણવાન્ હોય તો તે બ્રાહ્મણ થાય-
ઢે, અને બ્રાહ્મણ હોય પણ જો તે ક્રિયારહિત હોય તો તે શૂદ્રના સંતાન જેવો
થઈ જાય ઢે. ?

તેથી સર્વમાં વિરતિ પ્રમાણજૂત ઢે. વિરતિજ્ઞાવ વિના ગુરુપાણું પણ
તાર્ય તારકપણાને અયોગ્ય ઢે તે વિષે કહ્યું ઢે કે,—

“ ડુન્નિવિ વિસયાસત્તા ડુન્નિવિ ધણધન્નસંગહસમેત્થા ।

સીસ ગુરુ સમદોસા તારિજ્ઞં જણસુ કો કેણ ” ॥૧॥

“ ગુરુ અને શિષ્ય વંને વિષયમાં આસક્ત ઢે, વંને ધન તથા ધાન્યના
સંગ્રહથી યુક્ત ઢે, તેથી વંને સરસ્વા દોષવાદ્યા ઢે, તો તેમાં કોણ કોને તારે ?
તે કહે. ” ?

કદિ કહેશો કે, તાપસ વગેરેને શામાટે ગુરુ ન કહેવાય ? કારણ કે,
તેઓ સંયમી, નિઃસંગી અને જંગલમાં રહેનારા ઢે. વઢી તેઓ ફુલ ફલાદિક
સ્નાનારા ઢે. પણ તેમને ગુરુ કહેવા યોગ્ય નથી, કારણ કે, તેમને સમ્યક્ પ્રકારે જી-
વના સ્વરૂપનો વોધ હતો નથી, તેમજ તેમનામાં સ્નાન વગેરેનું આરંજપણું રહેલ-
ઢે, તેથી ઢકાયના પાલક સાધુજ મારા ગુરુ ઢે, એમ સિધ્ધ થાય ઢે. તેમ સર્વજ્ઞ,
અને કેવલજ્ઞાની એ પ્રરૂપેલ ધર્મજ શ્રેષ્ઠ ઢે, તે મોક્ષપદને આપનારો ઢે, વીજા અન્ય
ધર્મો પોક્ષપદને આપનારા નથી, તેથી તે ધર્મો સર્વજ્ઞના ધર્મ ઢે, એમ કહેવું નહીં,
અને તેમના દેવ તથા ગુરુને સર્વજ્ઞ ન કહેવા, કારણ કે, એક મૂર્તિપણે જે અવિરૂધ્ધ
ધર્મનું જાણણ કરવું, તે સર્વ રીતે અયોગ્ય ઢે. જે ધર્મના વ્યાખ્યાનમાં અનેક પ્રકાર
ના જુદા જુદા વિરૂધ્ધ કથન આવે તે ધર્મનું મૂલ્ય કહેવાય નહીં. જૈન ધર્મના આગ
મમાં જ્યાં જ્યાં જુવો ત્યાં અરિહંત જગવાનનું કથન એકજ પ્રકારનું આવેઢે તેથી
તે ધર્મ માનવાને યોગ્ય ઢે. જ્યાં મોક્ષ માર્ગના હેતુમાં વિરૂધ્ધ કથન આવે ત્યાં ધર્મ
રહેવાનો સંજવ નથી કારણ, ‘એક કહે આમ કરવું અને એક કહે તેથી વિપરીત
કરવું તેથી આચરનારને કયું કરવું, તે વિષે જવ્ય પ્રાણી શંકા આકાંક્ષામાં પડી
જાય ઢે. અને શંકા વગેરેથી ધર્મ વિમુક્તતાના હેતુ પ્રગટ થાય ઢે. જેમકે વિષ્ણુના
મતમાં આ સૃષ્ટિ વિષ્ણુ મૂલ્ય ઢે, એમ કહે ઢે અને શૈવમતમાં આ સૃષ્ટિ શિવ મૂલ્ય ઢે,

એમ માને છે, તેમજ શુદ્ધિની વાવતમાં પણ એક જલ્લે કરી શુદ્ધિ માને છે, અને એક રક્ષાવને શુદ્ધિ માને છે. મોક્ષની વાવતમાં એક આત્માના લયે કરી મોક્ષ માને છે અને એક નવ ગુણનો ઉચ્છેદ થાય, ત્યારે મોક્ષ માને છે. વહી તેમાં દેવ-તાઓ પાઠલથી ઉચ્છેદ કરનારા, વરદાનને આપનારા અને સાંસારિક રીતિમાં વર્તનારા હોય છે, તેથી તેઓ સર્વજ્ઞપણને યોગ્ય શી રીતે થાય ? નજ થાય. તે માટે તેમનો પ્રરૂપેલો ધર્મ પ્રમાણજૂત નથી. જેમ અનેક માણસો ‘અમે, આ, તે, તેઓ, એ પોતાની મેલે ધર્મ કહે તે પ્રમાણજૂત ગણાય નહીં, તેમ તેમનો કહેલો ધર્મ પ્રમાણ જૂત ગણાતો નથી; કારણકે, તેઓ સર્વજ્ઞના વચનને અનુસારે ધર્મ-ને કહેતા નથી, જે સર્વજ્ઞના વચનને અનુસારે કહેવામાં આવે તેજ ધર્મ ગણાય છે, તેથી કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મજ શ્રેષ્ઠ છે, આ પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રકારની શુદ્ધ રુચિ—શ્રદ્ધા હોય તે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. કારણકે, વ્યવહારનયનો મતપણ પ્રમાણજ છે. તે વ્યવહારનયના વલથીજ તીર્થની પ્રવૃત્તિ છે, જો તે નયને પ્રમાણ જૂત ન માનીએ, તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જાય.

શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,—

“જઈ જિણમયં પવજ્જહ, તા મા વવહાર નિચ્છયં મુયહ ।

વવહારનુચ્છેણ તિથ્યુચ્છેઓ જહવસ્સમિતિ” ॥ ૧ ॥

“જો તમારે જિનમત અંગીકાર કરવો હોય તો તમે નિશ્ચય અને વ્યવ-હાર બંને નયને ઢોરુશો નહીં. તેમાં વ્યવહાર નયને ઢોરુવાથી. અવશ્ય તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય છે. ” ૧

સમ્યક્ત્વના વીજા બે પ્રકાર.

પુદ્ગલિક અને અપુદ્ગલિક એમ પણ સમ્યક્ત્વના બે જોડ પમેડે. જેમાં મિથ્યા સ્વજ્ઞાવ ગયો હોય અને સમ્યક્ત્વના પુંજમાં રહેલા પુદ્ગલોના વેદવા રૂપ ક્રોપોપશમ પ્રાપ્ત થાય, તે પુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. સર્વથા મિથ્યાત્વ, મિશ્ર સમ્યક્ત્વ પુંજના પુદ્ગલોનો ક્યય થવાથી તથા ઉપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ જે નિઃકેવલ જી-વ પરિણામ રૂપ ક્ષાયિક તથા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ તે અપુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

અર્થાત્ પુદ્ગલોનું વેદન સ્વરૂપ તે પુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ અને ક્વયોપશમ કરવાથી જે જીવના પરિણામ તે અપુદ્ગલિક સમ્યક્ત્વ એમ સમજવું.

સમ્યક્ત્વના વીજા વે પ્રકાર.

વલ્લી નિસર્ગ અને અધિગમ એમ વે પ્રકારે પણ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. તીર્થંકર તથા ગણધર વગેરેના ઉપદેશ શિવાય સ્વાત્તાવિક કર્મના ઉપશમ ક્વયપણાથી જે સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થાય, તે નિસર્ગસમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. શ્રી તીર્થંકર ગણધર વગેરેના ઉપદેશથી તથા જિન પ્રતિમા દેખવાથી અને વીજા શુદ્ધ વાહ્ય નિમિત્તના આધારથી કર્મનો ઉપશમ-ક્વય થતાં જે સમ્યક્ત્વ થાય તે અધિગમ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

તે વિષે માર્ગ તથા જ્વરનું દૃષ્ટાંત.

એક વટેમાર્ગ માર્ગથી અષ્ટ થયો હોય, તે કોઈના વતાવ્યા શિવાય જમતો જમતો પોતે તેજ સ્વરે માર્ગે જેમ આવી જાય છે, તેવી રીતે નિસર્ગસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. કોઈ વટેમાર્ગ માર્ગથી ઋષ્ટ થતાં કોઈના વતાવવાથી સ્વરે માર્ગે આવે તેવી રીતે અધિગમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ કોઈ માણસને જ્વર આવ્યો હોય તે પરિપક્વ સ્થિતિ થતાં ઔષધના ઉપચાર વિના સ્વાત્તાવિક રીતે ઉતરી જાય છે તેવી રીતે નિસર્ગ સમ્યક્ત્વ સમજવું અને જેમ કોઈનો જ્વર ઔષધના ઉપચારથી ઉતરી જાય છે, તે અધિગમ સમ્યક્ત્વ જાણવું. એવી રીતે પ્રાણીને મિથ્યાત્વ રૂપ જ્વરના જવાથી સમ્યક્ત્વ માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે નિસર્ગ અધિગમ રૂપ થાય છે.

સમ્યક્ત્વના ત્રણ પ્રકાર.

કારક, રોચક અને દીપક એમ સમ્યક્ત્વ ત્રણ પ્રકારનું છે. જે જીવોને સમ્યક્ પ્રકારના અનુષ્ઠાનની ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ કરાવે તે કારકસમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ઇદ્વે તે સમ્યક્ત્વમાં ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિ-નિર્મલતારૂપ સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થતાં જીવ સૂત્રમાં કહેવા પ્રમાણે ક્રિયા કરે છે, તેથી તે કારક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. એ કારક સમ્યક્ત્વ વિશેષ નિર્મલ ચારિત્રવાલનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. માત્ર શ્રદ્ધાન એ રોચક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. એ સમ્યક્ત્વમાં જીવને સમ્યક્ અનુષ્ઠાનની પ્રવૃત્તિ

રુચે છે, પણ તે કરી શકતો નથી. આ સમ્યક્ત્વ અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ એવા કુ-
ળા અને શ્રેણિક વગેરેને થયું હતું. જે જીવ પોતે મિથ્યાદષ્ટિ અથવા અજ્ઞવ્ય એવા
અંગારમર્દક આચાર્યની જેમ ધર્મકથાવડે જિનેશ્વરના કહેલ જીવ-અજીવાદિ
પદાર્થોને યથાર્થરીતે પરને પ્રકાશે-દીપાવે તેથી તે દીપક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.
દીપક જેમ બીજાના અંધકારને દૂર કરે છે અને પોતાને પ્રકાશ કરતો નથી તેમ
દીપક સમ્યક્ત્વથી બીજાને ગુણ થાય છે અને પોતાને ગુણ થતો નથી, તેથી તે
દીપક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે. જે જીવ પોતે મિથ્યાદષ્ટિ છે, તો પછી તેને
સમ્યક્ત્વ શદ્દ શી રીતે ઘટે ? એ વચનનો વિરોધ આવે છે.

ગુરુ ઉત્તર આપે છે. શિષ્ય, એમ કહે નહીં. તે જીવને મિથ્યાદષ્ટિપાણું ઝ-
તાં પણ તેનામાં જે પરિણામ વિશેષ છે, તે નિશ્ચે પ્રાણીને ધર્મ પમાડવાનો હેતુરૂપ
થાય છે એટલે સમ્યક્ત્વનું કારણજૂત થાય છે, તેથી જેમ ધીમાં આયુષ્યનો ઉપ-
ચાર કરવામાં દોષ નથી તેમ કારણને વિષે કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી તે સમ્ય-
ક્ત્વ કહેવાય છે.

સમ્યક્ત્વના બીજી રીતે ત્રણ જોડ.

ઔપશમિક, ક્ષાયિક અને ક્ષયોપશમિક એમ સમ્યક્ત્વના ત્રણ પ્રકાર
પણ થાય છે.

સમ્યક્ત્વના ચાર જોડ.

ઉપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષયોપશમિક અને સાસ્વાદન-એવા સમ્યક્ત્વના
ચાર જોડ છે.

સમ્યક્ત્વના પાંચ પ્રકાર.

ઉપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષયોપશમિક, સાસ્વાદન અને વેદક-એમ સમ્યક્ત્વ-
ના પાંચ પ્રકાર પણ થાય છે.

૧ ઉપશમિક—ઉદીરણા કરેલા મિથ્યાત્વને અનુજવથી ક્ય કરતાં અને
નહીં ઉદીરણા કરેલા મિથ્યાત્વને પરિણામની નિર્મલતા વિશેષે કરી સર્વ પ્રકારે

ઉપશમાવતાં—દેવાવી દેતાં એટલે ઉદયમાં ન આવવા દેવારૂપ કરતાં જે ચૈતન્યનો ગુણ પ્રગટ થાય છે, તે ઉપશમિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

આ સમ્યક્ત્વ અનાદિ મિથ્યાદૃષ્ટિને, ગ્રંથિજેદ કરનારને, અને ઉપશમ શ્રેણિના પ્રારંભના કરનારને થાય છે.

૨ ક્ષાયિક—અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકમીનો ક્ષય થયા પછી અનંતર મિથ્યાત્વ, મિશ્ર સમ્યક્ત્વરૂપ ત્રણ પુંજરૂપ દર્શનમોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થતાં આત્માને જે ગુણ ઉત્પન્ન થાય, તે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ સમ્યક્ત્વ ક્ષપક શ્રેણી અંગીકાર કરનારને હોય છે. “ક્ષપક શ્રેણી અંગીકાર કરનાર પુરુષ આઠ વર્ષથી ઉપરાંત વયવાળો, વજ્રઋષજનારાચ સંઘયણવાળો, અને ધ્યાનને વિષે ચિત્ત આપનારો હોય છે, તે પુરુષ અવિરતિ હોય, દેશ વિરતિ હોય અથવા પ્રમત્ત—ઠગા ગુણઠાણાવાદા અથવા અપ્રમત્ત—સાતમા આઠમા ગુણઠાણાવાદામાંથી ગમે તે હોય તે ક્ષપકક્ષેણી માંને છે, ” એમ પ્રવચન-સારોદ્ધાર ગ્રંથને વિષે કહેલું છે.

૩ ક્ષયોપશમિક—ઉદય આવેલા મિથ્યાત્વને વિપાકના ઉદયે કરી વેદી ક્ષય કરે અને શેષ કે જે સત્તામાં અનુદય આવેલું હોય તેને ઉપશાંત કરે એટલે મિથ્યાત્વ મિશ્ર પુંજને આશ્રીને રોકે અર્થાત્ ઉદયને અટકાવે. અને શુદ્ધ પુંજને આશ્રી મિથ્યાત્વ ભાવને દૂર કરી એટલે ઉદીરણા કરેલ મિથ્યાત્વનો ક્ષય કરવાથી અને નહીં ઉદીરણા કરેલ મિથ્યાત્વનો ઉપશમ કરવાથી આત્માને જે ગુણ ઉત્પન્ન થાય તે ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. આ મિથ્યાત્વ શુદ્ધ પુંજ લક્ષણવાળું છે, તે અતિશય નિર્મલ એવા વાદલાની પેઠે છે, તેથી તેમાં યથાવસ્થિત શુદ્ધ તત્ત્વરુચિનું આચ્છાદન થતું નથી, એટલે તે આચ્છાદન કરનાર ન હોવાથી તે ઉપચારથી સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

આહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે—ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને ક્ષયોપશમસમ્યક્ત્વમાં શો તફાવત છે ? કારણકે, તે બંને સમ્યક્ત્વમાં કાંઈ વિશેષ જોવામાં આવતું નથી. તે બંનેમાં ઉદય આવેલ મિથ્યાત્વનો ક્ષય અને નહીં ઉદય આવેલ મિથ્યાત્વનો ઉપશમ, એ કહેવામાં આવ્યું છે.

ગુરુ ઉત્તર આપે છે—તેમાં વિશેષણું છે.

ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વમાં મિથ્યાત્વના વિપાકનો અનુજવ નથી, પણ રક્ષાણ

ઢાંકી રાખેલા અગ્નિના ધુમાડાની શ્રેણીની જેમ પ્રદેશનો અનુગ્રહ છે. અને ઉપશમ સમ્યક્ત્વમાં વિપાક હૃદયથી તથા પ્રદેશ હૃદયથી સર્વથા મિથ્યાત્વનો અનુગ્રહ નથી, માટે તે બંનેમાં ઇત્થો તફાવત છે.

૪ સાસ્વાદન—પ્રથમ કહેલા ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પરતા ઇત્થો સમ્યક્ત્વથી પતિત થતાં તે વચ્ચે સમ્યક્ત્વના આસ્વાદસ્વરૂપમય થવાય તે સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પરતાં ઠતાં જ્યાંસુધી મિથ્યાત્વ ન પમાય ત્યાંસુધી સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ હોય છે. તે સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વનો કાલ જઘન્ય એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટ ઓ આવલીનો છે.

૫ વેદક—જેણે કૃપક શ્રેણી અંગીકાર કરેલી છે, એવા પુરુષને ચાર અનંતાનુબંધી અને મિથ્યાત્વ મિશ્ર પુંજ (બે) સ્વપાવતાં અને ક્ષાયોપશમિક લક્ષણ રૂપ શુદ્ધ પુંજને સ્વપાવતા, તે શુદ્ધ પુંજના પુદ્ગલનો ઇત્થો પુદ્ગલ સ્વપાવવાને હજમાલ થતાં તે ઇત્થો પુદ્ગલને વેદવા રૂપ જે સમ્યક્ત્વ તે વેદક સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. તે સમ્યક્ત્વ એક સમયનું છે. વેદક સમ્યક્ત્વ પામ્યા પછી અનંતર સમયે જ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અવશ્ય પ્રગટ થાય છે.

તે પાંચે સમ્યક્ત્વના કાલનો નિયમ કહે છે.

“ અંતમુહુત્તોવસમો ઓવલ્લિ સાસાણવેઅગો સમઓ ।

સાહીયતિત્તિ સાયર સ્વઓ હુગુણો સ્વઓવસમો ॥૧॥”

ઉપશમ સમ્યક્ત્વનો કાલ અંતમુહૂર્તનો છે, સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનો કાલ ઓ આવલીનો છે, વેદકનો કાલ એક સમયનો છે, ક્ષાયક સમ્યક્ત્વનો કાલ તેત્રીશ સાગરોપમથી કાંઈક અધિકનો છે અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વનો કાલ ઓસઠ સાગરોપમથી કાંઈક અધિક ઇત્થો ક્ષયોપશમનો ક્ષાયકના કરતાં વમણો કાલ છે. આ ઉત્કૃષ્ટ કાલ કહેલો છે. ક્ષાયક સમ્યક્ત્વની સ્થિતિ જે તેત્રીશ સાગરોપમથી અધિક કહેલી છે, તે સર્વાર્થસિદ્ધાદિકની અપેક્ષા સંસારને આશ્રીને સમજવી અને સિદ્ધ અવસ્થાની અપેક્ષા એ તો તેની સાદિ અનંત સ્થિતિ જાણવી. જે ક્ષયોપશમની વમણી સ્થિતિ કહી છે, તે વિજયાદિક અનુત્તર વિમાનને વિષે તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિમાં બે વાર જવાની અપેક્ષા એ કહી છે. અથવા વારમા દે-

વલ્લોકને વિષે વાવીશ સાગરોપમની સ્થિતિએ ત્રણવાર જવાની અપેક્ષાએ કહી છે. જે સાધિક—(અધિક સહિત) એમ કહેવામાં આવ્યું છે, તે મનુષ્ય જવના આ-યુષ્યનો પ્રક્ષેપ કરવાથી જાણવું. આ સર્વ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી. જગન્ય સ્થિતિ તો વેદક, ઉપશમ અને સાસ્વાદન—એ ત્રણેની એકજ સમયની સ્થિતિ છે અને ક્ષયોપશમ તથા ક્ષાયક એ બેદૃશા વે સમ્યક્ત્વની સ્થિતિ જગન્યપણે અંતર્મુહૂર્તની છે. આઠ સમયથી માંનીને વે ઘડીમાં એક સમય ઓઝો તે અંતર્મુહૂર્ત કહેવાય છે. તે અંતર્મુહૂર્તના અસંખ્યાતા જેદ છે.

સમ્યક્ત્વ કેટલી વાર પમાય છે.

“ ઉક્કોસં સાસાયણં ઉવસમિયં હું તિ પંચવારાઓ ।

વેયગ ચ્વઙ્ગાઙ્કસિ અસંખવારા ચ્વઉવસમો” ॥ ૧ ॥

“ આ સંસારને વિષે ઉત્કૃષ્ટથી સાસ્વાદન અને ઉપશમિક સમ્યક્ત્વ પાંચ વાર હોય છે. પણ તે પ્રથમ એકવાર ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ચાર વસ્તુ ઉપશમ શ્રેણીની અપેક્ષાએ હોય છે. વેદક તથા ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ એકજવાર હોય છે અને ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ અસંખ્યાતિવાર હોય છે, તે પણ વધુ જવની અપેક્ષાએ સમજવું.”

કયે ગુણસ્થાનકે કયું સમ્યક્ત્વ હોય છે.

“ વીયગુણે સાસાણો તુરિયાઙ્સુ અઙિગારચઉચ્ચસુ ।

ઉવસમચ્ચાયગવેયગચ્ચાઓવસમા કમા હુંતિ” ॥ ૧ ॥

સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ વીજેગુણઠાણે હોય છે. અને ઉપશમસમ્યક્ત્વ ચોથા-સમ્યક્કૃષ્ટિ ગુણઠાણાંથી અગીયારમા ગુણઠાણા સુધી આઠ ગુણસ્થાનકે એટલે અ-વિરતિથી જ્ઞાને ઉપશાંતમોહ ગુણઠાણાંસુધી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ હોય છે તથા ચોથા ગુણસ્થાનથી અયોગી ગુણસ્થાનના અંગ સુધી અગીયાર ગુણઠાણે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ હોય છે. ચોથા ગુણઠાણાંથી જ્ઞાને અપ્રમત્ત ગુણઠાણાનાં અંત-સુધી વેદક સમ્યક્ત્વ હોય છે તેજ ચોથા ગુણસ્થાનથી માંનીને અપ્રમત્ત ગુણસ્થાન સુધી એટલે ચાર ગુણસ્થાને ક્ષયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય છે, અર્થાત્ સાતમા ગુ-

જાણના સુધી તે હોય છે. અને કૃપકશ્રેણી માંડવાવાળાને વેદક થઈને ક્ષાયક થાય છે અને આઠમે ગુણઠાણેથી શ્રેણી માંડે છે. ”

સમ્યક્ત્વ કેટલીવાર મુકાય અને કેટલીવાર ગ્રહણ થાય.

પ્રથમ મુક્યું પછી ગ્રહણ કર્યું, એવું જે સમ્યક્ત્વાદિ તે ગૃહીતમુક્તને આકર્ષા કહેવાય છે. તે સમ્યક્ત્વ કેટલીવાર ગ્રહણ થાય અને કેટલીવાર મુકાય, તે દર્શાવે છે. તે સાથે એક જીવને એક જન્મમાં કેટલા સમ્યક્ત્વ થાય તે પણ જણાવે છે. જાવશ્રુત, સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ નામના ત્રણ સામાયિકવાદ્યાને એક જન્મમાં હજાર પૃથક્ત્વ હોય છે. સર્વવિરતિવાદ્યાને એક જન્મે સો પૃથક્ત્વ આકર્ષા થાય છે. તે ઉત્કૃષ્ટથી જાણવા. અને જગન્યથી તો એકજ આકર્ષ થાય છે.

સંસારને વિષે રહેલા જીવોને સર્વ જન્મમાં કેટલા આકર્ષા ઇટલે જીવ વ્યવહાર રાશિમાં આવ્યા પછી મોક્ષે જાય ત્યાં સુધીમાં કેટલા આકર્ષા થાય તે વાત જણાવતાં કહે છે કે, અનેક જન્મોમાં એક જીવને ત્રણ જાવશ્રુતાદિકના અસંખ્યાતા હજાર પૃથક્ત્વ આકર્ષા થાય છે ઇટલે સર્વ ભવની અપેક્ષાએ ત્રણ જાવશ્રુતાદિને ઉત્કૃષ્ટા અસંખ્યાતા હજાર પૃથક્ત્વ આકર્ષા થાય છે. તેમાં જે સર્વ વિરતિ છે, તેને હજાર પૃથક્ત્વ ઉત્કૃષ્ટા થાય છે, અને જગ્યશ્રુતવાળાને અનંતા આકર્ષા થાય છે; કારણકે, તેમાં બેંડિય આદિ મિથ્યાત્વીઓની ગણના છે.

સમ્યક્ત્વના દશ પ્રકાર.

પ્રથમ આંતરા રહિત કહેલા એવા ઉપશમાદિક પાંચ પ્રકારના સમ્યક્ત્વને નિર્સર્ગ તથા અધિગમ સાથે ગણતાં તેના દશ પ્રકાર થાય છે અથવા પન્નવણા વગેરે આગમોને વિષે નિર્સર્ગ રુચિ વગેરે જેદર્થી દશ પ્રકારના સમ્યક્ત્વ કહેલા છે, તેના નામ આ પ્રમાણે છે. ૧ નિર્સર્ગરુચિ, ૨ ઉપદેશરુચિ, ૩ આજ્ઞારુચિ, ૪ સૂત્રરુચિ, ૫ વોજરુચિ, ૬ અજિગમરુચિ, ૭ વિસ્તારરુચિ, ૮ ક્રિયારુચિ, ૯ સંકોપરુચિ અને ૧૦ ધર્મરુચિ.

તે દશ પ્રકારના સમ્યક્ત્વનું વિવેચન.

૧ બેથી લઈને નવ થી કહેવામાં પૃથક્ત્વ શબ્દ વપરાય છે.

૧ નિસર્ગરુચિ—નિસર્ગ એટલે સ્વજાતિ કરીને જિનેશ્વરના કહેલા તત્ત્વોને વિષે રુચિ થાય, તે નિસર્ગરુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે; અર્થાત્ જિનેશ્વરે દર્શાવેલા તત્ત્વાદિકનું સ્વરૂપ એમજ છે, તેથી અન્યથા ટેજ નહીં, આમ જાણે; એટલે જે તીર્થંકર ભગવાને કહેલા ધ્વજ, ક્ષેત્ર, કાલ તથા જાવના ભેદે કરી તથા નામ, સ્થાપના દ્રવ્યભાવના જેવે કરી ચાર પ્રકારના જીવાદિક પદાર્થોને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની જેમ બીજાના ઉપદેશ વિના અથવા શ્રુતજ્ઞાનના બલે કરીને અત્યંત શ્રદ્ધા કરે તે નિસર્ગરુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

૨ ઉપદેશરુચિ—ગુરુ, માતા, પિતા વગેરે વર્તિલોષ કહેલા વસ્તુતત્ત્વમાં જે રુચિ ઉત્પન્ન થાય એટલે આંતરા રહિત કહેલા જીવાદિક પદાર્થોને વિષે તીર્થંકર, ગણધર આદિ પુરુષોના તેમજ ઢગ્ગથ પુરુષોના ઉપદેશથી જે રુચિ-શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય તે ઉપદેશ રુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

૩ આજ્ઞારુચિ—સર્વજ્ઞની આજ્ઞા ઉપર જે જીવ્ય પુરુષ રુચિ કરે એટલે જે જીવ્ય રાગ, દ્વેષ, મોહ, તથા અજ્ઞાનથી દેશથકી રહિત થઈ તીર્થંકર તથા ગણધર વગેરેની આજ્ઞા વગેરે પ્રવચનના અર્થ થયેલા છે, એમ જાણી પોતે બુદ્ધિહીન હોય તો પણ તેને યથાર્થ રીતે માષતુષ મુનિની પેઠે અંગીકાર કરે તે આજ્ઞારુચિ સમ્યક્ત્વવાદો કહેવાય છે. આ સમ્યક્ત્વમાં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, આગમને વિષે જે અર્થ જ્ઞાની મહારાજે કહ્યો છે તે યથાર્થજ છે—મારે પ્રમાણ છે; કદિ તેમાંથી કોઈ જાગ હું મંદબુદ્ધિ સમજી શકતો નથી તો આગળ ઉપર વિશેષ અજ્ઞાસથી તે મારા સમજવામાં આવશે. ઉદ્યમ કરવાથી શું પ્રાપ્ત થતું નથી? તેમ કરતાં કદિ સમજવામાં ન આવે તો મારા કોઈ કર્મનો દોષ છે. આ પ્રમાણે માને છે. પણ જેમાં પોતાને સમજ પડે નહીં તેને અપ્રમાણ ગણે નહીં; અને એવી દૃષ્ટિથી પોતે પોતાની મંદ બુદ્ધિ થવાના કારણ પ્રગટ કરે છે. સર્વ જીવ્ય જીવોએ સમ્યગ્દૃષ્ટિથી જિનેશ્વરના વચન ઉપર શ્રદ્ધાપૂર્વક એવી પ્રતીતિ કરવી જોઈએ. અને અજ્ઞાસમાં તત્પર રહેવું જોઈએ. એવી રીતે જિનેશ્વરે જે કહેલ તેને પ્રમાણભૂત માને તે આજ્ઞારુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.

આજ્ઞારુચિ સમ્યક્ત્વ ઉપર માષતુષનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ પુરુષે કોઈ ઉત્તમ ગુરુ પાસે ધર્મ સાંજી પ્રતિવંધ પામી દીક્ષા લીધી હતી. ગુરુએ તેને અજ્ઞાસ કરાવવા માંડ્યો, પરંતુ કોઈ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ-

ના હૃદયથી તે શિષ્ય એક પદ પણ ધારણ કરવાને કે હચ્ચાર કરવાને શક્તિમાન થયો નહીં. આથી ગુરુ કંટાળી ગયા અને તેમણે માન્યું કે, હવે આ શિષ્યને શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરાવવાથી સર્થું. એવડે એક વચ્ચે ગુરુએ તેને કહ્યું કે, “ શિષ્ય, તને કાંઈ પણ આવડે તેમ નથી, માટે તું કેવલ ‘ મારુપ, માતુષ ’ એમ જણ્યા કર. ” તે અદ્વપમતિ શિષ્ય તે વાક્ય પણ પૂરી રીતે બોલી શક્યો નહીં. તેને એકાણે ‘ મા-ષતુષ ’ એમ બોલવા દ્યાગ્યો. પોતે તે જાણતાં પોતાના આત્માને પછી નિંદતો હતો, પણ કેવલ ગુરુની આજ્ઞાને પ્રમાણ કરી તે ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખતો હતો, તેથી તે ઉત્તમ જાવનાઓ કરી ચાર ધનવાતીકર્મનો ક્ષય કરી તત્કાલ કેવલજ્ઞાનની લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત થયો હતો. આવો પુરુષ આજ્ઞારુચિ કહેવાય છે.

૪ સૂત્રરુચિ—સૂત્ર એટલે અંગ હપાંગ આદિ આચારાંગપ્રમુખ. જેની અંદર આચારનું લક્ષણ કહેવામાં આવે છે, તેને વિષે જેને રુચિ છે એટલે જાણવા જાણાવવાની, ધારવાની અને તેના સ્વરૂપના ચિંતવનની પ્રીતિ છે, તે સૂત્રરુચિ સમ્યક્ત્વવાન કહેવાય છે. અર્થાત્ સૂત્ર જાણતાં જાણાવતાં તે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને અતિશય સારા અધ્યવસાય ઉત્પન્ન થાય છે. તે સૂત્રરુચિ ઉપર ગોવિંદવાચકનું દૃષ્ટાંત છે.

ગોવિંદ વાચકની કથા.

ગોવિંદ નામે એક બૌદ્ધ ધર્મનો જન્મ હતો. તે જિનેશ્વરના આગમનું રહસ્ય તથા તત્ત્વ ગ્રહણ કરવા માટે કપડે કરી જૈન સાધુ બની આચાર્ય મહારાજની પાસે જૈન સિદ્ધાંત જાણવા આવ્યો. જૈન સિદ્ધાંત જાણતાં તેને સૂત્રના અર્થવડે તેના પરિણામની નિર્મલતા પ્રગટ થઈ આવી અને તેથી સમ્યક્ત્વને પામી જૈન શુદ્ધ મુનિ થઈ આચાર્ય પદને પામી ગોવિંદવાચકના નામથી પ્રખ્યાત થયા હતા. આ ગોવિંદ વાચક સૂત્રરુચિ સમ્યક્ત્વવાળા જાણવા.

૫ વીજરુચિ—વીજની પેઠે જે એક વચન અનેક અર્થને વોધ કરનારું હોય તે વીજ વચન કહેવાય છે, તેવા વચનને વિષે જેને રુચિ હોય તે વીજરુચિ સમ્યક્ત્વવાન કહેવાય છે. જેમ વીજ એક હોય છતાં અનેક વીજોને ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ આત્માને એક પદ ઉપર રુચિ હોય તે અનેક પદની રુચિને ઉત્પન્ન કરનારી થાય છે, એવી જે આત્માને વિષે રુચિ તે વીજરુચિ કહેવાય છે. અથવા તે

ઉપર જલને વિષે પમેલા તેલના વિંદુનું દૃષ્ટાંત છે. જેમ તેલનો વિંદુ જલના એક દેશમાં પમે છે, પણ તે પડી સમસ્ત જલને આક્રમણ કરે છે, તેવી રીતે તત્ત્વના એક દેશમાં આત્માની રુચિ ઉત્પન્ન થઈ, તો તે આત્માની રુચિ તેવી રીતના ક્રયો-પશમથી સમસ્ત તત્ત્વોને વિષે પ્રસરી જાય છે, આનું નામ વીજરુચિ કહેવાય છે.

૬ અજિગમરુચિ—અજિગમ એટલે વિશેષ પ્રકારનું જ્ઞાન, તેને વિષે જેને રુચિ થાય તે અજિગમરુચિ સમ્યક્ત્વવાનું કહેવાય છે. એટલે ‘શ્રુતજ્ઞાનના અર્થને આશ્રીને જેને વિજ્ઞાન—વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે અજિગમરુચિ કહેવાય છે.

૭ વિસ્તારરુચિ—સાતનયો વમે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીની વિસ્તાર પૂર્વક વિ-ચારણા કરવામાં જેની રુચિ વૃદ્ધિ પામે છે, તે વિસ્તારરુચિ સમ્યક્ત્વવાળો કહેવાય છે.

૮ વિસ્તારરુચિ સમ્યક્ત્વમાં નૈગમાદિક સર્વનયો વમે તથા પ્રત્યક્ષાદિક પ્રમાણો વમે ષટ્ દ્રવ્યનું અને તેના પર્યાયનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે.

૯ ક્રિયારુચિ—સમ્યક્ પ્રકારે સંયમ—ચારિત્રના અનુષ્ઠાન એટલે ક્રિયા તેની પ્રવૃત્તિને વિષે જે રુચિ થઈ તે ક્રિયારુચિ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. જે પુરુષને ક્રિયારુચિ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયેલું હોય, તેને જાવથી જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર અને ચારિત્રાચાર આદિ અનુષ્ઠાનને વિષે રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦ સંક્ષેપરુચિ—જેનામાં વિશેષ પ્રકારે જાણવાની શક્તિ ન હોય, તેથી જે સંક્ષેપથી જાણવાની રુચિ કરે, તે સંક્ષેપરુચિ સમ્યક્ત્વવાળો કહેવાય છે. તે સમ્યક્ત્વમાં જિન વચન રૂપ આગમને વિષે અકુશલપણું ઠતાં તેમજ વૌષ્ઠાદિક કુદર્શનનો અજિલાષી ન ઠતાં ચિદ્વાતિપુત્રની પેઠે ઉપશમ, વિવેક અને સંવર નામના ત્રણ પદે કરીને તત્ત્વની રુચિ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૧ ધર્મરુચિ—ધર્મ એટલે અસ્તિકાયાદિ ધર્મ તથા શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ, તેને વિષે જેને રુચિ હોય તે ધર્મરુચિ સમ્યક્ત્વવાળો કહેવાય છે. એટલે જિનેશ્વરે કહેલા ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય વગેરેના ગતિ, સ્થિતિ રૂપ ઉપદેશ-જનકતા આદિ સ્વજાવને વિષે અસ્તિપણું તેમજ અંગ—પ્રવિષ્ટ અર્થાત્ અંગ—આગમ

૧ આચારાંગ આદિ અંગ, ઉવવાહ આદિ ઉપાંગ અને ઉત્તરાધ્યયનાદિ પ્રકરણતે શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય છે.

ના સ્વરૂપને વિષે તથા સામાયિકાદિ ચારિત્રધર્મને વિષે જે જીવ શ્રદ્ધા કરે છે, તે ધર્મરુચિ સમજવો.

અહિં જે સમ્યક્ત્વના ઉપાધિ જેદ વમે જુદા જુદા પ્રકાર કહ્યા છે, તે શિષ્યને વિશેષ બુદ્ધિ ઉપજાવવા માટે કહેલા છે. પરંતુ વસ્તુતાએ તો નિર્સર્ગ અને અધિગમ એ બે જેદમાંજ કોઈ કોઈ સ્થલે તે બધાનો અંતર્જાવ થઈ જાય છે. વઢી અહિં સમ્યક્ત્વને જીવથી અજિન્નપણું જે કહેલું છે, તે ગુણ અને ગુણીનો અજેદ જણાવવા માટે કહેલ છે, તે ઉપરથી સમજવાનું કે, જે દશ પ્રકારનું સમ્યક્ત્વ તેજ આત્મા છે, કારણ કે સમ્યક્ત્વ એ આત્માનો ગુણ છે, એટલે આત્મા તેજ સમ્યક્ત્વ અને સમ્યક્ત્વ તેજ આત્મા, એ તત્ત્વથી જાણવું. આત્મા અને આત્માના ગુણમાં અજેદ છે. તત્ત્વથી ગુણ અને ગુણી જુદાં નથી.—એ પરમાર્થ છે.

સર્વ ધર્મકૃત્યોમાં સમ્યક્ત્વની પ્રધાનતા.

“ સમત્તમેવ મૂઢં નિદિટ્ટં જિણવરેહિં ધમ્મસ્સ ।

એગંપિ ધમ્મકિચ્ચં ન તં વિણા સોદ્દેએ નિયમા” ॥૧॥

“ જિનવરોએ ધર્મનું મૂલ સમ્યક્ત્વનેજ કહેલું છે, તે સમ્યક્ત્વ વિના ધર્મનું એક કાર્ય પણ નિશ્ચે શોજતું નથી. ” ?

આ અપાર સંસારમાં બહુ પ્રકારે ઝ્રમણ કરી રહે પામી ગયેલા જીવ-જીવોએ જેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહેલું છે એવા શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવમે પોતાના આત્માનેયુક્ત કરવો. કારણ કે, પોતાની આત્મારૂપી જૂમિને નિર્મલ કરવાથી તે આધારે કરેલા સર્વ ધર્મના કૃત્યો પ્રજાસ ચિત્રકારે રચેલી જૂમિ ઉપરના ચિત્રોની જેમ અસાધારણ રીતે શોજી ઊઠે છે. કારણ કે, આત્મ શુદ્ધિ કર્યા વિના એક પણ ધર્મકૃત્ય શોજતું નથી; તેથી જીવ જીવોએ પ્રથમ આત્મશુદ્ધિને વિષે પ્રયત્ન કરવો.

પ્રજાસ ચિત્રકારનું દૃષ્ટાંત.

આ જંબૂદ્વીપને વિષે જરતકૂત્રના મધ્ય જાગે સાકેતપુર નામે નગર છે. તે મનોહર અને ઊજ્જ્વલ એવા ઘરોથી તથા સુંદર જિન મંદિરોની શ્રેણીથી સુશોજિત છે. નાગ, પુનાગ વિગેરે વિવિધ જાતના વૃક્ષોથી યુક્ત એવા અનેક ઉદ્યાનોએ ફરી તે વિરાજિત છે. તેમાં સર્વ શત્રુરૂપી વૃક્ષોને ઊગેલવામાં ગજેન્દ્ર સમાન મહાવલ્લ નામે

એક રાજા હતો. એક વખતે તે રાજા સજામંરૂપમાં બેઠો છે, તેવામાં અનેક પ્રકારના દેશોમાં ફરનારા પોતાના એક દૂતને આ પ્રમાણે પુછ્યું, “ હે દૂત, મારા રાજ્યને વિષે રાજકીયાને યોગ્ય એવી કોઈ વસ્તુ નથી એમ છે ? ” દૂતે કહ્યું, રાજેન્દ્ર, તમારા રાજ્યમાં બીજી વસ્તુઓ છે, પણ નેત્રોને આનંદ આપનારી અને અનેક પ્રકારના ચિત્રોથી અલંકૃત એવી રાજકીયા યોગ્ય ચિત્રસજા નથી.” દૂતનાં આ વચન સાં- જળી રાજાનું મન તેવી સજાના કુતૂહલથી પૂરિત થઈ ગયું. તત્કાલ તેણે મંત્રીને બોલાવીને હુકમ કર્યો કે, ‘ સત્ત્વર એવી ચિત્રસજા કરાવો. ’ રાજાની આજ્ઞા થતાં- જ મંત્રીએ તે આજ્ઞા શિરપર ચઢાવી દીધી, વિસ્તારવાળી અને મનોહર વિવિધ પ્રકારની રચનાથી સુશોજિત એક મોટી સજા તૈયાર કરાવી. તે પછી રાજાએ વિ- મલ્લ અને પ્રજાસ નામના બે ચિત્રકારોને બોલાવીને કહ્યું, “ચિત્રકારો, તમે બંને ચિ- ત્રના કામમાં નિપુણ છો, માટે એક આ સજાને ચિત્રવાળી કરો, તેમાં સજાનો અર્થ જાગ વિમલ્લ ચિત્રે અને અર્થ જાગ પ્રજાસ ચિત્રે,” એમ કહી તેમને અર્થ અર્થ જાગ વહેંચી આપ્યો. પછી તેની મધ્ય જાગે એક પરુદો બાંધી રાજાએ તેમને સૂચના આપી કે “ તમારે કોઈ કોઈના ચિત્રો જોવાં નહીં, તમે પ્રત્યેક તમારી બુદ્ધિ પ્રમાણે તેમાં ચિતાર કામ કરો. ”

રાજાની આવી આજ્ઞા થતાં તે બંને ચિત્રકારો એક બીજાની સ્પર્ધાથી પોતપોતાના જાગમાં ચિત્રકામ કરવા લાગ્યા. એવી રીતે ચિત્રકામ કરતાં તેમને ઠ માસ बीती ગયા. તે પછી ચિત્રકામ જોવાને આતુર એવા રાજાએ તે બંનેની પાસે આવી ચિત્રકામ પૂર્ણ કરવા માટે પુછ્યું, આ વખતે વિમલ્લે કહ્યું, “ સ્વામી, મેં મા- રો જાગ પૂરો કર્યો છે, તે આપ જુવો. ” રાજાએ તેમાં પ્રવેશ કરી જોયું, ત્યાં વિ- ચિત્ર પ્રકારના ચિત્રોથી અદ્ભુત એવા તે જૂમિ જાગને જોઈને રાજા સંતુષ્ટ થઈ ગયો. ત ત્કાલ રાજાએ વિમલ્લને ઘણું ધન્ય તથા વસ્ત્રાદિકનું ઇનામ આપી તેની ઉપર મહાન પ્રસાદ કર્યો. તે પછી રાજાએ પ્રજાસને પૂછ્યું, ત્યારે પ્રજાસે કહ્યું કે, મેં તો હજુ ચિ- ત્રનો આરંભ પણ કર્યો નથી, માત્ર હજુ જૂમિ સંસ્કાર કર્યો છે. એટલે ચિત્રવાની જૂમિને શુદ્ધ કરી છે. કારણ જો જૂમિને બરાબર શુદ્ધ કરી હોય તો તે પર ચિતાર કામ ઘણું જ શોઝી ભરે છે. પછી રાજાએ તે જૂમિ સંસ્કાર કેવો કર્યો હશે તે જોવાને માટે વચમાં રાખેલા પરુદાને દૂર કરાવ્યો. તેવામાં તે જૂમિની અંદર ઘણું રમણીય ચિત્રકામ થયેલું જોવામાં આવ્યું. તે જોઈ રાજાએ કહ્યું,—

“ અરે પ્રજાસ, તું શું અમને પણ ઓગે છે ? અહિં તો સાક્ષાત્ ચિત્રકામ દેખાય છે.” પ્રજાસે કહ્યું, “ મહારાજ, એ સાક્ષાત્ ચિત્રો નથી પણ આ સામેના જાગના ચિત્રોના પ્રતિબિંબોનો સંક્રમ થયેલો છે. ” તેના આ વચનો સાંજલી રાજાએ ફરીવાર તે પરુદો બંધાવ્યો, એટલે માત્ર એકલી જૂમિ જોવામાં આવી. આથી રાજા-એ વિસ્મય પામીને પુછ્યું, “ ચિત્રકાર, તું આવા જારે સંસ્કારવાળી જૂમિ કેમ રચી ?” પ્રજાસ બોલ્યો, “ સ્વામી, આવી હજ્જલ જૂમિ ઉપર ચિત્રકામ થાણું સ-રસ થાય છે. ચિત્રેલી મૂર્તિઓના રંગની કાંતિ અધિક શોજે છે અને તે પર આલે-ખેલા રૂપ બહુ જ દીપી નીકળે છે, જેથી પ્રેક્ષકોના હૃદયમાં આવેહૂબ જાવનો હ-લ્લાસ થઈ આવે છે. ” પ્રજાસ ચિત્રકારના આ વચનો સાંજલી રાજા તેની વિવે-કવાળી કુશલતા ઉપર હૃદયમાં સંતુષ્ટ થઈ તેને ઇનામ આપી તેની ઉપર પ્રસાદ કર્યો. અને તેને કહ્યું કે, “મારી આ ચિત્ર સજા જે પ્રકારની શોજાવાળી થઈ છે તે અ-પૂર્વ પ્રસિદ્ધિ પામી એવી ને એવી કાયમ રહો. ”

એ કથાનો ઉપનય.

સાકેતપુર નગર તે આ મહાનું સંસાર સમજવો. મહાવલ્લ રાજા તે સમ્યક્ પ્રકારે ઉપદેશ આપનાર આચાર્ય સમજવા. જે સજા તે મનુષ્યગતિ સમજવી. જે ચિત્રકાર તે જીવ્ય જીવ જાણવો. જે ચિત્રશાસ્ત્રની જૂમિ તે આત્મા અને તે જૂમિ-નો જે સંસ્કાર તે સમ્યક્ત્વ જાણવું. અને ચિત્ર તે ધર્મ સમજવો. જે અનેક પ્રકાર-ના ચિત્રો તે પ્રાણાતિપાતની વિરતિ વગેરે વ્રતો જાણવા. ચિત્રોને દીપાવનારા હજ્જલ પ્રમુખ વર્ણો તે ધર્મને શોજાવનારા અનેક પ્રકારના નિયમો જાણવા. અને જાવનો હલ્લાસ તે વીર્ય સમજવું.

આ ઉપરથી એ ઉપદેશ લેવાનો છે કે, પ્રજાસ ચિત્રકારની જેમ પંક્તિ પુરુષોએ આત્મારૂપ જૂમિને નિર્મલ કરવી કે જેથી તે આત્મજૂમિ હજ્જલ ક્રિયારૂપ અનેક પ્રકારના ચિત્રોની અદ્ભુત શોજાને ધારણ કરે છે, જે શોજા આ જગતને વિષે અનુપમ ગણાય છે. આ પ્રજાસના દૃષ્ટાંતથી સર્વ ધર્મ કાર્યોને વિષે સમ્યક્ત્વનું પ્રધાનપણું દર્શાવ્યું છે.

સમ્યક્ત્વના વીજા સરસઝ મેદો.

હવે વિસ્તારરુચિ જીવોના ઉપકારને માટે સમ્યક્ત્વના સરસઝ મેદો કહે-

ઢે. ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા, ત્રણ લિંગ, દશ વિનય, ત્રણ શુદ્ધિ, પાંચ દૂષણ રહિત, આઠ પ્રજાવક, પાંચ ત્રૂષણ, પાંચ લક્ષણ, ડ જયણા, ડ આગાર, ડ જાવના અને ડ સ્થાનક, એવી રીતે સમ્યક્ત્વના સમસઠ જેદો થાય ઢે. એ સમસઠ જેદોએ જે યુક્ત હોય તેને નિશ્ચયથી વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય ઢે.

ચાર શ્રદ્ધા.

૧ પરમાર્થની સ્તવના, ૨ પરમાર્થ જાણનારની સેવા એટલે તેની ગુરુપણે માન્યતા, ૩ જેમણે સમ્યક્ત્વ વમેલું હોય તેવા વ્યાપન્ન દર્શનીઓનું વર્જવું, ૪ તથા અન્ય દર્શનીઓનો ત્યાગ કરવો. આ ચાર પ્રકારની શ્રદ્ધા કહેવાય ઢે. જેને આ ચાર શ્રદ્ધા હોય તેને અવશ્ય સમ્યક્ત્વ હોય ઢે.

ત્રણ લિંગ.

જેનામાં સમ્યક્ત્વ હોય, તેને ઓલખવાના જે ચિન્હો તે લિંગ કહેવાય ઢે.
૧ શુશ્રૂષા, ૨ ધર્મેરાગ અને ૩ વૈયાવૃત્ય એ ત્રણ લિંગ જાણવા.

દશ પ્રકારનો વિનય.

૧ અરિહંત, ૨ સિદ્ધ, ૩ ચૈત્ય, ૪ શ્રુત, ૫ ધર્મ, ૬ સાધુવર્ગ, ૭ આચાર્ય, ૮ ઉપાધ્યાય, ૯ પ્રવચન અને ૧૦ દર્શન એ દશનો વિનય કરવો તે દશ પ્રકારનો વિનય કહેવાય ઢે. જક્તિ-વહુમાન આદિથી વિનય કરાય ઢે.

ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ.

૧ જિન, ૨ જિનમત અને ૩ જિનમતને વિષે રહેલા જે સાધુ સાધ્વી વગેરે, તેનાથી બીજાને અસારરૂપે ચિંતવવા-એ ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ કહેવાય ઢે.

પાંચ દૂષણ.

૧ શંકા, ૨ કાંક્ષા, ૩ વિચિકિત્સા, ૪ કુદૃષ્ટિ પ્રશંસા અને ૫ કુદૃષ્ટિનો પરિચય એ સમ્યક્ત્વના પાંચ દૂષણો વર્જવા યોગ્ય ઢે.

આઠ પ્રજાવિક.

૧ પ્રવચની, ૨ ધર્મકથી, ૩ વાર્દી, ૪ નૈમિત્તિક ૫ તપસ્વી, ૬ પ્રકૃષ્ઠિ

આદિ વિદ્યાવાન્ ૭ ચૂળ, અંજનાદિક્વદે સિદ્ધ, અને ૮ કવિ—એ આઠ પ્રજાવિક કહેવાય છે.

પાંચ જૂષણ.

૧ જિનમતને વિષે કુશલતા, ૨ જિન શાસનની પ્રજાવના કરવાપણું, ૩ તીર્થસેવા, ૪ જિનમતને, વિષે સ્થિરતા, અને ૫ જિનમતને વિષે જ્ઞાતિ-એ પાંચ સમ્યક્ત્વના જૂષણ કહેવાય છે. કારણ કે, તે સમ્યક્ત્વને આજૂષણની જેમ શોજા પમાડનારા છે.

પાંચ લક્ષણ.

૧ શમ, ૨ સંવેગ, ૩ નિવેદ ૪ અનુકંપા, અને આસ્તિકતા—એ પાંચ સમ્યક્ત્વના લક્ષણ છે. તે ઉપરથી સમ્યક્ત્વવાન્ પુરુષ ઓઢાસી શકાય છે.

ઠ યતના.

પરતીર્થિક આદિને ૧ વંદન, ૨ નમસ્કાર, ૩ આલાપ, ૪ સંલાપ, ૫ સ્નાનપાનનું દાન અને ૬ ગંધ પુષ્પાદિક અર્પવા— એ ઠ યતના વર્જવા યોગ્ય છે.

ઠ આગાર.

૧ રાજાના હુકમથી, ૨ સમુદાયની આજ્ઞાથી, ૩ બલવાન્ના હુકમથી, ૪ દેવતાની આજ્ઞાથી, ૫ ઊર્લજ આજીવિકાથી અને ૬ મોટા મહાન્ પુરુષના આગ્રહથી કાંઈ કરવું પમે તે આગાર કહેવાય છે, તે ઉપર પ્રમાણે ઠ પ્રકારના આગાર છે.

ઠ જાવના.

૧ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું મૂલ છે, ૨ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું દાર છે, ૩ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનો સ્તંભ છે, ૪ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું આધારસ્તૂત છે, ૫ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું જાજન છે અને ૬ આ સમ્યક્ત્વ ચારિત્ર ધર્મનું નિધાન છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે, તેનું ચિંતવન કરવું, તે ઠ જાવના કહેવાય છે.

ઠ સ્થાનક.

૧ જીવ છે, ૨ તે જીવ નિત્ય છે, ૩ તે જીવ કર્મો કરે છે, ૪ તે કરેલા

કર્મને જોગવે છે, ૫ મોક્ષ છે અને ૬ મોક્ષનો ઉપાય છે. એવી અસ્તિ (હે) પણ શ્રદ્ધા કરવી તે ડ સ્થાનક કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે સમસત જોદે કરી સમ્યક્ત્વ નિર્ણય હોય છે.

તે સમ્યક્ત્વના સમસત જોદોનું સવિસ્તર વિવેચન.

ચાર શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ.

૧ પરમાર્થ સંસ્તવ એટલે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ વગેરે તાત્ત્વિક પદાર્થોનો પરિચય, અર્થાત્ તેના સ્વરૂપ જાણવાનો વિશેષ ઉદ્દેશ, રટણ, વહુમાન પૂર્વક જીવાદિ પદાર્થોને વિષે જે નિરંતર અગ્ન્યાસ તે પ્રથમ શ્રદ્ધા કહેવાય છે. ૨ પરમાર્થને જાણનારાની સેવા એટલે પરમાર્થને જાણનારા આચાર્ય વગેરેની જ્ઞાતિ અર્થાત્ જ્ઞ-વેરીની જેમ મુનિના ગુણોની પરીક્ષા કરી તેમની સેવા જ્ઞાતિ કરવી. જે મુનિ સંવેગ એટલે મોક્ષાજિજ્ઞાસના શુદ્ધ રંગના કલ્પોદ્ભવે જીવનારા અર્થાત્ જેના ચિત્તમાં નિરંતર મોક્ષે જવાના તરંગ ઊઠી રહ્યા છે, એવા અને જે શુદ્ધ જૈન માર્ગને પ્ર-રૂપનારા છે, તેવા પુરુષોની સેવા-જ્ઞાતિ કરવાથી સમતારૂપ અમૃતનું પાન મળે છે. અને તેથી આત્માને વિષે આનંદ પમાય છે. ૩ વીજી શ્રદ્ધા છે.

૩ જેમણે જૈન દર્શનનો નાશ કર્યો છે, એવા અને પ્રજ્ઞાના વચનને ઉઘા-પનારા એવા નિન્દ્યો વગેરેને વર્જવા. કારણકે તે નિન્દ્યો સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરી પુનઃ તેનું વમન કરનારા છે. અને પ્રજ્ઞાના વચનથી વિપરીત રીતે વર્તનારા છે, તે ગોષ્ઠા માહિત્વ વગેરે કહેવાય છે. તેવી રીતે યથાચ્છંદા પુરુષોને પણ વર્જી દેવા. તે લોકો આગમ ઉપર દૃષ્ટિને બંધ કરી સ્વચ્છંદે વર્તનારા અને સ્વકપોદ્ભવ કલ્પિત માર્ગે ચાલનારા છે. તેમનું આચરણ ગૃહસ્થના કરતાં પણ નઠારું છે. તેઓ કાચું પાણી પીવે છે, માથે તેલ ઘાલી મુંઝાવે છે, કાચા પાણી ન્હાય છે, ધોવે છે, વસ્ત્રો ધોવરાવે છે, ગુપ્ત રીતે સ્ત્રી સેવન કરે છે, અને લોકોમાં પોતાને બ્રહ્મચારી કહેવરાવે છે, ઉપાન પ્રમુખ પેહેરે છે અને મઝધારી થઈ રહે છે. પાસત્યા, ઉત્સન્ના, કુશીલિયા, સંસક્તા, યથાચ્છંદા ૫ પાંચ જિન મતમાં અવંદનીય કહેલા છે. મહા-વીર પ્રજ્ઞાના વેષની વિમંબના કરનારા, મંદ અને અજ્ઞાની એવા ૫ કુગુરુને વર્જવા-થી ત્રીજી શ્રદ્ધા પ્રગટે છે.

૪ ચોથી શ્રષ્ઠા કુદર્શનને ત્યાગ કરવા રૂપ છે. કુદર્શન એટલે જૈન શિ-
વાય બૌદ્ધ વગેરેના દર્શનો તેનો ત્યાગ કરવાથી સમ્યક્ત્વની ચોથી શ્રષ્ઠા
કહેવાય છે. એ ચાર શ્રષ્ઠા ઉપરથી પુરુષમાં સમ્યક્ત્વની પ્રતીતિ થાય છે. સમ્ય-
ગ્દર્શનવાળા પ્રાણીઓએ પોતાના આત્માના ગુણોને નિર્મલ કરનારી એ પરમાર્થ
પરિચય વગેરે ચાર શ્રષ્ઠાઓને નિરંતર ધારણ કરવી. તેમાં સ્વાસ કરીને ચોથી
શ્રષ્ઠામાં કહેલા કુદર્શનવાદા પુરુષોનો સર્વથા ત્યાગ કરવાનો છે. કારણકે, તે
પોતાના દર્શનની મલિતાના હેતુ રૂપ છે. જો કુદર્શનનો સંગ ન વર્જે તો જેમ મં-
ગાનું જલ લવણ સમુદ્રના સંસર્ગથી તત્કાલ સ્વાદ ધડ જાય છે, તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિના
ઉંચા ગુણો તેવા કુગુરુના સંસર્ગથી તત્કાલ નાશ પામી જાય છે; તેથી સર્વથા તેમ-
નો સંસર્ગ વર્જવો; એવો જિનેશ્વરનો ઉપદેશ છે.

ત્રણ લિંગની વ્યાખ્યા.

૧ શુશ્રૂષા—એટલે સાંજલવાની ઇચ્છા. સદ્જ્ઞાનના હેતુ રૂપ એવા ધર્મ-
શાસ્ત્ર સાંજલવા ઉપર પ્રીતિ. સાકરના સ્વાદથી પણ વધારે મધુર અને યુવાન
અને સુંદર સ્ત્રીઓથી પરિવૃત્ત થઈ દિવ્ય ગીતને સાંજલવાની ઇચ્છાવાદા ચતુર
પુરુષને જેવો રાગ થાય, તેવી રીતે ધર્મ સાંજલવાનો આત્માનો જે અધ્યવસાય તે
શુશ્રૂષા નામે સમ્યક્ત્વનું પેહેલું લિંગ—ચિન્હ છે. જ્યારે જીવ્ય જીવને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત
થયું હોય, ત્યારે એવા પરિણામ થાય છે.

૨ ધર્મરાગ—ચારિત્રાદિ ધર્મને વિષે રાગ તે ધર્મરાગ નામે ત્રીજું ચિન્હ કહેવાય
છે. એટલે કોઈ મોટી અટવીનું ઉલ્લંઘન કરી આવેલો અને હુધારી જેનું શરીર
ક્ષીણ થઈ ગયું છે, એવો બ્રાહ્મણ જેમ ઘેવર સ્વાવાની ઇચ્છા કરે તેમ સમ્યક્ત્વવાદો
જીવ કોઈ કર્મદોષથી સદ્ગુણાદિ ધર્મ કરવાને અશક્ત હોય પણ તેને ધર્મને
વિષે તીવ્ર અજિહ્વાસ હોય છે, તેવું ધર્મરાગનું ચિન્હ કહેવાય છે.

૩ દેવગુરુની વૈયાવચ્ચ કરવાનો નિયમ એ સમ્યક્ત્વવંતનું ત્રીજું ચિન્હ
છે. દેવ એટલે અતિશય આરાધન કરવા યોગ્ય અરિહંત અને ગુરુ એટલે શુદ્ધ
ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા આચાર્ય ભગવાન, તેમની વૈયાવચ્ચ કરવામાં યથા-
શક્તિ સેવા પ્રમુખ કરવાનો નિયમ, જે નિયમ શ્રેણિક વગેરેને હતો. મહાન શ્રેણિક

રાજાને એવો નિયમ હતો, કે જ્યારે પરમ તીર્થંકર મહાવીર જગવાન જે દિશાએ વિચરતા હોય, તે સમાચાર જાણવામાં આવે ત્યારે, તે દિશાની સન્મુખ સુવર્ણના એકસો આઠ જવનો સાથીઓ કરી પઠી દાતણ કરવું, તેવી રીતે દેવપૂજામાં પણ તેને એવો સાથીઓ કરવાનો નિયમ હતો, તે પ્રમાણે તે દરરોજ કરતો અને તેથી તેણે તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. તેવીરીતે બીજા પણ જવ્ય જીવોએ એ પ્રમાણે યથાશક્તિ નિયમો ગ્રહણ કરવા યત્ન કરવો જોઈએ. એ શુ-શ્રૂષાદિક ત્રણે ક્ષિંગોથી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિનો નિશ્ચય થાય છે.

દશપ્રકારના વિનયની વ્યાખ્યા.

૧ અરિહંત એટલે તીર્થંકર જાવજિન વિચરતા જિન. ૨ સિદ્ધ એટલે જેમના અષ્ટ કર્મ રૂપ મલ્લના પરુદ્ધ ક્ષીણ થઈ ગયા છે, એવા સિદ્ધ જગવાન. ૩ ચૈત્ય એટલે જિનેશ્વરની પ્રતિમા—મૂર્તિ, ૪ શ્રુત એટલે સિદ્ધાંત—આચારાંગ આદિ આગમ. ૫ ધર્મ એટલે ક્રમાદિક દશ પ્રકાર રૂપ. ૬ સાધુવર્ગ એટલે શ્રમણ સમૂહ. ૭ આચાર્ય એટલે ઠગ્રીશ ગુણના ધારક અને ગચ્છના નાયક. ૮ ઉપાધ્યાય એટલે શિષ્યો ને સૂત્રો જણાવનારા, ૯ પ્રવચન એટલે જીવાદિ નવ તત્ત્વોને કહેનાર (અથવા સંઘ) ૧૦ સમ્યગ્દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ અને તેની સાથે અજેદો-પચારથી સમ્યક્ત્વવાન પણ દર્શન કહેવાય છે. પૂર્વે પણ સંજવ પ્રમાણે કહેવું. એ અરિહંતાદિક દશસ્થાનને વિષે પાંચ પ્રકારે વિનય કરવો.

વિનયના પાંચ પ્રકારની વ્યાખ્યા.

૧ જક્તિ એટલે સાહામા જવું, અજ્ઞાનાદિક ચાર પ્રકારનો આહાર આપવો, અથવા જે યોગ્ય હોય તે આપવું, તે રૂપ બાહ્ય પ્રતિપત્તિ.—બાહેરની દેશ્વાતી સેવા. આમ જક્તિ કરવાથી અન્ય જનો જાણે કે, ‘આ જક્તિવંત છે,’ તે જોઈ બીજાઓ પણ તેમ કરવાને પ્રવર્તે. આદિ બાહ્ય જક્તિનો અર્થ રાગ વિનાની—ઉપરની જક્તિ એવો અર્થ ન કરવો; કારણકે, સમકિતગુણ હોવાથી જીવથી અંતર્દર્શારૂપ પરિણામવાળી જક્તિ બને છે.

૨ બહુમાન એટલે મનમાં અતિશય પ્રીતિ.

૩ વર્ણન એટલે તેમના પ્રજાવિક ગુણોનું કીર્તન—સ્તવન કરવું તે.

૪ અવર્ણવાદપરિહાર એટલે તેમની અપ્રશંસા—નિંદાનો ત્યાગ કરવો. બીજાના ઉત્તમ ગુણોની પ્રશંસા કરે, પોતાના ગુણોની ન કરે, અને જેથી ધર્મની લઘુતા થતી હોય, તેવા કામને ગોપવે—પ્રગટ ન કરે.

૫ આશાતનાપરિહાર—એટલે મન, વચન અને કાયાએ કરીને પ્રતિકૂલ પ્રવૃત્તિનો નિષેધ કરે એટલે જે જે કામ કરે તેમાં દેવ, ગુરુ અને ધર્મની આશાતના કરે નહીં અને કરાવે નહીં. અર્થાત્ જિનમતની નિંદા, લઘુતા થવારૂપ આશાતના પણ ન કરે. એટલે પોતાના હૃદયને નગારી પ્રવૃત્તિમાં નાંચે નહીં.

આ દશ પ્રકારનો દર્શન વિનય ઉપર કહેલા દશ સ્થાનોને આશ્રીને જાણી લેવો. સમ્યક્ત્વ હોયતોજ આ વિનય પ્રગટ થાય છે, તેથી તે દર્શનવિનય કહેવામાં આવ્યો છે.

ત્રીજા ચૈત્ય વિનય વિષે વિવેચન.

ચૈત્યનો અર્થ જિનેશ્વરની પ્રતિમા થાય છે. અથવા જિનર્ચિચ થાય છે. એ પ્રજ્ઞુની પ્રતિમાં કેવા સ્વરૂપવાળી અને કેટલા પ્રકારની છે? એવી શિષ્યની શંકા થતાં તેના જેદ દર્શાવે છે. શ્રી જિનેશ્વરના ચૈત્યના પાંચ જેદ છે. ૧ જક્તિ ચૈત્ય, ૨ મંગલ ચૈત્ય, ૩ નિશ્રાકૃત ચૈત્ય, ૪ અનિશ્રાકૃત ચૈત્ય અને ૫ શાશ્વત ચૈત્ય. ગૃહને વિષે શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક લક્ષણાદિક સહિત પ્રતિદિન ત્રિકાલ પૂજા વંદનાદિ કરવાને માટે કરાવેલી જે જિનપ્રતિમા તે જક્તિ ચૈત્ય કહેવાય છે. એ પ્રતિમા ઘર દેરાસરમાં થાપવાને ધાતુની બનેલી અને અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય સહિત થાય છે.

ઘરના ઘાર ઉપર રહેલા ત્રીજા કાષ્ઠ (ઉત્તરાંગ)ના મધ્ય જાગે સ્થાપેલા જિનર્ચિચને મંગલચૈત્ય કહે છે. લોકો માંગલિકને માટે તે ઘારના કાષ્ઠ ઉપર જિનમૂર્તિ કોતરાવે છે. અને જો તે મંગલચૈત્ય હોય તોજ તે ઘરમાં રહે છે, અન્યથા રહેતા નથી. મંગલચૈત્ય વગરના ઘરમાં રહી શકાય નહીં, તે વિષે એક દૃષ્ટાંત કહેવાય છે.

મથુરા નગરીને વિષે મંગલ નિમિત્તે પ્રથમ જિનપ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરે છે. જિનર્ચિચનું સ્થાપન કરે છે. જે ઘરમાં મંગલચૈત્યનું સ્થાપન ન કર્યું હોય તે ઘર

પત્ની જાય છે. શ્રી સિદ્ધસેનાચાર્યે કહ્યું છે કે “ ઘર ઘર પ્રત્યે દ્વારના મધ્ય જાગે —ઉત્તરાંગે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રત્નની પ્રતિમા સ્થાપે છે.” તે મથુરા નગરીમાં આજે પણ દ્વોકોના ઘરના દ્વાર ઉપર મંગલ ચૈત્ય દેખાય છે. જે કોઈ ગચ્છ સંબંધી ચૈત્ય એ-ટલે તપગચ્છ, સ્વરતરગચ્છ, કે અંચલગચ્છનું ચૈત્ય, તે નિશ્રાકૃત ચૈત્ય કહેવાય છે. તે ચૈત્યમાં તે તે ગચ્છના આચાર્યાદિકનો તેમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રમુખ કાર્યો કરવાનો અધિકાર હોય છે. વીજા ગચ્છના આચાર્યો વીજા ગચ્છ સંબંધી ચૈત્યમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી શકતા નથી.

ઉપર કહેલ નિશ્રાકૃત ચૈત્યથી વિપરીત જાવવાલું ચૈત્ય અનિશ્રાકૃત ચૈત્ય કહેવાય છે. તે ચૈત્યને વિષે સર્વ ગચ્છોના આચાર્યો પ્રતિષ્ઠા કરાવી શકે છે. માદ્વારોપણ વગેરે ચૈત્ય સંબંધી સર્વ કાર્યો કરવાનો અધિકાર સર્વ ગચ્છોના આચાર્યોને હોય છે. શત્રુંજયગિરિ ઉપર આદીશ્વર જગવાનનું ચૈત્ય અનિશ્રાકૃત ચૈત્ય છે, તે ટુંકમાં સર્વ ગચ્છોના આચાર્યો પ્રતિષ્ઠાદિ કરાવી શકે છે. ત્યાં સવાસો-મજીના દેરાસરમાં દેવાજિયતીને નામે ઓઢાલાતો યતિવર્ગ તેની માલેકી ધરાવી તેમાં પ્રતિષ્ઠાદિ કરાવે છે, તે નિશ્રાકૃત ચૈત્ય કહેવાય છે.

પાંચમું સિદ્ધચૈત્ય તે સિદ્ધાયતનના નામથી ઓઢાલાય છે. અને તેને શાશ્વત જિન ચૈત્ય પણ કહે છે.

ત્રીજી રીતે ચૈત્યના પાંચ પ્રકાર.

૧ નિત્ય ચૈત્ય, ૨ દ્વિવિધ ચૈત્ય, ૩ જક્તિકૃતચૈત્ય, ૪ મંગલકૃતચૈત્ય અને ૫ સાધર્મિક ચૈત્ય. જે દેવલોકને વિષે શાશ્વત ચૈત્ય છે, તે નિત્યચૈત્ય કહેવાય છે.

બે પ્રકારે જક્તિ કરેલા નિશ્રાકૃત અને અનિશ્રાકૃત (જરતાદિકે જેમ કરાવ્યા હતા તેવા) એ બે પ્રકારના ચૈત્ય તે દ્વિવિધચૈત્ય કહેવાય છે. તે ત્રીજો અને ત્રીજો જેદ સમજવો. મથુરાનગરીની જેમ મંગલને અર્થે ગૃહદ્વારના મધ્ય જાગે કાષ્ઠ (ઉત્તરાંગ) ઉપર કરેલ ચૈત્ય તે મંગલચૈત્ય સમજવું. જે કોઈના નામથી દેવગૃહમાં પ્રતિમા કરાવી સ્થાપે તે સાધર્મિક ચૈત્ય કહેવાય છે. વાર્ત્તક મુનિના પુત્રે પોતાના રમણીય દેવગૃહને વિષે પોતાના પિતાની મૂર્તિ સ્થાપી હતી. તે સાધર્મિક ચૈત્ય કહેવાયું છે.

वार्त्तक मुनिनी कथा.

वार्त्तक नामना नगरने विषे अजयसेन नामे राजा હતો. તેને સદ્બુ-
ધ્દિના જંઠાર રૂપ વાર્તક નામનો મંત્રી હતો.

एक वखते ते मंत्री पोताना घरना दीवानखानामां बेठो હતો, તેવામાં
કોઈ પરગામથી મીજમાન આવ્યો. મંત્રી તેને માન આપી તેની સાથે વાર્તાલાપ
કરવા લાગ્યો, તેવામાં ધર્મઘોષ નામના મુનિ તેને ઘેર જિજ્ઞાસેવાને આવ્યા. મુનિને
જિજ્ઞાસા માટે આવેલા જાણી વાર્તકની સ્ત્રી ધી, સ્વામી મિશ્રિત એવું એક ક્ષીરનું
પાત્ર જરી તેમને વ્હોરાવા આવી. તે વખતે પાત્રમાંથી એક બિંદુ જૂમિ ઉપર પડ્યો.
તે મુનિના જોવામાં આવ્યો. તે મહાત્મા જગવંતે ઉપદેશ કરેલા જિજ્ઞાસુગ્રહણના
વિધિને જાણનારા હતા. જિજ્ઞાસુ બેતાલીશ દોષોથી દૂષિત ન હોવી જોઈએ, એમ
તેઓ સમજતા હતા. આથી તે પનેલો બિંદુ જોઈ તેમના મનમાં સ્ફુરી આવ્યું કે,
“ આ જિજ્ઞાસુદિત નામના દોષથી દૂષિત છે, તેથી આ જિજ્ઞાસુ મારે કદ્યે
નહીં. ” આવું વિચારી તે મહાત્મા તે જિજ્ઞાસુ ગ્રહણ કર્યા વગર તે ઘરમાંથી બાહર
નીકળી ગયા. ચતુર મંત્રી વાર્તક કે જે ઘરના દીવાનખાનામાં બેઠો હતો, તેણે
મુનિને જિજ્ઞાસુ લીધા વગર પાઠા જતાં જોયાં. તે જોતાંજ તે મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો
કે, આ મુનિ મારા ઘરની જિજ્ઞાસુ કેમ લીધી નહીં ? જેવામાં તેણે આ પ્રમાણે
જોયું, ત્યાં આંગણામાં ધી સાથે મિશ્રિત સ્વામીનો બિંદુ જોવામાં આવ્યો. તે ઉપર
માંસીઓ એકઠી થઈ. તે માંસીઓને જિજ્ઞાસુ કરવાને ગરોળી દોમી. તે ગરોળીનું
જિજ્ઞાસુ કરવા હંદર દોડ્યો. હંદરને મારવા માટે બીલામી દોમી આવી. બીલા-
મીને હણવા માટે પેલા આવેલા મીજમાનનો કુતરો દોડ્યો. તેને મારવાને આમો-
શી પામોશીના કૂતરા દોડ્યા. તે કુતરાઓને પરસ્પર લગાડ થઈ એટલે પોતપો-
તાના કૂતરાઓને વારવાને તે મીજમાનના અને આમોશી પામોશીના તથા મંત્રી-
ના સેવકો દોમી આવ્યા. પોતપોતાના કૂતરાનો પકડ કરતાં તેમની વચ્ચે પરસ્પર
લગાડ સળગી ઊઠી. પઠી વાર્તક મંત્રીએ એ સર્વના યુદ્ધને શાંત કરી દીધું. પઠી
તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું કે, “ એક ધી સ્વામીનો બિંદુ જૂમિ ઉપર પડવાથી
આટલી વધી મારામારી થઈ પડી, તેથીજ તે મહા મુનિ “ આ દૂષિત જિજ્ઞાસુ
ગ્રહણ કરી નહીં. તે મહાત્માએ વિચાર્યું હશે કે જો હું આ દૂષિત જિજ્ઞાસુ

તો મને મોટા પાપનો જાગ દ્વાળી જશે. કારણકે, આમાંથી પાપનો પ્રસંગ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેશે નહીં. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી દૂષિત જિહ્વા ગ્રહણ કરી નહિ. તે પછી વાર્ત્તક મંત્રીએ નીચે પ્રમાણે જૈન ધર્મની પ્રશંસા કરી હતી.

“ અહો ! જગવાન્ જિનેશ્વરનો સુદૃષ્ટિવાળો ધર્મ કેવો છે ? વીતરાગ જગવાન્ વિના આવો પાપરહિત ધર્મનો ઉપદેશ દેવાને કોણ સમર્થ છે ? માટે મારે પણ હવે વીતરાગ પ્રજ્ઞના ધર્મને ત્રિકરણ શુદ્ધિથી સેવવો. એ વીતરાગ જગવાન્જ મારે સેવવા યોગ્ય છે. અને તેમણે કહેલી ક્રિયાજ પાઠવી ઉચિત છે. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી તે મંત્રી આ સંસાર ઉપરથી વિમુક્ત થઈ ગયો. તેનામાં શુદ્ધ ધ્યાનનો યોગ પ્રગટ થયો. તત્કાલ તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થઈ આવ્યું. તે વચ્ચે દેવતાઓએ તેને મુનિવેશ અર્પણ કર્યો. પછી મંત્રી વાર્ત્તકે ગૃહનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ અનગાર થઈ બીજે સ્થલે વિહાર કર્યો. અનુક્રમે ચિરકાલ સંયમ પાઠતાં તેને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. પછી તે વાર્ત્તક નગરને વિષેજ દેહ ત્યાગ કરી તે મોક્ષે ગયો.

તે મંત્રીનો સુબુદ્ધિ નામે પુત્ર હતો. પિતાના સ્નેહે કરીને તેનું હૃદય પુરાઈ ગયું. પછી તે પિતૃવત્સલ પુત્ર એકરમણીય દેરાસર કરાવી તેમાં રજોહરણ તથા મુદ્ધ-પત્તીરૂપ પરિગ્રહને ધરનારી પિતાની પ્રતિમા રચાવી સ્થાપિત કરી અને તેની પાસે એક દાનશાળા ઉઘારી. આ સાર્થમિક ચૈત્ય કહેવાય છે. એ રીતે ચૈત્યના પાંચ જોડ કહેલા છે.

ઉપર કહેલા ચૈત્યના જોડોમાં જતિકૃત વગેરે ચાર પ્રકારના ચૈત્યોની અંદર કૃત્રિમપણું છે, તેથી તેમાં ન્યૂનાધિક જાવનો સંજવ હોય છે, માટે તેમની સંખ્યાનો નિયમ નથી. એટલે જે કૃત્રિમ જિનજીવન છે, તેને શ્રાવકો જતિને અર્થે કરે છે. તે અશાશ્વતા જિનજીવન કહેવાય છે. તે જિનજીવનો કાંઈક વધારે અને કાંઈક ઓછા હોય છે, તેથી તેમની સંખ્યાનો નિયમ હોઈ શકતો નથી. અને જે શાશ્વતા જિન ચૈત્યો છે, તેમનું નિત્યપણું છે, માટે તેમની સંખ્યા હોઈ શકે છે તે કારણ માટે આ જિનજીવનને વિષે શાશ્વતજિન સંબંધી દેવકુલના બિંબોની સંખ્યા ચૈત્યવંદનની અંતર્ગત રહેલ ‘કમ્મભૂમિ’ ઇત્યાદિ ગાથાને અનુસારે કહેવામાં આવે છે તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે.

“ સત્તાણવઃ સહસ્તા લક્ષાઽપન્ન ંટ્ટકોડિઓ ।

ચત્તસય છાયાસિયા તિલ્લુક્રે ચેશ્વ વંદે ॥ ૧ ॥

વંદે નવકોનિસયં પાણવીસં કોનિતેવન્ના ।

અઠ્ઠાવીસ સહસ્તા ચત્તસય અઠ્ઠાસિયાપનિમા ” ॥ ૨ ॥

આઠ ક્રોર, અપ્પન્નલાખ, સત્તાણુહજાર, ચારસોને ડચાશી, ંટ્ટલા જિન ચૈત્ય ત્રણ લોકને વિષે છે તેમને હું નમસ્કાર કરું છું. તથા નવસો પચવીશ ક્રોર ત્રેપનલાખ, અઠયાવીશ હજાર, ચારસો અઠ્યાસી ંટ્ટલા જિનવિંબ ત્રણલોકને વિષે છે, તેમને હું નમસ્કાર કરું છું.

હવે ત્રણ ભુવનને વિષે કહેલા પ્રમાણની શાશ્વત જિનભુવન તથા જિન-વિંબોની જે સંખ્યા છે, તે કહે છે. તેમાં અધોલોક પાતાલને વિષે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના વિજાગે રહેલા જીવનપતિના દશ નિકાયને વિષે સર્વ સંખ્યા સાતકોટી અને બોતેરલાખ, જીવનો છે. તે દરેક જીવનને વિષે એક એક ચૈત્યનો સદ્જાવ હોઈને શાશ્વત જિનચૈત્યો પણ તેટલાજ છે તે ચૈત્યોને વિષે રહેલા જિનવિંબોની સર્વ સંખ્યા આઠસોને તેત્રીશકોટી, અને ઊંતેર લાખની છે. તે દરેક ચૈત્યને વિષે એકસોને આઠ જિનપ્રતિમાનો સદ્જાવ હોઈને ઉપર પ્રમાણે જિનવિંબો છે.

હવે તીરઠા લોકને વિષે અને પાંચ મેરુને વિષે પંચાશી ચૈત્યો કેવી રીતે છે ? તે કહે છે. તે પ્રત્યેક મેરુમાં ચાર ચાર વન છે. તે દરેક વનને વિષે ચોરે દિશાએ ચાર ચાર ચૈત્યો છે. તે દરેક મેરુને એક એક ચૂલિકા છે, તે ઉપર એકેક ચૈત્ય એમ એકએક મેરુને વિષે સત્તર સત્તર ચૈત્ય છે, ંટ્ટલે તે પાંચ મેરુનાં સર્વ મઠીને પંચાશી ચૈત્યો થાય છે. તથા તે દરેક મેરુની ત્રિદિશામાં ચાર ચાર ગજદંતા પર્વત મઠી વીશ ગજદંતા પર્વતો છે. અને તેની ઉપર વીશ ચૈત્યો તથા પાંચ પાંચ દેવકુરુ અને ઉત્તરકુરુને વિષે આવેલા જંબૂ શાલ્મલિ પ્રમુખ દશ વૃક્ષોની અંદર દશ ચૈત્યો છે. પ્રત્યેક મહાવિદેહને વિષે શોલ શોલનો સદ્જાવ હોવાથી ંશી વચ્ચારા પર્વતો છે. તે ઉપર ંશી ચૈત્યો છે, તથા દરેક મહાવિદેહ પ્રત્યે વત્રીશ વત્રીશ

૧ આ પ્રમાણે ચરિતર શચ્છવાળા માને છે; તપગચ્છાદિક તો પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં છપાયેલ ગાથા પ્રમાણે માને છે.

અને ઝરત ઐરવતમાં એક એકનો સદ્જાવ હોવાથી ચોત્રીશ વિજયો થાય અને તેમાં પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત અને મહાવિદેહના એકસો સાઠ એમ કુલ મળી એકસો સીતેર વિજય થાય છે. તે પ્રત્યેકમાં એક એક દીર્ઘ વૈતાઢ્ય પર્વત છે તે દરેક પર્વત ઉપર એક એક ચૈત્ય હોવાથી એકસોને સીતેર ચૈત્ય છે. જંબુદ્વીપમાં ૭ અને ધાતકીચંદ્ર તથા પુષ્કરાર્દ્ધને વિષે બાર બાર થઈને ત્રીશ કુદ્ધગિરિ પર્વતો છે, તેમની ઉપર ત્રીશ ચૈત્યો છે. ધાતકીચંદ્ર અને પુષ્કરાર્દ્ધ બંનેમાં બે બે ઇશ્વર પર્વતોમાં ચાર ચૈત્યો છે. અઢીદ્વીપની મર્યાદા કરનાર સમયક્ષેત્રરૂપ માનુષોત્તર પર્વતને વિષે ચાર દિશાઓમાં ચાર ચૈત્યો છે. તથા આઠમા નંદીશ્વર દ્વીપમાં બાવન ચૈત્યો છે તે આ પ્રમાણે—પૂર્વ દિશાએ આવેલા નંદીશ્વરના મધ્ય જાગે અંજનના જેવા વર્ણવાળા અંજનગિરિ છે. તેની ચાર દિશાએ ચાર વાવ્યો છે, તે વાવ્યોના મધ્યભાગે શ્વેત-વર્ણના ચાર દધિમુખ પર્વતો છે. ચાર વિદિશામાં બેવેનો સદ્જાવ હોવાથી રક્તવર્ણના આઠ રતિકર પર્વતો છે. તે આઠ, ચાર અને એક એમ મળીને પૂર્વ દિશાએ તેર પર્વતો થયા, તે તેર પર્વતો ઉપર તેર ચૈત્યો છે. તેવી રીતે પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર—એ ત્રણે દિશાએ કહેલા નામ પ્રમાણે તેર તેર પર્વતો છે, એમ ચારે દિશાઓ મળી બાવન પર્વતો થયા. તે દરેક પર્વત ઉપર એકેક ચૈત્ય હોવાથી બાવન ચૈત્યો થાય છે. અગીઆરમા કુંડલદ્વીપને વિષે ચાર દિશાઓમાં ચાર અને તેરમા રુચકદ્વીપને વિષે ચાર દિશાઓમાં ચાર ચૈત્યો રહેલા છે; એમ સર્વની સંકલનાઈ કરી તિરઠા લોકમાં ચારસોને ત્રેશઠ ચૈત્યો થાય છે; તે ચૈત્યોની અંદર પચાસ હજારને ચાર જિનબિંબો છે; અહીં પણ દરેક ચૈત્યને વિષે એકસો આઠ બિંબો રહેલા છે.

હવે ઊર્ધ્વ લોકને વિષે સુધર્મા દેવલોકથી આરંભીને પાંચ અનુત્તર વિમાન સુધી ચોરાશી લાખ, સત્તાણુ હજાર અને ત્રેવીશ વિમાન છે. તે દરેક વિમાને એક ચૈત્યનો સદ્જાવ હોવાથી ચૈત્યો પણ તેટલાજ છે. તે સર્વ ચૈત્યોમાં મળી એકાણું ક્રોર, ઊંતેર લાખ, અઠ્યોત્તેર હજાર, ચારસોને ચોરાશી જિનબિંબો છે. કારણ કે દરેક ચૈત્યે એકસો આઠ જિનબિંબોના સદ્જાવ હોવાથી તેમની સંખ્યા તેટલીજ થાય છે.

એ પ્રમાણે ત્રણ લોકને વિષે રહ્યા શાશ્વત જૈન ચૈત્યોની અને જિનબિં-

બોની સંખ્યા મેલવવાને માટે “ સત્તાણ વર્ડસહસ્સા ” ઇત્યાદિ બે ગાથાઓ કહેલી છે અને તે ઊપરથી સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત કરાય છે. અહીંઆ ચૈત્યો અને જિન-વિંબોના અવિસંવાદી સ્થાનોને આશ્રીને આ સંખ્યા દેખાતી છે. કેટલાએક આચાર્ય વિસંવાદિ સ્થાનોને આશ્રીને આંતરારહિત કહેલી સંખ્યાની અપેક્ષાએ ચૈત્ય અને વિંબોની સંખ્યા વધારે પ્રતિપાદન કરે છે. તે વિષે સંઘાચાર નામની ચૈત્યવંદન જાણ્યની ટીકાને વિષે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે.

“ સગકોમિ દ્વસ્ક વિસયરિ, અહો ય તિરિણ હુતિસપણસયરા ।

ચુદ્ધસિદ્ધાસા સગ નવર્ડ, સહસતેવિસુવરિદ્ધોણ ॥ ૧ ॥

તેરસ કોમિ સયા કોમિગુણ નવર્ડ સદ્વિલસ્ક અહલ્લોણ ।

તિરિણ તિદ્વસ્ક તેણવર્ડ સહસ્સપમિમાહુસયચત્તા ॥ ૨ ॥

વાવન્ન કોમિસય ચળવર્ડ દ્વસ્કસહસ ચળયાદ્ધ ।

સત્તસયાસદ્વિજુઆ સાસયપમિમાહ વરિલોણ ॥ ૩ ॥

“ અધોલોકને વિષે સાત ક્રોમ અને વોંહોતેર દ્વાસ ચૈત્યો છે. તિર-ઢાલ્લોકમાં પ્રત્યેક જવને એક એક ચૈત્યનો સદ્ભાવ હોવાથી વત્રીશોને પંચોતેર ચૈત્યો છે. તે ચૈત્યોને વિસ્તાર પૂર્વક કહે છે. પાંચમેરુ, વીશ ગજદંતા પર્વતો, જંબૂ શાલ્મલી પ્રમુખ દશ વૃદ્ધો, એંશી વચ્ચારા પર્વતો, એકસો સીતેર દીર્ઘ વૈતાલ્ય પર્વતો, ત્રીશ કુદ્ધગિરિ પર્વતો, ચાર ઇષ્ટુકાર પર્વત, માનુષોત્તર પર્વત, નંદીશ્વર દ્વીપ, કુંભદ્વીપ, અને રુચકદ્વીપને વિષે અવિસંવાદી સ્થાનોમાં ચારશો ને ત્રેશઠ ચૈત્યો જે પૂર્વે કહેલા છે, તે જાણવા. બાકી રહેલ ચૈત્યોની સંખ્યા વિસંવાદી સ્થાનને વિષે છે, તે આ પ્રમાણે—પાંચમેરુની અપેક્ષાએ પાંચ જઙ્ગશાલ વનને વિષે આઠ આઠ કરિકૂટ (હાથીના આકારના) પર્વતો છે. તે દરેક પર્વત ઊપર એક એક ચૈત્ય હોઈ વધા મલી ચાલિશ ચૈત્યો આવેલા છે. ગંગા સિંધુ વગેરે નદીઓના પ્રપાત કુંમો ત્રણસો ને એંશી છે, તે દરેકમાં એક એક ચૈત્ય હોવાથી ત્રણસોને એંશી ચૈત્યો ત્યાં રહેલા છે. એંશી પદ્મહ છે. તેમાંપણ એંશી ચૈત્યો છે; પાંચ દેવકુરુ અને પાંચ ઊંતરકુરુને વિષે દશ ચૈત્યો, હજાર કાંચનગિરિઓને વિષે હજાર ચૈત્ય, અને વીશ યમજ્ગિરિમાં વીશ ચૈત્યો છે; સીતેર ગંગાદિ મહા નદીઓમાં સીતેર ચૈત્યો છે; વીશ વૃત વૈતાલ્યોને

વિષે વીશ ચૈત્યો ઢે. જંબૂ, શાલ્મલ્લી, પ્રમુલ્લ, મૂલ્લ દશ વૃક્ષોને વિષે જે દશ ચૈત્યો ઢે, તે પૂર્વે કહેલ અવિસંવાદી ચૈત્યોની ગણનામાં ગ્રહણ કરેલા ઢે ; પણ તેના પરિવાર જૂત ઇવા અગીયારસો અને સાઠની સંખ્યાવાલા લઘુ જંબૂ આદી વૃક્ષો ઢે, તેઓમાં ચૈત્યોની સંખ્યા તેટલી જ ઢે ; તે આ સ્થલે ગ્રહણ કરવા.

વલ્લી બત્રીશ રાજધાનીઓને વિષે બત્રીશ ચૈત્યો ઢે. ઇથી વિસંવાદી સ્થાનના સર્વ ચૈત્યોની સંખ્યા બે હજાર, આઠસો અને બારની થાય ઢે. ઇવી રીતે અવિસંવાદી તથા વિસંવાદી બંને સ્થાનોના સર્વ ચૈત્યોની સંખ્યા મેલવતાં કુલ મઠીને બત્રીશોને પંચોતેર ચૈત્યો થાય છે. અને ઉર્ધ્વ લોકને વિષે ચોરાશી લાલ્લ, સત્તાણું હજાર અને ત્રેવીશ ચૈત્યોની સંખ્યા ઢે. તે સંખ્યા પ્રત્યેક વિમાને ઇકેક ચૈત્યના સદ્જાવથી થાય ઢે. ઇ પ્રથમ ગાથાનો અર્થ થયો.

બાકીની બે ગાથા વને તે કહેલા ચૈત્યોને વિષે અનુક્રમે જિન બિંબોની સંખ્યા દર્શાવે ઢે. અધો લોકને વિષે તેરસોને નેવાશી ક્રોરુ અને સાઠ લાલ્લ પ્રતિમાઓ ઢે. તેટલી સંખ્યા દરેક ચૈત્યે ઇકસો ઇંશી જિનબિંબના સદ્જાવથી થાય ઢે. તિરહા લોકમાં ત્રણ લાલ્લ, ત્રાણું હજાર, બશો અને ચાલીશ જિન બિંબો ઢે, તે આ પ્રમાણે—નંદીશ્વર, રુલ્લ અને કુંમલ્લ ઈપને વિષે રહેલા સાઠ ચૈત્યોમાં પ્રત્યેકને વિષે ઇકસો ચોવીશ બિંબોના સદ્જાવથી અને બાકીના સ્થાનને વિષે રહેલા સત્યાવીશસો અને બાવન ચૈત્યોની અંદર ઇકસો વીશ બિંબોના સદ્જાવથી—ઝપર કહેલી સંખ્યા થાય ઢે.

તથા ઝપરના લોકમાં ઇકસો બાવન ક્રોરુ, ચોરાણું લાલ્લ, ચુમાલીશ હજાર સાતસો અને સાઠ શાશ્વત પ્રતિમાઓ ઢે. બાર દેવલોકને વિષે રહેલા ચૈત્યોની અંદર પ્રત્યેકે ઇકસો ઇંશી બિંબોનો સ્વીકાર હોવાથી તેમજ નવગ્રૈવેયક તથા પાંચ અનુત્તર વિમાનને વિષે રહેલા ચૈત્યોની અંદર પ્રત્યેકે ઇકસો વીશ જિનબિંબો હોવાથી ઝપર કહેલી સંખ્યા થાય ઢે. ઇ વીજી ગાથાનો અર્થ જાણવો. સર્વ ચૈત્યોના જિનબિંબોની સંખ્યા કેટલી ઢે ? તેને માટે નીચેની બે ગાથા કહેલી ઢે.

“ સઁવેવિ અઢકોરિ લલ્લા સગવલ્લ ઇસયઅરુનઝા ।

તિહુઅણ ચેશ્ચ વંદે અસંખદહિ દીવજોશ્વણે ॥ ૧ ॥

પનરસકોનિસયાઈ કોમિ બાયાદ્વ લક્ષ્મઅડવન્ના ।

અમતીસસહસવંદે સાસયજિણ પમિમતિયલોણ ॥ ૨ ॥

આ ગાથાનો અર્થ સુગમ છે, માત્ર તેમાં એટલોજ વિશેષ છે કે, સમુદ્ર દ્વીપ જ્યોતિષીના વિમાનો, અને વ્યંતર દેવોના નગરો અસંખ્યાતા છે, તેમને વિષે રહેલા અસંખ્યાતા ચૈત્યોને હું વંદન કરું હું. અહિં પ્રથમ કરિકૂટાદિ પર્વતોને જે વિસંવાદી સ્થાનપણું કહ્યું છે, તે જંબૂદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ વિગેરે ગ્રંથોમાં તે સ્થાનોને વિષે ચૈત્યોને કહેલા નથી, તેથી કહેલ છે. વહી તેને અનુસરતી ક્ષેત્રસમાસની ગાથા આ પ્રમાણે છે—

“ કરિકુરુદહનશ્ચ કુરુકંચણજમલસમ વિયદેસુ ।

જિણજવણ વિસંવાઓ જોતં જાણંતિ ગિયત્થા ॥ ૧ ॥

પૂર્વે જે દરેક ચૈત્ય પ્રત્યે એકસો સાઠ જિન વિંબોની સંખ્યા ગ્રહણ કરેલી છે, તે બધી પદ્ધતિને અનુસારેજ છે. તથા વૈતાલ્યને વિષે રહેલા સિદ્ધાયતન—કૂટના અધિકાર વિષે નીચે પ્રમાણે સૂત્ર છે—

“ એત્થણં મહં એગે સિદ્ધાયયણે પન્નત્તે કોસં આયામેણં અરુકોસં વિસ્કંજેણં દેસૂણં કોસં ઉટ્ઠુ ઉચ્ચત્તેણં અટ્ઠગાઈ ધણુ સયાઈ વિસ્કંજેણં તાવંતિયં ચેવ પવેસેણં સેયાવર કણગથૂજિ-યાગા દારવણ્ણાજાવવણમાણા તસ્સણં સિદ્ધાયતણસ્સ બહુસમરમણિજ્જસ્સ ભૂમિજાગસ્સ બહુ મજ્ઞાદેસજાગે એત્થણં મહંએગે દેવચ્છંદે પન્નત્તે ઇત્યાદિ ॥

આ પાઠમાં એકસો આઠ આઠ પ્રતિમા કહેલી છે અને તે પડી તે જિન પ્રતિમાનો પરિવાર કહેલ છે.

એ રીતે જંબૂદ્વીપને વિષે રહેલા સર્વ ચૈત્યોને વિષે પ્રત્યેક તેમાં એકસો આઠ જિન પ્રતિમા છે. તે છઠ્ઠા ઝપાંગમાં કહેલ છે; તેને અનુસારે ત્રણ લોકના સર્વ ચૈત્યોને વિષે પ્રત્યેક ચૈત્યે એકસો આઠ જિન પ્રતિમા જાણી દેવી. એજ કાર-

ણથી ‘ કમ્મચૂમિ ’ इत्यादि स्तोत्रने विषे पण एज प्रमाणे संख्या प्रतिपादन करेदी ठे, तेथी सदबुद्धिवाद्याओए विचार करवो अने जैनागम सर्व प्रमाण चूत मानवो.

आहिं कोइ प्रश्न करे के, “तमोए ए प्रकारे चैत्योनी अने जिन बिंबोनी संख्या प्रतिपादन करी पण जो चैत्यादिकनी संख्या अधिक हशे, तो पडी तेनी ओछी संख्या कहेवामां मोटो दोष उत्पन्न थशे. ” आ प्रश्ननो उत्तर आपे ठे—“ तमे जे शंका करी ते सत्य ठे, पण ते कारणेने दाइने स्तोत्रने अंते त्रिद्वोकवर्त्ती सर्व शाश्वता तथा अशाश्वता जिन चैत्यादिकने नमस्कारनुं प्रतिपादन करनारी ‘ जं किंचि नाम तिथ्यं ’ इत्यादि गाथा कहेदी ठे, माटे तेमां ऊपरनो दोष उत्पन्न थशे नहीं. अने तत्त्वथी तो तेनो निर्णय केवदी अथवा बहु श्रुत जाणे. विवाद करवामां कांइ पण सिद्धि थती नथी.

सम्यग् दृष्टिओने तो “ तमेव सच्चं निस्संकं जं जिणेहिं पवेइयं ” आ वाक्यज ग्रहण करवा योग्य ठे. ते विषे हवे बहु विस्तार करवानी जरूर नथी.

हवे अविसंवादी तथा विसंवादि बंने स्थानकने आश्रीने त्रिजुवनने विषे रहेदा शाश्वत जिनचैत्योनुं प्रमाण दर्शावे ठे, बार देवद्वोक, नव ग्रैवेयक, पांच अनुत्तर अने नंदीश्वर, कुंरुद्ध तथा रुचक नामना घीपोने विषे रहेदा जिन चैत्यो बांतेर योजन ऊंचा एकसो योजन दांवा अने पचास योजन पोहोळा छे. कुल्लगिरि, देवकुरु, उत्तर कुरु, मेरुवन, गजदंतपर्वत, वखारा पर्वत, इषुकार पर्वत, मानुषोत्तर अने असुरकुमारादि दश निकायने विषे रहेदा चैत्यो ठत्रीश योजन ऊंचा, पचाश योजन दांवा अने पचाश योजन पोहोळा छे. दीर्घ वैताढ्य, मेरुनी चूडिका, कांचनगिरि, महा नदीओ, कुंरु, जंबू प्रमुख वृद्धो, वैताढ्य, झहो, यमल पर्वतो, अने करिकूट गिरिओने विषे रहेदा चैत्यो चौदशें चुंमादीश धनुष ऊंचा, एक गाऊ दांवा अने अर्ध गाऊ पोहोळा छे, राजधानी, व्यंतर देवताना नगरो, अने ज्योतिष्क विमानोने विषे रहेदा चैत्यो नव योजन ऊंचा, सामाबार योजन दांवा अने सवाइ योजन पोहोळा ठे. इत्यादि सर्व सदबुद्धिवंत पुरुषोए विचारी लेवुं.

જે નંદીશ્વર, રુચક અને કુંરુદ્ધ એ ત્રણ છીપોને સ્થાને રહેલા સાઠ ચૈત્યોને ચાર ચાર ઘાર છે અને તે શિવાયના સર્વ શાશ્વત ચૈત્યોને ત્રણ ત્રણ ઘાર છે. વહી શાશ્વત જિન ચૈત્યોમાં રહેલા જિન વિંબો, ઋષજ્ઞાનન, ચંદ્રાનન, વારિષેણ અને વર્ષ્દમાન એવા ચાર નામે ઓલસવાય છે. અને તે આગમને વિષે પ્રતિપાદન કરેલ છે.

એવી રીતે શાશ્વત જિનચૈત્ય સંબંધી વક્તવ્યતા કહી અને જતિકૃત વિગેરે અશાશ્વત જિનચૈત્યોના ગુણદોષનું વર્ણન કરેલ છે. કપાલ, નાસિકા, મુખ, ગ્રીવા, હૃદય, નાજી, ગુહ, સાથલ, જાનુ, પીંતી અને ચરણ પ્રમુખ અગીયાર અંગોમાં જે પ્રતિમા વાસ્તુકાદિ ગ્રંથને વિષે કહેલા પ્રમાણવાળી હોય, નેત્ર, કાન, શ્વાંધ, હાથ અને અંગુલિ આદિ સર્વ અવયવોએ અદૂષિત હોય, સમચોરસ સંસ્થાને રહેલ પર્યકાસને યુક્ત હોય, કાયોત્સર્ગે કરી વિરાજિત હોય, સર્વાંગે સુંદર હોય અને વિધિએ ચૈત્યાદિકમાં પ્રતિષ્ઠિત કરી હોય, તેવી પ્રતિમા પૂજવાર્થી સર્વ જીવી પ્રાણીઓને તે મન વાંઝિત આપનારી થાય છે. ઉપર કહેલાં લક્ષણોથી રહિત એવી જિનપ્રતિમા અશુભ અર્થની સૂચક હોવાથી અપૂજ્ય છે. જે પ્રતિમા ઉપર કહેલાં લક્ષણોથી યુક્ત હોય, પણ જો સો વર્ષ અગાઉ કોઈ પ્રકારે અવયવોથી દૂષિત થઈ હોય તો તે પણ અપૂજ્ય ગણાય છે. પણ જો ઉત્તમ પુરુષે વિધિપૂર્વક ચૈત્યાદિકને વિષે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી હોય અને તે સો વર્ષ પડી અંગથી વિકલ થઈ ગઈ હોય તો તેને પૂજવામાં બીજાકુલ દોષ નથી તેને માટે શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહેલું છે કે—

“ વરસસયાઓ ઉઠું જં વિંબં ઉત્તમેહિં સંઘવિયં ।

વિયલંગુવિપૂજ્યાઈ તં વિંબં નિકલ્લનં જત્રો ॥ ૧ ॥

અહિં એટલો વિશેષ છે કે, મુખ, નેત્ર, મોક અને કટી જાગ આદિ પ્રદેશને વિષે સંસ્મિત થયેલ મૂલનાયક વિંબ સર્વથા પૂજવાને અયોગ્ય છે. અને આધાર, પરિકર અને લાંગનાદિક પ્રદેશો કરીને સંસ્મિત હોય તો તે પૂજનિક છે. જેમ ધાતુ તથા લેપ આદિના વિંબો વિકલ અંગ થવાથી ફરીથી સમારાય છે, તેમ પાષાણ, કાષ્ઠ તથા રત્નમય વિંબ સંલિપિત થવાથી ફરીથી સજ્જ કરી શકાતા નથી.

તેમ વઢી અતિશય અંગવાઢી, હીન અંગવાઢી, કુશોદરી, વૃષ્ણોદરી, કુશ હૃદયવાઢી, નેત્રાદિકથી હીન, ડંચી દષ્ટિવાઢી, નીચી દષ્ટિવાઢી, અથો મુખવાઢી અને જયંકર મુખવાઢી પ્રતિમા દેખનારને શાંત જાવ નહીં ઉત્પન્ન કરનારી તેમજ સ્વામીનો નાશ, રાજાદિકનો જય, ઇવ્યનો નાશ, અને શોક-સંતાપ આદિ અશુજને સૂચવનારી હોવાથી તે સજ્જન પુરુષોને અપૂજનીય કહેલી છે. અને યથોક્ત ઉચિત અંગને ધરનારી અને શાંત દષ્ટિવાદી જિનપ્રતિમા સદ્જાવને ઉત્પન્ન કરનારી તથા શાંતિ અને સૌજાગ્યની વૃદ્ધિ કરવા પ્રમુખ શુજ અર્થને આપનારી હોવાથી સદા પૂજનીય કહેલી છે.

ગૃહસ્થોઽપોતાના ઘરને વિષે કેવી પ્રતિમા પૂજવી જોઈએ ?

ગૃહસ્થોઽપોતાના ઘરને વિષે કેવી પ્રતિમા પૂજવી જોઈએ ? તેનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. પૂર્વે દર્શાવેલા દોષથી રહિત, એકથી લઈને અગીયાર આંગઢ સુધીના માનવાઢી, પરિકર સહિત, -એટલે અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય સહિત, સુવર્ણ, રુપું, રત્ન અને પીત્ત્વાદિ ધાતુમય અને સર્વ અંગે સુંદર, એવી જિન પ્રતિમા ગૃહસ્થે પોતાના ઘરને વિષે સ્થાપી સેવવા યોગ્ય છે. પરિકર વિનાની ડપર કહેલા માનથી રહિત, પાષાણ, લેપ, દાંત, કાષ્ઠ, લોહ અને ચિત્રમાં આલેખેલી જિનપ્રતિમા ગૃહસ્થને પોતાના ઘરને વિષે પૂજનિક નથી-એટલે પૂજવી ન જોઈએ તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, —

“ સમયાવલિ સૂત્તાઓ લેવોવલ્લકઢ્ઢંતલોહાણં ।

પરિવારમાણરહિયં ઘરંમિ નહુ પૂયઽ બિંબં ॥ ૧ ॥

તે ઘર દેરાશરની પ્રતિમાની આગઢ લલિબાકુલ્લનો બહુ વિસ્તાર ન કરવો ; પણ જાવથીજ નિરંતર ન્હાવણ કરવું, અને ત્રિકાલ પૂજા કરવી. અગીયાર આંગઢથી અધિક પ્રમાણવાદી જિનપ્રતિમા ઘરને વિષે પૂજવી નહીં. તેવી પ્રતિમા તો દેરાશરને વિષેજ પૂજવા યોગ્ય છે. તેમજ અગીયાર આંગઢથી હીન પ્રમાણવાદી પ્રતિમા મોટા દેરાશરમાં સ્થાપવી નહીં, ઇ પણ વિવેક રાખવો.

વિધિપૂર્વક જિનચિંબના કરનાર તથા કરાવનારને સર્વકાલ સમૃદ્ધિની

વૃદ્ધિ થાય છે. દારિદ્ર, દુર્જાગ્ય, નગ્ન શરીર, દુર્ગતિ, હીનબુદ્ધિ, અપમાન, રોગ અને શોક વગેરે દોષો કોઈકાલે પણ થતા નથી.

અહિં જિનચૈત્યના અધિકારમાં ઘણી વાવત કહેવાની છે, પણ તે વિષે શ્રીઆચારદિનકર પ્રમુખ ગ્રંથોથી જાણી લેવું. એ પ્રકારે પાંચ પ્રકારના ચૈત્યોની વક્તવ્યતા કહેવામાં આવી, હવે તેના વિનયનું સ્વરૂપ કહે છે.

ચૈત્ય વિનયનું સ્વરૂપ.

દ્વિત્રિપંચાષ્ટાદિજેદૈઃ પ્રોક્તા જક્તિરનેકથા ।

દ્વિવિધા દ્રવ્યજાવાઝ્યાં ત્રિવિધાંગાદિજેદતઃ ॥ ૧ ॥

પૂર્વે વિનય, જક્તિ, વહુમાન વગેરે જે કહેલા છે, તેના પ્રકાર કહે છે. જક્તિ બે, ત્રણ, પાંચ અને આઠ વગેરે જેદોથી અનેક પ્રકારની છે. તેમાં દ્રવ્ય અને જાવથી બે પ્રકારની છે. અને અંગ, અગ્ર અને જાવ—એમ ત્રણ પ્રકારની છે. તેમાં જલ, વિદ્વેપન, પુષ્પ અને આજરણ વગેરેથી જે અંગ પૂજા થાય છે, તે બતાવે છે. દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થયેલા સમ્યક્ત્વ રત્નને સ્થિર કરવાની ઇચ્છાવાદ્વા વિવેકી પુરુષે પોતે પ્રથમ પવિત્ર થઈ, વાદર જીવની યતનાદિકને માટે શુદ્ધ વસ્ત્ર પેહેરી જિનાલયમાં જવું. ત્યાં શ્રી જિનેશ્વર સમાન મુદ્રાએ યુક્ત, એવા શ્રી જિન-વિંબને માર્જન કરી, કપૂર, પુષ્પ, કેશર, તથા સાકર પ્રમુખથી મિશ્રિત સુગંધી જલવડે સ્નાત્ર કરવું. તે પછી કપૂર, કેશર, અને ચંદન આદિ દ્રવ્યોથી વિદ્વેપન કરવું, તે પછી પુષ્પ પૂજા કરવી. જવ્ય પ્રાણીએ સામાન્ય પુષ્પોથી પ્રત્ન પૂજા ન કરવી. તેને માટે નીચે પ્રમાણે કહેલું છે—

“ ન શુષ્કૈઃ પૂજયે દેવં કુસુમૈર્ન મહીગતૈઃ ।

ન વિશીર્ણ ફલસ્પૃષ્ઠૈર્નાશુઞ્ચૈર્નાવિકાસિજિઃ ॥ ૧ ॥”

સુકાઈ ગયેલા, પૃથ્વીપર પડેલા, સડીને વિશીર્ણ થયેલા, ફલોથી સ્પર્શાલેલા, અશુદ્ધ અને વિકાસ નહીં પામેલા પુષ્પોથી જિનેશ્વરની પૂજા કરવી નહીં. ?

“ પૂતિગંધાન્યગંધાનિ આમ્લગંધાનિ વર્જયેત્ ।

કીટકોશાપવિદ્ધાનિ જીર્ણ પર્યુષિતા નિચ ॥ ૨ ॥

નઝારા ગંધવાદ્વા, સુગંધ વગરના, સ્વાદા ગંધવાદ્વા, કીનાઈ વીંધેદ્વા, જુ-
ના અને વાસી પુષ્પોથી પૂજા કરવી નહીં. ૨

હસ્તા ત્પ્રસ્વલિતં ક્ષિતૌ નિપતિતં લગ્નં કચિત્પાદયો
ર્યન્મૂર્છોર્ધ્વગતં ધૃતં કુવસનૈર્નાજેરધો યદ્ ધૃતમ્ ।

સ્પષ્ટં દુષ્ટજનૈર્ધનૈરજિહિતં યદ્ દૂષિતં કીટકૈઃ

ત્યાજ્યં તત્કુસુમં દલં ફલ મથો નક્તૈર્જિનપ્રીતયે ॥ ૩ ॥

હાથથી પમીગયેલું, પૃથ્વીપર પમેલું, પગમાં કોઈ ઠેકાણે અમ્કેલું, મ-
સ્તક ઉપર ચમેલું, નઝારા વસ્ત્રોમાં લીધેલું, નાજિની નીચે રાખેલું, દુષ્ટ લોકો-
એ સ્પર્શેલું, ધનથી હાળાણું, અને કીનાઈઓએ દૂષિત કરેલું એવું પુષ્પ, પત્ર અને
ફલ જિનેશ્વરની પ્રીતિને માટે નક્તોએ ત્યજી દેવું. ૩

ઉપર કહેલા દૂષિત પુષ્પોવને પ્રજ્ઞુની પૂજા કરવાથી માણસ નીચપણા-
ને પામે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ પૂજાં કુર્વન્નંગલગ્નૈર્ધરામા પતિતૈઃ પુનઃ ।

યઃ કરોત્યર્ચનં પુષ્પૈ રુચ્છિષ્ટઃ સોઽજિજાયતે ॥ ૧ ॥ ”

અંગ ઉપર લાગેલા અને પૃથ્વીપર પમીગયેલા પુષ્પોથી જે પુરુષ પૂજા
કરે છે, તે પુરુષ રુચ્છિષ્ટ થઈ જાય છે. એટલે નીચપણાને પામે છે. ?

એ કારણ માટે ઉપર કહેલા દોષથી વર્જિત એવા પુષ્પોવને જિનપૂજા
કરવી. તેવા ઉત્તમ પ્રકારના પુષ્પોની પૂજાના પ્રજ્ઞાવથી જગ્ય પ્રાણીના ઘરને વિ-
ષે ધનસારની પેટે સર્વ સુખવાદી સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિ વગેરે પ્રગટ થાય છે. અને દા-
રિદ્રિ, શોક, અને સંતાપ આદિ પાપના હૃદય દૂર થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે આ
લોકમાં ફલ મળે છે અને પરલોકમાં દેવ લોકના તથા મોક્ષના સુખની પ્રાપ્તિ
થાય છે.

પુષ્પ પૂજા વિષે ધનસારની કથા.

કુસુમપુર નામન નગરને વિષે ધનસાર શેઠ રહેતો હતો. તે હમેશા ત્રિ-
કાલ જિનપૂજા વગેરે કાર્યો કરવામાં તત્પર હતો. એક વખતે અર્ધરાત્રે તે ધનસાર

શેઠના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર થયો—“ મેં પૂર્વજવે સારા કામ કરેલા હશે, તેથી આ જવમાં તે શુદ્ધ કર્મના વલ્લથી મને આ વૃદ્ધિ પામતી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે જો હું આ જવને વિષે કાંઈ શુદ્ધ કાર્યની ક્રિયાનું સેવન કરું તો હું પા-ઝો આગામી જવે સમૃદ્ધિના સુખને પ્રાપ્ત કરનારો થઈશ. વલ્લી જે આ સમૃદ્ધિ દેખાય છે, તે પણ હાથીના કર્ણની જેમ ચંચલ છે, માટે આ પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી-ને સફલ કરવાને અને પરલોકમાં સુખ પામવાને અર્થે હું એક જિન પ્રાસાદ ક-રાવીશ, કારણ કે, શાસ્ત્રને વિષે શ્રી જિનપ્રાસાદ કરાવવાનું મહા ફલ કહેલું છે. અને તેથી મોટા પુણ્યની પ્રાપ્તિ દર્શાવી છે. તેથી પ્રથમ એજ કાર્ય કરી મને પ્રાપ્ત થયેલ આ મનુષ્યજીવ વગેરેની સર્વ સામગ્રી મારે સફલ કરવી જ-ચિત્ત છે. ”

આ પ્રમાણે ચિંતવન કરતા ધનસાર શેઠને બાકીની સર્વ રાત્રિ વ્યતિક્રાં-ત થઈ ગઈ. જ્યારે પ્રજાત સમય થયો એટલે તે ધનસારે ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલી પોતાની લક્ષ્મીવરુને બાવન જિનાલયવાલું એક જિનમંદિર કરાવાનો આરંજ કર્યો. આ કાર્યમાં પ્રતિદિન ઘણાં ડ્રવ્યનો સ્વર્ચ થવાથી તેના પુત્રે પોતાના પિતા ધનસા-રને પૂછ્યું.—“ પિતાજી, સર્વ ડ્રવ્યને નાશ કરનારું આ વૃથા કામ કેમ આરં-જ્યું છે ? આ કામ મને બીલકુલ રુચતું નથી. આ ડ્રવ્યથી નવા ઘર, અને ન-વીન આનૂષણો કરાવ્યા હોય તો વધારે સારું. કારણ કે, ઘર અને આનૂષણ વ-ગેરે કોઈ કાલાંતરે કામ આવે છે. ” પુત્રનાં આ વચનો શેઠ ધનસારે જાણે સાં-જળ્યા નહોય તેમ કાઠી નાખ્યાં. તેણે તે ઉપર બીલકુલ ધ્યાન આપ્યું નહીં. ધનસાર શેઠે તો ઉદ્વાસ સહિત ચમતા પરિણામે કરી ડ્રવ્યનો ખારે વ્યય કરી તે જિનાલયને પૂર્ણ કરાવ્યું. જ્યારે ચૈત્ય પૂર્ણ થયું, ત્યારે કોઈ પૂર્વના અંતરાય ક-ર્મના ઉદયથી તેના ઘરમાં રહેલા સર્વ ડ્રવ્યનો નાશ થઈ ગયો. આ વચ્ચે તેનો પુત્ર અને બીજા મિથ્યાત્વી લોકો બોલવા લાગ્યા કે “ ધનસાર શેઠે જિનાલય કરાવ્યું, તેથી તેના સર્વ ડ્રવ્યનો નાશ થઈ ગયો. ” તે લોકો આમ બોલતાં તો-પણ જેનું ચિત્ત જૈન ધર્મને વિષે દૃઢ છે એવો ધનસાર શેઠ પોતાના ડ્રવ્યના પ્રમાણ-માં થોડું થોડું પુણ્ય કર્યા કરતો હતો.

એક વચ્ચે ધર્મગુરુ જગવાન તે નગરમાં પધાર્યા. ધનસાર તેમને વંદના ક-

રવાને ગયો. ગુરુષ્ણ એ ધર્મી શેઠને પુછ્યું, ‘ કેમ તમારે સુખશાતા છે ? ’ ત્યારે શેઠે કહ્યું, “ જગવન્, તમારી કૃપાથી સુખજ છે, પણ ધર્મના નિંદક લોકો બોલે છે કે, “ જિનાલ્લય કરાવવાથી આ ધનસાર શેઠનું સર્વ હવ્ય નાશ પામી ગયું. ” આવી ધર્મની નિંદા સાંજળી મારા મનને ચિંતા થાય છે. મારું હવ્ય નષ્ટ થયું, તેની ચિંતા મને બીજાકુલ નથી પણ ધર્મની નિંદા થવાથી મને ચારે સ્વેદ થાય છે. હવ્યને માટે તો હું સમજું છું કે, શુદ્ધ કર્મના ઉદયથી હવ્ય વધુ વાર આવે છે અને અંતરાય કર્મના ઉદયથી નાશ પામે છે. હે સ્વામી, આપ જ્ઞાનના વલ્લથી જુઓ અને મને કહો કે “ આ જવને વિષે મારું અંતરાય કર્મ ત્રુટશે કે નહીં ? ” ધનસાર શેઠના આ વચનો સાંજળી તે ગુરુ સંતુષ્ટ થઈ ગયો, અને તેમણે પોતાના જ્ઞાનના વલ્લથી ધનસાર શેઠના અશુદ્ધ કર્મનો નાશ અને શુદ્ધ કર્મનો ઉદય જાણી લીધો. પછી ધર્મની ઉન્નતિ કરવાને માટે ગુરુષ્ણ તે ધનસાર શેઠને સર્વ મંત્રોમાં શ્રેષ્ઠ અને મહામંગલ રૂપ નવકાર મંત્ર સાધન વિધિ સહિત આપ્યો. ધનસાર શેઠ તે મંત્રને વિધિ સહિત જાણી જિનાલ્લયમાં જઈ મૂલનાયક પ્રભુની આગળ રહી અષ્ટમતપ આચરવા પૂર્વક તે મહા મંત્રનો જપ કરવા લાગ્યો. જ્યારે એ તપના પારણાનો દિવસ આવ્યો ત્યારે તે દિવસે એક અસ્વંનિત ઉત્તમ પુષ્પોની માદ્ધા શ્રી જિનેશ્વરના કંઠમાં સ્થાપી. જેવામાં પ્રજ્ઞુની સ્તુતિ કરવા પ્રવર્ત્યો, તેવામાં નાગ કુમાર દેવતાનો ઇંદ્ર ધરણેંદ્ર સંતુષ્ટ થઈ તે શેઠની આગળ પ્રગટ થયો. અને બોલ્યો, “ ધનસાર શેઠ, તમારી જાક્તિથી હું સંતુષ્ટ થયો છું. જે ઇચ્છા હોય તે માગી લો. ધનસાર શેઠે પ્રજ્ઞુની સ્તુતિ પૂર્ણ કરીને કહ્યું, “ દેવ, જો તમે મારી પર સંતુષ્ટ થયા હો તો, આ પ્રજ્ઞુના કંઠમાં આરોપણ કરેલી પુષ્પમાદ્ધા વને જે પુણ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય, તેનું ફલ મને આપો. ” ધરણેંદ્રે કહ્યું, “ શેઠ, તે અર્પણ કરેલી પુષ્પમાદ્ધાના પુણ્યનું ફલ આપવાને હું સમર્થ નથી. ચોસઠ ઇંદ્રો પણ તેનું ફલ આપવાને શક્તિમાન નથી, માટે બીજું કંઈ માગો. ” શેઠે કહ્યું, “ કદિ તમે વધી પુષ્પમાદ્ધાનું ફલ આપવાને અસમર્થ હો તો તે માદ્ધાને વિષે રહેલ એકજ પુષ્પનું ફલ આપો. ” ઇંદ્રે કહ્યું, “ તે પણ આપવાને હું સમર્થ નથી. ” ધનસાર શેઠે કહ્યું, “ જ્યારે તમારામાં તટલું ફલ આપવાની પણ શક્તિ નથી તો તમે તમારે સ્થાને પાઠા ચાલ્યા જાઓ. ” ધનસાર શેઠના એ વચન સાંજળી ધરણેંદ્રે કહ્યું, “ શેઠજી, દેવતાનું દર્શન નિષ્ફલ હોય નહીં, માટે તમારા ધરમાં મેં રત્નોથી

જરેલા સુવર્ણના કલ્પશો સ્થાપ્યા છે. ” આટલું કહી ધરણેંદ્ર અદ્વય થઈ ગયો.

તે પછી ધનસાર શેઠ જ્યાં ગુરુ મહારાજ હતા, ત્યાં આવ્યો. અને તેમની સમક્ષ તે દેવેંદ્ર સંબંધી વૃત્તાંત જણાવ્યો. પછી પોતાને ઘેર આવી પારણું કર્યું. પારણું કર્યા પછી ધનસારે જૈનધર્મનો નિંદા કરવામાં તત્પર એવા પોતાના પુત્રને બોલાવી પૂર્વનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંજ્ઞાવ્યો અને રત્ન જરિત સુવર્ણના કલ્પશો બતાવ્યા. તે પછી શ્રી જિનશ્વરની પુષ્પની પૂજાનો મહિમા વર્ણવી પોતાના સર્વ કુટુંબને જૈનધર્મના માર્ગમાં સ્થિર કરીને ધનસાર શેઠ જાવજીવ સુધી સુખી, ઝોગી, દાની અને જિતેંદ્રિય થયો હતો. આ પ્રમાણે પુષ્પ પૂજા ઉપર ધનસાર શેઠની કથા છે.

આજરણ પૂજા.

વિવેકી પુરુષોએ સુવર્ણના અને રત્નોના ચક્ર, શ્રીવત્સ, હાર, કુંમલ, બી-જોરું, ડાઝ, મુગટ અને તિલ્લક આદિ અનેક પ્રકારના આજરણો કે જે પોતે તથા અન્ય પુરુષોએ અણજોગેલા દેવાય તે જિનવિંબને ઘટમાન સ્થાને આરોપિત કરવા, જે દમયંતી વગેરે કરેલા હતા. દમયંતી કે જે પૂર્વજને વીરમતી નામે સ્ત્રી હતી, તેણીએ અષ્ટાપદ પર્વતને વિષે ચોવીશ જિનવિંબોના લલાટને વિષે રત્નના તિલ્લકો આરોપિત કર્યા હતા. તે પુણ્યના પ્રજાવથી તે બીજે જવે સ્વાજ્ઞા-વિક તિલ્લકથી અઙ્ગકૃત લલાટશાલી અને તેની કાંતિવરને નિરંતર અંધકારનો નાશ કરનારી ત્રિલેખના અધિપતિ નલ રાજાની દમયંતી નામે રાણી થઈ હતી. તે શિવાય બીજા પણ ઘણાં જવ્ય જીવો આજરણ પૂજાના પ્રજાવથી સુખની શ્રે-ણીને પામેલા છે. આ પ્રમાણે પેહેલી અંગપૂજા કહેવામાં આવી.

બીજી અગ્ર પૂજા.

નૈવેદ્ય, ફલ, અક્ષત અને દીવા પ્રમુખથી અગ્ર પૂજા થાય છે. અહિં ઉત્તમ પ્રકારના મોદક પ્રમુખ સ્વાજાં તે નૈવેદ્ય કહેવાય છે. શ્રીફલ બીજોરા વગેરે ફલ કહેવાય છે. પોતાને ઝોગ્ય એવું સ્વંમ રહિત અને ઉજ્જ્વલ એવું શાલ્મિપ્રમુખ ધાન્ય વિશેષ તે અક્ષત કહેવાય છે. તે નૈવેદ્ય, ફલ અને અક્ષત પ્રત્નની પાસે મુકવા. તે સાથે પ્રધાન યતના પૂર્વક પ્રત્ન સમીપે શ્રેષ્ઠ ઘૃતનો દીપક કરવો. અહિં વિવેકી

ગૃહસ્થે ઇટલું ધ્યાનમાં રાખવાનું કે, તે પ્રજ્ઞના દીપકવત્તે પોતાનું ગૃહકાર્ય કાંઈપણ કરવું નહીં. જો કોઈ એ દીપકવત્તે ગૃહકાર્ય કરે તો તે દેવસેનની માતાની જેમ તિર્યંચ પ્રમુખ યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી મોટા દુઃખનું જાજન થાય છે. તે વિષે કહ્યું છે કે, -

દીપં વિધાય દેવાના મગ્નતઃ પુનરે વદિ ।

ગૃહ કાર્યં ન કર્તવ્યં કૃતે તિર્યગ્ જવો જવેત્ ॥૧॥

“દેવની આગલ દીવો કરી તેદીવા વત્તે ગૃહકાર્ય ન કરવું. તેમ કરવાથી તિર્યંચનો જવ પ્રાપ્ત થાય છે.” ?

તે વિષે દેવસેનની માતાનું દૃષ્ટાંત.

ઈંદ્રપુર નામના નગરમાં અજિતસેન નામે રાજા હતો. તે નગરમાં દેવસેન નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તે ઉત્તમ શ્રાવક હતો. તે હંમેશા ધર્મ કાર્ય કરી સુખે કાલ્પ નિર્ગમન કરતો હતો. તે નગરમાં ધનસેન નામે એક જંટને વહન કરનારો પુરુષ હતો. તેના ઘરમાંથી એક જંટની નિરંતર દેવસેન શેઠને ઘેર આવ્યા કરતી હતી. જાણવાહક ધનસેન લાકડીઓના પ્રહાર કરી તેણીને તારુન કરતો તો પણ એ જંટની તેના ઘરમાં રહેતી નહીં દેવસેનને ઘેર આવ્યા કરતી હતી. તે જંટનીને અતિ માર પડતો જોઈ જેનું હૃદય દયાથી આર્દ્ર છે, એવા દેવસેન શેઠે મૂઢ્ય આપીને તે જંટની સ્વરીદી લીધી અને પોતાને ઘેર રાખી.

એક વખતે ધર્મધોષ આચાર્ય તે નગરને વિષે પધાર્યા. તે સ્વર સાંજ્ઞી ઘણા જીવો તેમને વંદના કરવાને ગયા. તેમની સાથે દેવસેન શેઠ પણ ગયો હતો. તે વખતે તે ગુરુ એ તેમને નીચે પ્રમાણે ધર્મોપદેશ આપ્યો.

“ધર્મો જગતઃ સારઃ સર્વસુખાનાં પ્રધાનહેતુત્વાત્ ।

તસ્યોત્પત્તિર્મનુજાત્સારં તેનૈવ માનુષ્યમ્ ॥ ૧ ॥

અપિ લજ્યતે સુરાજ્યં લજ્યંતે પુરવરાણિ રમ્યાણિ ।

નહિ લજ્યતે વિશુદ્ધઃ સર્વજ્ઞોક્તો મહાધર્મઃ ॥ ૨ ॥

**ન ધમ્મકજ્ઞં પરમત્થિ કજ્ઞં, ન પાણિ હિંસા પરમં અકજ્ઞં.
ન પ્રેમરાગા પરમત્થિ બંધો, ન બોદિદ્વાજ્ઞા પરમત્થિ દ્વાજ્ઞો॥૩॥**

“ સર્વે સુખોતું મુખ્ય હેતુ હોવાથી ધર્મ આ જગતમાં સાર રૂપ છે. તે ધર્મની ઉત્પત્તિ મનુષ્યથી થાયજે, તેથી મનુષ્ય પાણુંજ તેમાં સાર રૂપ છે. કદિ સારું રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય અને મનોહર નગરો મેલ્લવી શકાય પણ શુદ્ધ ઓવો સર્વજ્ઞ કથિત ધર્મ મેલ્લવી શકાતો નથી. ધર્મ કાર્યના જેવું બીજું ઉત્કૃષ્ટ કાર્ય નથી. જીવ હિંસાના જેવું બીજું ઉત્કૃષ્ટ અકાર્ય નથી, પ્રેમરાગના જેવો બીજો ઉત્કૃષ્ટ બંધ નથી અને બોધિદ્વાજ્ઞના જેવો બીજો ઉત્કૃષ્ટ દ્વાજ નથી.” ૧-૨-૩.

આ પ્રમાણે ધર્મઘોષ ગુરુનો ડાહ્યા સાંજડ્યા પછી દેવસેન શેઠે ગુરુને આ પ્રમાણે પુઠ્યું,—“ સ્વામી, કોઈ એક ડાહ્યા છે, તે મારા ઘર શિવાય કોઈ બીજે ઠેકાણે રહેતી નથી, તેનું શું કારણ હશે ? ” ગુરુ મહારાજે કહ્યું; “ જા, એ ડાહ્યા પૂર્વે જન્મે તારી માતા હતી. એક દિવસે તેણીએ શ્રી જિનેશ્વરની આગળ દીવો કરી તે દીવાલમે પોતાના ઘરના કામ કર્યા. તેમજ પ્રજા આગળ કરેલા ધૂપના અંગારા વડે ઘરનો ચુલ્હો સઠગાવ્યો હતો. તે પાપને તેણીએ આલોચ્યું નહીં, અને કાલે કરી મૃત્યુ પામી ગઈ. તે કર્મના યોગે તે આહિં ડાહ્યા થઈને અવતરી છે. પૂર્વે જન્મના સ્નેહથી તે તારા ઘરને ડોરતી ગઈ.” આ વાર્તા સાંજડી દેવસેન શેઠ વગેરે જવ્ય લોકો દેવ સંબંધી વસ્તુના એવા ઉપયોગનું ફલ જાણી તેનો ત્યાગ કરવાને ડાહ્યા થયા, અને તે ગુરુ મહારાજને નમી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

આ પ્રમાણે દેવસેનની માતાનું દૃષ્ટાંત લક્ષમાં લઈ સંસારથી જય પામનારા જવ્ય જીવોએ દેવની વસ્તુઓવડે પોતાના ઘરનું કાર્ય ન કરવું. દેવ ઉપર ચર્ચેનું થોડું પણ ગ્રહણ કરવું નહીં. દેવની સુખરુનું તિલક પણ ન કરવું, અને દેવના જલ્લવડે પોતાના હાથ પણ પણ પલાલવા નહીં. દેવ જવ્ય વ્યાજે પણ ભેવું નહીં. અર્થાત્ દેવ સંબંધી વસ્તુ પોતાના કામમાં કદિપણ લેવી નહીં.

ત્રીજી જાવ પૂજા.

આ ત્રીજી જાવ પૂજા જિનેશ્વરને વંદન સ્તવન સ્મરણ વગેરેથી થાય છે.

પ્રથમ ઉચિત સ્થાને રહી ચૈત્યવંદન કરવું. તેમાં શક્રસ્તવ વિગેરે બોલવા. પદ્મે દ્વોકોત્તર એવા તીર્થંકરના ઢતા ગુણોને વર્ણન કરનારા વચનો વચ્ચે સ્તુતિ કરવી. તે પછી શ્રી જિનેંદ્રને પોતાના હૃદયકમળમાં સ્થાપી તેમના ગુણોનું સ્મરણ કરવું, તથા પ્રજ્ઞની આગળ નાટકાદિ કરી રાવણની જેમ અસ્વંરુજાવ ધારણ કરવો. જેમ દંકાના સ્વામી રાવણે એક સમયે અષ્ટાપદ પર્વતને વિષે જરત રાજાએ કરા-વેલા પોતપોતાના વર્ણ પ્રમાણવાલા ચોવીશ જિનેશ્વરોના પ્રસાદની અંદર ઋષજા-દિક પ્રજ્ઞાઓની હ્રવ્યપૂજા કરી હતી, અને મંદોદરી પ્રમુખ સોઢહજાર અંતઃપુર સાથે નાટક કર્યું હતું, તે સમયે તેણે તેની ધીણાની તાંત તુટી જતાં પ્રજ્ઞાના ગુણ ગાનના રંગમાં જંગ પદ્મવાના જયથી પોતાના શરીરમાંથી નસ સ્વેચીને સાંધી હતી. તેવી જિન જ્ઞાતિથી તે રાવણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. જે રાવણ મહા-વિદેહ દેવને વિષે તીર્થંકર થશે.

એ પ્રમાણે વીજા પણ જવ્ય જીવોએ જિનપૂજાને વિષે યત્ન કરવો જોઈએ, તેને માટે જ્ઞાણમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે.

“યદ્યપિ ગંધર્વનટ્ટવાણ્યજ્ઞેવણજઞ્ઞારત્તિયાઈ દીવાઈ જં કિચ્ચં
તં સર્વં પિતરઈ અગ્ગપૂઆ ” ॥ ૧ ॥

આ વચનથી જો કે નાટકને અગ્ર પૂજામાં ગણેલ છે, તો પણ તે નાટક જાણ મિશ્રિત હોવાથી, તેમાં જાણની પ્રધાનતા છે, તેથી તેને ભાવ પૂજામાં કહેલું છે; તે દોષ નથી, એમ જાણવું. એ પ્રકારે ત્રીજી જાણ પૂજા જાણવી.

પાંચ પ્રકારની પૂજા.

પાંચ પ્રકારની પૂજા આ પ્રમાણે કહેવાય છે. ૧ પુષ્પ પ્રમુખની પૂજા, ૨ જિનેશ્વરની આજ્ઞા, ૩ દેવ હ્રવ્યનું રક્ષણ કરવું, ૪ ઉત્સવ અને ૫ તીર્થ યાત્રા આ પાંચ પ્રકારે જિનેશ્વરની જ્ઞાતિ પણ કહેવાય છે તે વિષે કહ્યું છે કે—

“પુષ્પાદ્યર્ચા તદાજ્ઞા ચ, તદ્દ્રવ્ય પરિરક્ષણમ્ ।

ઉત્સવાસ્તોર્થ યાત્રા ચ, જ્ઞાતિઃ પંચવિધાજિને ” ॥ ૧ ॥

“પુષ્પાદિકથી પૂજા કરવી, જિનેશ્વરની આજ્ઞા માનવી, દેવ હ્રવ્યનું

રક્ષણ કરવું, ઉત્સવો કરવા અને તીર્થ યાત્રા કરવી—એ પાંચ પ્રકારની જિનેશ્વરની જ્ઞાતિ કહેવાય છે. ” ?

જિનેશ્વરની જ્ઞાતિ પાંચ પ્રકારે થાય છે. કેતકી, ચંપક, જાફ, જુફ, શત-પત્ર વગેરે અનેક પ્રકારના ઉત્તમ પુષ્પો તથા ધૂપ, દીપ અને ચંદનાદિ વસ્તુ પૂજા કરવી તે પ્રથમ જ્ઞાતિ કહેવાય છે.

મન, વચન અને કાયાએ કરીને જિનેશ્વરની આજ્ઞા પાલવી એ બીજી જ્ઞાતિ કહેવાય છે. જિનેશ્વરની આજ્ઞા એ સર્વ ધર્મકૃત્યનું મૂલ્ય કારણ છે, જિનાજ્ઞા વિના સર્વ ધર્મ કાર્યો નિર્રથક છે, એમ જાણી જવ્ય જીવોએ જિનાજ્ઞા પાલવાને ઉદ્યમ કરવો. તેને માટે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ આણાશ્તવો, આણાશ્સંજમો, તહ યદાણા માણાએ ।

આણારહિત્રો ધમ્મો પલાલ પૂલવ્વ પરિહાશ્ ॥ ૧ ॥

જમિત્રો જવો અણંતો તુહઆણાવિરહિણ્હિં જીવેહિં ।

પુણજવિયવ્વો તેહિં જેહિં નંગીકયા આણા ॥ ૨ ॥

જો ન કુણ્હ તુહ આણં સો આણં કુણ્હ તિહુઅણજણસ્સ ।

જો પુણ કુણ્હ જિણાણં તસ્સાણા તિહુઅણેચેવ ॥ ૩ ॥”

“ જિનેશ્વરની આજ્ઞા એ તપ, એ સંયમ અને દાન માન એ આજ્ઞાથી સફલ છે. તે આજ્ઞા વિનાનો ધર્મ તે શાળના ફોતરાની જેમ નિષ્ફલ છે.

હે જિનેશ્વર, તમારી આજ્ઞાથી રહિત એવા જીવો આ અનંત સંસારમાં જન્મ્યા છે. અને જે જીવે તમારી આજ્ઞા અંગીકાર કરી નથી, તે જીવની ગતિ ફરીથી પણ તેવીજ થશે. ૨

જે જીવ તમારી આજ્ઞા કરશે નહીં, તે જીવ ત્રણ જગતના લોકોની આજ્ઞા કરે છે એટલે તેને ત્રણ જગતના જીવોને તાવે રહેવું પડે છે અને જે જીવ તમારી આજ્ઞા માને છે, તેની આજ્ઞાને ત્રણ જગતના જીવો માને છે. ૨

દેવ હવ્યનું સમ્યક્ પ્રકારે રક્ષણ કરવું,— વૃદ્ધિ કરવી, તે ત્રીજી જ્ઞાતિ કહેવાય છે. આ સંસારને વિષે સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના હવ્યના રક્ષણને માટે

તત્પર રહે છે, પરંતુ દેવ ઇચ્છ્યું રક્ષણ કરવામાં – તેને વધારવામાં ઉત્તમ જીવોની જ પ્રવૃત્તિ હોય છે. જેઓ દેવ દ્રવ્યના રક્ષણને માટે સારી રીતે પ્રયત્ન કરે છે, તે પ્રાણીઓ આ લોક તથા પરલોકમાં સુખની પરંપરાને પ્રાપ્ત કરનારા થાય છે, જેઓ દેવ ઇચ્છ્યું જક્ષણાદિક કરે છે, તેઓ આ ઉચ્ચ ભોકને વિષે અતિ ધોર દુઃખના જાજન બને છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,

“જિણ પવયણ બુઢી કરં પજાવગં નાણદંસણ ગુણાણં ।
જક્કંતો જિણદવ્વં અણંત સંસારિઓ હોઈ” ॥૧॥

“ જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણોનું પ્રજાવક એવા જિન ઇચ્છ્યું જે પુરુષ જક્ષણ કરે છે, તે અનંત સંસારી થાય છે.” ૧

જિણ પવયણ બુઢી કરં પજાવગં નાણદંસણ ગુણાણં ।
રખંતો જિણ દવ્વં પરિત્ત સંસારિઓ હોઈ ॥૨॥

“ જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું અને જ્ઞાન તથા દર્શન ગુણોનું પ્રજાવક એવા જિન ઇચ્છ્યું જે પુરુષ રક્ષણ કરે છે, તે પુરુષ જવ સંખ્યાના પ્રમાણબાળો થાય છે. એટલે તેના જવની સંખ્યા પરિમિત થાય છે.” ૨

“ જિણ પવયણ બુઢી કરં પજાવગં નાણદંસણગુણાણં ।
વઢંતો જિણદવ્વં તિત્થયરત્તં લહઈ જીવો ॥૩॥

“ જિન પ્રવચનની વૃદ્ધિ કરનારું અને જ્ઞાન તથા દર્શનના ગુણોનું પ્રજાવક એવા જિન ઇચ્છ્યે વધારનારો જીવ તીર્થંકરપણને પ્રાપ્ત કરે છે.” ૩

આહિં વૃદ્ધિ એટલે નવા નવા ઇચ્છ્યો પ્રક્રેપ કરવા વગેરેથી વધારવું, એમ સમજવું તે પણ પંચ પ્રકારના કર્માદાન રૂપ કુવ્યાપાર વર્જીને સદ્વ્યાપારના વિધિ વચ્ચે ઇચ્છ્યો વૃદ્ધિ કરવી. અવિધિ વચ્ચે કરેલી ઇચ્છ્ય વૃદ્ધિ ઝલ્લટી દોષરૂપ થાય છે. તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

“ જિણવર આણા રહિયં, વધારંતાવિ કેવિ જિણદવ્વં ।
બુઢંતિ જવસમુદ્દે મૂઢા મોહેણ અન્નાણી ॥૧॥”

“ જિનેશ્વરની આજ્ઞાથી રહિતપણે જિનઘ્વ્યને વધારનારા કેટલાએક મૂઢ થયેલા અજ્ઞાની જીવો પણ મોહવડે આ સમુદ્રને વિષે બુઢે છે. ? ”

કેટલાએક આચાર્ય કહે છે કે, શ્રાવક શિવાયના બીજા પાસેથી વધારે ગ્રહણ કરી કાલાંતરે દેવઘ્વ્યની વૃદ્ધિ કરવી યુક્તિ છે, કહું છે કે,

“ ચેદ્યદવ્વવિણાસે રિસિઘાણ પવયણસ્સજઙ્ઘાહે ।

સંજયી ચચથ્થજંગે, મૂલ્લગ્ગિ બોદ્ધિલાજ્જસ્સ ॥ ૧ ॥

ચૈત્યઘ્વ્યનો વિનાશ કરવાથી, મુનિનો ઘાત કરવાથી, શાસનની નિંદા કરવાથી અને સંયતિનું ચોથું વ્રત જાંગવાથી બોધિલાજ્જનો મૂલ્લમાંથી નાશ પામે છે. ? ”

ચૈત્યઘ્વ્યનું કોઈ જઙ્ઘણ કરતો હોય તેની ડપેહા કરવી, એ ચૈત્યઘ્વ્યનો વિનાશ સમજવો. ચૈત્યઘ્વ્યના જઙ્ઘણ તથા રઙ્ઘણ કરવા ડપર ઘણા દૃષ્ટાંતો છે, પણ આ સ્થળે સાગર શેઠનું દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે.

સાગર શેઠનું દૃષ્ટાંત.

સાકેતપુર નગરમાં સાગર નામે એક શેઠ રહેતો હતો, તે પરમ શ્રાવક હતો. એક વખતે તે નગરના શ્રાવકોએ ‘ આ સારો શ્રાવક છે. ’ એમ ધારી તેને ચૈત્યનું ઘ્વ્ય સોંપી દીધું. અને કહું કે, “ સાગર શેઠ, આ નવીન ચૈત્ય બને છે, તેની અંદર સુતાર, કઠીઆ વગેરે જે કામ કરનારા છે, તેમને તમારે ઘ્વ્ય ચુકવવું. ” સાગર શેઠે તે ઘ્વ્ય ગ્રહણ કર્યું. ઢોઝને વશ થયેલા તે શેઠે તે મજુરોને રોકવું ઘ્વ્ય ન આપતાં તે ઘ્વ્યને બદલે દાણા, મોઢ, ઘી, તેલ, વસ્ત્ર વગેરે પદાર્થો આપવા માંડ્યા, અને તે વસ્તુઓ સ્વરીદ કરી તેમાં જે નફો મલે તે પોતે લેવા માંડ્યો. એમ કરતાં રૂપીઆના ઐંશીમા જાગરૂપ જે કાંકણી થાય છે, તેવી એક-હજાર કાંકણીનો તેને નફો થયો. આ કૃત્ય કરવાથી તે સાગર શેઠે અતિ-ધોર દુષ્કર્મ ડપાર્જન કર્યું. કેટલેક સમયે તે સાગર શેઠ તે કર્મ આલોચ્યા વિના મૃત્યુ પામી સમુદ્રમાં જલ્લ માનુષ રૂપે ડત્પન્ન થયો. જાતિવંત રત્નોના ગ્રહણ કરનારા

પુરુષોણ સમુદ્ધના જલ્લચર જીવોના ઉપજ્ઞવને વારનાર અને જલ્લની અંદર ઉદ્યોત કરનાર તેજ પ્રહણ કરવાને માટે તે જલ્લ મનુષ્યને પકડી વજ્રની ઘંટીમાં નાંખ્યો. તેમાં તે મહાન્ પીમાથી ૭ માસ સુધી હુંદાઈ મૃત્યુ પામી ત્રીજી નરકે નારકી રૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી નીકળીને પાંચસો ધનુષ્યના પ્રમાણવાદ્ધો મોટો મત્સ્ય થયો. ત્યાં મ્લેચ્છ લોકોએ સર્વ અંગના ઢેદવારૂપ મોટી કદર્થના કરી તેને મારી નાંખ્યો. ત્યાંથી મૃત્યુ પામી તે ચોથી નરકે ગયો. ત્યાંથી નીકળી એજ પ્રમાણે બે વાર મત્સ્ય થયો અને બે વાર સાતમી નરકે ઉત્પન્ન થયો. એટલે એક વાર મત્સ્ય અને એકવાર સાતમી નરકે—એવી રીતે ઉત્પન્ન થયો. તે પછી પૂર્વે કરેલા હજાર કાંકણી પ્રમાણ દેવ ધ્રુવ્યના ઉપજોગથી અંતર રહિત હજાર-વાર ઘોમો થયો. તે પછી અનુક્રમે જુંઠ, ગારુડ, હરણ, સાવર, શીયાલ, માર્જાર, જંદર, નોલ્લીઓ, ગીરોલી, ઘો, સર્પ, વીંછી, પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, શંખ, છીપ, જલ્લો, કીરી, કીરુ, કરમીઆ, પતંગીઆ, માંચી, જમર, મત્સ્ય, કાચબો, ગધેમો, પામો, જંટ, ચચર, ઘોમો, અને હાથી વગેરે અનેક જાતિમાં સહસ્ર જવ જમ્યો હતો. તે સર્વ તિર્યંચોના જીવોમાં શસ્ત્રોના ઘાતની મોટી પીડાઓ સહન કરી મરણ પામ્યો હતો. એવી રીતે થવાથી જેના દુષ્કર્મ ફીણ થયેલા છે, એવો તે સાગર-શેઠનો જીવ વસંતપુર નગરને વિષે રહેતા કોટિપતિ વસુદત્ત નામના શેઠની સ્ત્રી વસુમતીના ઉદરને વિષે ગર્જપણે ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે જીવ ગર્જમાં આવ્યો ત્યારે એ કોટિ ધનપતિ વસુદત્ત શેઠનું સર્વ ધ્રુવ્ય નાશ પામી ગયું. જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે તેનો પિતા વસુદત્ત શેઠ પોતેજ મરણ પામી ગયો. જ્યારે તે બાલક પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે તેની માતા વસુમતી મરણ પામી. ત્યારે લોકોએ તેનું નામ નિઃપુણ્યક પાડ્યું. તે જિજ્ઞાસુની વૃત્તિથી ઊઠી મોટો થયો.

એક દિવસે તે નિઃપુણ્યકનો મામો તેને દુઃખી જાણી તેમણે આવ્યો. તે તેને પોતાને ઘેર તેમની ગયો. જે દિવસે નિઃપુણ્યક મામાને ઘેર ગયો, તે જ રાત્રે ચોરોએ આવી તેના મામાના ઘરને હુંટી લીધું. તે નિઃપુણ્યક જેના ઘરમાં એક દિવસ રહે તેના ઘરમાં ચોરોની ધારુ, અગ્નિની લાલ્લ અને ઘરના સ્વામીનો નાશ ઇત્યાદિ કુપજ્ઞો થતા હતા. ‘આથી આ દુર્જાગી ઢે, વલ્લતી ગામી ઢે અને મૂર્તિમાન્ ઉત્પાત ઢે’ ઇત્યાદિ શબ્દોથી લોકો તેની નિંદા કરવા લાગ્યા.

આર્થી તે હુદ્દેગ પામીને દેશાંતર ચાલ્યો ગયો. ફરતો ફરતો તામ્રદ્વિપ્તી નગરીને વિષે રહેતા વિનયંધર નામના એક શેઠને ઘેર નોકર રહ્યો. જે દિવસે તે રહ્યો, તેજ દિવસે તે શેઠનું ઘર અગ્નિથી વહ્નીને જ્વસ્મ થઈ ગયું. આર્થી શેઠે તેને શ્વાનની જેમ ઘરની બાહરે કાઢી મુક્યો. ‘હવે શું કરવું?’ એમ મૂઠ વની તે પોતાના કર્મને નિંદવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે,

“કમ્મં કુણંતિ સવસા, તસ્સુદયંમિય પરવ્વસા હંતિ।

હુક્કં સહ્સ સવસો નિવસહ્ પરવસો તત્તો” ॥૧॥

“જે જીવો સ્વવશ થઈને કર્મ કરે છે, તેઓને પરવશ થઈને કર્મ જોગવવા પડે છે. પણ સ્વવશે જે હુઃસ્વ જોગવે છે, તે પરવશ પરુતા નથી.” ?

તે પઢી પોતાનું જાગ્ય વીજે સ્થલે હશે, એવું ધારી તે સમુદ્ધના તીરે ઉપર ગયો. અને તેજ દિવસે એક વહાણમાં બેઠો. ત્યાં રહેલા ધનાવહ નામના એક સ્વદ્વાસીની સાથે તે સુખે છીપાંતરમાં આવી પોહોચ્યો. આ વચ્ચે તે હૃદયમાં ફુટાઈ ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘હવે મારા જાગ્યનો ઉદય થયો, કારણ કે, હું બેઠા બતાં આ વહાણ જાગ્યું નહીં કે બુરુયું નહીં. અથવા મારા હૃદયનું કૃત્ય હમણાં મને વિસરી ગયું. હવે વહ્નતી વચ્ચે મને એ હૃદયનું સ્મરણ ન થાઓ.’ આ પ્રકારે ચિંતવી તે પાઠો વહ્નતાં વહાણ પર ચઢ્યો. હૃદયે જેમ દં-મયી પાત્ર જાગે તેમ તે વહાણને જાંગી નાંચ્યું. તેના સો કટકા થઈ ગયા. તે વચ્ચે નિઃપુણ્યક એક પાટીઆને વહ્નગી મહાકષ્ટે કરી કેટલેક દિવસે સમુદ્ધને કાંઠે આવ્યો. ત્યાં આવેલા એક ગામના ઠાકોરને ત્યાં સેવક થઈને રહ્યો. તે ઠાકોરના શત્રુ જીલોત્રે તે ગામ ઉપર ધારુ પામી, અને ‘આ ઠાકોરનો પુત્ર છે’ એમ ધારી નિઃપુણ્યકને બાંધી પોતાની પટ્ટીમાં દાડ ગયા. તેજ દિવસે વીજી પટ્ટીના પતિએ આવી તે પટ્ટીનો નાશ કર્યો. આથી પેલા જીલોત્રે ‘આ કોઈ અજ્ઞા-ગીઓ છે’ એવું માની નિઃપુણ્યકને પોતાની પટ્ટીમાંથી બાહરે કાઢી મુક્યો.

આવી રીતે તે નિઃપુણ્યકને ઉપદ્રવોનો હેતુ હોવાથી વીજા હજારો ઝેલાણે-થી કાઢી મુકવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેણે અનેક જાતના હુઃસ્વો જોગ-વ્યા હતા.

એક વસ્તે તે વાંઝિતને આપનારા એક યજ્ઞના મંદિરમાં આવી ચઢ્યો. ત્યાં તેણે પોતાના દુઃખ નિવેદન કરવા પૂર્વક એકાગ્રતાથી તે યજ્ઞની આરાધના કરી. એકવીશ દિવસ ઉપવાસ કરતાં તે યજ્ઞ તેને તુષ્યમાન થયો. યજ્ઞે પ્રત્યક્ષ દર્શન આપી તેને કહ્યું, “ જહ્નુ, અહિં દરરોજ સાયંકાલે સોનાના હજાર પીંઢા-વાઢો એક મોઢે મોર આવી મારી પાસે નૃત્ય કરશે, તે નૃત્ય થઈ રહ્યા પછી તેના પીંઢામાંથી દરરોજ એક એક સોનાનું પીંઢું પડશે, તે તારે ગ્રહણ કરવું. ” યજ્ઞના આવાં વચન સાંજઠી તે નિઃપુણ્યક ખુશી થયો. પછી ત્યાં રહી તે પ્રતિદિન તે મોરના સુવર્ણના પીંઢાને ગ્રહણ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેણે નવસો પીંઢા એકઠા કર્યાં. હવે તે મોરની પાસે સો પીંઢા વાકી રહ્યા. હુદૈવથી પ્રેરાઈતા તે નિઃપુણ્યકે ચિંતવ્યું કે, ‘ હવે એક એક પીંઢું લેવાને માટે આ અટવીમાં કેટલોક વસ્ત રહેવું, માટે એક સાથે આ વાકી રહેલા સો પીંઢા મુઠીમાં ગ્રહણ કરી લઉં. ” આવું ચિંતવી તે મોરના બધા પીંઢા મુઠિવડે ગ્રહણ કરવા ગયો, તેવામાં તે મોર કાકી-માનું રૂપ લઈ ઊઠી ગયો અને નિઃપુણ્યકે જે પૂર્વે નવસો પીંઢા ગ્રહણ કરેલા હતા, તે પણ તેની સાથે નાશી ગયા. કહ્યું છે કે,

“ દૈવમુલ્લંઘ્ય યત્કાર્યં ક્રિયતે ફલવન્ન તત્ ।

સરોઽન્નશ્વાતકેનાસં ગલ્પરંધ્રેણ ગચ્છતિ” ॥ ૧ ॥

“ જે કામ દૈવ-કર્મને ઓળંગીને કરવામાં આવે, તે સફલ થતું નથી. ચાતક (વપૈયો) સરોવરનું જલ મેલેલે છે, પણ તે તેના ગળાના ઢિંકમાંથી નીકળી જાય છે. ” ૧

તે નિઃપુણ્યક ‘ મને ધિક્કાર છે. મેં ફોગટની ઉતાવળ કરી. ’ એમ ચિંતવતો તે વનમાં આમતેમ જમવા લાગ્યો. તેવામાં એક જ્ઞાની મુનિ તેના જોવામાં આવ્યા. તેણે તે મુનિને નમસ્કાર કરી પોતાનો પૂર્વજન્મ પુઢ્યો. પછી તે મુનિએ તેના પૂર્વજન્મનું સ્વરૂપ યથાસ્થિત કહી સંજ્ઞાવ્યું. તે સાંજઠી તેણે પૂર્વજન્મે દેવ-હવ્ય વડે કરેલા આજીવિકાના પાપની આલોચના માગી. ત્યારે મુનિએ કહ્યું કે, પ્રથમ તો દેવહવ્ય અધિક અધિક આપવું અને તે આપ્યા પછી તેનું સમ્યક્ પ્રકારે રક્ષણ અને વૃદ્ધિ પ્રમુખ કરવું—એમ કરવું, તે લાગેલા હુષ્કર્મનો પ્રતિકાર (ઉપાય) છે, અને તેમ કરવાથીજ સર્વ પ્રકારે જોગશુદ્ધિ તથા સુખનો લાજ પ્રાપ્ત થાય છે. ”

મુનિનાં આવાં વચન સાંજઠી તેણે એવો નિયમ ગ્રહણ કર્યો કે “ જ્યાં સુધી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા દેવઙ્ગવ્યથી હજાર ગણું ઙ્ગવ્ય ન અપાય ત્યાંસુધી આહાર, વસ્ત્રાદિકના નિર્વાહથી જરા પણ અધિક ઙ્ગવ્ય મારે ગ્રહણ કરવું નહીં. ” આવો નિયમ ગ્રહણ કરી તેણે શ્રાવકનો ધર્મ અંગીકાર કર્યો. તે પઢી તે નિઃપુણ્યક જે જે વેપાર કરવા લાગ્યો, તેમાં તે ઘણું ઙ્ગવ્ય કમાવા લાગ્યો. તે પોતાના આહાર વસ્ત્રના નિર્વાહ જેટલું રાखी बाकीનું ઙ્ગવ્ય દેવ કાર્યમાં આપતો. એમ કરતાં થોડા દિવસમાં તેણે દેવ નિમિત્તે દશ લાચ કાંકણી ઙ્ગવ્ય આપી દીધું. તેટલું ઙ્ગવ્ય આપી તે દેવનો અનુભૂતિ થયો. પઢી ઘણું ઙ્ગવ્ય ઉપાર્જન કરી તે પોતાના નગરમાં આવ્યો. ત્યાં તે સર્વ ધનાઢ્ય શેઠોમાં મહાન્ શેઠ ગણાયો. પોતાના અને પરના કરાવેલા સર્વ ચૈત્યોને વિષે પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અસ્થાન જક્તિ પૂર્વક નિરંતર પૂજા પ્રજાવના કરવા લાગ્યો. અને સમ્યક્ પ્રકારે દેવ ઙ્ગવ્યનું રક્ષણ અને યોગ્યતા પૂર્વક દેવ ઙ્ગવ્યની વૃદ્ધિ વગેરે કરી તેણે અરિહંત જક્તિરૂપ પ્રથમ સ્થાનક આરાધ્યું અને તેથી કરીને તેણે જિનનામ કર્મ—તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. જ્યારે અવસર પ્રાપ્ત થયો, એટલે તેણે ગીતાર્થ ગુરુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે પઢી સિદ્ધાંતનો અન્યાસ કરી તે ગીતાર્થ થયો. અને તેણે ધર્મદેશનાથી ઘણાં જીવ્ય જીવોને પ્રતિવોધ કર્યો. એવટે તેણે અનજ્ઞાન લઙ્ગ કાલ કરી સર્વાર્થ સિદ્ધિ વિમાનને વિષે દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં દેવતાની સમૃદ્ધિ જોગવી મહા વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે તીર્થંકરની સંપત્તિ જોગવી તે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયો. એ પ્રકારે દેવઙ્ગવ્યના અધિકારમાં સાગર શેઠની કથા કહેવાય છે. એવી રીતે જિનેશ્વરની ત્રીજી જક્તિ કહેવામાં આવી.

ચોથી જક્તિ.

જે નિશ્ચે કરી જીવ્યજીવો અઘાણુત્સવ, સ્નાત્ર, ચૈત્યવિંબની પ્રતિષ્ઠા, વગેરે ઉત્સવો કરે તથા શ્રીપર્યૂષણ પર્વને વિષે કલ્પસૂત્રની વાંચના પ્રમુખ શાસનની પ્રજાવના કરે, તે જિનશાસનની ઉન્નતિના હેતુ હોવાથી તે પણ જિનપૂજાજ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે.—

“ પ્રકારેણાધિકાં મન્યે જાવનાતઃ પ્રજાવનામ્ ।

જાવના સ્વસ્ય લાજાય સ્વાન્યયોસ્તુ પ્રજાવના ॥ ૧ ॥

“ કોઈ પ્રકારે જાવનાથી પ્રજાવના અધિક છે એમ હું માનું હું, કારણ કે, જાવના પોતાનાજ લાજને માટે થાય છે અને પ્રજાવના પોતાના અને બીજાના બંનેના લાજને માટે થાય છે. ? ”

પાંચમી જ્ઞાતિ.

તીર્થયાત્રા કરવી એ જિનેશ્વરની પાંચમી જ્ઞાતિ કહેવાય છે. શત્રુંજય, ગિરનાર, અર્બુદાચલ, અષ્ટાપદ, સંમેતશિખર, આદિ સર્વ તીર્થોને વિષે જિનવંદન કરવા અને તે ક્ષેત્રની સ્પર્શનાદિક કરવાને માટે જવું, તે તીર્થયાત્રા કહેવાય છે ; એ તીર્થયાત્રા પણ જિનજ્ઞાતિજ ગણાય છે. તે તીર્થોમાં શત્રુંજય તીર્થ સર્વ તીર્થોનો રાજા છે અને ત્રણ લોકમાં તેના જેવું બીજું તીર્થ નથી. કહ્યું છે કે.

“ નમસ્કારસમો મંત્રઃ શત્રુંજયસમો ગિરિઃ ।

વીતરાગસમો દેવો ન જૂતો ન જવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥ ”

“ નવકારના જેવો મંત્ર, શત્રુંજયના જેવો ગિરિ અને વીતરાગના જેવો દેવ થયા નથી, અને થશે નહીં. ? ”

શ્રી શત્રુંજય તીર્થના સ્પર્શવા પ્રમુખે કરી મહાપાપી પ્રાણીઓ પણ સ્વર્ગાદિકના સુખને જોગવનારા થાય છે. અને જે પુણ્યવંત પ્રાણીઓ છે, તે અદ્વપકાલમાં સિદ્ધિપદને પામે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે.—

“ કૃત્વા પાપસહસ્રાણિ હત્વાજંતુશતાનિચ ।

ઇદં તીર્થં સમાસાદ્ય તિર્યંચોઽપિ દિવંગતાઃ ॥ ૧ ॥

एकैकस्मिन् पदे दत्ते शत्रुंजयगिरिं प्रति ।

जवकोटि सहस्रेभ्यः पातकेभ्यो विमुच्यते ॥ २ ॥ ”

“ હજારો પાપ કરીને અને હજારો પ્રાણીઓને મારીને તિર્યંચો પણ આ શત્રુંજય તીર્થને પ્રાપ્ત કરી સ્વર્ગે ગયેલા છે. ?

શત્રુંજય પર્વત પ્રત્યે એક એક પગલું જરવાથી પ્રાણી ક્રોડહજાર જવના પાપમાંથી મુકાય છે. ?—૨

તેમ વઢી કહું ઢે કે.—

‘ ઢઢેણંજત્તેણં અપાણણં વ સત્તજત્તાઝં

જો કુણ્ણ સત્તુંજે સો તદ્દય જ્ઞે હહ્ણ સિદ્ધિં ’

ઢઢ જત્તવઢે પાણીથી રહિત સાતયાત્રા શત્રુંજય પર્વત ડપર કરનાર પ્રાણી ત્રીજે જ્ઞે મુક્તિ પામે ઢે. વઢી આ પ્રકારે જે મનુષ્ય છુદ્ધજ મનુષ્યજવ પામીને સિદ્ધાચલ તીર્થની યાત્રા કરીને પોતાનો જન્મ સફલ કરે ઢે તેને ધન્ય ઢે ! જે પ્રાણી તથાપ્રકારની યોગ્ય સામગ્રીના અજ્ઞાવથી પોતે યાત્રા કરવાની શક્તિ રહીત ઢે તોપણ અન્ય યાત્રિકોની અનુમોદના કરે ઢે તેમને પણ ધન્યવાદ ઢે. જે પ્રાણીઓ શ્રી સિદ્ધાચલને પોતાની દૃષ્ટિ ઐવલોકન કરે ઢે અને પોતાના શરીરના અંગોપાંગોવઢે સ્પર્શે ઢે તેમજ ઋષજાદિ દેવોનું અર્ચન કરે ઢે તેઓ પણ અનેકશઃ સ્તુતિપાત્ર ઢે. પરપ્રતિ યાત્રા સંબંધે ડપદેશ આપતાં નીચે મુજબ કહે ઢે.

વપુઃ પવિત્રીકુરુતીર્થયાત્રયા । ચિત્તંપવિત્રીકુરુ ધર્મવાંઢયા ॥

વિત્તં પવિત્રીકુરુ પાત્ર દાનતઃ । કુલ્લં પવિત્રીકુરુ સન્ધારિત્રતઃ ॥

અર્થ—તીર્થયાત્રા વઢે શરીરને પવિત્ર કરો, ધર્મ ઇચ્છા વઢે ચિત્તને પવિત્ર કરો, હવ્યને સુપાત્ર દાનવઢે પવિત્ર કરો અને ડત્તમ આચારના પાલનવઢે કુલ્લને પાવન કરો. આ પ્રકારે ડપદેશ આપ્યા કરે તથા મુક્તિનગર પ્રતિ પ્રયાણ કરવા ઇચ્છતા લોકોને સુખે કરીને આરોહણ કરવાને માટે ડત્તમ પગથીયારૂપ વિમલાચલ તીર્થને હું ક્યારે નેત્રયુગલ વઢે નીરઝીશ તેમજ સ્વશરીર વઢે ક્યારે હું તે તીર્થાધિરાજને સ્પર્શવાં જાગ્યશાલ્લી થઢ્ઢા. આ મારો જન્મ તીર્થના દર્શનાદિ વિના ફોકટ જાય ઢે એ રીતે સ્વચિત્તમાં જાવના જાવે ઢે તેવા પ્રાણીઓ પોતાના સ્થાનકે રહેલા ઢતાં પણ તીર્થ યાત્રાના મહા ફલને પામેઢે. જેઓ ઢતી સામગ્રી યાત્રા કરતા નથી તેઓ દીર્ઘસંસારી જાણવા. શ્રી શત્રુંજય ગિરિ ડપર થોરું પણ કરેલું પુણ્ય મહા ફલ દાયક થાય ઢે, કહું ઢે.

“ નવિ તં સુવન્નઝૂમિઝૂસણ દાણેણ અન્નતિથ્યેસુ ।

જે પાવઙ્ પુણ્ણફલ્લં પૂયાણ્ણવણેણ સત્તુંજે ॥ ૧ ॥ ”

“ અન્ય તીર્થોમાં સુવર્ણ, જૂમિ અને આજૂષણોના દાન કરવાથી જે પુણ્ય થતું નથી, તે પુણ્ય શત્રુંજય તીર્થ ઉપર પૂજા અને ન્હાવણ કરવાથી થાય છે ? ”

વહ્લી તીર્થ યાત્રા કરનારા પ્રાણીઓએ યાત્રા વચ્ચે જૂમિ સંથારો, શી-લ્લવ્રત, અને એકાહાર પ્રમુખ ડ વાનાં કરવાના છે. અને તેમ કરીને રહેવાથી ત્યાં તીર્થયાત્રાનો પ્રયાસ વિશેષ ફલ્લપ્તનેઆપનારો થાય છે. તે ડ વાનાંને ‘ઝરી’ કરીને કહે છે. ડ રીકાર નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યા છે.

“ એકાહારી જૂમિસંસ્તારકારી

પદ્જ્યાં ચારી શુદ્ધસમ્યક્ત્વ ધારી ।

યાત્રાકાલે યઃ સચિત્તાપહારી

પુણ્યાત્મા સ્યાદ્ બ્રહ્મચારી વિવેકી ॥ ૧ ॥ ”

“ યાત્રા વચ્ચે જે વિવેકી પુરુષ એકાહાર—એક વચ્ચે આહાર કરનાર, જૂમિ સંસ્તારકારી—જૂમિ ઉપર સંથારો કરનાર, પગવચ્ચે ચારી—ચાલનાર, સચિત્તાપહારી—સચિત્ત વસ્તુનો ત્યાગ કરનાર અને બ્રહ્મચારી—બ્રહ્મચર્ય પાલનર રહે છે તે પુણ્યાત્મા કહેવાય છે. ? ”

વહ્લી કહ્યું છે કે,

“ શ્રીતીર્થપાંથરજસા વિરજી જવંતિ

તીર્થેષુ બંઝ્રમણ્ણતો ન જવે ઝ્રમંતિ ।

ઙ્વ્યવ્યયાદિહ નરાઃ સ્થિરસંપદઃસ્યુઃ

પૂજ્યા જવંતિ જગદીશમથાર્ચયંતઃ ॥ ૧ ॥ ”

“ જવ્ય પ્રાણીઓ તીર્થના માર્ગના રજવચ્ચે વિરજ પાપરહિત થાય છે તીર્થોમાં ભ્રમણ કરનારાઓ આ સંસારમાં ઝ્રમણ કરતા નથી. જેઓ તીર્થક્ષેત્રમાં ઙ્વ્યનો વ્યય કરે છે, તેઓ સ્થિરસંપત્તિવાલા થાય છે અને ત્યાં જગત્પતિને પૂજનારાઓ બીજાઓને પૂજવા યોગ્ય થાય છે. ” ?

આ પ્રમાણે તીર્થ સેવાનું મહાફલ જાણીને જવ્ય જીવોએ શ્રી શત્રુંજયાદિ મહાતીર્થની યાત્રાને વિષે આદર સહિત થવું. અને તેમાં પોતાનું દ્રવ્ય સફલ કરવું વળી તીર્થની યાત્રા કરવાને ઇચ્છતા એવા વીજા યાત્રાલુઓને શંભલ (જાતુ) આપવા વગેરેથી સહાય કરવી. તીર્થ યાત્રા કરનારે ધનશેઠની જેમ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તીર્થની ઉન્નતિ કરવી, લઘુતા કરવી નહીં.

તે વિષે ધનશેઠની કથા.

હસ્તિનાગપુર નગરને વિષે અનેક કોટી જવ્યનો સ્વામી ધનશેઠ નામે એક પરમ શ્રાવક હતો. એક દિવસે રાત્રે ધર્મ જાગરણ કરતાં તેણે પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવ્યું. “ હું નિશ્ચે પૂર્વ જન્મના પુણ્યને લીધે આ મનુષ્ય જન્મ પામ્યો હું. તે સાથે આર્યકેત્ર, ઉત્તમ કુળ, રૂપ અને લક્ષ્મીના સમૂહને પ્રાપ્ત થયો હું. તેમ વળી જેમ મોટા પુણ્યના ઉદયથી રંક પુરુષ નિધાનને પ્રાપ્ત કરે, તેમ હું શ્રી જિનશ્વરે કહેલા ધર્મને પામ્યો હું. પણ જ્યાં સુધી શ્રી વિમલાચલ અને રૈવતાચલ આદિ તીર્થમાં રહેલા શ્રી આદીશ્વર પ્રજ્ઞ તથા નેમિનાથ પ્રજ્ઞ વગેરે તીર્થકરોના વિંબના દર્શન, વંદન, અને પૂજનાદિ સત્કૃત્યો મેં કર્યા નથી, ત્યાં સુધી આ સર્વ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી શું ? તેમજ આ વૈજવથી પરિપૂર્ણ એવા કુંડંબ, ગૃહ વગેરે પ્રાપ્ત થયા, તે શા કામના ? ”

આ પ્રમાણે ચિંતવી પ્રજ્ઞાત કાળે રાજાની આજ્ઞા લઈ તેણે હસ્તિનાગ પુરનગરમાં ઉદઘોષણ કરી મોટો સંઘ એકઠો કર્યો. પછી શુજ દિવસે તે મોટા સંઘની સાથે હસ્તિનાગપુરની બાહર નીકળ્યો. અને તેણે શાસનના અધિપતિ શ્રી વીર પ્રજ્ઞના ચૈત્યને સાથે લીધું. માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે મોટી સમૃદ્ધિથી ચૈત્યોને પૂજતો, જીર્ણ ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરતો, મુનિરાજના ચરણ કમળને વંદન કરતો, સ્વામિવાત્સલ્ય કરતો અને કરુણાથી દીન જનોને નિરંતર વાંઝિત દાન આપતો તે ધન શેઠ અનુક્રમે શત્રુંજય પર્વત પાસે આવી પોહોચ્યો. તે ગિરિપર આરુઢ થયો અને ત્યાં આદીશ્વર પ્રજ્ઞને મોટી સમૃદ્ધિથી નમન પૂજન કરી અઘાડ ઉત્સવ આદર્યો. તે સિદ્ધકેત્રને સ્પર્શી, વંદન, પૂજન અને જેટ વગેરે કરી તેણે પોતાના જન્મને સફલ કર્યો.

તે પછી તે ધનશેઠ ગિરનાર પર્વત ઉપર આવ્યો. ત્યાં મુખ્ય ચૈત્યને વિષે

यादव कुळना मंरुनरुप अने सर्व ब्रह्मचारीओना समूहमां सुगट समान एवा श्री नेमिनाथ प्रभुने त्रण प्रदक्षिणा करी नमस्कार कयों. ते पडी सुगंधी जळवळे प्रभुने न्हावण करावी उत्तम बावना चंदननुं विक्षेपन करी सारा उत्तम वस्त्रोथी अने मणि सुवर्ण तथा रत्नो आचरणोथी श्री नेमिप्रभुना विंवने नूषित कथुं. ते पडी प्रभुना कंठमां पंचवर्णी पुष्पमाळा आरोपित करी, तेमनी समीपे अष्टमंगळनुं आक्षेपन करी श्रीफळने ढोकित कथुं. पडी धूपनो उत्क्षेप, दीपक, ठत्र चामर अने चंदरवा प्रमुख स्थापी मोटी ध्वजा चमूवी. इत्यादि अनेक प्रकारनी पूजा करी जक्तिथी उद्धसित एवा रोमांचने धारण करतो ते धनशेठ जेवामां श्री नेमिप्रभुना मुखकमळने अवज्ञोक्तो हतो, तेवामां महाराष्ट्र देशना मध्य जागे आवेढ्या मझयपुर नगरथी श्वेतांबर साधुओनो छेपी, दिगंबर मतनो जक्त वरुण नामनो एक क्रोरुति शेठ पोताना संघने द्वादश त्यां आवी चरुयो. अहीं धनशेठे करेली प्रभु पूजाने देखी ते वरुण शेठना हृदयमां छेप उत्तन्न थइ आओ ते रोषातुर थइने आ प्रमाणे धनशेठ प्रत्ये बोड्यो. “ तत्त्वथी विमुख एवा श्वेतांबर श्रावकोए निग्रंथोमां श्रेष्ठ एवा आ जगज्जानने संग्रंथ केम कयों ? परिग्रहवाळा केम बनाव्या ? आ प्रमाणे कही ते मिथ्याबुद्धिवाळा वरुण शेठे तरतज उतावळा थइ प्रभु उपर चमूवेढ्या, वस्त्र, आचूषण, पुष्पमाळा वगेरने विंव उपरथी दूर कराव्या. अने हाथी पगड्यांना जळवळे ते जिनविंवनी पखाळ करावी आ वखते जिनेश्वर देवनी अविधि-आज्ञातना करनारा ते वरुण शेठनी साथे धनशेठने घणो वचनविवाद थयो. ते पडी ते बंने संघपतिओ परस्पर आमर्ष राखी पोतपोताना परिवार साथे तत्काळ पर्वत उपरथी नीचे उतर्या अने विक्रमराजाना गिरिनगर नामना नगरनी समीपे आवी पोहोच्या त्यां ते बंनेनी वच्चे पोतपोतानी पर्षदा करी पोतपोताना तीर्थनी स्थापना करवा महान् वादविवाद थयो. राजा विक्रमे आ तेमनो वृत्तांत झोकोना मुखथी सांजळयो एटवे पोते राजा तेमनी पासे आव्यो अने तेमने वादविवाद करतां अटकावी कहुं के, “ हुं तमारो वाद काळे सवारे दूर करीश. हमणां कोण्ण कदाग्रह करवो नहीं. ” आ प्रमाणे कही राजा विक्रम पोताने स्थाने चाड्यो गयो. राजा गया पडी तेओ बंने संघपतिओ पण पोताना स्थाने गया. आ वखते धनशेठ ‘ प्रजाते कोनुं तीर्थ स्थापाशे. ’ एवी चिंता करवा झायो अने तेथी तेने निष्ठा आवी नहीं. तेणे पोताना चित्तने शासन देवीना

ધ્યાનમાં લગાવ્યું. તેવામાં શાસન દેવી પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થઈ નીચે પ્રમાણે બોલી—

“ વરસિઠજિઠ સુપઠ્ઠસમયદ્વઘ્ઠગ્ઠયનઠમામણાગઽવિ-
નિયમણે કુણસુ ડુક્કામિણં ” ॥ ૧ ॥

“ પ્રધાન અને મોટામાં મોટા ધર્મને તથા આગમને તું પામ્યો છે, પરંતુ હવે તારો જય નષ્ટ થયેલો સમજજે. તેથી મનમાં જરા પણ દુઃખ થરવું નહીં. અને મનને નિશ્ચિત રાखવું. ” ?

“ જં ચિદ્વંદણમજ્જગાહં ઝજ્ઞિતસેલદ્વઘ્ઠાં પલ્લિવિય નિ-
વસહાણ જયં ધુવં તુજ્ઞ દાહામિ ” ॥ ૨ ॥

“ જે ચૈત્યવંદનના મધ્યમાં “ ઝજ્ઞિતસેલસિહરે ” એ ગાથા છે, તે પ્ર-
ક્તિ ગાથા છે; એ તેના કહેવાથી તને રાજા વિક્રમની સન્નામાં અવશ્ય જયલ્લ-
હ્મી અપાવીશ. ” ૨

આ વાત સાંજલી ધન શેઠ હર્ષિત થઈ ગયો. પત્ની તેણે રાત્રિને સુલેથી નિર્ગમન કરી. પ્રજાત થતાં રાજા વિક્રમે તે બંને સંવપતિઓને પોતાની સન્નામાં પરિવાર સહિત બોલાવ્યા. તેઓ રાજ સન્નામાં આવ્યા અને રાજાની આજ્ઞાથી તે બંને પદ્મકારોએ પોતપોતાનો ઘટ્તાંત જણાવ્યો. તે સાંજલી રાજા વિક્રમ બોલ્યો “ સંવપતિઓ, તમો બંને જૈન આગમના જ્ઞાતા છો; જૈન ધર્મના શ્રદ્ધાલુ છો અને જિનશાસનના પ્રજાવક કરવાને વિષે પ્રવીણ દેખાઓ છો, તે છતાં તમોએ આવું અઘટિત કાર્ય કેમ આરંભ્યું છે ? પ્રથમ ધન શેઠે નમ્રતાથી કહ્યું, “ રાજેન્દ્ર, અમોએ અમારા તીર્થમાં વસ્ત્ર-આભૂષણોએ કરી જિનપૂજા કરીએ છીએ, તેનો આ દુષ્ટ બુદ્ધિવાલો શેઠ શામાટે વિનાશ કરે છે ? ત્યારે વરુણ શેઠે જણાવ્યું, “ સ્વા-
મી, અમો અમારા તીર્થને વિષે કોઈને અવિધિ-આશાતના નહીં કરવા દઈએ. આ પ્રમાણે બંનેના વચન સાંજલી રાજાએ સંશય દ્વારેને કહ્યું, “ આ તમારા બંનેમાં કોણું તીર્થ હશે, એ શી રીતે જાણવામાં આવે ? ” ધનશેઠે કહ્યું, “ સ્વામી, આ તીર્થ અમારું જ છે કારણકે, અમારા ચૈત્યવંદનની અંદર ‘ ઝજ્ઞિત સેલસિ-
હરે ’ ઇત્યાદિ ગાથા દ્વારા વચ્ચેથી ચાલી આવે છે. જો આપને તેમાં શંકા રહે-

તી હોય તો આ અમારા સંઘમાંથી બાલક, તરુણ, અને વૃદ્ધમાંથી ગમે તેની પાસે ચૈત્યવંદન સૂત્ર બોલ્લાવો, એટલે આપને સ્વાત્રી થશે. ” વરુણ શેઠે કહ્યું, “ મહારાજા, આ નવીન ગાથા રચી આ કપટી શેઠ પોતાના વધા સંઘને વચ્ચે શીખવ તો ન હોય ? તે શી સ્વર પમે ? ” વરુણ શેઠના આ વચન સાંજઠી રાજાએ પોતાને સ્વાત્રી કરવાને માટે એક સેવકને પવનગતિ નામની ઝૂંટની ઉપર બેસાડી પોતાના શેઠેરની નજીક રહેલા શ્રેણિપદ્મી નામના ગામમાંથી શીલાદિક ગુણો-વનં પ્રસિદ્ધ, ઉત્કૃષ્ટ જૈન ધર્મના જાણેલા ધનશેઠની એક પુત્રીને તત્કાલ ત્યાં બોલાવી. તે શેઠ પુત્રી ત્યાં આવી એટલે રાજાએ શ્વેતાંબર સંઘની સમક્ષ તેણીને પુછ્યું, “ બહેન તને ચૈત્યવંદન આવડે છે ? તેળાં કહ્યું, સ્વામી, તેમને સારી રીતે આવડે છે. ” રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તું તે સત્વર કહી સંજ઼ાવ. ” રાજાની આજ્ઞાથી તે બાલક અતિ ગંજીર સ્વરથી પ્રથમ સંપૂર્ણ ચૈત્યવંદન ત્યાંસુધી કહ્યું કે, જ્યાંસુધી નીચેની ગાથા બોલવામાં આવી.

“ ઝજિંતસેલ્લસિહરે, દિસ્કાનાણં નિસિહિયા જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્કવટ્ઠિં, અરિઠ્ઠનેમિં નમંસામિ ” ॥ ૧ ॥

આ ગાથા સુધી જ્યારે તે બાલક ચૈત્યવંદન બોલી, તે સાંજઠી સર્વ પરિવાર સહિત રાજા વિક્રમનું હૃદય હર્ષથી ઝલ્લસિત થઈ ગયું. તત્કાલ તે પ્રસન્ન થઈ બોલ્યો, “ આ શ્વેતાંબર સંઘ જીત્યો છે. નિશ્ચયથી આ તીર્થ તેનું જ છે. ” રાજાના આ વચન સાંજઠી હારી ગયેલો વરુણ શેઠ લોકોના મુખથી પોતાની નિંદા અને ધન શેઠની પ્રશંસા સાંજ઼ાવતો કચવાતે મને પોતાનો સંઘ લઈ ચાલ્યો ગયો. અને પોતાને સ્થાને આવ્યો.

ત્યારથી એ ગાથા ચૈત્યવંદનની અંદર અદ્યાપિ જાણાય છે. જો કે આ ગાથા અવિરતિ દેવતાએ રચેલી હોવાથી વિરતિવંતોને જાણવી અયુક્ત છે, તો પણ તે શાસનની ઉન્નતિની હેતુ રૂપ છે, તેથી પૂર્વાચાર્યોએ—ગીતાર્થ પંક્તિએ તેનો નિષેધ કરેલો નથી; તેથી સજ્જન જીવિજનોએ તે અવશ્ય જાણવા યોગ્ય છે. તેમ વક્ષી તેવા પૂર્વાચાર્યોના આચરણને જે અન્યથા કરે છે, તેને આગમને વિષે દંરુ આપવો કહ્યો છે. શ્રી જહ્નુ બાહુ સ્વામીએ સુયગમાં સૂત્રની નિર્યુક્તિમાં તથા અધ્યયનમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ આચરિયપરંપરણ આગયં જો ઉચ્ચવચ્છિણ કોવિય
ઇચ્છે ય વાઙ્જમાલિનાસંસનાસિદ્ધિ ” ॥૧॥

આચાર્યની પરંપરા આવેલાનો જે ઉચ્છેદ કરે છે, તે જમાલિની પેઠે
અનેક દુઃખોને સહન કરે છે. ” ?

તે પડી જેનો વિજય થયો છે, એવા તે ધનશેઠનો વિક્રમ રાજા સારો
સત્કાર કર્યો અને ઘણું સન્માન આપી તેને વિદાય કર્યો. પડી ધનશેઠ પોતાના
સંઘની સાથે ફરીવાર ગિરનાર પર્વત ઉપર આવ્યો અને ત્યાં શ્રી નેમિપ્રજ્ઞની
ઉત્તમ વસ્ત્રાજરણો અને પુષ્પોથી પ્રથમના કરતાં વિશેષ પૂજા કરી. તેણે ત્યાં યા-
ચકોને અગણિત દાન આપી અઘાડ ઉત્સવ કર્યો. પડી પોતે પોતાના સંઘને
સાથે લઈ, ત્યાંથી નીકળ્યો અને અનુક્રમે માર્ગે ચાલતાં હસ્તિનાગપુર આવી પો-
હોંચ્યો. ત્યાં રાજા વગેરે પ્રજા જને તે ધનશેઠનું જારે સન્માન કર્યું. તે પડી ધન-
શેઠ ચિરકાલ સુધી શ્રાવક ધર્મને પાઠી અને અનેક પ્રકારે જિન શાસનની પ્રજા-
વના કરી અંતે સદ્ગતિનો જાજન બન્યો હતો. આ પ્રમાણે વૃદ્ધ સંપ્રદાયથી આ
ધન શેઠની કથા દ્વારા પાંચમી જાતિ કહેલી છે, જેની અંદર પાંચ પ્રકારની
પૂજા કહેવામાં આવી છે.

આઠ પ્રકારની પૂજા.

હવે આઠ પ્રકારની પૂજા કહે છે, તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ વરગંધધૂવચુક્કાદિહિં, કુસુમેદિં પવરદીવેદિં ।

નેવજ્જફલ્લજલ્લેદિહિય, જિણપૂયાઅટ્ઠહા હોઈ ” ॥ ૧ ॥

“ ૧ ઉત્તમ ગંધ-ચંદનાદિક ડ્રવ્ય, ૨ અગરુ પ્રમુખ સુગંધી ધૂપ, ૩ અ-
સ્ખંતિત અક્ષત, ૪ પંચવર્ણી પુષ્પો, ૫ નિર્મલ ઘૃતથી પૂરિત સુવર્ણ મણિમય પાત્ર-
વાલો દીપક, ૬ લામુવા પ્રમુખ નૈવેદ્ય, ૭ શ્રીફલ્લ પ્રમુખ ફલ્લ, અને ૮ નિર્મલ-
પવિત્ર જલ્લ એમ આઠ પ્રકારે પૂજા કહેવાય છે. તે અષ્ટ પ્રકારી પૂજાનું ફલ્લ નીચે
પ્રમાણે કહે છે—

“ અંગગંધસુવન્નવન્નં રૂવં સુહં ચ સોહગ્ગં ।

પાવઠ પરમ પયં પિહુ, પુરિસો જિણગંધપૂયાણ ॥ ૩૧ ॥

જિણ પૂયણેણ પુંસો, હોઠ સુગંધોસુગંધ ધૂવેણ ।

દીવેણ દિત્તમંતો, અસ્કઅત્તો અસ્કણ્હિં તુ ॥ ૩૨ ॥

પૂયઈ જો જિણચંદં, તિસ્સિવિ સંજાસુ પવર કુસુમેહિં ।

સો પાવઠ સુર સુક્કં, કમેણ મુક્કં સયા સુક્કં ॥ ૩૩ ॥

દીવાલી પઠ્ઠવિણે, દીવં કાઝણ વઘ્ઠમાણગે ।

જો હોયઠ વરસફલ્લે, વરસંસફલ્લં જવે તસ્સ ॥ ૩૪ ॥

હોયઠ વહુ જત્તિ જુઓ, નેવજં જો જિણંદ ચંદાણં ।

મુંજઠ સો વરજોણ, દેવાસુરમણ્ણઅનાહાણં ॥ ૩૫ ॥

જો હોયઠ જલ્લજરિયં કલ્લસં જત્તિશ્ચવીયરાગાણં ।

સો પાવઠ પરમપયં સુપસથ્થં જાવસુદ્ધીણ ॥ ૩૬ ॥ ”

“ પુરુષો જિનની ગંધપૂજા કરવાથી સુગંધી અને સુવર્ણ વર્ણી રૂપ વાદ્યા શરીરને પામે છે. તથા સૌજાગ્ય, સુખ અને અનુક્રમે મોક્ષ સુખને પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૧

સુગંધી ધૂપવદે જિનપૂજા કરવાથી પુરુષ સુગંધી થાય છે, દીપપૂજા કરવાથી દીપ્તિવાદ્યો—તેજસ્વી અને અદ્યત પૂજાથી અદ્યત સુખવાદ્યો થાય છે. ૩૨

જે પુરુષ ત્રણે કાલ્લ ઉત્તમ પ્રકારના પુણ્યોથી જિનપૂજા કરે છે, તે દેવતાના સુખ પામી અનુક્રમે સદા સુખવાદ્યા મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. ૩૩

જે દીવાલીના પર્વને વિષે શ્રી વર્ધ્ધમાન પ્રજ્ઞની પાસે દીપક પ્રકટી ઉત્તમ ફલ્લને મુકે, તે પુરુષનું આજીવં વર્ષ સફલ્લ થાય છે. ૩૪

જે પુરુષ ઘણી જત્તિવાદ્યો થઈ શ્રી જિનચંડને નૈવેદ્ય ધરે છે, તે પુરુષ દેવ, અસુર અને મનુષ્યોના સ્વામીના જોગને જોગવે છે. ૩૫

જે પુરુષ જાતિથી શ્રી વીતરાગ પ્રજ્ઞને જન્મનો જરેલ કલ્પ શ દોલે, તે પુરુષ જાવ શુદ્ધિવને શ્રેષ્ઠ થઈ ઉત્તમ એવા મોક્ષપદને પામે છે. ૩૬

ઉપર પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારે કહેલી જિનપૂજા જવ્ય પુરુષોએ મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ પૂર્વક કરવી. જો જિનજાતિ શુદ્ધ જાવથી કરી હોય, તે થોમી હોય તો પણ મોટા ફલને આપનારી થાય છે તે વિષે કહું છે કે—

“ યાસ્યા મ્યાયતનં જિનસ્ય લભતે ધ્યાયંશ્ચતુર્યં ફલં
ષષ્ઠં ચોત્થિત ઉદયતોઽષ્ટમમયો ગંતું પ્રવૃત્તોઽધ્વનિ ।
શ્રદ્ધાદ્વર્દશમં બહિર્જિનગૃહા ત્પ્રાપ્તસ્તતો દ્વાદશં
મધ્યે પાદ્મિકમીક્રિતે જિનપતૌ માસોપવાસં ફલમ્ ॥

“ હું જિન મંદિરમાં જઈશ ’ એવું ચિંતવવાથી પુરુષને એક ઉપવાસનું ફલ મળે છે. અને ત્યાં જવાને જાહે ત્યારે ઊઠ તપનું ફલ મળે છે. જ્યારે તે પ્રત્યે માર્ગે ચાલવા માંડે ત્યારે અષ્ટમનું ફલ મળે છે. જિનગૃહની બાહર નજીક આવે ત્યારે ચાર ઉપવાસનું ફલ મળે છે, ચૈત્યમાં આવે ત્યારે પાંચ ઉપવાસનું ફલ મળે છે, ચૈત્યની મધ્યે આવે ત્યારે પંચર ઉપવાસનું ફલ મળે છે અને જિનેશ્વરના દર્શન કરે ત્યારે માસોપવાસનું ફલ મળે છે. ” ૧

આદિ તેવી જ રીતની જાવશુદ્ધિ તે મુખ્ય કારણ સમજવું. એવી રીતે આઠ પ્રકારની પૂજા કહેલી છે. આદિ શબ્દથી સત્તર પ્રકારની અને એકવીશ પ્રકારની પૂજા પણ કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

“ ન્દવણ વિલેવણ વચ્છજુગ, ગંધારુહણં ચ પુષ્કરોદ્દણયં ।
માદ્ધારુહણં વન્નય, ચુન્ન પમાગાણ આજ્જરણે ॥ ૩૭ ॥
માદ્ધ કલ્લાવંસ ઘરં, પુષ્ક પગરં ચ, અઠ મંગલ્લ યં ।
ધૂવુસ્કેવો ગીયં, નટ્ટં વજ્જં તહા જાણિયં ” ॥ ૩૮ ॥

“ ૧ નિર્મલ જલ વને સ્નાન, ૨ ચંદનાદિક વને નવ અંગે નવ તિલક,
૩ વસ્ત્ર યુગલ પહેરાવવા, ૪ વાસ ચૂર્ણનો પ્રક્ષેપ, ૫ વિકસ્વર પુણ્યો ચલાવવા, ૬

પ્રત્ન કંઠે ગુંથેલ પુષ્પમાલતું આરોપણ, ૭ પંચવર્ણી પુષ્પો વમે સર્વ અંગે શોજા કરવી—અર્થાત્ ફલ્લની આંગી રચવી, ૮ કપૂર, કૃષ્ણાગરુ પ્રમુખ સુગંધી ડબ્બ વમે પૂજન કરવું, ૯ ધ્વજા ચમ્પાવલી, ૧૦ ઠત્ર, મુગટ વગેરે આનૂષણો પેહેરાવવા, ૧૧ પુષ્પતું ગૃહ કરવું, ૧૨ પ્રત્નની આગળ પાંચવર્ણી પુષ્પોનો ઢગલો કરવો, ૧૩ અદ્વત વગેરે અષ્ટમંગલ આલેખવા, ૧૪ સુગંધી ધૂપ ઝાલેવવો, ૧૫ ગીત—ગાન કરવા, ૧૬ અનેક પ્રકારના નૃત્ય કરવા,—નાટક કરવા, ૧૭ અને શંખ, નગારા વગેરે વાજિત્રો વગાડવા એ સત્તર પ્રકારી પૂજા કહેવાય છે.

અકવીશ પ્રકારની પૂજા નીચે પ્રમાણે કહેલી છે—

જિણપન્નિમાણં પૂયા, ભેયા ઇગવીસ નીરચંદણયં ।

નૂસણપુષ્પો વાસં, ધૂવં ફલ્લદીવ તંદુલયં ॥ ૨૯ ॥

નેવજં પત્ત પૂગી, વારિ સુવચ્છં ચ ઠત્ત ચામરયં ।

વાજિત્તગીય નટ્ટં, યુક્કોસં વુદ્ધુ ઇયહીરં ॥ ૩૦ ॥ ”

“ ૧ સ્નાન, ૨ ચંદન, ૩ આનૂષણ, ૪ પુષ્પ, ૫ વાસકેપ, ૬ ધૂપ, ૭ ફલ્લ, ૮ દીપક, ૯ અદ્વત, ૧૦ નૈવેદ્ય, ૧૧ પાન, ૧૨ સોપારી, ૧૩ જલ, ૧૪ વસ્ત્ર, ૧૫ ઠત્ર ૧૬ ચામર, ૧૭ વાજિત્ર, ૧૮ ગીત ૧૯ નાટક, ૨૦ સ્તુતિ અને ૨૧ જંઘારની વૃદ્ધિ. એ પ્રમાણે અકવીશ પ્રકારની પૂજા કહેવાય છે. ”

તે શિવાય એકસો આઠ વગેરે વીજા પૂજાનાં ઘણાં જોડો કહેલા છે; તે વીજા શાસ્ત્રીય ગ્રંથોથી જાણી લેવા. એવી રીતે ચૈત્ય વિનયની અંદર આવેલ દશ પ્રકારના વિનય માંહેલો આ વિનયનો ત્રીજો જોડ કહેવામાં આવ્યો. વાકીના વિનયના વીજા જોડોની સવિસ્તર વ્યાખ્યા પંક્તિો વીજા મોટા ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવી.

સમ્યક્ત્વની ત્રિવિધ શુદ્ધિ.

અનુક્રમે સમ્યક્ત્વની ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિની વ્યાખ્યા કરે છે. ૧ જિન, ૨ જિનમત અને ૩ જિનમતને વિષે સ્થિરતા. એ સમ્યક્ત્વની ત્રિવિધ શુદ્ધિ છે.

જિન ઇટ્થે શ્રી વીતરાગ. જિનમત ઇટ્થે સ્યાત્ પદે કરીને યુક્ત એવા તીર્થંકર પ્ર-
ણીત, યથાસ્થિત જીવ અજીવાદિ તત્ત્વો, અને જિનમતને વિષે સ્થિરતા ઇટ્થે
જેમણે જિન તીર્થંકરના આગમને અંગીકાર કરેલ છે, એવા મુનિ મહારાજા વગેરે—
ઇટ્થે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા. એ જિન, જિનમત અને જિનમતને વિષે સ્થિ-
રતા કહેવાય છે. એ કહેવાનો આશય એવો છે કે, એ જિનાદિ ત્રણને મુકી બાકીના
एकांत વાદરૂપ ગ્રહે કરીને પ્રસિત થયેલા આ સંસારને વિષે કચરારૂપ છે. ઇટ્થે
જિનાદિક ત્રણજ આ જગતમાં સારરૂપ છે, બાકીના સર્વે અસાર રૂપ છે. આવા
પ્રકારની વિચારણાથી સમ્યક્ત્વની નિર્મલતા થાય છે, તેથી તે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ
કહેવાય છે, તે સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ આગમને વિષે વીજી રીતે પણ કહેલી છે. તે
આ પ્રમાણે—

“ મણવયકાયાણં સુદ્ધિ સમ્મત્ત સાહણા તથ્ય ।

મણસુદ્ધિ જિણ જિણમય વજ્જમસારં મુણ્ઠ દ્વોયં ॥૧॥

તિથ્થંકર ચલ્લણારાહણેણ જં મણ્ણસિજ્ઞં ન કજ્ઞં ।

પચ્છેમિ તથ્ય નન્નં દેવ વિસેસં ચ વયસુદ્ધિ ॥ ૨ ॥

ઝિજ્ઞંતો ઝિજ્ઞંતો પિઠ્ઠિજ્ઞંતો વિઢ્ઠ્ઠમાણો વિ ।

જિણવજ્જં દેવયાણં નમહ જો તસ્સ તણ્ણસુદ્ધિ ” ॥ ૩ ॥

“ મન, વચન અને કાયા એ ત્રણે કરીને કરાતી જે શુદ્ધિ, તે સમ્યક્ત્વ-
ની સાધન ત્રૂત થાય છે. ઇટ્થે મન, વચન તથા કાયાની શુદ્ધિથીજ સમ્યક્ત્વ
ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે જીવ જિનમત શિવાય આ સમગ્ર લોકને અસારપણે માને
છે, ત્યારે તે પહેલી મનઃ શુદ્ધિ કહેવાય છે. શ્રી તીર્થંકર દેવના ચરણ કમલનું
આરાધન કરીને મારું કાર્ય સિદ્ધ થયું નથી, તો પછી વીજા દેવના આરાધનથી
મારું કાર્ય શી રીતે સિદ્ધ થાય ? અર્થાત્ નજ થાય; તેથી હું તીર્થંકર શિવાય
વીજા દેવની આરાધના નહીં કરું. ’ આ પ્રમાણે પોતાને મુખે કહેવું, એ વીજી
વચન શુદ્ધિ કહેવાય છે. જે શસ્ત્ર વગેરેથી હેદાતો હોય, જેદાતો હોય, પીમાતો
હોય અને બલ્લતો હોય, ઊતાં વીજા દેવને જરા પણ કાયાથી નમન નહીં, તો ત્રીજી
કાયા શુદ્ધિ કહેવાય છે. ?-૨-૩

આ પ્રકારે વીજી રીતે પણ સમ્યક્ત્વની ત્રણ પ્રકારની શુદ્ધિ કહેલી છે.

પાંચદૂષણ.

૧ શંકા-ઘટલે રાગદ્વેષથી રહિત, યથાર્થ ઉપદેશના કરનાર અને સર્વજ્ઞ એવા જિનેશ્વરના વચનને વિષે સંશય એ શંકા સમ્યક્ત્વને બાધિત કરનારી છે, તેથી તે સમ્યક્ત્વનું પહેલું દૂષણ કહેવાય છે. તેથી સમ્યક્ત્વ દર્શનીઓએ એ શંકાનો સર્વથા પરિહાર કરવો જોઈએ. વળી તે શંકાથી લોકમાં પણ માણસ પોતાના કાર્યને સિદ્ધ કરી શકતો નથી. શંકાલુ માણસનું કાર્ય નાશ પામી જાય છે. જેઓ નિઃશંક રહેનારા છે, તેઓના કાર્ય અવગચ્છ સિદ્ધ થયેલા દેખાય છે. તે વિષે બે વ્યાપારીઓનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે.

શંકા ઉપર બે વ્યાપારીઓનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ એક નગરીમાં બે વ્યાપારીઓ રહેતા હતા. તેઓ બંને કોઈ પૂર્વ કર્મના યોગથી જન્મથીજ દરિદ્રી હતા. એક વસતે તેઓ જ્યાં ત્યાં જમતા હતા, તેવામાં કોઈ સિદ્ધ પુરુષ તેમના જોવામાં આવ્યો. તેને જોઈ સંપત્તિની સિદ્ધિ કરવાને માટે તેઓ બંને તે સિદ્ધ પુરુષની સેવા કરવા લાગ્યા. એક દિવસે તેમની સેવાજાતિથી પ્રસન્ન થયેલા તે સિદ્ધ પુરુષે તે બંનેની વચ્ચે બે કંથાઓ (મંત્રિત-વસ્ત્રો) આપી. અને તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું, “વેપારીઓ, આ બે કંથા ચમત્કારી છે. તમારે તેને કંઠને વિષે ધારણ કરવી. ૩ માસ સુધી આ કંથા તમે ધારણ કરશો, ઘટલે પડી દરરોજ તે કંથા તમોને પાંચસો સોનૈયા આપશે.” સિદ્ધ પુરુષના આ વચનો સાંજી તે બંને વ્યાપારીઓ તે કંથાઓ લઈ પોતપોતાને સ્થાને આવ્યા. તે બંનેમાંથી એક વ્યાપારી શંકાશીલ હતા, તેણે વિચાર કર્યો કે, “આ કંથા ૩ માસ સુધી ધારણ કર્યા પડી ફક્ત આપશે, એની શી સ્વાત્તી?” આવી શંકા લાવી તેણે તે કંથાનો ત્યાગ કરી દીધો. બીજાએ એવી શંકા કરી નહીં. તેણે નિઃશંક થઈ અને લોકલજ્ઞાને ઢોઠી દઈ તે કંથાને ૩ માસ સુધી ધારણ કરી. આથી તે કંથાના પ્રજાવથી તે મોટી સમૃદ્ધિવાદો શેઠ બની ગયો. તેની આવી સમૃદ્ધિ જોઈ પેલા કંથાને ત્યાગ કરનારા વ્યાપારીને યાવજીવિત પશ્ચાત્તાપ થયા કર્યો. ધનાઢ્ય બનેલો વ્યાપારી યાવજીવિત સુખી, જોગી અને દાની

થયો હતો.”

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સમજણ સ્પષ્ટ જવ્ય પુરુષોએ ઉત્તમ વસ્તુમાં જરા પણ શંકા ન કરવી જોઈએ.

‘કાંક્રા’ એટલે અન્ય દર્શનનો અજિઘ્વાપ. તે ઉત્પન્ન થવાથી પરમાર્થ રીતે શ્રી અરિહંત જગવાને કહેલા આગમ ઉપર અવિશ્વાસ થાયઢે, તેથી તે સમ્યક્ત્વને દૂષણ કહેવાય ઢે. સમ્યક્ત્વંત પુરુષોએ તે કાંક્રા દૂષણનો પરિહાર કરવામાં યત્ન કરવો. કારણકે, લોકમાં પણ કાંક્રા કરનારો પુરુષ ઘણાં દુઃખોનો જાગી થતો દેખાય ઢે. તે વિષે એક દૃષ્ટાંત કહેવાય ઢે.

કાંક્રા ઉપર દૃષ્ટાંત.

“ એક નગરને વિષે કોઈ એક બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે હમેશાં ‘ધારા’ નામની પોતાની ગોત્રદેવીનું આરાધન કરતો હતો. એક વસ્તે તેણે લોકોના મુખથી ‘ચામુંડા’ દેવીનો પ્રજાવ સાંજલ્યો. તે સાંજલી તે ચામુંડા દેવીનું આરાધન કરવા લાગ્યો. એટલે ધારા અને ચામુંડા બંને દેવીઓની આરાધના કરવા લાગ્યો. અને તેમ કરતાં ઘણો સમય વીતી ગયો.

એક વસ્તે તે બ્રાહ્મણ ગ્રામાંતર જતો હતો. માર્ગમાં ચાલતાં એક નદીનું ચોતરફ પૂર આવ્યું. તે પૂરમાં બ્રાહ્મણ સપડાઈ ગયો અને તણાવા લાગ્યો. જ્યારે તે પૂરની બાહેર નીકળી ન શક્યો, ત્યારે તે ઝંચે સ્વરે પોકાર કરી કહેવા લાગ્યો “ હે ધારાદેવી, દોમો દોમો, હે ચામુંડા, મારી રક્ષા કરો, રક્ષા કરો.” આવા પોકારથી તે બંને દેવીઓનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. તેના પોકારથી બંને દેવીઓ ત્યાં હાજર થઈ. પરસ્પર ઇર્ષ્યાથી તે બંનેમાંથી એકે દેવી તે બ્રાહ્મણની સહાય કરવાને ગઈ નહીં. બ્રાહ્મણનું રક્ષણ થયું નહીં. બ્રાહ્મણ આર્ત તથા રૌદ્રધ્યાન ધરતો તે પુરના જલમાં ડુબી ગયો હતો.

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી આત્મ હિતેચ્છુ પુરુષોએ વીજા મતની કાંક્રા ન કરવી. એ પ્રકારે કાંક્રા નામનું સમ્યક્ત્વનું વીજું દૂષણ દૃષ્ટાંત પૂર્વક કહેલું ઢે.

ત્રીજું વિચિકિત્સા દૂષણ.

જિનેશ્વરની આજ્ઞાને અનુસરી ચાલનારા અને શુદ્ધ આચારને ધારણ

કરનારા મુનિ આદિ. આદિ શબ્દથી શ્રાવકો પણ હોવા. તેમની જે નિંદા કરવી, તે વિચિકિત્સા નામે ત્રીજું દૂષણ કહેવાય છે. તે સમ્યક્ત્વને દૂષિત કરનારું હોવાથી તેને દૂષણ તરીકે કહેલું છે. એ વિચિકિત્સા દૂષણને સર્વથા વર્જિત કરવું. જેમને સમ્યક્ત્વ રત્ન પ્રાપ્ત થયેલ છે, અને જેઓ સમ્યક્ત્વને વિષે પ્રયત્નવંત છે, એવા પુરુષોની તથા વીજા દરકોડ પુરુષની નિંદા કરવી યોગ્ય નથી. તેમાં જે નિર્દોષ એવા સાધુ પ્રમુખ ઉત્તમ પુરુષો છે, તેમની નિંદા તો સર્વથા વર્જવી, એવો ન્યાય છે. જે શ્રદ્ધાલુ એવા વીજાની આગળ પોતાના ગુરુજનની નિંદા કરે છે, અને જેઓ સ્વયં મંગલરૂપ અને મંગલના કારણરૂપ એવા ત્યાગી ગુરુઓને સન્મુખ આવતા જોઈ “આ અમંગલનું કારણરૂપ મારે અપશુકન થયાં. હવે આથી મારા કાર્યની સિદ્ધિ નહીં થાય.” આ પ્રમાણે પોતાના મનમાં ચિંતવે છે, તેઓ મહા મૂઢપણાવાળા, જિન-વચનથી વિમુક્ત, એકાંતે મિથ્યાદૃષ્ટિવાળા અને દુષ્કર્મના બંધક જાણવા. જ્ઞાની મહારાજ કહે છે કે, તેવા દુષ્ટ પ્રાણીઓની આલોક તથા પરલોકમાં પ્રાપ્ત કરીને કોઈ વસ્તુ પણ વાંઝિત કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. એ સમ્યક્ત્વનું વિચિકિત્સા નામે ત્રીજું દૂષણ કહેલ છે.

કુદૃષ્ટિ પ્રશંસા.

મિથ્યાત્વની પ્રશંસા કરવારૂપ સમ્યક્ત્વનું ચોથું દૂષણ છે.

કુદૃષ્ટિ એટલે સ્વરાવ દૃષ્ટિવાળા, જેનું શુદ્ધ દર્શન નથી, એવા અશુદ્ધ ધર્મવાદી કુતીર્થી, તેમની જે પ્રશંસા કરવી, તે સમ્યક્ત્વનું ચોથું દૂષણ છે. તે પ્રથમ કહેલા હેતુથી વર્જવું. કારણ કે, તે સમ્યક્ત્વને મલિન કરે છે.

જેઓ કુતીર્થીઓના કાંઈક અતિશય વગેરે જોઈ “આ ઠીક છે, આ મત ગ્રાહ્ય છે, કારણ કે જેની અંદર આવા અતિશયવાળા હોય છે.” આ પ્રમાણે જે પ્રશંસા કરે છે, તે મૂઢ નિષ્કારણ પોતાનું શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ રત્ન મલિન કરે છે.

મિથ્યાત્વીનો પરિચય.

મિથ્યાત્વીઓનો પરિચય રાખવો, એ સમ્યક્ત્વનું પાંચમું દૂષણ છે. ઉપર કહેલા કુદૃષ્ટિઓની સાથે આત્માપ સંત્તાપ પ્રમુખથી પરિચય કરવો, તે પણ સમ્યક્ત્વને દૂષિત કરે છે, માટે એ પાંચમા દૂષણનો સર્વથા પરિહાર કરવો. જેઓ સુદૃષ્ટિ-

વાળા મુનિઓ વગેરે હોય તેમનોજ પરિચય કરવો. કુદૃષ્ટિઓનો પરિચય ન કરવો. કુદૃષ્ટિ—અન્ય મતિઓનો પરિચય કરવાથી નંદ મણિકાર શેઠની પેટે પ્રાપ્ત થયેલ સમ્યક્ત્વરૂપ રત્ન નાશ પામે છે.

નંદ મણિકર શેઠનું દૃષ્ટાંત.

એક વખતે રાજગૃહ નગરને વિષે શ્રી ચરમ તીર્થંકર શ્રી વર્ષ્દમાન પ્રજ્ઞ સમોસર્ગી હતા. શ્રેણિક વગેરે શ્રદ્ધાલુ લોકો તેમને વંદના કરવાને આવ્યા હતા. તે સમયે સૌધર્મ દેવલોકનો નિવાસી દર્ઘરાંક નામે દેવ પોતાના ચાર હજાર સામાનીક દેવતાઓના પરિવાર સાથે ત્યાં પ્રજ્ઞને વંદના કરવા આવ્યો. તેણે સૂર્યા-જ દેવની પેટે શ્રી વીર પ્રજ્ઞની આગલ વત્રીશ પ્રકારનું નાટક કરવા માંડ્યું. તે નાટક કર્યા પછી તે દેવ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. તે પછી શ્રી ગૌતમ ગણધરે જગવંતને પુછ્યું કે, “ જગવન્, આ દેવતાએ આવી ઋષ્ઠિ કયા પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરી છે ?” પ્રજ્ઞે ઉત્તર આપ્યો. ” આ નગરમાં નંદમણિકાર નામે એક શેઠ વસે છે. એક વખતે મારા મુખથી ધર્મ સાંજાળીને તેણે સમ્યક્ત્વ સહિત શ્રાવક ધર્મને અંગીકાર કર્યો. તે પછી ઘણાં કાલ સુધી તેણે શ્રાવક ધર્મ પાળ્યો હતો. એક વખતે કોઈ કર્મના યોગથી તેને કોઈ કુદૃષ્ટિનો પરિચય થયો. તેનો પરિચય વધવાથી તેને કોઈ શુદ્ધ મુનિ મહારાજના પરિચયનો અજાવ થયો. આથી તેના હૃદયમાં મિથ્યા બુદ્ધિ વૃદ્ધિ પામી. તે પૂર્વે ઘણો સદ્બુદ્ધિવાલો હતો, પણ મિથ્યાદૃષ્ટિના સહવાસથી અનુક્રમે બુદ્ધિમાં મંદ જાવને પામી ગયો. તે મિશ્ર પરિણામથી કાલ્પ-ક્ષેપ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે તે નંદ મણિકાર શેઠે ગ્રીષ્મઋતુમાં પોષધ સાથે અઝમનો તપ પ્રહણ કર્યો. બે દિવસે તેણે એ વ્રત પાળ્યું. ત્રીજે દિવસે મધ્ય રાત્રે તેને અતિતીવ્ર જ્વરની તૃષા લાગી. તૃષાની વેદનાથી તેનામાં આર્તધ્યાન ઉત્પન્ન થયું. તે આ પ્રણામે ચિંતવવા લાગ્યો. ” આ સંસારને વિષે જે પુરુષો પરોપકારને માટે વાળ્યો તથા કુવાઓ કરાવે છે, તેઓને ધન્ય છે. ધર્મના ઉપદેશકોએ નવાણ કરાવવાના ધર્મને ઉત્તમ કહ્યો છે. જેઓ તે ધર્મને નિંદે છે, તેઓની યુક્તિ ઓછી છે. વાલ્ય કુવા વગેરે નવાણ કરાવનારાને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે. ”

“ધન્યાસ્ત એવ સંસારે કારયંતિ બહૂનિયે।

વાપી કૂપાદિ કૃત્યાનિ પરોપકૃતિ હેતવે ॥૧॥

ધર્મોપદેશકૈશ્વાપિ પ્રોક્તો ઽસૌ ધર્મ ઉત્તમઃ ।

યેત્વાહુર્હૃષ્ટતામત્ર તદ્વૃત્તિર્દશ્યતે વૃથા ॥૨॥”

“ જેઓ વાવ્ય, કુવા વગેરેના કૃત્યો પરોપકારને માટે કરાવે છે, તેઓ આ સંસારમાં ધન્ય છે. ધર્મના ઉપદેશકોએ એ ધર્મને ઉત્તમ કહેલો છે. જે લોકો એ ધર્મને દૂષિત કહે છે, તેમનું વચન વૃથા છે. ” ૧-૨

વક્ત્રી કહું છે કે,

“ગ્રીષ્મર્તૌ દુર્બલાઃ સત્વાસ્તૃષાર્તા વાપિકાદિષુ ।

સમાગત્ય જલ્લં પીત્વા જવંતિ સુખિનો યતઃ ॥૩॥”

“ ગ્રીષ્મરૂતુને વિષે દુર્બલ પ્રાણીઓ, તૃષાથી પીનિત થઈ વાવ્ય અથવા કુવા વગેરેમાં આવીને જલ્પાન કરી સુખી થાય છે. ”

“ અતોહમપિ ચ પ્રાતર્વાપીમેકાં મહત્તરામ્ ।

કારયિષ્યામિ તસ્માન્મે સર્વદા પુણ્યસંભવઃ ” ॥ ૪ ॥

“ એથી હું પણ પ્રાતઃકાલે એક મોટી વાવ્ય કરાવીશ, તેથી મને સર્વદા પુણ્ય થવાનો સંજવ છે. ” ૪

આ પ્રમાણે મનમાં ચિંતવતા તેણે વાકીની સર્વ રાત્રિ પ્રસાર કરી પ્રાતઃ-કાલે પારણું કરી શ્રેણિકરાજાનો હુકમ લઈ તે વૈજારગિરિ પર્વતને વિષે આવ્યા અને ત્યાં આવીને તેણે એક મોટી વાવ્ય કરાવી. તે વાપિકાની ચારે દિશાએ અનેક પ્રકારના વૃક્ષોથી સુશોજિત અને દાનશાળા, મઠ મંરૂપ તથા દેવકુલ પ્રમુખ થી મંનિત એવા વન કરાવ્યા. મિથ્યાત્વીના પરિચયથી આ પ્રમાણે તેણે પોતાના ધર્મનો ત્યાગ કરી દીધો. અનુક્રમે પ્રબલ કર્મનો ઉદય થવાથી તેનામાં મોટા સોલ રોગ ઉપ્પન્ન થયા. તે સોલ રોગના નામ આ પ્રમાણે છે. ૧ કાસ, ૨ શ્વાસ, ૩ જ્વર ૪ દાહ, ૫ કુક્ષિમાં શૂલ, ૬ જગંદર, ૭ હરસ, ૮ અજીર્ણ, ૯ દૃષ્ટિરોગ, ૧૦ પૃષ્ઠ શૂલ, ૧૧ અરુચિ, ૧૨ જુજલ્લી, ૧૩ જલ્લોદર, ૧૪ માથાની પીના, ૧૫ કર્ણ વેદના અને ૧૬ કોદ આ સોલ રોગો તેને ચારે પીના કરવા લાગ્યા. આ રોગોથી

जेनुं शरीर पीडित थयेतुं ठे, एवो ते शेठ अतिशय वेदना जोगवी मृत्यु पामी गयो. मरण वखते तेनुं ध्यान तेनी वाव्य उपर हतुं, तेथी ते मरण पामीने तेज वाव्यमां गर्जज देरुकापणे उत्पन्न थया. ते वाव्य जोड़ने ते वाव्य पोतानी करावी ठे, एम थतां तेने जाति स्मरणज्ञान उत्पन्न थइ आव्युं. ते ज्ञान उत्पन्न थवाथी तेना जाणवामां आव्युं के, जैन धर्मनी विराधना करवाथी आ फल प्राप्त थयुं छे, तेथी तेना हृदयमां वैराग्य उत्पन्न थइ आव्युं. आथी ते देरुको विचार करवा द्वाग्यो के, " आजथी हवे मारे निरंतर ठठ तप करवो. पारणाने दिवसे वाव्यना कांठा उपर आवी स्नान करता एवा द्वाकोथी प्रासुक थयेदा जद्वनुं पान करवुं अने प्रासुक थयेद्वी मृत्तिकानुं जड़ण करवुं. " आवो विचार करी तेणे तेवो अजिग्रह धारण कर्यो.

एक वखते ते वाव्यने विषे स्नान करवाने आवता एवा द्वाकोथी मारुं आगमन तेना सांजळवामां आव्युं, तेथी मने ते पोताना पूर्व जवनो धर्माचार्य मानी एक सहस्र पत्रवातुं कमळ मुखमां दइ मने वंदना करवाने नीकळ्यो. ते वखते केडवाएक दयावु द्वाको मने वंदना करवा आवता हता, तेमणे दयाबुद्धिथी ते देरुकाने वारंवार वाव्यना जद्वमां नांखवा मारुयो. उतां पण मने वंदना करवामां एकाग्रचित्तवाळो ते देरुको वाव्यमांथी वाहेर नीकळी जेवामां आवतो हतो, तेवामां जक्तिथी जेनुं मन उड्ढास पामेतुं ठे एवो श्रेणिकराजा वणो परिवार दइने मने वंदन करवा आवतो हतो, ते तेज मोग नीकळ्यो. कर्म योगे ते देरुको श्रेणिकराजाना घोरानी खरी नीचे चकदाइ गयो. शुज ध्यानथी त्यांज मृत्यु पामी ते सौधर्म देवद्वोकने विषे दर्दुरांक नामे महा समृद्धिवान् देवतारूपे उत्पन्न थयो. तरतज तेने अवधिज्ञान उत्पन्न थयुं. तेथी तेणे पोताना पूर्व जवनो वृत्तांत अवद्वोकी अहीं मारा समवसरणनी बीना जाणी तत्काल अहीं मने वंदना करवाने आव्यो अने पोतानी सर्व समृद्धि देखानी पावो पोताना स्थान प्रत्ये चाद्व्यो गयो. हे गौतम, ए प्रमाणे ए दर्दुरांक देवनो वृत्तांत में तमने कह्यो ठे."

गौतम मुनि ए पुनः प्रजुने प्रश्न कर्यो " जगवन, ए देवता अर्हाथी च्यवीने क्यां जशे ? " जगवाने कह्युं, " ते महाविदेह क्षेत्रने विषे उत्पन्न थशे."

मिथ्यात्वीना परिचयथी केवुं नगारुं फल मळे ठे ? ते विषे आ नंदमणि-

કારતું દષ્ટાંત સાંજલી સમ્યક્ત્વવંત પુરુષોએ સર્વથા કુદૃષ્ટિના પરિચયનો ત્યાગ કરવો. અને સમ્યગ્દૃષ્ટિના પરિચયને વધારવો.

આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વને દૂષિત કરનારાં સમ્યક્ત્વના પાંચ દૂષણો જે કહેવામાં આવ્યા તેઓથી સમ્યક્ત્વ મલ્લિન થાય છે, માટે તે પાંચે દૂષણોનો સર્વથા પરિહાર કરવો.

સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રજાવક.

હવે સમ્યક્ત્વના આઠ પ્રજાવક કહે છે. જેનાથી સમ્યક્ત્વનો પ્રજાવ વધે તે પ્રજાવક કહેવાય છે.

૧ પ્રવચની પ્રજાવક.

પ્રવચન એટલે દ્વાદશાંગી. તે જેને અતિશયની પેટે હોય તે પ્રવચનની કહેવાય છે. વર્તમાનકાલને યોગ્ય એવા જે જે સૂત્રો છે, તેના અને તેના અર્થના ધારણ કરનારા—તીર્થના વહન કરનારા જે આચાર્ય તે પ્રવચની કહેવાય છે. દેવર્ધિગણી ક્રમાશ્રમણાદિક પ્રથમ પ્રવચનના પ્રજાવક થયા હતાં.

દેવર્ધિગણિની કથા.

એક વચ્ચે રાજગૃહી નગરીને વિષે ચરમ તીર્થંકરશ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞ સમો-સર્યા હતા. દેવતાઓએ મનોહર સમવસરણ રચેલું હતું. વાર પરિપદો તેમાં એકઠી મળી હતી. તે વચ્ચે સુધર્મા ઇંદ્ર આવ્યો. તે જગવાનને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને વંદન કરી પોતાને યોગ્ય સ્થાને બેઠો. તે પડી પ્રજ્ઞે જલ્પ સહિત મેઘના જેવા ધ્વનિથી સ્વરની મધુરતાથી પરમાનંદરૂપ અમૃતને ઝરનારી, મહા નિર્બિઝ મોહરૂપ અંધકારનો નાશ કરનારી, સર્વ જગત્તાં પ્રાણીઓને ચમત્કાર કરનારી અને મનને હરનારી એવી દેશના આપી. દેશનાને અંતે સૌધર્મપતિ ઇંદ્રે વિનયથી વીરપ્રજ્ઞને પુછ્યું, “ જગવન્, આ અવસર્પિણી કાલ્પમાં તમારું તીર્થ કેટલો કાલ્પ પ્રવર્તશે. પડી શી રીતે તેનો વિચ્છેદ થશે ? ” ઇંદ્રનો આ પ્રશ્ન સાંજલી વીર પ્રજ્ઞે કહ્યું, હે ઇંદ્ર, એકવીશ હજાર વર્ષ દુષ્પ્રમા નામે પાંચમા આરા સુધી મારું તીર્થ પ્રવર્તશે. તે પડી પાંચમા આરાના બેઢલે દિવસે પેહેલા પોહોરમાં ૧ શ્રુત, ૨ સૂરિ, ૩ ધર્મ અને ૪ સંઘ-એ ચાર વિચ્છેદ પામશે. બીજે પોહોરે વિમલ્લવાહન રાજા થતા તેનો

સુધર્મા નામે મંત્રી અને રાજનીતિ નાશ પામી જશે. સાયંકાળે વાદર અગ્નિનો વિ-
ચ્છેદ થઈ જશે. આવી રીતે મારા તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જશે.

ઈંદ્રે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો; “ સ્વામી, તમારું પૂર્વગત શ્રુત કેટલો કાલ રહેશે?”
પ્રજુએ ઉત્તર આપ્યો. “ ઈંદ્ર, એક હજાર વર્ષ પર્યંત મારું પૂર્વગત શ્રુત રહેશે. તે
પછી તેનો ઉચ્છેદ થઈ જશે.

ઈંદ્રે પુનઃ પુછ્યું,—સ્વામી, કયા આચાર્ય મહારાજની પઢી સર્વ પૂર્વગત
શ્રુત વિનાશ પામશે ? ” પ્રજુ બોલ્યા—“ દેવર્ષિગણી ક્રમાશ્રમણની પઢી સર્વ પૂર્વ-
ગત શ્રુત વિચ્છેદ પામી જશે. ” ઈંદ્રે ફરીથી પુછ્યું, “ જગવન્, જે દેવર્ષિગણી
થવાના છે, તેમનો જીવ હાલ ક્યાં છે ? ” પ્રજુએ કહ્યું, “ ઈંદ્ર, જે તારા પેદલ
સૈન્યનો અધિપતિ આ હરિણગમેષી દેવ તારી પાસે રહેલો છે, તે દેવર્ષિગણીનો
જાવી જીવ છે. પ્રજુનાં આ વચન સાંજળી ઈંદ્ર વિસ્મય પામી ગયો અને તે પો-
તાની પાસે રહેલા હરિણગમેષી દેવની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. તે દેવે પણ આ
પોતાનો વૃત્તાંત સાંજળી કીધો. તે પઢી ઈંદ્ર પરિવાર સહિત પ્રજુને નમી પોતાને
સ્થાને બાંધ્યો ગયો.

તે હરિણગમેષી દેવે અનુક્રમે આયુષ્યના દલિયાની હાનિ થતાં ૭ માસનું
આયુષ્ય થાકતાં મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધ્યું, તે પઢી પોતાની પુષ્પમાલાનું કરમાઈ જવું
અને કલ્પવૃક્ષોનું કંપન વગેરે ચ્યવવાના ચિન્હો દેસી તેણે ઈંદ્રને આ પ્રમાણે
વિનંતિ કરી. “ સ્વામી, તમે અમારા પોષણ કરનારા પ્રજુ ઓ તેથી મારા પર કૃ-
પા કરી દેવલું કરો કે, જેથી મને પરજીવને વિષે ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય. હું ફરીથી
યોનિરૂપ યંત્રના સંકટમાં પડી બે પ્રકારના અંધકારથી જેના ચેતનનો અને ચક્ષુ-
નો લોપ થયેલો છે એવો બની ગર્જની ઔરમાં લોપાણ્ણ શરીરને અગ્નિથી તાપ
થાય અને સૂચી (સોઈ)ના સમૂહથી પણ અધિક શરીરને વેદના થાય, તેવા
દુઃખો જોગવવા જતાં હું ધર્મકરણીને જીલ્લી જણા, માટે મારે સ્થાને ઉત્પન્ન થયેલા
બીજા હરિણગમેષી દેવને મને બોધ કરવા મોકલજો. ઇથી આપનું સ્વામિપણું પર
જીવને વિષે પણ સફળ થશે. ”

તે દેવતાના આ વચનો ઈંદ્રે અંગીકાર કર્યા, તોપણ એ હરિણગમેષી
દેવતાએ પોતાના વિમાનની જીંત ઉપર વજ્ર રત્નવસ્ત્ર નીચે પ્રમાણે અક્કરો લખ્યા.

“ જે હરિણગમેષી દેવ આ સ્થાને ઉત્પન્ન થાય, તેણે મને પરજવને વિષે પ્રતિબોધ કરવો. જો તે નહીં કરે તો તેને ઇંડના ચરણકમલની સેવામાં વિમુક્ષ-પણાનો દોષ દ્વાગશે. ”

આયુષ્ય પૂર્ણ થયા પછી તે હરિણગમેષી દેવ ત્યાંથી ચ્યવીને જંબૂદ્વીપમાં આવેલા નરતક્ષેત્રની અંદર સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં વેલાકુલનગરના રાજા અરિદમનના સેવક કાર્મર્દિ કૃત્રિયની સ્ત્રી કલાવતીની કુક્ષિને વિષે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તે કાર્મર્દિ સેવક કાશ્યપ ગોત્રી હતો. જ્યારે એ ગર્ભમાં આવ્યો ત્યારે તેની માતા કલાવતીએ સ્વમાને વિષે એક મહાર્દિક દેવને જોયો હતો. અનુક્રમે શુદ્ધ દિવસે એ પુત્રનો જન્મ થયો. તેનું નામ દેવર્દિક પાડ્યું. પાંચ ધાત્રીઓથી પાલન કરાતો તે પુત્ર બાર વર્ષનો થયો. પિતાએ તેને બે કન્યાઓ પરણાવી. દેવર્દિક તે કન્યાઓની સાથે વિષય જોગ જોગવતો હતો. તે યુવાન થયો ત્યારે તેને અધર્મી જનોનો સહ-વાસ થયો હતો. પોતાની સમાન વયના રાજપુત્રો તથા કૃત્રિય પુત્રોની સાથે તે સીકારની વાર્તા કરતો હતો. તે ધર્મની વાર્તા જાણતો નહીં તેમ સાંજીલતો પણ નહીં. તે આ રીતે પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતો હતો.

હવે પેલા વિમાનને વિષે નવો હરિણગમેષી દેવ ઉત્પન્ન થયો. ઉત્પત્તિ સમયે જે પૂજા આદિ કરણી કરવા યોગ્ય હે, તે કરી તે સુધર્મા ઇંડની સજામાં સેવાને માટે આવ્યો. તેને દેખી ઇંડે પુછ્યું કે, “ તું નવો ઉત્પન્ન થયો હે ? ” તે-ણે હા કહી એટલે ઇંડે તેને આજ્ઞા કરી કે, તારા સ્થાન ઉપર થયેલા પેહેલાના હરિણગમેષી દેવને તારે પ્રતિબોધ કરવો. ” ઇંડની આ આજ્ઞા તેણે અંગીકાર કરી. તે પછી તે પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

એક વચ્ચે તે હરિણગમેષી દેવે પોતાના વિમાનની દીવાલ ઉપર પેલા અક્ષરો અવલોક્યા. તે વાંચી તેણે એક પત્ર લખ્યો. તેમાં નીચે પ્રમાણે શ્લોક લખ્યો હતો.

“ સ્વજિત્તિલિખિતં વાક્યં, મિત્ર ત્વં સપદ્મી કુરુ ।

હરિણગમેષિકો વક્તિ, સંસારં વિષમં ત્યજ ॥ ૧ ॥ ”

“ હે મિત્ર, તારા વિમાનની જીંતે લાંબેલું વાક્ય તું સફલ કર. અને હરિણમેષી દેવ કહે છે કે, આ વિષમ સંસારને ઊંઝી દે. ? ”

આ શ્લોક લાંબી તેણે પોતાના એક સેવકને બોલાવી કહ્યું કે, “ આ પત્ર તારે દેવર્ષિને આપવો. ” એમ કહી તે સેવકને વિદાય કર્યો. તે સેવક જ્યાં દેવર્ષિ હતો ત્યાં આવ્યો અને આકાશમાં રહી તે પત્ર તેની પાસે નાંખ્યો. દેવર્ષિ-એ આકાશમાંથી પડતા તે પત્રને લેખી લાંબે વાંચ્યો, પણ તેનો અર્થ તેના સમજવામાં આવ્યો નહીં. તે પછી કેટલોક સમય बीती ગયો. પછી પેલા દેવતાએ સ્વપ્નામાં આવી તેને એ શ્લોક કહ્યો, તોપણ દેવર્ષિ પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં.

એક વખતે દેવર્ષિ સીકાર કરવાને નીકળ્યો હતો. કોઈ અટવીમાં આવતાં એક વરાહ તેની નજરે આવ્યો. તત્કાલ તેણે પોતાના ધોરને વરાહની પુંઝે દોર્યાવ્યો. વરાહની પાઠલ તે અટવીમાં દૂર ચાલ્યો ગયો. તેવામાં પેલા હરિણમેષી દેવે તેને જય બતાવ્યો. એક કેશરીસિંહ ઝડપે છે અને પાઠલ મોટો ચાલુ છે, તે ચાલુની બે પડખે બે મોટા વરાહ ધુધુર શબ્દો કરતાં ઝડપે છે. નીચે ધરતીકંપ થાય છે અને ઊપરથી પથરાનો વર્ષાદ પડે છે. આ પ્રમાણે મૃત્યુના જયને ઉત્પન્ન કરનારા કારણોને લેખી તે દેવર્ષિ જયથી વ્યાકુલ થઈ ગયો. અને ચારે દિશા તરફ જોવા લાગ્યો. તેણે ચોતરફ જોયું પણ કોઈ તેના મરણનો નિવારક જોવામાં આવ્યો નહીં, તેથી તે વિશેષ ચિંતા કરવા લાગ્યો. તે સમયે પેલા દેવતાએ રુદ્ર દૃષ્ટિ વિલોકીને કહ્યું, “ કેમ હજી સુધી મારા કહેલા શ્લોકનો અર્થ નથી જાણતો ? ” દેવર્ષિએ જય પામીને કહ્યું, “ હું કાંઈપણ જાણતો નથી. ” પછી તે દેવતાએ તેને તેના પૂર્વજવનો બધો વૃત્તાંત કહી સંજ્ઞાવ્યો. અને પછી કહ્યું કે, ‘ જો તું વ્રત ગ્રહણ કર તો તને ઊંઝી-આ મરણાંત કષ્ટમાંથી તારું રક્ષણ કરું. ” તે સાંજઠી તે દેવર્ષિએ તે અંગીકાર કર્યું, પછી તે દેવતાએ તે દેવર્ષિને ત્યાંથી ઊપાસી દોહીતાચાર્યની પાસે મુક્યા અને ત્યાં તેમણે જિનેશ્વર જગવાનની દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષિત થયેલા દેવર્ષિએ આગમનું પૂર્ણ જ્ઞાન સંપાદન કર્યું અને પોતે યથાર્થ ગીતાર્થ થયા. ગુરુની પાસે જેટલું પૂર્વશ્રુત હતું, તેટલું તેમણે જાણી લીધું. તે પછી તેઓ શ્રી કેશીગણધરના સંતાનિક દેવગુપ્ત ગણી પાસે આવ્યા અને તેમની પાસે પ્રથમ પૂર્વ અર્થયુક્ત અને બીજું પૂર્વ માત્ર સૂત્રરૂપે જાણ્યા હતા. તેમના વિદ્યાગુરુ

સ્વર્ગવાસી થયા પછી ગુરુમહારાજાએ દેવર્ષિને ગીતાર્થ જાણી પોતાની પાટે સ્થાપિત કર્યા અને તેમને ગણીપદ આપ્યું. અને બીજા ગુરુએ તેમને ક્રમાશ્રમણ પદ આપ્યું. ત્યારે મહાનુજાવ દેવર્ષિ ગણી ક્રમાશ્રમણ, એ નામથી પ્રખ્યાત થયા હતા.

તે સમયે પાંચસો આચાર્યો વિદ્યમાન હતા, તેઓમાં દેવર્ષિગણી ક્રમાશ્રમણ યુગ પ્રધાનપદને ધારણ કરનાર, કલ્પિકાલ કેવલ્લી, સર્વ સિદ્ધાંતની વાંચના આપનારા, અને જિનશાસનની પ્રજાવના કરનારા થયા હતા.

એક વખતે મહાનુજાવ દેવર્ષિગણી શ્રી શત્રુંજય પર્વત ઉપર આવ્યા હતા. ત્યાં વજ્રસ્વામીએ સ્થાપેલ શ્રી આદીશ્વર પ્રત્નની પ્રતિમાને નમી તેમણે શ્રી કવચયક્ષ્મીની આરાધના કરી હતી. શ્રી કવચયક્ષ્મી પ્રત્યક્ષ થઈને ગણીને કહ્યું કે, “મારું શું કામ છે?” તે વખતે મહાનુજાવ દેવર્ષિગણીએ કહ્યું, હે યક્ષદેવ, હમણાં બાર વર્ષનો છુકાલ થયેલો છે. શ્રી સ્કંદિલાચાર્યે મથુરામાં સિદ્ધાંતની વાંચના કરી, તો પણ્વાલ્લતા સમયને અનુસારે મંદબુદ્ધિપણથી સાધુઓ આગમોને વિસરી જાય છે, અને જશે. તેથી તમારી સહાયથી તે સિદ્ધાંતોને તામ્રપત્ર ઉપર લેખવાની મારી ઇચ્છા છે. તેમ કરવાથી જિનશાસનની ઉન્નતિ થશે. કારણ કે, મંદ બુદ્ધિવાળા પુરુષો પણ પુસ્તકનું અવલંબન કરીને સુખે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી શકશે.”

દેવર્ષિગણીના આ વચનો સાંજળી તે યક્ષ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યો “હું તમોને એ કાર્યમાં સાંનિધ્ય કરીશ. તમો સાધુઓને એકઠા કરો. પછી આચાર્યે કહ્યું કે, તમો મણી, તામ્રપત્ર વિગેરેનો મોટો જથ્થો એકત્ર કરાવો. કેટલાએક લઘીઆને પણ એકઠા કરો. અને તે સાથે સાધારણ હવ્ય પણ એકત્ર કરો.” આ પ્રમાણે કહી તે ગણી ત્યાંથી વિહાર કરીને વલ્લ્લીપુરમાં આવ્યા હતા. ત્યાં પેલા યક્ષે પુસ્તક લેખવાની સર્વ સામગ્રી એકઠી કરી હતી. પછી વૃદ્ધ અને ગીતાર્થ દેવર્ષિગણી જેમ જેમ અંગ-અંગના આલાવા કહેતા ગયા, તેમ તેમ લઘીઆઓએ પ્રથમ સ્વરૂપે લેખી લીધા. તે પછી તે ગણી મહારાજાએ સંયોજના કરાવી મૂલ પત્રમાં લેખાવ્યા હતા. અથવાપિ પણ તે કારણને લઈને અંગોને વિષે અપાંગોની સાફી આપવામાં આવે છે. વઢી વચ્ચે વચ્ચે વિસંવાદની સંખ્યાનો

નિયમ ન હોવાથી માયુરી વાચના પણ દેखाइ આવે છે. તેમ વઠી પૂર્વે આર્યરક્તિસૂરિ મહારાજાએ સિદ્ધાંતોને વિષે જુદા જુદા અનુયોગ કર્યા, સ્કંદિલાચાર્યે તેમની વાંચના કરી અને દેવર્ષિગણીએ તેમને પુસ્તકારૂઢ કર્યા હતા. તે કારણને લઈને સુધર્મા સ્વામીના વચનો કોઈ કોઈ ઠેકાણે વિસંસ્પૃહ દેખાય છે. એટલે તેમાં પાઠાંતરો જોવામાં આવે છે; તે પણ આ દુષ્પ્રમાણ કાલ્પનોજ પ્રજાવ છે. તથાપિ સમ્યક્ દૃષ્ટિ જીવોએ આ જિન આગમને વિષે જરા પણ સંશય કરવો નહીં. તે સમયે દેવતાના સાંનિધ્યથી એક વર્ષની અંદર એક કોટી પ્રમાણ જૈન પુસ્તકો લખવામાં આવ્યા હતા. શ્રીવીરપ્રજ્ઞના નિર્વાણ પછી નવસો એંશી વર્ષ અતિક્રાંત થયા પછી સર્વ સિદ્ધાંતોના લખનાર અને યુગ પ્રધાન પદને ધારણ કરનાર શ્રી દેવર્ષિગણી ક્ષમાશ્રમણ શ્રી જિનશાસનની વહુ પ્રકારે પ્રજાવના કરી ઢેવટે સિદ્ધગિરિ ઉપર અનશન કરી દેવલોકે ગયા હતા.

આવા પ્રકારના આચાર્યો શ્રી જિનશાસનના પ્રજાવક કહેવાય છે. બીજા ધર્મકથા નામે પ્રજાવક કહેવાય છે. જેમની ધર્મકથા પ્રશસ્ત હોય તે ધર્મકથા કહેવાય છે. તેઓ ક્ષીરાશ્રવ લલિત પ્રાપ્ત કરી જલ્પ સહિત મેઘની ગર્જના જેવી વાણી વડે આક્રેપણી, વિક્રેપણી, સંવેદની, અને નિવેદની-એવી ચાર જાતની દેશના વડે લોકોના મનને પ્રમોદ ઉત્પન્ન કરે તેવી ધર્મ કથાઓ કરે છે અને તેમનાથી ઘણાં જીવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરે છે. તેવા ધર્મકથા શ્રી નંદિષેણ વિગેરે હતા.

તે ચાર પ્રકારની કથાઓના લક્ષણો.

૧ જેમાં હેતુ દૃષ્ટાંત વડે સ્યાદાદની પદ્ધતીથી પોતાનો મત સ્થાપન કરવામાં આવે, તે આક્રેપણી કથા કહેવાય છે.

૨ જેમાં પૂર્વાપર વિરોધવડે મિથ્યા દૃષ્ટિના મતનો તિરસ્કાર કરવામાં આવે તે વિક્રેપણી કથા કહેવાય છે.

૩ જે માત્ર સાંજલવાથી જીવ્ય જીવોને મોક્ષનો અજિજ્ઞાપ થાય, તે સંવેદની કથા કહેવાય છે.

૪ જેમાં સંસારના જોગના અંગની સ્થિતિ-સંક્રાન્તિ માત્ર વર્ણન કરવાથી

જ જીવ્ય જીવોને તે વૈરાગ્યનું કારણ થાય, તે નિર્વેદની કથા કહેવાય છે.

ધર્મકથા શ્રી નંદિષેણનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ એક નગરમાં મુખપ્રિય નામે એક ધનવાન બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એક વખતે તેણે મિથ્યાત્વથી મોહિત થઈ યજ્ઞ કરવાનો આરંભ કર્યો. તે યજ્ઞમાં રાંધેલા અન્નની રક્ષા કરવા માટે તેણે એક જીમ નામના પોતાના સેવકને આજ્ઞા કરી. તે વખતે તે જીમે એવો ઠરાવ કર્યો કે, બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા પછી જે બાકી અન્ન રહે તે મને આપવું. 'આવા ઠરાવથી તેણે તે અન્નની રક્ષા કરવાને કબુલ કર્યું હતું. મુખપ્રિય બ્રાહ્મણે તે ઠરાવ કબુલ કર્યો અને તે જીમને અન્નની રક્ષા કરવાને રાજીનો. તે ગૃહસ્વામી મુખપ્રિય બ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણો જમી રહ્યા પછી વધેલું અન્ન પોતાના સેવક જીમને આપી દીધું. જીમ સેવાવૃત્તિ કરતો હતો, તોપણ તે સમ્યક્ દૃષ્ટિ હતો. તેણે તે અન્નથી જૈન મુનિઓને પ્રતિજ્ઞાજિત કર્યા. અને બીજા અન્ય દર્શનીઓને પણ દયા દાનની બુદ્ધિથી આપ્યું; આથી તે જીમે જોગકર્મ ઉપાર્જન કર્યું. કેટલેક સમયે એ જીમ સેવક મૃત્યુ પામીને દેવતા થયો. દેવતાના સુખ જોગવાં ત્યાંથી ચ્યવીને તે રાજગૃહ નગરીના રાજા શ્રેણિકને ઘરે પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં તેનું નંદિષેણ નામ પાડવામાં આવ્યું. પેલા મુખપ્રિય બ્રાહ્મણનો જીવ મૃત્યુ પામી કેટલાક જવ જમી તે કાળે કદલીના વનને વિષે કોઈ હાથિઓના ટોળામાં એક હાથિનીની કુક્ષિને વિષે ઉત્પન્ન થયો. તે વખતે હાથિનીઓના યૂથપતિ ગર્જેન્દ્ર વિચાર કરતો કે, જો કોઈ નવીન હાથી મોટો યૂથપતિ થશે, તો તે મારો પરાજીત કરશે. "આવું વિચારી તે યૂથપતિ હાથિનીઓને પ્રસવ સમયે કોઈ હાથી અવતરે ત્યારે તેને હળી નાંખતો હતો. જેના ગર્ભમાં પેલા મુખપ્રિય બ્રાહ્મણનો જીવ અવતરેલ તે હાથિની તે યૂથપતિથી પોતાના ગર્ભનું અકુશલ જાણી કપટથી લંગરી થઈ અને હલ્લે હલ્લે હાથીની પાછલ ચાલવા લાગી. કોઈ કોઈવાર એક બે દિવસે તે પોતાના યૂથપતિના ટોળાને મળવા લાગી. એક વખતે કપટ કરી હાથિની ટોળાથી વિઘ્ન પડી કોઈ તાપસના આશ્રમમાં આવી તેણી પોતાની સુંદરને તે દયાહુ તાપસના ચરણનો સ્પર્શ કરવા લાગી અને તેને વારંવાર નમવા લાગી. દયાહુ તાપસોએ તે હાથિનીને ગર્ભવતી જાણી તારો ગર્ભ કુશલ રહો ' એમ આશીષ આપી પોતાના આશ્રય નીચે રાખી. હાથિનીએ એક

दिवसे एक पुत्रने जन्म आप्यो. तापसना पुत्रोए तेनी परिपादना करवा मांकी अने ते गजपुत्र सुरक्षित थयो. हाथिणी अरण्यमां चरवा जती अने आश्रममां पोताना पुत्रने स्तनपान करावा आवती हती. हाथिणीनुं ते बादक उछरवा द्वाग्युं अने तापसोना बादकोनी साथे क्रीडा करवा द्वाग्युं. तापसोना कुटुंबोनी साथे हत्तीमद्वी गयेदो ते गजबादक हंमेशां पोतानी सुढमां जद्व द्वावी आश्रमना वृद्धोने सिंचन करतो हतो. आ प्रमाणे वृद्धोने सिंचन करतां गजेंडना बादकने जोड़ने ते तापसोए तेनुं नाम सेचनक पाड्युं. ते सेचनक ते स्थळे उछरी वृद्धि पामी त्रिश वर्षनो गजेंड थयो. एक वखते ते महान् हस्ती वनमां फरतो पेक्षा मोटा गजेंडना जोवामां आव्यो. तत्काद्व ते गजेंड तेना उपर धसी आवतां आ युवान हस्तीए पोताना उग्र बद्धथी ते यूथपति गजराजने मारी नांख्यो. अने पोते यूथपति बनी गयो. तेणे विचार्युं के “ जेम मारी माताए पेक्षा यूथपतिना जयथी मने तापसोना आश्रममां जणी मोटो कराव्यो, तेवी रीते बीजी हाथिणीओ न करे. ” आवुं धारी पोतानुं यूथ द्वाइ तापसोना आश्रममां गयो अने त्यां ते तापसना जुंपराने तेणे जांगी नांख्युं. ते जोड़ तापसो तेनी उपर रोषाविष्ट थइ गया अने ते प्रदेशना राजा श्रेणिकनी पासे तेनी फरीयाद करी. राजा श्रेणिक तापसोनुं ते कष्ट जोड़ कांड प्रयोगथी ते नवीन यूथपतिने बंधनमां द्वाव्यो. अने बंधनना स्थानमां यंत्रवादी सांकळोथी तेने बंधाव्यो.

एक वखते तापसोए ते बांधेदा सेचनक हाथीने जोड़ने कहुं के, ‘ तैं जेवुं कर्म कर्युं, तेवुं तने फद्व मळ्युं डे. ’ आ वाक्य सांजळतांज ते गजेंड क्रोधातुर थइ गयो अने तत्काल ते बंधनने तोमी ते तापसोने मारवाने पाडळ दोड्यो. तापसो व्याकुलपणाना शद्धो पोकारता नाशी गया. तापसोनो पोकार सांजळी श्रेणिक राजानो पुत्र नंदीषेण ते हस्तीने वश करवा मोटे दोमी आव्यो. नंदीषेणने जोतांज ते गजेंड तत्काद्व उहापोह करवा द्वाग्यो. अने तेम करतां तेने अवधिज्ञान उत्पन्न थइ आव्युं. तेने पोताना पूर्व जवनो वृत्तांत याद आवी गयो. कुमार नंदीषेण पण ते हाथीने जोड़ स्निग्ध हृदयवादो थइ गयो. पूर्व जवना स्नेहथी तेणे गजेंडने केटलाएक वचनो कही प्रतिबोध आप्यो. पत्नी संतुष्ट थयेदा गजेंडनी उपर बेसी कुमार नंदीषेण तेने बंधन स्थानमां द्वाव्यो अने त्यां तेने बांधी दीधो.

આ સ્વર સાંજઠી શ્રેણિકરાજાએ પ્રસન્ન થઈ પોતાના કુમારનો જોરે સત્કાર કર્યો અને તેને પાંચસો કન્યાઓ પરણાવી. એક વખતે શ્રીવીર જગવાન રાજગૃહ નગરીમાં સમોસર્યા. આ ગુજ સ્વર સાંજઠી તેમને વંદન કરવાને પોતાના પિતા શ્રેણિક રાજની સાથે કુમાર નંદીષેણ પણ ગયો હતો. શ્રીવીરપ્રજ્ઞે ધર્મે-દેશના આપી. તે સાંજઠી નંદીષેણ પ્રતિબોધ પામ્યો. તત્કાલ નંદીષેણે વીરપ્રજ્ઞની પાસે દીક્ષા આપવાની માગણી કરી. તત્કાલ પ્રજ્ઞે વિચાર્યું કે, “ અમારાથી તેને ધર્મની વૃદ્ધિ થશે. ” આત્મ વિચારી ‘ યથા સુખં. દેવાનુપ્રિય ’ એમ કહી પડી ‘ આને પ્રતિબંધ કરશો નહીં ’ એવું બીજું વાક્ય કહ્યું નહીં કારણ કે, તેમણે જાણ્યું હતું કે, આગલે ઉપર આ નંદીષેણને વ્રતમાં વિઘ્ન થવાનું છે.

નંદીષેણ કુમાર તે પડી પ્રજ્ઞને વાંદી ઘેર આવ્યો. તેણે વ્રત લેવાને માટે પોતાના માતાપિતાની આજ્ઞા મેલવી. પડી તે મોટા ઉત્સવ પૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરવા તત્પર થયો. આ વખતે શાસન દેવતાએ આકાશ વાણીથી જાણાવ્યું, “ કુમાર નંદીષેણ, તું દીક્ષા લેવાને તૈયાર થયો છે, પણ હજી તારે જોગનિક કર્મનો ઝડય છે, માટે કેટલોક વખત તેની રાહ જો. પડી દીક્ષા ગ્રહણ કરજે. ” શાસન દેવતાએ આ પ્રમાણે કહ્યું, તોપણ નંદીષેણે તે માન્યું નહીં અને તત્કાલ પોતાના મનની દૃઢતા વિચારીને તે શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પાસે ગયો અને તેમની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. દીક્ષા લીધા પડી તે બુદ્ધિમાન નંદીષેણ મુનિએ અનુક્રમે દશપૂર્વ જ્ઞાનનો અન્યાસ કર્યો. અને તે રાજર્ષિ દુષ્કર તપસ્યા કરવા લાગ્યા. આ તેના આચરણથી તેઓ પૂર્ણ રીતે લબ્ધિવાન થયા હતા. વીરપ્રજ્ઞે જે ધારણા ધારી હતી, અને શાસનદેવે તેને માટે જે વચનો ઉચ્ચાર્યા હતા, તે સફલ થવાનો વખત આવ્યો. મુનિ નંદીષેણને તેમના જોગ કર્મનો ઝડય થઈ આવ્યો. મનની ચંચલતાથી પૂર્વે જોગલેલા અને રમણ કરેલા વૈષયિક વિચારો તેના સ્મરણ માર્ગમાં આવવા લાગ્યા. તેના મનમાં મનોજવનો ઝડય થયો. જ્યારે પોતે એ કામપીઠાને સહન કરવા અસમર્થ થયા એટલે સૂત્રને વિષે કહેલા વિધિ પ્રમાણે મનને વશ કરવાને અને પોતાના વિકારી દેહને કૃશ કરવાને માટે ઘણી આતાપના કરવા લાગ્યા. હંમેશા વિશેષ તપ આચરવા લાગ્યા. તોપણ તેમની જોગની ઇચ્છા નિવૃત્ત થઈ નહીં.

જ્યારે કોઈ પણ રીતે તેની કામવેદના શાંત થઈ નહીં એટલે તેમને પોતાના શુદ્ધ વ્રતનો જંગ થવાનો મહાન જય લાગે આવ્યો. તત્કાલ તેમણે ચિંતવ્યું કે, “ વ્રતનો જંગ થયા કરતાં મરણ પામવું સારું છે. ” આથી તેઓએ મૃત્યુ પામવાને માટે ગળે પાશ નાંખ્યો. તત્કાલ તે સ્વર્ગ જાણી દેવીએ તેનો પાંસો તોડી નાંખ્યો તોપણ તેઓ એટલેથી અટક્યા નહીં. તત્કાલ તેમણે વિષ જફળ કર્યું. દેવતાના પ્રજાવથી તે વિષ અમૃત રૂપ થઈ ગયું. પછી અગ્નિમાં પડી પ્રાણ કાઢવા તૈયાર થયા. દેવના પ્રજાવથી તે અગ્નિ પણ બુઝાઈ ગયો. એવી રીતે મરણને માટે કરેલા તેમના સર્વ પ્રયોગો નિષ્ફળ થઈ ગયા હતા.

એક વસ્તે તે નંદીષેણ મુનિ રાજગૃહ નગરીમાં અઠમના પારણા માટે જિહ્વા લેવા નીકળતાં એક વેર્યાના ઘરમાં પેરી ગયા. ત્યાં જઈ તેમણે કહ્યું, “ હે ગૃહનાયિકા, જો તારી શ્રદ્ધા હોય તો મને જિહ્વા આપ. તને ધર્મ લાજ થશે.

વેર્યાએ નંદીષેણ મુનિના આ વચન સાંજળી હસતા હસતા કહ્યું, “ મહારાજ, તમે ધર્મ લાજ આપો છો, પણ તે ધર્મ લાજમાં સિદ્ધિ નથી. અર્થ લાજમાં છે. ” વેર્યાના આ વચન સાંજળી તે વસ્તે અજિમાન રૂપી પર્વત ઉપર આરૂઢ થયેલા એવા મુનિ નંદીષેણ વેર્યા પ્રત્યે બોલી ઊઠ્યા કે, ‘ તમારે અર્થ લાજ થાઓ. ’ આ વાક્ય મુખમાંથી નીકળતાંજ તેમના તપની લ્હાવથી તે વેર્યાનું ઘર સામાવાર ક્રોર સોનેયારી પૂરાઈ ગયું હતું. તે વિષે નિશીથ સૂત્રના ડાહ્યા અધ્યયનમાં નીચે પ્રમાણે કહેલું છે.

“ ધમ્મલાજં તઓ જણઈ, અથ્યલાભં વિમગ્ગિઓ ।

તેણાવિ લ્હિજુત્તેણ, એવં જવઉત્તિ જાણિયં ” ॥૧॥

“ ધર્મલાજ બોલે છે, તેવામાં તો તેણીએ (વેર્યાએ) અર્થ લાજ માગ્યો. તેણે પણ લ્હાવિ યુક્ત થઈ ‘ એમ જ થાઓ ’ એમ કહ્યું. ” ?

શ્રી ઋષિમંરુદ્ધની ટીકા વગેરેમાં વલ્લી વીંજી રીતે કહ્યું છે, તેથી તત્ત્વની વાત તો કેવલી જગવાન જાણે.

વેર્યા અત્યંત વિસ્મય પામી ગઈ અને ઊતાવલી ઊઠી મુનિના ચરણમાં આવીને નમી પડી. તેણીએ હાવજાવ કરી મુનિના ચિત્તમાં વિકાર ઉત્પન્ન કર-

રવા આ પ્રમાણે બોલી. “સ્વામી, તમોએ આ સોનૈયાથી મને વેચાતી લીધી છે, તેથી આ ધન સાથે મને તમે જ જોગવો.” આ પ્રમાણે કહી મોહના ચાલા કરતી અને પ્રેમ વચનોને માર્થુર સાથે બોલતી વેડ્યાએ મુનિના હૃદયને ક્ષોજ પમાડી દીધું. મુનિ જોગ્ય કર્મના ઉદયથી ક્ષોજ પામી વેડ્યાને વશ થઈ તેણીના આવાસમાં જ રહ્યા. તોપણ મુનિએ તે વચ્ચે એવો નિયમ રાખ્યો હતો કે, વેડ્યાને ત્યાં આવનારા કામી પુરુષોમાં દરરોજ દશ પુરુષોને ધર્મનો ઉપદેશ કરી પ્રતિવોધ પમાડવા. જ્યારે તેમાં એક પણ ન્યૂન રહે ત્યારે તેની જગ્યાએ પોતાને રહી પ્રતિવોધ પામવો. આ નિયમને લાંબા મુનિ વેડ્યાના ગૃહદ્વાર આગલ ઝાઝા રહેતા અને જે કામી પુરુષો ત્યાં આવે, તેમને અનેક પ્રકારની યુક્તિની રચના સાથે આકેષણી વગેરે ચાર પ્રકારની ધર્મ કથાઓ કહેતા હતા. અને ધર્મ કરાવતા હતા. તેઓમાંથી તેમણે કેટલાંકને તો શ્રીજિનેશ્વર સમીપે મહાવ્રત લેવરાવતા અને કેટલાંકને સમ્યક્ત્વ મૂલ્ય વાર વ્રતો અંગીકાર કરાવતા હતા. આ પ્રમાણે ધર્મ કથાથી જીવ્ય જીવોને પ્રતિવોધ આપતા અને પોતે શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મને પાલતા વાર વર્ષ વીતી ગયા હતા. હવે તેમના જોગ્ય કર્મ જીર્ણ થઈ ગયા, આથી એક દિવસે નવ કામી પુરુષોને પ્રતિવોધ આપ્યો.

દશમા પુરુષને શોધતાં એક સોની મહી આવ્યો. તેને અનેક પ્રકારની યુક્તિથી પ્રતિવોધ આપવા માંડ્યો, પણ તે ધીર પુરુષ પ્રતિવોધ પામ્યો નહીં. જ્યારે તેને ઘણું સમજાવ્યો, ત્યારે તેણે મુનિને કહ્યું. “અરે જાણ, વિષય રૂપ કાદવમાં બુદ્ધિ તારા આત્માને તારવાને તું પોતે સમર્થ નથી તો, પછી બીજાને શો ઉપદેશ આપે છે ?” આ અરસામાં વેડ્યાએ તે નંદિષેણને જોજન કરવાને બોલાવ્યા, પણ દશ પુરુષોને પ્રતિવોધ કરવાની પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ નથી, ત્યાં સુધી તેઓ જોજનને ઇચ્છતા નથી. રાંધેલી રસવતી બે ત્રણ વાર શીતલ થઈ ગઈ. જ્યારે નંદિષેણ આવ્યા નહીં એટલે વેડ્યા તેમની પાસે આવી અને હસતી હસતી બોલી—“સ્વામી, જો કોઈ દશમો પુરુષ મદ્દતો ન હોય તો તમે પોતેજ દશમા થાઓ. અને તમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી આવીને જમી ઢ્યો.”

વેડ્યાના આ વચનો સાંજલી મુનિ નંદિષેણ કે જેમના જોગ્ય કર્મ પૂર્ણ થઈ ગયા છે, એવા તેઓ ફરીવાર મુનિવેષ લઈ શ્રી વીર પ્રજ્ઞની પાસે આવ્યા

અને તેમણે તેમની પાસે મહાવ્રત અંગીકાર કર્યા. પછી શુદ્ધ-નિર્મલ ચારિત્ર પા-
ત્રી અંતે સમાધિથી કાઢ કરી દેવલોકને પ્રાપ્ત થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને તેઓ મહા-
વિદેહ ક્ષેત્રને વિષે જડ મોક્ષ પદને પ્રાપ્ત થશે. આ વૃત્તાંત શ્રી વીર ચરિત્ર ઉપરથી
લેવામાં આવ્યો છે. મહા નિર્ણય સૂત્રમાં તો નંદિપેણને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થ-
યેલી, એમ લખેલું છે. તેમાં તત્ત્વ શું છે ? તે કેવલિગમ્ય છે. આ પ્રકારે આ ધર્મ-
કથા નામના શાસનના બીજા પ્રજાવક જાણવા.

ત્રીજા વાદી નામના પ્રજાવક.

વાદી, પ્રતિવાદી, સત્ય અને સત્તાપતિ એ ચતુર્વિધ પર્યાયને વિષે પ્રતિ-
પક્ષનું નિરાકરણ કરવા પૂર્વક સ્વપક્ષનું સ્થાપન કરવા જાણ કરે તે વાદી નામે
શાસનના ત્રીજા પ્રજાવક કહેવાય છે. જે વાદ લલિતથી સંપન્ન અથવા વણકવાદી
હોઈ દેવતાઓના વૃંદોથી પણ જેમના વચનનો વૈજય મંદ કરી શકાય નહીં એવા
હોય તે વાદી કહેવાય છે. તે ઉપર પ્રત્યક્ષાદિ સર્વ પ્રમાણોમાં કુશલ અને પ્રતિ-
વાદીનો જય કરી રાજધાનમાં મોટા માહાત્મ્યને પામેલા મહાવાદીનું દર્શાવેલું છે. તે
મહાવાદી શાસનના ત્રીજા પ્રજાવક જાણવા. તે મહાવાદીની કથા અન્ય ગ્રંથોથી
જાણી લેવી.

ચોથો નૈમિત્તિક નામે પ્રજાવક.

નિમિત્ત ઇચ્છે લાજ તથા અલાજને સૂચવનારું ત્રૈકાલિક જ્ઞાન; તેને જે
જાણે છે અથવા જણે છે, તે નૈમિત્તિક કહેવાય છે. જિનમતના પ્રતિસ્પર્ધીને જીત-
વા માટે જહ્નવાહુ સ્વામી પ્રમુખે અનેક નિશ્ચય જરેલા ચમત્કારો બતાવ્યા હતા.
ચોથા નૈમિત્તિક નામના શાસનના પ્રજાવકમાં મહાનુજાવ જહ્નવાહુ સ્વામીનું વૃત્તાંત
પ્રસિદ્ધ છે. તે વૃત્તાંત બીજા ગ્રંથોથી પ્રખ્યાત થયેલું હોવાથી અહીં આપવામાં
આવ્યું નથી.

પાંચમો તપસ્વી નામે પ્રજાવક.

વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ અને હૃદયથી કરી શકાય તેવા અષ્ટમ પ્રમુખ તપને જે
આચરે તે તપસ્વી કહેવાય છે. જે તપસ્વી શાંત રસથી જરપુર થઈ અષ્ટમ, ચાર
ઉપવાસ, પાંચ ઉપવાસ, પદ્મ, માસખમણ વગેરે અનેક જાતની તપસ્યા કરી

જિનમતની પ્રજાવના કરે છે, તે વીર શાસનનો પાંચમો તપસ્વી નામે પ્રજાવક કહેવાય છે. તે વિષે શ્રીવીર પ્રજુષ્ટ વર્ણન કરેલા ધના કાંકદી નામના સાધુ વગેરેના વૃત્તાંતો પ્રખ્યાત છે. તે તપસ્વી નામે પાંચમા પ્રજાવક જાણવા.

ઊઠો વિદ્યાવાન્ નામે પ્રજાવક.

વિદ્યા ઇચ્છે પ્રજ્ઞા પ્રમુખ શોભા વિદ્યાદેવીઓ અને શાસનદેવી તેઓ જેમને સહાયજૂત છે, તે વિદ્યાવાન્ નામે શાસનનો ઊઠો પ્રજાવક કહેવાય છે. તે ઉપર મહાનુજાવ વજ્ર સ્વામીનું વૃત્તાંત પ્રસિદ્ધ છે.

સાતમો સિદ્ધ નામે પ્રજાવક.

સિદ્ધ ચૂર્ણ, અંજન, પાદદ્વેપ, તિલ્લક, અને ગુટિકા તથા વૈક્રિય પ્રમુખ સિદ્ધિઓ જેને પ્રાપ્ત થાય, તે સિદ્ધ નામે સાતમો પ્રજાવક કહેવાય છે. તે સિદ્ધ ચમત્કાર જરેલા સંઘાદિક કાર્યો સાધવાને માટે અને તે ચમત્કારદ્વારા મિથ્યાત્વનો નાશ કરવા માટે તેમજ શાસનની પ્રજાવના વધારવાને માટે અવસર પ્રમાણે તે ચૂર્ણ અંજન વિગેરેને જોડવામાં કુશલપણું બતાવે છે. તેવા સિદ્ધોમાં આર્યસમિત આચાર્ય વગેરેના વૃત્તાંતો પ્રખ્યાત છે. તેઓ શાસનના સાતમા પ્રજાવક જાણવા.

આર્યસમિત સૂરિની કથા.

આજીર દેશમાં અચલપુર નામે એક નગર છે. તે નગરમાં જિન શાસનને દીપાવનારા અને મોટી સમૃદ્ધિમાન ઘણાં શ્રાવકો રહે છે. તે અચલપુરની સમીપે કન્યા અને વીણા નામની બે નદીઓ આવેલી છે. તે નદીઓને મધ્ય જાગે એક બ્રહ્મદીપ છે. તેની અંદર ઘણા તાપસો વસે છે. તે તાપસોમાં એક તાપસ પાદદ્વેપની ક્રિયાને વિષે પ્રવીણ છે. તે હમેશાં પાદ દ્વેપ કરી સ્થલ માર્ગની જેમ જલ માર્ગે ચાલતો હતો. તે ક્રિયાથી લોકોને અતિ આશ્ચર્ય પમાડતો તે તાપસ વેળા નદી ઉતરી પારણું કરવાને અચલપુરમાં આવતો હતો. જોલા લોકો તે તાપસનો આ ચમત્કાર देखી હુઃસહ એવા મિથ્યાત્વના તાપથી તપેલા હોવાથી પામ્નાની જેમ તેના દર્શન રૂપ કાદવમાં ડુબી ગયા. તે લોકો જિનમતની શ્રદ્ધાવાદ્વા શ્રાવકોને જિનમતની અવગણના કરતા આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—શ્રાવકો, જુવો,

अमारा शासनने विषे गुरुनो जेवो प्रत्यक्ष प्रज्ञाव ठे, तेवो तमारा शासनमां नथी; तेथी अमारा धर्मनी समान बीजो कोइ धर्म नथी. ”

तेमना आ वचन सांजळी “ ए जोझा लोकोनुं मिथ्यात्वने विषे स्थिर थवापणुं न थात्रो ” एम चिंतवी ते श्रावको ते मिथ्यात्वीओना वचनने अनेक युक्तिओथी प्रतिहत करी ते तापसने दृष्टिथी पण जोता नहा. एक दिवसे आचार्यपणानां संपूर्ण गुणोथी अद्वंद्व अने अनेक सिद्धिओथी संपन्न एवा श्री वज्रस्वामीना मामा श्री आर्यसमितसूरि त्यां आवी चड्या. तेमना आगमनो वृत्तांत सांजळी नगरना सर्व श्रावकोए मोटा आमंत्रण थो सामा जइ तेमना चरणकमळने विषे वंदना करी. पंडी ते श्रावकोए पेढा तापसे करेदी जिन शासननी द्रष्टुतानो वृत्तांत दीन वचनोथी सूरिजीने निवेदन कयों. ते सांजळी आर्यसमितगुरुए ते श्रावकोने आ प्रमाणे कथुं, “ श्रावको, ए कपटी तापस पादक्षेपनी क्रियाथी मूढ लोकोने उगे ठे; तेनामां बीजो कोइ जातनी तपशक्ति नथी. ”

सूरिवरना आ वचनो सांजळी ते श्रावको ते गुरुने सविनय वंदना करी पोताना स्थान तरफ आव्या. तेमणे तत्काळ ते धूर्त तापसनी परीक्षा करवानो विचार करी ते तापसने अति आदरपूर्वक एक श्रावके पोताने घेर जिज्ञा माटे आमंत्रण कथुं. घणा जक्त अने रागी लोकोथी परिवृत थयेलो ते तापस उत्सुक थइ ते श्रावकने घेर जमवा आव्यो. ते तापसने आवतो जोइ अवसरने जाणनारा ते श्रावके एकदम बेठा थइ तेने बहु मान आपी एक उंचा आसन उपर बेसायों, पंडी उष्णजलथी ते तापसना चरणनुं क्षात्वन करवा मांरथुं. ते कपटी तापस पोताना पाद क्षेपनो नाश थवाना जयथी चरणनुं क्षात्वन इच्छतो न हतो, तोपण ते श्रावके जक्ति दर्शावतां अति आग्रहथी पाद प्रक्षालन कथुं. ते एवी रीते मर्दन करीने कथुं के जेथी क्षेपनो गंध पण तेमां रखो नहीं. पंडी अनेक जातनी रसवती पीरसी तेने जमाड्यो. तापस मिष्ट रसवतीने जमतो पण पोताना चरणक्षेपनो नाश थवार्थी कदर्थना थवाना जविष्यना जयथी चिंतातुर रहेतो हतो. तेने रसवतीनो स्वाद पण बे स्वाद लागतो हतो. जोजन कर्था पंडी ते वेणा नदीने कांठे आव्यो. तेनी ते चमत्कारी क्रिया जोवाने हजारो लोको एकठा थया होता. तेमां श्रावको पण मोटी संख्यामां हाजर होता. ते वग्वते कपटी तापसे विचार कयों के,

તે શ્રાવકે ચરણનો દ્વેષ થોડ નાંચ્યો ઢે, ઊતાં તેની અંદર દ્વેષનો કાંઈક અંશ રહે
 હો હશે, તેથી જલ્પ માર્ગે ચાલવામાં હરકત નહીં આવે. આવું ચિંતવી તે તાપસ
 હિંમત દ્વાવીને વેળા નદીના પૂરમાં પેઝો. તેમાં પેસતાંજ તે જલ્પમાં સુબવા દ્વાગ્યો.
 ‘હું સુથું હું હું સુથું હું’ એમ તેણે પોકાર કરવા માંડ્યા, તે વચ્ચે કેટલાએક દયાહુ
 શ્રાવકોએ અનુકંપા કરી તેની પાઝલ દોમી તેને જલ્પની વાહેર કાઢ્યો. તે વચ્ચે
 તેનું પોગલ સર્વના જાણવામાં આવ્યું. કેટલાએક લોકો ‘અરે ! આ કપટીએ
 આપણને ડેતર્યા હતા, ’ એમ કહેવા દ્વાગ્યા. તે પછી કેટલાએક તેના રાગી બનેલા
 મિથ્યાત્વીઓ પણ તત્કાલ જૈનધર્મના રાગી બની ગયા. તે વચ્ચે શ્રી જિન શાસ-
 નની પ્રજાવના કરવાને ઇચ્છતા અને અનેક યોગના સંયોગને જાણનારા શ્રી આર્ય
 સમિત સૂરિ ત્યાં આવ્યા. તેમણે તે વેળા નદીમાં એક ચૂર્ણ નાંચીને સર્વ લોકોની
 સમક્ષ કહ્યું કે, “ વેળાનદી, અમારે તારી પેટ્ટી પાર જવાની ઇચ્છા ઢે. ” આટલું
 કહેતાંજ તે નદીના બે કાંઠા એકદમ જોગા મટી ગયા. તે જોઈ સર્વ લોકો આશ્ચ-
 ર્ય પામી ગયા. તે પછી તે મહાન આચાર્ય અમંદ આનંદથી પૂર્ણ એવા ચતુર્વિંશ
 સંઘ સહિત તે નદીના સામેના તીરની જૂમિ ઉપર આવી પહોંચ્યા. અને ત્યાં તેમ
 ણે સત્ય ધર્મોપદેશ આપી સર્વ તાપસોને પ્રતિવોધ આપ્યો. આચાર્યના પ્રતિવોધથી
 જેમના હૃદયમાં સર્વ મિથ્યાત્વ મલ નાશ પામ્યો ઢે, એવા તે સર્વ તાપસોએ પ્રતિવોધ
 પામી તે આચાર્યની દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. તે તાપસ સાધુઓથી બ્રહ્મ દોપિકા
 નામે એક શાસ્ત્ર ચાલી ઢે તે આગમમાં પ્રસિદ્ધ ઢે.

આ પ્રમાણે મહાનુજાવ આર્યસમિતસૂરિ તે પાશંતીઓના તીવ્ર મતનું
 ચંદન કરી, જિનમતની જારે પ્રજાવના વધારી, અને તે ઉત્કૃષ્ટ એવા જિનમતને
 વિષે રક્ત થયેલા જન્યજનોના મનને હર્ષમય કરી ત્યાંથી બીજે સ્થલે વિહાર
 કર્યો હતો. ત્યાં રહેલા સર્વ શ્રાવકો અનેક પ્રકારની ધર્મક્રિયા વડે જિન શાસ-
 નની ઉન્નતિ કરતાં સુખે શ્રાવક ધર્મ પાઝતાં અનુક્રમે સદ્ગતિના જાજન થયા
 હતા. આ પ્રમાણે તે આર્યસમિતસૂરિનું દૃષ્ટાંત ‘સિદ્ધ’ નામના શાસનના સાતમા
 પ્રજાવક વિષે જાણવું.

શાસન કવિ નામનો આઠમો પ્રભાવક.

જે નવ નવા વચનોની રચનાઓથી સુશોજિત, શ્રોતૃવર્ગના મનને હર્ષ ઉ-

ત્પન્ન કરનાર અને અનેક જાણાં ગ્રંથિત એવા ગદ્યમય તથા પદ્યમય પ્રવંધોનું વર્ણન કરે તે 'કવિ' કહેવાય છે. આપણા સત્યધર્મની વૃદ્ધિને અર્થે સુંદર તથા રસિક વચનોની રચના કરી રાજા પ્રમુખ ઉત્તમજનોને તે પ્રતિવોધે છે, તેથી તે કવિ એ શાસનનો આઠમો પ્રજાવિક ગણાય છે. તે ઉપર સિદ્ધસેન દિવાકરનું દૃષ્ટાંત આપવામાં આવે છે.

સિદ્ધસેન દિવાકરનું દૃષ્ટાંત.

ઉજ્જયિની નગરીને વિષે શ્રી વિક્રમાદિત્ય નામે રાજા હતો. તેને દેવસિકા નામની માતાની કુક્ષિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો અને સર્વ વિદ્યામાં પ્રવીણ એવો મુકુંદ નામે એક પુરોહિત પુત્ર હતો. એક વખતે તે મુકુંદ વાદ-વિવાદ કરવાને માટે જૃગુપુર (જરૂચ) તરફ ચાલ્યો. રસ્તામાં ચાલતા જૈનોના ગુરુ વૃષ્ણવાદી આચાર્ય તેને સામા મળ્યા. તેમની સાથે એ મુકુંદ વાદ કરવાને તૈયાર થયો. તે વખતે બંનેની વચ્ચે એવી પ્રતિજ્ઞા કરવામાં આવી કે, જે કોઈ જેનાથી હારે તે તેનો શિષ્ય થાય. આવી પ્રતિજ્ઞા કરી તેમણે તેજ સ્થલે કોઈના ક્ષેત્રમાં વાદનો આરંજ કર્યો, તે સ્થલે હાર જીતમાં સાફી તરીકે ગોવાલીયાઓને રાખવામાં આવ્યા. તત્કાલ મુકુંદે આચાર્યની સાથે પ્રથમ વાદનો આરંજ કર્યો. અને સંસ્કૃત જાણામાં પૂર્વ પક્ષ ગ્રહણ કર્યો. તે વખતે ગોવાલીયાઓ સંસ્કૃત જાણા સમજી શક્યા નહીં, એટલે તેમણે જણાવ્યું કે અમે આ જાણામાં કાંઈ પણ સમજતા નથી. તોપણ મુકુંદે સંસ્કૃત જાણા ઓળી નહીં એટલે ગોવાલીયાઓએ જાણ્યું કે, આ પુરોહિત કાંઈ પણ સમજતો નથી. ' પછી ગુરુ મહારાજ અવસર જાણી રજોહરણને કટી સાથે બાંધી ચર્પટીથી નૃત્ય કરતાં બોલ્યા—

“ નવિ ચોરીએ નવિ મારીએ, પરદારા ગમણ નિવારીએ;

થોવા થોવં દાણે, સગ્ગ મટામટ જાણે.

૧

કાલો કંબલ અરુણી ઝટ, ઝાઝેં જરિઓ દીવરુ પટ;

એવરુ પનીઓ નીલે જારુ, અવર કીશું છે સગ્ગ નિહારુ. ૨

અર્થ—ચોરી કરવી નહીં, કોઈ જીવને મારવા નહીં, પરસ્ત્રી ગમન કરવું નહીં, વધારે શક્તિ હોયતો વિશેષ દાન આપવું અને અદ્વ્યશક્તિ હોય તો થોડું દાન આપવું, એમ કરવાથી સુખે દેવલોકમાં જવાય છે. જેમની પાસે કાઠી કાંબડો હોય છે, જેઓ વૃક્ષના ઝાડના વલ્લો પેહેરે છે અને જેઓ છાસથી ઝરેલ્લી દોળી ઉપર રોટલા રાખી લીઢા સુગંધી આંબાના વૃક્ષ નીચે રહેલા છે, એવા ગોવાલીયાઓને ગુરુ મહારાજ કહે છે કે, તમારે આવી સામગ્રી છે તે ત્રતાં તમારા જાગ્યમાં વીજું શું સ્વર્ગ છે ? તમારે તો અહીંજ સ્વર્ગ છે. ?-૨

આચાર્યની આ વાણી સાંજલી તે ગોવાલીયાઓ ખુશી ખુશી થઈ ગયા અને સર્વે એકી સાથે કહેવા લાગ્યા કે, આ મહારાજે આ મુકુંદને જીતી લીધો છે. તે પછી તે વૃષ્ટવાદો આચાર્ય રાજસજામાં ગયા અને ત્યાં મુકુંદની સાથે ચર્ચા કરી તેને પરાજીત કરી દીધો અને તેને પોતાનો શિષ્ય બનાવ્યો. અને તેનું કુમુદચંદ્ર એવું નામ રાખ્યું. કુમુદચંદ્ર તે આચાર્યની પાસે અગ્ન્યાસ કરી આગલ વધ્યા. પછી ગુરુએ તેનું સિદ્ધસેન દિવાકર એવું નામ આપ્યું. અને ત્યારથી તે એજ નામથી વિરુપાત થયા હતા.

એક વખતે સિદ્ધસેન દિવાકરની પાસે કોઈ જટ વાદ કરવાને આવ્યો હતો. તેને સંજલાવવા માટે તે ચતુર વિદ્વાને “ નમો અરિહંતાણં ” इत्यादि प्राकृत पाठने बद्ध्वा “ नमोऽर्हत्सिद्धाचार्योपाध्याय सर्व सावुच्यः ” एवो संस्कृत बोध्या होता. ए संस्कृत वाक्य चौद पूर्वना आदिमां रहेषुं हतुं. एक दिवसे दिवाकरे पोताना गुरुने पुष्ट्युं के, आपणा सर्व जैन आगमो प्राकृत जाषामां छे, ते संस्कृतमां होय तो केवा बने ? जो आपनी आज्ञा होय तो हुं ते सर्वने संस्कृतमां गोठवी दउं. त्यारे गुरुए सिद्धसेन दिवाकरने नीचेना श्लोकथी कहुं—

“ बाह्यस्त्री मंदमूर्खाणां, नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।

अनुग्रहाय तत्त्वज्ञैः, सिद्धांतः प्राकृतः कृतः” ॥१॥

બાહ્ય, સ્ત્રી, મંદ બુદ્ધિ, અને મૂર્ખ એવા ચારિત્રના અજિજ્ઞાષી પુરુષોની પર અનુગ્રહ કરવા માટે તત્ત્વજ્ઞ પુરુષોએ જૈન સિદ્ધાંતને પ્રાકૃત કરેલો છે. ?

તેથી હે શિષ્ય, તારા હૃદયમાં પ્રાકૃત આગમને સંસ્કૃત કરવાની જે સ્કુરણ થઈ, તેથી તને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગ્યું છે. અને તેથી તને ગચ્છની બાહર મુકવાની શિક્ષા કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે કહી તે આચાર્યે સિદ્ધસેન દિવાકરને ગચ્છની બાહર મુકી દીધા હતા. આ વખતે સમસ્ત સંઘે આવી સૂરિવરને વિનંતિ કરી કે, “ સ્વામી, સિદ્ધસેન દિવાકર કવિત્વ વગેરેના ગુણોથી યુક્ત છે, તેથી તે શાસનના પ્રજાવક છે, માટે તેમને ગચ્છની બાહર મુકવા ન જોઈએ. આ પ્રમાણે સંઘના અતિ આગ્રહ પૂર્વક કહેવાથી ગુરુએ કહ્યું કે તે સિદ્ધસેનદિવાકર ઇચ્છ્યથી મુનિવેશનો ત્યાગ કરી અને જાવથી મુનિવેષને ધારણ કરી અનેક પ્રકારના તપ કરતાં ઢેવટે અઢાર રાજાઓને પ્રતિબોધ પમાડી જૈનો કરશે અને એક નવું તીર્થ પ્રગટ કરશે, ત્યારે હું તેને ગચ્છની અંદર લઈશ. તે શિવાય દ્વેષમાં આવશે નહીં ” ગુરુના આ વચન સાંજળી સિદ્ધસેનદિવાકરે વિચાર કરી તે ગુરુના વચનને અંગીકાર કર્યું અને ત્યાંથી વિહાર કરી તેઓ ઊજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા.

એક વખતે સિદ્ધસેનદિવાકર કોઈ શેરીમાંથી બીજી શેરીમાં પેશતા હતા, તેવામાં ઘોડા સેલ્લવવા માટે જતાં એવા વિક્રમ રાજાએ તેમને જોયા. તત્કાલ રાજાએ દિવાકરને પુછ્યું, કે, “ તમે કોણ છો ? ” સિદ્ધસેનદિવાકરે ઉત્તર આપ્યો, “ અમે સર્વજ્ઞ પુત્ર છીએ. ” તત્કાલ રાજાએ તેમને માનસિક નમસ્કાર કર્યો. સિદ્ધસેનદિવાકરે તેમને ઝંચે સ્વરે ધર્મજ્ઞાન દીધો, ત્યારે રાજાએ આશ્ચર્ય પામીને પુછ્યું કે, “ તમે કોને ધર્મજ્ઞાન આપ્યો ? ” દિવાકરે કહ્યું, “ જેણે અમોને નમસ્કાર કરેલો છે, તેમને અમે ધર્મજ્ઞાન આપ્યો છે. ” તે સાંજળી રાજા આશ્ચર્ય સાથે સંતુષ્ટ થઈ ગયો અને તેણે હર્ષથી તેમને વિનંતિ કરી કે, “ તમારે તમારા પવિત્ર ચરણવને મારા સજા મંરૂપને પવિત્ર કરવો. ” આમ કહી વિક્રમ-રાજા પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો હતો.

એક વખતે સિદ્ધસેનદિવાકર વિક્રમરાજાના ચાર નવા શ્લોકો રચી રાજદ્વારે ગયા અને તેમણે દ્વારપાલ પાસે નીચે પ્રમાણે રાજાને કહેવરાવ્યું—

“ દિદ્ધુર્મિ કુરાયાતો, દ્વારે તિષ્ઠતિ વારિતઃ ।

હસ્તન્યસ્તચતુઃ શ્લોકો, યદ્વાગચ્છતુ ગચ્છતુ ॥ ૧ ॥

“રાજાને મળવાની ઇચ્છાથી જિહ્વક આવ્યો છે; પણ ઘાર ઉપર અટકાવવાથી તે ત્યાં ઉઝો છે. તેના હાથમાં ચાર શ્લોક છે; તે આપની પાસે આવે કે પાઠો જાય.” ?

રાજાએ ઉત્તરમાં નીચે પ્રમાણે કહેવરાવ્યું—

દીયંતાં દશઞ્જઞાણિ, શાસનાનિ ચતુર્દશ ।

હસ્તન્યસ્તચતુઃ શ્લોકો યદ્વા ગચ્ઞતુ ગચ્ઞતુ ॥ ૧ ॥

જેના હાથમાં ચાર શ્લોકો છે, તે જિહ્વકને દશ લાઘવ અને ચૌદ ગામોના પટ્ટા કરી આપો. તે ખુશી હોય તો આવે અને ખુશી ન હોય તો પાઠો જાય.” ૧

તે પછી સિદ્ધસેન દિવાકર રાજાની પાસે ગયો. તે વચ્ચે મહારાજા વિક્રમ પૂર્વ દિશા તરફ સિંહાસન ઉપર બેઠા હતા. ત્યાં જઈ તે કવીશ્વર નીચે પ્રમાણે નવીન શ્લોક બોલ્યા—

“આહતે તવ નિઃસ્વાને, સ્ફુટિતે રિપુહૃદ્ધવટે ।

ગન્નિતે તત્પ્રિયાનેત્રે, રાજંશ્ચિત્રમિદં મહત્” ॥ ૧ ॥

“હે રાજા, તમારા નીશાનનો ઝંકો વાગતાં તમારા શત્રુઓનો હૃદયરૂપ ઘનો ફૂટી જાય છે અને તેમની સ્ત્રીઓના નેત્ર ગળે છે. આ એક મોટું આશ્ચર્ય છે.” ?

આ શ્લોક સાંજળી રાજા વિક્રમ દક્ષિણ દિશા તરફ મુખ કરીને બેઠા. કારણકે, તે શ્લોકથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ મનમાં ચિંતવ્યું કે, “મેં આ જિહ્વક કવિને મારું પૂર્વ દિશાનું રાજ્ય આપી દીધું.”

તે પછી આચાર્ય પુનઃ સન્મુખ આવી નીચે પ્રમાણે શ્લોક બોલ્યા—

“અપૂર્વેયં ધનુર્વિદ્યા, જવતા શિક્ષિતા કુતઃ ।

માર્ગણૌઘઃ સમન્થેતિ, ગુણો યાતિ દિગંતરમ્ ॥ ૨ ॥

હે રાજા, કોઈ અપૂર્વ ધનુર્વિદ્યા તમો ક્યાંથી શીખ્યા કે જેથી ત-

મારી આગલ માર્ગજ-બાણોના સમૂહ આવે છે અને ગુણ (પણછ) બીજી દિશા-માં જાય છે. એટલે કહેવાનો આશય એવો છે કે, ધનુર્વિદ્યા જાણનાર પુરુષ માર્ગજ-બાણોના સમૂહને બીજા તરફ ફેંકે છે, અને ગુણ-પણછ ઊંચી ચરે છે. પરંતુ તમારે તો બાણો તમારી પાસે આવે છે, અને પણછ બીજી દિશામાં જાય છે. આ વિરોધનો પરિહાર એવી રીતે છે કે, હે રાજા, તમારી આગલ માર્ગજ-યાચક લોકોના સમૂહ આવે છે અને તેથી તમારા ગુણો બીજી દિશાઓમાં ફેલાય છે. ૧

આ શ્લોક સાંજળી રાજા વિક્રમ પશ્ચિમ દિશા તરફ મુખ રાખીને બેઠો એટલે દક્ષિણ દિશાનું રાજ્ય તેને આપી દીધું. તે વખતે સિદ્ધસેન આચાર્ય નીચે પ્રમાણે ત્રીજો શ્લોક બોલ્યા—

“ સરસ્વતી સ્થિતા વક્ત્રે, લક્ષ્મીઃ કરસરોરુહે ।

કીર્તિઃ કિં કુપિતા રાજન્ , યેન દેશાંતરં ગતા ॥ ૩ ॥”

હે રાજા, તમારા મુખમાં સરસ્વતી રહેલ છે અને તમારા કરકમલમાં લક્ષ્મી રહે છે. તોપણ કીર્તિ શા માટે કોપ પામી છે કે જે રીસાડને દેશાંતરમાં ચાલી ગઈ છે. ” ૩

આ શ્લોક સાંજળી રાજા વિક્રમ ઉત્તર દિશા તરફ મુખ રાખીને બેઠો; ત્યારે સિદ્ધસેનાચાર્ય તેની સન્મુખ થઈ નીચેનો ચોથો શ્લોક બોલ્યા—

“ સર્વદા સર્વદો સીતિ, મિથ્યા સંસ્તૂયસે બુધૈઃ ।

નારયો લેજિરે પૃથં, ન વક્ષઃ પરયોષિતઃ ” ॥ ૧ ॥

હે રાજા, તું હમેશા સર્વદ-સર્વ વસ્તુઓને આપનારો છે, એમ વિદ્વાનો તારી સ્તુતિ કરે છે, તે મિથ્યા છે, કારણ કે તારા શત્રુઓને તું પીઠ આપી નથી અને પરસ્ત્રીઓને ઠાતી આપી નથી અર્થાત્ જે સર્વ વસ્તુનો દાતા હોય તે તેથી વસ્તુને શા માટે ન આપે ? કહેવાનો આશય એવો છે કે, તું કદિપણ રણજૂમિમાં થી પાઠો ફર્યો નથી કે જેથી તારા શત્રુઓ તારી પીઠ જુવે અને તું કદિપણ પરસ્ત્રીને ઠાતી સાથે દવાવી નથી કે જેથી તે તારી ઠાતીને મેલે. ” ૪

આ શ્લોક સાંજળી સંતુષ્ટ થયેલા રાજા તત્કાલ પોતાના સિંહાસન ઉપ-રથી બેઠો થયો અને તેણે ચારે દિશાઓનું રાજ્ય સૂરિવરને આપવા માંડ્યું, ત્યારે

સૂરિ સિદ્ધસેન દિવાકરે કહ્યું. “ રાજન્, મારે રાજ્યની કાંઈ જરૂર નથી. ” રાજાએ પુછ્યું, “ ત્યારે તમારે શું જોઈએ ઢીએ ? ” સૂરિજી બોલ્યા. “ હું માત્ર ઇચ્છું માથું હું કે જ્યારે હું તમારી પાસે આવું, ત્યારે તમારે મારા મુખથી ધર્મ સાંજલવો. ” રાજાએ તે વાત અંગીકાર કરી. તે પછી આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકર પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

એક વખતે આચાર્ય સિદ્ધસેન હજ્જિયિની નગરીમાં આવેલા મહાકાલ શંકરના પ્રાસાદમાં જઈ તે શંકરના ક્ષિંગ ઉપર પગ કરી સુઈ ગયા હતા. પ્રાતઃકાલે તે શંકરના પૂજારીઓએ આવી તેમને પોકાર કરી. ઊઠાડવા માંડ્યા, તોપણ તેઓ ઊઠ્યા નહીં. તે વખતે તે લોકોએ જઈને રાજાની આગળ ફરીયાદ કરી કે, રાજેન્દ્ર, કોઈ જિજ્ઞાસુ મહાકાલ શિવના ક્ષિંગ ઉપર પગ કરીને સુતો છે. અમોએ તેને ઘણું કર્યું તોપણ તે ઊઠતો નથી. ” લોકોના આ વચનો સાંજલી રાજા વિક્રમે હુકમ કર્યો કે, “ તેને મારીને કાઢો. ” તત્કાલ રાજાની આજ્ઞા મેલ્લવી તે લોકો ત્યાં આવ્યા અને ચાલુક તથા લાકઠીઓના પ્રહારથી સિદ્ધસેનને મારવા લાગ્યા. જેમ જેમ તે આચાર્યના શરીર ઉપર ઘા પડવા લાગ્યા, તેવી રીતે રાજાના અંતઃપુરમાં રાજાની રાણીના શરીર ઉપર ઘા પડવા માંડ્યા, આથી જનાનામાં મોટો કોલાહલ ઊઠ્યો અને તે સાંજલી રાજા ત્યાં દોડી આવ્યો અને આશ્ચર્યથી પુછવા લાગ્યો કે, ‘ આ શું થયું ? તેવામાં કોઈએ આવી રાજાને જણાવ્યું કે, “ મહારાજ, કોઈ મહાકાલ પ્રસાદની અંદર જિજ્ઞાસુને તાડના કરે છે, તે તારુનાના પ્રહારો અંતઃપુરમાં રાણી સાહેબને વાગે છે. રાજા તત્કાલ મહાકાલ પ્રાસાદમાં ગયો, ત્યાં તેમણે સિદ્ધસેન આચાર્યને જોયા અને તત્કાલ ઓલસી લીધા. તત્કાલ તેમણે લોકોને તારુના કરતાં અટકાવ્યા અને પછી બધો વૃત્તાંત સાંજલ્યો. રાજાએ આચાર્યને પુછ્યું કે, “ તમે મહાદેવના ક્ષિંગ ઉપર ચરણ શામોટે મુક્યા હતા ? આ મહાદેવ એ મોટો દેવ છે અને સ્તુતિ કરવા યોગ્ય છે. ” આચાર્યે કહ્યું, રાજન્, મહાદેવ તો અનન્ય દેવ છે જે મહાદેવ છે. તેની હું સ્તુતિ કરું હું, તે તમે સાવધાન થઈને સાંજલો. “ આ પ્રમાણે કહી સિદ્ધસેન આચાર્યે કલ્યાણમંદિરસ્તોત્ર રચનાનો આરંભ કર્યો. જ્યારે તેમણે અગીયારમાં શ્લોકનું આદિપદ “ યસ્મિન્ હરપ્રભૃતયોઽપિ હૃતપ્રજાવાઃ ” આ પ્રમાણે કહ્યું, ત્યારે તત્કાલ પૃથ્વી કંપાયમાન થવા લાગી. અને અગ્નિનો ધુમાડો નીકળવા લાગ્યો. ક્ષણવારમાં તે

શિવલિંગના બે કરુકા થયા અને તેમાંથી તેજનો સમૂહ ચારે તરફ પ્રસરી ગયો. તેમ થતાંજ તેમાંથી ધરણેન્દ્ર સહિત શ્રી પાર્શ્વનાથજીનો પ્રતિમા પ્રગટ થઈ આવી. તે વખતે આચાર્યે તે સ્તોત્રને સંપૂર્ણ કરી આ પ્રમાણે કહ્યું, “ રાજન્, અહિં પ્રથમ અવંતિસુકુમાલનો લોક પ્રસિદ્ધ પુત્ર હતો. તેના પિતા નલ્લિનોગુલ્મ વિમાનમાં ગયા હતા. તેઓ જે સ્થાને કાયોત્સર્ગ કરીને રહ્યા હતા, તે સ્થાને તેણે મહાકાલ નામે લોક પ્રસિદ્ધ નવો પ્રાસાદ કરાવી આ પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કેટલોક કાલ ગયા પછી મિથ્યાદૃષ્ટિઓએ તે પાર્શ્વનાથના પ્રતિવિંબને આચ્છાદિત કરી તે ઠેકાણે આ શિવલિંગની સ્થાપના કરી દીધી હતી. અત્યારે મારી આ સ્તુતિના પ્રજાવથી તે લિંગ ફાટી તેમાંથી તે પ્રતિમા પ્રગટ થઈ છે. ” આચાર્યના આ વચન સાંજળી વિક્રમ રાજાના હૃદયમાં ચમત્કાર સાથે હર્ષ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તત્કાલ તેજ વચ્ચે રાજા વિક્રમને જિનોક્ત તત્ત્વના સ્વરૂપ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા થઈ અને તેને સમ્યક્ચ રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ આવી. હદાર મહારાજાએ તેજ ક્ષણે તે પાર્શ્વનાથ પ્રજ્ઞની નિત્ય પૂજાના નિર્વાહને માટે એકસો ગામ અર્પણ કર્યા અને પોતે શ્રાવક ધર્મ અંગી-કાર કર્યો. આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરે મહારાજા વિક્રમની આજ્ઞામાં વર્તનારા બીજા અદાર રાજાઓને પ્રતિબોધિત કર્યા. આચાર્યના ગુણોના સમૂહથી રંજિત થયેલા વિક્રમ રાજાએ આચાર્યને બેસવા માટે એક પાલ્લવી જેટ કરી હતી. તે પછી તે મહાન્ આચાર્ય તે પાલ્લવીમાં બેશો નિરંતર રાજદ્વારમાં જતા હતા. તે પછી વૃદ્ધવાદી આચાર્યના સાંજળવામાં આવ્યું કે, સિદ્ધસેન દિવાકર જે કાર્ય કરવા માટે ગયા હતા, તે કાર્ય તો સિદ્ધ થઈ ગયું છે, પરંતુ તેઓ પ્રમાદરૂપી કાદવમાં મગ્ન થઈ ગયા છે—રાજમાનના પાશમાં સપડાઈ ગયા છે, માટે મારે ત્યાં જઈ તેમને પ્રતિબોધ આપવો, અને તેમને પ્રમાદમાંથી મુક્ત કરી સન્માર્ગે દોરવા. ” આવું વિ-ચારી વૃદ્ધવાદી ગુરુ વિહાર કરી હજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. સિદ્ધસેન વિક્રમ રાજાના બહુમાનથી તેમની પાસે જઈ શક્યા નહીં, તેથી વૃદ્ધવાદી આચાર્ય પાલ્લવી ઉપાનનાર જોડનું રૂપ ધારણ કરી તેને ઘારે હજા રહ્યા. ઝ્યારે સિદ્ધસેનસૂરિ પાલ્લવીમાં બેશો રાજજીવન તરફ જતા હતા, તેટલામાં તે વૃદ્ધવાદીસૂરિજીએ એક જોડને બદલે પોતે પાલ્લવી ઉપાનો અને વૃદ્ધપણને લઈને તેઓ મંદ મંદ ગતિથી ચાલવા લાગ્યા. તેમને મંદગતિથી ચાલતાં જોઈ સિદ્ધસેન દિવાકર નીચે પ્રમાણે બોલ્યા—

“ જૂરિભારજરાક્રાંતઃ સ્કંધઃ કિં તવ બાધતિ ।

“ ઘણા જારથી આક્રાંત થયેલા તારા સ્કંધને શું કાંઈ બાધા થાય છે ? ”

આ વાક્યમાં ‘ બાધતિ ’ એ અશુદ્ધ રૂપ છે. કારણકે, ‘ બાધ્ ’ ધાતુ આત્મનેપદ હોવાથી તેતું સ્વરૂપ ‘ બાધતે ’ થવું જોઈએ. આચાર્ય સિદ્ધસેન દિવાકરે પ્રમાદથી તેવી જૂલ કરી ઇટલે ગુરુએ નીચે પ્રમાણે કહ્યું.

“ ન તથા બાધતે સ્કંધો યથા બાધતિ બાધતે ” ॥ ૧ ॥

જેવી રીતે બાધતે ને બદલે તું બાધતિ એવું અશુદ્ધ રૂપ બોલ્યો, તે મને જેવું પીઠે છે, તેવી સ્કંધને પીડા થતી નથી. ”

આ સાંજઠી તે આચાર્ય સિદ્ધસેન ચમત્કાર પામો વિચારમાં પડી ગયા. તત્કાલ તેમણે વિચાર્યું કે, ‘ આ કોણ છે ? ’ તેમને જોતાંજ તેમના જાણવામાં આવ્યું કે, ‘ આ તો વૃદ્ધવાદી ગુરુ છે. ’ તત્કાલ પોતે પાલ્લવી ઉપરથી ઉતરી તેમના ચરણમાં નમી પડ્યા અને ‘ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો, ક્ષમા કરો ’ એમ કહેવા લાગ્યા. પછી ગુરુએ સિદ્ધસેનને ફરીથી પ્રતિબોધ પમાડી સંઘની સમક્ષ મિથ્યા-દુષ્કૃત આપવા પૂર્વક તેમને સંઘમાં લીધા હતા.

મહાનુજાવ દિવાકર પછી ચિરકાલ સુધી શ્રી વીરશાસનની પ્રજાવના કરી પ્રાંતે સદ્ગતિના જાજન બન્યા હતા. આ પ્રમાણે તે આચાર્ય કવિ નામના આઠમા પ્રજાવક જાણવા. એવી રીતે શાસનના આઠ પ્રજાવક કહેવાય છે. તે પ્રવચની આદિ આઠ પ્રજાવકો જિનશાસનને શોજાવે છે. પોતાના પ્રકાશક સ્વભાવ-વાલું જે પ્રવચન કહેવાય છે, તેને દેશ, કાલ, જાવ, ધ્વન્ય તથા ક્ષેત્રની યોગ્યતા પ્રમાણે સહાય કરવાથી-જેઓ પ્રકાશ કરે છે, તેથી તેઓ પ્રજાવકો કહેવાય છે. તેઓની ક્રિયારૂપ પ્રજાવના સમ્યક્ત્વને નિર્મલ કરે છે.

બીજે પ્રકારે આઠ પ્રભાવક.

તે આઠ પ્રજાવકને બીજે પ્રકારે પણ દર્શાવે છે.

“ અશ્સેસશ્ઠિ^૧ ધમ્મકહિ^૨,
વાશ આયરિય^૩ સ્વગ^૪ નેમિત્તિ^૫ ।

विज्ञाव^० रायगण^० सं—

मयाय तित्थं पज्ञावंति ॥ १ ॥

अतिशय कष्टिवादा अवधिज्ञानी, मनःपर्यवज्ञानी, आमर्ष औषधि प्रमुख द्वाब्धिवान् ते पेहदा; बीजा धर्मकथी, बीजा वादी, चौथा आचार्य, पांचमा कृपक—मोटी आतापना प्रमुख द्वेनार तपस्वी, ठठा निमित्ति, सातमा विद्याश्रेष्ठ अने आठमा राजवद्वज तथा गच्छ—समुदाय वद्वज अर्थात् महाजनमान्य ए प्रमाणे आठ प्रज्ञावक बीजे प्रकारे जाणवा.

सम्यक्त्वना पांच नूषण.

जिनशासनमां एट्ठे अरिहंतना दर्शनमां कुशद्वपणुं, ए पेहेलुं भूषण ठे. ते सम्यक्त्वने शोजावे ठे, माटे नूषण कहेवाय ठे. तेथी सम्यग्दृष्टि जीवोए तेवी कुशद्वता मेद्वववामां विशेष उद्यम करवो. अरिहंतना दर्शनने विषे कुशद्व एवो पुरुष द्रव्य, क्षेत्र, काद्व अने जावादिकने अनुसारे अनेक प्रकारना उपायो योजी बीजा अज्ञानी जीवोने सुखे करी प्रतिबोध पमाणे ठे. ते विषे कमळ नामना एक श्रावक पुत्रने प्रतिबोध पमाणे नार श्रीगुणाकरसूरिनो वृत्तांत प्रख्यात ठे. बीजा ओए ते सूरिवरनी जेम जिनमतने विषे कुशद्वता करवी जोइए.

श्रीगुणाकरसूरिनो वृत्तांत.

एक नगरने विषे धन नामे श्रावक रहेतो हतो. ते धनवान्, बुद्धिमान् अने गुणी हतो. तेथी ते महाजन मंडलमां मान्य थइ पड्यो हतो. ते धन शेतने कमल नामे एक पुत्र हतो. ते घणो कदावान् अने चतुर हतो. पण धर्म तरफ अरुचि धरनारो हतो. धर्मना तच्च उपर तेनी बीलकुल श्रद्धा नहती. तेनो पिता धन शेत तेने घणुं समजावतो पण ते मानतो नहतो. ज्यारे तेनो पिता कांइ-पण तच्चनी बात कहे त्यारे ते उठीने नाशी जतो हतो. आर्थी धन शेत घणो कंटाळी गयो हतो.

एक वखते धन शेतना मनमां विचार थयो के, जो कोइ आर्हत धर्मना प्रवीण आचार्य अहीं आवे तो मारा पुत्रने द्वाज थया विना रहे नहीं. कोइ

પવિત્ર મહાત્માની સેવા કરવાથી આ કમલને ધર્મની પ્રાપ્તિ થયા વિના રહેશે નહિં. આ અરસામાં કોઈ આચાર્ય મહારાજ તે નગરની સમીપે આવેલા વનમાં આવી સમોસર્યા. આ સ્વર્ણ સાંજલી નગરના લોકો તેમને વંદના કરવાને ગયા. તેમની સાથે ધન શેઠ પણ ગુરુને વંદના કરવા આવ્યો. ગુરુ તેઓને ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો. દેશના સમાપ્ત થયા પછી બીજા નગરજનો તેમને વંદના કરી પોત પોતાને સ્થલે ચાલતા થયા. પાઠલ રહેલા ધન શેઠે તે મહાનુજાવને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી—“સ્વામી, મારો પુત્ર કમલ ધર્મના વિચારથી તદન અજ્ઞાત છે. ધાર્મિક તત્ત્વ ઉપર તેની શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થતી નથી. તો કૃપા કરી આપે તેને પ્રતિબોધ આપવો જોઈએ. આપના જેવા ગીતાર્થ ગુરુનો બોધ કદિપણ નિષ્ફલ થતો નથી. ધન શેઠના આ વચનો સાંજલી આચાર્યે તે વાત માન્ય કરી પછી તત્કાલ શેઠ ઘેર આવ્યા અને તેમણે તેના પુત્ર કમલને આ પ્રમાણે કહ્યું,—“પુત્ર, આજે એક ગીતાર્થ ગુરુ વનને વિષે પધાર્યા છે, તો તારે ત્યાં જઈ તેમના વચન સાંજલવા.” પિતાના કહેવાથી કમલ તે આચાર્યની પાસે આવ્યો અને નમ્રમુખ થઈ તેમની પાસે બેઠો. આચાર્ય તરત સાતનય યુક્ત એવા હ્રદયગુણ પર્યાયવરને ગર્જિત વિચારવાદી દેશના આપી. દેશના સમાપ્ત થયા પછી આચાર્યે પૂછ્યું, “જ-હ, અત્યાર સુધીમાં તારા સમજવામાં કાંઈ આવ્યું?” કમલે પ્રત્યુત્તર આપ્યો, “જગવાન, કાંઈક જાણ્યું છે.” આચાર્યે કહ્યું, “શું જાણ્યું?” કમલે બોલ્યો, “જગવાન, આ નજીક રહેલ બોરમીના વૃક્ષના વિદ્યમાંથી મંકોરા નામના એકસોને આઠ તેંડિ જીવો નીકળીને બીજા વિદ્યમાં પેઠા. તે મારા જાણવામાં આવ્યું. પુનઃ આચાર્યે પૂછ્યું, “એ તો ઠીક, પણ અમારા કહેવામાંથી કાંઈ જાણ્યું?” કમલે કહ્યું, “ના, કાંઈ જાણ્યું નથી.” કમલનું આ વચન સાંજલી આચાર્યે જાણ્યું કે, ‘આ અયોગ્ય છે’ પછી તેઓ મૌન ધરી રહ્યા. પછી કમલ ઊઠીને પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો. બીજે દિવસે કમલનો પિતા ધન શેઠ આચાર્યને વંદના કરવાને આવ્યો. તે વચ્ચે આચાર્યે કમલની સર્વ ચેષ્ટા તેને જણાવી પછી આચાર્ય ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

એક વચ્ચે કોઈ બીજા આચાર્ય તેજ વનમાં આવી સમોસર્યા. ધનશેઠ તેમને વંદના કરવાને આવ્યો, અને પૂર્વની જેમ તેણે પોતાના કમલપુત્રનો વૃત્તાંત તેમની આગલ નિવેદન કર્યો. આચાર્યે ધનશેઠને કહ્યું કે, તે કમલને અહિં મોક-

दावो. अने तेने कहेवुं के, तेणे गुरुनी पासे नीची दृष्टि न रहेवुं, तेम गुरुनी सामे जाया करवुं अने गुरु बोळे तेमां उपयोग राखवो. ” आचार्यनो सूचना उपरथी धन शेठे कमल पुत्रने ते प्रमाणे करवाने कही गुरुनी समीपे मोकड्यो. कमल गुरुनु मुख जातो तेमनी समीपे बेठो. गुरुए पुञ्चुं, “ जछ, तुं कांइ पण तत्त्व जाणे ठे ? ” कमले कहुं, “ हा, हुं त्रण तत्त्वो जाणुंहुं. मन इच्छित एवं पहेलुं अशन, बीजुं पान अने त्रीजुं शयन. ए त्रण तत्त्वो जाणुं हुं. ” आचार्य हसीने बोड्या— “ आ तो गामनीआना वचन जेवा वचनो ठे. परंतु जे ज्ञेय एटळे जाणवा योग्य, हेय एटळे त्याग करवा योग्य अने उपादेय एटळे ग्रहण करवा योग्य होय, तेमांथी कांइ जाणे ठे ? कमले कहुं, “ एमांथी तो हुं कांइपण जाणतो नथी. तमे पोते कहो तो हुं श्रद्धायी सांजळीश. ” ते वखते आचार्य तेने प्रतिबोध पमारवा माट बे त्रण घमी सुधी तत्त्वना निर्णय रूप देशना आपी निवृत्त थया. पडी तेमणे कमलने पुछुं के, ‘ जछ, कहे, हवे तें शुं तत्त्व जाणुं ? ’ अल्पमति कमल बोड्यो, गुरुजी, में कांइ बीजुं जाणुं नथी. मात्र तमे बोझता हता, त्यारे तमारो हमीओ एकसो ने आठ वार उंचो नींचो थतो मारा जोवामां आव्यो, ए में जाणुं ठे. ते शिवाय हुं कांइपण समज्यो नथी. ” कमलना आ वचनो सांजळी आचार्य खेद सहित बोड्या के, “ आ तो अंध आगळ आरसी थइ. ” पडी ते कमल चाड्यो गयो अने ज्यारे धन शेठ तेमने वांदवा आव्यो एटळे आचार्ये कमलनी ते चेष्टा धन शेठने निवेदन करी पडी आचार्य त्यांथी विहार करी बीजे स्थले चाड्या गया हता.

एक दिवसे डव्य, क्षेत्र, काल अने जावने अनुसार परने प्रतिबोध करवामां कुशल एवा कोइ बीजा आचार्य पाठा तेज वनमां आवी चड्या. तेमना आगमनना खबर सांजळी दोको श्रेणिबंध तेमने वंदना करवाने, गया. साथे धनशेठ पण त्यां गयो हतो. देशना पूर्ण थया पडी धनशेठे गुरुने निवेदन कर्तुं. स्वामी, मारो पुत्र कमल धार्मिक विचारमां अत्यंत अज्ञात रहे ठे. पूर्वे अहिं पथारेखा आचार्ये तेने अतिशय बोध आप्यो हतो, ते उतां ते प्रतिबोध पाम्यो नही. प्रथम आचार्य प्रतिबोध आपतां तेणे मंकोरानी गणत्री करी अने बीजा आचार्ये बोध आपतां तेणे तेमना कंतनो हमीयो उंचा नींचो थवाना गणत्री करी. तेथी कोइपण प्रकार ते अज्ञाना पुत्रने आप प्रतिबोध आपो के जेथी ते अज्ञानी पुत्र-

તું મિથ્યાત્વ રૂપ અંગ્રહાર નરૂ થઈ જાય. અને તેને સમ્યક્ચરત્નની પ્રાપ્તિ થાય. જો મારો પુત્ર ગાઢ અજ્ઞાનમાંથી મુક્ત થશે તો આપને મહાન લાજ થશે.” આચાર્યે વિચાર કરાને જણાવ્યું, “શેઠ, આ તમારા પુત્રની બુદ્ધિ લૌકિક વ્યવહારમાં કેવી છે ? ધનશેઠે કહ્યું, “સ્વામી, એક ધર્મ વિચાર વિના બીજી સર્વે વાવતોમાં તે નિપુણ છે.” આચાર્યે ઉત્સાહ લાવતાં કહ્યું, “ત્યારે તો એ તમારો પુત્ર સુવો-ધ્ય છે; માટે અવસરે તેને અહિં મોકલજો.” પછી ધનશેઠે પોતાને ઘેર આવી કમ-લની પાસે તે આચાર્યના ગુણોની પ્રશંસા કરી કે, “પુત્ર, કોઈ ઉત્તમ આચાર્ય આવેલા છે, તે ત્રિકાલ્પદર્શી છે અને સર્વે પ્રાણી માત્રની સુખ દુઃખની પ્રવૃત્તિ જાણે છે, માટે તારે ત્યાં જઈ તેમને મનનું અને પુણ્યું.” તત્કાલ કમલ પિતાનું વચન અંગીકાર કરી આચાર્યની પાસે આવ્યો. અને વિનયથી વંદના કરી તેમની પાસે બેઠો. આચાર્યે તેના મનનો અજિમાય જાણવાને કહ્યું, “જહ્નુ આ તારા હા-થના મણિવંચમાં મત્સ્યના મુલ સહિત શીઘ્ર ફલ્લ આપનારી ધનરેખા દેખાય છે.” કમલે વિનયથી પુણ્યું, “મહારાજ, એ રેખાનું શું ફલ્લ થશે ?” ગુરુએ “મચ્છેણ ય સહસ્ત્રવર્ણ” ઇત્યાદિ ગાથા બોલી કહ્યું કે, જહ્નુ, એ રેખાથી અમારા જાણવામાં આવે છે કે, “તારો જન્મ શુદ્ધપદ્મમાં છે અને તારા ગ્રહો સમન્નાવને ભજનારા થશે.” તત્કાલ કમલ ચમત્કાર પામી ત્યાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર આવ્યો અને જન્મપત્રિકા લઈ આવી તેણે ગુરુને બતાવી. ગુરુએ જન્મપત્રિકામાંથી પૂર્વે કહેલા ગ્રહોને બતાવી દોષા. અને કહ્યું કે, તારો અમુક વર્ષે વિવાહ થયેલો છે અને અ-મુક વર્ષે તને તાવની પીડા થઈ હતી.” આ પ્રમાણે ગુરુનું વચન સાંજળી કમલ ચમત્કાર પામી ગયો અને તેણે ઘેર આવી પોતાના પિતાને જણાવ્યું કે, “ગુરુ સ્વરેલર ત્રિકાલ્પજ્ઞાની છે.” તે પછી કમલ દરરોજ ગુરુને વંદના કરવા જતો હતો. આચાર્ય તેજ નગરમાં ચાતુર્માસ્ય રહ્યા. તેઓ હંમેશાં કૌતુક જરેલી કથાઓ કહી ધર્મોપદેશ આપતા લાગ્યા, આથી કમલ ધર્મનો વિશેષ જાણ થતા લાગ્યો. તેના હૃદયમાં આર્હત ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થઈ આવી અને તેથી તેણે અનુક્રમે શ્રાવકના બાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યા. ઊંઘે ગુરુની કૃપાથી તે પોતાના પિતા કરતાં પણ વધારે ધર્મ પર દૃઢતાવાળો થયો. ચાતુર્માસ્ય વાલ્યા પછી તે આચાર્ય ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે સ્થળે ચાલ્યા ગયા. કુમાર કમલ શ્રાવક ધર્મને ચિરકાલ પાણી અંતે સદ્-ગતિનું પાત્ર થયો હતો. આ ઉપરથી સમજવાનું કે, બીજાઓએ પણ તેવી રીતે

જીવ્ય જીવોનો ઉપકાર કરનારું શ્રી જૈન શાસનને વિષે કુશલપણું રાખવું; તેમ કરવાથી સમ્યક્ત્વ રત્ન આ જગત્માં નિઃસીમ શોજાને ધારણ કરનારું થાય છે. એ પ્રમાણે જિનદર્શનમાં કુશલપણારૂપ સમ્યક્ત્વના પેહેલા ચૂષણ ઉપર શ્રાવકપુત્ર કમલને પ્રતિબોધ કરનાર આચાર્યનું દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવ્યું.

સમ્યક્ત્વનું બીજું ચૂષણ.

સમ્યક્ત્વનું બીજું ચૂષણ શ્રી જિનશાસન પ્રજાવના છે. આગમાદિકના બદ્ધથી અથવા જ્ઞાનના બદ્ધથી શ્રી જિનશાસનનું વિશેષ દીપકપણું કરવું, તે જિનશાસનની પ્રજાવના છે. પૂર્વે આઠ પ્રજાવકના જોડથી તે આઠ પ્રકારે કહેવામાં આવ્યું છે. પૂર્વે કહેલાનું અર્થિ પુનઃ જે ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું, તે પોતાને અને પરને ઉપકારકારી હોઈને તેમજ તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધવાને લઈને તેનું પ્રાધાન્ય જણાવવાને માટે છે. તેમ બ-
લી જે વચનો સદ્જૂત અર્થને પ્રકાશ કરનારા અને રાગદ્વેષને દૂર કરનારા છે, તેને વારંવાર ગ્રહણ કરવામાં કાંઈ પણ દોષ નથી; કારણકે, તે સદ્બાંધન। દૃષ્ટ-
નું કારણ રૂપ છે. તે વિષે શ્રી હમાસ્વાતિવાચક મહારાજાએ પ્રશમરતિ પ્રકર-
ણમાં કહ્યું છે—

“યે તીર્થંકૃત્પ્રણીતા, જાવાસ્તદનંતરૈશ્ચ પરિકથિતાઃ ।

તેષાં બહુશોઽપ્યનુકીર્તનં જવતિ પુષ્ટિકરમેવ ॥ ૧ ॥

“જે તીર્થંકર પ્રણીત જાવો છે, તે આંતરા રહિત કહેલા ઠતાં તેમનું બહુ વાર અનુકીર્તન-સ્મરણ કરવું, તે પુષ્ટિને કરનારું જ થાય છે. ” ૧

યદ્વપજુક્તમપિ સદ્, ભેષજમાસેવતેઽર્તિનાશાય ।

તદ્વદ્રાગાર્તિહરં, બહુશોઽપ્યનુયોજ્યમર્થપદમ્ ॥ ૨ ॥”

“જેમ ઔષધ એકવાર સ્વાધું હોય પણ તે પીમાનો નાશ કરવાને ફરી-
વાર સ્વાધ છે. તેવી રીતે રાગ રૂપી પીમાનો નાશ કરવા માટે અર્થના પદો ઘણી
વાર કહેવામાં આવે છે. ” ૧

“યદ્વદ્વિષઘાતાર્થ મંત્રપદૈઃનપુનરુક્તદોષોઽસ્તિ ।

તદ્વદ્રાગવિષઘ્નં પુનરુક્તમહુષ્ટમર્થપદમ્ ॥ ૩ ॥

“ જેમ વિષનો નાશ કરવા માટે વારંવાર મંત્રના પદો બોલવામાં પુનરુક્તિ દોષ આવતો નથી, તેવી રીતે રાગ રૂપી વિષને હળનારા અર્થ પદો બોલવામાં પુનરુક્તિનો દોષ આવતો નથી.

વૃત્ત્યર્થ કર્મ યથા, તદેવ લોકઃ પુનઃ પુનઃ કુરુતે ।

एवं विरागवार्त्ता, हेतुरपि पुनः पुनश्चित्यः ” ॥ ૩ ॥

જેમ લોકો પોતાની આજીવિકાને માટે તેનું તેજકામ વારંવાર કરે છે, એવી રીતે વૈરાગ્યની વાર્તાના કારણને વારંવાર કરવું જોઈએ. ” ૩

सम्यक्त्वनुं त्रीजुं जूषण.

સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું જૂષણ તીર્થ સેવા છે. તીર્થ હવ્યથી અને જાવથી, એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં જે શત્રુંજયાદિક તે હવ્યતીર્થ છે અને જે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રના ધારણ કરનાર અને જવ્ય જનોના તારક એવા સાધુ સાધ્વી તે જાવતીર્થ કહેવાય છે. તે ઉજ્જય પ્રકારના તીર્થની સેવાને વિધિ પૂર્વક કરવાથી સમ્યક્ત્વ જૂષણવાહું કહેવાય છે. અને તે પરંપરાએ સિદ્ધિરૂપ ફલને આપનારું થાય છે. શ્રી જગવતી સૂત્રના બીજા શતકનો પાંચમા ઉદ્દેશમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે “ તથા પ્રકારના સાધુ તથા શ્રાવકની પર્યુપાસના કરવાથી શું ફલ પ્રાપ્ત થાય ? ” તેના ઉત્તરમાં પ્રત્નુએ કહ્યું છે કે, સિદ્ધાંતનું શ્રવણ એ પર્યુપાસનાનું ફલ છે. શ્રવણનું ફલ શ્રુત-જ્ઞાન છે, શ્રુતજ્ઞાનનું ફલ વિશેષ જ્ઞાન છે. વિશેષ જ્ઞાનનું ફલ પ્રત્યાખ્યાન છે, પ્રત્યાખ્યાનનું ફલ સંયમ છે. સંયમનું ફલ અણાહય છે, અણાહયનું ફલ તપ છે, તપનું ફલ વોદાણ છે, વોદાણનું ફલ અકિરિય છે, અને અકિરિયનું ફલ સિદ્ધિ છે. શ્રુતજ્ઞાનથી હેયોપાદેય પ્રમુખનું વિવેચનકારી જ્ઞાન થાય છે. પ્રત્યાખ્યાનનું ફલ વિશેષ જ્ઞાન કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે વિશેષ જ્ઞાનવાદો પુરુષ પાપના પચ્ચલાણ કરે છે. જ્યારે પચ્ચલાણ કરવામાં આવે ત્યારે તેને સંયમ પ્રાપ્ત થાય છે. અણાહયનો અર્થ અનાશ્રવ થાય છે. સંયમવંત પુરુષને અનાશ્રવ હોય છે એટલે તે નવા કર્મને ગ્રહણ કરતો નથી. જ્યારે અનાશ્રવને લાગે તે લઘુકર્મી થાય છે, ત્યારે તે તપસ્યા કરે છે. વોદાણનો અર્થ વ્યવદાન થાય છે. વ્યવદાન એટલે કર્મની નિર્જરા. તપસ્યાથી પૂર્વના કર્મની નિર્જરા થાય છે. અકિરિય એટલે યોગનિરોધ. કર્મની નિર્જરા

થવાથી યોગનો નિરોધ થાય છે. તે પછી પર્યવસાને સિદ્ધિનું ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે સમ્યક્ત્વના ત્રીજા જૂષણ તીર્થસેવાનું ફલ જાણી સમકિતવંત પુરુષો તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી.

સમ્યક્ત્વનું ચોથું જૂષણ.

સમ્યક્ત્વનું ચોથું જૂષણ સ્થિરતા છે. સ્થિરતા એટલે ચિત્તની ચપલતાનો અજાવ. જૈનધર્મને વિષે પોતાનું અથવા પરનું સ્થિરપણું કરવું—દૃઢ ચિત્ત રાખી રહેવું, તે સ્થિરતા કહેવાય છે. પરતોથીઓની મહાન્ સમૃદ્ધિ જોવામાં આવે તોપણ સુલ્લસાની પેઠે નિઃપ્રકંપ રહેવું, જિન વચન ઉપર અવિચલ શ્રદ્ધા રાખવી. તેવા જીવો દૃઢધર્મી કહેવાય છે. જે દૃઢધર્મી પુરુષો હોય છે, તેઓ અરિદ્ધંતના પ્રરુપેક્ષા આગમમાં પ્રશંસનીય ગણાય છે. તે વિષે આગમમાં કહ્યું છે કે, “ ચાર પ્રકારના પુરુષો હોય છે. ૧ પ્રિયધર્મી છે પણ દૃઢધર્મી નથી. ૨ દૃઢધર્મી છે, પણ પ્રિયધર્મી નથી. ૩ દૃઢધર્મી છે અને પ્રિયધર્મી છે અને ૪ દૃઢધર્મી નથી તેમ પ્રિયધર્મી પણ નથી. આ ચાર પ્રકારના પુરુષોમાં ત્રીજો પ્રકાર સર્વોત્તમ છે. અને તે જન્ય પુરુષો પ્રદ્વણ કરવા યોગ્ય છે.

સ્થિરતા વિષે સુલ્લસાનો વૃત્તાંત.

જંબુદ્વીપના જરત ક્ષેત્રને વિષે મગધ નામે દેશ છે. તે દેશની રાજધાની રાજપટ્ટહી નગરી છે. તે નગરીમાં પ્રસેનજિત્ નામે રાજા રાજ્ય કરે છે. તે સર્વ જન-ચિત્ત કબ્જામાં કુશલ છે. તેને નાગ નામે એક સારથિ હતો. તે રાજા પ્રસેનજિત્ના ચરણ કમલની સેવામાં સદા તત્પર રહેતો હતો. તેને સુલ્લસા નામે સ્ત્રી હતી. તે પતિવ્રતા અને જૈન ધર્મ ઉપર પૂર્ણ રાગી હતી. તે ગુણવતી વાક્ષા સર્વદા શુદ્ધ નિષ્ઠાથી દેવ જ્ઞાતિ અને પતિ જ્ઞાતિ કરતી હતી.

એક દિવસે નાગસારથિએ કોઈ ઘરમાં ગૃહસ્થને પોતાના જીવસંગમાં પુત્રને રમાડતો જોયો. પોતે અપુત્ર હોવાથી તે જોઈ હૃદયમાં અતિશય પરિતાપ પામ્યો અને પોતાના મુખને હાથ ઉપર રાખી આ પ્રમાણે મનમાં કહેવા લાગ્યો—“ અ-હો ! હું કેવો મંદ જાગ્યશાનું હું કે, મારે એક પણ પુત્ર નથી. આ જાગ્યવાનું પુરુષને ધન્ય છે કે જેને હૃદયને આનંદ આપનારા ઘણા પુત્રો છે. ” આવું ચિંતિતો

નાગસારથિ પોતાને ઘેર આવ્યો. પોતાના પતિને આમ ચિંતા કરતો જોઈ સતી સુલ્લ-સાઈ કહ્યું, “સ્વામી નાથ, તમારા હૃદયમાં શી ચિંતા ઝૂતપન્ન થઈ છે? તમારું ચિંતાતુર મુખ જોઈ મારા હૃદયને પરિતાપ થાય છે. માટે જે સત્ય હોય તે કહો. ” નાગસારથિ મંદ સ્વરથી બોલ્યો—“ પ્રિયા, આજે એક ગૃહસ્થને મેં પોતાના ઉત્સંગમાં પુત્રને રમાડતો જોયો, તે ઉપરથી મને પુત્રની ચિંતા ઝૂતપન્ન થઈ આવી છે. આજ સુધી મારે કાંઈ પણ પુત્ર થયો નથી, એથી હું મારા આત્માને હુર્જાગી માતું હું. મને અત્યાર સુધી એક પણ પુત્ર પ્રાપ્ત થયો નહીં, એ મારા હૃદયને શબ્દની જેમ પીને છે. ” સ્વામીના આવા વચનો સાંજળી સુલ્લસાઈ કહ્યું—“ સ્વામી, ચિંતા કરશો નહીં. પુત્રને ઉત્પન્ન કરવા માટે તમે કોઈ બીજી કન્યાનું પાણિગ્રહણ કરો. કોઈ પણ રીતે તમારા મનની ચિંતા દૂર કરવી એ મારી ફરજ છે. ”

નાગસારથિ બોલ્યો—“ પ્રિયે, એ વાત મારી આગળ કહીશ નહીં. આ જન્મમાં મારે તું એક જ પ્રિયા છે. તારા શિવાય બીજી સ્ત્રીને હું મનથી પણ ઇચ્છતો નથી. મારામાં પુત્ર દર્શનની અજિજ્ઞાણા ઉત્પન્ન થઈ છે પણ તે પુત્ર તારી કુક્ષિથી ઉત્પન્ન થયેલો જ ઇચ્છું હું. બીજી સ્ત્રીથી ઉત્પન્ન થયેલા પુત્રને જોવાની મારી ઇચ્છા નથી. માટે તું સતી છે, તેથી કોઈ દેવતાની આરાધના કરી તેની પાસે પુત્રનું વર-દાન માગ, જેથી મારો મનોરથ સિદ્ધ થાય. ” સુલ્લસા પતિના આવા વચન સાંજ-લીને બોલ્યો,—સ્વામિનાથ, જો આપણા કર્મમાં પુત્ર હશે તો આપણને અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે. તે શિવાય કદિપણ પુત્રની પ્રાપ્તિ નહીં થાય. વાંઝિત અર્થની સિદ્ધિ કરવાને માટે મન, વચન અને કાયાથી બીજા કોઈ પણ દેવની આરાધના કરીશ નહીં. આપણે તો શ્રી અરિહંત દેવની આરાધના કરીશું. જે જગવાન્ સર્વ ઇષ્ટ સિદ્ધિના કારણ રૂપ કલ્પવૃક્ષ સમાન છે. હું સર્વ મનોરથોને પૂરનારા ‘આચાર્ય પ્રમુખ તપને આચરિશ. એનાથી આપણાં કાર્યની સિદ્ધિ થશે. કોઈ જાતની ચિંતા કરશો નહીં. ” સતીના આ વચનો સાંજળી નાગસારથિને આશ્વાસન મળ્યું. તે પછી સતી સુલ્લસા આદિનાથ પ્રમુખ સર્વ જિનેશ્વરોની ત્રિકાલ પૂજા કરવા દ્વાગી અને બીજા ધાર્મિક કાર્યો તથા તપસ્યા કરવામાં તે તત્પર બની ગઈ.

કેટલોક સમય બીટ્યા પછી દેવલોકમાં ઇંદ્રની સજ્જાની અંદર સુલ્લસાના

ધાર્મિકપણાની પ્રશંસા કરવામાં આવી તે વખતે એક મિથ્યાત્વી દેવતા તે પ્રશંસા સાંજળી શક્યો નહીં, તેથી તે સુઘ્નસાની પરીક્ષા કરવાને પૃથ્વી ઉપર આવ્યો. તે સાધુનો કર્ત્રિમ વેષ પેહેરી સુઘ્નસાના ઘરમાં પેઝો. આ વખતે સુઘ્નસા પોતાના ઘરમાં જિનેશ્વર પ્રભુની પૂજા કરવામાં આસક હતી, તોપણ તેણીએ જ્યારે મુનિને ઘેર આવેલા જોયા, એટલે તે તત્કાલ બેઠી થઈ અને અતિશય નીતિ પૂર્વક તેણે મુનિના ચરણકમળમાં વંદના કરી સતીએ મુનિને વિનયથી પૂછ્યું, “મહારાજ, શું કારણ પધાર્યા હો ?” કપટી મુનિએ કહ્યું, “વાહ, અમારી સાથે એક બીજા સાધુ છે, તેમને એક રોગ થયેલો છે. તે રોગનું ઉદન કરવાને લક્ષ્મીપાક તેલ જોડે બીધ; તેનું તેલ તમારા ઘરમાં હશે, માટે તે લેવા આવ્યો છું.”

મુનિના આ વચનો સાંજળતાંજ સતી સુઘ્નસા પોતાના ઓરડામાં ગઈ અને લક્ષ્મીપાક તેલનો એક ઘમો લાવી તેણીએ મુનિના આગળ મુક્યો. પોતે તે ઘડાનું ઢાંકણું ઉઘારવા માંડ્યું, તેટલામાં દેવતા પ્રજાવત્રી તે ઘમો ફુટી ગયો. આથી સુઘ્નસાના હૃદયમાં જરા પણ સ્વેદ થયો નહીં. તે પાછી ઘરમાં જઈને બીજો ઘમો લાવી તે ઘમો ઉપારૂતાંજ જાળી ગયો. તોપણ તે અસ્થિર હૃદયે પાડો ત્રીજો ઘમો લાવી. તે પણ પ્રથમની જેમ જાળી ગયો. હવે તેણીના ઘરમાં ચોથો ઘમો નહતો, તેથી તે ઘમોનો અપશોષ ન કરતાં પોતાના મનમાં કહેવા લાગી કે, “અરે ! હું કેવી નિર્જાળી ! આ મારું તેલ ગ્લાન મુનિના ઉપયોગમાં આવ્યું નહીં.” સતી સુઘ્નસાને આમ ચિંતવતી જાણી, તેની ઉત્તમ જાણના જોડે તે દેવ પ્રસન્ન થઈ ગયો. તત્કાલ તેણે પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું. તે બોલ્યો—“સતી શ્રાવિકા તમને ધન્યવાદ ઘટે છે. ઇંદ્રે દેવતાની સજામાં તમારી પ્રશંસા કાવા માંડી તે વખતે મેં અદ્વયબુદ્ધિવાલે તેમાં શંકા કરી. પછી તમારી પરીક્ષા કરવાને હું મુનિનો વેષ ધારણ કરી આહિં આવ્યો હતો. ઇંદ્રે કોણી પ્રશંસાથી પણ સધારે તમારામાં ધર્મની સ્થિરતા જોડે હું સંતુષ્ટ થઈ ગયો છું, તેથી જે તમોને દષ્ટ હોય તે માગી દ્યો.” આ વખતે સતી સુઘ્નસાએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું, “દેવ, જો તમે મારી ઉપર સંતુષ્ટ થયા હો તો મને પુત્ર રૂપ વાંઝિત વર આપો.” સતીની આ માંગણી ઉપરથી તે દેવતાએ તેણીને વત્રીશ ગુટિકાઓ આપી અને કહ્યું કે, “તમારે આ ગુટિકાઓ અનુક્રમે જક્ષણ કરવી તેથી તમારે તેટલા સુંદર પુત્રો થશે. તે શિવાય મારા યોગ્ય કાંઈ પણ કાર્ય આવી પડે તો મને સંજારજો.” આટલું કહી તે

દેવ અદૃશ્ય થઈ ગયો. દેવ અદૃશ્ય થયા પછી ચતુર સુઙ્ગસાણ વિચાર કર્યો કે, આ ગુટિકાતું અતુલ્ય જરૂર કરવાથી બત્રીશ પુત્રા થશે. તો તે પુત્રોના મત્ત મૂત્ર વિગેરે અગુચિને કોણ સાફ કરશે ? અને તેમનો બરદાસ શો રીતે થઈ શકશે ? માટે આ બધા ગુટિકાઆ એક સાથે ટાંચી લેવાશે, તેમ કરવાથી બત્રીશ લક્ષણવાળો એક જ પુત્ર થશે. ” આતું વિચારી સુઙ્ગસા તે બત્રીશ ગુટિકાઓને એકો સાથે જરૂર કરી ગઈ. તે પછી સુઙ્ગસાની ધારણા પ્રમાણે બન્યું નહીં પણ દૈવયોગે તેણીના ઉદરમાં બત્રીશ ગર્ભ ઉત્પન્ન થયા. અનુક્રમે ઉદરનો મોટી વૃદ્ધિ થવાથી સતી સુઙ્ગસાને જાર પીમા થઈ પડી. ગર્ભના જારનો પીમાને નહીં સહન કરવાથી સુઙ્ગસાણ કાયોત્સર્ગ કરી પેઝા દેવતાતું સ્મરણ કર્યું. તત્કાલ તે દેવતા ત્યાં હાજર થયો અને પોતાના સ્મરણતું કારણ પુછ્યું. સુઙ્ગસાણ તે દેવની આગળ પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવી દીધો. તે વાંચને દેવ બોલ્યો. “ જઈ, તેં એકો સાથે બત્રીશ ગુટિકા ટાંચી, તે ઘણું અયોગ્ય કર્યું છે. હવે તારા ગર્ભમાં બત્રીશ બાલકો ઉત્પન્ન થયા છે. તેઓ બધા એકો સાથે અવતરશે અને સરખા આયુષ્યવાળા થશે. તે સર્વતું મરણ એક જ વચ્ચે થશે. પરંતુ તું ગર્ભ પીમાનો જય રાખીશ નહીં. હું તને તે વિષે સહાય કરીશ. ” આ પ્રમાણે કહી સુઙ્ગસાના ગર્ભની પીમાને હરીતે દેવ પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો. પછી સુઙ્ગસા ગર્ભની પીમાથી રહિત થઈ અને સુલેગર્ભનું વહન કરવા લાગી. સમયપૂર્ણ થયો એટલે તેણીએ બત્રીશ લક્ષણવાળા બત્રીશ પુત્રોને જન્મ આપ્યો. નાગસારથિએ મોટા આમંત્ર્યથી એ બત્રીશ પુત્રોનો જન્મોત્સવ કર્યો. અનુક્રમે તે બત્રીશ પુત્રો મોટા થઈ યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. સારથિએ તે બત્રીશ કુમારોને રાજા શ્રેણિકની સેવામાં રાખ્યા. તેમની ઉત્તમ સેવાથી શ્રેણિક રાજા તેમની ઉપર સંતુષ્ટ રહેતો હતો.

એક દિવસે રાજા શ્રેણિકે પ્રથમથી સંકેત કરી ચેન્નારાજાની પુત્રી સુઙ્ગેષ્ટાને ગુપ્ત રીતે લાવવાનો યોજના કરી. તે યોજના પારપામ્ત્રાને ચંપા નગરીની સામે હુપી સુરંગ કરાવી અને તે સુરંગ માર્ગે નાગસારથિના બત્રીશ પુત્રોની સાથે રથમાં બેસી શ્રેણિકરાજા તે નગરના દરવાજામાં પેઝા. રાજકુમારી સુઙ્ગેષ્ટાએ પણ પ્રથમ ચિત્રમાં જાંધેલા મગવપતિ શ્રેણિકને ઓઢાલો પોતાનો નાની બેન ચેન્નણાને એ વૃત્તાંત કહ્યો હતો. ચેન્નણા પોતાની બેનના વિયોગને સહન કરવા અસમર્થ હતી, તેથી તે પણ તે રથમાં સાથે આવો. રસ્તામાં જતાં સુઙ્ગેષ્ટા પોતાના આનુષ્ઠાનને

કંમોઓ જુદી જવાથી તે લેવાને પાડી ગઈ તે વસ્તે સુઝસાના બત્રીશ પુત્રોએ રાજા શ્રેણિકને જણાવ્યું કે, “ સ્વામી, આપણે આ શત્રુના ઘરમાં ઘણીવાર રહેવું યોગ્ય નથી. ” રાજાને તે વાત રુચિર લાગી. તત્કાલ તે ચેદ્વણને જ લઈને ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો ગયો. પાંડલથી સુઝેટા રત્નાનરણનો કંમોયો લઈ આવી. તેણે તે સ્વેદે શ્રેણિકનો રથ જોયો નહીં. પોતાનો મનોરથ અપૂર્ણ રહ્યો. આથી તેના મનમાં લાગી આવ્યું. તેમ વળી પોતાની બેન ચેદ્વણનો વિયોગ પણ તે સહન કરી શકી નહીં, આથી તેણીએ ઝંચે સ્વેરે પોકાર કર્યો—“ હા, હા, કોઈ ચેદ્વણને હરી જાય છે. ” આ પોકાર રાજાના સાંજલવામાં આવતાં ચેમો રાજા તત્કાલ ક્રોધ પામી તૈયાર થઈ ગયો. તે વસ્તે તે રાજાની પાસે રહેલો વૈરંગિક નામનો સુજટ તે રાજાને નિવારી પાંતે ચેદ્વણને પાડી વાલવા દોમી ગયો. તે વેગથી દોમતાં શ્રેણિકના રથની થોડે દૂર આવી પોહોચ્યો. તેણે જોરથી એક ઇંચું બાણ માર્યું કે જેથી સુઝસાના બત્રીશ પુત્રો એકી સાથે હણાઈ ગયા. પડી તેણે તે સાંકનો સુરંગમાંથી તે બત્રીશ રથો રેંચના માંડ્યા તેવામાં શ્રેણિક રાજા પોતાનો રથ વેગથી આગળ ચલાવી ગયો. તે વસ્તે વૈરંગિક સુજટ પોતાનો મનોરથ સિદ્ધ ન થવાથી નિરાશ થઈ પાછો ફર્યો. તેણે સલેદ મને તે વૃત્તાંત ચેમો રાજાને જણાવ્યો. અને પડી તે પોતાને ઘેર ચાલ્યો ગયો.

રાજા શ્રેણિક સુઝેટાને વડલે ચેદ્વણને લઈને પોતાની રાજધાની રાજગૃહ નગરીમાં આવી પોહોચ્યો. ત્યાં જઈ તે ગાંધર્વ વિવાહનો વિધિથી ચેદ્વણને પરણ્યો. રાજાના મુખથી નાગસારથિ અને સુઝસા પોતાના બત્રીશ પુત્રોના મરણનો વૃત્તાંત સાંજલ્લી અતિ શોકાતુર થઈ ગયા. અને તેનો નારે વિલાપ કરવા લાગ્યા. તે બંને દંપતી શોકના મહાસાગરમાં મગ્ન થયેલા જાણી રાજા શ્રેણિક અને અજયકુમારે તેમને આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપ્યો. “ જઈ, તમે આર્હત ધર્મના જ્ઞાતા અને વિવેકી છો. આ સંસારનું સ્વરૂપ તમારા જાણવામાં છે, તેથી તમારે વિશેષ શોક કરવો નહીં. આ સંસારને વિષે જે કાંઈ આ સાક્ષાત્ જાવ દેખાય છે તે સર્વ વિનાશી છે અને મરણ પામવું, એ સર્વ જીવોને સાધારણ છે, તેથી શોકનો ત્યાગ કરી ધર્મના સાધનરૂપ ધૈર્યનું અવલંબન કરવું. ” આ પ્રમાણે પ્રતિબોધ આપી રાજા શ્રેણિક પોતાના કુમાર અજય મંત્રી સાથે પોતાને મહેલ ગયો. તે પડી બંને

દંપતિ પોતાના પૂર્વના કર્મના વિપાકને પ્રમાણ કરી શોકરહિત થઈ ગયા. અને આર્હત ધર્મના આરાધનમાં વિશેષ ઊજમાદા થયા હતા.

એક વચ્ચે શ્રી વીરપ્રજ્ઞ ચંપા નગરીના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. સર્વ પર્ષદા તેમને વંદના કરવાને આવી. જગંમે ધર્મની દેશના આપી. આ વચ્ચે દંરુ, ઊત્ર, અને 'કાષાય વલ્લને ધારણ કરનાર અંબરુ નામનો એક પરિવ્રાજક કે જે શ્રી વીર પ્રજ્ઞનો ઉત્તમ શ્રાવક હતો, તે વીરપ્રજ્ઞને નમી યોગ્ય સ્થાને બેસી પ્રજ્ઞના મુખથી ધર્મદેશના સાંજલ્લતો હતો, તે પ્રજ્ઞને વંદના કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો— “સ્વામી, હાલ રાજગૃહ નગરને વિષે જવાની મારી ઇચ્છા છે.” પ્રજ્ઞે વિચાર કરીને કહ્યું, “દેવાનુપિય, જો તમારે ત્યાં જવું હોય તો ત્યાં નાગસારથિને ઘેર અમારી શ્રાવિકા સુલ્લસા છે, તેને મધુર વાણીથી ધર્મશુદ્ધિ સાથે સુલ્લસાતા પુઝજો.” પ્રજ્ઞની આ આજ્ઞાને અંગીકાર કરી અંબરુ શ્રાવક લલ્લિના બલ્લથી આકાશ માર્ગે ચાલી રાજગૃહ નગરીમાં આવ્યો. તે નાગસારથિના ઘરના દાર આગલ આવી ઊત્તો રહ્યો, તે વચ્ચે તેણે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું કે, “જગવાન્ વીરપ્રજ્ઞે જેને માટે કાલ્લજી રાલ્લેલી છે, એવી સુલ્લસા ધર્મને વિષે કેવી દૃઢ હશે? તેની પરીક્ષા કરવી જોઈએ.” આવું ચિંતવી તેણે તત્કાલ વૈક્રિય લલ્લિ વરુ બીજું રૂપ કરી સુલ્લસાના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેણે ઘરમાં પેસી પ્રથમ સુલ્લસાની પાસે જિહ્વા માગી. સુલ્લસાએ ‘સત્પાત્ર શિવાય બીજાને જિહ્વા આપવી નહીં’ એવો નિયમ ગ્રહણ કરેલો હતો, તેથી તે પ્રતિજ્ઞા પાલ્લવાને તેણે અંબરુ શ્રાવકને પોતાને હાથે જિહ્વા આપી નહીં. અંબરુ ત્યાંથી પાઠો ફર્યો અને નગરની બાહરે પૂર્વમાં જઈ તેણે બ્રહ્માનું સ્વરૂપ વિકુર્વ્યું. ચાર મુલ્લ અને ચાર જુજાઓ ધારણ કરી, અંગ ઊપર બ્રહ્મસૂત્ર અને કંઠમાં રુદ્ધમાલ્લા આરોપિત કરી. તે સાવિત્રી સાથે હંસના બાહન ઊપર બેઠો હતો. તે રક્તવર્ણી બ્રહ્મા બની ચારે મુલ્લે ચાર વેદોનો ધ્વનિ કરવા લાગ્યો. આ બ્રહ્માના પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાને રાજગૃહની નગરીના હજારો લોકો આવવા લાગ્યા. કેટલાએક તેની જક્તિ કરવાને, કેટલાએક કૌતુક જોવાને અને કેટલાએક મનની ઇચ્છા પૂરી કરવાને તે સ્થલે એકઠા થવા લાગ્યા. આ વાર્તા સતી સુલ્લસાના સાંજલ્લવામાં આવી તોપણ સમ્યક્ત્વને વિષે દૃઢ નિયમવાલી તે રમણી

તે કપટી બ્રહ્માની પાસે ગઈ નહીં. જ્યારે સુવ્રસા તેને વંદન કરવા આવી નહીં
 ઇટલે તે અંબરુ શ્રાવકે બીજે દિવસે દક્ષિણ દિશામાં વિષ્ણુનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું.
 તેણે ગરુડ ઉપર આસન કર્યું, પીઠા વસ્ત્રો ધારણ કર્યા, ચારે જુજામાં શંખ, ચક્ર,
 ગદા અને શાર્ફ ધતુષ્પ રાખ્યા, તે સાથે લક્ષ્મી તથા બીજી ગોપાંગનાઓ સહિત
 લીલા પ્રદર્શિત કરી. તેના દર્શન કરવાને અનેક લોકો દોડી ગયા. પણ મિથ્યા-
 ત્વીઓના પરિચયથી જય પામતી તે શુદ્ધ શ્રાવિકા તે સ્થાને ગઈ નહીં. જ્યારે સુવ્રસા
 પોતાના વિષ્ણુના સ્વરૂપથી લલ્લચાણી નહીં ઇટલે તે અંબરુ ત્રીજે દિવસે પશ્ચિમ દિ-
 શામાં શંકરનું રૂપ વિકુર્વ્યું. તે મહાદેવ વાઘના ચર્મને ધારણ કરી વૃષજનાવાહન
 ઉપર બેઠા હતા. ત્રણ નેત્રો અને મસ્તક ઉપર ચંદ્ર ધારણ કર્યો. જટામાં ગંગા, ગજચર્મના
 વસ્ત્રો, શરીરે જસમ, એક હાથમાં ત્રિશૂલ, બીજા હાથમાં સ્વપ્ન, ગદામાં રૂંદમાઝ
 અને ચોળામાં પાર્વતી ધારણ કરેલા હતા. તે શંકર રૂપે લોકોને કહેતો હતો કે,
 આ જગતના સર્વ પ્રાણીઓને સંહાર કરનાર હું છું. મારા જેવી કોઈનામાં શક્તિ
 નથી અને મારા શિવાય કોઈ પરમેશ્વર જ નથી. નગરના સર્વ લોકો તેના દર્શન
 કરવાને જવા લાગ્યા પણ સમ્યક્ત્વથી વિચૂષિત એવી સુવ્રસા ત્યાં ગઈ નહીં. તે
 પોતાના ધર્મને વિષે દૃઢતા ધારણ કરીને બેસી રહી.

અંબરુ શ્રાવકે જાણ્યું કે, સુવ્રસા પોતાના ધર્મમાં દૃઢ રહી છે. પછી ચો-
 થે દિવસે તેણે ઉત્તર દિશામાં સમવસરણની રચના કરી. આઠ પ્રાતિહાર્ય સ-
 હિત જિનૈંત્રું રૂપ ધારણ કરી તેમાં તે વિરાજિત થયો. તે વાર્તા સાંજના ઘણા
 લોકો તેને વંદના કરવાને ગયા. અને નગરના લોકોને આર્હત ધર્મનો ઉપદેશ આ-
 પવા માંડ્યો. તથાપિ ધર્મને વિષે દૃઢતાવાદી સુવ્રસા તે સ્થળે ગઈ નહીં. આ વાત
 અંબરુના જાણવામાં આવતાં તેણે સુવ્રસાના મનને ક્ષોભ પમાડવાને માટે એક પુ-
 રુષને તેણે ઘેર મોકલ્યો. તે પુરુષે સુવ્રસાને ઘેર આવી આ પ્રશ્ન કયું, —“જ-
 કે, આ નગરનો બાહર શ્રી અરિહંત જગવાન સમાસર્યા છે, તેમને વંદના કર-
 વાને માટે તમે કેમ જતા નથી ?” સુવ્રસા બોલી “ હે મહાજાગ, હાલ આ પૃ-
 થ્વીને વિષે શ્રીવીર જગવાન શિવાય બીજા કોઈ તીર્થંકર વિદ્યમાન નથી. અને
 શ્રી વીરજગવાન તો હાલ બીજા દેશ તરફ વિચરે છે, તેઓ એકદમ અહીં શી રી-
 તે આવે ? કોઈપણ રીતે વીરપ્રજ્ઞનો અહીં આવવાનો સંજવ નથી.” સુવ્રસાના

આ વચન સાંજલી તે પુરુષે કહ્યું, “ અરે જોલી સ્ત્રી આતો પચવીશમા તીર્થંકર ઢે; તેઓ હમણાંજ ઉત્પન્ન થયેલા ઢે, માટે તમે પોતે તેમની પાસે જઈ કેમ વંદના કરતા નથી ? ” સુલસાણ આક્રોષ કરીને કહ્યું, “ જહ, એ વાત તદન અઘટિત ઢે. આ જગતને વિષે પચવીશમા તીર્થંકર કદિપણ થતાજ નથી. મને તો લાગેઢે કે, આ કોઈ માયાવી પુરુષ ઢે. તે કપટના આમંબરથી જોલા લોકોને ઠગે ઢે. તેવા ધૂર્તની પાસે મારે શા માટે આવવું જોઈ ? ” સુલસાના આ વચન સાંજલી તે પુરુષે વિચાર કરીને કહ્યું, “ જહ, તમારે એવી શંકા શા માટે લાવવી જોઈ. એ ધૂર્ત હોય કે કપટી હોય તોપણ તે જૈન શાસનની ઉન્નતિનેતો કરનારો ઢે. ગમે તે રીતે શાસનની ઉન્નતિ થતી હોય, તેમાં દોષ જોવાનો નથી. ” સુલસા જરા નાચુશ થઈને બોલી—“ જહ, આવી વાત કહેવા ઉપરથી મને લાગે ઢે કે, તું પણ જોલો (મૂર્ખ) માણસ ઢે. જો તું જ્ઞાનવસ્ત્ર વિચાર કરીશ તો તને માતુમ પરુશે કે, અસદ્ વ્યવહારથી શાસનની ઉન્નતિ થતી નથી પણ ઉલટી લોકોમાં હાંસી થાય ઢે. ” સુલસાનાં આવાં દૃઢતા ઝરેલાં વચનો સાંજલી તે પુરુષ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો અને અંબરની આગલ આવી તેણે તે સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કર્યો. તે ઉપરથી અંબરે પોતાના હૃદયમાં વિચાર કર્યો કે, “ વીર પ્રજુણ સજ્ઞા સમક્ષ જે સુલસાને ધર્મદ્વાજ પૂઠાવ્યો, અને તેણીની સંજાવના કરી તે સર્વ રીતે ઘટિત ઢે. તે વચ્ચે નીચે પ્રમાણે બે પદ્ય બોલ્યો હતો—

“ મયા વ્યામોહિતં વિશ્વં, વિશ્વં ન સુલસા પુનઃ ।

તમસા ગ્રસ્યતે લોકો, ન પ્રદીપશિશ્વા પુનઃ ॥ ૧ ॥

તથામુષ્ય મનોરુદ્ધં, વિપુલૈ રહતાં ગુણૈઃ ।

સ્થાતુ મિથે મયા તત્ર, મહિમા નહિ માદૃશામ્ ॥ ૨ ॥”

“ મેં વધા વિશ્વને મોહિત કર્યું, પણ સુલસાને મોહિત કરી નહીં. અંધ-કાર લોકને ગ્રસે છે પણ તે દિવાની શિશ્વાને ગ્રસી શકતું નથી. ?

આ સુલસાનું મન અરિહંતોના વિશાલ ગુણોથી એવું રંધાઈ ગયું છે કે જેમાં મારા જેવાઓનો મહિમા રહી શકે તેવો અવકાશ રહ્યો નથી. ૨

आ पद्योने कही ते अंबरु श्रावके विचार्यु के “सुद्धसाने में घणी रीते चढायमान करी ते ठतां पण ते जरा पण चढित थइ नहीं. तेथी तेनी दृढताने पूर्ण धन्यवाद घटे ठे ”

आवुं विचारी ते अंबरु श्रावके पोतानुं मायारूप फेरवी स्वाज्ञाविक रूप धारण कर्तुं, अने ते हृदयमां प्रसन्न थइने सुद्धसाना घरमां आव्यो. सती सुद्धसा तेने मूर्धरूप धारी जोइ बेठी थइ सामी आवी अने तेने एक साधर्मि बंधु तरीके मान आपी आ प्रमाणे बोद्धी—“हे त्राण जगतना स्वामी श्री वीर प्रभुना श्रावक, तमे कुशल ठो ? ” एम सुखशातानुं प्रश्न करी तेना चरणानुं प्रह्लादन करी तेने पोताना गृह चैत्यनुं वंदन करायुं अंबरु श्रावक पण विधि पूर्वक चैत्यवंदन करी सुद्धसा प्रत्ये बोद्ध्यो—“हे महासति, आ जरतङ्गेत्रेने विषे तमे एकज धर्मने विषे दृढतावादा अने पुण्यवान् ठो; कारणके, श्री वीर प्रभुए मारे मुखे तमोने धर्म-ज्ञान कहेवरायो ठे.

अंबरुना मुखथी आ वात सांजळी सुद्धसा अतिशय आनंदवाली थइ गइ. अने जे दिशामां प्रभु विहार करता हता, ते दिशा तरफ अंजलि जोढ़ी, प्रभुने हृदयमां धारण करी तेणे उत्तम वाणीथी प्रभुनी स्तुति करी.

आ वखते तेणीनो आशय विशेष जाणवाने माटे अंबरु आ प्रमाणे बोद्ध्यो—“महासती, आ नगरनी बाहेर हमणा ब्रह्मा, विष्णु अने शंकर प्रत्यक्ष आव्या हता, तेमना दर्शन करवाने तमे गया हता के केम ? सुद्धसा बोद्धी—“ देव, जे पुरुषो जैन धर्ममां अनुरक्त थया होय, तेओ रागद्वेषरूप शत्रु-ओने जीतनारा, जव्यजनोनो उपकार करनारा, सर्वज्ञ अतिशय संपन्न अने पोताना तेजथी सूर्यने पण पराजित करनार एवा देवाधिदेव श्री महावीर प्रभुने मूकी राग, द्वेष तथा मोहथी पराजव पामेझा, निरंतर स्त्री सेवामां तत्पर रहेनारा, वध बंधन वगेरे क्रियाने आचरनारा आत्म धर्मने नहीं जाणनारा अने सूर्यनी आगळ खद्योत जेवा ते देवाने जोवा केम उत्साह करे ? अर्थात् नज करे. कोइ पुरुषे परम आल्हादने आपनारा अमृतनुं पान कर्तुं होय तेने खारुं पाणी पीवानी इच्छा केम थाय ? कदिपण न थाय. जेणे हीरा, माणिक तथा रत्नोनो वेपार कयों होय तेने काचना करुकानो वेपार करवो केम रुचे ? हे देवता, तमे जिनेश्वरना

કહેલા જાવને જાણોઠો, અને તેમણે પ્રરૂપેલા ધર્મને વિષે રક્તઠો, તે ઠતાં તમે મને આવો પ્રશ્ન કેમ કરો ઠો ? ” સુલસાના આ વચનો સાંજઠી અંબર અત્યંત પ્રસન્ન થઈ ગયો. તેણે સુલસાની ધર્મ ઉપરની સ્થિરતાની પ્રશંસા કરી. પઢી તેણે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, વગેરેના સ્વરૂપને ધારણ કરવાનો પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત સુલસાની આગલ કહી સંજ્ઞાવ્યો. પછી તેણીને મિથ્યાદુષ્કૃત કહી તે પોતાને સ્થાને ચાડ્યો ગયો હતો. પઢી અંબરને શ્રી વીરપ્રજ્ઞ પાસે ગ્રહણ કર્યો ઠે, બાર વ્રત જેમણે એવા સાતસો શિષ્યો થયા હતા. એક વચ્ચે તે અંબરના શિષ્યો કાંપિલપુરથી વિહાર કરી પુરિમતાલપુર જતા હતા. માર્ગે જતાં તેઓ તૃષાથી આકુલ વ્યાકુલ થઈ ગયા. તેવામાં ગંગા નામની એક મોટી નદી આવી પળ કોઈ જલ આપનાર ત્યાં ન હતું. તેઓ સર્વે અદત્તાદાનથી વિરક્ત હતા. ઇચ્છે તેઓ પરસ્પર આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. હે દેવાનુપ્રિયો, આપણ સાતસોમાંથી કોઈ એક પોતાના વ્રતનો જંગ કરી જો જલપાન કરાવે તો બાકીના બધાના વ્રતનું રક્ષણ થાય. આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું તોપણ કોઈ પોતાના વ્રતનો જંગ કરવા તૈયાર થયું નહીં. પઢી સર્વે તે સ્થળે અનજ્ઞાન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. હૃદયમાં શ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞનું ધ્યાન કરતાં અને પોતાના ગુરુ અંબરને નમન કરતાં તેઓ સમાધિ મરણથી કાલ કરી પાંચમા દેવલોકને પ્રાપ્ત થયા હતા.

અંબર શ્રાવક મૂલ પરિવ્રાજક હતો, પણ તે આર્હત ધર્મને પ્રાપ્ત કર્યો પઢી સ્યૂન્નહિંસાનો ત્યાગ કરતો, નદી વગેરે જલાશયોમાં ક્રીડાને ન કરતો, નાટક, તથા વિક્રયાદિક અનર્થ દંરુને નહીં આચરતો, તુંબી, લાકડાં કે માટીનાં પાત્રોને વર્જી વીજા પાત્રોને નહીં સ્વીકારતો, ગંગાની મૃત્તિકા શિવાય વીજી વસ્તુઓથી વિલેપન ન કરતો, કંદમૂલનું જક્ષણ ઠેરની દેતો, આધાકર્મિક આહારનો પરિહાર કરતો, માત્ર મુદ્ધા અલંકારને ધારણ કરતો, કાષાય વસ્ત્રોને પહેરતો, જલને ગળી પાન કરતો, અર્ધ આઠક પ્રમાણ જલથી સ્નાન કરતો અને શ્રી જિન પ્રણીત ધર્મને વિષે બુદ્ધિને રાખતો પોતાના જીવનને સફલ કરતો હતો. ઠેવટે ઠ માસનું અનજ્ઞાન ગ્રહણ કરી અંબર શ્રાવક સમાધિથી મૃત્યુ પામી પાંચમા દેવલોકને પ્રાપ્ત થયો હતો. તે દેવલોકમાં દિવ્ય જોગને જોગવી અનુક્રમે મનુષ્ય જવ પામી ચારિત્રની આરાધના કરી મોક્ષપદને પામશે.

સતી સુલસાણ હૃદયમાં ધર્મની સ્થિરતા ધારણ કરી અને સમ્યક્ત્વને ઉત્તમ પ્રકારે દીપાવી તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. તે મહા સતી આ જરત ક્ષેત્રને વિષે આવતી ચોવીશીમાં શ્રી નિર્મમ નામે પંનરમા તીર્થંકર થશે. એવી રીતે બીજા જન્મ જીવોએ પોતાનું સમ્યક્ત્વ રત્ન દીપાવવા માટે, ધર્મ ઉપર સ્થિરતા કરવા માટે સર્વદા પ્રયત્ન કરવો. જેથી આ ત્રણ જગતના શિશ્વર ઉપર રહેલા મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થશે. એવી રીતે સમ્યક્ત્વની સ્થિરતા ઉપર સુલસાણો વૃત્તાંત કહેવામાં આવ્યો.

સમ્યક્ત્વનું પાંચમું જૂષણ જ્ઞાતિ.

પ્રવચનનો વિનય કરવો—વૈયાવચ્ચ કરવી—તે જ્ઞાતિ કહેવાય છે. એ સાચા જાણે કરવાથી સમ્યક્ત્વને શોજાણે છે, માટે તે સમ્યક્ત્વનું જૂષણ કહેવાય છે. તેનાથી અનુક્રમે માનુષી તથા દૈવી સંપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પરિણામે તે મોક્ષને આપે છે. તે ઉપર શ્રીવાહુ તથા સુવાહુ આદિના દૃષ્ટાંતો પ્રખ્યાત છે. શ્રીવાહુ સાધુએ ઉદ્વસિત જાવથી પોતાના ગુરુ આદિ પાંચસો સાધુઓને આહાર દ્વારા આપી તેમજ બીજી વૈયાવચ્ચ કરી ઉત્તમ પ્રકારની જ્ઞાતિ કરી બતાવી હતી. તેનાથી તેણે જોગ્ય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. સુવાહુ મુનિએ પણ તેમની વૈયાવચ્ચ—જ્ઞાતિ કરી અતિશય જુજવદ્ધ ઉપાર્જન કર્યું હતું. તે પછી બંને મુનિઓએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે જ્ઞાતિ કરતા પોતાના સમ્યક્ત્વને સારી રીતે શોજાવ્યું હતું. તે જ્ઞાતિના પ્રભાવથી ઉત્તમ પુણ્ય સંપાદન કરી તેઓ દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાં દિવ્ય સુખનો અનુભવ લઈ તે બંને શ્રીકૃષ્ણદેવ પ્રજ્ઞાના પુત્ર રૂપે અવતર્યા હતા. પહેલા જે વાહુમુનિનો જીવ હતો તે જરત ચક્રવર્તી થયો અને સુવાહુનો જીવ બલ્લવાન વાહુવદ્ધો થયો હતો. બંને નિરુપમ એવા મનુષ્ય સુખને પ્રાપ્ત કરી ડેવટે મોક્ષના પરમ સુખના જોક્તા થયા હતા. તે વિષે વિસ્તારથી જાણવું હોય તો અન્ય ગ્રંથોથી જાણી લેવું. એ પ્રમાણે પ્રવચનની જ્ઞાતિનું ફલ મોટું છે, એમ માની ભવ્ય જીવોએ તેને વિષે વિશેષ ઉદ્યમ કરવો—એવી રીતે સમ્યક્ત્વને દીપાવનારા પાંચ આજૂષણો કહેવામાં આવ્યા.

સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણો.

^૧ઉપશમ, ^૨સંગે, ^૩નિર્વેદ, ^૪અનુકંપા, ^૫આસ્તિકતા—એ સમ્યક્ત્વનાં પાંચ લક્ષણો કહેલાં છે.

૧ ઉપશમ-મોટો અપરાધ કરનારા માણસ ઉપર પણ કોપ ન કરવો, તે ઉપશમ કહેવાય છે. તે ઉપશમ કોઈ પ્રાણને કષાયનો પરિણતિના કટુ ફળ જોવાથી થાય છે અને કોઈને સ્વાનાવિક રીતે થાય છે. અર્થાત્ અપરાધી માણસતું પણ પ્રતિહૂલ ચિંતવંતુ નહીં તે ઉપશમ કહેવાય છે. આ ઉપશમથી પોતાનામાં પ્રાપ્ત થયેલા સમ્મત્વની ઓઝાલ થાય છે; તેથી વિવેકી પુરુષોએ એ ઉપશમ જાવને સર્વદા ધારણ કરવો. ઉપશમજાવ ઇટ્થો વધો ઉપયોગી છે કે તે સર્વ કાર્યોને સ્હે-ઝાઈથી સાધે છે. ક્રોધના ઉદયથી કદિ કાર્ય નષ્ટ થઈ ગયું હોય, પણ તે ઉપશમથી પુનઃ પ્રાપ્ત થાય છે, તે વિષે શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“કોદેણ થ હારવિયં, ઉપ્પજ્જંતં ચ કેવલં નાણં ।

દમસારેણ ય રિસિણા, ઉવસમ જુત્તેણ પુણ લ્લહ્લં” ॥૧॥

શ્રી દમસાર મુનિએ ક્રોધે કરીને ઉત્પન્ન થતું કેવલજ્ઞાન ગુમાવ્યું હતું, પણ ઉપશમ જાવથી પાશું, તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તે કયા આ પ્રમાણે છે.

દમસાર રાજર્ષિની કથા.

આ જંબૂદ્વીપમાં આવેલા જરતક્ષેત્રની અંદર કૃતાંગજ્ઞા નામે નગરી છે. તેમાં સિંહરથ નામે એક રાજા થયો હતો, તેને સુનંદા નામે રાણી હતી. તે રાણીના ઉદરથી દમસાર નામે એક કુમાર થયો હતો. તે ઘણોજ બુદ્ધિમાન હતો. તે બાલ્યવયમાંજ બોંતેર કઠામાં પ્રવ્રીણ બની ગયો; તેથી તે તેના પિતાને ઉદયના આનંદને ઉપજાવતો હતો. અનુક્રમે દમસાર યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયો. પિતાએ તેને ઘણી રાજકન્યાઓની સાથે પરણાવી યુવરાજ પદ ઉપર નીમી દીધો. રાજકુમાર દમસાર પડી સુલે કાઠ નિર્ગમન કરતો હતો.

એક દિવસે તે નગરની સમીપે જગશ્ચાન્ મહાવીર સ્વામી સમોસર્યા. દેવતાઓએ આવી તેમનું સમવસરણ કર્યું, પર્ષદા વંદન કરવાને આવી. આ વચ્ચે રાજા સિંહરથ પોતાના કુમારની સાથે સપરિવાર તેમને વંદના કરવાને આવ્યો. ઢવ્ર, ચામર વગેરે રાજચિન્હોને દૂર મૂકી રાજા પ્રજ્ઞુની સમીપે આવ્યો. પ્રજ્ઞુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી ઉત્કૃષ્ટ જક્તિ સાથે વિધિપૂર્વક વંદના કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો.

પઢી પ્રજ્ઞુ મનુષ્ય તથા દેવતાનો પર્ષદામાં ઉત્તમ પ્રકારની ધર્મદેશના આપી. પર્ષદા ધર્મની દેશના સાંજઠી પોતપોતાને સ્થાને ચાઢી ગઈ. તે વખતે દમસાર કુમારે જગવંતને પ્રદક્ષિણા કરી વિનયપૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું, “સ્વામી, આપે સર્વ વિરતિરૂપ ધર્મનો જે ઉપદેશ આપ્યો, તે મને રુચ્યો છે; માટે હું આપની પાસે દીક્ષા લઉંશ. પણ જો મારા માતા પિતા આજ્ઞા આપશે તોજ હું દીક્ષા લઉંશ. ”

પ્રજ્ઞુ ગંજીર સ્વરથી કહ્યું, “ દેવાનુપ્રિય, જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો; પણ પ્રતિબંધ કરશો નહીં. ” પ્રજ્ઞુના આ વચન સાંજઠી દમસાર કુમાર ઘેર આવ્યો અને તેણે પોતાના માતાપિતાને આ પ્રમાણે કહ્યું,—“ પૂજ્ય માતાપિતા, આજે મેં શ્રી વીરપ્રજ્ઞુને જાક્તિથી વાંઘ્યા છે તેમનો ઉપદેશ મને રુચિર લાગ્યો છે. જો તમે મને આજ્ઞા આપો તો હું તે પ્રજ્ઞુની પાસે ચારિત્ર લેવાની ઇચ્છા રાખું છું. ” કુમારનાં આ વચન સાંજઠી માતા પિતાએ કહ્યું, “ વત્સ, તું હજી વાઠક છે. તેં જોગ્ય કર્મને જોગવેદ્યા નથી, તેથી તારાથી ચારિત્ર પાઠી શકાય નહીં. સંયમ માર્ગ પાઠવો ઘણોજ મુશ્કેલ છે. તીક્ષ્ણ તરવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવો છે. તારું શરીર ઘણુંજ સુકોમલ છે, તેથી તારાથી મુનિના પૈરિષહો સહન થઈ શકશે નહીં; માટે આ સંસારના સુખ જોગવ્યા પઢી યોગ્ય વયે ચારિત્રનું ગ્રહણ કરજે. ” માતા પિતાના આ વચનો સાંજઠી દમસાર કુમાર નમ્રતાથી બોલ્યો—“ પૂજ્ય માતા પિતા, તમોજે જે સંયમની છુષ્કરતા વતાવી તે યથાર્થ છે, પરંતુ તે છુષ્કરતા કાયર પુરુષોને લાગે છે. ધીર પુરુષોને લાગતી નથી. ધર્મવીર પુરુષો સંયમની ગમે તેવી મુશ્કેલી હોય તોપણ તેને સાધ્ય કરવાને સમર્થ થઈ શકે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ તા તુંગો મેરુગિરિ, મયરહરો હોઈ તાવહુત્તારો ।

તા વિસમા કજ્જગઈ, જાવ ન ધીરા પવજ્જંતિ ” ॥ ૧ ॥

“ જ્યાં સુધી ધીર પુરુષો પ્રવ્રજિત થયા નથી, ત્યાં સુધી તેમને મેરુપર્વત ઊંચો લાગે છે, સમુદ્ર હુસ્તર લાગે છે, અને કાર્યની ગતિ વિષમ લાગે છે. ” ૧

“હે પૂજ્ય માતા પિતા, આથી હું સંયમ ગ્રહણ કરવાને હીંમત ધરું છું. મને સંપૂર્ણ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયેલ છે. પૂર્વે મેં અનંતીવાર સંસારના નિઃસાર સુખો જોગવેદ્યા

ढे, तेवा असार सुखने विषे हवे मारी इच्छा नथी. संसारनी आधि तरफ मने संपूर्ण तिरस्कार ढे, तेथी तमे मने अविद्वंवे आझा आपो; जेथी हुं संयमने अंगीकार करु. ”

दमसार कुमारनो संयमने विषे आवो जाव जोड़ तेमज दृढ निश्चय जाणी माता पिताए तेने संयम लेवानी आझा आपी. पढी तेमणे पोताना कुमारनो दीक्षाोत्सव कर्यो. पवित्र वृत्तिवाळा दमसारे वर्द्धमान परिणामथी श्रीवीरप्रभु पासे आनंद पूर्वक दीक्षा लीधी. पढी तेना माता पिता परिवार सहित पोताने स्थाने चाह्या गया हता.

राजर्षि दमसार ते पढी चारित्र धर्मेने यथार्थ रीते पाद्ववा लाग्या. उठ, अठम वगेरे तपस्या करी तेमणे कर्म निर्जरा करवा मांकी.

एक दिवसे महानुजाव दमसार मुनिए श्री वीरप्रभुनी पासे एवो अजि-ग्रह ग्रहण कर्यो के, “ हे जगवन, हुं जावजीव सुधी मासखमण तप अंगीकार कराने विचरीश. ” वीरप्रभुए कहुं, “ देवानुप्रिय, जेम तमने सुख उपजे तेम करो. ” पढी राजर्षि दमसार मुनि ए महा तपने आचरवा लाग्या. घणा मास सुधी ए तपस्या करवाथी तेमनुं शरीर शुष्क थइ गयुं. मात्र शरीरमां हारुपिंजर रहेहुं ढे. आ वखते जगवान् महावीर प्रभु चंपा नगरीमां समोसर्था हता. महा-त्मा दमसार मुनि तेमनी पासे आवी चड्या. एक समये ते राजर्षि मासखमणना पारणाने दिवसे पेहेद्वी पोरिसीए स्वाध्याय ध्यान करी बीजी पोरिसीए ध्यान करतां तेमना मनमां एवो विचार उत्पन्न थयो के, आजे वीरप्रभुने एवो प्रश्न कर-वो के, हुं जव्य हुं के अजव्य हुं. चरम हुं के अचरम हुं. मने केवलज्ञान थशे के नहीं थाय ?” आवो विचार करी तेओ ज्यां वीरप्रभु विराजमान हता, त्यां आवी तेमने त्रण प्रदक्षिणा आपी वंदना करी आगळ बेठा. तेवामां त्रिकाक्षदशीं वीरप्रभुए कहुं, “ दमसार मुनि, आजे ध्यान करतां तमोए मने पुढवाने माटे एवो अध्यवसाय कर्यो हतो के, हुं जव्य हुं के अजव्य, हुं चरम हुं के अचरम अने मने केवलज्ञान थशे के नहीं ?

आ वात सत्यढे ?” प्रभुना आ वचनो सांजळी दमसार मुनिए कहुं, “ स्वामी, ए वात सत्य ढे. ” पढी प्रभुए कहुं, “ राजर्षि, तुं अजव्य नथी पण जव्य छे. तुं

અચરમ શરીરી નથી, પણ ચરમ શરીરી છે. તને પ્રથમ પહરની અંદર કેવલજ્ઞાન હૃદય આવ્યું હતું પણ કષાયના હૃદયથી તેમાં વિદ્વંબ થયો છે. અને હજુ વિદ્વંબ પણ થશે.” આ વચ્ચે દમસાર મુનિ બોલ્યા—“ જગવન્, હવેથી હું સર્વથા કષાયનો ત્યાગ કરીશ. તે પછી ત્રીજી પોરિસીમાં તે રાજર્ષિ પ્રજ્ઞુની આજ્ઞા લઈ માસસ્વમણને પારણે જિજ્ઞાસેવા માટે નીકળ્યા. તે વચ્ચે તેઓ ઈર્ષ્યાસમિતિ પાત્રી ચાલતા હતા. ચાલતા ચાલતા તેઓ ચંપા નગરીના માર્ગમાં આવ્યા. તે વચ્ચે સૂર્ય મસ્તક પર તપે છે. ગ્રીષ્મઋતુના સખત તાપથી તપેલી રેતી અગ્નિની જ્વાલા સમાન ધ્રુવતી હતી, તે ઉપર મુકવામાં આવતા ચરણમાં મહા પીના થતી હતી. તાપની પીનાથી આકુલ વ્યાકુલ થયેલા મુનિ પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું કે, “ આ ગ્રીષ્મઋતુનો તાપ ઘણો દુઃસહ છે, માટે કોઈ જાણીતા માણસને ચંપા નગરીનો રસ્તો પૂછું. એટલામાં કોઈ મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરુષ તે માર્ગે પ્રસાર થતો જોવામાં આવ્યો. તે મુનિને સન્મુખ આવતાં જોઈ પેલા મિથ્યાદૃષ્ટિ પુરુષના મનમાં આવ્યું કે ‘ આ તો અપશુકન થયા. ’ આવું ચિંતવી તે નગરને દરવાજે ઝડપે રહ્યો. ત્યારે મુનિ તે સાધુને પૂછ્યું— “ જહ્ન, આ નગરમાં કયે માર્ગે જવાય છે ?” તે મિથ્યાત્વીય વિચાર્યું કે, આ મુનિ મને અપશુકન રૂપ થયેલ છે, તેથી તેને જુલો પાત્રી દુઃખી કરું ’ આવું ચિંતવી તેણે સાધુને કહ્યું, “ મહારાજ જે રસ્તો દેખાય છે, તે રસ્તે ચાલો એટલે નગરમાં જવાશે અને જ્યાં વસ્તીવાળા ઘર હશે તે સ્થલે આવી પોહોંચાશે. ” મુનિ તેણે બતાવેલ માર્ગે ચાલ્યા. તે માર્ગે એટલો વધો વિષમ હતો કે મુનિ તેમાં એક રુગટું પણ જરી શક્યા નહીં. રુગટાં જરતાં તેને જારે પીના થઈ આવી. તે માર્ગે ઘરોનો પડવાનાનો જાગ જોવામાં આવ્યો. કોઈ પણ માણસ તેમને સામે મળ્યો નહીં. આથી તે રાજર્ષિના મનમાં ક્રોધ કષાયનો હૃદય થઈ આવ્યો. તત્કાલ તેમણે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું,—“ અહા ! આ નગરના લોકો દુષ્ટ છે. કોઈ પાપીય મને નઠારો માર્ગ બતાવ્યો, તેથી હું ઘણોજ દુઃખી થયો. એવા દુષ્ટ પુરુષો શિક્ષા આપવાને યોગ્ય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ મૃદુત્વં મૃદુષુ શ્લાઘ્યં, કાઠિન્યં કઠિનેષુ ચ ।

ભૃંગઃ ક્ષિણોતિ કાષ્ઠાનિ, કુસુમાનિ દુનોતિ ન ॥ ૧ ॥

કોમલ વસ્તુની અંદર કોમલતા અને કઠિન વસ્તુની અંદર કઠિનતા

વચ્ચાણવા યોગ્ય છે. જેમકે જમરો કાષ્ટને ઊંઘે છે. અને પુષ્પોને ઊંઘતો નથી. ?

તેથી આ ગામના હુષ્ટ લોકોને હું કષ્ટમાં પામીશ. ”

આ પ્રમાણે વિચારી તે મુનિએ કોપથી આકુલ-વ્યાકુલ થઈ કોઈ ઢાયા-વાલા પ્રદેશમાં ઝાઝા રહી ઉત્થાનશ્રુત ગણવાનો પ્રારંભ કર્યો. જે ઉત્થાનશ્રુતમાં ઝઘેગને ઉત્પન્ન કરનારા સૂત્રો રહેલા છે. તે સૂત્રોના પ્રજાવર્થી જે દેશ, નગર કે ગામ સુધે વસવા યોગ્ય હોય તે હુઃસે વસવા યોગ્ય થઈ જાય છે. રાજર્ષિ દમસાર મુનિએ તે સૂત્રને ગણાવવાનો પ્રારંભ કર્યો. જેમ જેમ તે મુનિ તેને ગણવા લાગ્યા, તેમ તેમ ચંપાનગરની અંદર અનેક જાતના અકસ્માતો થવા લાગ્યા. નગરના સર્વ લોકો જયજીત થઈ ગયા. અને શોકાકુલ થઈ પોતપોતાના ધન ધાન્યાદિકનો ત્યાગ કરી, માત્ર જીવિત લઈ દશે દિશાઓમાં નાશવા લાગ્યા. જ્યારે પ્રજા નાશવા લાગી એટલે રાજા પણ પોતાના સમૃદ્ધિમાન મહેલનો ત્યાગ કરી નાશી ગયો. સર્વ નગર શૂન્ય થઈ ગયું. આ વચ્ચે નગરનો આવો દેશાવ જોઈ અને લોકોને કષ્ટ પામતા વિલોકી તે મુનિના હૃદયમાં પશ્ચાત્તાપ થવા લાગ્યો. તત્કાલ તેઓ તે સૂત્રની ગણના કરવાથી નિવૃત્ત થઈ ગયા. તેમણે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું “ અરે ! આ મેં શું કર્યું ? મેં કારણ શિવાય આ લોકોને હુઃસી કર્યા. સર્વજનું વચન અન્યથા હોય નહીં. વીર પ્રજાને મને કહ્યું કે, ‘કષાયના ઉદયથી તું કેવલ-જ્ઞાનને હારી ગયો છે. ’ એ વીરનું વચન યથાર્થ થયું છે.” આ પ્રમાણે ચિંતવી અતિ કરુણારસમાં મગ્ન થયેલા મુનિએ સર્વ લોકોને સ્થિર કરવા માટે સમુત્થાન-શ્રુતને ગણવા માંડ્યું. એ શ્રુતના સૂત્રોને ગણવાથી દેશ, નગર કે ગામ સુવાસિત થાય છે. તેમણે આહ્વાદ આપનારા તે સૂત્રોનું પરાવર્તન જેમ જેમ કરવા માંડ્યું, તેમ તેમ સર્વ લોકો પ્રમુદિત થતા નગરમાં પાઝા આવવા લાગ્યા. રાજા પણ સહર્ષ થઈ પોતાના દરબારમાં આવ્યો. સર્વ નગર નિર્જય થઈ ગયું. અને સર્વ લોકો સ્વસ્થ થઈ ગયા.

પછી દમસાર મુનિ તપથી કૃશ થઈ ઉત્કૃષ્ટ એવા શમરસમાં મગ્ન થતા તે નગરમાંથી આહાર પાળી લીધા વગર પાઝ વઘ્યા અને વિનય સહિત પ્રજાની પાસે આવ્યા. રાજર્ષિ દમસાર મુનિને જોઈ વીરપ્રજા બોલ્યા “ રાજર્ષિ, ચંપા નગરમાં જિજ્ઞાસે અર્થે જતાં કોઈ મિથ્યા દૃષ્ટિના વચનથી ક્રોધ પામી પછી ક્રોધથી

શાંત થઈ તું અહીં આવેલો હું એ વાત યથાર્થ છે. ” ? મુનિએ કહ્યું, હા, એ વાત યથાર્થ છે. પ્રજ્ઞુ બોલ્યા—“ મુનિ, જે કોઈ સાધુ અથવા સાધ્વી કષાયને વહન કરે છે, તે આ સંસારને દીર્ઘ કરે છે અને જે ઉપશમ જાવને ધારણ કરે છે તેનો સંસાર અલ્પ થઈ જાય છે. ” પ્રજ્ઞુના આ વચનો સાંજલી દમસાર મુનિએ કહ્યું,—“ જગવન્, કૃપા કરી મને ઉપશમનું સારજૂત પ્રાયશ્ચિત્ત આપો. પછી પ્રજ્ઞુએ તપકરવા રૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું. પછી તે મહર્ષિએ પ્રજ્ઞુની પાસે અજિગ્રહ લીધો કે “ સ્વામી, જ્યારે મને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થશે ત્યારે હું આહારને ગ્રહણ કરીશ. ” આવો અજિગ્રહ ધારણ કરી તે મહાત્મા દમસાર મુનિ તપ તથા સંયમથી પોતાના આત્માને જાવતા વિચરવા લાગ્યા. પ્રમાદથી ઉત્પન્ન થયેલા દોષને નિંદતા અને શુદ્ધ અધ્યવસાયને ધારણ કરતા તે મહર્ષિને તે પછી સાતમે દિવસે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું. દેવતાઓએ આવી તેમના કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કર્યો. મહર્ષિ દમસાર કેવલી જગ્યજીવોને પ્રતિબોધ આપી બાર વર્ષ સુધી કેવલીપર્યાય પાઠી અંતે અનશન કરી મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા હતા. આ પ્રમાણે ઉપશમ જાવ ઉપર દમસાર મુનિનું સુબોધક દૃષ્ટાંત છે. એવી રીતે બીજા પણ સમ્યક્ત્વધારી જીવોએ સર્વ આચર્યંતર તાપને નિવારવા માટે અને પોતાના તથા પરના ઉપકારન કરનારા ઉપશમ રસને વિષે મગ્ન થવું કે, જેથી પરમાનંદના સુખની શ્રેણી ઉદ્ભવિત થાય છે, એ ઉપશમ નામનું પ્રથમ લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું.

સંવેગ નામનું બીજું લક્ષણ.

અતિશય શ્રેષ્ઠ એવા દેવ તથા મનુષ્યના સુખનો અજિદ્વાષ રાખવો, એ સંવેગ નામનું સમ્યક્ત્વનું બીજું લક્ષણ કહેવાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પુરુષ ઇંદ્ર તથા ચક્રવર્તીના મનોહર સુખને પણ અનિત્ય અને દુઃખાનુબંધી માને છે અને શાશ્વત-નિત્ય આનંદના સ્વરૂપવાળા મોક્ષસુખનેજ વાંઝે છે. એ સમ્યક્ત્વનું બીજું સંવેગ લક્ષણ કહેવામાં આવ્યું.

સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું લક્ષણ નિર્વેદ.

નારકી તથા તીર્થંચ આદિ સાંસારિક દુઃખથી કંટાળી જવું, તે નિર્વેદ નામે સમ્યક્ત્વનું ત્રીજું લક્ષણ કહેવાય છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ પ્રાણીઓ જેમાં જન્મ મર-

ણાદિ ગહન દુઃખ રહેજું છે એવા આ સંસારરૂપ બંદોંલાનામાં કર્મરૂપી પોલીસો અનેક પ્રકારનો કદર્યના કરે છે, તેનો પ્રતિકાર કરવાને અસમર્થ અને મમત્વથી રહિત એવો પ્રાણી દુઃખે કરી સંસાર ઉપર વિરક્ત થઈ જાય છે. એવી રીતે બોજું સંવેગ અને ત્રીજું નિર્વેદ એ ઉજય લક્ષણો મોક્ષપદને આપનાર હોવાથી સમ્ય-ગ્દષ્ટિ પુરુષોએ દૃઢપ્રહારીની જેમ તેનો સર્વથા આશ્રય કરવો.

દૃઢપ્રહારીનું દૃષ્ટાંત.

માકંદી નગરીને વિષે ‘સુજઘ’ નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તેને ‘દત્ત’ નામે એક પુત્ર હતો. દત્ત બાલ્યવયમાંથીજ ઉન્મત્ત જેવો હતો. તે બીજા બાલકોની ઉપર દૃઢ પ્રહાર કરતો તેથી લોકોમાં તે દૃઢપ્રહારીના નામથી ઓળખાતો હતો. દત્તના તોફાનથી લોકો તેના પિતા સુજઘને ટપકો આપવા આવતા હતા. સુજઘ પોતાના ઉન્મત્ત ઢોકરાને ઘણી રીતે વારતો તો પણ તે ઉચ્છ્રંખણ ઢોકરો રંજારુ ઢોકરો નહીં. હંમેશા નાના બાલકોની ઉપર પ્રહાર કર્યા કરતો હતો. દૃઢપ્રહારીના આવા નગરા વર્તનથી કંટાળી લોકોએ રાજાની પાસે ફરીયાદ કરી. રાજાએ હુકમ કર્યો એટલે સુજઘ શેઠે દત્તને પોતાના ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો. દત્ત ઘર ઢોકરીને ચાલ્યો ગયો. તેનો સ્વજાવ અતિશય ક્રૂર હોવાથી કોઈ ઢેકાણે તે નિવાસને પામી શક્યો નહીં. તે ફરતો ફરતો કોઈ ચોર લોકોની પટ્ટીમાં ગયો. ત્યાં સંસર્ગના દોષથી દૂષિત થઈ તે ચોર બની ગયો. એક વખતે કોઈ દરિદ્રી બ્રાહ્મણ ના ઘરમાં તે ચોરી કરવા પેડો. તેવામાં તેના આંગણમાં રહેઝી ગાય પોતાના શીંગડાથી તેને મારવા સન્મુખ દોડી આવી. ઘાતકી દૃઢપ્રહારીએ પોતાના હાથમાં રહેઝા સ્વજાય તે ગાયને મારી નાંખી. તે વખતે ઘરમાં સુતેઝો બ્રાહ્મણ હાથમાં લાકડો લઈ તેની સામો આવ્યો. દૃઢપ્રહારીએ તેને પણ સ્વજાય મારી નાંખ્યો. તે વખતે તે બ્રાહ્મણની સગર્જા સ્ત્રી પોકાર કરવા લાગી. ઘાતકી ચોરે તેણીને પણ ઠાર મારી નાંખી. તે વખતે તેણીના ઉદરમાંથી ગર્ભ બાહર નીકળી તરફડવા લાગ્યો. તેને જોતાં જ તે દૃઢપ્રહારીના હૃદયમાં કોઈ શુભ કર્મનો ઉદય થઈ આવતાં તત્કાલ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તે ઘાતકી ચોરે પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવ્યું, “અહા ! શું મેં પાપીએ આવું ધોર પાપ કર્યું ? મારા માનુષ્ય જન્મને ધિક્કાર છે કે જે જન્મ આવા પાપના સમૂહને કરનાર થઈ પડ્યું.” આવું ચિં-

તેવી તેણે પંચમુષ્ટિ લોચ કરી ચારિત્રનો અંગીકાર કર્યો અને એવો અજિ-
ગ્રહ ધારણ કર્યો કે, “જ્યાં સુધી મને આ કરેલા પાપનું સ્મરણ થઈ આવે ત્યાં
સુધી મારે અન્નપાણી ગ્રહણ કરવા નહીં, આવો અજિગ્રહ ગ્રહણ કરી તે
દૃઢમહારી મુનિ તે નગરની પૂર્વ દિશાને દરવાજે કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા હતા. તે
મુનિને એવી સ્થિતિમાં જોઈ નગરના મૂર્ખ લોકો તેનો ઉપર ધુરુ તથા પથ્થરનો
ઘટ્ટિ કરવા લાગ્યા; તો પણ તે જ્ઞાની મુનિ ક્રમાગુણને ધારણ કરી રહેતા હતા.
તેમના વશીચૂત થયેલા ચિત્તનો અંદર કોઈ પણ જાતનો ક્રોધ થતો
ન હતો. તેવી રીતે દોઢ માસ સુધી રહેતાં તેને પોતાના પાપનું વિસ્મરણ
તદન ન થયું, ત્યારે તે બીજે દરવાજે જઈ કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા, ત્યાં પણ તેમને
તેવીજ રીતે બન્યું હતું. તેવી રીતે તે ચારે દરવાજે ફરી તેણે સર્વ પ્રકારના ઉપદ્રવો
ને સહન કર્યાં. અને સર્વ પ્રકારની પીડા વેઠી પોતાની દૃઢતાને અચલ રાખી
હતી. તે પછી આ દુઃખમય સંસારથી વિરક્ત અને પરમ સંવેગના રંગથી વ્યાપ્ત
થયેલા તે મહર્ષિને ૭ માસે તે પૂર્વનું પાપ મૂળમાંથી નષ્ટ થતાં કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું પછી તત્કાલ તેઓ મોક્ષપદને પ્રાપ્ત થયા હતા. એ પ્રકારે સંવેદ તથા નિર્વેદ
ઉપર દૃઢ મહારી મહર્ષિની કથા પ્રખ્યાત છે તે કથાનું શ્રવણ કરી બીજા આત્મ-
હિતાર્થી પુરુષોએ તે ઉજય લક્ષણોને યત્ન પૂર્વક ધારણ કરવા.

સમ્યક્ત્વનું ચોથું લક્ષણ અનુકંપા.

દુઃખી પ્રાણીઓના દુઃખને નિષ્પક્ષપાતથી નિવારણ કરવાની જે ઇચ્છા
તે અનુકંપા કહેવાય છે. એ સમ્યક્ત્વનું ચોથું લક્ષણ છે. દુષ્ટ સ્વજાવવાલા સિંહ,
વાય વગેરેને પણ પોતાના સંતાનો ઉપર કરુણા હોય છે, પણ વસ્તુતાએ તે કરુણા
કહેવાતી નથી, કારણકે, તે પક્ષપાતને લઈને કરુણા છે. જે પક્ષપાત વગર સ્વાજા-
વિક કરુણા હોય તે અનુકંપા કહેવાય છે. તે અનુકંપા હવ્ય અને જાવ એમ બે
પ્રકાર છે. દુઃખીયાને દેખી પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેના દુઃખનો પ્રતિકાર કરવો,
તે હવ્યથી અનુકંપા કહેવાય છે. જેઓ ધર્મ રહિત છે, તેને ધર્મ પમાડવો અથવા
આ સંસાર તરફ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરાવવો, એ જાવથી અનુકંપા કહેવાય છે. સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ પુરુષોએ ઇંદ્રદત્તને આશ્રીને સુધર્મ રાજાની પેઠે તે ઉજય પ્રકારની અનુકં-
પાનો સર્વદા આશ્રય કરવો.

સુધર્મ રાજાની કથા.

પંચાલ દેશમાં વરશક્તિ નામે એક નગર હતું. તેમાં દયાથી જેનું આર્ષ હૃદય છે, અને જે જૈન ધર્મમાં પૂર્ણ રાગી છે, એવો સુવર્મા નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને જયદેવ નામે એક નાસ્તિક મંત્રી હતો. એક વખતે પરદેશમાંથી આવેલા કોઈ ચર પુરુષે સજા મંરુપમાં બેઠેલા રાજાની આગળ વિનંતી કરી કે, “સ્વામી મહાબલ્લ નામનો એક સીમારુનો રાજા ઘણો ઝનમત્ત થઈ ગયો છે. તે અનેક ગામોનો નાશ કરે છે અને સાર્થપતિઓને હુંટે છે. તે હુલ્લ રાજા તમારા શિવાય કોઈથી વશ થઈ શકે તેમ નથી.” તે ચરના આવા વચન સાંજળી રાજાએ પોતાના મંત્રીની સામે જોયું, એટલે મંત્રી વિનયથી બોલ્યો, “મહારાજા, એ બીચારો રંક રાજા આપની આગળ કોણ માત્ર છે ? જ્યાંસુધી આપ મહારાજાએ તેનું આક્રમણ કર્યું નથી, ત્યાંસુધી એ ગર્જના કરે છે. તેને માટે કશું છે કે,

“તાવદ્ગર્જતિ માતંગા, વને મદનરાલસાઃ ।

શિરોઽવલગ્નઢાંગૂઢો યાવન્નાયાતિ કેશરી” ॥ ૧ ॥

“જ્યાંસુધી મસ્તક પર પુંઢની ચમ્પાવી કેશરીસિંહ આવ્યો નથી, ત્યાં સુધી મદના જારથી જરપૂર એવા ગર્જેલો વનમાં ગર્જના કરે છે.” ૧

મંત્રીનાં આવાં વચનો સાંજળી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, જે તાબાનો રાજા પોતાના દેશ કે મંરુલનો નાશ કરનાર થાય, તેને અવશ્ય વશ કરવો જોઈએ. નહીં તો તેને નીતિના જંગનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે. નીતિ શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, “હુલ્લસ્ય દંરુઃ સ્વજનસ્ય પૂજા ” એટલે જે હુલ્લ હોય તેને દંરુ આપવો અને જે સ્વજન હોય તેની પૂજા કરવી; માટે આ કાર્યમાં જરા પણ વિલંબ ન કરવો. ” આતું ચિંતવી રાજાએ આજ્ઞા કરી પોતાના સૈન્યને એકતું કર્યું અને પોતે સજ્જ થઈ તે મહાબલ્લ શત્રુ ડપર ચમ્પાઈ કરવા ચાલ્યો. અનુક્રમે તેના દેશમાં આવ્યો, અને મોટી લઢાઈ કરી તે રાજાને ક્ષણવારમાં હરાવી લીધો. તે રાજાતું સર્વસ્વ હરી લઈ રાજા સુધર્મ પાડો ફરી પોતાની રાજધાની પાસે આવ્યો. નગરના મહાજન મંરુલે મોટા આરં-બરથી સામૈયું કર્યું અને રાજાનો પ્રવેશોત્સવ કર્યો. મોટા સૈન્યથી પરિવૃત્ત થયેલો રાજા જેવામાં નગરના મુખ્ય દરવાજા પાસે આવ્યો, તેવામાં તે દરવાજો અકસ્માત્

તુટી પડ્યો. મોટું અપશુકન થઈ પડ્યું. પઢી રાજા પાઠો વઢી નગરની બાહર પમાવ નાચીને રહ્યો. પઢી મંત્રીએ હજારો લોકોને કામે લગાડી તત્કાલ તે દરવાજો પાઠો ઊઠો કરાવ્યો. પઢી બીજે દિવસે રાજા પ્રવેશ કરવાને આવ્યો, તેટલામાં પાઠો તે બીજો દરવાજો પણ તુટી પડ્યો, પુનઃ પાઠો ફર્યો અને ત્રીજી વાર પણ તેમજ વન્યું; પઢી રાજાએ કંટાળી પોતાના મંત્રીને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ મંત્રીશ્વર, જયદેવ, આ દરવાજો વારંવાર કેમ પડતો હશે? હવે તે કયા ઉપાયે સ્થિર થઈ શકશે? ” મંત્રીએ કહ્યું, “ મહારાજ, મેં તે વિષે એક નિમિત્તિયાને પૂછ્યું હતું, મારા પૃથ્વાચી તે નિમિત્તિયાએ મને કહ્યું કે, “ આ દરવાજાના અધિષ્ઠાયક દેવ કોપ પામ્યા છે; તે દરરોજ આ દરવાજાને પામી નાચે છે. જો રાજા પોતાને હાથે અથવા પોતાના માતાપિતાને હાથે એક મનુષ્યનો વધ કરી તેના સ્થિર થી આ દરવાજાનું સિંચન કરે તો તે દરવાજો સ્થિર રહેશે. તે શિવાય પૂજા, બલિદાન વગેરે બીજા ઉપાયોથી તે સ્થિર રહેશે નહીં. ” મંત્રીના આ વચન સાંજની દયા ધર્મી રાજા બોલ્યો. “ મારે એ દરવાજાને સ્થિર રાખવાની કાંઈ જરૂર નથી. જીવનો વધ કરવો, એ મહા પાપ છે, હું મહા પાપ મારાથી કદિપણ બનશે નહીં. તેને માટે કહ્યું કે, ”

“ ક્રિયતે કિં સુવર્ણેન, શોજતે નાપિ તેન ચ ।

કર્ણસ્તુલ્યતિ યેનાંગ, શોજા હેતુર્નિરંતરમ્ ॥ ૧ ॥ ”

“ તે સુવર્ણ શા કામનું છે? અને તેનાથી શું શોજા પ્રાપ્ત થાય તેમ છે? કે જેનાથી કાન તુટી જાય. ”

માટે મારે તેવી હિંસા કરીને નગરમાં જવાની જરૂર નથી. જ્યાં હું રહું, તેજ નગર છે. ” રાજાના મનની આવી દૃઢતા જોઈ મંત્રીએ નગરના મહાજનને બોલાવીને કહ્યું, “ લોકો, આ નગરનો દરવાજો મનુષ્યનું બલિદાન આપ્યા શિવાય ટકી શકવાનો નથી તે મનુષ્યનું બલિદાન કરવામાં રાજા વિરુદ્ધ છે, એટલે રાજાની આજ્ઞા શિવાય તે બની શકે તેમ નથી, માટે હવે તમને યોગ્ય દાગે તેમ કરો. ” મંત્રીના આવા વચન સાંભળી સર્વ મહાજન મંદુર રાજાની પાસે આવ્યું અને તેમણે રાજાને જણાવ્યું, “ સ્વામી, જે કામ આપનાથી બની શકે તેવું ન હોય તો તે કામ અમે મહીને કરીશું, તમે પોતે તેમાં મૌન પકડીને રહો. ” રાજાએ

કહ્યું, “ પ્રજાજનો, એમ બને નહીં. પ્રજાથી પુણ્ય કે પાપ જે કાંઈ થાય છે, તેનો ઢઠો જાગ રાજાને પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તેવા પાપ કામનો જાગ લેવાની મારી ઇચ્છા નથી. ” મહાજનોએ પુનઃ આગ્રહથી જણાવ્યું, “ સ્વામી, તેના પાપનો જાગ અમારો અને પુણ્યનો જાગ તમારો છે, એમ માની અમોને આજ્ઞા આપો. અને કૃપા કરી મૌન ધરીને વેશી રહો. ” પ્રજાજનના આવા આગ્રહથી રાજા મૌન ધરીને વેશી રહ્યો. પછી નગરજનોએ પ્રત્યેક ઘરે ફરી ઘરણું કરી ઘણું હવ્ય એકતું કર્યું. તે હવ્યથી એક સોનાનો પુરુષ બનાવ્યો. પછી તે પુરુષને એક ગામમાં બેસાડી તેની કોટિ હવ્યની પત્રિકા મુકી નગરમાં એવી ડદ્ધોષણા કરાવી કે, “ જે કોઈ માતા પિતા પોતાને હાથે પુત્રનું ગઠું મરડી મારી દેવતાને બલ્લિદાન આપે તેને આ સુવર્ણનો પુરુષ અને કોટિ હવ્ય આપવામાં આવશે. ” આવી જાહેર ઘોષણા નગરમાં ચારે તરફ પ્રવર્તાવી. તે નગરમાં વરદત્ત નામે એક દરિદ્રી બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને રુદ્રસોમા નામે એક સ્ત્રી હતી. તે ઘણીજ લોચ્છી અને નિર્દય હતી. તે દંપતીને સાત પુત્રો હતા. જ્યારે આ ઘોષણા સાંજળવામાં આવી ત્યારે તે દરિદ્રી વરદત્તે આવી પોતાની સ્ત્રી રુદ્રસોમાને બધી વાત કહીને પૂછ્યું. “ પ્રિયે આપણે સાત પુત્રો છે. તેમાં ઇંદ્રદત્ત નામે સર્વથી નાનો પુત્ર છે. જો આપણે તેને બલ્લિદાનમાં આપીએ તો આપણને આ હવ્યની પ્રાપ્તિ થાય અને આપણું દારિદ્ર દૂર થઈ જાય. જેની પાસે હવ્ય હોય છે, તે સર્વ સદ્ગુણી ગણાય છે તેને માટે લલ્લું છે કે,

“ યસ્યાસ્તિ વિત્તં સ નરઃ કુટ્તીનઃ
 સ પંડિતઃ સ શ્રુતિમાન્ ગુણઙ્ગઃ ।
 સ એવ વક્તા સચ દર્શનીયઃ
 સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયંતે ॥ ૧ ॥ ”

“ જેની પાસે હવ્ય છે, તે પુરુષ કુટ્તવાન, પંડિત, વિદ્વાન, ગુણઙ્ગ, વક્તા અને દર્શનીય ગણાય છે, તેથી સર્વે ગુણો હવ્યને આશ્રીને રહેલા છે. ”

તેમ વક્તી કહ્યું છે કે,

“ પૂજ્યતે યદપૂજ્યોઽપિ, યદગમ્યોઽપિ ગમ્યતે ॥

વંચતે યદવંચ્યોઽપિ, તત્પ્રજાવો ધનસ્ય ચ ॥ ૧ ॥

“ જે અપૂજ્ય ઊતાં પૂજાય છે, અગમ્ય ઊતાં ગમ્ય થાય છે અને અવંદનીય ઊતાં વંદનીય થાય છે, તે હવ્યનો પ્રજાવ છે. ૧ ”

હે સ્ત્રી, તેથી જો આપણાં ઘરમાં હવ્ય આવશે તો આપણે સર્વોપરિ થ-
ઈશું. અને પુત્રને વેચવાથી થયેલા પાપને બહુ બ્રહ્મજોજન વગેરે કરીને દૂર કરી-
શું. આ કામમાં કોઈ જાતની ચિંતા કરવી નહીં. ” પતિના આ વચન સાંજઠી
તે નિર્દય સ્ત્રીએ તે વાત અંગીકાર કરી. પછી વરદત્ત બ્રાહ્મણે મહાજનના પટહનો
સ્પર્શ કરીને કહ્યું, “હું મારા પુત્રને બલ્લિદાનમાં આપવાને તૈયારહું, મને આટલું હ-
વ્ય આપી દો. ” મહાજને કહ્યું, “ જો તું તારી સ્ત્રી સહિત તારા પુત્રનું ગઢું મ-
રની દેવતાને બલ્લિદાન આપે તો પછી આ સર્વ હવ્ય તને આપવામાં આવશે. વ-
રદત્તે તે વાત કબુલ્લ કરી. આ વચ્ચે તેનો પુત્ર ઇંદ્રદત્ત પોતાના માતા પિતાની
સ્વાર્થમય ચેષ્ટા જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો—“ અહા ! આ સંસારનું સ્વરૂપ કે-
વું સ્વાર્થમય છે ? પરમાર્થે કરી કોઈ કોઈને વલ્લજ નથી. કહું છે કે,

“ વૃક્ષં ક્ષીણફલં ત્યજંતિ વિહગાઃ શુષ્કં સરઃ સારસાઃ ” इत्यादि

“ જેના ફલો ક્ષીણ થઈ જાય એવા વૃક્ષનો પક્ષીઓ ત્યાગ કરે છે. અને
શુકાઈ ગયેલા સરોવરનો ત્યાગ સારસ પક્ષીઓ કરે છે. ”

વઠી જે દરિદ્રી હોય, તેને પ્રાપ્ત કરીને દયા હોતી નથી. કહું
છે કે,—

“ બુદ્ધક્ષિતઃ કિંન કરોતિ પાપં, ક્ષીણા જના નિષ્કરુણા જવન્તિ ।

“ જુરુઓ માણસ શું પાપ નથી કરતો ? જે માણસો હવ્યથી ક્ષીણ થ-
ઈ જાય છે, તે નિર્દય બની જાય છે. ”

ઇંદ્રદત્ત પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો. પછી વરદત્તે પો-
તાના પુત્રને મહાજનને સોંપ્યો મહાજને તે પુત્રને વસ્ત્ર, આજ્ઞૂષણ વગેરેથી સણગા-
યો. પછી તેના લલ્લાટ ઉપર તિલક કરી મુખમાં તાંબૂલ આપ્યું. એવી રીતે તેને

સુશોજિત બનાવી રાજાની પાસે લાવવામાં આવ્યો. રાજા પણ અલંકૃત થઈ તેના માતા પિતા અને નગરજનોથી વીંટાણા ઇંદ્રદત્તને પ્રસન્ન વદનવાળો જોઈ ચમત્કાર પામીને બોલ્યો—“ હે ઇંદ્રદત્ત, તને આ વચ્ચે બલિદાનમાં લઈ જાય છે, તે ઊતાં તું કેમ પ્રસન્ન વદન દેશાય છે ? તને મૃત્યુનો જય કેમ લાગતો નથી ? ” ઇંદ્રદત્ત બોલ્યો. “ દેવ, જ્યાં સુધી જય નથી આવ્યો, ત્યાં સુધી બહીવું નહીં. જય આવ્યા પછી નિઃશંક થઈને તે સહન કરવું. તેને માટે કહું છે કે,

“ તાવદ્વયસ્ય જ્ઞેતવ્યં, યાવદ્વયમનાગતમ્ ।

આગતં તુ જયંવીઢ્ય, પ્રહર્તવ્યમશંકિતઃ ”

જ્યાં સુધી જય આવ્યો નથી, ત્યાં સુધી તેનાથી જય રાખવો, પણ જ્યારે જય આવી પમે ત્યારે નિઃશંકપણે તે ઉપર પ્રહાર કરવો. ”

આટલું કહી તે ઇંદ્રદત્તે કહું, આ વચ્ચે હું એક નીતિનું વચન બોલું છું, તે તમારે સર્વને સાવધાન થઈને સાંજલવા યોગ્ય છે. “ લોકોમાં કહેવાય છે કે, પિતાએ સંતાપેલો બાલક માતાને શરણે જાય છે માતા પિતાથી પરિતાપ પામેલો બાલક રાજાને શરણે જાય છે અને રાજાએ સંતાપેલો મહાજનને શરણે જાય છે. હે રાજા, જ્યાં માતા પિતા પોતે પુત્રનું ગળું મરમી તેને મારવા તૈયાર થાય છે, તેમાં રાજા પ્રેરક છે અને મહાજન દ્રવ્ય આપી હળવાને માટે ગ્રહણ કરે છે, ત્યાં એક પરમેશ્વર શિવાય બીજા કોની શરણે જવું ? અને કોની આગળ તે હુઃસ્વ નિવેદન કરવું ? હવે તો પરમેશ્વરનું શરણ લઈ ધૈર્યને ધારણ કરી હુઃસ્વને સહન કરવું. મહારાજા, આવો વિચાર કરવાથી મારા મનમાં મરણનો શોક થતો નથી.”

ઇંદ્રદત્તના આ વચનો સાંજલી રાજાનું હૃદય કરુણારસમાં મગ્ન થઈ ગયું. તેણે આર્ષ હૃદયથી જણાવ્યું, “ લોકો, તમે શામાટે આ દીન બાલકને હળવા તત્પર થયા છો ? આવું પાપ કરવાની શી જરૂર છે ? પાપના હેતુરૂપ એવા આ નગર અને તેના સ્થિર દરવાજાની મારે કાંઈ પણ જરૂર નથી. આ જગતમાં સર્વ સંસારી પ્રાણીઓ જીવિતના અર્થી છે, કોઈ પણ મરણની ઇચ્છા કરતું નથી; તેથી આત્માના હિતેચ્છુ પુરુષોએ કોઈ પણ જીવની હિંસા ન કરવી જોઈ. સર્વ જીવોને વિષે અનુકંપા રાખવી જોઈ. ” આ પ્રમાણે રાજાને દયા ધર્મમાં દૃઢ રહેલ

તથા ઇંદ્રદત્તને સત્ત્વવંતે દેસી તે નગરની પ્રતોદ્ધીનો અધિષ્ઠાયક દેવ પ્રસન્ન થઈ ગયો. તત્કાલ તેણે તે બંનેની ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને તે દરવાજાને સર્વના જોતાં સ્થિર કરી દીધો. તે દેસાવ જોઈ સર્વ નગર જનો વિસ્મય પામી ગયા.

પછી રાજાના ગુણોનું કીર્તન કરતા અને દયામય જૈન ધર્મની અનુમોદના કરતા લોકો રાજાની સાથે મોટા ઉત્સવ સહિત નગરમાં પેઠા હતા. પેલો ઇંદ્રદત્ત પણ હર્ષ પામતો પોતાના માતા પિતાની સાથે ઘેર ગયો. ત્યારથી ઘણા જન્ય જનોએ દયામય જૈન ધર્મને અંગીકાર કર્યો હતો. એ પ્રમાણે અનુકંપા નામે સમ્યક્ત્વના ચોથા લક્ષણ ઉપર સુધર્મ રાજાનું દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવ્યું. એવી રીતે બીજા પણ જન્ય જનોએ આત્મ ધર્મને ઓલસાવનારા, અને સર્વ સુખની શ્રેણીને પ્રતિપાદન કરનારા એ અનુકંપા લક્ષણને ધારણ કરી જગતના સર્વ પ્રાણી ઉપર અનુકંપા રાખવી.

સમ્યક્ત્વનું પાંચમું લક્ષણ આસ્તિકતા.

જેની મતિ અસ્તિપણને વિષે હોય તે આસ્તિક કહેવાય છે. તે આસ્તિકપણનો જાવ અથવા ક્રિયા તે આસ્તિકતા અથવા આસ્તિક્ય કહેવાય છે. અન્ય-મતના તત્ત્વો સાંજલે છે તો પણ શ્રી જિનોક્ત તત્ત્વને વિષે જે આકાંક્ષા રહિત પ્રીતિ ધારણ કરવામાં આવે છે એટલે જિન વચન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવામાં આવે તે આસ્તિક્ય કહેવાય છે. તેવા આસ્તિકપણને લઈને સમ્યક્ત્વ સારી રીતે ઓલસાય છે, તેથી તે સમ્યક્ત્વનું લક્ષણ કહેવાય છે. સમ્યક્ત્વ પ્રત્યક્ષ જણાતું નથી તે એવા લક્ષણથી ઓલસાય છે. તેવા આસ્તિક્યવાલો પુરુષ તે આસ્તિક કહેવાય છે. તેને માટે આગમને વિષે કહ્યું છે કે,

“ મન્નઈ તમેવ સચ્ચં નિસ્સંકં જં જિણેહિ પન્નત્તં ।

સુહ પરિણામો સમ્મં કંઘાઈ વિસુત્તિયારહિઓ ” ॥૧॥

“ જે જિનેશ્વરે પ્રરુપેલ છે, તેને સત્યજ માને છે અને તે પણ નિઃશંકપણે માને છે, અને જે આકાંક્ષા વગેરે દોષથી રહિત એવા શુભ પરિણામ તે સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. ?

આ ગાથા ઉપર પદ્મશેખરની કથા પ્રખ્યાત છે, તે કથાની અંદર આ ગા-

થાનો જાવાર્થ આવી જાય છે.

પદ્મશેખરની કથા.

ઝંઘૂડીપર્મા જરતક્રેત્રની અંદર પૃથ્વીપુર નામે નગર છે. તે નગરને વિષે પદ્મશેખર નામે રાજા રાજ્ય કરે છે.

એક દિવસે તે નગરની પાસે આવેલા વનમાં ઘણા મુનિઓથી પરિવૃત્ત થયેલા શ્રી વિનયંધર નામે આચાર્ય સમોસર્યા. તેમના આગમનની વાર્તા સાંજળી રાજા પ્રમુખ ઘણા લોકો તેમને વંદના કરવાને આવ્યા. ગુરુવર્યે સર્વ જન્મ જીવોના ઉપકારને માટે ધર્મદેશના આપી. તે વચ્ચે રાજા પદ્મશેખરે ગુરુ પાસેથી જીવા-જીવાદિ નવ તત્ત્વોનો પરમાર્થ જાણી તેને વજ્રદ્વેષની પેઠે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યો હતો. વીજા પણ ઘણા જન્મ જીવોને તે સમયે ગુરુ પાસેથી સમ્યક્ત્વ રત્નને પ્રાપ્ત કર્યું હતું. તે પછી રાજા પ્રમુખ સર્વ લોકો વિનયથી ગુરુ મહારાજને નમન કરી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. પછી ગુરુ મહારાજ ત્યાંથી વિહાર કરી વીજે સ્થલે ચાલ્યા ગયા હતા.

ત્યારથી રાજા પદ્મશેખર શ્રી જિનોક્ત તત્ત્વોને વિષે આસ્તિકતાને ધારણ કરી સુલે કાલ્પ નિર્ગમન કરતો હતો. કદિ કોઈ પુરુષ જિનોક્ત નવ તત્ત્વોની ઉપર શ્રદ્ધા ન રાખે અને પોતાનો મંદ બુદ્ધિને લઈને તે તરફ અજાણ દર્શાવે તો રાજા પદ્મશેખર જેમ સાર્થક વૃષજને વશ કરે તેમ તેને વાદથી જીતી વશ કરી આર્હત ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજાવતો હતો. વળી તે રાજા કોઈ વાર ઘણા લોકોની સજ્ઞા વચ્ચે ગુરુ તત્ત્વની આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરતો હતો—“ હે જન્મ લોકો, આ સંસારમાં ગુરુ સર્વોત્તમ છે. જે સદા આ લોકની મમતાથી રહિત, જીવદયાના પ્રરૂપક, છુટ્ટ વાદિગણને જિતનાર, કષાય રહિત, ઉપમા રહિત, ઉપશમ રસના સમૂહથી પરિપૂર્ણ હૃદયવાલા, રાગદ્વેષથી વર્જિત, સંસારથી વિરક્ત, કામ વિકારને નાશ કરનાર, સિદ્ધિ રૂપી સ્ત્રી ઉપર પરિચાર કરનાર, સર્વ જન્મો પરિહાર કરનાર, ચારિત્ર રૂપ મહારત્નને ગ્રહણ કરનાર, સર્વ જીવો ઉપર કરુણા રસને વર્ષાવનાર, અને પુર્યદ પ્રમાદ રૂપ ગજગદાનો નાશ કરવામાં સિંહ સમાન છે, તે શુદ્ધ ગુરુ કહેવાય છે. જે પ્રાણીઓ મનુષ્યત્વ વિગેરે સર્વ ધર્મની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી એવા મુણવાલા ગુરુને સેવે છે, તેવાઓને ધન્ય છે. અને જેઓ તેમના ઉપદેશ વચન રૂપ

અમૃતનું પાન કરે છે, તેઓને વિશેષ ધન્ય છે. ” આવા વચનો કહી રાજા પદ્મ-
શેખર ઘણા જવ્ય આત્માઓને પ્રતિબોધિત કરતો હતો અને અનેક આત્માઓના
પાપકર્મના મૂલને પ્રદાહિત કરતો હતો.

જ્યારે રાજા આવી પ્રતિબોધ આપતો હતો, તેવામાં એક વિજય નામે શેઠ-
નો પુત્ર તે સ્થાને બેઠો હતો. રાજાના વચનમાં તેને પ્રતીતિ આવી નહીં. તેથી
તેણે ડઝા થઈને જણાવ્યું, “ મહારાજા, તમે જે ગુરુની પ્રશંસા કરો છો, તે સર્વ
ગુરુઓ ફોતરાની જેમ સાર વગરના છે; કારણ કે, પવને ચઢાવેલા ધ્વજપટની પેઠે
ચપલ ચિત્તવાદા તે મુનિઓ વિષયોમાં આસક્ત એવી પોતાની ઇંદ્રિયોને રોકવાને
કેમ સમર્થ થઈ શકે ? ઇંદ્રાદિક દેવતાઓ પણ તે ઇંદ્રિયોને રોકવાને સમર્થ થઈ
શકતા નથી. ” તે શ્રેષ્ઠ પુત્રના આ વચનો સાંજઠી રાજા પોતાના મનમાં ચિંત-
વવા લાગ્યો. “ આ કોઈ દુર્બુદ્ધિ અને વાચાલ છે. આ અદ્વપમતિ માણસ આવા
વિપરીત વચનોથી જોવા લોકોને જમાવી સન્માર્ગથી અટક કરશે, માટે આ યુવા-
નને કોઈ પણ રીતે પ્રતિબોધ કરવો જોઈએ. ” આવું ચિંતવી રાજાએ યજ્ઞ નામના
એક સેવકને આજ્ઞા બોલાવીને કહ્યું, “ યજ્ઞ, તારે આ વિજયની સાથે ગાઢ મૈત્રી
કરવી અને તેનો વિશ્વાસ મેલવવો. પછી તેના રત્નના કરંડીયામાં આ મારું મહા
મૂલ્યવાનું રત્નાન્નરણ નાંચી દેવું. ”

રાજાની આવી આજ્ઞા થવાથી તે યજ્ઞે તે વિજય શેઠની સાથે ગાઢ મૈ-
ત્રી કરી અને તેનો પૂર્ણ વિશ્વાસ સંપાદન કર્યો. તે પછી એક દિવસે તે રત્નાન્નરણ
વિજયના કરંડીયામાં નાંચી તે વૃત્તાંત રાજાને નિવેદન કર્યો. તે પછી રાજાએ ત-
ત્કાલ નગરની અંદર ત્રણવાર ઉદ્ઘોષણ કરાવી કે, “ સર્વ લોકોને સ્વર્ગ આ-
પવામાં આવે છે કે, આજે રાજાનું એક રત્નાન્નરણ ગુમ થયેલું છે, તો જો કોઈ
તે લીધું હોયતો તેણે જલ્દી આપી દેવું. જો તે નહીં આપી જાય અને પાઠલથી
તે જાણવામાં આવશે તો તેના લેનારને સખ્ત શિક્ષા કરવામાં આવશે. ” આવી
ઉદ્ઘોષણ કરાવી સર્વ નગરના લોકોના ઘર શોધવા માટે પોતાના સેવકોને હુ-
કમ કર્યો. સેવકોએ લોકોના ઘર શોધવા માંડતાં વિજયના ઘરનો શોધ કર્યો.
શોધ કરતાં રત્નના કરંડીયામાં રત્નાન્નરણ જોવામાં આવ્યું. તે જોઈ તેમણે વિજ-
યને પૂછ્યું, “ વિજય, આશું ? આ રાજાનું રત્નાન્નરણ તમારા કરંડીયામાં કયાં-

થી ? ” વિજયે કહ્યું, “ હું કાંઈપણ જાણતો નથી. ” રાજપુરુષોએ કહ્યું, “ પોતે રત્નાન્નરણની ચોરી કરી અને કહે છે કે, હું કાંઈ જાણતો નથી. એ કેવું કહેવાય ? શા માટે ચોરીને બુપાવે છે ? ” વિજય જયથી કાંઈ બોલી શક્યો નહીં. તે મૌન ધરીને રહ્યો. “ પછી રાજ સેવકોએ તેને પકડી બાંધી લીધો અને તેને રાજાની સમીપે લાવ્યા. રાજાએ સેવકોને ઠાની રીતે સૂચના કરી કે, ” હું આજ્ઞા કરું તોપણ તમારે તેનો વધ કરવો નહીં. પછી રાજાએ પ્રકાશથી સજ્ઞા સમજી કહ્યું, “ આ ચોર છે, માટે તેને હાળી નાંચો. ” રાજાની આવી આજ્ઞા થવાથી રાજ સેવકોએ વિજયને વધ કરનારને સોંપી દીધો. વિજયના સગાંઓ, સ્નેહીઓ અને સંબંધીઓ તે જોતા હતા, પણ તેને ધરો ચોર જાણી તેઓ તેને ઢોઠાવવાને આગળ પડ્યા નહીં. વિજયે પોતાના મનમાં જાણ્યું કે, હવે મારા જીવિતનો અંત આવી જશે. પછી તે પેટા યજ્ઞને દીન વચનોથી કહેવા લાગ્યો. “ મિત્ર, તું હરેક રીતે રાજાને પ્રસન્ન કરી મને ઢોઠાવ અને મને જીવિતનું દાન આપ. ” તેની આવી દીનવાણી સાંજળી યજ્ઞને દયા આવી તેણે રાજાને વિનંતિ પૂર્વક કહ્યું, “ સ્વામી, આ મારા મિત્ર વિજયનો યોગ્ય દંડ લઈ ઢોઠી દો અને સર્વ કથ્યાણના સાધન રૂપ એવા જીવિતનું તેને દાન આપો. ” યજ્ઞના આ વચનો સાંજળી રાજા કોપાયમાન થઈને બોલ્યો—“ યજ્ઞ, આ ચોરને ઢોઠી દેવો એ મને યોગ્ય લાગતું નથી. તોપણ તારા વચનનું માન રાખવાને એક ઉપાય છે કે, તે વિજય મારા ઘરમાંથી એક તેલથી જરેલું પાત્ર હાથમાં લે અને તેમાંથી એક ટિંટુ પણ નીચે પડે નહીં. તેવી રીતે આજ્ઞા નગરમાં જમીને મારી પાસે લાવીને મુકે, તો હું તેને જીવતો રાખીશ. તે શિવાય તેને જીવતો રાખવામાં આવશે નહીં. ” યજ્ઞે રાજાનો આ હુકમ વિજયને જણાવ્યો. મરણના જયથી જય પામેલા વિજયે પોતાના પ્રાણ વચાવાને તે સર્વ કથુલ્લ કર્યું. પછી રાજા પદ્મશેખરે પોતાના નગર જનોને બોલાવી આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી. નગરજનો, આજે આપણા નગરમાં પ્રત્યેક સ્થાને વિવિધ જાતના વાજાંઓ વગાવો. મનોહર રૂપને ધારણ કરનારી અને સર્વ ઇન્દ્રિયોના સર્વસ્વને હરનારી વેદ્યાઓને ઘેર ઘેર નચાવો. ” રાજાની આવી આજ્ઞા થવાથી લોકોએ આજ્ઞા નગરમાં તેવી ગોઠવણ કરી દીધી. પછી વિજય તે તેલનું પાત્ર લઈ નગરમાં ફરવા નીકળ્યો. તે શબ્દ, રૂપ, રસ, અને ગંધ વગેરે વિષયોનો અતિ રસિક દત્તો, છતાં મરણના જયથી તે જિતેન્દ્રિય, નિર્વિકારી અને મનને

जीतनारो थइ कोइ पण स्थळे स्वद्वना पाम्या वगर आखा नगसमांजमी राजानी सजामां आव्यो अने यत्नथी जाळवेदुं ते तेद्वनुं पात्र राजानी आगळ मुकी ते प्रणाम करीने उजो रहो. राजा हास्य करीने बोव्यो—“ विजय, तुं नगरमां फर्यो ते वखते वाद्य, गीत, अने नृत्यो थतां हतां, ते ठतां तें तारा विद्युत्तना जेवा चपळ मनने अने इंद्रियोने केवी रीते वश करी ?” विजय बोव्यो—“ स्वामी, मरणना जयथी हुं तेम करी शक्योळुं. कहुं ठे के, “ मरणसमं नस्थि जयं ” “ मरण समान बीजुं जय नथी. ”

राजाए कहुं, “ विजय तुं विषयोमां तृषातुर ठे, ते ठतां तें एक जवमां मरणना जयथी प्रमादने हणी नांख्यो, तो जे मुनिओ अनंत जवना जीरु ठे अने तत्त्वोने जाणनारा ठे, तेओ अनंत अनर्थो उत्पन्न करनारा प्रमादने केम सेवे ? ” राजानुं आ वचन सांजळी विजय एकदम प्रतिबुद्ध थइ गयो. तेना मोहनो उदय नाश पामी गयो. जिनमतना परमार्थने जाणी तेणे श्रावक धर्मेने अंगीकार कयों. ते वखते सर्व लोको आनंद पामी गया. अने राजाना सद्गुणोने प्रेमपूर्वक गावा द्वाग्या.

आ प्रमाणे राजा पद्मशेखरे घणां जव्यजीवोने जैन धर्ममां स्थापित करी अने जैन धर्मेना महिमाने वधारी सुखे राज्य पावन कथुं हतुं. ठेवटे आस्तिक्य रूप सम्यक्त्वनना द्वाङ्गणना प्रजावथी ते चिरकाद्व राज्य करी देवगतिने प्राप्त थयो हतो.

जव्य जीवोए आ पद्मशेखर राजाना चरित्रने सांजळी पोताना हृदयमां आस्तिकरूप सम्यक्त्वनना द्वाङ्गणने धारण करवुं के जेथी मोक्ष संपत्ति प्राप्त थाय ठे.

ठ प्रकारनी यतना.

“ परतीर्थिकादि बंदनेत्यादि ” परतीर्थिओ एट्ठे परिव्राजक, संन्यासी जिह्नु, अने जौत वगेरे वगेरे शब्दथी शिव, कृष्ण, ब्रह्मा, बौद्ध, प्रमुख देवोनुं ग्रहण करवुं. तथा अरिहंतनी प्रतिमा रूप एवा स्वदेवो पण जो दिगंबर वगेरे कुतीर्थिओए ग्रहण करेत्ता अने जौत एट्ठे जौत मतिओए अंगीकार करेत्ता होय तेमने बंदन स्तवन न करवुं. ते पेहेळी यतना कहेवाय ठे.

તેવા દેવોને નમસ્કરણ ઇટ્થે મસ્તક વમે પંચાંગ વંદન ન કરવું, તે બીજી યતના કહેવાય છે. સમ્યક્ત્વ વંત પુરુષોએ આ વંદનો ત્યાગ કરવો. તેનો ત્યાગ ન કરવાથી જો તેવા દેવોને વંદન-સ્તવન વગેરે કરવામાં આવે તો તેના જન્મ લોકો મિથ્યાત્વ વગેરેમાં સ્થિર થાય છે.

પ્રવચન સારોષ્ઠાર નામના ગ્રંથમાં લખેલું છે કે, મસ્તકે કરી જે કરવામાં આવે તે વંદન કહેવાય છે અને પ્રણામ પૂર્વક શ્રેષ્ઠ ધ્વનિ વમે ગુણોનું કીર્તન કરવું, તે નમસ્કરણ કહેવાય છે. તેને માટે બીજે સ્થળે પણ આ પ્રમાણે લખેલું છે.

“ વંદણ યં કરજોરુણ, શિરસા નમણ પુણ્યં ચ હ્રદનેયં ।
વાયાર્દ નમુકારો, નમંસણં મણ પ્પસાઓત્તિ ” ॥ ૧ ॥

“ કર જોરુવા તે વંદન, મસ્તક નમાવવું તે નમન, વચને કરી નમવું, તે નમસ્કરણ અને મનનો પ્રસાદ-પ્રસન્નતા નમંસન સમજવું. ” ?

પરતીર્થિઓએ પ્રથમ નહીં બોલાવ્યા ઠતાં, તેમની સાથે આલ્લાપ ન કરવો તે ત્રીજી યતના કહેવાય છે. સમ્યક્દૃષ્ટિ પુરુષોએ તેવી આલ્લાપનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ.

પરતીર્થિઓની સાથે સંલપન કરવું, ઇટ્થે વારંવાર ન બોલવું, એ ચોથી યતના કહેવાય છે. સમ્યક્ દૃષ્ટિઓએ સંલપન ન કરવું જોઈએ. પરતીર્થિઓની સાથે વિશેષ જાણ કરવાથી અતિ પરિચય થાય છે અને તેને લક્ષને આચાર ભ્રષ્ટ થવાય છે. તેમજ મિથ્યાત્વનો ઉદય થઈ આવે છે. કદિ પરતીર્થિઓ પ્રથમ બોલાવે તો સંત્રમ રહિત થઈ લોકાપવાદના જયથી તેની સાથે થોડું બોલવું.

તે પરતીર્થિઓને અશન, પાન, સ્વાદિમ અને સ્વાદિમ તથા વસ્ત્ર પાત્ર અનુકંપાદાન સિવાય બીજી રીતે ન આપવા એ પાંચમી યતના કહેવાય છે. બીજી રીતે આપવાથી જો તે બીજા લોકોના જોવામાં આવે તો તેમનું બહુમાન થાય છે અને તેથી મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. માત્ર પરતીર્થિઓને અનુકંપાદાન કરવાની જ આજ્ઞા છે. અનુકંપા શિવાય ધર્મ બુદ્ધિથી તેમને કાંઈ પણ આપી શકાતું નથી. અનુકંપાદાન દેવામાં કાંઈ પણ દોષ નથી. તેને માટે કશું છે કે—

“સર્વેહિં પિ જિણેહિં, હુજ્જય રાગ દોસ મોહેહિં ।

સત્તાનુકંપણઠા, દાણં ન કહિંપિ પમ્મિસિદ્ધં ॥ ૧ ॥

“ જેમણે રાગ, દેષ અને મોહનો ત્યાગ કરેલો હે, એવા સર્વ જિનેશ્વરોએ સર્વ પ્રાણીઓને અનુકંપાદાન કરવાનું કદિપણ પ્રતિષેધ્યું નથી. ” ?

ઘઠી સમ્યગ્ દર્શની પુરુષોએ પરતીર્થિકોએ ગ્રહણ કરેલા જિનવિંબોની પૂજા નિમિત્તે ગંધ, પુષ્પાદિક વસ્તુ સમ્યગ્દર્શનીઓએ મોકલવી નહીં. આદિ શબ્દથી વિનય, વૈયાવચ્ચ, યાત્રા, સ્નાત્ર વગેરે ન કરવા. તેમ કરવાથી લોકોને મિ-થ્યાત્વમાં સ્થિર કરવાપણું થાય છે. તેમ ન કરવાથી એ ઘઠી યતના કહેવાય હે.

આ ઠ યતના સાચવી પર તીર્થીઓના પરિચયનો સર્વથા ત્યાગ કરનારા જવ્યાત્માઓ જોજ રાજાના પુરોહિત ધનપાલની પેટે સમ્યક્ત્વનું હક્કધન કરતા નથી.

ધનપાલ પુરોહિતની કથા.

અવંતિ નગરીમાં જોજ રાજાને સર્વધર નામે એક પુરોહિત હતા. તેને ધન-પાલ અને શોજન નામે બે પુત્રો હતા. બંને પુત્રો પાંક્તિય વગેરે ગુણોથી તે મહારા-જાના માનીતા થયા હતા. એક દિવસે શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિના સંતાનિક શ્રી *સુ-સ્થિત નામના આચાર્ય જવ્ય જનોને પ્રતિબોધ કરવા માટે ત્યાં આવી ચઢ્યા. પુરોહિત સર્વધર હમેશાં આચાર્ય પાસે જતો આવતો, તેથી તેને આચાર્ય ઉપર પ્રીતિ થઈ.

એક વખત પુરોહિત સર્વધરે આચાર્યશ્રીને પુછ્યું,—સ્વામી, મેં મારા ધ-રના આંગણમાં કોટિ ઇવ્ય દાટેલું હતું. હાલ મેં તેની ઘણી તપાસ કરી તો પણ તે ઇવ્ય મને હાથ લાગતું નથી. તો હવે તે ઇવ્યની પ્રાપ્તિ શી રીતે થશે ? તે કૃપા કરી જણાવો. ” આચાર્યે હાસ્ય કરી ઉત્તર આપ્યો. “ જહ, જો તે ઇવ્ય તને પ્રાપ્ત થાય તો તારે શું કરવું ? ” સર્વધરે કહ્યું,—“ સ્વામી, જો એ ઇવ્ય મને પ્રાપ્ત થાય, તો હું તમોને અર્ધોઅર્ધ વેંદેલી આપું. ગુરુએ કોઈ પ્રકારથી તે ઇવ્ય સર્વધરને બતાવી આપ્યું. સર્વધર તે ઇવ્યનો ઢગલો જોઈ સાનંદાશ્ચર્ય થઈ ગયો. પછી તેના બે સરસા જાગના ઢગલા કરી, તેમાંથી એક ઢગલો ગુરુને માટે નિર્ધારી

* કોઈ બીજા પ્રથમાં શ્રી ઉદ્યોતન સૂરિના શિષ્ય શ્રી વર્ધમાન સૂરિ હતા, એમ લખેલું છે.

ગુરુને વિનંતિ કરી. “ સ્વામી, આ અર્થુ ડવ્ય આપ ગ્રહણ કરો. ” ગુરુ બોલ્યા—
“ જહ્ અમારે મુનિને ડવ્યનું કાંઈ પ્રયોજન નથી. અમોએ તો પ્રથમ પાસે રહેલા
ડવ્યનો ત્યાગ કરી દીધો છે.

સર્વધર બોલ્યો—“ ત્યારે શું તમે સાર રૂપ અર્થ ડવ્ય માગોઢો ?” ગુરુએ
કહ્યું, “ હા, જે તમારા ઘરમાં અર્થુ સાર રૂપ હોય તે આપો. ” સર્વધરે કહ્યું,—
“ મારા ઘરમાં શું સાર રૂપ છે ?” આચાર્ય બોલ્યા—“ તમારા ઘરમાં સાર રૂપ બે
પુત્રો છે, તેમાંથી એક પુત્રને આપો. ” ગુરુના આ વચનો સાંજઢી તે પુરોહિત
ચકિત થઈ ગયો અને ક્ષણવાર મૌન ધરીને રહ્યો. પઢી તે આચાર્ય મહારાજ ત્યાંથી
વિહાર કરી બીજે સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

પઢી પુરોહિત સર્વધર તે ગુરુના ઉપકારનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો. તે સ્મ-
રણ કરતાં તેના મનમાં આવ્યું કે, તે ઉપકારી ગુરુનો પ્રત્યુપકાર કરવાને સમર્થ
થઈ શક્યો નહીં. આ પશ્ચાત્તાપથી તેને હૃદયમાં લાગેલા શબ્દની જેમ પીઢા થવા
લાગી. તેવી સ્થિતિમાં કેટલોક કાઢ નિર્ગમન કર્યા પઢી તે રોગગ્રસ્ત બની ગયો.
રોગી અવસ્થામાં રહેતા તે ઢેઢ્વી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો. તે વચ્ચે તેના બંને પુ-
ત્રોએ પોતાના ધર્મને ઉચિત એવી અંતક્રિયા કરવા માંઢી. તે વચ્ચે પિતાનું મન
ડુઃખી થતું જોઈ તેના પુત્રોએ પૂછ્યું, “ તાત, તમારા ચિત્તમાં કોઈ ચિંતાની પીઢા
હોય તેવું દેશાય છે, તો તે શી ચિંતા છે ? તે કૃપા કરી નિવેદન કરો. ” પુત્રોના
આ વચનો સાંજઢી સર્વધરે પોતાનો સર્વ વૃત્તાંત જણાવ્યો. તે પઢી કહ્યું કે, “પુત્રો,
તમારા બંનેમાંથી એક જણ જૈનધર્મની દીક્ષા લ્યો. તેમ કરવાથી હું ઋણમુક્ત થઈ-
શ. તમારા જેવા પુત્રોએ મને ઋણમુક્ત કરવો જોઈએ. ” પિતાના આ વચન સાંજઢી
ધનપાદ્મ જય પામી નીચું મુચ્ચ કરી રહ્યો. તે વચ્ચે શોજને કહ્યું,—“ તાત, હું
દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ, તમે તે જૈન મુનિના ઋણમાંથી મુક્ત થાઓ. અને હૃદયમાં
પરમાનંદ જાવને ધારણ કરો. ” પુત્રના આ વચનો સાંજઢી તે સર્વધર પુરોહિત
કાલ્પ ધર્મને પામી દેવલોકે ચાલ્યો ગયો. તે પઢી શોજને પિતાની ઉત્તર ક્રિયા
કરી શ્રી વર્ધ્ધમાન સૂરિના શિષ્ય શ્રી જિનેશ્વર સૂરિ પાસે જૈન દીક્ષા ગ્રહણ કરી.
આથી તેનો બંધુ ધનપાદ્મ રોષાવિષ્ટ થઈ ગયો અને ત્યારથી તે જૈન ધર્મનો પૂર્ણ દ્રષ્ટી
થવા લાગ્યો. તેણે પોતાની સત્તાથી અવંતિમાં સાધુઓના આગમનનો નિષેધ કરા-

વ્યો. આથી અવંતિના સંઘે ગુરુને આ પ્રમાણે પત્રથી લેખી જણાવ્યું—
 “સ્વામી, આપે શોજનને દીકા આપી ઉપધવ ઉજો કર્યો છે. શોજનને દીકા ન આપી હોત તો શું ગચ્છ શૂન્ય થઈ જાત ? શું તે નિર્વશ થઈ જાત ? ગચ્છ તો એક રત્નાકર રૂપ છે. શોજને દીકા લીધી તેથી તેનો જાણે ધનપાલ પુરોહિત મિથ્યાત્વીપણથી રોષાવિષ્ટ થઈ આર્હત ધર્મની ઘણી હાનિ કરે છે.” ગુરુ આ વૃત્તાંત જાણી વિચારમાં પડ્યા. તેમણે પોતાના શિષ્ય શોજનને ગીતાર્થ જાણી શુજ દિવસે તેને વાંચનાચાર્યનું પદ આપ્યું હતું. તે પછી તેમને એક મુનિ યુગલ સાથે તે ઉપધવની શાંતિને માટે અવંતિ તરફ મોકલ્યા. શોજનાચાર્ય ગુરુની આજ્ઞા માન્ય કરી ત્યાંથી વિહાર કરી ઉજ્જયિની નગરી પ્રત્યે આવ્યા. તે વચ્ચે રાત્રિ હોવાથી નગરના દરવાજા બંધ હતા એટલે તેઓ રાત્રે બાહરે રહ્યા હતા. પ્રાતઃકાલે પ્રતિક્રમણ કરી તેઓ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો, તેટલામાં પુરોહિત ધનપાલ તેમને સામો મળ્યો. તે જૈન ધર્મનો પૂર્ણ ઘેષી હોવાથી પોતાના બંધુ શોજનને આ પ્રમાણે ઉપહાસ્યતું વચન કહ્યું,—

“ગર્દજદંત જદંત નમસ્તે ”

“ગધેશના જેવા જેના દાંત છે, એવા હે જગવાન, તને નમસ્કાર છે.”

આ વચન સાંજળી શોજનાચાર્યે પોતાના જાણે ઓલ્લેખી તેના પ્રત્યુત્તરમાં આ પ્રમાણે કહ્યું.

“કપિવૃષણાસ્ય વયસ્ય સુખં તે ” ।

“વાંદરાના વૃષણ જેવા મુખવાળા હે જાણ, તને સુખશાતા છે ? ”

આ પ્રતિહાસ્યતું વચન સાંજળી ધનપાલે કહ્યું, “તમારો નિવાસ ક્યાં છે ? ” શોજનાચાર્યે કહ્યું, “જ્યાં તમારો નિવાસ છે, ત્યાં ” પછી ધનપાલ પોતાના જાણના વચનને ઓલ્લેખી લજ્જા પામી ત્યાંથી કોઈ કાર્યને માટે ચાલ્યો ગયો હતો. તે પછી શોજનાચાર્ય પ્રત્યેક જિનમંદિરે ચૈત્યવંદન કરી જેવામાં ચૈત્યની બાહરે આવે છે, તેટલામાં નગરનો સંગ્રહ એકઠો થઈ ગયો. અને તે ગુરુની સામે આવી તેમના ચરણમાં નમી સમીપ બેઠો. શોજનાચાર્યે ઉત્તમ વાણીથી તેને ધર્મદેશના આપી. પછી સર્વ સંઘની સાથે તેઓ પોતાના જાણે ધનપાલના ઘર તરફ ચાલ્યા.

તે વસ્તે બંધુ ધનપાલ સન્મુખ આવ્યો અને વિનયથી નમસ્કાર કરી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ત્યાં તેમને વસવાને માટે એક સુશોજિત ચિત્રશાળા આપી. તે વસ્તે તેણે પોતાની માતા અને સ્ત્રી વગેરેની પાસે ઉત્તમ પ્રકારની રસવતી તૈયાર કરાવી. જ્યારે તે રસવતી શોજનાચાર્ય પાસે નિવેદન કરી, ત્યારે આચાર્યે તે સ્વીકારી નહીં. તેમણે જણાવ્યું કે, આધાર્મિક આહાર જૈન સાધુને અગ્રાહ્ય છે તે પછી ગુરુની આજ્ઞા મેલ્લથી તેમની સાથે રહેલા બે મુનિઓ શ્રદ્ધાલુ શ્રાવકોને ઘેર આહાર લેવાને ગયા. તે વસ્તે ધનપાલ તેમની સાથે ચાલ્યો. તે સમયે કોઈ શ્રાવકને ઘેર ગોચરીય જતાં એક ગરીબ શ્રાવિકાએ એક દહીંનું પાત્ર તે મુનિની આગળ ધર્યું. અને કહ્યું કે, “મારા ઘરમાં આ વસ્તુ છે, તે લોહોરો.” મુનિએ પૂછ્યું, “આ દહીં શુદ્ધ છે?” શ્રાવિકાએ કહ્યું, “મહારાજ તે ત્રણ દિવસનું છે.” તત્કાલ મુનિ લોહ્યા કે, “તો એ દહીં અમારે લેવા યોગ્ય નથી. કારણ કે, શ્રી જિનેશ્વરે આગમમાં ત્રણ દિવસનું દહીં લેવાનો નિષેધ કરેલો છે. આ સાંજલી સાથે આવેલા ધનપાલે પૂછ્યું કે, “મહારાજ, આ દહીં અશુદ્ધ કેમ છે?” મુનિએ કહ્યું “તે વિષે તમારે તમારા જાણને પૂછી જોવું.” પછી ધનપાલ તે દહીંનું પાત્ર લઈ શોજનાચાર્ય પાસે આવ્યો અને તે આચાર્યને બતાવી કહ્યું કે, “આ દહીં અશુદ્ધ કેમ છે? તે લોકોમાં અમૃત તુલ્ય કહેવાય છે. જો તમે આ દહીંમાં જીવ દેવાનો તો હું શ્રાવક થઈ જાઉં અને જો નહીં દેવાનો તો હું જાણીશ કે, તમે જોલા લોકોને ઠગનારા છો.” પોતાના જાણનાં આવાં વચન સાંજલી શોજનાચાર્યે કહ્યું, “હું તમોને હમણાં જ જીવ બતાવું, પણ પછી તમારે તમારું વચન પાલવું જોઈશે.” ધનપાલે એ વાત કબુલ કરી પછી શોજનાચાર્યે એક લાલની થેપલી મંગાવી. પછી દહીંના પાત્રનું મુખ બંધ કરી, તેની પરુએ એક ઝિલ્લ કરી તે પાત્ર તરુકે મુક્યું. પછી તે ઝિલ્લામાંથી દહીં પેલા લાલના અલતામાં પરુવા લાગ્યું, ત્યારે તેની અંદર થોડા જીવનાઓ જોવામાં આવ્યા. તત્કાલ તેમણે તે ધનપાલને બતાવ્યા. ધનપાલ તે ચાલતા જીવોને જોઈ પોતાના મનમાં અતિશય આશ્ચર્ય પામી ગયો. તત્કાલ તેના હૃદયમાં એવી જાવના પ્રગટ થઈ આવી કે, જૈન ધર્મને ધન્યવાદ ઘટે છે. તત્કાલ તે પોતાને મુખે આર્હત ધર્મની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. તેના હૃદયમાં તત્ત્વ રુચિરુપ સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થઈ આવ્યું. પછી તેણે પોતાના જાણ શોજનાચાર્ય પાસે બારત્રત અંગીકાર કર્યા અને તે શુદ્ધ શ્રાવક બની ગયો. તે શ્રી અરિહંત તે

शुद्ध देव, उत्तम साधु ते गुरु, अने जिनेंछ जाषित ते धर्म मानतो अने हृदयने विषे श्री पंचपरमेष्ठितुं ध्यान धरतो ते आत्म साधन करवा द्याग्यो. तेणे अन्य मतने तदन ठोमी दीधो. ते छादशत्रुत धारी उत्कृष्ट श्रावक बनी गयो.

शोचनाचार्य आ प्रमाणे पोताना बंधुने प्रतिबोध आपी गुरुनी समीपे गया होता. धनपाद्व ठ यतना पाळतो सुखे करी सम्यक्त्व धर्मेने आराधतो काद्व गुमावतो हतो. एक वखते कोइ छष्ट ब्राह्मणे आवी जोजराजाने कथुं, “महाराजा, तमारो पुरोहित धनपाद्व जैन थइ गयो ठे. ते जिनेश्वर विना बीजा कोइ पण देवने नमतो नथी.” ते ब्राह्मणना आ वचनो सांभळी राजाए पोताना मनमां विचार कर्यो के, जो ए वात सत्य होय तो तेनी परीक्षा करीए. ते पडी राजा जोज एक दिवसे धनपाद्वने साथे दइ महाकाद्वना मंदिरमां गयो. जोज राजाए महाकाद्वेश्वर शंकरने प्रणाम कर्यो. धनपाद्व शंकरने नम्यो नहीं. तेणे पोताना हाथमां रहेल मुद्रिकानी अंदर स्थापित एवा जिनेश्वरनी प्रतिमाने नमस्कार कर्यो. जोजराजाए ते चातुर्यथी जाणी दीधुं. पडी राजा पाताने स्थाने आव्यो, त्यां तेणे चंदन पुष्प वगैरे पूजानी सामग्री आपी धनपाद्वने आझा करी के, “ धनपाद्व आ पूजानी सामग्री दइ देवनी पूजा करी आवो. ” आवी आझा करी तेनी पाठळ गुप्त बातमीदारो मोकद्वया. धनपाद्व राजानी आझाथी तत्काद्व उजो थइ प्रथम देवीना मंदिरमां गयो. त्यांथी जयजीत थइ बाहेर नीकळी शिबालयमां गयो. त्यां पण आसपास फरी बाहेर नीकळी विष्णुना मंदिरमां पेठो. त्यां पोतानुं उत्तरीय वस्त्र नांखी रूप ढांकीने बहार नीकळी श्री ऋषजदेवना मंदिरमां गयो. त्यां शांतचित्ते नृत्तिजावथी श्री जिनेश्वरनी पूजा करी राजद्वारे आवी पोहोच्यो. राजाए मोकद्वेद्वया गुप्त दूतोए ते वृत्तांत राजाने ठानी रीते कही दीधो पडी राजा जोजे धनपाद्वने पुच्छुं. “केम धनपाद्व, तमे देवपूजा करी ?” धनपाद्वे उत्तर आप्यो. “स्वामी, में सारी रीते पूजा करी.” त्यारे राजाए पुनः जणाव्युं. “ धनपाद्व, तमे जवानी देवीना मंदिरमां जयजीत थइ बाहेर केम नीकळी गया ?” धनपाद्व बोद्वयो “स्वामी, ते देवीना हाथमां त्रिशूल हतुं. द्वादश प्रदेशमां अकुटी चक्रावेद्वी हती अने ते पामानुं मर्दन करता होता. तेथी हुं तेमनाथी जयपामीने बाहेर नीकळी गयो हतो. कारण के, में जाण्युं के, आ जवानीने शुद्ध करवानो

अवसर ठे, पूजानो अवसर नथी, आबुं विचारी में तेमनी पूजा करी नहीं.” राजाए पुनः पुच्छुं, “ धनपाद, त्यारे तें शंकरनी पूजा केम न करी ? ” धनपादे उत्तर आप्यो “ स्वामी, जेने कंठ न होय तेने पुष्पमाद शी रीते पेहेरावाय ? जेने नासिका न होय, तेने सुगंध केम अर्पय ? जेने कान न होय तेने गीत शी रीते संजळावाय ? अने जेने चरण न होय तेने चरणमां वंदना शी रीते थाय ? आबुं विचारी द्विगुरु ते शंकरनी पूजा में करी नहीं. आ अर्थने अनुसरतो श्लोक ते आ प्रमाणे बोव्यो हतो.

“अकंठस्य कंठे कथं पुष्पमादा, विना नासिकायाः कथं धूप गंधः ।
अकर्णस्य कर्णे कथं गीतनादः, अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः।१।”

आ श्लोक बोली रहा पठी राजा जोजे पुनः प्रश्न क्यो. “ धनपाद, त्यारे विष्णुना मंदिरमां जइ तेमनी पूजा केम न करी ? अने तेमने वस्त्रथी ढांकी तुं जलदी बाहेर केम नीकळी गयो ? ” धनपादे कहुं, “ राजेंछ, विष्णु पोतानी स्त्रीने साथे राखी रहेला हता. तेथी में विचार क्यो के, आ वखते विष्णु जना-नामां एकांत रहेला छे, माटे हमणां पूजानो वखत नथी कोइ साधारण पुरुष पण ओ पोतानी स्त्री पासे एकांते रह्यो होय ते वखते तेनी समीपे सारा माणसे न जवुं जोइए तो आ तो कृष्ण वासुदेव के जे त्रण खंरुना स्वामी कहेवाय ठे, ते मनी पासे केम जवाय ? ” आबो विचार करी हुं तेमनी पूजा कर्या अगर पाठो बढ्यो हतो. वली में विचार्यु के, “ चौटे जता आबता दोकोनी दृष्टि आ देखाव आवेशे, ” आबुं विचारी में तेमनी उपर वस्त्र ढांक्युं हतुं. ” धनपादना आ वचन सांजळी राजा जोजे कहुं, “ त्यारे मारी आज्ञा शिवाय, तें ऋषजदेवनी पूजा केम करी ? ” धनपादे कहुं, “ स्वामी, तमे मने देवनी पूजा करवानी आज्ञा करी हती अने ते देवणां तो में ऋषजदेव जगवान्मां जोयुं, तेथी में तेमनी पूजा करी हती. जेमना स्वरूपनुं वर्णन आ प्रमाणे ठे.

“ प्रशम रसनिमग्नं दृष्टियुग्मं प्रसन्नं
वदनकमलमंकः कामिनी संगशून्यः ।
करयुगमपि धत्ते शस्त्र संबंध वंध्यं
तदसि जगति देवो वीतरागस्त्वमेव ” ॥ १ ॥

“જેમના બે નેત્રો સમતા રસમાં નિમગ્ન છે. જેમનું વદન કમલ પ્રસન્ન છે, જેમનો ઉત્સંગ સ્ત્રીના સંગથી રહિત છે અને જે શસ્ત્રોનાં સંવંધથી રહિત એવા બે હાથને ધારણ કરે છે, એવા હે કૃષ્ણદેવ જગવાન, આ જગતમાં તમેજ એક વીતરાગ દેવ છો. ” ?

આ શ્લોક બોલ્યા પછી ધનપાદને વિશેષમાં જણાવ્યું, “ સ્વામી, જે રાગ-દેષથી યુક્ત હોય, તે દેવ કહેવાતા નથી; કારણ કે, તેમનામાં દેવપણાનો અજ્ઞાવ છે. તેવા દેવો આ સંસારના તારક થઈ શકતા નથી. જેઓ આ સંસારના પારને ઉતારનારા છે, તેઓજ આ લોકમાં દેવ કહેવાય છે, અને તેવા દેવ તો શ્રી જિનેશ્વર એકજ છે, તેથી ઉત્તમ બુદ્ધિવાળા પુરુષોએ તેવા દેવનીજ સેવા ચક્તિ કરવી જોઈએ. ”

ધનપાદના આવા યુક્તિવાળા વચનો સાંજલી જોજ રાજાના મનમાં કુદેવને માટે શંકા ઉત્પન્ન થઈ અને તેણે ધનપાદની પ્રશંસા કરવા માંની. એક વસ્તે તે મિથ્યાત્વી બ્રાહ્મણોની પ્રેરણાથી જોજ રાજાએ એક મોટા યજ્ઞનો આરંભ કર્યો. જ્યારે યજ્ઞની પૂર્ણાદિતિનો સમય આવ્યો ત્યારે એક બોકમને હોમવા માટે ત્યાં લાવવામાં આવ્યો. હોમ કરતાં બોકમો પોકાર કરવા લાગ્યો, તે જોઈ રાજા જોજે ધનપાદને પુછ્યું, “ જહ્ન ધનપાદ, આ બોકમો શું બોલે છે ? તે કહે. ? તે વસ્તે ધનપાદે કહ્યું, “ મહારાજ, તે બોકમો આ પ્રમાણે બોલે છે—

“ નાહં સ્વર્ગફલોપભોગ રસિકો નાચ્યર્થિતસ્ત્વં મયા

સંતુષ્ટ સ્તૃણ ભક્ષણેન સતતં સાધો ન યુક્તંતવ ।

સ્વર્ગે યાંતિ યદિ ત્વયા વિનિહિતા યજ્ઞે ધ્રુવં પ્રાણિનો

યજ્ઞં કિં ન કરોષિ માતૃપિતૃન્નિઃ પુત્રૈસ્તથા બાંધવૈઃ ॥ ૧ ॥

હે સાધુ પુરુષ, હું સ્વર્ગના ફલનો ઉપજોગ કરવામાં રસિક નથી. તે ફલને માટે મેં તારી પ્રાર્થના પણ કરી નથી. હું હમેશાં ઘાસ खाइ સંતુષ્ટ રહું છું, તે બતાં તું મને મારે છે, તે વદિત નથી. યજ્ઞમાં હણેલા પ્રાણીઓ જો સ્વર્ગે જતા હોય તો તું તારા માતા પિતા, પુત્રો અને બાંધવાને મારી યજ્ઞ કેમ કરતો નથી? ” ?

ધનપાલના મુખથી આ શબ્દો સાંજલી રાજા જોજ કોપાયમાન થઇ ગયો. પણ તે વચ્ચે તે મૌન ધરીને વેંચી રહ્યો.

એક વચ્ચે રાજા જોજે એક મોટું સરોવર કરાવ્યું. વર્ષાઋતુ આવવાથી તે સરોવર જલથી પરિપૂર્ણ જરાઈ ગયું. તે સ્વર જાણી રાજા જોજ પાંચસો પંક્તિનો પરિવાર લઈ તે સરોવર જોવાને આવ્યો. ચતુર પંક્તિ પોતપોતાની બુદ્ધિને અનુસારે નવા કાવ્યોથી તે સરોવરનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. ધનપાલ તે વચ્ચે મૌન ધરીને રહ્યો. તે સમયે જોજ રાજાએ ધનપાલની સામે જોડને કહ્યું કે, ધનપાલ, તમે પણ સરોવરનું વર્ણન કરો. રાજાની આજ્ઞા થવાથી ધનપાલે આ પ્રમાણે એક નવીન કવિતા રચી સરોવરનું વર્ણન કર્યું.

“ एषा तन्नाग मिषतो वरदानं शास्त्रा

मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा सदैव ।

पात्राणि यत्र बक सारस चक्रवाकाः

पुण्यं कियद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥ ૧ ॥

“ આ સરોવર એક ઉત્તમ દાનશાળા છે. તેની અંદર મત્સ્ય વગેરે સદા-કાલ તૈયાર થયેલી ઝમકદાર રસોઈ છે. વગલા, સારસ અને ચક્રવાક પક્ષીઓ તેમાં પાત્રરૂપ છે. તે દાનશાળાનું પુણ્ય કેટલું થશે, એ અમે જાણી શકતા નથી. ” ૧

ધનપાલના આ વચનો સાંજલી રાજા જોજ મનમાં રોપાવિટ થઈ ગયો. તેણે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું કે, “ ધનપાલ ઘણોજ હુટ છે. મારી કીર્તિને વધારનારું જે કામ છે, તે જોડને ઈર્ષ્યા કરે છે. વલી આ તેના વચનો ઉપરથી જણાય છે કે, તે મારો શત્રુરૂપે પુરોહિત છે. જો એમ ન હોય તો બીજા બ્રાહ્મણોએ આ સરોવરનું વર્ણન કરી મારી કીર્તિ વધારી પ્રશંસા કરી અને આ હુટ પુરોહિતે મારી નિંદા કરી. માટે મારે પોતાએ આ ધનપાલને સચ્ચ શિક્ષા કરવી જોઈએ. બીજી કોઈ શિક્ષા કરવાની જરૂર નથી, માત્ર તેના કે નેત્રો કાઢી નાંચવા, એટલે તેને સ્વરી શિક્ષા થશે. ” આવું વિચારી મૌન ધરી રાજા પોતાની સ્વારી લઈને દરબાર ગઢમાં આવવા નીકળ્યો. ચૌદામાં આવતાં એક ટુપ્પ મોશી તેને સામી

મઠી. તેણીએ એક બાલિકાના હાથનું અવગ્રંથન લીધું હતું. તે મોશીને જોડ રાજાએ પોતાના પંક્તિને કહ્યું.

“ કરકંપાવૈ શિર ધુણૈ, બુઢી કહા કહેહ ” ?

“ આ બુઢી હાથ કંપાવે છે અને મસ્તક ધુણાવે છે, તે ઉપરથી તે શું કહેવા માગે છે ? તે કહો.

રાજાનો આ પ્રશ્ન સાંજઠી એક પંક્તિને કહ્યું.

“ હક્કારંતા યમ જનાં, નલ્લંકાર કરેહ. ॥૧॥ ”

“ યમરાજાના સુજયો તેને હણાણી, હણાણી, એમ હાકોટા મારે છે, ત્યારે તે મસ્તક ધૂણાવીને ‘ના ના’ એમ કહે છે એટલે યમરાજાના સુજયો તેને લેવા હાકોટા મારે છે ત્યારે તે મોશી ના પામે છે.

આ વચ્ચે ધનપાદે કહ્યું, “ રાજેંદ્ર, આ મોશી શું કહે છે ? તે સાંજઠો

કિં નંદિઃ કિં મુરારિઃ કિમુ રતિરમણઃ કિં નલ્લઃ કિં કુબેરઃ
કિંવા વિદ્યાધરોઽસૌ કિમથ સુરપતિઃ કિં વિદ્યુઃ કિં વિદ્યાતા ।
નાયં નાયં નચાયં ન સ્વહુ નહિ નવા નાપિ નાસૌ ન ચૈષ^૧ઃ
ક્રીડાં કર્તુ પ્રવૃત્તો યદિહ મહીતલે નુપતિ જોજદેવઃ ॥ ૧ ॥

આ પૃથ્વી ઉપર ક્રીડા કરવાને પ્રવૃત્તલા જોજરાજાને જોડ કોઈ બાલિકા આ વૃષ્ટ મોશીને પુછે છે કે, “ શું આ નંદિ (શંકર) છે? શું આ કૃષ્ણ છે? શું આ કામદેવ છે? શું આ નલરાજા છે? શું આ કુબેર છે? શું આ વિદ્યાધર છે? શું આ દંડ છે? શું આ ચંદ્ર છે? શું આ વિદ્યાતા છે? તે વચ્ચે મોશી ના પામે છે કે, એ સર્વમાંથી કોઈ નથી, કોઈ નથી, કોઈ નથી. પરંતુ તે આ પૃથ્વીપટ ઉપર ક્રીડા કરવાને માટે પ્રવૃત્ત થયેલા જોજરાજા છે, ?

ધનપાદલા મુસથી આ રસિક કવિતા સાંજઠી જોજરાજા હૃદયમાં સંતુષ્ટ થઈ ગયો. તેણે સંતુષ્ટ થઈને કહ્યું, ધનપાદ, હું તમારી ઉપર પ્રસન્ન થયો હું, માટે

૧ તે હેથીના મસ્તકનું કેપન આવા પ્રકારનું અર્થ સૂચક છે.

જે ઇચ્છા હોય તે માગી દ્યો.” આ વચ્ચે પ્રથમ સરોવરના વર્ણનથી નાસ્તુશ થયેલા રાજાના અજિપ્રાયને બુદ્ધિવલ્લથી જાણીને કહ્યું, “રાજેન્દ્ર, મને બે નેત્રો આપો.”

રાજા આ વચનો સાંજળી અતિ વિસ્મય પામી ગયો. તેણે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું કે, “મેં આ વાત કોઈને જાણાવી નથી, તે ઠતાં આ ધનપાલના જાણવામાં શી રીતે આવી હશે ?

આ ઉપરથી મને લાગે છે કે, આ ધનપાલના હૃદયમાં કોઈ અલૌકિક જ્ઞાન હોવું જોઈએ.” આવું ચિંતવી તે ધનપાલનો તેણે અનેક ઇનામો આપી મોટો સત્કાર કર્યો. તે પછી રાજાએ ધનપાલને બે નેત્રોના વરદાનને માટે પૂઠી જોયું, ત્યારે ધનપાલે કહ્યું કે, “સ્વામી, શ્રી જૈનધર્મની સેવાથી મારામાં એવી અલૌકિક બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે, તેના વલ્લથી હું તે જાણી શક્યો હું.” આ સાંજળી રાજાજોજની જૈન ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા થઈ અને તેણે જૈન ધર્મની પ્રશંસા કરી હતી. પછી ધનપાલ કવિ શુદ્ધ શ્રાવક વન્યો. હતો. તેણે શ્રાવક ધર્મ વિધિ, ઋષજપંચાશિકા વગેરે કેટલાક ગ્રંથોની રચના કરી આર્દ્રત ધર્મની ઉન્નતિ કરી હતી. શ્રાવક ધર્મ વિધિ પ્રકરણમાં એક નીચે પ્રમાણે ગાથા લેખેલી છે.

જતથપુરે જિણજવણં સમયવિક્ક સાહુ સાવયા જતથ ।

તતથ સયા વસિયઁવં પહર જલં ઇંધણં જતથ ” ॥૧॥

જે નગરમાં જિન જવન હોય, અવસરને જાણનારા સાધુઓ અને શ્રાવકો હોય અને યાણું જલ તથા ઇંધણા હોય તે નગરમાં સદા વાસ કરવો. ?

આ પ્રકારે જાવજીવ સુધી ઇ યતના પાઠી સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મને આરાધી તે ધનપાલ અંતે દેવગતિને પામ્યો હતો. એવી રીતે યતનાને વિષે ધનપાલનું વૃત્તાંત કહેવામાં આવ્યું.

ઐ આગાર.

આગાર ઐ કહેવાય છે. ? રાજાજિયોગ, ૨ ગણાજિયોગ, ૩ વલ્લાજિયોગ, ૪ દેવાજિયોગ, ૫ ગુરુનિગ્રહ અને ૬ વૃત્તિકાંતાર. એ ઐ આગારોના નામ છે. પોતે અજાણતાં રાજાના હુકમથી કરવું પડે તે પેહેલો રાજાજિયોગ કહેવાય છે. શ્રાવકની ઇચ્છા ન હોય પણ રાજાની આજ્ઞાથી કરવું પડે છે એટલે

જે ક્રિયાના કરવાના પક્ષવાળાં કર્યાં હોય, પણ રાજાના ફરમાનથી તે અવ્યથી કરવી પડે તે પેહેલો આગાર છે. તેવા આગારને લઈ નિષિદ્ધ ક્રિયા કરવાથી સમ્યક્ત્વનો નાશ ગણાતો નથી. તે ઉપર કોશા વેશ્યાનું દૃષ્ટાંત કહેવાય છે.

કોશા વેશ્યાનું દૃષ્ટાંત.

પાટલીપુર નગરમાં કોશા નામે એક વેશ્યા રહેતી હતી. તેણીએ શ્રી સ્થૂલજી મુનિની પાસે સમ્યક્ત્વ પ્રમુખ ચાર વ્રતો ગ્રહણ કરેલા હતા. એક વસ્તે સંતુષ્ટ થયેલા રાજાએ તે વેશ્યાને એક રથકારને આપી દીધી. કોશા રાજાની આશ્રિત હતી, એટલે રાજાએ તેણીને હુકમ કર્યો કે, તારે રથકારની સાથે રહેવું. કોશા દૃઢ શ્રાવિકા હતી. તેથી તેણીને રથકારની સાથે રહેવું પસંદ પડ્યું નહીં, તેમ તે અંતઃકરણથી પણ રથકારને ઇચ્છતી નહતી. પરંતુ રાજાના હુકમથી તેણીને રથકારની સાથે રહેવું પડ્યું. તે પછી કોશા રથકારની સાથે રહી તેની આગ-ભ્રમ શ્રી સ્થૂલજી મુનિની પ્રશંસા કરતી હતી. તે આ પ્રમાણે પ્રશંસાનો શ્લોક બોલી હતી.

“ સંસારેऽસ્મિન્ સમાકીર્ણેં बहुजिः शिष्टजंतुजिः ।

स्थूलभञ्ज समः कोऽपि नान्यः पुरुषसत्तमः ॥ ૧ ॥ ”

“ ઘણાં શિષ્ટ જંતુઓથી વ્યાપ્ત એવા આ સંસારમાં સ્થૂલજીઘ્ના જેવો કોઈ બીજો ઉત્તમ પુરુષ નથી. ? ”

સ્થૂલજી મુનિની આ પ્રશંસા સાંજલી તે રથકાર ખુશી થતો હતો.

એક વસ્તે તે રથકાર કોશા વેશ્યાના મનને રંજન કરવા માટે પોતાના ઘરના બાગમાં ગયો. ત્યાં જઈ એક ગોંચમાં બેસી તે પોતાની કદા તેણીને બતાવવા લાગ્યો. પ્રથમ તેણે પોતાનું એક બાળ આંબાની લુંબ ઉપર નાંચ્યું, બીજા બાળથી તે બાળને અને ત્રીજા બાળથી બીજા બાળને—એમ પોતાના હાથ સુધી બાળોની શ્રેણી કરી તે આંબાની લુંબને હાથવને ચેંચી લીધી અને તે કોશા વેશ્યાને આપી, અને તેણીની સામે જોયું. આ વસ્તે વેશ્યાએ કહ્યું, “ તમે તમારી ચાલાકી બતાવી ત્યારે હવે મારી ચાલાકી જુવો. પછી તેણીએ એક થાઠમાં સર્સવના ઢાળાનો ઢગલો કર્યો, તેમાં પુષ્પોથી આચ્છાદિત કરેલ સોય મુકી તે

ઝપર તેણીએ નૃત્ય કરવા માંરુયું, પણ તે સોયની અણીથી તેણીના બે પગ વીં-
ધાળા નહીં અને સર્સવનો ઢગલો જરા પણ વીંચાયો નહીં. કોશાતું આવું ચાતુર્ય
જોડ તે રથકારે કહ્યું, વેર્યા, તને પૂર્ણ સાબાશી ઘટે છે. તારું આવું અદ્ભુત ચા-
તુર્ય જોડ હું સંતુષ્ટ થયો હું. તારી ઇચ્છા આવે તે માગી લે. હું તને જે માગ તે
આપવા તૈયાર હું. વેર્યા બોલી—“ રથકાર, તું ખુશી થયો. પણ આમાં મેં શું
કર્યું છે ? અચ્યાસથી ગમે તે થઈ શકે છે, અચ્યાસની આગલ કાંઈ પણ ડુષ્કર
નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ સુકરં નર્તનં મન્યે સુકરં લુંબિકર્ત્તનમ્ ।

સ્થૂલજ્જડોઽપિ યચ્ચક્રે શિક્ષિતં તત્તુ ડુષ્કરમ્ ॥ ૧ ॥ ”

“ આવું નૃત્ય કરવું સંદેહું છે અને આમ લુંબ કાપવી સુગમ છે, એમ હું
માનું હું, પણ મહામુનિ સ્થૂલજ્જઞ મુનિએ જે કરી વતાવ્યું અને શીખવ્યું છે તે
અતિ ડુષ્કર છે. ? ”

વેર્યાએ વિશેષમાં જણાવ્યું કે, “ શકમાલ મંત્રીના પુત્ર શ્રી સ્થૂલજ્જઞ
મુનિ પૂર્વે મારી સાથે બાર વર્ષ સુધી જોગજોગવી પડી પુનઃ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી
અહિંજ મારા ઘરની ચિત્રશાલામાં શીઘ્ર વ્રતને પાલી ચાતુર્માસ રહ્યા હતા, તે
વચ્ચે તેમને અનેક જાતના જોગ્ય પદાર્થો આપવામાં આવ્યા હતા. વિકાર થવાનું
એક જ કારણ હોય તો તે લોહમય શરીરવાદા પુરુષના વ્રતને નાશ કરનારું થાય
છે તો પડી ષરૂસ જોજન, ચિત્રશાલામાં નિવાસ, યૌવનવય, અને વર્ષાઋતુ પ્રમુખ
વિકારના કારણો વ્રતને નાશ કરનારા કેમ ન થાય ? પરંતુ તે બધા કારણો તે
મહામુનિ રૂપ પર્વતને સિંહની ફાલ્ગની જેમ ક્ષોજ પમારુવાને અસમર્થ થયા હતા.
એ મહાનુજાવ મુનીશ્વરને વિષે મારા કરેલા હાવજાવો પણ જલ્લના પ્રહાર
અને વિરાગિણીના હારની જેમ નિર્થક થયા હતા. પોતાના વ્રતલું રક્ષણ ક-
રવાને ઇચ્છતા એવા મનુષ્યો જે સ્થાનમાં સ્ત્રી હોય, તેની સમીપે એક ક્ષણમાત્ર પ-
ણ રહેવાને સમર્થ નથી, તો શ્રી સ્થૂલજ્જઞ મુનિ અદ્વયવ્રત વાદા થઈને મારી સ-
મીપે સુખે ચાતુર્માસ્ય રહ્યા હતા. તેથી વધારે શું કહેવું ? ટુંકામાં એટલું જ કહેવાનું
કે, મહામુનિ સ્થૂલજ્જઞ મુનિના જેવા અતિ ડુષ્કર કાર્યના કરનાર કોઈ પણ પુ-
રુષ આ પૃથ્વી ઝપર થયેલ નથી. ”

મહાનુજાવ સ્પૂલજનઙ્ગ મુનિની આવી પ્રશંસાનું વર્ણન સાંજઠી તે રથ-કાર હૃદયમાં પ્રતિબોધ પામી ગયો અને તે કોશા વેશ્યાને વારંવાર નમી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો. સ્તુતિ કર્યા પછી તેણે કોશા વેશ્યાને કહ્યું, “ જડે, તમે મને આ સંસાર રૂપ સમુદ્રમાં સુવતો વચાવ્યો છે. હું તમારો હૃદયથી આજાર માનું છું. ” આટલું કહી તે રથકારે ગુરુની પાસે જઈને દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. પવિત્ર હૃદયા કોશા વેશ્યા પણ સમ્યક્ત્વ યુક્ત થઈ ચિરકાલ પર્યંત શ્રાવક ધર્મ પાત્રી છેવટે સદ્ગતિનું પાત્ર બની હતી. એવી રીતે રાજાજિયોગ ઉપર કોશા વેશ્યાનું દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવ્યું.

ગણાજિયોગ.

બીજો ગણાજિયોગ છે. ગણ એટલે સ્વજનાદિકનો સમુદાય, તેનો જે અજિયોગ એટલે હુકમ. તે બીજો ગણાજિયોગ કહેવાય છે. જે કાર્ય સમ્યક્ત્વવંતને કરવું અયોગ્ય હોય પણ કદિ તે સ્વજન સમુદાયના આગ્રહથી કરવું પડે એટલે હવ્યથી કરવું પડે જાવથી નહીં, પણ તેથી કરીને સમ્યક્દૃષ્ટિને ધર્મનું ઉદ્ધંધન થતું નથી. તે ઉપર વિષ્ણુ કુમાર પ્રમુખનું દૃષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. વિષ્ણુ કુમારે ગચ્છના આગ્રહવાદ્યા આદેશથી વૈક્રિય લવ્ધિવરૂપે રૂપ (આકાર)ની રચના કરી જિનમતના પૂરાદેષી નમુચિ નામના પુરોહિતને પોતાના ચરણના પ્રહારવરૂપે મારી સાતમી નરક જ્વલિનો અતિથિ કર્યો હતો. પછી તે વિષ્ણુ કુમાર મુનિ તે પાપની આલોચના કરી પોતાના સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મને આરાધી ઉત્કૃષ્ટ સુખને પ્રાપ્ત થયા હતા. એવી રીતે આગલ પણ જાવના પૂર્વક ઉદાહરણો જોડીને શાંતી દેવા.

૩ વલ્લાજિયોગ.

વલ્લ એટલે પરાક્રમ—હઠ પ્રયોગ, તેવરૂપે વલ્લાત્કાર કરી અજિયોગ (હુકમ) કરવો, તે ત્રીજો વલ્લાજિયોગ કહેવાય છે. એટલે સમ્યક્ત્વ વંતની પાસે કોઈ વલ્લવાન પુરુષ પોતાના વલ્લથી અનુચિત કાર્ય કરાવે, તે વલ્લાજિયોગ કહેવાય છે. તેવા વલ્લાજિયોગથી જો સમ્યક્ દૃષ્ટિ પુરુષ ધર્મનું ઉદ્ધંધન કરે તો તે દૂષિત ગણાતો નથી.

૪ દેવાજિયોગ.

કુલ દેવતા વગેરેના અજિયોગથી કાંઈ પણ ધર્મ વિરુદ્ધ કાર્ય કરવું પમે તે ચોથો દેવાજિયોગ કહેવાય છે. તેવા દેવના વલ્લાત્કારથી કાંઈ પણ ધર્મનું અતિક્રમણ કરનાર પુરુષ દૂષિત થતો નથી. કારણ કે, દેવતા પોતાની શક્તિથી અનેક જાતની હેરાનગતિ કરી શકે છે ; માટે તે દેવાજિયોગ આગારમાં ગણાય છે.

૫ કાંતાર વૃત્તિ.

કાંતાર એટલે જંગલ, તેને વિષે વર્તવું, અર્થાત્ જંગલમાં નિર્વાહ કરવો તે કાંતાર વૃત્તિ કહેવાય છે. કાંતાર—જંગલ પીમાનો હેતુ હોવાથી તેની અહિં વિવક્ષા કરેલી છે. જેમ જંગલમાં રહેવું પીમાકારી છે, તેમ તેવી રીતે નિર્વાહ કરવો તે પીમાકારી છે. તેવા કારણથી ધર્મનું હલ્લંચન થાય, તો તે નિર્દોષ છે

૬ ગુરુ નિગ્રહ.

ગુરુ એટલે માતા પિતા પ્રમુખ વમ્હિલો, તેમનો નિગ્રહ એટલે તેમના આગ્રહથી કબજે રહેવું પમે તે ગુરુ નિગ્રહ કહેવાય છે. ગુરુ—વમ્હિલો કયા કયા કહેવાય ? તેને માટે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

“માતા પિતા કલ્પાચાર્ય એતેષાં જ્ઞાતયસ્તથા ।

વૃદ્ધા ધર્મોપદેષ્ટારો ગુરુવર્ગઃ સતાંમતઃ ॥ ૧ ॥”

માતા, પિતા, કલ્પાચાર્ય અને તેમના કુટુંબીઓ, વૃદ્ધ અને ધર્મનો ઉપદેશ કરનારા—એ સર્વ ગુરુ વર્ગ કહેવાય છે. એમ સત્પુરુષોએ માનેલું છે. ?

કદિ કોઈ વમ્હિલના આગ્રહથી ધર્મનો અતિક્રમ કરવો પમે તો તે જિન-શાસ્ત્રમાં આગાર કહેલ છે, એટલે અપવાદ કહેલ છે. તેવા ધર્મના હલ્લંચનથી દોષિત થઈ શકાતું નથી.

આ પ્રકારે જેણે સમ્યક્ત્વ મૂલ્ય વાર વ્રત અંગીકાર કરેલા છે, એવા પ્રાણીઓને જે પરતીર્થ વગેરેનું વંદન પ્રમુખ નિષેધ્યું છે, ઊતાં રાજા જિયોગ વગેરે ઢ

કારણોને લઈને તે જાક્તિ રહિત ઇચ્છથી આરાધે તો પણ તે સમ્યક્ દૃષ્ટિ હોવાથી પોતાના સમ્યક્ત્વનું ઉદ્ધવન કરતા નથી, એમ જાણવું. આ ઠ આગારો—અપવાદો જે અદ્વ સત્ત્વ વાદા છે, તેમને માટે કહેલા છે પરંતુ જેઓ મહા સત્ત્વવંત છે તેમને માટે તો આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ ન ચલંતિ મહા સત્તા સુજિજ્જમાણાઓ સુદ્ધ ધમ્માઓ ।

ઇયરેસિં ચલ્લાણનાવે પઙ્ગનંગો ન ઇણહિં ॥ ૧ ॥

મહાસત્ત્વવાદા પુરુષો જો તેમના શુદ્ધ ધર્મને કોઈ જેદવા આવેતો પણ તેઓ ચલ્લાયમાન થતા નથી. અને જેઓ અદ્વસત્ત્વવાદા છે, તેઓ કદિ ચલ્લાયમાન થાય તો તે સ્વજાણને લઈને તેમની પ્રતિક્ષાનો જંગ થતો નથી. ”

તે ઉપર ટીકાકાર લેખે છે કે, “ મહાસત્ત્વવંત પુરુષો કદિ કોઈ રાજાદિ તેમને તેમના ધર્મથી ચલ્લિત કરવા તત્પર થાય તો પણ તેઓ મોટા સત્ત્વવાદા હોવાથી ચલ્લિત થતા નથી. પણ જેઓ અદ્વ સત્ત્વવાદા છે, તેઓ ચલ્લિત થવાના સ્વજાણવાદા છે, એટલે તેઓ રાજાદિકના અજિયોગના કારણથી ચલ્લાયમાન થઈ જાય છે; તેથી તેમને માટે આઠ આગાર કહેલા છે, તેથી કરીને તેમની પ્રતિક્ષાનો જંગ થતો નથી.

ઠ જાવના.

હવે ઠ જાવનાની વ્યાખ્યા કરે છે. એ ઠ જાવના જાણવાથી સમ્યક્ત્વ દૃઢ થાય છે.

પેદેલી ભાવના.

આ સમ્યક્ત્વ પાંચ આણુવ્રત, ત્રણ ગુણવ્રત, અને ચાર શિક્ષાવ્રત—એ ચાર વ્રતોનું અને પંચગહાવ્રત રૂપ ચારિત્રનું મૂલ્ય કારણ છે; એમ શ્રી તીર્થંકરોજ તથા ગણધરાદિકોર કહેલું છે. જેમ મૂલ્ય વગરનું દુઃખ તીવ્ર પવનથી કંપાયમાન થઈ પડી જાય છે, તેમ સમ્યક્ત્વ રૂપ મૂલ્યવાનું ધર્મ રૂપી દુઃખ કે જે અતિ દૃઢ અને મજબૂત છે, તે ધર્મ વૃદ્ધ સમ્યક્ત્વ રહિત હોય તો કુતીર્થ—કુસત રૂપી તીવ્ર પવનથી ચલ્લાયમાન થઈ જાય છે, તે સ્થિરતાને પામતું નથી; તેથી સમ્યક્ત્વને ધર્મ વૃ-

કતું મૂલ્ય કહેલું છે. જો મૂલ્ય દટ હોય તો વૃક્ષને કોઈ જાતિની હાનિ થતી નથી. એ પેદેલી જાવના જાણવી.

બીજી જાવના.

આ સમ્યક્ત્વ ધર્મરૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવાનું દ્વારરૂપ છે, જેમ નગર ચારે તરફ દટ કિલ્લાવાલું હોય, પણ જો તેને દરવાજો ન હોય તો તે નકામું ગણાય છે. કારણ કે, દોકોન નિર્ગમ અને પ્રવેશ કરવાનો તેમાં અજાવ છે. તેવી રીતે ધર્મરૂપી નગર જો સમ્યક્ત્વરૂપ દ્વારથી રહિત હોય તો તે તદ્દન નકામું છે. તેમાં પ્રવેશ કરવો અશક્ય છે, માટે સમ્યક્ત્વને ધર્મરૂપ નગરના દ્વાર તુલ્ય કહેલું છે.

ત્રીજી જાવના.

આ સમ્યક્ત્વ ધર્મરૂપી પ્રાસાદનું પ્રતિષ્ઠાન ઇટલે પાયારૂપ છે, જેની ઊપર પ્રાસાદની પ્રતિષ્ઠા કરાય તે પ્રતિષ્ઠાન કહેવાય છે. જો પાયો મજબૂત હોય તો પ્રાસાદ મજબૂત રહે છે, અને પાયો મજબૂત ન હોય તો પ્રાસાદ દટ રહેતો નથી, તે ઝગમગે છે. તેથી ધર્મ રૂપી પ્રાસાદ સમ્યક્ત્વ રૂપ પાયાથી મજબૂત રહે છે.

ચોથી જાવના.

આ સમ્યક્ત્વ ધર્મ રૂપી જગતના આધાર જૂત છે. જેમ આ જગત પૃથ્વી તલ્લના આધાર વિના રહી શકે નહીં, તેમ ધર્મ રૂપી જગત સમ્યક્ત્વ રૂપ આધાર વિના રહી શકતું નથી.

પાંચમી જાવના.

સમ્યક્ત્વ એ ધર્મને રહેવાનું પાત્ર રૂપ છે. જેમ કુંભી વગેરે પાત્ર વિના ક્ષીર પ્રમુખ પદાર્થો રહી શકતા નથી, તેઓ વિનાશ પામી જાય છે, તેમ સમ્યક્ત્વ રૂપ પાત્ર વિના ધર્મ રૂપ વસ્તુનો સમૂહ વિનાશ પામી જાય છે; માટે સમ્યક્ત્વને પાત્ર કહેલું છે.

ઠગી ભાવના.

સમ્યક્ત્વ એ ધર્મનું નિધાન-જંઘાર રૂપ છે જેનું નિધાન વગર બહુ મૂલ્યવાળા મોંઘી, મણિ, સુવર્ણ વગેરે ડ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાતા નથી, તેમ સમ્યક્ત્વ રૂપ મોંઘા નિધાન

વિના નિરુપમ સુખને આપનાર ચારિત્ર રૂપ ધર્મરત્ન પ્રાપ્ત કરી શકાતું નથી, તેથી તે સમ્યક્ત્વને નિધાનની ઉપમા આપેલી છે.

આ પ્રમાણે ઠ જાવના વસ્તુ જાણેલું એવું સમ્યક્ત્વ મોક્ષના સુખનું સાધક બને છે.

ઠ સ્થાનક.

જે ઠ સ્થાનકને યથાર્થ રીતે ધારે તે સમ્યક્ત્વને સંપાદન કરી શકે છે. તે ઠ સ્થાનક આ પ્રમાણે છે.

૧ અસ્તિ જીવઃ । ૨ સ ચ નિત્યઃ । ૩ સ પુનઃ કર્માણિ કરોતિ । ૪ કૃતં ચ વેદયતિ । નિર્વાણમસ્તિ અસ્ય જીવસ્ય । ૬ અસ્તિ પુનર્મોક્ષોપાયઃ ।

૧ અસ્તિજીવઃ । જીવ વિદ્યમાન છે. પ્રત્યેક પ્રાણીઓને પોતાના સંવેદન-અનુ-જવ પ્રમાણે સિદ્ધ ચૈતન્યની અન્યથાપણાની અપ્રાપ્તિ છે એટલે પોતાના આત્માના અનુજવથી વીજા આત્માની અંદર જણાતી જીવપણાની પ્રાપ્તિ છે. આ જે ચૈતન્ય છે, તે જૂતોનો ધર્મ નથી. પણ જીવનો ધર્મ—સ્વજાવ છે. જો તે જૂતોનો સ્વજાવ હોય તો તે ચૈતન્યની સર્વ સ્થાને અને સર્વ કાલે પ્રાપ્તિનો પ્રસંગ આવે. જેમ પૃથ્વી ભૂતમાં કઠિનતા છે, તેમ ચૈતન્યમાં નથી તે ઉપરથી સર્વ જૂતોમાં સર્વ કાલે ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ધુરુના ઢેફામાં તથા મુરુદામાં પણ ચૈતન્યની અપ્રાપ્તિ છે, માટે ચૈતન્ય જૂતોનું પણ કાર્ય નથી. તેનામાં અત્યંત વિલક્ષણપણું હોવાથી ચૈતન્યને તેના કાર્ય કારણ જાવની પણ અપ્રાપ્તિ છે. કઠિનતાદિ સ્વજાવવાદ્વા ભૂ-તો પ્રત્યક્ષ પ્રતીત થાય છે અને ચૈતન્યતો તેનાથી વિલક્ષણ છે, તેથી ચૈતન્ય અને જૂતોનો કાર્ય કારણ જાવ શી રીતે ઘટે ? તેમ ચૈતન્ય જૂતોનો ધર્મ પણ નથી તેમ કાર્ય પણ નથી. તેથી પ્રત્યેક પ્રાણીને સ્વસંવેદન (સ્વાનુજવ) પ્રમાણે જીવ છે, એ વાત સિદ્ધ થાય છે. જેનું આ ચૈતન્ય તે જીવ છે, આથી નાસ્તિક મત પરાસ્ત થઈ જાય છે.

૨ સ ચ નિત્યઃ । તે જીવ નિત્ય છે. એટલે ઉત્પત્તિ તથા નાશથી રહિત છે. કારણ કે તેને ઉત્પન્ન કરવાના કારણોનો અજાવ છે, તેમજ સર્વ પ્રકારે તેનામાં વિનાશપણાનો સ્વજાવ નથી, તેથી તે નિત્ય છે. જો અનિત્ય હોય તો બંધ મોક્ષનું એકાધિકરણપણું ન થાય. તે વિષે કહે છે. જો જીવ—આત્માને નિત્ય ન મા-

ને અને પૂર્વાપર દ્વાણે ઝુટિત એવા અનુસંધાન રૂપ દ્વદ્વાણ અંગીકાર કરે તો કર્મનો બંધ બીજાને થાય અને મોક્ષ બીજાનો થાય. તે તો એક મુશ્કેલી રહે અને બીજો તૃપ્ત થાય એમ બને. દવા કોઈ સ્વાય અને રોગ કોઈ બીજાનો મટે, એવો પ્રસંગ આવે. તપનો ક્લેશ બીજો સહે અને સ્વર્ગ બીજાને મહે, તેવા અતિ પ્રસંગ પાળના દોષથી એ વાત ઘટિત થતી નથી. આથી કરી બૌદ્ધ મતનો નિરાસ કરવામાં આવ્યો; બૌદ્ધોના સિષ્ટાંત રૂપ અંધકારનો નાશ કરી દીધો.

૩ સ પુનઃ કર્માણિ કરોતિ । તે જીવ વધી કર્મોને કરે છે. એટલે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયોદિ બંધના હેતુથી યુક્ત હોવાથી તે જીવ નવા કર્મ કરે છે. જો એમ ન હોય તો દરેક પ્રાણીને પ્રસિદ્ધ અને વિચિત્ર એવા સુખદુઃખાદિકનો અનુજવ અપ્રાપ્ત થાય અને આ લોકમાં તો જીવ અનેક પ્રકારના સુખદુઃખનો અનુજવ કરે છે, તેથી તે વિચિત્ર સુખદુઃખનો અનુજવ નિર્હેતુક નથી. તે શી રીતે ? નિર્હેતુકપણું ઠતાં નિષ્પન્ન એવો આત્મા કમલના પત્રની પેઠે નિર્લેપ હોય છે. તે ઉપરથી એવો સિષ્ટાંત થાય છે કે, સર્વ કાલે એ સદ્જાવના અજાવનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી તેમ થાય છે ; માટે આ જીવને સુખદુઃખના અનુજવનું કારણ પોતાના કરેલા કર્મજ છે ; બીજું કોઈ નથી. તે ઉપરથી એમ પણ સિદ્ધ થયું કે, એ જીવ કર્મોનો કર્તા છે; આથી કપિલના મતનો નિરાસ કરેલો છે. અહિં કોઈ શંકા કરે કે, “આ જીવ તો સર્વકાલે સુખાનિદ્વાષીજ છે કોઈ કાલે તે દુઃખની વાંછના રાખતો નથી, ત્યારે તે પોતે કર્મોનો કર્તા થઈ દુઃખના દ્વનને આપનારા કર્મો કરે છે ” ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, જેમ રોગી માણસ રોગની નિવૃત્તિ ઇચ્છે છે. તે રોગથી પરાજવ પામી અપથ્ય સેવન કરવા વડે ઉત્પન્ન થવાના જાત્રી કષ્ટોને જાણે છે, તે ઠતાં તે અપથ્ય સેવે છે, તેવી રીતે જીવ પણ મિથ્યાત્વાદિકથી પરાજવ પામતા ઠતાં અને કોઈ પ્રકારે તે જાણતા ઠતાં પણ દુઃખના ફલને આપનારા કર્મોને કરે છે; તેથી તેમાં કોઈ જાતનો દોષ આવતો નથી.

૪ કૃતં ચ વેદયતિ । તે જીવ કરેલા કર્મને વેદે છે, એટલે તે કરેલા શુચાશુચ કર્મોને જોગવે છે. તેનું અંગીકારપણું અનુજવ પ્રમાણ, લોક પ્રમાણ અને આગમ પ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે જો સ્વકૃત કર્મના ફલને જોગવનાર જીવને

અંગીકાર ન કરીએ તો સુખ દુઃખના અનુજવનું કારણ સાતા અસાતા વેદનીય કર્મનો ઉપજોગ નહિં થાય, અને તેમ બંને જીવને સિદ્ધ અને આકાશની પેટે સુખદુઃખનો અનુજવ થશે નહિં. અને આ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે કે દરેક પ્રાણી-ને સુખદુઃખનો અનુજવ સ્વસંવેદન જ્ઞાનથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવડે સિદ્ધ છે. તે માટે અનુજવ પ્રમાણથી જીવને પોતાના કરેલા કર્મનું જોગવવાપણું સિદ્ધ થયું તેમ લોકને વિષે પણ આ જીવ પ્રાપ્ત કરીને કર્મનો જોક્તા સિદ્ધજ છે. જેમ લોકને વિષે કોઈ પુરુષને સુખી દેખી વીજા લોક કહે છે કે, “ આ પુરુષ પુણ્યવાન છે તેથી આવા સુખનો અનુજવ કરે છે. ”

તેને માટે જૈન આગમમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે.

સઠ્ઠં ચ પપ્પસતયા જુજ્ઞ, કમ્મમણ્ણાવજ્ઞજ્ઞ્યં

“ સર્વને પ્રદેશપણે ભોગવે, તથા વિપાકપણે જોગવે ઉજ્જય પ્રકારે જોગવે છે. ”

તેમ અન્ય શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ નાનુક્તં ક્ષીયતે કર્મ કલ્પકોટિશતૈરપિ ”

“ ક્રોધો ગમે યુગ વહ્ના જાય, પણ કરેલું કર્મ જોગવ્યા વિના ક્ષય પામતું નથી. ”

આ ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે, “ આ જીવ કરેલા કર્મનો ભોગવનાર છે. આથી જેઓ જીવને કર્મનો જોક્તા માનતા નથી, તેવાઓના મતને પરાસ્ત કર્યો છે. ”

૬ નિર્વાણમસ્તિ અસ્ય જીવસ્ય । વળી તે જીવને નિર્વાણ છે એટલે તેનો મોક્ષ થાય છે. આ જીવની રાગ, દ્વેષ, મદ, મોહ, જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ દુઃખના કારણરૂપવાળી જે અવસ્થા, તે મોક્ષ કહેવાય છે; તે મોક્ષ આ જીવને હોય છે. વળી ‘ તે મોક્ષનો સર્વથા નાશ નથી, ઈથી દીપકના બુદ્ધાવારૂપ અજ્ઞાવારૂપે નિર્વાણ કહેવાય છે ’ આ વચનોથી અસદ્રૂપ કદાગ્રહને નિરૂપણ કરનારા સૌગત લોકોના મતનો નિરાસ કરવામાં આવ્યો છે. સૌગતમતવાળા તો નિર્વાણને માટે આ પ્રમાણે કહે છે—

“દીપો યથા નિર્વૃતિમચ્યુપેતો નૈવાવનિં ગચ્છતિ નાંતરીક્ષ્મ્ ।

દિશં ન કાંચિદ્દિશં ન કાંચિત્ સ્નેહક્રયાત્કેવલમેતિ શાંતિમ્ । ૧।

જીવસ્તથા નિર્વૃતિમચ્યુપેતો નૈવાવનિં ગચ્છતિનાંતરીક્ષ્મ્ ।

દિશં ન કાંચિદ્દિશં ન કાંચિત્ ક્લેશક્રયાત્કેવલમેતિ શાંતિમ્ । ૨।

દીપક નિર્વાણ (બુઝાવણા) ને પ્રાપ્ત થતાં તે પૃથ્વીમાં, અંતરીક્ષ-આ-કાશમાં, દિશા અને વિદિશામાં ચાલ્યો જતો નથી, પણ કેવલ સ્નેહ (તેજ) નો ક્રય થવાથી તે શાંતિને પામે છે. તેવી રીતે જીવણ નિવૃત્તિ (નિર્વાણ) ને પ્રાપ્ત થતાં પૃથ્વી, આકાશ, દિશા કે વિદિશામાં જતો રહેતો નથી, પણ કેવલ ક્લેશનો ક્રય થવાથી તે શાંતિને પામે છે. ૧—૨

આ સૌગતનો મત તદન અયુક્ત છે; કારણ કે જો તેમ હોય તો ચારિત્ર દ્વેષા વગેરે પ્રયાસ નિરર્થક થાય છે. વલ્લો તેમાં આપેલું દીપકનું દૃષ્ટાંત પણ ઘટતું નથી; કારણ કે દીપકની અગ્નિનો સર્વથા વિનાશજ નથી. તે તો તેવી જાતિના પુદ્ગલના પરિણામની વિચિત્રતા છે; એટલે અગ્નિના પુદ્ગલો પોતાના દેદીપ્ય-માન રૂપનો ત્યાગ કરી અંધકારના રૂપાંતરને પામે છે, તેમ દીવો બુઝાઈ જતાં કેટલોએક કાલ અંધકારના પુદ્ગલ રૂપ વિકાર પ્રાપ્ત થાય છે, તે પુનઃ ચિરકાલે તરતજ પ્રાપ્ત કરાતો નથી; તે આંજણના રજની પેઠે સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતર પરિણામના સદ્જાવથી પ્રાપ્ત કરવામાં આવતો નથી; અહીં આપેલા અંજનના રજનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.—જેમ અંજનની કાલી રજ પવને કરી હરાતી ઝડી જાય છે, તે પરિણામની સૂક્ષ્મતાથી પમાતી નથી, તે ઊતાં તે અસત્ નથી તેનું છતાંપણું છે; તે ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે, જેમ આંતરા રહિત કહેલું સ્વરૂપ પરિણા-માંતરને પામી દીપકનો નિર્વાણ કહેવાય છે, તેમ જીવ પણ કર્મ રહિત થઈ કેવલ અમૂર્ત જીવ સ્વરૂપ લક્ષણ રૂપ પરિણામાંતરને પ્રાપ્ત થયો તેનો નિર્વાણ કહેવાય છે. તેથી હુઃસ્વાદિક્રયરૂપવાલી ઊતી એવો જીવનો અવસ્થા તેજ તેનો નિર્વાણ મોક છે.

૬ અસ્તિ પુનર્મોક્ષોપાયઃ । જીવને મોક્ષ મેલવવાનો ઉપાય છે. એટલે સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્ર મોક્ષના સાધક હોવાથી તે તેના ઉપાય રૂપ છે.

તે આ પ્રમાણે—મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, જીવ હિંસાદિક ડુષ્ટ હેતુઓનો સમુદાય સર્વ કર્મોના જાદવને ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ છે અને તેના વિરોધી રૂપ સમ્યક્ દર્શનાદિકનો અજ્યાસ સકલ કર્મોને નિર્મૂલ કરવા સમર્થ છે, તે આ પ્રમાણે; મિથ્યાદૃષ્ટિ વડે કરેલો જે ઉપાય, તે મુક્તિનો સાધક થશે, એમ કહેવું તથા મિથ્યાત્વીનો કરેલો ઉપાય હિંસાદિક દોષવડે પાપ વાલો હોવાથી સંસારનું કારણપણું છે, આ ઉપરથી મોક્ષના ઉપાયના અજાવને પ્રતિપાદન કરનાર કણાદમતનો તિરસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે. એવી રીતે જીવના અસ્તિત્વ વગેરે ઠ સ્થાનકો સમ્યક્ત્વના કહેલા છે. જેના આત્માને વિષે એ ઠ સ્થાનકની પ્રતીતિ છે, તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે. આદિ પ્રત્યેક સ્થાનકે આત્માદિકની સિદ્ધિને માટે ઘણું કહેવાનું છે, પણ ગ્રંથની ગહનતા થઈ જવાના જયથી તે કહેવામાં આવ્યું નથી.

એવી રીતે સમસત્ત મેદથી સમ્યક્ત્વને કહ્યું છે. એ સમસત્ત મેદથી યુક્ત એવા સમ્યક્ત્વને આરાધવાથી જવ્ય આત્મા મોક્ષ માર્ગનો અધિકારી બને છે. વલો આદિ જે જવ્ય પ્રાણીઓ વસ્તુમાત્રના પ્રમાણની સિદ્ધિમાં પરસ્પર સાપેક્ષ કાલાદિક પાંચને કારણપણે પ્રમાણ કરે છે, તેને તેવા પ્રકારના સમ્યક્ત્વ રત્નનું સ્વામિપણું પ્રાપ્ત થાય છે, વીજા એકાંતવાદીઓને થતું નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“કાલો સહાવ નિયઃ પુઠ્વકયં પુરિસકારણે પંચ ।

સમવાણ સમ્મત્તં, એગંતે હોઃ મિચ્છત્તં ॥ ૧ ॥

કાલ, સ્વજાવ, નિયતિ, પૂર્વકૃતકર્મ, અને પુરુષકાર (પુરુષાર્થ) એ પાંચ કારણ માને તેને સમ્યક્ત્વ હોય છે. અને તેમાં જે એકાંત માને તેને મિથ્યાત્વ હોય છે. ?

સ્થં સ્વરૂપં પરમાત્મરૂપ નિરૂપકં ચિત્રગુણં પવિત્રમ્ ।

સમ્યક્ત્વરત્નં પરિગૃહ્ય જવ્યા જજંતુ દિવ્યં સુખમદ્ગયં ચ ॥ ૧ ॥

આવી રીતે પૂર્વે કહેલા સ્વરૂપવાદનું, પરમાત્માના રૂપને પ્રરૂપણ કરનારું અને વિચિત્ર રૂપવાદનું સમ્યક્ત્વ રત્ન ગ્રહણ કરીને હે જવ્ય પુરુષો, તમે દિવ્ય અને અદ્વય સુખને જજો. ?

“ प्रवचनसारोद्धार—द्यनु सारेणैष वर्णितो मयका ।

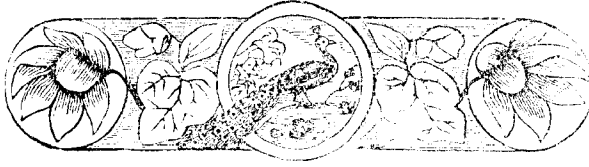
सम्यक्त्वस्य विचारो निजपरचेतः प्रसत्तिकृते ॥ २ ॥

पोताना अने बीजाना चित्तनी प्रसन्नताने माटे प्रवचन सारोद्धार वगेरे ग्रंथोने अनुसारे में आ सम्यक्त्वनो विचार वर्णन करेदो ठे. ? ”

इति श्री जिनजक्त सूरिंछना चरणकमलने विषे झमर तुदय एवा श्री जिनद्वारा सूरिण संग्रह करेद्व आ आत्मबोध ग्रंथनो सम्यक्त्व निर्णय नामनो प्रथम प्रकाश समाप्त थयो.

इति प्रथमः प्रकाशः ।

अथ द्वितीय प्रकाश. (देशविरति.)

बीजा देशविरति प्रकाशमां जेतुं स्वरूप प्रथम कहेवामां आव्युं छे, एवो सम्यक्त्वमूळ आत्मबोध प्रकट थवायी केटलाएक आसन्न जव्य जीवोना चारित्र मोहनीय कर्मनो कृत्य अथवा उपशम थवाथी तेमने देशविरति आदि लाजनी प्राप्ति थाय छे, ते बतावे छे.

“ सदात्मबोधेन विशुद्धिजाजो जव्याहि केचित्स्फुरितात्मवीर्याः ।
जजंति सार्वोदित शुद्धधर्म देशेन सर्वेण च केचिदार्याः ॥१॥

निरंतर आत्मबोध वडे विशुद्धिने प्राप्त थएला केटलाएक जव्य प्राणीओ पोताना वीर्यने देशथी अने केटलाएक सर्वथी फोरवी सर्वज्ञ प्रभुए कहेला शुद्ध धर्मने जजे छे. ? ”

कहेवानो आशय एवो छे के, केटलाएक सर्वज्ञ प्राणीत विरतिद्वक्षण शुद्ध धर्मने देशथी जजे छे अने केटलाएक सर्वथी एट्ठे सर्व विरति जावने जजे छे. तेमां प्रथम देशविरति पामवानुं स्वरूप प्रगट करे छे. आ संसारने विषे बीजा कषायनी चोकरीनो कृत्य अथवा उपशम यतां मनुष्य, अने तिर्यचो सम्यक्त्व युक्त शरीर वडे जे देशविरति प्राप्त करे छे, तेनी शुद्ध व्याख्या करवामां आवे छे. देश एट्ठे कोइ जाग ते वरे प्राणातिपातादि पाप स्थानकोथी निवृत्त थवुं-पाछा हठवुं, ते देशविरति कहेवाय छे. ते निर्मल देशविरतिपणुं बीजा अप्रत्याख्यान क्रोध, मान, माया अने लोभ लक्षणरूप चार कषाय क्षीण अथवा उपशान्त यतां आ संसारने विषे सम्यक्त्व युक्त एवा मनुष्य तथा तिर्यचवरे प्राप्त करी शकाय छे; ते शिवाय बीजाथी पमातुं नथी. कारणके, देवता अने नारकीओने ए देशविरतिनी प्राप्तिनो

અસંજવ છે. તેથી આહિં તેમનું ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું નથી. વઢી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિને સમયે રહેલી કર્મની સ્થિતિ મધ્યેથી પદ્યોપમ પૃથક્ત્વ લક્ષણરૂપ સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી દેશવિરતિ પ્રાપ્ત થાય છે. તેને માટે પ્રવચન સારોદ્ધાર ગ્રંથના ૨૪૯મા ઘારમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“સમ્મત્તમિયલ્લદ્ધે પલ્લિય પુહુત્તેણ સાવત્થો હોઠ્ઠી ।

ચરણોવસમખાયાણં સાયર સંખંતરા હંતિ ॥ ૧ ॥”

જેટલી કર્મની સ્થિતિમાં સમ્યક્ત્વ પામવાપણું છે તેમાંથી પદ્યોપમ પૃથક્ત્વ કાઢીની સ્થિતિ સ્વપાવતાં શ્રાવક થાય છે. અને સંખ્યાતા સાગરોપમે ઉપશમ ચારિત્ર અથવા ક્ષાયિક ચારિત્ર પામે છે; એટલે દેશવિરતિ પામ્યા પછી સંખ્યાતા સાગરોપમે ચારિત્ર પામે, તે પછી સંખ્યાતા સાગરોપમે ઉપશમ શ્રેણીને પામે, તે પછી સંખ્યાતા સાગરોપમ જતાં ક્ષપકશ્રેણી પામે અને તે પછી તેજ જીવમાં મોક્ષ થાય છે.

એ પ્રકારે દેશવિરતિને રહેવાનો કાલ જગન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો છે. અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશે જાણા પૂર્વે કોટીનો છે; એવા પ્રકારની દેશવિરતિ જેને વિદ્યમાન છે, તે દેશવિરતિ શ્રાવક કહેવાય છે તે શ્રાવકને બે પ્રકારના કહેલા છે. વિરતા અને અવિરતા. જેમણે દેશવિરતિપણું અંગીકાર કરેલું છે, તે આનંદાદિક શ્રાવકોની પેઠે વિરતા શ્રાવકો કહેવાય છે. અને જેમણે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કરેલું છે, તે અવિરતા કહેવાય છે. સત્યકિ વિદ્યાધર, શ્રેણિક તથા કૃષ્ણ વગેરે અવિરતા શ્રાવકો હતા.

આ બીજા દેશવિરતિ પ્રકાશને વિષે જેમણે દેશવિરતિપણું અંગીકાર કરેલું છે, એવા શ્રાવકોનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. તેનું નિરૂપણ કરવા માટે પ્રથમ શ્રાવકની યોગ્યતાને દર્શાવનારા તેના એકવીંશ ગુણો કહે છે.

“ધમ્મરયણસ્સ જુગ્ગો અલુદ્દો રૂવવંપગઠ્ઠ સોમો ।

લોગપ્પિઓ અકૂરો ત્તીરુઅસગો સદક્ખિન્નો ॥ ૧ ॥

લજ્જાલુઓ દયાદૂ, મજ્જત્થો સોમદિઠ્ઠિ ગુણરાગી ।

સકલ્હ સુપરકજુત્તો સુદીઠ્ઠદસ્સી વિસેસન્નૂ ॥ ૨ ॥

બુદ્ધાણગોવિણીઓ, કયન્નુઓ પરહિયત્થ કારીય ।

તહ ચેવ લઘ્ઘ દ્વરકો ઇગર્વીસ ગુણો હવહ્ સદ્ધો ॥ ૩ ॥”

૧ ધર્મ રૂપ રત્ન ને યોગ્ય, એવો શ્રાવક અદ્ધુદ્ધ એટલે ઝંચી જાતનો અર્થાત્ સુખે કરીને ધર્મને જાણનાર.

૨ રૂપવાન્ એટલે સંપૂર્ણ અંગ ડપાંગવાલો, મનોહર, સૌમ્ય એટલે સદા-ચારની પ્રવૃત્તિ વમે જ્ઞવ્ય લોકોને ધર્મને વિષે ગૌરવપણું ડપજાવનારો, અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે, નંદિષેણ, હરિકેશી પ્રમુખ કુરૂપવાલા હતા, તેઓમાં પણ ધર્મની પ્રાપ્તિ સાંજલવામાં આવે છે. અને તમે તો રૂપવાનનેજ ધર્મના અધિકારી કહો છો, તેનું શું કારણ?” તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “ રૂપ બે પ્રકારનું છે. એક સામાન્ય રૂપ અને બીજું અતિશયવાળું રૂપ તેમાં જે સંપૂર્ણ અંગોપાંગવાળું રૂપ કે જે નંદિષેણ ને હતું, તે સામાન્ય રૂપ સમજવું. અને જે કેવલ શેષ સદ્ગુણ સદ્જાવે કુરૂપપણું છે, તે કાંઈ પણ દોષવાળું ગણાતું નથી. તેમ અતિશયી રૂપ તો જો કે તીર્થંકરાદિકનુંજ સંજ્ઞે છે તોપણ જે રૂપે કરીને કોઈ દેશમાં અને કોઈ કાલે અને હરેક વચને વિષે વર્તતો એવો પુરુષ ‘ આ રૂપવાન્ છે ’ એમ લોકોને પ્રતીતિ ડસન્ન કરે છે, તેજ અહીં અધિકારી જાણવો એટલે તે અતિશય રૂપમાં તેવા શ્રાવકોને શાસ્ત્રકારે ગણ્યા છે, એમ જાણવું.

૩ વલી પ્રકૃતિસૌમ્ય એટલે સ્વજાવે કરીને સૌમ્ય-શીતલ આકૃતિ વાલો જયંકર આકૃતિવાલો નહી. તેવો સૌમ્ય પ્રકૃતિવાલો વિશ્વાસ કરવા લાયક હોય છે. એવા પ્રકારના જીવો ઘણું કરીને પાપવ્યાપારમાં પ્રવર્તતા નથી અને તેઓ સુખે કરી આશ્રય કરવા યોગ્ય હોય છે.

૪ લોકપ્રિય આલોક તથા પરલોક સંબંધી વિરુદ્ધ કાર્યોને વર્જવાથી અને દાન શીલાદિગુણે કરીને સર્વ લોકોને પ્રિય હોય છે. એવો લોકપ્રિય શ્રાવક સર્વ પ્રાણીઓને ધર્મ તરફ વહુમાન ડસન્ન કરાવે છે.

૫ અક્રૂર-એટલે કિલ્લટ અધ્યવસાયવાલો ન હોય, જે ક્રૂર હોય તેપરના ઝિઝાને જાવામાં લેપડ હોય છે, તેથી તેનું મન કલુષિત રહે છે. માટે તે ધર્મનું અનુશ્રાન આચરતો હોય તોપણ તે ધર્મના આચરણના ફલને મેલવી શકતો નથી.

તેથી અક્ષરપણું રાખવું યુક્ત છે.

૬ જીરુ—એટલે આલોક તથા પરલોકના કષ્ટોથી જય પામનાર શીલ-વાલો જે ખીરુ હોય તે નિઃશંકપણાથી અધર્મમાં પ્રવર્તતો નથી.

૭ અશઠ—એટલે નિષ્કપટ આચારને વિષે રહેનાર, શાઠ્યપણાથી વંચન, પ્રપંચના ચાતુર્ય વડે સર્વ લોકોને અવિશ્વાસનું કારણ થાય છે, તેથી અશઠપણુંજ રાખવું યુક્ત છે.

૮ સદાક્ષિણ્ય—એટલે દાક્ષિણ્યતાથી યુક્ત પોતાનું કાર્ય ઢોમીને પર-કાર્ય કરવામાં રસિક હૃદયવાલો એવો પુરુષ સર્વ લોકોને માનનીય હોય છે.

૯ લજ્જાલુ—પ્રાકૃત શૈલીવડે લજ્જાવાલો તે અકૃત્ય સેવનની વાર્તાથીજ લજ્જા પામી જાય છે. અને લજ્જાને લઈને પોતે અંગીકાર કરેલા સત્ અનુષ્ઠાનનાં તે કદિ પણ ત્યાગ કરી શકતો નથી.

૧૦ દયાલુ—એટલે દુઃખી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાનો અજિલાષી. ધર્મ રૂપી વૃક્ષનું મૂલ દયાજ છે.

૧૧ મધ્યસ્થ, રાગદ્વેષ રહિત બુદ્ધિવાલો, એટલે સર્વ ઠેકાણે રાગદ્વેષ રહિત રહેનારો. તેવા પુરુષનું વચન સર્વ જગત્ને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય થાય છે.

૧૨ સૌમ્યહૃદિ—કોઈને હ્રદય નહીં કરનાર. જેના દર્શન માત્રથી પ્રાણીઓને પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩ ગુણરાગી—ગાંજીર્ય, સ્થૈર્ય પ્રમુખ ગુણોને વિષે રાગ-પ્રીતિવાલો. તે તે ગુણોનો પક્ષપાતી હોવાથી સદ્ગુણોને બહુ પ્રકારે અંગીકાર કરે છે અને નિ-ર્ગુણો-અવગુણો તરફ હપેક્ષા કરે છે.

૧૪ સત્કથ—સુવૃક્ષયુક્ત=સદાચારનો ધારક હોવાથી સદ્વૃત્તિના કહેનારા જે સહાયો તે વડે યુક્ત. તેથી તે કોઈ પર તીર્થિઓથી ઉન્માર્ગે લઈ જઈ શકાતો નથી. અહિં કોઈ આચાર્ય સત્કથ અને સુવૃક્ષ યુક્ત—એવા બે જુદા ગુણો ગણે છે.

૧૫ સુદીર્ઘદર્શી—લાંબા વિચાર કરી સુંદર પરિણામ વડે કાર્ય કરનાર, સાહસથી કે હતાવળથી કાર્ય નહીં કરનાર. તે નિશ્ચયથી પારિણામિકી બુદ્ધિ વડે આ લોકમાં સારા પરિણામવાલા કાર્યોનો આરંભ કરે છે.

૧૬ વિશેષજ્ઞ—સારાસાર વસ્તુના વિજ્ઞાગને જાણનાર, તે વિશેષજ્ઞ કહેવાય છે. જે વિશેષજ્ઞ ન હોય તે દોષને ગુણપણે અને ગુણને દોષપણે અંગીકાર કરે છે, તેથી વિશેષજ્ઞ પણ ઘણુંજ શોજનિક છે.

૧૭ વૃદ્ધાનુગ—વૃદ્ધ પુરુષોની પરિપક્વ બુદ્ધિને અનુસારે ચાલનાર. એટલે ગુણ ઉપાર્જન કરવાની બુદ્ધિ વૃદ્ધોને સેવનાર. વૃદ્ધોના વચનને અનુસરી ચાલનારો પુરુષ કદિપણ આપત્તિને પામતો નથી. તે સંપત્તિનેજ પામે છે. તેને માટે શાસ્ત્રકાર આ પ્રમાણે લખે છે.

“વૃદ્ધવાક્યં સદામાન્યં, પ્રાયશ્ચ સુગુણૈર્નરૈઃ ।

પશ્યહંસાવને વૃદ્ધા, વૃદ્ધવાક્યેન મોચિતાઃ ॥ ૧ ॥”

ગુણી પુરુષોએ સર્વદા પ્રાયે કરી વૃદ્ધના વચનને માનવું. વનમાં બંધાણા હંસો વૃદ્ધના વચનથી મુક્ત થયા હતા. ?

૧૮ વિનીત—વિનયવાદો. મહાન્ પુરુષોનો વિનય કરનાર. વિનયથી તત્કાલ જ્ઞાનાદિકની સંપત્તિ પ્રકટ થાય છે.

૧૯ કૃતજ્ઞ—કરેલાને જાણનાર—કદર જાણ. તે વીજાએ કરેલ આ લોક સંબંધી ઉપકારને જાણે છે. તેને ગોષવતો નથી. પરોપકાર ગોષવવાથી કૃતઘ્ન થવાય છે. અને તેથી સર્વત્ર નિંદા પાત્ર બને છે. તેથી કૃતજ્ઞ થવું યુક્ત છે.

૨૦ પરહિતાર્થકારી—વીજાના હિતને કરનારા અર્થોને સાધનાર. અહીં કોઈ શંકા કરે કે, પ્રથમ સદાક્ષિણ્ય એ ગુણથી પરહિતકારીપણું આવી જાય છે, તો પછી આ વીજી વાર તે ગુણ શામાટે કહ્યો ? તે બંનેમાં શો તફાવત છે ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, સદાક્ષિણ્ય એ દાક્ષિણ્યતા કરવાનો ગુણ છે, પણ તે વીજાની પ્રાર્થના કરવાથી કરવામાં આવે છે અને આ પરહિતાર્થકારીનો ગુણ તો સ્વજ્ઞાવથીજ છે. તે પુરુષ પ્રાર્થના કર્યા વિના સ્વજ્ઞાવથીજ પરહિત કરવામાં પ્રવર્તે છે. તેથી તે નિરિચ્છકચિત્તપણે વીજાઓને ઉત્તમ ધર્મને વિશે સ્થાપિત કરે છે.

૨૧ લબ્ધલક્ષ્મ—શીખવા યોગ્ય આચરણ ઉપર લક્ષ આપનાર—પામનાર. જાણે પૂર્વ જન્મે તેણે અન્યાસ કર્યો હોય, તેમ તે અનુષ્ઠાનને જાણે છે. તેવા શ્રાવકને વંદન તથા પ્રતિલેખનાદિક ધર્મ કૃત્ય સત્વર પ્રાપ્ત થાય છે.

આ પ્રમાણે એકવીશ ગુણોથી યુક્ત એવો શ્રાવક હોવો જોઈએ. ઉપર કહેલા એકવીશ ગુણવાદ્વા જન્ય શ્રાવકને વિષે દેશવિરતિપણની યોગ્યતા આવે છે. તેને માટે કહું છે કે,

“ જે ન સ્વમંતિ પરીસહ, જયસયાણ સિણેહ વિસય દોમેહિં ।
સવ્વવિરહં ધરેઝ, તે જુગ્ગા દેસ વિરહ્ણ ” ॥ ૧ ॥

“ જે પ્રત્યાસ્થાનાવરાણી કષાયના ઉદયવાદ્વા જીવો પરિપહ જય, સ્વ-જન સ્નેહ, અને વિષય દ્વોજના કારણો વમે સર્વ વિરતિ ધારણ કરવાને સમર્થ નથી, તેઓ દેશવિરતિને યોગ્ય હોય છે. ” ૧

અહિં કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, ઉત્તમ ધર્મની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરી વિવેકી પુરુષોએ પ્રથમથી સર્વ વિરતિનો આદર કરવો. પણ જેઓ ક્રુધા, તૃષ્ણા, જિહ્વાને સહન કરવા તથા મદ્ય ધારણાદિક પરિપહોને સ્વમવા જીરુ છે, તેમજ અત્યંત પ્રી-તિપાત્ર એવા માતા પિતા, સ્ત્રી, પુત્રાદિ સ્વજનોનો ત્યાગ કરી એકાકી રહેવાને અસમર્થ છે; અને પૂર્વના પુણ્યયોગે પ્રાપ્ત કરેલા ઇંદ્રિયોના વિષયોને હોમવા અશ-ક્ત છે, તેઓને સર્વ વિરતિ કરવાને હત્સાહ કરતી નથી. “ સર્વ પ્રાણીઓ ત્રષ્ટ ન થાઓ, સર્વનો નાશ થતાં જેવો તેવો ત્યાગ મળે તે પણ શ્રેયકારી છે ” એમ ચિંતવી તેમણે દેશવિરતિનો અંગીકાર કરવો જોઈએ જો ઉપર કહેલા સ્વરૂપ-વાદ્વા પ્રતિબંધક કારણોનો અજ્ઞાવ હોય તો સર્વ વિરતિ અંગીકાર કરવી ઉત્તમ છે. તેને માટે આવશ્યક ચૂાણીમાં કહું છે કે,

“ વિસયસુહ પિવાસાણ, અહવા બંધવજણાણુરાણ ।

અચ્ચયંતો વાવીસં પરિસહે હુસ્સહે સહિઉં ॥ ૧ ॥

જહ ન કરેહ વિસુહં સસ્મં અહ્હુકરં તવચ્ચરણં ।

તો કુજ્ઞા ગિહિધમ્મં નયવજ્ઞો હોહ ધમ્મસ્સ ” ॥ ૨ ॥

“ જે વિષયની તૃણાથી, અથવા સ્વજનના અનુરાગથી વાવીશ પરિપહોને સહન કરવાને સમર્થ ન થઈ શકે. તેમજ શુદ્ધ ચારિત્રને ન આચરી શકે અને અતિ દુષ્કર તપને ન કરી શકે. તો તાણે શુદ્ધ ધર્મને આદરવો, જેથી તે ધર્મ વર્જનિક ન થાય. ” ૨-૨

આવા દેશવિરતિને અંગીકાર કરનારા શ્રાવકો જવન્ય,મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ
એમ ત્રણ પ્રકારના છે.તેને માટે કહ્યું છે કે

“ આઠદિ શૂદ્ધહિંસાઈ મજામંસાઈ ચાઈઓ ।

જહન્નો સાવઓ વુત્તો જો નમુકારધારઓ ॥ ૧ ॥

ધમ્મજુગ્ગુણાઈન્નો છકમ્મો વારસઘાઓ ।

ગિહથ્થો સુન્નાયારો સાવઓ હોઈ મજ્જિમો ॥ ૨ ॥

જકોસેણં તુ સહોજ સચિત્તાહાર વજિઓ ।

एकासणागभोश्य वंभयारीतहेवय ॥ ૩ ॥”

“ જે શ્રાવક પ્રયોજન વિના સ્થૂલ હિંસાદિ કરે નહીં, મદ્ય, માંસાદિક અજ્ઞદ્ય વસ્તુનો ત્યાગ કરે, નમસ્કારરૂપ મહા મંત્રને ધારણ કરે અને દરરોજ નવકારસીનું પચ્ચચ્ચાણ કરે તે જવન્ય દેશવિરતિ શ્રાવક કહેવાય છે. જે શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય એવા ગુણોથી યુક્ત હોય છે,નિરંતર ૭ આવશ્યકને આચરે છે અને વાર વ્રતને અંગીકાર કરે છે તે સદાચારવાન ગૃહસ્થ મધ્યમ શ્રાવક કહેવાય છે. જે શ્રાવક સર્વદા સચિત્ત આદારને વર્જે છે, નિરંતર એકાસણાદિક કરે છે, અને વ્રત્તચર્યને પાલે છે તે ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવક કહેવાય છે. ”

“હેવે વાર વ્રતરૂપ લક્ષણવાળું દેશવિરતિનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરવાને પ્રથમ તે વાર વ્રતના નામ આપે છે.”

૧ પ્રાણિવધ, ૨ મૃપાવાદ, ૩ અદત્તાદાન, ૪ મૈયુન, ૫ પરિગ્રહ, થકી સ્થૂલપણે વિરમવારૂપ પાંચ અણુવ્રત તથા ૬ દિશિપરિમાણ, ૭ જોગોપ જોગમાન, ૮ અનર્થદંન વિરમણ-૯ ત્રણ ગુણવ્રત તથા ૧૦ સામાયિક, ૧૦ દેશ-વકાશિક ૧૧ પોપથ અને ૧૨ અતિથિ સંવિજાગ એ ચાર શિક્ષાવ્રત-૯ સર્વ મઠી વારવ્રત કહેવાય છે. કહ્યું છે કે,

“ ૧પ્રાણિવહ ૨મુસાવાણ ૩અદત્ત ૪મૈહૂણ ૫પરિગ્રહે ચેવ ।

૬દિસિ ૭જોગ ૮દંન ૯સમઈ ૧૦દેસે ૧૧તદ્દપોસદ્ ૧૨વિભાગો।૧।

અહીં આ પ્રમાણે જાવતાં સમ્યક્ત્વના લાજ પઠી મૃદુસ્થ પ્રાણાતિપા-
તાદિના આરંજની નિવૃત્તિથી સદ્ગતિ પામવારૂપ ગુણોને જાણતા સતા વારવ્રત
ગ્રહણ કરે છે. તે વારવ્રતમાં સર્વ સારજૂત પ્રાણીવધની નિવૃત્તિ છે, તેથી તેને જૈન
શાસનમાં પ્રથમ કહેલું છે. પ્રાણીઓના વધથી વિરમવું, તે પ્રાણિવધ વિરમણ
અથવા પ્રાણાતિપાત વિરમણ—અહિંસાવ્રત કહેવાય છે. જીવ હવ્યનું અમૃતપણું
છે, માટે તેની હિંસા થવી અયોગ્ય છે, તેથી સર્વ પ્રાણીઓના દશ પ્રાણનો વિનાશ
કરવો, તે હિંસા કહેવાય છે. તેને માટે લાલ્યું છે કે,

“ પંચેન્દ્રિયાણિ ત્રિવિધં વદ્વં ચ ઉચ્છ્વાસ નિઃશ્વાસમથાન્યદાયુઃ ।

પ્રાણા દર્શૈતે જગવઙ્ગિરુક્તાસ્તેષાં વિયોગી કરણં તુ હિંસા ॥૧૧”

“ પાંચ ઇન્દ્રિયો, ત્રણ વદ્વ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ
જગવંતે કહેલા છે, તેમનો વિયોગ કરવો, તે હિંસા કહેવાય છે. ? ”

તે પ્રાણનો વિયોગ ન કરવો તે રૂપ જે વ્રત તે અહિંસા વ્રત કહેવાય છે.
જૈન ધર્મનું મૂલ્ય જીવદયા છે, તેથી સર્વ વ્રતોને વિષે અહિંસા વ્રતને પ્રથમ ગણવામાં
આવેલું છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“ ઈક્ષ્ઞંચિઅ ઇસ્થવયં નિદિઠં જિણવરેહિં સવ્વેહિં ।

પાણાશ્વાય વિરમણં અવસેસા તસ્સ રક્કઠા ” ॥૧૨॥

સર્વ જિનવરોએ જિન શાસનમાં પ્રાણાતિપાત વિરમણ એ એકજ વ્રત કહેલું
છે. બાકીના જે બીજાવ્રતો કહેલા છે, તે પેહેલા વ્રતની રક્ષાને માટે છે. ?

આ સંપૂર્ણ વીશ વિશ્વા પ્રમાણ વાળી દયા સાધુઓને હોય છે અને
શ્રાવકોને સવા વિશ્વા પ્રમાણ દયા હોય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ થૂલા સુહુમા જીવા સંકપ્પારંજઓ અ તેં હુવિદ્દા ।

સાવરાહ નિરવરાહા સાવિક્કાચેવ નિરવિક્કા ॥ ૧ ॥

સૂક્ષ્મ અને વાદર એવા જીવના બે જોડથી પ્રાણિ વધ બે પ્રકારનો છે.
તેમાં વેંહિય પ્રમુખ સ્થૂલ વાદર કહેવાય છે અને એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ વાદર કહે-
વાય છે; कारणके, તેમનો શસ્ત્રાદિ પ્રયોગે કરી વધ થવાનો અજાવ છે.

હવે ગૃહસ્થોને તો સ્થૂઝ બાદર પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તિ થઈ શકે પણ સૂદ્ધ પ્રાણાતિપાતથી નિવૃત્તિ થઈ શકે નહીં, કારણકે તેમને પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, પ્રમુખથી પચન પાચનાદિ સમસ્ત ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ રહેલી છે.

એવી રીતે સ્થાવર જીવની હિંસાનો નિયમ ન હોવાથી વીશમાંથી દશ વિશ્વા અપગમે ઇટલે તેમને દશ વિશ્વા દયા રહે છે.

સ્થૂઝ પ્રાણિવધ સંકલ્પ અને આરંજ-એમ બે પ્રકારનો છે. ‘હું મારું’ એ પ્રકારે મનમાં જે સંકલ્પ થાય તે સંકલ્પથી પ્રાણિવધ કહેવાય છે. સ્વેતીવામ્ની તથા ઘર પ્રમુખનો જે આરંજ, તેમાં પ્રવર્તવું, તે બીજો આરંજથી પ્રાણિવધ કહેવાય છે. તેમાં સંકલ્પથી સ્થૂઝ પ્રાણિવધમાંથી નિવૃત્ત થવું, એ ગૃહસ્થથી બની શકે છે, પણ આરંજથી નિવૃત્ત થવું, એ બની શકતું નથી. જો આરંજથી નિવૃત્ત થવા ઇચ્છા રાખે તો તેના શરીરનો અને કુટુંબાદિકનો નિર્વાહ થઈ શકે નહીં; તેથી આરંજોત્પન્ન હિંસાનો અનિષેધ થતાં દશ વિશ્વામાંથી પાંચ વિશ્વા દયા અપગમે ઇટલે બાકી પાંચ વિશ્વા દયા રહી. હવે જે સંકલ્પથી વધ છે, તે પણ બે પ્રકારે છે. સાપરાધ અને નિરપરાધ. તેમાં જે સાપરાધ ચૌર, જાર પુરુષ વગેરેનો વધ સંકલ્પથી વર્જી શકે નહીં અને નિરપરાધનો વધ સંકલ્પથી વર્જી શકે, એમ સાપરાધ હિંસાનો નિયમ ન હોવાથી પાંચ વિશ્વા દયામાંથી અઢી વિશ્વા દયા અપગમે ઇટલે બાકી અઢી વિશ્વા દયા રહી. હવે નિરપરાધ વધ છે, તે સાપેક્ષ અને નિરપેક્ષ એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં અપેક્ષા ઇટલે શંકા તેનાથી યુક્ત તે સાપેક્ષ શંકાસ્થાન કહેવાય છે અને તેથી જે વિપરીત ઇટલે અપેક્ષા રહિત તે નિરપેક્ષ કહેવાય છે. તેમાં ગૃહસ્થ શ્રાવક સાપેક્ષ હિંસા વર્જી શકતો નથી, નિરપેક્ષ હિંસા વર્જી શકે છે. જેમ કોઈ રાજાના અધિકારી શ્રાવકે બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા હોય તે પોતાના ધર્મનો જાણ હોવાથી તેને શંકા રહે છે, તેથી કોઈ નિરપરાધી પુરુષ હોય તોપણ તેને વધનો નિષેધ કરી શકતો નથી અને રાજા અથવા કોઈ શત્રુના પુત્રનો પણ અપરાધ છતાં વધ અટકાવી શકતો નથી, તેથી સાપેક્ષ હિંસાના ન વર્જવાથી અઢી વિશ્વા દયામાંથી સવા વિશ્વા દયા ગઈ ઇટલે બાકી સવા વિશ્વા દયા રહે છે; તેથી ગૃહસ્થ શ્રાવક સવા વિશ્વા દયા પાઠી શકે છે. તેન માટે કહ્યું છે કે—

“ સાહુ વીસં સદ્ધે, તસ સંકલ્પા વરાહ સાવિસ્કે ।

અદ્વદ્વત્રો સવાત્રો, વિસોઅત્રો પાણ અઙ્વાણ ” ॥૧॥

સાધુને વીશ વિશ્વા દયા છે અને શ્રાવકને આરંજ, સાપરાધ અને સાપેક્ષ-પણે ધાવર જીવ હણાવાને લીધે સવા વિશ્વા દયા છે. ?

અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે, નિયમિત સ્થાનથી વીજા સ્થાનમાં શ્રાવક પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જીવવધ જલ્દે કરે, તેમાં કોઈ જાતનો દોષ નથી. તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે ત્રસ જીવ વગેરેથી જુદા એવા સ્થાવરાદિકને વિષે શ્રાવકોની યતના હોય છે, પણ નિર્દયતા હોતી નથી. એ જ્ઞાવાર્થ સમજવાનો છે. “ મેં તો સંકલ્પથી નિરપરાધી ત્રસ જીવના વધનું પચ્ચણ કરેલું છે, વીજાનું કર્યું નથી ” આ પ્રમાણે ચિંતવી શ્રાવક પૃથ્વીકાય વગેરેનું, તથા આરંજથી ત્રસાદિકનું નિઃશંકપણે ઉપમર્દન કરે નહીં અને જો નિર્વાહ થતો હોય તો બનતા સુધી સ્થાવરાદિકનું પણ ઉપમર્દન ન કરે. કદિ નિર્વાહ ન થાય તો, તે વિચાર કરે કે, “ આ સાધુ-ત્રોને ધન્ય છે, કે જેત્રો સર્વ પ્રકારના આરંજથી મુકાયા છે, અને હું તો મહારંજને વિષે મગ્ન થઈ પડ્યો છું. હવે હું એમાંથી કયારે મુક્ત થઈશ.” આમ દયાથી ચિંતવી શંકા સહિત તેને વિષે પ્રવર્તે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ વજ્જઙ્ગ તિવ્વારંજં કુણ્ઙ અકામો અનિવ્વહંતોય ।

થુણ્ઙ નિરારંજજણં દયાલુત્રો સવ્વજીવેસુ ” ॥૧॥

આ ગાથાનો અર્થઃ ઉપર આવી ગયો છે.

વહ્લી કોઈ કહે છે કે, અનિયમિત-અપ્રત્યાખ્યાત વસ્તુને વિષે શી યતના હોય ? આમ બોલવુંજ ન જોઈએ. કારણકે, યતના શિવાય પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતના ફલનો અજ્ઞાવ થાય છે. વહ્લી જે વ્રત છે તે પુણ્યને માટેજ આદરથી કરાય છે, પોતાના ઉચ્ચારેલા નિર્વાહને માટે કરાતું નથી. અને વહ્લી તે પુણ્ય મનના પરિણામથીજ થાય છે. જો સ્થાવરાદિકને વિષે નિર્દયપણું થાય તો પઢી સર્વ ટેકા-ણે તેવું નિર્દયપણુંજ હોવું જોઈએ. કારણકે, જીવપણું સર્વ ટેકાણે સમાન છે, માટે જ નહીં પચ્ચણ કરેલા સ્થાવરાદિકને વિષે પણ યતના કરવી જોઈએ. તે વિષે કહ્યું છે કે,

“ જં જં ઘર વાવારં કુણ્ણં ગિહી તથ્થ તથ્થ આરંજો ।

આરંભેવિહુ જયણં તરતમ જોણ્ણ ચિંતેઙ્ ” ॥ ૧ ॥

“ ગૃહસ્થ જે જે ઘરના કામ કરે છે, ત્યાં ત્યાં આરંજ રહેલો છે, પણ શ્રાવક તે આરંભને વિષે તરતમના યોગે કરી યતના કરે છે.” ?

અદ્વપારંજથી જે કાર્ય સાધ્ય હોય, તેમાં મહારંજ કરે નહીં એટલે વધુ સાવચ્છ કર્મને ત્યજી અદ્વ સાવચ્છને આચરે તે તરતમ યોગ કહેવાય છે.

હવે અન્વય અને વ્યતિરેકથી દયાનું શુચાશુચ્છપણું દર્શાવે છે.

“ યો રક્ષતિ પરજીવાન્ રક્ષતિ પરમાર્થતઃ સ આત્માનમ્ ।

યો હંત્યન્યાન્ જીવાન્ સ હંતિ નર આત્માનાત્માનમ્ ॥ ૧ ॥

જે બીજા જીવોની રક્ષા કરે છે, તે પરમાર્થપણે પોતાના આત્માની રક્ષા કરે છે અને જે બીજા જીવોની હિંસા કરે છે, તે પોતાને હાથે પોતાના આત્માનીજ હિંસા કરે છે. ?

અન્વય અને વ્યતિરેકથી દયાનું ફલ.

હવે અન્વય અને વ્યતિરેકથી દયાનું ફલ કહે છે. સુખ, સૌજાગ્ય, વજ્ર, આયુષ્ય, બુદ્ધિ, કાંતિ, અને લક્ષ્મી, આદિ જે ફલો છે, તે દયાના ફલો છે. વધુ રોગ, શોક, વિયોગ, દુર્વલતા અને ભય, વગેરે હિંસાના ફલો છે. ઉપલક્ષણથી સંપત્તિ, સ્વર્ગ, વગેરે જે સ્મૃણિક છે, તે દયાના ફલ છે અને નરકાદિકમાં પડવાનું તે હિંસાના અનિષ્ટ ફલ છે. આ પ્રમાણે સમજી લેવું.

પ્રથમ વ્રતનું દૃષ્ટાંતથી વર્ણન.

“ જે ય સંસારજં દુઃખં મોક્તુમિચ્છંતિ જંતુણો ।

અણુકંપાપરા નિચ્છં સુલસુવ્વ હવંતિ તે ॥ ૧ ॥ ”

જે પ્રાણીઓને આ સંસારમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા દુઃખથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય, તેમણે સુલસની જેમ અણુકંપા—દયામાં તત્પર થવું. ?

સુલસનું વૃત્તાંત.

રાજગૃહી નગરીમાં કાલકસૂરિયો નામે એક કસાઈ રહેતો હતો. તે પોતાની

ज्ञातिना पांचसो घरमां मोटो हतो. तेने सुद्धस नामे एक पुत्र हतो. तेने अन्नय-कुमार मंत्रीनो समागम थइ आव्यो. आर्थी ते दयार्धमने माननारो श्रावक थइ गयो. सुद्धसनो पिता काळकसूरियो दयार्धमथी तदन रहित हतो. ते हंमेशा पांचसो पामानो वध करतो हतो. राजा श्रेणिक तेने अटकावतो तोपण अन्नव्यपणाने दइने ते तेवा निंद्य काममांथी निवृत्ति पाम्यो नहीं. अंते ते मोटा उग्र पापथी जरैदा पिंरुवालो काळक दुष्ट देखयाना योगथी मृत्यु पामी सातमी नरके गयो.

ज्यारे ते मृत्यु पाम्यो एट्ठे तेना ज्ञाति जनोए तथा कुटुंबीओए आबी सुद्धसने कहुं के, “हवे तुं तारा पिताना पदने ग्रहण करअने कुटुंबनुं जरणपोषण कर. ” सुद्धसे जवाब आप्यो के, “ते शी रीते करं ? ” त्यारे कुटुंबीओए कहुं के, कुलक्रमथी चादता आवेदा रीवाज प्रमाणे दररोज पांचसो पामाओने मार अने तेमांथी उत्पन्न थयेदा डव्यथी अमारं जरण-पोषण कर. ”

कुटुंबीओनां आवां वचन सांजळी सुद्धस बोड्यो-“ अरे ! कुटुंबीओ, एवी मोटी हिंसा करी उपार्जन करेदुं धन तमे खाओ अने तेनाथी उत्पन्न थयेदुं पाप मारे एकने जोगवुं पमे, ए केम बने ? ” सुद्धसनां आवां वचन सांजळी ते कुटुंबीओए जणाव्युं के, “जो एम होय तो अमे वधा तारा पापने वेहेची दइए.” आ समये पोताना कुटुंबीओने प्रतिबोध आपवाने माटे सुद्धसे एक कुहवाणीनो घा करी पोतानो पग जरा ठेदी नांख्यो अने तेनी पीरुथी पोते आक्रंद करतो बोड्यो, “ मने जारे वेदना थाय ठे, माटे तमे वधा मारा कुटुंबीओ आ मारी पीरुने वेहेची द्यो. ” तेनां आ वचनो सांजळी कुटुंबीओए कहुं, “ जाइ सुद्धस, वेदना वेहेची देवानुं सामर्थ्य अमारामां नथी. ” सुद्धसे कहुं, ज्यारे तमारामां तेदुं सा-मर्थ्य नथी तो नरकना हेतुरूप अनेक पामाओना वधथी उत्पन्न थयेदा मारा पापने तमे शी रीते वेहेची देखो ? ”

सुद्धसनां आ वचन सांजळी सर्व कुटुंबीओ मौन धरीने बेशी रह्या. पडो सुद्धस पोताना कुटुंबीओने बोध आपी प्राणीना वधथी निवारी सद्व्यवहा-रथी तेमनुं पावन करवा दाय्यो. ते यावज्जीवित शुद्ध श्रावक धर्मने पाळी मृत्यु पामो स्वर्गे गयो हतो. एवी रीते पहेदा अहिंसा व्रतना आराधन उपर सुद्धसनुं दृष्टांत कहेवाय ठे. एवी रीते बीजा जव्यजीवोए पण उचम धर्मनुं मूळ अने सर्व

અર્થની સિદ્ધિને અનુકૂળ એવું એ વ્રત પ્રયત્નવશે સેવવું. તેને માટે જાવનાની ગાથા આ પ્રમાણે છે—

“ ધન્ના તેન મણિજ્ઞા, જેહિં મણવયણકાયસુદ્ધીએ ॥

સઘ્વજિયાણં હિંસા, ચત્તા એવં વિચિંતિજ્ઞા ” ॥ ૧ ॥

“ જેમણે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિ કરી સર્વ જીવની હિંસા ઓરી ઢે, તેમને ધન્ય ઢે અને તેઓ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય ઢે, એમ ચિંતવવું.” ?

વીજું સ્થૂલ મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત.

મૃષા એટલે અસત્ય વચન, તેનાથી વિરમવું—નિવૃત્તિ થવું, એ વીજું મૃષાવાદ વિરમણ વ્રત કહેવાય ઢે. તે વ્રત કન્યાલીક વગેરેની નિવૃત્તિ કરવારૂપ ઢે. તેને માટે કહે ઢે—

“ કન્નાગોભૂઅલીઝં, નાસાવહારં ચ કૂરુસક્કિજ્ઞં ।

થૂલમલીઝં પંચહ, ચણ્ણ સુહુમંપિ જહસત્તિ ” ॥ ૧ ॥

“અતિ સ્થૂલ વસ્તુ સંબંધી એટલે અતિ દુષ્ટ અધ્યવસાયથી ઉત્પન્ન થયેલ અલીક (જુવું) મૃષાવાદનો પાંચ પ્રકારે ત્યાગ કહે ઢે. તે પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે ઢે.

કન્યાલીકં ૧ ગવાલીકં ૨ જુવલીકં ૩ ન્યાસાવહારઃ ૪ કૂટસાક્કિકં ચ ૫ ॥

નિર્દોષ કન્યાને પણ ‘આ વિષ કન્યા ઢે’ એમ કહેવું, તે કન્યાલીક કહેવાય ઢે. બહુ દૂધવાલી ગાયને થોડા દૂધવાલી કહેવી, અને થોડા દૂધવાલી ગાયને બહુ દૂધવાલી કહેવી, તે ગવાલીક કહેવાય ઢે. પારકી જમીનને પોતાની કહેવી તે જુવલીક કહેવાય ઢે. ઉપલક્ષણથી તેવી રીતે દ્વિપદ (મનુષ્ય) ચતુષ્પદ (પશુ) અને અપદ (સર્પાદિ) વગેરેનું અલીક જાણી લેવું.

અહિં પ્રશ્ન કરે ઢે કે, જો તેમ ઉપલક્ષણથી સમજવાનું હોય તો સર્વ સંગ્રહાદિકને અર્થે દ્વિપદાદિકનું ગ્રહણ કોમ ન કર્યું ? તેના ઉત્તરમાં કહે ઢે કે, લોકોમાં

કન્યાદિક અલીક અતિ નિંદનીય ગણાય છે, માટે તે વર્જવાને અર્થે તેનું મુખ્ય-પણે ગ્રહણ કરેલું છે, તેથી તેમાં કાંઈ પણ દોષ નથી.

ન્યાસ એટલે થાપણ તેના અપહાર એટલે ઓઢવવી, તે ન્યાસાપહાર કહેવાય છે. આ ન્યાસાપહાર અદત્તાદાનનું રૂપ થઈ શકે છે, પણ ઓઢવવા રૂપ વચનનું પ્રધાનપણું હોવાથી, તેને મૃષાવાદમાં ગણેલું છે. દ્વાંચ વગેરેના લોજથી અથવા મત્સર જાવ વગેરે પરાજવપણાથી પ્રમાણ કરેલા દ્રવ્યને અન્યથા રીતે સ્થાપન કરવું, જેથી खोटी સાક્ષી પૂરવી પડે તે કૂટસાક્ષિપણું કહેવાય છે. આ જેદમાં પારકા પાપને દટ કરવાપણું હોવાથી પૂર્વના જેદથી તેનું જુદાપણું છે એટલે ચોથો અને પાંચમો જેદ જુદો છે.

એવી રીતે સ્થૂલ મૃષાવાદને દર્શાવી હવે ગૃહસ્થને માટે સૂક્ષ્મ અલીકની યતના કહે છે. એટલે ગૃહસ્થે સ્થૂલ મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો અને સૂક્ષ્મ મૃષાવાદમાં યતના કરવી. સૂક્ષ્મ એટલે અદ્વપવસ્તુ સંબંધી મૃષાવાદ તેનો યથાશક્તિ ત્યાગ કરવા યત્ન કરવો. અર્થાત્ જો નિર્વાહ ચાહે તો સૂક્ષ્મ મૃષાવાદ પણ બોલવું નહીં, અને નિર્વાહ ન ચાહે તો તરતમ યોગથી યતના કરવી. કહેવાનો આશય એવો છે કે, થોભાથી નિર્વાહ થતો હોય તો વધારે મૃષા બોલવું નહીં. તે સત્ય વ્રતનો પ્રજાવ આ પ્રમાણે છે, તે કહે છે—

“ જે સચ્ચ વવહારા, તેસિં હુઢાવિ નેવ પહવંતિ ।

નાશ્ક્રમંતિ આણં તાણં દિઢ્વાઈં સઢ્વાઈં ” ॥ ૧ ॥

જે સત્યવાદી છે, તેમને હુષ્ટ પુરુષો પણ કષ્ટ આપવાને સમર્થ થતા નથી અને સર્વ દિવ્યો તેમની આજ્ઞાનું અતિક્રમણ કરી શકતા નથી. ” ૧

તે વિષે શ્રી કાલિકાચાર્ય અને દત્તપુરોહિતની કથા કહેવાય છે, તે ત્રીજા પ્રકાશમાં કહેવાશે.

તેમ વલી કહું છે કે, -

“ જલમગ્નિર્દિદ્ કોશો વિષં માષાશ્ચ તંડુલાઃ ।

કાલં ધર્મઃ સુતસ્પર્શો દિવ્યાનાં દશકં મતમ્ ” ॥૧॥

“ જલ, અગ્નિ, શત્રુ, કોશ, વિષ, માષ (અરુદ), તંદુલ, કાલ, ધર્મ, સુતનો સ્પર્શ-એ દશ દિવ્ય કહેવાય છે. ” ?

એ રૂપ સર્વ દિવ્યો તેમની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. તે આજ્ઞા આ પ્રમાણે છે. “ હે જલ, તું મને સુવાસીશ નહીં. ” “ હે અગ્નિ, તું મને વાઢીશ નહીં. ” ઇત્યાદિ આજ્ઞાઓ જાણવી.

હવે સત્યનું પ્રતિપક્ષી અસત્ય છે, તેને નિંદે છે.

“ વયળમ્મિ જસ્સ વયણં, નિચ્ચ મસચ્ચં વહેઇ વચ્ચરસો ।

સુદ્ધીએ જલન્દાણં, કુણમાણં તં હસંતિ બુદ્ધા ” ॥૧॥

જેના મુખને વિષે સર્વ જગતને અનિષ્ટ અને અપવિત્ર એવો અસત્ય વચન રૂપ વિષ્ણુસ નિરંતર વહ્યા કરે છે તે પુરુષ શુદ્ધિને માટે જલમાં સ્નાન કરે છે, તેને જોડે પંક્તિ પુરુષો હસે છે. ” ?

કહેવાનો આશય એવો છે કે, પુરુષ અસત્ય વચન બોલી નિરંતર પોતાના આત્માને મલિન કરે છે અને માત્ર ત્વચા ઉપર રહેલા મળને પરવાલવા જલથી પવિત્ર થવા ઇચ્છા રાखે છે, તે તેની કેવી સૂર્વતા કહેવાય ? તે વિષે બીજા મતવાદાઓ પણ આ પ્રમાણે કહે છે.

“ ચિત્તં રાગાદિજ્ઞિઃ ક્ષિપ્તમલીકવચનૈર્મુખમ્ ।

જીવઘાતાદિજ્ઞિઃ કાયો, ગંગા તસ્ય પરાઙ્મુખી ” ॥૧॥

જેનું ચિત્ત રાગાદિકથી કલેશવાલું છે, અસત્ય વચનોથી મુખ ક્ષિપ્ત થયું છે, અને જીવહિંસા વગેરેથી કાયા ક્ષિપ્ત થઈ છે, તેવા પુરુષથી ગંગા વિમુક્ત થાય છે. ” ?

“ સત્યં શૌચં તપઃ શૌચં, શૌચમિન્દ્રિય નિગ્રહઃ ।

સર્વ જૂત દયા શૌચં, જલશૌચં ચ પંચમમ્ ” ॥ ૧ ॥

“ સત્ય વચન બોલવું-સત્ય રીતે ચાલવું, એ પેહેલું શૌચ છે; તપ આચરવું, એ બીજું શૌચ છે; ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરવો, એ ત્રીજું શૌચ છે; સર્વ પ્રાણી માત્ર

ઊપર દયા રાખવી, એ ચોથું શૌચ છે અને જલ્લનું શૌચ--એ પાંચમું શૌચ છે. ” ૧

અહિં સર્વ પ્રકારના શૌચને વિષે સત્યતા એ પ્રધાન છે, માટે તેનું પ્રથમ ગ્રહણ કરેલું છે અને જલ્લ શૌચ એ બાહ્ય વૃત્તિપણથી રહેલું છે, માટે તેને ઘેઢલું ગણેલું છે. તે વિષે કહ્યું છે કે,—

“ મુયત્તણંપિ મન્ને, સારં સારંજવયણસત્તીઓ ।

નિમ્મંરુણં ચિયવરં, જલંત અંગાર સિંગારા ” ॥ ૧ ॥

“ અસત્ય જાણવાદ્યા અને મર્મને ડાઘાડવાદિ પાપ સહિત એવા વચન-સંબંધી જે શક્તિ, તેનાથી મુંગાપણું વધારે સારું છે, તે ઊપર દૃષ્ટાંત આપે છે કે, ધગધગતા અગ્નિના અંગારાથી શરીરનો જે શૃંગાર કરવો તેના કરતાં આત્મપણનો અજાવ હોય તે સારો છે. ”

આ કહેવાનો આશય એવો છે કે, જેમ શરીરની શોષા માટે કરેલો અંગારાનો શૃંગાર ડાઘાદિ અનર્થના હેતુરૂપ છે, તેમ પોતાની નિપુણતાને માટે આરંજેલું અસત્ય વચન ડાઘડું નરકાદિકને વિષે પારુનારું થાય છે--અનેક દુઃખોનું કારણ બને છે, તેનાથી મુંગાપણું ઉત્તમ છે.

આ બીજું મૃષાવાદ ત્યાગ રૂપ વ્રત પાઠ્યા અણપાઠ્યાનું ફલ દેખાડે છે.

“ સચ્ચેણ જિઓ જાયઃ, અપ્પમિહય મહુર ગહિર વર વયણો ।

અલ્લિણં મુહરોગી, હીણસરો મમ્મણો મૂઓ ” ॥ ૧ ॥

સત્યવ્રત વ્રમે જીવ આલોકને વિષે વિશ્વાસ તથા યશનું પાત્ર થાય છે અને પરલોકને વિષે અપ્રતિહત, મધુર અને ગંજીર પ્રધાન એવા વચનોને બોલનારો થાય છે. અપ્રતિહત એટલે વજ્રની પેઠે કોઈઠેકાણે સ્વલ્પના ન પામેતેવું, મધુર એટલે પરિપક્વ સેલ્લમીના રસના પાન જેવું, ગંજીર એટલે જલ્લ સહિત મેઘની ગર્જનાની પેઠે અને પ્રધાન એટલે સ્પષ્ટ અક્ષરવાલું મનોહર; એમ સમજવું.

થલી અસત્ય વચન બોલવાથી આલોકને વિષે અવિશ્વાસનું તથા દુરાચરણનું જાજન થાય છે અને પરલોકને વિષે મુખ રોગી, હીન સ્વરવાલો અને મનન બોલનારો મુંગો થાય છે. જે બોલતા ડાઘાં સ્વલ્પિત થાય તે મનન કહેવાય છે. આ

व्रत वाणीना विषयवाहुं होवाथी तेनुं फल पण वाणीना विषयमांज कहेवुं ठे. नहीं तो आ व्रत विराधना रहित पालवाथी स्वर्गादिकनुं फल होय ठे अने विराधना सहित पालवाथी नरकादिकनुं फल होय ठे, एम समजवुं. आ व्रतने माटे व्यतिरेकवने दृष्टांत कहे ठे—

“ दप्पेण अल्लियवयणस्स जं फलं तं न सक्किमोवोत्तुं ।

दस्किणाद्विएण विगओ, वसू सत्तमं नरयं ” ॥ १ ॥

“ पोताना मतनी स्थापनाना गर्वथी—आग्रहथी जे अद्वीक बोझवुं, एट्ठे जिनमत विरुद्ध जाण करवुं, तेनुं फल आ अनंतानंत संसारमां भ्रमण करवारूप थाय ठे. तेने कहेवाने ढङ्गस्थ अने प्रमाणोपेत आयुष्यवादा समर्थ थइ शकता नथी. दाक्षिण्याद्वीक ए शब्दनो एवो अर्थ ठे के, दाक्षिण्य एट्ठे गुरु तथा स्त्रीना अनुरोधना हेतुथी जे अद्वीक एट्ठे असत्य कहेवुं ते. ए रीते बोझेदां असत्य वचनथी ज्यारे दुर्गति थाय ठे तो पढी अजिमान वने कहेलां असत्य वचनथी केवुं नगरुं फल थाय ? ए दाक्षिण्याद्वीकथी वसुराजा सातमी नरके गयो हतो.”

वसुराजानी कथा.

काहल्लदेशमां शुक्तिमती नामे नगरीने विषे अजिचंझ नामे राजा हतो. तेने वसु नामे एक पुत्र हतो. तेज नगरमां जिनमतथी वासित हृदयवादा क्षीरकदंबक नामे एक उपाध्याय वसे ठे. बालवयथी पंरुतना जेवा आचारवादा अने सत्यव्रतमां रक्त वसुकुमार तेमनी समीपे विद्याज्यास करतो हतो. ते वखते पर्वतक नामनो उपाध्यायनो पुत्र अने एक नारद नामनो विद्यार्थी पण तेज उपाध्याय पासे जणता हता. ते बने वसुकुमारना सहाध्यायी हता.

एक दिवस आ त्रणे विद्यार्थीओ अज्यासनो श्रम द्वागवाथी आंगणानी भूमिमां सूता हता, तेवामां तेमना गुरु क्षीरकदंबके आकाशमांथी कोइ चारण ऋषिना मुखथी आ प्रमाणे वाणी सांजली—“ जे आ आंगणानी जूमिमां त्रण विद्यार्थीओ सुतेदा छे, तेओमांथी एक उच्च गतिने पामशे अने बे नरके जशे.” आ वाणी सांजली उपाध्याय क्षीरकदंबके पांताना मनमां विचार्युं के, चारण

મુનિની વાણી મૃષા હોતી નથી. તેથી આ ત્રણેમાં નરક ગામી કે કોણ છે ? અને સદ્ગતિને પામનાર કોણ છે ? તેની પરીક્ષા કરું. અને તે પરીક્ષા દયાલુપણથી થઈ શકશે. ” આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે ચતુર ઉપાધ્યાયે આટલા ત્રણ કુકડા બનાવ્યા. આ કુકડા બનાવી તે ત્રણે શિષ્યોને એક એક કુકડો આપ્યો. અને કહ્યું કે, “ હે શિષ્યો, તમારે કોઈ પણ ન દેખી શકી એ સ્થળે જઈ આ કુકડાને હાળી નાંખવો. ” ગુરુની આજ્ઞા થવાથી વસુ અને પર્વતક બંને જુદા જુદા એકાંત પ્રદેશમાં જઈ નિર્દયપણથી તે પિષ્ટના કુકડાને મારી નાંખ્યા. પેલા ત્રીજો શિષ્ય નારદ તે કુકડાને એકાંતે લઈ જઈ આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો—“ ગુરુએ અમોને આવું જયંકર કામ કરવાની આજ્ઞા કેમ કરી હશે ? આવા નિરપરાધી પ્રાણીને કયો પુરુષ હણશે ? વળી તેમણે કહ્યું છે કે, “ જ્યાં કોઈ ન દેખે તેવે સ્થળે કુકડાને મારજો. ” ગુરુનાં આવાં વચન ઉપરથી તેમનો અજિપ્રાય એમ જણાય છે કે, આ કુકડાને મારવોજ ન જોઈએ. કારણકે, ગમે તેવા એકાંતમાં જઈએ, તો ત્યાં કુકડો તો જુલે છે, અને હું પણ જોઈ લું. અને જ્ઞાનીઓ પણ જુલે છે. જ્યાં કોઈ દેખતું નથી, એવું સ્થાન કોઈ ઢેજ નહીં. તેથી હું એમ માનું છું કે, ગુરુ દયાલુ હોવાથી તેમણે અમારા શિષ્યોની પરીક્ષા કરવા માટે આ હુકમ કરેલો છે. ” આવું વિચારી તે નારદે કુકડાને માર્યો નહીં. તે પછી તે નારદ શિષ્ય પોતાના ગુરુની પાસે આવ્યો. તેણે કુકડાને ન હણવાનો હેતુ કહી સંજ્ઞાલેવ્યો. તે શિષ્યનો વૃત્તાંત સાંજીની ગુરુએ નારદની ઊર્ધ્વગતિ થવાનો નિશ્ચય કર્યો અને અતિશય સંતુષ્ટ થઈને નારદની પ્રશંસા કરી. તેવામાં પેલા વસુ અને પર્વત બંને કુકડાને હાળીને આવ્યા અને તેમણે પોતાનો વૃત્તાંત ગુરુ સમીપે જણાવ્યો. ગુરુએ “ તમે પઠિત મૂર્ખ છો, ” એમ કહી તેમને ધિક્કાર આપ્યો. અને ગુરુ પોતાના હૃદયમાં અતિશય સ્વેદ પામી ગયા. ગુરુએ તે વસ્તુ પોતાના હૃદયમાં વિચાર્યું કે, મારા જેવો ગુરુ મદ્યા ઢાંત આ બંને શિષ્યો નગારી ગતિએ જાય તો પછી તેમાં મારું શું માહારમ્ય ? અથવા જેનું આરુપ્ય ક્ષીણ થઈ ગયું છે, એવા પુરુષને મોટો રાજવૈદ્ય હોય તો પણ તે શું કરી શકે ? હંચા પ્રદેશમાં મેઘ વૃષ્ટિની જેમ એ બંને શિષ્યોને જણાવા કરેલો મારો શ્રમ નિષ્ફળ થયો. હવે નરકની પીડાના કારણ રૂપ એવા આ ગૃહના આરંજની શી જરૂર છે ? ”

આવો વિચાર કરી તે ક્ષીરકદંબક ઉપાધ્યાયે સંસારનો ત્યાગ કરી

ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. તે પછી પર્વતક તેની પાટ ડપર બેઠો હતો.

પેટો નારદ શિષ્ય કે જે શાસ્ત્રનો મહાન વેત્તા હતો, તે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ત્યાંથી બીજે સ્થલે ચાલ્યો ગયો. રાજા અજિતચંદે પણ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે પછી તેનો કુમાર વસુ રાજ્યાસન ડપર બેઠો. વસુ નીતિથી રાજ્ય કરતો હતો અને તે સત્યવાદીપણાથી આશ્વી પૃથ્વી ડપર પ્રખ્યાતી પામ્યો હતો. તે કદિ પણ મૃષાવાદ બોલતો નહીં. એક સમયે કોઈ એક જિહ્વ વિંધ્યાચલ પર્વતની અટવીમાં ફરતો હતો. તેણે એક હરિણ ડપર બાળ ઢોમયું. તે બાળ સ્વલ્પના પામી વચ્ચે પડી ગયું; હરિણને વાગ્યું નહીં. આથી આશ્ચર્ય પામી તે જિહ્વ પોતાનું બાળ વ્યર્થ થવાનું કારણ શોધવા લાગ્યા. તેનું કારણ શોધતાં એક આકાશમાં સ્વચ્છ સ્ફટિક શિલા તેના જોવામાં આવી. તેને પોતાના હાથનો સ્પર્શ કર્યો. તે વચ્ચે તે શિલાની નીચે આસપાસ પેટા મૃગને ચરતો જોયો. તે જોતાં જ જિહ્વે વિચાર કર્યો કે, “ મારું બાળ સ્વલ્પના પામ્યું, તેનું કારણ આ શિલા જ છે. આ અતિ સ્વચ્છ-નિર્મલ શિલા વસુરાજાને યોગ્ય છે. ” આવું વિચારી તે જિહ્વ ડાની રીતે વસુરાજા પાસે આવ્યો અને તેને શિલાનો વૃત્તાંત કહ્યો. તે ડપરથી વસુરાજાએ તે જાહુને ધન આપી તે શિલા ગ્રહણ કરાવી. પછી વસુએ એક સારા કારીગર પાસે તે શિલાની વેદિકા કરાવી તેને એકાંતે ગોઠવી અને તે ડપર પોતાનું સિંહાસન સ્થાપિત કર્યું. શિલાના પ્રજાવથી તે સિંહાસન આકાશમાં રહ્યું. તે વચ્ચે લોકો કહેવા લાગ્યા કે, “ વસુરાજાના સત્યના પ્રજાવથી આ સિંહાસન આકાશમાં રહ્યું છે. અને આ રાજાના સત્યથી દેવતાઓ પણ તેને સેવે છે.

એક વચ્ચે નારદ પ્રીતિથી પર્વતકને ઘેર આવ્યો. તે વચ્ચે તે પર્વતક બ્રાહ્મણોની સન્નામાં ઋગ્વેદની વ્યાખ્યા કરતો હતો. તે વચ્ચે “યજૈર્યષ્ટવ્યં” એવું સૂત્ર આવ્યું. પર્વતકે તેનો એવો અર્થ કર્યો કે, “ વોકમાથી યજ્ઞ કરવો. ” આ વચ્ચે તે સાંજલી નારદ બોલ્યો. “આ: શાંતં પાપં” “ અરે પાપ શાંત થયું. ” પછી તેણે પોતાના હાથ વચ્ચે કાન ઢાંકીને કહ્યું, “ જાણ, ત્રાંતિથી આ શું બોલે છે? ” આપણા ઉપાધ્યાયે તો ‘અજ’ શબ્દના અર્થ ત્રણ વર્ષની જુના શબ્દ એવો કહ્યો છે. પર્વતકને તે સાંજલી ગુરુના કહેલા તે અર્થનું સ્મરણ થઈ આવ્યું પરંતુ સમીપ રહેલા લોકોના મનમાં પોતાના અવિશ્વાસ ન ડપરે એવા

ફરાદાયી તે ગર્વિત થઇને બોલ્યો. “ અરે નારદ, તુંજ આંતિમાં પડ્યો છે; તેથીજ તું મને ટ્રાંતિવાલો કહે છે. કારણ કે, ‘મેષ’ શબ્દના કહેનારા ગુરુની નિઘંડુ ગ્રંથની સાક્ષી છે. ” નારદે કહ્યું, “ શબ્દ બે પ્રકારનો છે. એક મુખ્ય અર્થને કહેનારો અને બીજો ગૌણ અર્થને કહેનારો”. તેથી “ ઉજાયંતે ઇતિ અજાઃ ” ન ઉત્પન્ન થાય તે ‘અજ’ કહેવાય. આ પ્રકારે વ્યુત્પત્તિ કરી ગુરુ ‘અજ’ શબ્દનો ગૌણ અર્થ કહેલો છે; પણ તે મુખ્ય અર્થ નથી. બુદ્ધિમંતોને નિઘંડુનો કહેલો શબ્દાર્થજ પ્રમાણ છે, એમ માનીએ તો પછી ગુરુ શા માટે કરવા ? માટે હે પર્વતક, ધર્મોપદેશક ગુરુ આ ધાર્મિક શ્રુતિનો લોપ કરે તો તે પોતાના બે લોકનો^૧ લોપ કરે છે. ”

નારદનાં આ વચનો સાંજઠી પર્વતક ગુસ્સો કરીને બોલ્યો—“ નારદ, આવો ફોગટ શબ્દવાદ શા માટે કરે છે. આપણે બંને તે વિષે પણ^૨ લઘ્ણ. જેનો પક્ષ જુઓ ઠરે તેની જિહ્વાનો ઢેદ કરવો. અને આપણા પ્રમાણપણામાં વસુરાજાને રાખો. તેઓ જાણેલા છે; તેથી તે જે કહે તે આપણે પ્રમાણ કરવું. ” પર્વતકનાં આ વચન સાંજઠી ‘ પોતાનો પક્ષ સત્ય છે’ એવું દૃઢતાથી માનનાર નારદના મન-માં કાંઈ પણ ઢોંચ થયો નહીં. તેણે તે વાત કબુલ કરી. પછી તે કોઈ કાર્ય માટે નગરમાં ગયો.

પાઠઠથી પર્વતકની સ્નેહાલ માતાએ પુત્રનું એવું જારે પણ જાણી આ પ્રમાણે કહ્યું, “ વત્સ, તં તારા આત્માને નાશ કરનારું પણ કર્યું છે; કારણકે, મેં પણ તારા પિતા પાસેથી સાંજઠ્યું છે કે, અજા ઇચ્છે વ્રીહિ-જુની રાંગર સમ-જવી. તે શિવાય બીજો અર્થ તેનો થતો નથી; તેથી હજુ પણ નારદને બોલાવી તારા અસત્ય વચનને અંગીકાર કર અને તેને સ્વમાવ. ગર્વ એ જેમ રોગનું મૂલ્ય અ-જીર્ણ છે, તેમ સર્વ આપણનું મૂલ્ય છે. તેનો પરિહાર કર. ”

માતાનાં આ વચન સાંજઠી પર્વતક બોલ્યો—“ માતા, એમાં શો જય રાખ-વાનો છે ? મરણનો જય રાખવો એ ઘટિત નથી. જે પ્રાણી જન્મ્યા છે, તે અવશ્ય મરવાનાજ છે. હવે તો જે થવાનું હોય તે થાય પણ જે બોલ્યા તેમાં ફરવાનું નથી. ”

પુત્રનાં આવાં વચન સાંજઠી પોતાના પુત્રની આપત્તિ દૂર કરવા માટે

વસુરાજાની પાસે આવી. વસુરાજાએ પ્રણામ કરી તે માતાનો કુશલ પ્રશ્ન પુછવા વગેરેથી સત્કાર કર્યો. પછી તે વિનિત રાજાએ જણાવ્યું, “ માતા, આજે અહીં પધારી તમે મારી ઉપર મોટી કૃપા કરી છે. આપના આગમનનું કારણ શું છે? આપની શી ઇચ્છા છે? તે જણાવો.” માતાએ ‘ચિરંજીવ’ ની આશીષ આપી આ પ્રમાણે કહ્યું, “ રાજા, હું મારા પુત્રને જીવતો જોઉં, એવું કરો. ” વસુરાજા આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યો—“ જાહે, તમારો પુત્ર મારો ગુરુજાઈ છે, તેમ વઢી મારા ગુરુનો પુત્ર હોવાથી તે મારો ગુરુ છે, તો તેનો દેખી કોણ થયો છે? તેનું નામ આપો. ” માતાએ કહ્યું, “ તેના પોતાના મુખ શિવાય તમારા ગુરુજાઈનો બીજો કોઈ દેખી નથી. ” આટલું કહી તેણીએ પોતાના પુત્રના વિવાદનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંજ-લાવ્યો. પછી તેણીએ વસુરાજાને પ્રાર્થના કરી કે, “ તમારે મારા પુત્રના વચનને સત્ય કરવું. ” તેણીનાં આવાં વચન સાંજળી વસુરાજાએ કહ્યું, “ જાહે, હું કોઈ દિવસ કોઈ પણ વસ્તુને મિથ્યા વચન બોલતો નથી; તો સ્વેચ્છા સાક્ષીમાં અને ગુરુના વચનને ઊલટું કરવામાં હું મિથ્યા કેમ બોલું? એ મારાથી કદિ પણ બનવાનું નથી. ” તેણીએ વિનંતિ પૂર્વક જણાવ્યું, “ જાહે, આવો વિચાર કરશો નહીં, જીવરક્ષાનું પુણ્ય તમોને થાઓ. અને મૃષા બોલવાથી થયેલું પાપ મને લાગે. ” આ પ્રમાણે તે-ણીએ તીવ્ર આગ્રહથી કહ્યું, એટલે વસુરાજાએ એ વાત માન્ય કરી.

બીજે દિવસે પ્રાતઃકાલે વસુરાજા સજામાં આવ્યો, તે વસ્ત્રો પેઢા નારદ અને પર્વતક વાદ કરતાં કરતાં રાજાની સભામાં આવ્યા અને તેમણે ઝૂંચે સ્વરે પોતપોતાનો પક્ષ વસુરાજા આગત્વ નિવેદન કર્યો. તે સમયે સજામાં બેઠેલા મધ્ય-સ્થ દૃષ્ટિવાળા સત્ય લોકોએ વસુરાજાને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ મહારાજા, આ પૃથ્વી આપનાથીજ સત્યવ્રતી કહેવાય છે. આપે વાલ્યવયથી કદિ પણ સત્યવ્રતનો ત્યાગ કર્યો નથી. સત્ય વ્રતના પ્રભાવથી દેવતાઓ પણ આપના સેવક થઈ આપના સિંહાસનને આકાશમાં ધારણ કરી રાખે છે, તેથી હે સત્યના સમુદ્ર મહારાજા, તે સત્યવાણીથી આપ આ બંનેના વાદને શમાવી દો. ”

સત્ય લોકોએ આ પ્રમાણે કહ્યું તો પણ જેની બુદ્ધિ ઝાઝા થયેલી છે એવા વસુરાજાએ પોતાના સત્યવ્રતનો જંગ કરી કહ્યું કે “ ગુરુ ‘અજ’ શબ્દનો અર્થ ‘મેષ’વકરો એમ કહ્યું છે. ” આ પ્રમાણે રાજાએ સ્વેચ્છા સાક્ષી આપી. આ વસ્તુ

“આ વસુરાજા મલ્લિનાત્મા હે, તે મારા નિર્મલ સ્વરૂપને અધઃપાત કરે છે, એવો જાણે રોષ ઉત્પન્ન થયો હોય, તેમ તે સ્ફટિકની શિલા તત્કાલ ફાટી ગઈ. અને કોપાયમાન થયેલા દેવતાઓએ વસુરાજાને સિંહાસન ઉપરથી પાત્રી નાંખ્યો. આ વચ્ચે નારદે કહ્યું, “અરે ધર્મભ્રષ્ટ રાજા, તારું મુખ જોવા યોગ્ય નથી.” આ પ્રમાણે તેની નિંદા કરી નારદ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. તે વચ્ચે લોકોએ પેલા પર્વતકને કહ્યું કે, “હે મૂઢ, તું આવા ગુપ્ત અને મલ્લિ વિચારથી આ શું કર્યું? આ પ્રમાણે લોકોની નિંદા થવાથી તે પર્વતકે માનભ્રષ્ટ થઈ તે નગરનો ત્યાગ કરી દીધો. તે પછી વસુરાજાને રાજદેવીએ પેટમાં પ્રહાર કર્યો, તેથી તે મૃત્યુ પામી અસત્યની સહાયથી સાતમી નરકે ગયો હતો. તે પછી વસુરાજાની ગાદી ઉપર જે પુત્ર બેસે તેનો રાજદેવી નાશ કરવા લાગી. અનુક્રમે રાજદેવીએ તેની પછીના આઠ પુત્રોને મારી નાંખ્યા હતા. કહ્યું હે કે,

“યો યઃ સૂનુરૂપાવિશ્વત્ પટે તસ્યાપરાધિનઃ ।

સ સ દેવતયા જઘ્ને યાવદષ્ટાવનુક્રમાત્” ॥ ૧ ॥

“તે અપરાધી વસુરાજાની પાટ (સિંહાસન) ઉપર જે જે પુત્ર બેસતા, તેને દેવતાએ મારી નાંખ્યા હતા. અનુક્રમે એવી રીતે આઠ પુત્રો માર્યા હતા.” ?

આ વાત પદ્મ ચરિત્રાદિકમાં કહેલી નથી, તો તેમાં તત્ત્વ શું છે ? તે તો કેવલી જાણે. તે વિષે એમ પણ કહ્યું હે કે,

“ન ચુક્ત માજન્મ કદાપિ ચુક્તમંતે વિષં હંતિ યથા મનુષ્યમ્ ।

કદાપ્યનુક્તા વિતથા તથા ગીરુક્તાવસાને વસુમાજઘાન” ॥ ૧ ॥

“જન્મ પર્યંત ન સ્વાધેદું વિષ પણ જો એક વાર સ્વાવામાં આવ્યું તો તે મનુષ્યને હણે છે. તેવી રીતે વસુરાજાએ કદિ પણ અસત્ય વાણી કહી ન હતી, પણ એક વાર અસત્ય વાણી કહી તો તેણીએ તે વસુરાજાનો નાશ કર્યો હતો.” ?

એવી રીતે વીજા અણુવ્રત ઉપર વસુરાજાની કથા કહેવાય છે. આ પ્રકારે મૃષાવાદનો વિપાક સંજ્ઞા સર્વ જ્ય જીવોએ તેનો પરિહાર કરવા તત્પર થવું. તેમ થવાથી સર્વ પ્રકારની ઇષ્ટ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેને માટે આ પ્રમાણે જાવના છે—

“ थोवंपि अलोय वयणं जे न हु नासंति जीवियंतेवि ।
सच्चे चेवरयाणं तेसिं नमो सव्व साहूणं ॥ १ ॥”

“जेओ जीवितनो अंत थाय तो पण थोमुं खोडं पण बोद्धे नहीं अने जेओ सत्य बोद्धवामां तत्पर रहे, तेवा सर्व साधुआने भारो नमस्कार हो.”

त्रीजुं स्थूळ अदत्तादान विरमण व्रत.

स्थूळ एवुं अदत्तादान एटले नहीं आपेद्ध वस्तुनुं ग्रहण करवुं, तेनाथी विराम पामवुं, ते स्थूळ अदत्तादान विरमण नामे त्रीजुं अणुव्रत कहेवाय ठे. ते सचित्तादि स्थूळ वस्तुनी चोरी न करवारूप ठे. तेने माटे कहुं ठे के—

“ तइय वयंमि वइज्जा, सचित्ताचित्त स्थूळ चोरिज्जम् ।

तिणमाइ तणुअ तेणिय, मेसो पुण मोत्तुमसमत्थो ॥ १ ॥”

“ त्रीजा अणुव्रतने विषे सचित्त-अचित्त स्थूळ चोरीने वर्जवुं. केमके, तणु वगेरे सूद्धम वस्तुनी चोरीने मुकवाने ते असमर्थ ठे. ” ?

सचित्त एटले द्विपद (मनुष्य) चतुष्पदादि अने अचित्त एटले सुवर्ण, रुपं वगेरे. उपलक्षणथी आभूषण, वस्त्र वगेरेनुं ग्रहण करवुं. तेनो स्थूळपणे त्याग करवो. स्थूळपणे स्थूळ बुद्धिथी. चारनो व्यपदेश हेतुपणार्थी पण जाणवो, तो पढी सूद्धमनी शी वार्त्ता ? ते आ प्रमाणे—तृण--घासनी सळी, ढोढानी सळी, नदीनुं जल, वनना फुल, डांणा, इंधणा वगेरेनी सूद्धम चोरीनो त्याग करवाने गृहस्थ असमर्थ ठे, कारण के, तेवी वस्तुओ लीधा शिवाय गाय वगेरेना निर्वाहनो अजाव थाय ठे. तेवी सूद्धम वस्तुनी चोरीनो त्याग तो सूद्धमदृष्टवाळा पुरुषो करी शके छे. ते स्थूल चोरी जेट्ठा प्रकारे त्याग करवा योग्य ठे, ते कहे ठे—

“ नासीकयं निह्मिगयं, पन्थियं वीसारियं ठिअं नट्ठं ।

पर अत्थं हीरंतो, निअअत्थं को विणासेइ ॥ १ ॥”

आपण मुकेलुं, दाटेलुं, पनी गयेलुं, वीसराइ गयेलुं, धणी मरी जवाथी कोइए ग्रहण न करेत्ता तथा नष्ट थयेलुं—एवुं परज्व्य हरण करी पो-

તાની સર્વ સંપત્તિને ઉત્પન્ન કરવાને સમર્થ એવો કયો પુરુષ પોતાના પુણ્ય રૂપ ડ્રવ્યનો વિનાશ કરે ? કોઈ પણ ન કરે.

વઠી તે પરડ્રવ્યને હરવાથી માત્ર ત્રીજા વ્રતનો જંગ થાય છે, એમ નથી પણ તેથી પેહેલા વ્રતનો પણ જંગ થાય છે, તેવાત જણાવે છે.

“ જંપઙ્ મમત્તિ જંપઙ્, તં તં જીવસ્સ બાહિરા પાણા ।

તિણ મિત્તંપિ અદિન્નં, દયાહુઓ તો ન ગિણહેઙ્ ॥૧૧॥”

જે સચિત્ત-અચિત્તાદિ વસ્તુને માટે પ્રાણી એમ કહે કે, ‘ આ મારી વસ્તુ છે, ’ તે વસ્તુ તે પ્રાણીના બાહરના પ્રાણરૂપ છે. એટલે પ્રાણ બાહ્ય અને આ-જ્યંતર-એમ બે પ્રકારના છે. જે શ્વાસાદિક તે આજ્યંતર પ્રાણ છે અને જે મમત્વના કારણરૂપ સુવર્ણાદિ તે બાહ્ય પ્રાણ છે. તે ભજય પ્રાણનો નાશ કરવો એ પ્રાણનો જ નાશ કર્યો કહેવાય છે. બાહ્ય પ્રાણનો નાશ પણ ઘણાં દુઃખોનું કારણ થઈ પડે છે. તે ઉપરથી દયાહુ શ્રાવક કે જેણે પેહેલા વ્રત વડે પ્રાણી વધના પચ્ચાણ કરેલ છે, તેણે એક તૃણ માત્ર પણ અદત્ત વસ્તુને ગ્રહણ કરવી ન જોઈએ. આ ગાથાનું એ રહસ્ય છે. જે પેહેલા ગૃહસ્થને અદત્ત એવા તૃણ વગેરે ગ્રહણ કરવાની આજ્ઞા મુકી છે, તે માર્ગાદિકને વિષે ધણી વગરના તૃણાદિકની અપેક્ષા છે. અહિં તેનો જે નિષેધ છે; તે ધણીવાલા પદાર્થની અપેક્ષા જાણી લેવું. બીજા એ સંચય કરેલ તૃણાદિક ગ્રહણ કરવા નહીં. તે અદત્ત કહેવાય છે. તેને ગ્રહણ કરનાર ચોર વધ, વંધનાદિ પ્રાપ્ત કરે છે, અને તેથી કુલની કીર્તિને કલંક લાગે છે; તેથી બીજા એ ગ્રહણ કરેલ તૃણાદિક અદત્તને ગૃહસ્થે ગ્રહણ કરવું નહીં.

જે વિચાર રહિત ચિત્તવાલો પુરુષ ચોરી કરીને લક્ષ્મીની ઇલા કરે છે, તેને આશ્રીને કહે છે—

“ કુલકિત્તિકલંકકરં ચોરિજ્ઞં માકરેહ કશ્યાવિ ।

ઇહ વસણં પચ્ચરકં સંદેહો અત્યલાજસસ ॥ ૧ ॥

કાઝણ ચોરવિત્તિ, જે અબુહા અહિલસંતિ સંપત્તિ ।

વિષજ્ઞસ્કણેણ જીવિયમિચ્છંતા તે વિણસ્સંતિ ॥ ૨ ॥

ચોરી કુલ્લની કીર્તિને કલ્પાંકત કરનારી છે, તેથી હે જન્મ્ય, તું કદિ-
પણ ચોરી કરીશ નહીં; કારણકે તેથી આ જન્મમાં કારાગૃહમાં નિવાસ, વધ,
બંધ અને હાથ, નાક તથા પગને કાપવા વગેરે ઘણાં દુઃખો પ્રત્યક્ષ આવી પડે
છે અને તેમાં વધી પરજીવ્યની પ્રાપ્તિનો સંદેહ છે, એટલે તે મહે અથવા ન મહે
તેવી શંકા છે. ?

જે મૂર્ખ લોકો પરજીવ્યની ચોરી કરીને સંપત્તિની ઇચ્છા કરે છે, તે
વિષનું જઘણ કરી જીવવાની ઇચ્છા કરે છે, પણ તેઓ ઉલટા વિનાશને પામે છે.

ઉપર કહેલા લક્ષણોથી વ્યતિરેક રીતે (જલ્દી રીતે) વર્તનારાઓની
પ્રશંસા કરે છે.

“તે ધન્ના સપ્પુરિસા, જેસિં મણો પાસિઝળ પરમૂઈં ।

એસા પરજૂઈ ચિય, એવં સકપ્પણં કુણઈ” ॥૧॥

“જે પુરુષો પારકી સંપત્તિને દેખી” તે સંપત્તિને લેવાથી તે વધ બંધાદિકનું
કારણ થાય છે અને તેનાથી ઉજ્જયલોકમાં પરાજવ થાય છે, ” એવો સંકલ્પ કરે
છે, તે પુરુષોને ધન્ય છે. તેઓને પુણ્યવાન સમજવા. તેઓ પર સંપત્તિને પરાજવરૂપ
જાણે એટલે તેનાથી સર્વદા દૂર રહે છે.” ?

ચોરીના ફલો કહે છે.

“વહવંધરોહ મચ્ચૂ, ચોરિજ્ઞાઝં હવંતિ ફહલોણ ।

નરય નિવાય ધણસ્કય,દારિદ્દાઈં ચ પરલોણ” ॥૧॥

“ચોરી કરવાથી વધ, બંધ, રોધ, અને મૃત્યુ આલોકમાં થાય છે અને
પરલોકમાં નરકમાં પાત, ધનનો ક્ષય અને દારિદ્ર વગેરે થાય છે.” ?

અહીં વધ એટલે લાકડી વગેરેનો પ્રહાર, બંધ એટલે દોરી, સાંકળ વગેરેનું
બંધન તથા રોહ એટલે કારાગૃહમાં વાસ અને મૃત્યુ એટલે શિરચ્છેદનાદિક જાણવું.

અદત્તાદાનના ત્યાગનું દષ્ટાંત સહિત ફલ આ પ્રમાણે છે—

“જં ઇત્થ જાણ પસંસાઈ પરજવે સુગઈમાઈ હોઈ ફલો ।

મુકે અદત્તદાણે તં જાયં નાગદત્તસ્સ” ॥૧॥

“અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરવાથી આ જવમાં દોકોનો પ્રશંસા અને પર જવમાં સુગતિ વગેરે ફલ પ્રાપ્ત થાય છે. તે અદત્તાદાનના ત્યાગથી નાગદત્તને શુદ્ધ ફલ પ્રાપ્ત થયું હતું. તે સ્વરૂપ તેની કથાથી જાણી લેવું.”

નાગદત્તની કથા.

વારાણસી નગરીમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો. તે નગરમાં ધનદત્ત નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તે શેઠને ધનશ્રી નામે એક સ્ત્રી હતી. તેણીના ઉદરથી નાગદત્ત નામે એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો. નાગદત્તને વાઙ્મયવચ્ચો સદ્ગુરુનો યોગ થઈ આવ્યો. આથી તેણે જૈન ધર્મને અંગીકાર કર્યો હતો. અનુક્રમે ગુરુનો ઉપદેશ સાંજઠી તે આ સંસાર ઉપરથી વિરક્ત થયો હતો. તેણે ગુરુ પાસેથી અદત્તાદાન વિરમણ વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું. જો કે બીજા વ્રતો પણ તેણે અંગીકાર કર્યા હતા, તથાપિ અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતમાં તે વિશેષ ચુસ્ત હતો.

એક દિવસે તે નગરના નગરશેઠની નાગવસુ નામની કન્યા જિનપૂજા કરવા માટે જિનાલયમાં જતી હતી. રસ્તામાં પેટો નાગદત્ત તેણીની દૃષ્ટિ પર્યો. તેને જોતાંજ તે વાળા તેના રૂપમાં મોહિત થઈ ગઈ. તત્કાલ તેણીએ ચિંતવ્યું કે, “ મારે આ જવમાં આ નાગદત્તજ જર્જા થાઓ. ” આ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી તે વાઙ્મા પોતાને ઘેર આવી અને તે પોતાના ચિંતિત અર્થને પિતા પાસે નિવેદન કરાવ્યો. પોતાની પુત્રીનો આવો નિશ્ચય જાણી તેણીનો પિતા નાગદત્તના પિતાને ઘેર ગયો અને તેની આગળ પોતાની કન્યાનો અજિગ્રહ જણાવ્યો. તે શેઠે તે વાત માન્ય કરી. પછી નાગદત્ત કે જે આ સાંસારિક જોગની ઇચ્છા રાખતો નથી તો પણ પિતાના આગ્રહથી તેને માન્ય કરવું પર્યું; પછી નાગદત્તની સાથે તે નગર શેઠની પુત્રી નાગવસુનું વેવીશાલ-વિવાહ કરવામાં આવ્યો. તે પછી એવું બન્યું કે તે નગરના કોટવાળે એક વચ્ચે નગર શેઠની કન્યાને જોઈ તે ઉપરથી મોહિત થઈ તેણે નગરશેઠની પાસે પોતાના માણસો મોકલો તે કન્યાની માગણા કરી. નગર શેઠે તેના માણસોને કહ્યું કે, “ કોટવાળને કહો કે, આ કન્યા ધનદત્ત શેઠના પુત્ર નાગદત્તને આપી દીધી છે. તેથી હવે બીજાને આપવા હું સમર્થ નથી. નીતિ-શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “ સકૃત્ કન્યા પ્રદીયતે ” “ કન્યા એક વારજ અપાય

डे. " शेरना आ वचनो ते माणसोए कोटवादन क्हा; तेथी कोटवादन कोपाय-
मान थइ गयो; त्याथी ते नागदत्तना डिडोनी गवेषणा करवा द्वाग्यो.

एक दिवसे राजा एक अतिचपद घोरुा उपर बेसी रयवानी फरवा
नीकटयो. दैवयोग राजाना कानमांथी कुंरुद पडी गयुं. राजा नगरमां आवतां तेने
पोताना कुंरुदनी खबर पमी एटवे तेणे पोड्वीसना माणसो घारा आखा नगरमां
ते कुंरुदनी गवेषणा करवा मांकी, पण कोइ स्थले कुंरुदनो पत्तो द्वाग्यो नहीं.

ते अवसरे नागदत्त जिनालयमां दर्शन करवा जतो हतो. तेणे मार्गमां कुंरुद पमेदुं
जायुं. पोते अदत्तादानना पचखाण करेद्वा तेथी तेणे ते कुंरुद द्वाधुं नहीं. तत्काद
ते जिनालयमां जइ प्रचुनी पूजा करी तेमनी समीपे ते कायोत्सर्ग करीने रह्यो. आ वखते
दैवयोगे पेलो कोटवादन त्यां आवी चमयो. पमेदुं कुंरुद तेना जोवामां आव्युं. ते लइ
देरासरमां गयो. त्यां नागदत्तने कायोत्सर्गे रहेलो जोयो. द्वाग आवेलो जाणी ते
घुष्ट बुष्टिए नागदत्त उपर कडंक द्वागरुवाने ते कुंरुद तेना कानमां पेहेरावी
दीधुं. अने पडी तेने गाढ बंधनथी बांधी राजानी पासे हाजर कर्यो. राजाए
तेना कानमां प्रत्यङ्ग कुंरुद जोइ ' आ चोर डे ' एवो निश्चय करी तत्काद कोप
पामी तेनो वध करवानो कोटवादन हुकम कर्यो. कोटवाल पोतानी धारणा सफल
थयेद्वी मानी खुशी थयो. पडी ते कोटवादन नागदत्तने चोरना जेवी विटंबना
कर्तो बांधी शहेरमां फेरववा दइ गयो. ज्यां नगरशेठनी पुत्री नागवसु पोतानी
हवेद्वीना गोखमां बेठी हती, ते गोख नीचे थइ नागदत्तने काढवामां आव्यो. पो-
ताना शुद्ध श्रावक जर्तारनी आवी अवस्था जोइ हृदयमां खेद पामती नागवसु
बाला श्री जिनमत्तनी दधुता निवारवाने अने पोताना जर्तारना संकटनो नाश
करवाने तत्काद बेठी थइ पोताना गृह देरासरमां आवी त्यां शासनदेवीनुं स्म-
रण करी, ' ज्यारे आ अकार्य नाश पामशे त्यारे हुं कायोत्सर्ग पारीश' एवी
मनमां धारणा करी ते बाला धर्मध्यान धरती श्री जिनप्रतिमा आगळ काउस्सग
ध्याने उज्जी रही.

अहिं कोटवादन नागदत्तने दइ स्मशान भूमिमां आव्यो. त्यां तेने शूळी
उपर चढाव्यो, तेवामां शूळी जांगी गइ. पुनः चढाव्यो, त्यारे पण पाडी जांगी.

એમ ત્રણ વાર જાંગી તોપણ નિર્દય કોટવાલે તેને પાઠો ચઢાવ્યો, તેવામાં શ્રી જૈન ધર્મના પ્રજાવથી શાસનસુરીએ કરેલી સહાય વધે તે શૂદ્ધીને ઠેકાણે એક સુંદર સિંહાસન થઈ ગયું. પછી છુટ્ટ કોટવાલે તે નાગદત્ત ઉપર સ્વપ્નના પ્રહાર કરવા માંડ્યા, તો તે પ્રહાર પુષ્પની માત્તારૂપે પરિણમ્યા. આ દેખાવ જોઈ લોકો વિસ્મય પામી ગયા. તેમણે જણે રાજાને આ ચમત્કારી વૃત્તાંત કહ્યો. તે સાંજેલી અતિ આશ્ચર્ય પામેલો રાજા તે સ્થલે આવ્યો. ત્યાં તેણે નાગદત્તને સુવર્ણના સિંહાસન ઉપર બેઠેલો વિલોક્યો. તેના અંગ ઉપર અનેક આભૂષણો રહેલા જોવામાં આવ્યા. તત્કાલ રાજા પ્રસન્ન થઈ ગયો અને નાગદત્તની આગલ પોતાનો અપરાધ સ્માવી તેને મોટા ગજેડ ઉપર બેસારી મહોત્સવ પૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. નાગદત્તને વિષે ધર્મનો પ્રજાવ જોઈ લોકો શ્રીજિનધર્મની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પેલી નાગવસુ તેવા આરંભરવાલા નાગદત્તને પોતાની હવેલીના ગોશ પાસે નીકલતો જોઈ ઘણી ખુશી થઈ અને તેણીએ ગ્રહણ કરેલા કાયોત્સર્ગને પારી દીધો.

તે વચ્ચે કોટવાલે નાગદત્તની ઉપર સ્વોદું દૂષણ આપ્યું હતું, એવો નિશ્ચય થવાથી રાજા તેની ઉપર ઘણો રોષાતુર બની ગયો. તેણે કોટવાલનું સર્વ જ્વ્ય લઈ લીધું અને તેને જાનથી મારવાની આજ્ઞા કરી. આ સમયે દયાને વિષે જેનું હૃદય તત્પર છે એવા નાગદત્તે રાજાને વિનંતિ કરી તે કોટવાલને જીવતો રચાવ્યો. તે પછી નાગદત્ત પોતાને વિષે નાગવસુ કન્યાનો તાત્ત્વિક પ્રેમ જાણી માતા પિતાએ કરેલા મહોત્સવ પૂર્વક શુજલગ્રે તેણીને પરણ્યો. તે પછી તેણીની સાથે ચિરકાલ પર્યંત સાંસારિક સુખ જોગવી અંતે સદ્ગુરુ સમીપે તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે સમ્યક્ પ્રકારે સંયમની આરાધના કરી સમાધિ પૂર્વક કાલ કરી દેવપદને પ્રાપ્ત થયો હતો.

આ પ્રમાણે ત્રીજા અદત્તાદાન વિરમણ વ્રતને વિષે નાગદત્તની કથા કહેવાય છે. તે ઉપરથી સર્વ જ્વ્ય આત્માઓએ સર્વથા અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરવો.

તે વ્રતની જાવના આ પ્રમાણે છે—

“ ઇણમવિચિંતેઅવ્વં, અદિન્નદાણાઞ્ચ નિચ્ચ વિરયાણં ।

સમતિણમણિમુત્તાણં, નમો સયા સવ્વ સાહૂણં ” ॥૧॥

“ જેઓ અદત્તાદાનથી નિત્ય વિરામ્યા છે અને જેઓ તૃણ અને મણિ-મોતીને તજી દેનારા છે એવા સર્વ સાધુઓને સદા નમસ્કાર છે. ” ?

ચોથું સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત.

હવે ચોથું સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત કહે છે. સ્થૂલ એવું મૈથુન ઇટલે સ્થૂલપણે કામસેવન, તેનાથી વિરામ પામવું, તે ચોથું સ્થૂલ મૈથુન વિરમણ વ્રત કહેવાય છે. અર્થાત્ પરસ્ત્રી વગેરેનો ત્યાગ કરવા રૂપ તે વ્રત છે. તે આ પ્રમાણે—

“ ઓરાલિય વેઝવિય, પરદારાસેવણં પમુત્તૂણં ।

ગેહિવણ ચઝત્થે, સદારતુટ્ઠિં પવજિજ્ઞા ” ॥ ૧ ॥

“ ઔદારિક અને વૈક્રિય પરસ્ત્રીનું સેવન મુકીને ગૃહસ્થ ચોથા વ્રતને વિષે સ્વદાર સંતોષના વ્રતને ગ્રહણ કરે છે. ” ?

અહિં ઔદારિક અને વૈક્રિય એવી પરની-પોતાનાથી જુદાની અર્થાત્ મનુષ્ય, તિર્યચ અને દેવતાની-મનુષ્યની પરણેલી, અથવા ગ્રહણ કરેલી-રાખેલી વગેરે સ્ત્રીઓ તથા તિર્યચણી અને દેવીઓ, તેમનું સેવન, તેનો ત્યાગ કરી ગૃહસ્થ ચોથા વ્રતને વિષે સ્વદાર સંતોષ અંગીકાર કરે ઇટલે પરસ્ત્રી તથા વેશ્યાને વર્જી પોતાની સ્ત્રીમાં સંતુષ્ટ થઈ રહે.

અહિં પ્રશ્ન કરે છે કે, શ્રાવકોને વૈરાદિ દોષને ઉત્પન્ન થવાને લીધે પરદારાનો સંસર્ગ કરવો યુક્ત નથી; એ તો ઠીક, પણ જે બીજી સ્ત્રીઓ નદીના જલની પેઠે સર્વને સાધારણ હોય છે, તેમનો ઉપજોગ કરવામાં શો દોષ છે ? ” તેના ઉત્તરમાં ગુરુ કહે છે--“ એમ ન કહો. કારણ કે, તેવી સ્ત્રીનો ઉપજોગ પણ સર્વ દુરાચારોની શિક્ષાનું મૂલ્ય હોવાથી આલોક તથા પરલોકમાં મહા દુઃખનો હેતુ છે, તેથી તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો યુક્ત છે. કહું છે કે,—

“ જંપંતિ મહુર વયણં, વયણં દંસંતિ ચંદમિવ સોમં ।

તદ્દિવિ ન વિસસિયવ્વં, નેહ વિમુક્કાણવેસાણં ” ॥ ૧ ॥

“ વેશ્યા સ્ત્રી સુલક્ષણા સ્ત્રીનાં જેવાં સાકર સાથે મળેલા દૂધની સમાન મધુર વચન બોલે છે. ચંદ્રમા જેવું સૌમ્ય વદન દેખાતું છે, તોપણ એ સ્નેહહીન વેશ્યાઓનો વિશ્વાસ કરવો નહીં. ” ?

“ મા જાણહ જહ મઝઞ્ઞં, વેસાહિઅઞ્ઞં સમમણ્ણવાવં ।

સેવાલ્લબદ્ધપત્થર, સરિસં પન્નિણેણ જાણિહસિં ” ॥ ૧ ॥

“ હે જીવ, તું વેડયાના હૃદયના મધુર આલાપને કોમલ ન જાણ, પણ સેવાલ્લથી બાંધેલા પત્થરના જેવું કઠોર જાણ. ” ?

તે વેડયાઓના અનાસેવનને દૃષ્ટાંત પૂર્વક દેશ્વાને ઢે—

“ તહ અમ્મા પિઝ મરણં, સોડણં ડુણ્હં રાયપુત્તાણં ।

મણસાવિ ન માણિજ્ઞા, હુરહિણિં વેસાડ વેસાઓ” ॥૧॥

“ બે રાજપુત્રોએ પોતાના માતા પિતાના મરણને સાંજલીને મનમાં પણ વેડયાને હુણ્ અધ્યવસાયવાદી માની નહીં. ” ?

આ ગાથાનો આશય એવો ઢે કે, કોઈ બે રાજપુત્રોએ પોતાના માતા પિતાના મરણના ખબર સાંજલ્યા તોપણ તેમણે વેડયાને ટરાવ જાણી નહીં. ઉપલક્ષણથી પોતાની સ્તુતિનિંદા અને હુઃખની પ્રાપ્તિ સાંજલીને વેડયાના હુણ્ અધ્યવસાય માટે તેમના મનમાં કોઈ પણ આવ્યું નહીં. જ્યારે મનમાં પણ કોઈ ન થયું તો પછી વચન અને કાયાની વાત શી કરવી ? તે બંને રાજપુત્રોનો વૃત્તાંત શાંતિનાથચરિત્રમાં આપેલ ઢે.

બે રાજપુત્રોનો વૃત્તાંત.

આ જરતક્ષેત્રને વિષે રત્નપુર નામે એક નગર ઢે. તે નગરમાં સોલ્લમાં તીર્થંકરનો જીવ હોવાથી મહા પ્રજાવિક શ્રીષેણ નામે રાજા હતો. તે અતિ અદ્ભૂત સૌજાગ્ય અને જાગ્યથી વિભૂષિત હતો. તેને અજિનંદિતા અને નંદિતા નામે બે સ્ત્રીઓ હતી. તે બંને રાણીઓને બે કુમારો થયા હતા, તે બંને કુમારોને ઉપાધ્યાય સમીપે જાણાવ્યા હતા, પરંતુ ચિત્તના હુર્નિવાર્યપણાને લાગે અને કામદેવના હુર્જયપણાને લાગે તે બંને કુમારો ગુરુના શિક્ષણને નીરસ માની, પોતાની પ્રસિદ્ધિની અવગણના કરી અને લાજ્ઞાના સમુદ્ધનું ઉદ્ભવન કરી તે નગરમાં રહેનારી અને રૂપથી દેવાંગનાને પણ જિતનારી એક અનંગસેના નામની ગણિકાને વિષે રક્ત થયા. આ વાતની જાણ થતાં તેના પિતાએ તે બંને કુમારોને એકાંતે બોલાવી આ પ્રમાણે શીખાવણ આપી. “ હે કુમારો, તમે આ યૌવનવયમાં શું આચરણ કરો છો ?

आना जेवुं महत्ताना जंगतुं बीजुं कोइ कारण नथी, के जेथी पोतानी विवाहित प्रेमवती कुक्षीन स्त्रीओनो त्याग करी स्वार्थी अने निःस्नेह एवी वेइयाने विषे तमे प्रीति बांधो डो. ” इत्यादि पिताए तेमने शीखामण आपी तोपण तेमना मनमां तेनी कांइ पण असर थइ नहीं. तेओ उलटा चाबुकना प्रहारने नहीं गण-नारा अश्वनी पेठे तोफानी अने बंधनस्थान जेणे तोनी नांख्युं ठे एवा मदोन्मत्त हाथीनी पेठे स्वेच्छाथी वेइयानी साथे विशेष विद्यास करवा द्याग्या. एक वार एवुं बन्धुं के, ते बंने एक वेइया रूप वस्तुना अजिद्वारापी होवाथी तेमनामां परस्पर छेपे उत्पन्न थइ आव्यो. तेओ कटीवच्छ थइ हाथमां खऊ दइ जाणे बैरी होय तेम निर्द्वज्जपणे कदह करवा द्याग्या. आ खबर राजाना जाणवामां आव्याथी तेना हृदयमां घणो परिताप थइ आव्यो. तेणे तेमने सुधारवा माटे घणा उपायो कर्था पण तेओ जरा पण सुधर्या नहीं. जाणे असाध्य व्याधिण ग्रस्त थया होय अथवा कोइ प्रबल पिशाचे उल्या होय, तेम बनी गयेला ते कुमारोने माटे सुधारवाना उपायनी अशक्यता जाणी आखरे ते राजाए पोतानी बै राणीओ साथे काद-कूट जेर खावुं अने तेथी तेओ त्रणे मरणने शरण थइ गया. ते बंने कुमारो पर-स्पर युद्ध करतां अने लोकोमां निंदाता महा दुःखना जाजन थया होता. आ उपरथी जव्य जीवोए वेइयातुं व्यसन के जे दुःखे त्यजी शकाय तेवुं ठे, तेम जाणी ते करवुं नहीं. उत्तम श्रावके परस्त्रीने विषे कायनो संसर्ग न करवो जोइए. तेणे तो सदा स्वदार संतोषना व्रतमां रहेवुं जोइए, जो एम करवामां न आवे तो कामांधपणानी प्राप्ति थाय ठे अने ते कामांधपणुं श्रावकने अनुचित ठे. तेने माटे कहे ठे के,—

“ कामं कामंधेणं, न सावएण कयावि होयव्वं ।

देह धण धम्मस्कयकारिणीहि कामंमि अइगिच्छी” ॥१॥

“ काम--विषयना अजिद्वाराथी अंधनी जेम जेनी विवेकरूपी दृष्टि नाश पामी ठे, ते कामांध कहेवाय ठे. उत्तम श्रावके तेवा कामांध थवुं न जोइए. कामांधपणाथी कामने विषे दोलुपताने दइने धर्म, देह अने धननो क्षय थाय ठे. ” १

आ प्रमाणे कामांधपणामां दोषोने जाणी गृहस्थे पोतानी स्त्रीमां पण अत्यंत आसक्ति न राखवी. आ शीद्वलुं स्वरूप पुरुषोने आश्रीने कहेलुं ठे,

હવે સ્ત્રીઓને આશ્રીને કહે છે—

“ જહ નારીઓ નરાણાં, તહ તાણ નરાવિ પાસજૂયાઝ ।

તમ્હા નારીઓ વિદુ, પરપુરિસપસંગ મુજ્જંતિ ” ॥ ૧ ॥

“ આ લોકમાં સંયમ રૂપ વાહાગમાં વિચરતા પુરુષરૂપી મૃગોને સ્ત્રીઓ તેમની સદ્ગતિમાં જવામાં વિઘ્નરૂપ, પાશરૂપ થાય છે—તેવી રીતે સ્ત્રીઓને પુરુષો પાશરૂપ થાય છે. કામદેવ ઝંજય અંશે અવલંબીને રહેલ છે, ઇટલે સ્ત્રી તથા પુરુષ બંનેમાં બ્યાપીને રહેલ છે, તેથી શીલના અજિલાથી પુરુષો પરસ્ત્રીના સંગને વર્જે છે. ” ?

એવી રીતે સ્ત્રીઓ પણ પોતાના પતિ શિવાય અન્ય પુરુષોની સાથે પ્રસંગ, ગુપ્ત વાર્તાલાપ, છાંતે વાસ, મુખદર્શન અને મનમન આલાપ વગેરે કામોદીપક પરિચયનો પરહરે છે. બ્રહ્મવ્રતનો આદર કરતી સ્ત્રીઓ—પોતાના જીવનને વર્જીને સામાન્ય રીતે બીજા પુરુષ માત્રનો ત્યાગ કરવો.

હવે કુશીલ અને હુઃશીલનો અંતર વે ગાથાથી કહે છે—

“ તે સુર ગિરિણોવિ ગુરુ, જેસિં સીલેણ નિમ્મલાબુદ્ધી ।

ગયસીલગુણે પુણ મુણ, મણુણ તણુણ તિણાઓવિ ॥૧॥

વગ્ધાણ્યા જયાદુ, હુદાવિજિઆ ન સીલવંતાણં ।

નિય છાયંપિ નિરરિકય, સાસંકા હુંતિ ગયસીલા” ॥ ૨ ॥

“ જેમની બુદ્ધિ શીલગુણે કરીને નિર્મલ છે, તે પુરુષો મેરુપર્વતથી પણ મોટા છે; કેમકે, મેરુપર્વતનું લક્ષ્ય યોજનનું પ્રમાણ છે અને તે પુરુષોના યશનું ત્રણ જીવનને વિષે વ્યાપકપણું છે અને જે પુરુષો શીલગુણે રહિત છે, તેઓ તૃણથી પણ લઘુ છે. તૃણ લઘુ હોવાથી તેને વાયુ લઈ જાય છે અને તેથી તે પર્વત પાષાણ વગેરેમાં સ્થાવરના પામતું રહે છે અને કુશીલ પુરુષ ઘણાં સંચિત કરેલા હુકૃતવર્મે ખેરાયેલો સતો આ ત્રણ જીવનને વિષે જન્મતો કોઈ ઠેકાણે પણ સ્થિરતા પામતો નથી; તેથી કુશીલ પુરુષ તૃણથી પણ લઘુ છે. જે શીલવંત પુરુષો છે, તેમને વાયુ આદિ શબ્દથી સર્પ, અગ્નિ, પિશાચ વગેરે હુષ્ટ જીવો જયના હેતુ થતા નથી; અર્થાત્ જયના કરનારા થતા નથી, અને કુશીલ પુરુષો છે, તેઓ—

“ સર્વત્ર શુચયો ધીરાઃ સ્વકર્મ વદ્વગર્વિતાઃ ।

કુકર્મનિરતાત્માનઃ પાપાઃ સર્વત્ર શંકિતાઃ ” ॥ ૧ ॥

“ જે ધીરપુરુષો છે, તેઓ સર્વત્ર પવિત્ર અને પોતાના સત્કર્મના વદ્વથી ગર્વ ધરનારા હોય છે અને પાપી પુરુષો તો કુકર્મને વિષે સદાં તત્પર રહી સર્વત્ર શંકાવાદા હોય છે. ” ?

શીલવાળા પુરુષોને કોઈ ઠેકાણેથી જય ઉત્તમ થતો નથી. તેને માટે આ પ્રમાણે લાક્ષણિક છે—

“ જલ્પણો વિ જલ્પં જલ્પહિવિગોપયં વિસહરાવિરજ્જૂઓ ।

સીલ્પજુઅણં મત્તા, કરિણો હરિણોવમાહુંતિ ” ॥ ૧ ॥

“ શીલવાળા પુરુષોની આગળ અગ્નિ જલ્પ થઈ જાય છે, સમુદ્ર સ્વાલો-ચીયું થઈ જાય છે, સર્પ દોરડું થઈ જાય છે અને મદોમત હાથી હરિણના જેવો થઈ જાય છે. ” ?

एवी રીતે શીલના પ્રજાવથી સર્વ કષ્ટોનો નાશ થાય, એમ કહ્યું. હવે શી-લના પ્રજાવથી મનોચાંડિત દ્વાજ થવાનું કહે છે.

“ વિત્થરજ્જસંવહુજ્જ વત્તંચ વિલત્તંતિ વિવિદ્ધ રિદ્ધીઓ ।

સેવંતિ સુરા સિદ્ધાંતિ મંતવિજ્ઞા ય સીલેણ ” ॥ ૧ ॥

“ શીલ પાલવાથી યજ્ઞ વિસ્તાર પામે છે. વદ્વ વધે છે, અનેક પ્રકારની કષ્ટિઓનો વિલાસ થાય છે, દેવતાઓ સેવા કરે છે અને મંત્ર તથા વિદ્યા સિદ્ધ થાય છે. ” ?

શીલ સર્વ વીજા અલંકારો કરતાં વિશેષ અલંકાર રૂપ છે, તે દર્શાવે છે.

“ કિંમંરુણે હિ કજ્જં, જહ્ સીલેણ અત્તંકિઓ દેહો ।

કિં મંડણે હિ કજ્જં, જહ્ સીલે હુજ્જ સંદેહો ” ॥ ૧ ॥

“ શીલરૂપ આચૂષણથી દેહ અલંકૃત હોય તો પછી વીજા આભૂષણનું શું કામ છે ? અને જો શીલરૂપી આચૂષણ ન હોય તો પછી વીજા આચૂષણ શા

કામના છે ? ” ?

આહિં શિષ્ય શંકા કરે છે કે, પુરુષોને તો હૃદયનું દટતાપણું હોવાથી શીલ હોઈ શકે પરંતુ સ્ત્રી જાતિનાં હૃદય તુચ્છ અને ચપલ હોવાથી તેમજ તેમનામાં પુરુષોને આધીન રહેવાપણું હોવાથી તેઓને શીલ શી રીતે રહી શકે ?” આ શંકાના સમાધાનમાં ગુરુ કહે છે કે, એવી શંકા કરવી અયુક્ત છે. કારણ કે, સર્વ સ્ત્રીઓ એક સ્વજાવવાળી હોતી નથી. સ્ત્રીઓમાં પણ ઘણી સ્ત્રીઓ સુશીલ ધર્મના અનુષ્ઠાનથી અને શાસ્ત્રના શ્રવણ કરવાથી શોજનિક હોય છે. તેને માટે કહું છે કે,

“ નારિઓ વિ અણેગા સીલગુણેણં જયમ્મિ વિસ્કાયા ।

જાસિં ચરિત્તસવણે મુણિણો વિમણેચમક્કંતિ” ॥ ૧ ॥

“ સુજઙ્ઘા, સીતા, ડ્રૌપદી આદિ અનેક સ્ત્રીઓ શીલગુણ વરુ આ જગત્માં વિખ્યાત થયેલી છે. તેઓનાં ચરિત્રો સાંજલી મુનિઓ પણ પોતાના મનમાં ચમત્કાર પામી જાય છે. ” ?

તે વિષે આ પ્રમાણે કહું છે—

“ અજ્ઞાઓ વંજિ સુંદરી, રાઈ મઈ ચંદાણા પમુસ્કાઓ ।

કાલ્લત્તણ વિ જાઓ, તાઓ વિ નમામિ જાવેણ ” ॥ ૧ ॥

“ આર્યા બ્રાહ્મી, સુંદરી, રાજિમતી, અને ચંદન બાદા, પ્રમુખ સતીઓ ત્રણ કાલને વિષે પણ શીલગુણથી ચલિત થઈ નથી, તે સતીઓને હું જાવથી નમું હું. ” ?

આ જિનશાસનને વિષે જો કે ધર્મ પુરુષથી ઉત્પન્ન થયેલો છે અને મોટા મોટા ગ્રંથોના કર્તાઓ પણ પુરુષોજ હોય છે, તેથી પુરુષ જાતિનું પ્રધાનપણું છે. પરંતુ જે કાયર પુરુષો છે, તેમને સ્ત્રીઓ પાશરૂપ છે, એવા વ્યવહાર નયનું અવલંબન કરીને પ્રાયઃ ઉત્કૃષ્ટ મુનિઓએ સ્ત્રીની નિંદા કરેલી છે. તેને માટે કહું છે કે,

“ સોઅસરી હુરિયદરી, કવરુકુંમિ મહિલિઆ કિલ્લેસકરી ।

વહર વિરોઅણ અરણી, હુસ્કવળી સુખ પહિવસ્કા ” ॥ ૧ ॥

“ સ્ત્રી શોકની સરિતા છે, પાપની ગુફા છે, કપટની કુંડી છે, ક્લેશની કરનારી છે, વૈર વિરોધ કરનારી છે, દુઃખની સ્થાણ છે અને સુખની પ્રતિષ્ઠા છે.”

તથાપિ નિશ્ચય નયથી વિચાર કરતાં પુરુષપણું અને સ્ત્રીપણું-બંને સ્તુતિ કે નિંદાના હેતુ નથી. કેમકે સુશીલતા અને દુઃશીલતાનું પુરુષપણું અને સ્ત્રીપણું કારણજૂત છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ ઇત્થિં વા પુરિસંવા નિસ્સંકં નમ સુસીલ ગુણપુટ્ટં ।

ઇત્થિં વા પુરિસં વા ચયસુ લહુ સીલ પક્કટ્ટં ” ॥ ૧ ॥

“ સ્ત્રી અથવા પુરુષ ગમે તે હોય, પણ શીલગુણ જેનામાં સ્પષ્ટ હોય, તેને નમસ્કાર થાઓ. અને સ્ત્રી અથવા પુરુષ ગમે તે હોય પણ જો તે શીલગુણથી ભ્રષ્ટ હોય તો તેનો ત્યાગ થાઓ. ” ?

દુઃશીલતાનું ફલ શું છે ? તે કહે છે—

“ પંડુત્તં પંડત્તં, દોહગ્ગા મરૂવયાય અવલ્લત્તં ।

હુસ્સીલ્લયા લયાણ, ઇણમો કુસુમં ફલ્લં નરઘો ” ॥ ૧ ॥

“ પાંશુરોગ-કોદ, નપુંસકપણું, દુર્જાગ્ય, કુરૂપ, અદ્વપ્રાયાયુષ્ય, અને નિર્વલ્લતા એ દુઃશીલતા રૂપ લ્લતાના પુષ્પો છે, અને નરક તેનું ફલ છે. ” ?

સુશીલતાનું ફલ શું છે ? તે કહે છે—

“ આરોગ્ગં સોહગ્ગં, સંઘયણં રૂવ માનવલ્લ મલ્લં ।

અન્નં પિ કિં અદિજ્જં, સીલલ્લવય કપ્પરુક્કસ્સ ” ॥ ૧ ॥

“ શીલ વ્રત રૂપી કલ્પવૃક્ષ, આરોગ્ય, સૌજાગ્ય, સંઘયણ, રૂપ, આયુષ્ય, અને અતુલ વલ્લ આપે છે. તેનાથી બીજું અર્થ શું છે ? અર્થાત્ સર્વ આપે છે.” ?

હવે શીલવ્રતનું દૃષ્ટાંતથી વર્ણન કરે છે—

“ ચાલણી જલ્લેણ ચંપા, જીણ ઉગ્ધાહિત્તં કવામતિત્તં ।

કસ્સ ન હરેહ ચિન્નં, તીણ ચરિત્તં સુજ્જહાણ ” ॥ ૧ ॥

“ જેણી ચાલણી વડે જલ્લ કાઢીને ચંપાનગરીના ત્રણ દરવાજા ડગાડ્યા

હતા, તે સુજ્ઞા સતાનું ચરિત્ર કોના ચિત્તને ન હરે ? ” ?

સુજ્ઞાનું ચરિત્ર.

વસંતપુર નગરમાં જિનદાસ નામે એક શ્રાવક રહેતો હતો. તેને અત્યંત શીલગુણવાદી જિનમતી નામે સ્ત્રી હતી. તેણે સુજ્ઞા નામે એક પુત્રી થઈ હતી. સુજ્ઞા વાલ્મીકી સમ્બન્ધ ધર્મને ધારણ કરનારી શ્રાવિકા થઈ હતી. તે વાદ્યા ઘણીજ સ્વરૂપવતી હતી. આવી બધા મિથ્યાત્વી વર્ણવેના પુત્રોએ તેણીના રૂપમાં મોહિત થઈ શ્રાવક જિનદાસ પાસે તેણીનો માગ કરવા માંડો. તોપણ જેમ કાગડો ક્ષીરનું જોજન ન પ્રસન્ન કરે, તેમ મિથ્યાત્વીપણને દ્વંડને તેઓ તેણીને જિનદાસ પાસેથી પ્રાપ્ત કરી શક્યા નહીં.

એક વખતે બુદ્ધિદાસ નામનો એક બૌદ્ધ ધર્મી વણિક પુત્ર ચંપાનગરી-માંથી વેપાર કરવાને વસંતપુરમાં રહેલા આવ્યો. તે કોઈ વ્યાપારને પ્રસંગે જિનદાસને ઘેર આવતાં સૌંદર્યવતી સુજ્ઞા તેના જોવામાં આવી. તત્કાલ મોહ પામી તેણે જિનદાસની પાસે પાણિગ્રહણ કરવા માટે સુજ્ઞાની માગણી કરી. જિનદાસે તેને મિથ્યાત્વીપણના કારણથી આપવાની ના કહી. બુદ્ધિદાસ પછી તે કન્યા મેલવવાના ફરાદાથી કપટી શ્રાવક થઈ કોઈ વિચક્ષણ જૈન મુનિની સેવા કરવા લાગ્યો. તે અલ્પ સમયમાં તે મુનિ પાસેથી શ્રાવકના આચાર શીખી ગયો અને સાચા શ્રાવક જેવો બની ગયો. તેનામાં શ્રદ્ધા ન હતી, પણ તે નિરંતર દેવપૂજા, સાધુ સેવા અને આવશ્યકાદિ ધર્મ કૃત્યો કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે તેને જિનદાસની સાથે મૈત્રી થઈ, અને પરિચય વધતો ગયો. આશ્ચર્યે બુદ્ધિદાસને શુદ્ધ શ્રાવક જાણી જિનદાસે પોતાની પુત્રી સુજ્ઞા તેની સાથે પરણાવી. કપટી બુદ્ધિદાસ સુજ્ઞાની સાથે વિષયજોગ જોગવવા લાગ્યો અને સુખે કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક વખતે જેણે વ્યાપારમાં ઘણું ધન્ય ઉપાર્જન કર્યું છે, એવા બુદ્ધિદાસે પોતાના દેશમાં જવા માટે પોતાના સસરા જિનદાસની રજા માગી. તે વખતે જિનદાસે કહ્યું, “ વત્સ, તમે સ્વદેશમાં જવાની ઇચ્છા રાખો છો, તે ઠીક છે; પરંતુ તમારા માતા પિતા વિપરીત ધર્મવાદી છે તે પાપા જેમ ધોરુને ન સહન કરી શકે, તેમ મારી શ્રાવિકા પુત્રી સુજ્ઞાને તેઓ કેવ સહન કરી શકશે ? ” બુદ્ધિદાસે કહ્યું, “ જહ, તમે તે વિષેની ચિંતા રાખશો નહીં. હું તેમને જુદા ઘરમાં

राखीश; परंतु मने स्वदेश जवानी आझा आपो. ” पत्नी ससराए कहुं, “ त्यारे खुशीथी जाओ. मार्गमां तमारुं कव्याण थाओ. ” ससरानी आझा यतां बुद्धि-दास पोतानी स्त्री सुजडा साथे रथमां बेसी मार्गे चाल्यो अने अनुक्रमे ते चंपा-नगरी आवी पोहोंच्यो. पोतानी स्त्री सुजडाने जुदा वासगृहमां राखी पोते माता पिताने घेर गयो, अने तेमने आनंदर्थी मव्यो. तेणे पोतानो सर्व वृत्तांत माता पिताने जणाव्यो. पत्नी पोताना कार्यमां तत्पर थइ पोताने घेर रहेवा द्वाग्यो.

सुजडा जुदा घरमां रही निष्कण्ट वृत्ति वने अरिहंत प्रज्ञानो धर्म सेवती हती; परंतु तेणीनी सासू अने नणंद तेणीनां डिछो जोयां करती हती. एक वखते एवं बन्धुं के, कोइ जैन मुनि जिज्ञाने माटे सुजडाना वासगृहमां आवी चाढ्या गया. ते जोइ ते बुद्धिदासने तेनी माता अने बहेने कहुं के, “जाइ, तारी बहु कोइ जैन मुनिनी साथे रमे ठे. ” बुद्धिदास बोव्यो, “ तमारे एवी जुठी वात कहेवी नहीं; कारण के, मारी स्त्री कुट्टीन, जैन धर्ममां रक्त अने सती ठे. ते कदि पण कुशीझा थायज नहीं. तमे धर्मनी इर्ष्याथी आवो मिथ्या आरोप चढावी कहो ठो. तमारे आवुं अघटित न बोखवुं जोइए. ” बुद्धिदासनां आवां वचनो सांजली ते सुजडानी सासू अने नणंद ते सुजडाना विशेष डिछो जोवा द्वाग्या.

एक वखते कोइ जैन मुनि सुजडाने घेर जिज्ञा देवाने आव्या. तेज वखते पवनधमे तेमना नेत्रमां लुभतुं तरणुं परुथुं. ते साधुमां जिनकवपीपणुं हतुं, एटझे तेओ शरीर संस्कारथी विमुख हता. आथी तेमणे ते तरणानि नेत्रमाथी दूर कर्युं नहीं. आ ममये सुजडा जिज्ञा आपवा आवी. ते वखते तेणीना जो-वामां आव्युं के मुनिना नेत्रमां आंक पीरु थाय ठे. आथी तेणीए चाढाकीथी जिज्ञाना अग्र जागयी ते सुजडा नेत्रमांयी तरणुं दहरी द्योथुं. तेम करतां ते-णीना कपाळमां करेलुं कुंकुमां तिलक ते मुनिना द्वादाट उपर चोटी गथुं. मुनि जिज्ञा दइ तेणीना घरमांयी घुंरि नीकव्या, ते वखते डिछ जोनारी तेणीनी सासूए पोताना पुत्रने बोलावी ते मुनिना ललाटनुं तिलक प्रत्यक्ष बताव्युं. तेवी निशानी जोइ बुद्धिदासे पोतानी मातानुं वचन कबुल कर्युं अने सुजडाना शील विषे तेने शंका उत्पन्न थइ. त्यारथी बुद्धिदास सुजडानी उपर विरक्त थइ गयो.

सती सुजडा पोताना पतिने पोतानी उपर निःस्नेह जाणी मनमां विचार करवा द्वागी. “ अहा ! मारी उपर वृथा दोषारोप थयो. वढी मारा निमित्ते

श्री जिनशासनने पण आ अपवाद लाग्यो, माटे हवे मारुं जीवितनकामुंठे. जोवि-
तनो त्याग करीने पण हुं आ मझिनता दूर करुं तो ठीक. ” आबुं विचारी सती
सुजझाए आ प्रमाणे अजिग्रह धारण कर्यो. “ ज्यां सुधी आ मारा अपवादनी
मझिनता दूर न थाय, त्यां सुधी हुं कायोत्सर्गने पाराश नहीं. ” आबो अजिग्रह
दइ तेणीए जिन पूजा करी अने शासनसुरीनी मनमां धारणा करी. संध्याकाळे
घरना एक खूणामां कायोत्सर्ग करीने रहीं. तेणाना सम्यक् ध्यानथी आकर्षाएली
शासन देवीए प्रगट थइ सुभझाने करुं,—“हे वत्से, हुं तारा बोलाववाथी आवी
हुं, माटे जे कार्य होय ते कहे. ते वखते सुजझादेवी ते देवीना वाक्य सांजळी
कायोत्सर्ग पारी सहर्षा थइ देवीने नमन करी बोली—“ हे देवी, मारा निमित्ते
शासनने लागेहुं कलंक दूर करो.” देवी बोल्या—“ वत्से, तुं खेद करीश नहीं.
तारुं कलंक दूर करवा माटे अने श्री जिनशासननी प्रभावना वधारवा माटे
प्रातःकाळे सर्व शुभ यशे. तुं निश्चित थइ शयन करी जा. ” आ प्रमाणे कही
देवी अदृश्य थइ गया. ते पढी सुजझा निश्चित थइ सुइ गइ. प्रातःकाळे ते
जाग्रत थइ देव पूजा, गुरु पूजा वगैरे आवश्यक करी परवारी.

आ समये नगरना दरवाजा के जे रात्रे बंध करेला, ते ऊघमी शक्या
नहीं. राजाना माणसोए घलुं कर्युं, पण कोइ रीते दरवाजाना कमामो ऊघमता
न हता. आथी नगरना लोको मुंजाइ गया. तेमनां ढोरो पशुओ कुधा अने
तृषाथी आकुल व्याकुल थवा लाग्या. पोतानी प्रजाने माथे आबुं जारे दुःख
थतुं जोइ राजा हृदयमां आकुल—व्याकुल बनी गयो. राजाए, विचार्युं के, आ कार्य
कोइ देव तरफथी थयेहुं होवुं जोइए, आबुं विचारी राजा पोते पवित्र थइ धूप
दीप करी अंजलि जोमी आ प्रमाणे बोदयो—“ हे देवदानवो, सांजळो.
तमारा मांथी जे कोइ मारी ऊपर कोपायमान थया होय तो तमे आ मारा धूप
दीपथी प्रसन्न थाओ. ” राजाना आ शब्दार्थी तत्काळ आ प्रमाणे आकाश
वाणी प्रगट थइ.—

“ जत्रमुद्धृत्य चान्निन्याः कूपतस्तंतुबद्धया ।

काचिन्महासती पुर्याः कपाटांश्चलुकैस्त्रिभिः ॥ १ ॥

आच्छोटयति चेच्छीघ्रमुद्धटंतेऽखिला अपि ।

કપાટા દ્વાર દેશસ્થા, નોચેન્નૈવ કદાચન ॥ ૨ ॥

યુગ્મમ્ ।

“જો કોઈ સતી સ્ત્રી કાચા સૂત્રના તંતુ વડે ચાદ્વણીને બાંધી, તે વડે કુવામાંથી જલ લઈ આ નગરીના દરવાજાને ત્રણ અંજલિ ઢાંટે તો તે નગર દ્વારના કમારો ભયરો જશે. તે શિવાય કદિ પણ ભયરશે નહીં. ” ૧, ૨

આ પ્રમાણે આકાશવાણી સાંજલી રાજાએ સતી સ્ત્રીઓને આજ્ઞા કરી એટલે નગરની કૃત્રિયાણીઓ, બ્રાહ્મણીઓ અને વણિક્ સ્ત્રીઓ કુવાને કાંઠે આવી ચાદ્વણી વડે જલ નરવા લાગી, પરંતુ કાચા સૂત્રના તંતુઓ તુટી જવા લાગ્યા. કેટલીએક ચાદ્વણીઓ કુવામાં પડી. કોઈનાથી તે કામ થઈ શક્યું નહીં. બધીઓ વિલસી થઈ પાઠી ચાલી ગઈ. અને હૃદયમાં અત્યંત શ્વેદ પામવા લાગી.

આ વચ્ચે વિનયવતી સુજઞા પોતાની સાસુ પાસે આવી અને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“હે માતા, જો તમારી આજ્ઞા હોય તો હું કુવામાંથી ચાદ્વણી વડે જલ કાઢી આ નગરના દરવાજા ભયરવાની ઇચ્છા રાખું બું. ” સાસુએ ઝંચે સ્વરે કહ્યું, “અરે જૈન મુનિને સેવનારી, તારાથી એ કાર્ય બનશે નહીં. તારું સતીપણું હું સારી રીતે જાણું બું. ” હવે વીજા લોકોને જણાવવાનું શું કારણ છે? મેં એકલીએ જાણ્યું, એટલું વસ છે. ” નગરની બધી સ્ત્રીઓ જે દરવાજાને ભયરવા સમર્થ થઈ નથી, તો હવે તું શી રીતે થઈશ ” ? સુજઞા બોલી—“માતા, તમે કહો ઠો, તે યુક્ત છે, પણ હું પંચની સાક્ષીએ મારા સતીપણાની પરીક્ષા કરી શકોશ. તમારે આ કાર્યમાં મને અટકાવવી નહીં. ” આટલું કહી તે સતી સુખઞા, તેણીની સાસુ અને નાંદ હાસ્ય કરતી હતી, તે ઊતાં તત્કાલ સ્નાન કરવા ગઈ. સ્નાન કરી દેવગુરુને નમન કરી તે કુવાને કાંઠે આવી. ત્યાં નવકાર મંત્ર પૂર્વક શાસન દેવીનું સ્મરણ કરી સૂર્ય સન્નિધિ ઝૂકી રહી આ પ્રમાણે બોલી—“જો હું જૈન ધર્મ અને શીલ્પ રૂપ અલંકારને ધરનારી હોઉં તો આ કાચે તાંતણે બાંધેલી ચાદ્વણી વડે કુવામાંથી પાણી નીકળજો. ” આ પ્રમાણે કહી તે સતીએ કાચા તંતુઓથી બાંધેલી ચાલણી કુવામાં નાંચી અને તત્કાલ તેણીએ ચાદ્વણીને જલ સાથે બાહર કાઢી. આ શીલ્પનો પ્રજાવ પ્રત્યક્ષ જોઈ રાજા વગેરે સર્વે સાનં-

દાશ્વર્ય થઈ ગયા. રાજા પોતાના પરિવાર સાથે તે સતીની આગલ આઘ્યો અને આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ હે પતિવ્રતા, હે સતી. આપ કૃપા કરી આ નગરના દરવાજા ઝ્યાનો અને લોકોના સંકટને દૂર કરો.” પછી સતી સુન્દરા નગર જનાથી વીંટાણી, વિકસ્વા નેત્ર તથા મુલ્લવાણી અને વિરુદાવલી વોલ્લનારાઓ જેની આગલ જય જય શબ્દ કરી રહ્યા હે, એમ થઈ વધુ નગરના દક્ષિણ દરવાજે આવી. ત્યાં નવકાર મંત્ર બોલી તેણીએ જલ્લની ત્રણ અંજલિઓ તે દરવાજા ઉપર છાંટી, છટ્ઠે જેમ જાંગુલિ મંત્રના જાપ વડે સર્વના વિષયો આર્તિ એવા નેત્રો ડઘમી જાય તેમ નગરના દરવાજા ડઘમી ગયા. તે વચ્ચે આકાશ માર્ગે ડુંડુ-જિનો નાદ થયો અને દેવતાઓએ જૈન ધર્મને આશ્રી જયધ્વનિ કર્યો. આથી નગરના લોકો ઘણાંજ આશ્ચર્ય સાથે હર્ષિત થઈ ગયા. તે પછી સતી સુન્દરાએ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાના દરવાજાઓ તેથી રીતે ઝઘાડ્યા. પછી સુન્દરાએ કહ્યું કે, મેં શ્રી જૈન ધર્મના પસાયથી ત્રણ દરવાજા ડઘાડ્યા હે. હવે આ નગરમાં જે કોઈ સ્ત્રી સતીપણનો ગર્વ કરતી હોય તો તેણી આ ચોથો દરવાજો ડઘાડે.” આટલું કહી સતી સુન્દરા પાછી વણી અને તેણીએ તે દરવાજો ડઘાડ્યો નહીં. પછી બીજી કોઈ સ્ત્રી તે પુર દ્વારને ડઘાડી શકી નહીં. તે ચંપાનગરીનું દ્વાર અચ્ચાપિ બંધજ રહેલું હે; એમ સંજ્ઞાયા હે. સતી સુન્દરાનું આ ચરિત્ર જોઈ તે-ણીની સાસુ અને નણંદ ડયામમુલ્કી થઈ ગઈ. તેણીના પતિ બુદ્ધિદાસનું મુલ્ક તો પોતાની સ્ત્રીનું આલું આદરચૂત શીલ જોઈ શરદ્ ઋતુના ચંડની પેઠે દેદીપ્યમાન થઈ ગયું. નગરના લોકો તે સતીની સ્તવના કરવા લાગ્યા. રાજાએ અત્યંત હર્ષ પામી સતી સુન્દરાને ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો આપ્યા અને મોટા ઉત્સવથી તેણીને તેને ઘેર પોહોવાડી. પછી તે મહાસતીના પ્રતિબોધથી રાજા વિગેરે સર્વ લોકોએ જૈન ધર્મનો અંગીકાર કર્યો. સર્વે તે સતીની સ્તવના કરતાં પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા. પાઠલથી સુન્દરાના સસરાના કુટુંબે ઘણો પશ્ચાત્તાપ કર્યો. પછી તેઓએ સતીની સ-મીપે જઈ જૈન ધર્મને અંગીકાર કર્યો. સતી સુન્દરાનો સ્વામી બુદ્ધિદાસ કે જે કપ-ટી શ્રાવક હતો, તે પછી સત્ય શ્રાવક બની ગયો. અને સત્યપ્રેમથી સુન્દરા સા-થે રહી મુલ્કે કાલ્પ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો. તે વંને દંપતી ગૃહસ્થ ધર્મ પાઠી અંતે સંયમને આરાધી સદ્ગતિના જાજન થયા હતા.

एवी रीते चोथा व्रत उपर सती सुजघानी कथा कहेवाय ठे. आ प्रकारे शीळ व्रतनुं माहात्म्य सांजळी बीजा पण जव्यजनोए आदर पूर्वक शीळ व्रत पाळवाने तत्पर थवुं. तेनी जावना आ प्रमाणे ठे—

“ चिंतेअव्वं च नमो, तेसिं तिविहेण जेहिअबंजं ।

चत्तं अहम्ममूलं, मूलं जवगप्भवासाणं ” ॥ १ ॥

“ જેમણે મન, વચન અને કાયા—એ ત્રણ પ્રકારે અર્ધમનું અને આ સંસારમાં ગર્જાવાસનું મૂલ રૂપ એવું અબ્રહ્મચર્ય ઠોરી દીધું છે, તેમને નમસ્કાર હો. ” ૧

પાચમું સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત.

સ્થૂલ એવા પરિગ્રહનું પરિમાણ કરી તેનાથી વિરામ પામવું, એ પાંચમું સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રત કહેવાય છે. જેમકે,

“ गेही गिद्धि माणंतं, परिहरिय परिग्गहे नवविहंमि ।

पंचमवए पमाणं, करेज्ज इच्छाणुमाणेणं ” ॥ ૧ ॥

“ પાંચમા સ્થૂલ પરિગ્રહ વિરતિ નામના વ્રતને વિષે ગૃહસ્થ અનંત ગૃહિ-શ્વણાનો ત્યાગ કરી નવ પ્રકારના પરિગ્રહનું પ્રમાણ કરે છે—આટલું મારે મોકલું છે, એવી અવધિ કરે છે. ” ૧

પરિગ્રહના નવ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે.

૧ ક્ષેત્ર, ૨ વાસ્તુ, ૩ હિરાણ્ય, ૪ સુવર્ણ, ૫ ધન, ૬ ધાન્ય, ૭ દ્વિપદ, ૮ ચતુષ્પદ અને કુપ્ય—એવા નવ પ્રકાર છે. તેમાં પેહેલું ક્ષેત્ર તે ત્રણ પ્રકારનું છે. ૧ સેતુ ક્ષેત્ર, ૨ કેતુ ક્ષેત્ર અને ૩ ઉજય ક્ષેત્ર. જે રેંટ પ્રમુખના જલ્દથી સિંચાય, તે સેતુ ક્ષેત્ર કહેવાય છે, જે આકાશના પાણીથી સિંચાય તે કેતુ ક્ષેત્ર કહેવાય છે અને જે બંનેના પાણીથી સિંચાય તે ઉજય ક્ષેત્ર કહેવાય છે.

વસ્તુ એટલે ઘર, હાટ, ગામ, નગર વગેરે. તેમાં ઘર ત્રણ પ્રકારનું છે. ૧ સ્વાત, ૨ ઉચ્ચિત અને ૩ તદુજય. જે ભૂમિગૃહ—જોંયરાદિ ગૃહ તે સ્વાત-

ગૃહ કહેવાય છે. જે મેહેલ, હવેલી વગેરે તે ઉચ્ચિત્ત ગૃહ કહેવાય છે અને જે જોયરા ઉપર રહેલ મેહેલ વગેરે તે તટુજન્ય ગૃહ કહેવાય છે.

હિરણ્ય એટલે સોનું રુપું, જે પ્રસિદ્ધ છે તે. ધન એટલે ગણિમ વગેરે ચાર પ્રકારનું છે તે. સોપારી, જાયફલ વગેરે જે ગણી શકાય અથવા ગણીને વેચી શકાય, તે ગણિમ ધન કહેવાય છે. કંકુ, ગોલ વગેરે જોસ્વી શકાય અથવા જોસ્વીને વેચી શકાય, તે ધરિમ ધન કહેવાય છે. ઘૃત, લવણાદિ જે માપી શકાય અથવા માપીને વેચી શકાય, તે મેય ધન કહેવાય છે. અને વસ્ત્ર, રત્ન વગેરે જે પરીક્ષા કરીને લેવાય તે પરીક્ષ્ય ધન કહેવાય છે.

ધાન્ય એટલે ચોखा, ડાંગર વગેરે સત્તર પ્રકારનું કહેવાય છે. કોઈ ગ્રંથાંતરમાં તેના ચોવીશ પ્રકાર પણ કહેલા છે. સત્તર પ્રકારના ધાન્યને માટે આ પ્રમાણે લખે છે.

“ત્રીહિર્યવો મસૂરો, ગોધૂમો મુઝ માષ તિલ ચળકાઃ ।

અણવઃ પ્રિયંગુ કોઙવમકુષ્ઠકાઃ શાલિરાઢક્યઃ ” ॥૧॥

કિંચ કઙ્ઘાય કુલત્થૌ શણ સપ્ત દશાપિ સર્વ ધાન્યાનિ ।

“૧ માંગર, ૨ જવ, ૩ મસૂર, ૪ ગોધૂમ, ૫ મગ, ૬ અરુદ, ૭ તલ, ૮ ચણા, ૯ અણવ, ૧૦ કાંચ, ૧૧ કોઙવા, ૧૨ મઝ, ૧૩ શાલ, ૧૪ ચોલા, ૧૫ કઙ્ઘી, ૧૬ શણ અને ૧૭ આઢક, એ સત્તર પ્રકારના ધાન્યો કહેવાય છે.” ?

દ્વિપદ એટલે સ્ત્રી, દાસ, દાસી, મેના, પોપટ વગેરે. અને ચતુષ્પદ એટલે ગાય, જૈસ, હંટ વગેરે જાણવા. કુપ્ય એટલે શયન, આસન, રથ, ગામાં, હલ, માટીનાં ઝામ, સ્થાલ, કચોલા વગેરે ઘરના ઉપકરણો.

અહિં શંકા કરે છે કે, એ ઉપર કહેલા પદાર્થોનું શી રીતે પરિમાણ કરવું? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, પોતાની ઇચ્છા-કલ્પના પ્રમાણે તેમનું પરિમાણ થાય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે, જો ઇચ્છાની નિવૃત્તિ થાય તો નિયમ કરતી વસ્તુ જેટલો પરિગ્રહ સત્તામાં રહેલો છે, એટલે તે સમયે જે પરિગ્રહ પોતાની પાસે વિદ્યમાન છે, તેનાથી ઓછું પ્રમાણ કરવું. અને પછી વધેલું હવ્ય ધર્મકાર્યમાં

જોની દેવું. અથવા સત્તાનુમાને કરીને છતાં પ્રમાણે ઢેવટ નિયમ ગ્રહણ કરવો. તે ઉપર આનંદાદિ શ્રાવકોના દૃષ્ટાંતો પ્રસિદ્ધ છે. જો કદિ ગૃહસ્થ ઇચ્છા નિરોધ ન કરી શકે તો જે હોય તે કરતાં વમણું કે ચોગણું મોકલું રાખીને બાકી જે શેષ રહે તેનો નિયમ કરે.

આહિં કોઈ શંકા કરશે કે, “ આ ઢતાં પરિગ્રહનો નિષેધ કરીને જે વ્રતનું અંગીકાર કરવાપણું છે, તે મરુ દેશની વાપીકાના જલના સ્નાનની જેમ કોને હાસ્યનું સ્થાન નહીં થાય ” ? તે શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, જાગ્ય-યોગે કાલાંતરે કરીને ઇચ્છા પ્રમાણે કૈવાદિક સંપદાના પણ અધિક આરંજનું થવાપણું છે અને કદિ સંપદા ન હોય પણ ઇચ્છા અનંતી હોય છે, તેનો નિરોધ કરવા માટે વ્રતનો અંગીકાર કરવો તે સફલ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ પરિમિત્રમુવસેવંતો, અપરિમિત્રમણંતયા પરિહરંતો ।

પાવઃ પરંમિ લોષ, અપરિમિત્રમણંતયં સુક્લં ” ॥૧॥

પરિમિત પરિગ્રહને સેવતો અને અપરિમિત અનંતનો પરિહાર કર-તો પુરુષ આ લોકનો પાર પામે છે અને અપરિમિત અનંત સુખને પામે છે. ” ?

આહિં પ્રશ્ન કરે છે કે, ઇચ્છા પ્રમાણે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરતાં ઇચ્છા પોતાની મેલે શાંત પામે છેજ; તો પછી આ પરિગ્રહ પરિમાણ કરવાનું શું કારણ છે ? જોજન કરવાથી ક્ષુધા એની મેલે સમાઈ જાય છેજ.

તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, એમ નથી; કારણ કે પરિપૂર્ણ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં પણ ઇચ્છાની અતૃપ્તિજ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ જહ લહેર્ષ રિષ્ઠિ, તહ લોહો વિવદ્ધુઃ બહુઓ ।

લહિજ્ઞાણ દારુભારં, કિં અગ્ની કહવિવિજ્ઞાઃ ” ॥૧॥

“ જેમ જેમ ઋષ્ઠિ પ્રાપ્ત થતી જાય છે, તેમ તેમ લોહ બહુ વૃદ્ધિ પામે છે. અગ્નિ લાકડાનો સમૂહ પ્રાપ્ત કરીને બુઝી જતો નથી, પણ હલ્લો વૃદ્ધિ પામે છે. ” ?

પરિગ્રહ સર્વ ક્લેશોનું મૂલ્ય છે, તે દર્શાવે છે.

“સેવંતિ પદું લંઘંતિ સાયરં સાયરં ભમંતિ જીવં ।

વિવિરં વિસંતિ નિવિસંતિ પિતૃવણે પરિગ્રહે નિરયા” ॥૧॥

“દ્રવ્યાદિ સંચયને વિષે એકાગ્ર ચિત્તવાદ્યા પ્રાણીઓ ધનના સ્વામીની સેવા કરે છે, સમુદ્ધતું જીવંધન કરે છે, આદર પૂર્વક પૃથ્વીમાં જટકે છે, સિદ્ધરસ વગેરેને માટે પર્વતની ગુફામાં પ્રવેશ કરે છે અને મંત્રાદિકની સિદ્ધિને માટે શ્મશાનમાં વસે છે. આવા પ્રકારનો પરિગ્રહ દુઃખનો હેતુરૂપ છે.” ?

એવા પરિગ્રહને દુઃખનો હેતુ જાણી, તેનાથી સંતોષ રાખવો સારો છે. સંતોષી મનુષ્યો નિર્ધન હોય તોપણ ઇંદ્રાદિકના સુખને અનુજવે છે. તેને માટે કંઈ છે કે,

“સંતોસગુણેણ અર્કિંચણોવિ ઇંદાશ્ચસુહં લહ્શ ।

ઇંદસ્સ વિ રિદ્ધિં પાવિજ્ઞણ જ્ઞણો ચ્ચિય અતુટ્ઠો” ॥૧॥

“નિર્ધન પણ સંતોષના ગુણવર્મે ઇંદ્રાદિકના સુખને અનુજવે છે અને અસંતોષી પ્રાણી ઇંદ્રની સમૃદ્ધિને પણ પામીને જ્ઞણો રહે છે—અત્યુક્ત રહે છે.” ?

અસંતોષી મનુષ્યને ઇંદ્રના સુખો મળે તોપણ સંતોષ વળતો નથી, એટલે ત કરતાં પણ વધારે સુખની ઇચ્છા કરે છે.

ઉપર કહેલા સ્વરૂપવાદ્યા પરિગ્રહ પ્રમાણનું સ્વરૂપ અને સંતોષનું મૂલ્ય વિવેક છે, એ વાત દૃષ્ટાંતથી દેખામે છે.

“વિવેકઃ સદ્ગુણશ્રેણિહેતુર્નિર્ગદિતો જિનૈઃ ।

સંતોષાદિગુણઃ ક્વાપિ, પ્રાપ્યતે નહિ તં વિના” ॥ ૧ ॥

“વિવેક સદ્ગુણોની શ્રેણિનું કારણ છે, એમ જિનેશ્વરોએ કહેલું છે. તે વિવેકવિના સંતોષાદિ ગુણ બીજે કોઈ સ્થળે પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.” ?

વિવેક પ્રગટ થવાથી સર્વ સદ્ગુણો પોતાની મેળે આવી તે જીવ્ય પુરુષના

शरीरमां धननी जेम आश्रय केरे ठे. तेने माटे कहुं ठे के,

“ प्रादुर्जावे विवेकस्य, गुणाः सर्वेऽपि शोभनाः ।

स्वयमेवाश्रयंतेहि, जव्यात्मानं यथा धनम्” ॥ १ ॥

आ श्लोकनो अर्थ उपर कहेवामां आव्यो ठे.

आ विषे विशेष अर्थ धन नामना शेठना वृत्तांतर्था जाणवो.

धन शेठनी कथा.

कोइ एक नगरमां “ श्रीपति ” नामे एक मोटो धनवान् शेठ रहेतो हतो. तेने “ धन ” नामे एक पुत्र हतो. तेने पिताए एक मोटा धनाढ्य शेठनी पुत्रीनी साथे परणाव्यो. एक वखते आचार्यना सर्व गुणोथी अद्वंद्व एवा “ सोमाचार्य ” नामे एक आचार्य ते नगरमां आवी चढ्या. तेमने वंदना करवा माटे नगरना घणा द्योको गया. ते साथे श्रीपति शेठ पण गयो. आचार्य जगवाने सर्व धर्मनी देशना आपी. ते देशनामां परिग्रह परिमाण व्रतनुं स्वरूप विशेषणें वर्णवी बताव्युं. देशनाने अंतें जेने विवेक उत्पन्न थयो ठे, एवा श्रीपति शेठे ते सूरिनी पासे ते व्रत ग्रहण कर्युं. बीजा पण श्रावकोए विविध प्रकारना नियमो ग्रहण कर्या. ते पछी सर्वे गुरु महाराजने नमीने पोताने घरे चाढ्या गया.

ते पछी श्रीपति शेठे पोताना नियमित करेद्वारा अव्यथी वधारे रहेद्वारा अव्यने धार्मिक स्थानमां बापरवा निश्चय कर्यो. श्री अरिहंत चैत्यना निर्माणनुं मोडुं फट्ट जाणी एक मोडुं जिनालय कराव्युं. ते जिनचैत्यमां शुभ मुहूर्तमां उत्तम परिवार साथे तेणे श्री जिनैवनी प्रतिमानुं स्थापन कर्युं. ते पछी ते श्री-पति शेठ ते चैत्यमां निरंतर जिन पूजा करतां अने सत्पात्रने दान आपतां अनु-क्रमे पोतानो काद्व निर्गमन करतो हतो. आयुष्य पूर्ण थतां ते शेठ शुभ ध्यानवने काल करी सद्गतिने प्राप्त थयो. ते पछी स्वजनोए एकठा मली तेना पुत्र धनने तेना स्थान उपर स्थापित कर्यो. धन शेठ द्योजग्रस्त अने निविवेकी हतो. तेणे आ प्रमाणे चिंतव्युं—“ अरे मारो पिता गांमो थइ गयो हतो, तेथी तेणे घाणुं अव्य खचीं नांखुं ठे. आवा चैत्य बनाववामां अव्यनो व्यय करवो, ते व्यर्थ ठे. हवे हुं मूल द्रव्य (मुनी) ना व्ययना कारणोने अटकावी नवुं अव्य उत्पन्न

કરવાને ઝજમાદ્વ યાજ્ઞ. ” આ પ્રકારે ચિંતવી તે ધન શેઠે પોતાના નિવાસગૃહ શિવાય બીજા ઘર અને હાટ વગેરે સ્થાનો વેચી નાંખ્યા અને દાસ, દાસી વગેરે જે ઝપ્તજીવક વર્ગ હતો, તેને વિસર્જન કરી નાંખ્યો. તે શિવાય ચૈત્ય પૂજા તથા પ્રભાવનાદિક વધાં ધર્મકૃત્યોનો પણ ત્યાગ કરી દીધો. પછી પોતે એકલો જીર્ણ વસ્ત્રો પેહેરી સ્વંને કોથલો લઈ ગોઠ પ્રમુખ લઈ વેચવા માટે ગામોગામ ફેરી કરવા લાગ્યો. ઝોજન વચ્ચે તે માત્ર તેલ મિશ્રિત ઝુની કલ્થથી પ્રમુખ નીરસ આહાર કરવા લાગ્યો. ધનશેઠની આવી કૃપણ સ્થિતિ જોઈ તેની કુલ્લવતી અને શીલવતી સ્ત્રી હૃદયમાં સ્વેદ પામવા લાગી. તેણીએ તેને ઘણી હિત શિક્ષા આપી પરંતુ તે લોચાદિકથી ગ્રસ્ત હતો, એટલે તેનાં વચનને અલ્પ અંશે પણ માનતો નહીં.

આવી રીતે કેટલોક સમય बीલ્યા પછી પેલા આચાર્ય મહારાજ તેજ સ્થલે પુનઃ આવી ચઢ્યા. જવ્ય જીવો તેમને વંદના કરવા માટે આવવા લાગ્યા. આચાર્ય મહારાજે તેમને દેશના આપી. તે આચાર્યે શ્રીપતિ શેઠની સ્થિતિ અને પ્રવૃત્તિ વિષે લોકોને પુછ્યું. તે લોકોએ કહ્યું, “ સ્વામી, શ્રીપતિ શેઠ કાલધર્મને પામ્યો છે. હાલ તેનો “ ધન ” નામનો પુત્ર વિદ્યમાન છે. તે ઘણો લોચાન્નિચૂત થઈ ગયો છે. નિર્વિવેકપણે તે જિનપૂજાદિ સર્વ ધર્મકૃત્યો ઢોમી પશુની જેમ ફોગટ કાલ ગુમાવે છે. ” તે શ્રાવક લોકો આ પ્રમાણે તે ધનશેઠની સ્થિતિનું વ્યાન કરતા હતા, તેવામાં સ્વજા ઝપ્ત કોથલો લઈ મલિન વેષવાલો તે ધન શેઠ કોઈ ગામ તરફ ઝતાવલે જતો દૃષ્ટિ પડ્યો. તે વચ્ચે શ્રાવકોએ કહ્યું, “સ્વામી, ઝુ-ઓ, આ શ્રીપતિનો પુત્ર ધન શેઠ જાય છે. ” ગુરુ મહારાજ તે ધનની એવી-સ્થિતિ જોઈ, તેનો ઝપ્તકાર કરવાને માટે પોતાની પાસે વેઠેલા એક શ્રાવકને મોકલી તેને ઘોલાવ્યો. ધન ગુરુની સમીપ આવ્યો નહીં. તે તેજ ઝેકાણે ઝજો રહી બોલ્યો, “ જાઈ, હું ડવ્યનો અર્થી હું. મારે ગુરુની સાથે કાંઈ કામ નથી. ” ધનના આ શબ્દો સાંજળી આચાર્ય મહારાજ કેટલોએક લાજ ધારીને પોતે ત્યાં ગયા અને બોલ્યા, “ જાઈ, તું શ્રીપતિ શેઠનો પુત્ર છે. તારા જેવાને આવી રીતે ધર્મકાર્યની વિમુક્તતા ઘટતી નથી. કદિ તારાથી કોઈ નવું ધર્મકાર્ય ન બની શકે તો કાંઈ નહીં; પણ તારા પિતાએ કરાવેલા જિનચૈત્યમાં રહેલ પ્રત્નની પ્રતિમાનું મુક્તકમલ જોઈ તે પછી તારે ઝોજન કરવું, એવો નિયમ તું અંગીકાર કર. ” ગુરુનાં

आ वचनो सांजळी, ते धन बोड्यो. “ महाराज, हुं मारा कार्यमांथी अत्या-
रे ब्रष्ट थाउं हुं, माटे हाव मने ठोनी धो. परंतु आजथी पडी तमारो कहेवो
नियम मारे प्रमाण ठे. ” आ प्रमाणे कही ते धन पोताना धर्मकार्यमां प्रवर्त्यो
अने आचार्य जगवान् त्यांथी विहार करीने बीजे स्थाने चाव्या गया.

त्यारथी कोइ शुज कर्मना उदयथी ते शेठ निरंतर प्रभुनुं मुखकमळ
जोया पडी जोजन करतो हतो. तेनी स्त्री पोताना पतिनी आ प्रवृत्ति जोइ खु-
शी थती हती. तेणी धारती हती के, आवा दुबध पुरुषना हृदयमां आवो शुज
जाव उत्पन्न थयो ठे, तेथी जणाय ठे के, आ पुरुषनो कोइ शुजोदय थशे.

एक वखते एवुं वन्युं के, दोन्नी धन गामने फेरी करी वपोरे मोसो
आव्यो. ते उतावळमां प्रजुना मुखकमळनुं दर्शन जुझी गयो, अने तरत जोजन
करवा बेठो. ते वखते तेने याद आव्युं के, “ अरे ! में हजु देवदर्शन कर्यां नथी,
माटे जइने सत्वर करी आवुं. ” आवुं विचारी ते तत्काद्व बेठो थयो अने जि-
नचैत्यमां आवी प्रजुनां दर्शन करवा लाग्यो. तेवामां चैत्यनी अंदर “ हे धन,
माग, माग, ” एवो ध्वनि प्रगट थयो. आ शब्द सांजळी धन चारे तरफ जोवा लाग्यो,
पण ते शब्द कहेनार कोइ माणस तेना जोवामां आव्युं नहीं. आथी तेना मनमां
अतिशय आश्चर्य उत्पन्न थयुं. ते वखते ते धने आ प्रमाणे कहुं, “ तमे जे बावो
ठो, ते कोण ठो ? ” पुनः आ प्रमाणे ध्वनि थयो. “ हुं आ चैत्यनो अधिष्ठायक अ-
ने श्रीअरिहंत जगवान् नो उपासक देवता हुं. तेने तारा नियममां दृढ जोइ हुं
तुष्यमान थयो हुं, माटे तुं बांझित वर माग. ” धन बोड्यो—“ हुं मारी स्त्रीने
पुडीने मागीश. ” आ प्रमाणे कही धन पोताने घेर आव्यो अने तेणे पोतानी
स्त्रीने ते सर्व वृत्तांत कवो. ते सांजळी तेनी विवेकी स्त्रीए विचार कर्यो के, “ ध-
रमां अव्यनी कांइ न्यूनता नथी, पण आ मारा पतिमां विवेकनी स्वामी ठे. जो
तेनामां विवेक आवे तो पडी सर्व कार्यनी सिद्धि थशे. ” आवुं विचारी
ते स्त्रीए धनने कहुं, “ स्वामी, तणे सत्वर ते देव पासे जाओ अने तेमनी
पासे विवेक मागो. ” स्त्रीनुं आ वचन मान्य करो ते धनशेठ कोथवो फे-
रवतो चैत्यमां आव्यो. अने ऊंचे स्वरे बोड्यो, “ हे देव, जो तमे मारी
उपर तुष्ट थइ मने वर आपवा इच्छता हो तो मने विवेक आपो. ” तेनां

આ વચનો સાંજઠી અને તેનાં દુષ્કર્મનો ક્ષય જાણી દેવતાએ કહ્યું, ” હે ધન, સર્વ પ્રકારની જરૂરતાને નાશ કરનારું વિવેક રૂપી રત્ન હું તને આપું હું. હવે તું ઘેર જા. ” તે પછી ધન વિવેકનું વરદાન પ્રાપ્ત કરી પોતાને ઘેર આવી જોજન કરવા બેઠો. તે વચ્ચે તેની સ્ત્રીએ તેલથી મિશ્રિત એવું કઢથીનું અન્ન તેની આગળ દાવોને મુક્યું. તે જોઈ ધન વિવેકવાન થઈ બોલ્યો, “ અરે ! આપણા સમૃદ્ધિવાદા ઘરમાં આવું દુષ્ટ ભોજન કેમ ? ” સ્ત્રીએ કહ્યું. “ સ્વામી, તમે જેવું અન્ન દાવી આપો ઠો, તે હું રાંધી આપું હું. ” પછી તેણે ઘરમાં નજર કરી તેવામાં સ્થાને સ્થાને વિવિધ જંતુઓના જાળથી ઝરેલું તેવું અન્ન અને બીજા હલકા પદાર્થો તેના જોવામાં આવ્યા. દારિદ્ર્યથી જરૂરપૂર એવો પોતાના ઘરનો દેખાવ જોઈ ધન પોતાના હૃદયમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, “ અરે ! મને અજ્ઞાનીને ધિક્કાર છે. મેં આવાં આચરણ કરી મારા કુલને લજવ્યું. મેં કાંઈ પણ ધર્મકૃત્ય કર્યું નહીં. આટલા દિવસો નકામા ફોગટ ગુમાવ્યા. હવે હું ઉત્તમ વ્યવહારને વિષે ઉદ્યમવાન થાઉં તો વધારે સારું. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેણે પૂર્વે વેચી દીધેલાં ઘર, હાટ વગેરે પાછા સ્વરીદી લીધાં, અને સર્વ ઉપજીવક વર્ગને પાછો બોલાવ્યો. પોતાના પિતાના સમયની જે વ્યવસ્થા હતી, તેવી વ્યવસ્થા કરી દીધી. પછી પોતાના પિતાએ કરાવેલા ચૈત્યનો અને બીજા પણ ચૈત્યોનો વિશેષપણે પૂજા પ્રભાવનાદિ ઉત્સવ કર્યો અને વર્ષમાન પરિણામથી બીજા દાનાદિક કૃત્યો કરવા માંડ્યા. ગુરુના યોગથી પરિગ્રહ પરિમાણનું વ્રત લઈ તેણે વધારાનું હવ્ય સર્વ ધાર્મિક કાર્યોમાં વાપરવા માંડ્યું અને અનુક્રમે તે બીજા વ્રતોના નિયમો લેવામાં પણ ઉદ્યત થયો. આથી ધનશેઠ નગરના મહાજન પ્રમુખ લોકોમાં માનનીય થઈ પડ્યો. અને ઉત્તમ પ્રકારની યશ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત થયો. એવી રીતે વર્તી તે ધન શેઠ ચિરકાલ શ્રાવક ધર્મને પાછી ડેવટે સદ્ગતિનો જાજન બન્યો હતો.

આ પ્રમાણે પાંચમા પરિગ્રહ પરિમાણ વ્રત ઉપર તે ધન શેઠની કથા કહેવાય છે. બીજા પણ જવ્ય પ્રાણીઓએ હૃદયમાં વિવેકને ધારણ કરી પરિગ્રહ પરિમાણ કરવામાં ઉદ્યમવંત થવું અમે લોજાદિકનો ત્યાગ કરવો કે જેથી ઉજ્જય લોકમાં મનવાંઙિત સમૃદ્ધિની સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે ઉપર આ પ્રમાણે જાવના છે--

“ જહ જહ અણ્ણાણવસા, ધણધન્નપરિગ્ગહં વહુ કુણસિ।
તહ તહ લહુ નિમજ્જસિ, જવે જવે જારિયતરિવ્વ ॥૧॥
જહ જહ અપ્પો લોજ્જો, જહ જહ અપ્પો પરિગ્ગહારંજો।
તહ તહ સુહં પવહ્હુ, ધમ્મસ્સ ય હોહ સંસિદ્ધિ ॥ ૨ ॥
તમ્હા પરિગ્ગહં જ-જ્જિજ્જણ મૂલ્લમિહ સવ્વપાવાણં ।
ધમ્માચરણ પવત્તા, મણેણ એવં વિચિંતિજ્ઞા ” ॥ ૩ ॥

“ હે જવિ, જેમ જેમ તું અજ્ઞાનના વશથી ધન તથા ધાન્યનો પરિગ્રહ કરે છે, તેમ તેમ જાણે અતિ જારથી જરેલો હો, તેમ તું જવજવને વિષે મુઠે છે. જેમ જેમ થોમો લોજ હોય છે, અને જેમ જેમ પરિગ્રહનો આરંજ અટપ હોય છે, તેમ તેમ પરિગ્રહનું સુખ વધે છે અને ધર્મની સિદ્ધિ થાય છે. તેથી પરિગ્રહ સર્વ પાપોનું મૂલ છે એમ ધર્મના આચરણમાં પ્રવીણ એવા મન વડે વિચારી તેનો ત્યાગ કરવો.” ૧-૨-૩

એવી રીતે પાંચમું વ્રત કહેવામાં આવ્યું. આ વ્રતો મહાવ્રતની અપેક્ષાએ લઘુ-નાના છે, તેથી તે અણુવ્રત કહેવાય છે.

અણુ ગુણવ્રતો.

આ વ્રતો અણુવ્રતોના ગુણ (ઉપકાર)ને માટે વર્તે છે, તેથી તે ગુણવ્રત કહેવાય છે. તે ગુણવ્રતો દિશિ પરિમાણ વગેરેથી હિંસાના નિષેધ કરનાર હોવાથી અણુવ્રતોને ઉપકારક છે.

પેહેલું દિશિપરિમાણ ગુણવ્રત.

જે સર્વ પ્રાણીઓથી સર્વ જીવમાં ऊर्ध्व, અધો અને તિર્યગ્ દિશામાં ગમન આશ્રીને પરિમાણ કરવામાં આવે છે તે પેહેલું દિક્ પરિમાણ ગુણવ્રત કહેવાય છે. તેની અંદર “ મારે દરેક દિશામાં આટલી જૂમિ આક્રમણ કરવી, તે કરતાં વધારે કરવી નહીં ” એવો નિયમ લેવાય છે.

અહિં કોઈ શંકા કરે કે, દિક્ પરિમાણ વ્રત લેવાથી શો લાજ થાય

હે? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું છે. તે દિક્ પરિમાણ વ્રત લેવાથી લોચનો નિગ્રહ થાય છે અને તે મોટા ગુણના લાભનો સંજવ છે. તેને માટે આગમમાં કહેલું છે.

“ જુવણક્રમણસમત્યે, લોચસમુદેવિ સપ્પમાણંસિ ।

કુણ્ઠ દિસાપરિમાણં, સુસાવચ્ચો સેજબંધં વ ” ॥ ૧ ॥

“આ ત્રણ જુવનને આક્રમણ કરવાને સમર્થ એવા લોચરૂપી સમુદ્રને વિષે ગતિ કરતો એવો શ્રાવક દિશાપરિમાણ રૂપ સેતુના બંધને કરે છે ” ?

પૃથ્વી નિયમિત કરેલા ક્ષેત્રથી વાહેર મોટા લોચની પ્રાપ્તિ હોય, તોપણ તે ત્યાં જતો નથી, તેથી આ દિશા પરિમાણવ્રતથી તેટલો લોચનો નિગ્રહ થાય છે.

તે વિષે વ્યતિરેકથી દૃષ્ટાંત કહે છે.

“ કરુણા વહ્ની વીયં, જઙ્ કુઠ્ઠંતો દિસાસુ પરિમાણં ।

રાયા અસોગચંદો, તા નરણ નેવ નિદમંતો ” ॥ ૧ ॥

“ દયારૂપ વહ્નીના વીજસમાન એવું તે દિશિપરિમાણ વ્રત કર્યું હોત તો રાજા અશોકચંદ્ર નરકમાં પડતે નહીં. ” ?

અર્થાત્—તપાવેલા લોહાના ગોળા જેવા આ પૃથ્વીમંદલ પર ભ્રમણ કરવાના નિષેધ કરવારૂપ આ વ્રતવચ્ચે ગૃહસ્થે એવી જાવના કરવી કે, આ દિશિપરિમાણ વ્રત દયારૂપ વેલ્લનીનું વીજ છે.

રાજા અશોકચંદ્રની કથા.

ચંપાનગરીમાં શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર અશોકચંદ્રનામે રાજા હતો. જ્યારે તેનો જન્મ થયો, ત્યારે તેની માતાને દુઃસ્વપ્ન આવવાથી, તેણીએ તે પુત્રને વાહેર મૂકેલો, તેવામાં એક કુકમીએ આવી તેની આંગળી કરમી સ્વાધી હતી. આથી તે રાજા કોણિકના નામથી પણ ઓળખાતો હતો.

એક વખતે શ્રીવીરપ્રજ્ઞ તે ચંપાનગરીમાં સમોસર્યા. તે સમયે જંગમ કલ્પવૃક્ષ સમાન તે પ્રજ્ઞનું આગમન સાંજની રાજા અશોકચંદ્ર મોટા ઉત્સવ સાથે તેમને વંદના કરવાને ગયો. વીરપ્રજ્ઞ ધર્મદેશના આપી. દેશના સમાપ્ત થયા પછી

અશોકચંદ્રે પ્રજાને આ પ્રમાણે પૂછ્યું, “હે સ્વામી, જેણે જોગનો ત્યાગ કર્યો નથી, એવો ચક્રવર્તી મૃત્યુ પામીને કઈ ગતિમાં જાય છે ?” પ્રભુ બોલ્યા, “તેવો ચક્રવર્તી પ્રાપ્ત કરીને સાતમી નરકે જાય છે.” અહિં પ્રાય શબ્દ ગ્રહણ કરવાથી ચક્રવર્તીની સાતે નરકની ગતિ સમજવી, એમ જગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે. રાજા અશોકચંદ્રે પુનઃ પૂછ્યું, “ત્યારે શું મારે પણ સાતમી નારકીએ જવું પડશે ?” સ્વામીએ કહ્યું, “રાજા, તું ચક્રવર્તી નથી, તેથી તારે સાતમા નરકની ગતિ ક્યાંથી હોય ? તું તો ઊઠી નરકે જવાનો હું.” રાજા કોણિક પોતાને ચક્રવર્તી માનતો હતો, તેથી તે બોલ્યો, “સ્વામી, હું ચક્રવર્તી નથી, એમ મનાય ? કારણ કે, મારી સેના ઇટલીવધી છે કે, જે દ્વારો હાથી, અશ્વ, રથ અને કોટીગમે યુજાયેથી આશ્વા જગતને સંહાર કરવાને સમર્થ છે. તેમજ ઘણાં સંવાધન (શ્વહા), છોળમુખ પાટણ, શ્વેતક, કર્કટ, નગરાદિ અને શ્વાળો મને દાણ આપનારા છે. તેમજ વ્યાપારના કરો, અદ્ય નિધાનો પણ મારા તાવામાં છે. મારો પ્રતાપ ઘણો જયંકર છે; તે સર્વે શત્રુ વર્ગને આક્રમીને રહેલો છે. મારે શું ઓછું છે કે જેથી મારામાં ચક્રવર્તીપણું ન હોય ?” રાજાનાં આ વચનો સાંજળી પ્રજા બોલ્યા, “રાજન્, ઇટલી સમૃદ્ધિ હોય તેથી શું થયું ? ચક્રાદિક ચૌદ રત્નો શિવાય ચક્રવર્તીપણું કદિપણ હોતું નથી.” પ્રજાનાં આવાં વચન સાંજળી રાજા અશોકચંદ્રે ત્યાંથી ઊઠીને પોતાને સ્થાને ગયો. અને ત્યાં જઈ લોહ વગેરેના સાત એકેન્દ્રિય રત્નો બનાવ્યા. પોતાની પદ્માવતી સ્ત્રી ઉપર સ્ત્રી રત્નની કલ્પના કરી. પોતાના પટ્ટહાથીને ગજરત્ન ઠરાવ્યો. વાકીના રત્નો પણ એવી રીતે બનાવી દીધા. પછી તે પોતાની મોટી સેના દ્વંદ્વ પૂર્વાદિ દિશાઓ તરફ અનુક્રમે ફરવા નિ કલ્પ્યો. તે મોટા સૈન્યથી પરિવૃત્ત થઈ વૈતાલ્ય પર્વતની તિમશ્રા-ગુહા આગળ આવ્યો. ત્યાં તેણે બનાવટી દંડ રત્નથી તારુના કરી પણ તે ગુહાનાં દ્વાર ઊઘડ્યાં નહીં. તે વચ્ચે તે ગુહાનો ધારપાલ કૃતમાલ્ય દેવ અત્યંત ક્રોધાતુર બની ત્યાં પ્રગટ થયો અને બોલ્યો, અરે ! નહીં પ્રાર્થના કરવા લાયક એવો તું પ્રાર્થના કરનાર કોણ છે ? અહિંથી ચાલ્યો જા. સ્વૈચ્છારા શ્વેત કાનની શા માટે કદર્થના કરે છે ?” કોણિક રાજાએ કહ્યું, “હું જરતકેત્રને વિષે અશોકચંદ્ર નામે ચક્રવર્તી થયો હું. તેથી તું આ ગુહાનું દ્વાર સત્ત્વર ઊઘાર.” દેવ હાસ્ય કરીને બોલ્યો, “અરે કોણિક ! આ જરતકેત્રને વિષે બાર ચક્રવર્તીઓ થાય છે, તે વધા થઈ ગયા છે.

તેથી તું ચક્રવર્તી નથી પણ કોઈ ચક્રવાદો લાગે છે. ” અશોકચંદ્ર બોલ્યો, “દેવ, તને સ્વર્ગ નથી. હું મારા પુણ્યના બદલથી તેરમો ચક્રવર્તી થયો છું. માટે તું ઘાર ઝઘાર અને વિદ્વંસ કરી મને સ્વેદ ન પમાડ. ” અશોકચંદ્રનાં આવાં આગ્રહી વચન સાંજઠી અને જાણે તેનામાં જૂતનો આવેશ થયો હોય તેમ જાણી તે ક્રોધાતુર બની ગયો. તત્કાલ તેનામાંથી જાણવ્યમાન અગ્નિની ઝાયા પ્રગટ થઈ. અને તેથી તેણે તેને દગ્ધ કરી છઠ્ઠી નરકનો અતિથિ કરી દીધો હતો.

આ પ્રમાણે અશોકચંદ્રની કથા કહેવાય છે. આ વૃત્તાંત સાંજઠી બીજા જન્મ મનુષ્યોએ દિશિપરિમાણ વ્રતનો અનાદર ન કરવો. જો તે વ્રતનો અનાદર કરવામાં આવે તો અશોકચંદ્રની જેમ આ લોકનાં કષ્ટને પામી પરજવમાં નરકની પીડા જોગવે છે. તેથી તે વ્રતને ગ્રહણ કરવામાં આલસ કરવું નહીં.

તેની ભાવના આ પ્રમાણે છે—

“ ચિંતેઽઽં ચ નમો, સાદૂણં જે સયા નિરાંજના ।

વિહરંતિ વિપ્પમુક્કા, ગામાગર મંઠિત્રં વસુહં ” ॥ ૧ ॥

“જેઓ હંમેશા આરાંજ રહિત અને મુક્ત થઈ ગ્રામ, આકર (સ્વાણો)થી મંઠિત એવી આ પૃથ્વીમાં વિહાર કરે, તેવા સાધુઓને નમસ્કાર હો, એમ ચિંતવવું. ” ?

આ પ્રમાણે ઘટું દિશિ પરિમાણ નામે પહેલું ગુણવ્રત છે.

જોગોપજોગ પ્રમાણ નામે બીજું ગુણવ્રત.

જે પદાર્થો એક વસ્તુ જોગવાય તે જોગ એટલે જોજન, પુષ્પ વગેરે. અને જે વારંવાર જોગવાય તે ઉપજોગ, એટલે સ્ત્રી, વસ્ત્ર, આનૂષણ વગેરે. તેનું પરિમાણ કરવાથી જે વ્રત લેવાય તે “ જોગોપજોગ પરિમાણ ” નામે બીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. તે વ્રત જોજનથી અને કર્મથી— એ બે પ્રકારે છે. તે વિષે કહું છે કે,

“ જોયણ કમ્મેહિં હુહા, બીયં જોગોવભોગ માણવયં ।

જોયણઓ સાવજ્જં, ઉસગેણં પરિહરેશ્ ॥ ૧ ॥

“ તદ્ અતરંતો વજ્જહ, બહુ સાવજ્ઞાહંસ ભુજ્ઞાહં ।

બાવીસં અન્નાહિ, જહારિહં નાય જિણધમ્મો” ॥ ૨ ॥

“ બીજું જોગોપજોગ પરિમાણ વ્રત જોજનથી અને કર્મથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં ભોજનથી શ્રાવક ઉત્સર્ગ માર્ગે કરી (મુખ્ય વૃત્તિએ કરી) સાવચ (સચિત અને ષણીય) જોજ્યને પરિહરે છે અને અને એતેને પરિહરવાની અશક્તિ હોય તો એકલા સચિત્તનેજ પરિહરે છે. [તે ગાથામાં કહ્યું નથી, તો પણ જાણી લેવું] તથાપિ અશક્ત ઢતાં પણ જિનધર્મને જાણનારો શ્રાવક બહુ સાવચ એવા બાવીશ અજ્ઞાનને પરિહરે છે” ૧,-૨

તે બાવીશ અજ્ઞાનોનાં નામ.

“ ૧પંચુંબર ૮મહાવિગઈ, ૧૦હિમ, ૧૧વિસ ૧૨કરગેત્ર ૧૩સઘ્વમટ્ટીત્ર

૧૪રાઈજોત્રાણગંચિય, ૧૫બહુબીજ ૧૬અણંત ૧૭સંધાણં ॥ ૧ ॥

૧૮ઘોલ્લવન્ય ૧૯વાયંગળ, ૨૦અમુણિયનામાણિ ફુલ્લફલયાણિ ।

૨૧તુચ્છફલ્લં ૨૨ચલ્લિત્રરસં, વજ્જહ જુજ્ઞાહ બાવીસં” ॥ ૨ ॥

“ પાંચ ઝંબરા, એટલે ઝંબરો, પીપલાની પેપમી, વરુ, પુદ્ગ, કાકોડુંબ-રિકા, એ પાંચના ફલ્લ જે મશકના આકારવાદા અને બહુ જીવોથી જરેલા હોય છે, તેથી તે વર્જવા. તથા મધ, માંસ, મધ, અને માંસળ-એ ચાર વિગય (વિકૃતિ) તે ઘૃતાદિકની અપેક્ષાએ મહાવિકારના હેતુ રૂપ હોવાથી વર્જવી. તેમ વદ્ધી તે ક્રૂર અધ્યવસાયના હેતુ રૂપ છે, અને તેની અંદર તત્કાલ તેના જેવા વર્ણવાદા જીવો ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, તેથી તે વર્જવા યોગ્ય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ મજ્ઞં મહુમિ મંસે, ન વણીયંમિ ચન્તથ્થએ ચેવા

ઉપ્પજ્ઞંતિ અસંખા, તઘ્વણ્ણા તત્થ જંતુણો ” ॥ ૧ ॥

“ મધ, મધુ, માંસ, અને માંસળ તે ચારમાં તેના જેવા વર્ણવાદા અસં-ખ્યાતા જંતુઓ ઉત્પન્ન થાય છે. ” ૧

તેમ હિમ, વિષ, કરા, માટી, અને રાત્રિજોજન તે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓ-

માં હિમ, કરા, માટીને વિષે ઘણા જીવોની ઉત્પત્તિનો સંજવ છે. અને વિષ તો પોતાનેજ ઉપઘાત કરનારું અને મહામોહનું ઉત્પાદક છે. રાત્રિજોજનમાં ઘણા જીવોનો સંપાત થવાનો સંજવ છે. અને તેથી તે આ જવ તથા પરજવ સંબંધી બહુ દોષોથી દૂષિત હોવાથી વર્જનીય છે. મસક [ધમણ]ને વિષે મગની પેઠે અગણિત બીજ રહેલા હોય તે બહુ બીજ કહેવાય છે. પેપા વગેરે બહુ બીજ છે, તેના દરેક બીજમાં જીવોનું ઉપમર્દન થવાનો સંભવ છે. જે મ્લેચ્છ કંદાદિક તે અનંતકાય છે. તેના વત્રીશ જેદ છે. તેની અંદર પણ અનંત જીવોની ઉત્પત્તિ છે. સંધાન—ઘટ્ટે બોલ્યું અથાણું. તેમાં પણ બહુ જીવની વ્યાપ્તિ છે. ઘોઘવના ઘટ્ટે કાચી ઝાસ; દહીં અને ઢાલના વના, તેને મિશ્ર કરીને કરવામાં આવે છે. તે વિદલ્ય રૂપ છે. તેમાં સૂક્ષ્મ ત્રસ જીવોની ઉત્પત્તિ છે, તે કેવલિગમ્ય છે. તેને માટે વૃહત્કલ્પ સૂત્રમાં કહ્યું છે,

“ જઙ્ મુગ્ગ માસ ધમુહં, વિદલં કચ્ચંમિ ગોરસે પડ્ઙ્ ।

તા તસ જીવુપ્પત્તિં, જણંતિ દહિણ તિદિણ ઉવરિં” ॥૧॥

“ મગ, અમુદ, પ્રમુખ કાચા ગોરસ (દહીં ઝાસ)માં પણ તેને વિદલ્ય કહે છે. તેમાં ત્રસ જીવની ઉત્પત્તિ છે, એમ પ્રત્યુ કહે છે. ” ?

ટંતાક—ઘટ્ટે રીંગણાદિક, તે પ્રસિદ્ધ છે. તે બહુ બીજ છે. તેનું અતિ-શય લોક વિરુદ્ધપણું છે. તેમાં બહુ જીવમયપણું છે. વત્રી તે ઘણી નિદ્રા કરનાર તથા કામને ઉદ્દીપન કરનારા દોષના હેતુરૂપ છે, માટે વર્જવા યોગ્ય છે.

પોતાથી કે પરથી જેમનું નામ જણાય નહીં, તેવા અજાણ્યાં ફૂલ તથા ફલ વર્જવાં; કારણ કે, તેની અંદર જીવોનો ઉપઘાત રહેલો છે. તેમ જે જઙ્ગણ કરવાથી તૃપ્તિ અલ્પ થાય છે અને તેનો આરંજ મોટો હોય, તે તુચ્છ ફલ કહેવાય છે, તે ગંગેટક, સીંગોના પ્રમુખ કોમલ ફલો જાણવા. તેથી અનર્થ દંરુનો સંજવ છે. ઘટ્ટે થોના આરંજથી શ્રાવકને ગૃહ વ્યવહાર ચલાવતાં અનર્થ દંરુ હોતો નથી. ચલિત રસ ઘટ્ટે સમીગયેલું. હર્મીધી ધાન્ય, (ફુગી વલીગયેલું હોવાથી) તે અનંતકાય કહેવાય છે; માટે વર્જવા યોગ્ય છે. સુઘ્નની પ્રમુખ કાલ ઉપરાંત રહેલ હોય તે તથા સમી ગયેલા ઢાણા કે જેમના વર્ણ અને ગંધાદિક વદલાઈ ગયા હોય તે કુત્સિત અન્ન કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે આ બાવીશ અજ્ઞયો કહેલા છે. પરંતુ તેટલા બાવીશ અજ્ઞય છે, એમ ન સમજવું; કારણ કે ઉપદાહણથી બીજા પણ અજ્ઞય કહેવાય છે. જેમકે, જેને બે દિવસ ઉદ્ધવન થઈ ગયા હોય, રાંધેલા ચોखाए करी व्याप्त एवं वहीं तथा पत्र पुष्पादि, जे बहु सावद्य होय ते वर्जवा.

અદ્ય સાવધ હોય તોપણ તેનો નિયમ કરવો. જેમકે, “મારે આદ્ય પ્રમાણ ઓદનાદિ જમવા.” તેવી રીતે ચિત્તની અત્યંત શુદ્ધિ-લોભ-પતા, ઉન્માદ તથા અપવાદ વગેરેને ઉત્પન્ન કરનારાં વસ્ત્ર, આચૂપણ અને વાહનાદિક વર્જવા, અને બાકીનાનું પ્રમાણ કરવું. પ્રમાણમાં વિરતિની પરિણતિ ઇટલે વિરતિ કરવાના પરિણામ હોય છે, માટે પરિમાણ અવશ્ય કરવું.

આહિં કેટલાએક અજ્ઞાની લોકો કહે છે કે, “આ સંસારમાં શરીરજ સારરૂપ છે, માટે તે શરીરને જેમ તેમ પોષવું જોઈએ. તેમાં જડ્ય અજડ્યની કલ્પના શા માટે કરવી ?” આ સંબંધે તેમને કહેવાનું કે, તેઓ સ્વેચ્છા મૂર્ખજ છે. કારણ કે, આ શરીરને બહુ પ્રકારે પોષણ કરવામાં આવે, તોપણ તે શરીરનું અસારપણું જ હોય છે; તેથી તેવા અસાર શરીરને અર્થે વિવેકી પુરુષોએ અજડ્ય જડ્ય કરવું નહીં. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“અઈ પોસિઅંપિ વિહડઈ, અંતે એઅં કુમિત્તમિવ દેહં ।

સાવજ્જ જુજ્જ પાવં, કો તસ્સ કણ સમાયરઈ” ॥ ૧ ॥

“આ શરીર અતિ પોષણ કર્યા બતાં પણ અંતે નગારા મિત્રની પેઠે વિનાશ પામી જાય છે, તેથી તેવા શરીરને માટે સાવધ જોગવવાનું પાપ કોણ આચરે ?” ૧

હવે દૃષ્ટાંત સહિત આ વ્રત લીધાનું ફલ દેખાડે છે.

“મંસાઈણં નિયમં, ધીમં પાણચ્ચણં વિ પાલંતો ।

પાવડપરંમિલ્લોણ, સુરભોણ વંકચુલ્લોવ્વ” ॥ ૧ ॥

“માંસાદિકનો નિયમ બુદ્ધિમાન મનુષ્ય પ્રાણના ત્યાગ સુધી પણ પાલન કરેતો તો પરલોકમાં વંકચૂલની પેઠે દેવલોકના સુખને પામે છે.

વંકચૂલની કથા.

આ ઝરતક્ષેત્રને વિષે વિમલ નામે રાજા હતો. તેને સુમંગલા નામે સ્ત્રી હતી. તે બંને દંપતીથી બે સંતાનો ઉત્પન્ન થયાં. તેમાં પુષ્પચૂલ નામે એક પુત્ર અને પુષ્પચૂલા નામે એક પુત્રી હતી. તે બંને અનુક્રમે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયાં. રાજકુમાર પુષ્પચૂલને એક સુંદર રાજકન્યા સાથે પરણાવ્યો. રાજકન્યા પુષ્પચૂલાને કોઈ ઉત્તમ રાજકુમારની સાથે પરણાવી. રાજકન્યા પુષ્પચૂલા વિવાહિત થયા પછી થોડાજ વખતમાં વિધવા થઈ. આથી રાજા વિમલ અને સુમંગલા રાણી ઘણાજ દુઃખી થઈ ગયાં. વિધવા થયેલી પુષ્પચૂલા તેના જાઈ પુષ્પચૂલ ઉપર અતિ પ્રેમ રાખતી હતી. આથી તે દ્રાત્ સ્નેહને લઈને પોતાના પિતાને ઘેર રહી હતી.

રાજકુમાર પુષ્પચૂલ ચોરી વગેરે દુર્વ્યસનોમાં પડી ગયો; તેથી તે નગરના લોકોને અતિશય પીડવા લાગ્યો. આ દુર્વ્યસનને લઈને લોકોમાં તે વંકચૂલના નામથી ઓલખાવા લાગ્યો. તેની બહેન પુષ્પચૂલા પણ તેના જેવીજ બુદ્ધિવાદી થઈ, તેથી તે વંકચૂલાના નામથી લોકોમાં વિખ્યાત થઈ. વંકચૂલ નગર જનોને અત્યંત પીડતો હતો. તેની ઘણી ફરીયાદો રાજાના સાંજલવામાં આવી. આથી રાજા તેની ઉપર રોષાતુર થઈ ગયો અને તેણે વંકચૂલને પોતાના રાજ્યની હદમાંથી કાઢી મૂક્યો. તેની બહેન વંકચૂલા અને તેની સ્ત્રી તેના પ્રેમને લઈને તેની પાઠલ ચાલી નીકળી. વંકચૂલ પોતાની બહેન અને સ્ત્રીને સાથે લઈ જંગલમાં જમવા લાગ્યો. કોઈ એક જયંકર અટવીમાં તે આવી પહોંચ્યો, તેવામાં કોઈ ધનુર્ધર જિલ્લે તેને જોયો. તે જિલ્લે આકૃતિથી તેને રાજપુત્ર જાણી વહુ માનથી પોતાની પટ્ટીમાં રાખ્યો. તેણે આદરથી તેનો વૃત્તાંત પુછ્યો. વંકચૂલે તેને પોતાનો વૃત્તાંત કહી સંજલ્યાવ્યો. તેનો વૃત્તાંત જાણી તે જિલ્લની તેની ઉપર ઘણી પ્રીતિ થઈ. તે સમયે ત્યાં મૂલ પટ્ટીપતિ મરણ પામેલો હતો, તેથી તેના સ્થાન ઉપર વંકચૂલને સ્થાપવામાં આવ્યો. વંકચૂલ એક મોટો જિલ્લ રાજા બની ગયો. તે જીલ્લમીઓની સાથે રહેવા લાગ્યો અને જીલ્લોની સાથે લોકોને હુંડતો તે સ્થલે સુખે કાલ નિર્ગમન કરવા લાગ્યો.

એક વખતે વર્ષાઋતુનો સમય આવ્યો. તેવામાં ચંડયશા નામના એક

આચાર્ય કેટલાંક મુનિઓના પરિવારના સાથમાંથી જુદા પડી ગયેલા હોવાથી જુદા પડી તે પટ્ટીમાં આવી ચડ્યા. તે આચાર્ય પોતાના આચારમાં સારી રીતે વર્તનારા હતા, તેથી વર્ષામાં નિરંતર નવા ઉત્પન્ન થયેલા અંકુરાના મર્દનથી અને સાચિત્ત જલ્લના સંઘટ્ટથી જય પામતા હતા, તેથી તે સમય તેમને વિહાર કરવામાં અયોગ્ય લાગ્યો. આથી તેઓ તે પટ્ટીમાં પેશી ગયા હતા. વંકચૂલે કુલ્લીનતાને લઈને તે મુનિને પ્રણામ કર્યો. ગુરુ તેને ધર્મજ્ઞાનની આશીષ આપી. ગુરુ તે સ્થલે વસવા માટે વંકચૂલની પાસે જગ્યાની માગણી કરી. તે વચ્ચે વંકચૂલે કહ્યું, “ મહારાજ, હું તમોને રહેવા વસતિ આપું, પરંતુ તમારે તે જગ્યામાં કે મારી હદમાં ધર્મની પ્રરૂપણા કરવી નહીં. કારણ કે, હિંસા, અસત્ય, અને ચોરી વગેરેનો ત્યાગ કરવાથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ અમારી આજીવિકા તો તેમાંજ રહેલી છે. માટે તમારે આ સ્થલે ધર્મની પ્રરૂપણા કરવી નહીં. ”

આચાર્ય ચંદ્રયશાએ એ વાત કબુલ કરી. પછી વંકચૂલે તેમને રહેવાને માટે નિરવધ સ્થાન આપ્યું. પછી ગુરુ સ્વાધ્યાય ધ્યાનાદિ ધર્મકૃત્ય કરતા તે સ્થલે ચાતુર્માસ્ય રહ્યા હતા.

એક વચ્ચે વંકચૂલે આચાર્યને આહારાદિકને માટે નિમંત્રણ કર્યું, ત્યારે આચાર્યે કહ્યું, “ જહ, અમારે તમારા ઘરની જિજ્ઞા કલ્પતી નથી. અમે તો અહિં તપશ્ચર્યા કરીનેજ સુખે કાલ્પ નિર્ગમન કરીશું. તમોએ અમાને જે વસતિ દાન કર્યું છે, તેથી તમોએ મહાપુણ્ય ઉપાર્જન કરેલું છે. તેને માટે આગમમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ જો દેશ ઉવસ્સં મુણિ—વરાણ તવ નિયમ જોગજુત્તાણં ।

તેણં દિન્નાવત્થન્ન પાણ, સયણાસણંવિગપ્પા ॥ ૧ ॥

પાવહ સુરનર રિહ્લી, સુકુલ્લુપ્પત્તી ય જોગસામગ્ગી ।

નિત્થરહ જવમગારિ, સિજ્જા દાણેણ સાહૂણં ” ॥ ૨ ॥

“ તપ, નિયમ અને યોગથી યુક્ત એવા મુનિઓને જે ઉપાશ્રય આપે છે, તેણે તેમને વસ્ત્ર, પાણી, શયન, અને આસન પ્રમુખ સર્વ આપ્યું છે. તે વસતિ દાનના પુણ્યથી તે મનુષ્ય દેવ તથા મનુષ્યની ઋદ્ધિને પામે છે, સારા કુલમાં જન્મ

મેલ્લવે ઢે, ભોગની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરે ઢે અને આ સંસારનો પાર પામે ઢે. ”?—૨

વર્ષાકાલ અતિક્રાંત થયા પછી ગુરુ મહારાજાએ વંકચૂડને પુઠી ત્યાંથી વિહાર કર્યો. વંકચૂડ તે આચાર્યની સત્ય પ્રતિજ્ઞાથી હર્ષ પામતો જીવિત વરે તેમની પાઠલ ગયો. કેટલોક માર્ગ જીવિત પછી ચિરકાલ રહેલા મુનિના વિયોગથી વિહવ થયેલા વંકચૂડે ગુરુને નમન કરી આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી—
“સ્વામી, અહીંથી હવે બીજાનો સીમાનો આવે છે, તેથી હું હવે પાઠો વઢાવશ. હવે મને તમારું પુનર્દર્શન તત્કાલ પાડું થાજો.” આ પ્રમાણે તેનાં વચન સાંજલી આચાર્યે મધુર વાણીથી વંકચૂડને કહ્યું, “હે જીવ, તમારી સહાયથી આ અટલો કાલ તમારા સ્થાનમાં સુખે રહ્યા હતા, તેથી જો તમોને સ્વે તો તમારો પ્રત્યુપકાર કરવા માટે થોડું કાંઈ કરીએ.” વંકચૂડ વાંઘ્યો—“મહારાજ, જે મારાથી સુખે પાઠી શકાય, તેવાં વચનો કહી મારી ઉપર અનુગ્રહ કરો.” વંકચૂડના કહેવાથી તે આચાર્ય આ પ્રમાણે વોઢ્યા—“જીવ, ૧ જેનું નામ કોડનાથી જાણી શકાય નહીં એવાં અજાણ્યાં ફલ તમારે સ્વામાં નહીં ૨ બીજાને મારવાની ઇચ્છા થતાં તમારે સાત આઠ પગલાં પાડું હઠવું. ૩ રાજાની પટરાણીને માતા સમાન ગણવી. અને ૪ કદિ પણ કાગરું નું માંસ સ્વાવું નહીં. આ ચાર નિયમો તમારે ચોકસ રીતે પાલવા. આ નિયમો પાલવાથી તમારે ઉત્તરોત્તર મોટો લાભ થશે.” આચાર્યનાં આ વચન સાંજલી “મહારાજ, આપે મારી ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો” એમ કહી વંકચૂડે તે ચાર નિયમો ગ્રહણ કર્યા. પછી તે પોતાને સ્થાને પાઠો ફર્યો અને ગુરુ મહારાજ ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે સ્થલે ચાલ્યા ગયા.

એક વખતે વંકચૂડ જિલ્લોની સેના લઈ કોઈ ગામ મારવાને ચાલ્યો. તે ગામના લોકોને અગાઉથી માલૂમ પડવાથી તેઓ ગામ મુકાને નાડી ગયા. વંકચૂડ ગામને સ્વાલ્લી થયેલું જોઈ પોતાનો પરિશ્રમ નિષ્ફલ થયાર્થી મનમાં પરિતાપ પામતો પરિવાર સાથે ત્યાંથી પાઠો ફર્યો. અને અટલીમાં એક વૃક્ષ નીચે વિશ્રાંતિ લેવા બેઠો. વંકચૂડને શુધા લાગવાથી તેણે અટલીમાંથી ફલાદિ લાવવાને પોતાના માણસોને આજ્ઞા કરી. તે લોકો પણ શુધાથી પીડિત થતા હતા, એટલે તેઓ ફલાદિ લેવાને અટલીમાં આમ તેમ ફરવા લાગ્યા. કોઈ વન લતામાં મુગંથી અને પાકેલાં ફલોથી નમ્ર થઈ ગયેલું એક કિંપાકનું વૃક્ષ તેમના જોવામાં આવ્યું. તત્કા-

द्व तेमणे ए वृक्षनां फल्लो द्वीधां अने ते द्वः तेओ वंकचूडनी पासे आव्या. वंक-
चूलने ते फल्लाने जोतांज पांते द्वीधेलो नियम याद आव्यो. तेथी तेणे ते फल्लनुं
नाम पुच्छुं. जिह्वोए कहुं, “अमे आ फल्लनुं नाम जाणता नथी. परंतु ते बहु
स्वादवाळां ठे. माटे आपने खावामां हरकत नथी. ” वंकचूडे कहुं, “हं अजा-
ण्यां फल खातो नथी ; कारण के में अजाण्यां फल न खावानो नियम द्वीधो
ठे. ” जिह्वोए आग्रह पूर्वक कहुं, “स्वामी, आवी अस्वस्थ अवस्थामां नियम-
नो आग्रह राखवामां आवतो नथी. कारण के, अर्हीतो प्राण रहेवानो पण सं-
देह ठे, तेवा वखतमां अजिग्रह शो ? ” ते दोकोनां आवां वचन सांजळी वंक-
चूड धर्मनुं धैर्य धारण करीन बोड्यो, “जिह्वो, हं क्षुधाथी पीमाउ बुं, परंतु मने
ए नियममां दृढता ठे. तमारे आवां वचनो बोडवां नही. प्राण जवानां होय तो
नवे जाओ, परंतु गुरु सरीप ग्रहण करेलो मारो नियम स्थिर रहो. ” पडी ते
जिह्वोए वंकचूडने आग्रह कयों नही. तेओ वधा ए फल खाइने ते वृक्ष नीचे
सुइ गया; पण तेओमांथी वंकचूडना निरोधथी एक सेवके ते फल खाधां नही.
पडी वंकचूड पण सूइ गयो. थोमीवार पडी वंकचूडे जाग्रत थइ पोताना खास
सेवकने जगाड्यो अने कहुं के, “आ सूतेला दोकोने जगारु. हवे आपणे आ-
पणी पट्टामां जःए. ” ते सेवके पोकार करी वधाने जगारुवा मांड्या, पण कोइ
जाग्रुं नही. पडी करस्पर्श करी जगारुवा मांड्या, तोपण कोइ जाग्या नही. तेणे
तपास करी जोयुं, तो त्यां सर्वे नरण पामेला माळूम पड्या. पडी तेणे वंकचूडने ते वृ-
क्षांत जणाव्यो. आथी वंकचूड आश्चर्य पामी गयो अने पोते ग्रहण करेलो नियम
सफल थयो, एम जाणी मनमां आ प्रमाणे कहेवा लाग्यो. “अहा ! गुरु वा-
णीनुं माहात्म्य केवुं ठे ? ते वाणीना प्रजावयी हूं जीवतो रह्यो. हूं केवो निर्जंगी
के सर्व इष्ट सिद्धिने करनार कटपवृक्ष जेवा ते गुरु अकस्मात् मने प्राप्त थया
दता, तेमनी वाणीना उपदेशनो लाज में छोरी दीधो अने फोगटनो व-
खत गुमाव्यो. ” आ प्रमाणे चित्तमां भावतो ते वंकचूल हर्ष अने खेद
साथे रात्रि परुतां पोतानी पट्टीमां आव्यो. जेवामां ते रात्रे घरमां प्रवेश
करे ठे, तेवामां पोतानी व्हेन पुरुषनो वेष धारण करी पोतानी स्त्रीनी
साथे सुतेली तेना जोवामां आवी. तेणे पुरुष वेषवाली पोतानी व्हेनने ओळखी
नही. तेना मनमां एम आव्युं के, कोइ पुरुष साथे पोतानी स्त्री सुतेली ठे. आथी

તેણે ચિંતવ્યું કે, “ અરે ! મારી સ્ત્રી દુરાચારિણી છે. તે આ કોઈ પુરુષની સાથે સુતેલી છે; માટે આ બંનેને આ વચ્ચે સ્વજનથી મારી નાંખું. ” આવું ચિંતવી તે પ્રહાર કરવાને સ્વજ્ઞ ઊગામે છે, તેવામાં તેને પેલો ગ્રહણ કરેલો બીજો નિયમ યાદ આવ્યો. તત્કાલ તે સાત પગલાં પાડો ફર્યો. તે વચ્ચે ક્રોધાતુર એવા તે વંક-ચૂડનું સ્વજ્ઞ દારની સાથે અથડાયું. તેના શબ્દથી તેની પુરુષવેષધારી બહેન વંકચૂડા જાગી ગઈ. તેણે પોતાના જાઈને જોતાં જ કહ્યું, “ જાઈ, ચિરંજીવો. ” વંકચૂડા પોતાની બહેનને ઓઢાંચી શરમાઈ ગયો. પોતાના સ્વજ્ઞની સાથે ક્રોધને સંવરી તેણે પોતાની બહેનને પુરુષ વેષ ધરવાનું કારણ પૂછ્યું. વંકચૂડા બોલી- “ જાઈ, આજે સંધ્યાકાલે તમારા શત્રુના સેવકો નટનો વેષ ધારણ કરીને અહીં આવ્યા હતા. હું તેમનો કપટ વેષ જાણી ગઈ હતી. તે વચ્ચે મેં ચિંતવ્યું કે, જાઈ વંકચૂડા બાહરે ગયા છે. તે ક્યાં છે, એનો મને સ્વર નથી. જો આ લોકોના જાણવામાં આવશે કે વંકચૂડા પરિવાર સહિત બાહરે ગયેલ છે, તો તેઓ આ પટ્ટીને અનાથ ધારી પરાજીવ કરવાને આવશે; માટે કોઈ ઉપાય કરવો. આવું ચિંતવી મેં રાત્રે કપટથી તમારો વેષ પેહેર્યો અને પછી સજામાં તે નટ લોકોની પાસે નાટક કરાવી, તેમને યોગ્યતા પ્રમાણે દ્રવ્ય આપી વિદાય કર્યા. પછી આલસથી મેં તમારો વેષ કાઢ્યો નહીં અને તે વેષ સાથે મારી જોજાઈની સાથે સુઈ ગઈ હતી. ” પોતાની બહેનના મુશ્કેલી આ વૃત્તાંત સાંજઠી વંકચૂડા પોતાના મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે, “ અહા ! ગુરુના ઉપદેશનો કેવો મોટો લાજ મળ્યો? મને તે ગુરુની વાણી બહેનની હત્યાના પાપમાંથી બચાવ્યો. ” આ પ્રમાણે તેણે ગુરુવાણીની બહુ પ્રશંસા કરી.

એક વચ્ચે વંકચૂડા ચોરી કરવા માટે ઊજ્જાઈની નગરીમાં ગયો. ત્યાં અર્ધ રાત્રે કોઈ ધનવાન શેઠના ઘરમાં ચોરી કરવાને પેઠો. તેવામાં ત્યાં તે ગૃહનો સ્વામી શેઠ એક કોઠીનો સર્વ વધારે થવાની જ્ઞાંતિથી પોતાના પુત્રની સાથે વાદવિવાદ કરતાં તેના જોવામાં આવ્યો. તે જોતાં જ વંકચૂડાને મનમાં તિરસ્કાર ઉપજ્યો કે, આવા શેઠના ધનને ધિક્કાર હજો. પછી તે ત્યાંથી ચોરી કર્યા વિના પાડો ફર્યો. પછી કોઈ બ્રાહ્મણના ઘરમાં પેઠો. લોકોની પાસે થોડું થોડું યાચી સંપત્તિને પામેલા એવા આ બ્રાહ્મણનું ધન લઈને શું કરવું ? એમ ચિંતવી તેનું ઘર પણ ઊંઠી ચાલ્યો ગયો. પછી તે કોઈ વેડ્યાના ઘરમાં પેઠો. “ પોતાના સ્મણીય શરીરને

कुष्टी नरने पण सेवनारी वेरयानुं धन लेवुं, एतो विशेष निंदनीय ठे; मोटे मारे एनुं धन पण शा मोटे लेवुं जोड़ए! ” आम विचारी तेणे वेरयानुं घर पण छोकी दीवुं. ते पढी ते राजाना घर आगल आव्यो. त्यां तेणे चिंतव्युं के,

“ चौर्यमाचर्यते तच्चे, द्द्वंद्व्यते खलु नृपतिः ॥

फलिते धनमद्वीणमन्यथापि चिरं यशः ” ॥ १ ॥

“ जो चोरी करवी तो राजानेज दुंदुबो. कारण के जो काम सफल थाय तो अक्षय धन मळे अने नहीतो लांबा कालनुं मोटुं यश मळे. ” ?

आवुं विचारी ते वनमांथी एक घो द्वाव्यो. तेने राजाना घरना किद्धा उपर चोटाकी, तेना पुढरा साथे वलगी राजाना मेहेलमां दाखल थयो. त्यां अ-
द्भुत रूपने धारण करनारी राजानी पटराणी तेना जोवामां आवी. ते समये जा-
ग्रत थयेली राणीए तेने जोयो अने आ प्रमाणे पुष्टुं, “तुं कोण ठे? अने अहिं शा-
मोटे आव्यो ठे?” वंकचूळे कळुं, “हुं चोर हुं अने बहु प्रकारनां मणि तथा रत्नादिक
द्रव्यनी इच्छाथी अहिं आव्यो हुं.” आ वखते वंकचूळनुं रूप जोड़ राजानी राणी
तेनी पर मोहित थइ गइ. तेणीए कोमल स्वरथी आ प्रमाणे कळुं, “जइ, द्रव्यनी
वार्त्ता ठे ? आ बधुं तमारुंज ठे. कोइ जातनो जय राखशो नहीं. स्वस्थ थाओ.
आजे तमारा कुल देवता तमारो उपर तुष्यमान थया ठे. कारण के, हुं राजानी
पटराणी तमारे वश थइ गइ हुं. आजे में मारा सौजाग्यना गर्वथी राजाने
रीसाव्यो छे, तेथी तमे अहीं आवो अने तमारा यौवनने सफल करो. हुं संतुष्ट थतां
माणसोने अर्थ काम सुलज ठे. मारो संतोष हशे तो पढी तमारो वध के बंध थशे
नहीं. ” आ प्रमाणे पटराणीए ते वंकचूळने कामग्रहथी दोजाव्यो अने दोज
पमाड्यो. तोपण वंकचूळ पोते अंगीकार करेला नियमनुं स्मरण करी राणीने न-
मी आ प्रमाणे बोड्यो, “ माता, तमे मारां पूज्य छे. मारा जेवा एक वनवासी त-
स्कर तरफ तमारे स्पृहा करवी योग्य नथी. ” पटराणी बोली, “ अरे वाचाळ,
हुं तारी साथे कामनी अजिद्वेषी हुं, तेने तुं माता कहीने बोलावता केम शर-
मातो नथी ? जो तुं मारुं वचन मानीश नहीं तो आजे तारी उपर यमराज रुठ्यो
समजजे. ” आ प्रकारे राणीए घणां वचनो युक्तिथी कळां, तोपण ते वंकचूळ ज-

રા પણ કોજ પામ્યો નહીં. પઢી તે રાણી ક્રોધાતુર થઈ અને નચે કરી પોતાનું શરીર ઝઝરમી ઝંચે સ્વે પોકાર કરવા લાગી. ”

આ તરફ રાજા તે રાણીવાસના ગૃહના દ્વાર આગલ બુપી રીતે ઝજો રહી આ સર્વ વૃત્તાંત સાંભળતો હતો. જ્યારે રાણી પોકાર કરવા માંડ્યો એટલે દ્વારપાલો જાગી ઝઝ્યા અને ઝઘામાં શસ્ત્રો લઈ દોમી આવ્યા. તે વચ્ચે રાજાએ તે લોકોને અટકાવીને કહ્યું, “ આ ચોર નિરપરાધી છે, માટે તેને મારશો નહીં. માત્ર જરા બાંધીને લઈ જજો અને સવારે મારી આગલ સજામાં લાવજો. ” દ્વારપાલોએ રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું. તે ચોરને પકડી બાંધીને લઈ ગયા.

આ વચ્ચે પોતાની રાણીનો દુરાચાર પ્રત્યક્ષ જોઈ રાજા મનમાં ચિંતા કરવા લાગ્યો અને તે ચિંતામાં તેણે જાગ્રતપણાથી જ મહા કષ્ટે રાત્રિ નિર્ગમન કરી. પ્રાતઃકાલે રાજસેવકો તે ચોરને બાંધી રાજાની આગલ સજામાં લાવ્યા. રાજાએ આક્રોષથી વંકચૂલને, સત્ય કહેવાને કહ્યું, એટલે વંકચૂલે રાત્રિનો સર્વ વૃત્તાંત જે બન્યો હતો, તે સાચે સાચો કહી સંજલ્યાવ્યો. અને રાણીએ પોતાને મધુર વાણીથી કેટલાંક વચનો કહ્યાં હતાં, એમ ગુપ્તપણે તે વાત જણાવી. આથી રાજા વંકચૂલની ડપર સંતુષ્ટ થઈ ગયો. તેને બંધમાંથી મુક્ત કરી રાજાએ આલિંગન કર્યું. અને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ હે સત્પુરુષ, તમારા સાહસથી હું તમારી ડપર સંતુષ્ટ થયો છું, માટે મારી પટરાણી હું તમને અર્પણ કરું છું. ” વંકચૂલ બોલ્યો— “સ્વામી, આપનાં પટરાણી એ મારી માતા છે. આપે એવું વચન ન બોલવું. ” તે પઢી રાજાએ ધમકી આપીને કહ્યું કે, “ જો તું રાણીને ગ્રહણ કરશે નહીં તો હું તને શૂદ્ધીએ ચઢાવીશ. ” વંકચૂલ આવી ધમકીથી પણ ઝગ્યો નહીં. તેણે ધૈર્યથી તે વાત અંગીકાર કરી નહીં. વંકચૂલને આમ અચલ અને દૃઢ જોઈ રાજા તેની ડપર ઘણોજ તુષ્યમાન થઈ ગયો અને તેજ વચ્ચે તેને પોતાના પુત્રના પદ ડપર સ્થાપી દીધો. પઢી રાજા પોતાની દુરાચારિણી રાણીને હણવા ઇચ્છતો હતો, તેને વંકચૂલે કેટલાંક વચનો કહી જીવતી રાખાવી હતી. તે પછી વંકચૂલે પોતાની સ્ત્રી અને બહેનને ત્યાં બોલાવી તે ઝજ્જાયની નગરીમાં સુખે રહ્યો હતો. ત્યારથી તેને ધર્મ ડપર વિશ્વાસ ડત્પન્ન થયો અને તેથી તેણે પોતાના હૃદયને જૈનધર્મને વિષ અનુરક્ત કર્યું. પેઢા આચાર્ય મહારાજાએ આપેલા નિયમાંને નિરંતર સંચારતો વંકચૂલ યથાશક્તિ ધર્મ ડપર શ્રદ્ધાવાલો થયો હતો.

एक दिवसे वंकचूडन जाग्योदययो ते आचार्य जगवान् तेज नगरीमां पथार्या. ते खबर जाणी वंकचूड मोटा आरुंवरर्थी तेमने वंदना करवाने गयो. आचार्य पासेथी धर्मतुं शुद्ध स्वरूप सांजळी. तेणे तत्त्व रुचिरूप सम्यक्त्व अंगी-कार कर्तुं हतुं. आ अरसामां ते उज्जयिनी नगरीनी समीपे आवेला शालिग्राम गामना रहेवासी जिनदास नामना श्रावकनी साथे वंकचूडने मैत्री थइ हतो. ते जिनदास श्रावक ऊपर वंकचूडनो घणोज स्नेह थयो हतो.

एक समये राजाए अति दुर्जय एवा कामरूप देशना राजाने जीतवा मा-टे वंकचूडने आझा करी. वंकचूडे राजानी आझाथी कामरूप देशमां जइ त्यांना राजा साथे युद्ध करी तेने पराजित कर्थो, परंतु शत्रुओंनां शस्त्रोथी ते घणोज घायल थइ गयो. घायल थयेलो वंकचूड तेवोज स्थितिमां उज्जयिनी नगरीमां आ-वी पोहोंच्यो. वंकचूडनी आवी स्थिति जोइ राजाना हृदयमां चितानी पीमा उत्पन्न थइ आवी. तत्काळ तेणे घणा वैद्योने बोळावी तेनी चिकित्सा करावी; पण वंकचूडना घा रुजाया नहीं. राजाए पढी पोताना वैद्योने क्रोध लावीने कहुं, “ तमे वंकचूडने शा माटे साजो करी शकता नथी! तमारे तेने जलदी साजो कर-वो. ” वैद्योए कहुं, “ महाराज, तेने माटे हवे एक उपाय ठे के, जो ते कागमानुं मांस खाय तो तेना शरीरना घा रुजाइ जाय. “ आथी राजाए वंकचूडने आक्षि-ग्न करी अश्रुपात करतां कहुं, “ वत्स, तारी पीमा दूर करवा मोटे वैद्योए घ-णा उपचार कर्या, पण तारा घा रुजाया नहीं. हवे कागमानुं मांस खावानो उपा-य बाकी छे, ते तुं कर एट्ठे तारा शरीरनी पीमा दूर थइ जाय. वंकचूडे कहुं, “ स्वामी, हुं सर्वथा मांसजङ्गणथी निवृत्त थयो लुं. तेमां खास करीने कागमानुं मांस न खावानो में नियम कर्थो ठे; तेथी हुं मारो नियम तोलीश नहीं. राजा बोड्यो, “ वत्स, जो जीवतां रहेवाय तो घणा नियमो दइ शकाशे. अने मृत्यु पा-म्या पढी ते बधा नियमो चाड्या जशे. माटे जीवन राखवा तुं कागमानुं जङ्ग भङ्ग-ण कर ” राजानां आवां वचन सांजळी वंकचूड बोड्यो. “ स्वामी, हवे मारे जीववानी जरा पण तृष्णा नथी; कारण के, एकवार अवश्य मृत्यु तो थवानुंज ठे. तेथी आ प्राण जडे जाय, पण हुं अकृत्य नहीं करूं. ”

आ वखते राजाए पेढो शालिग्राम वासी जिनदास श्रावक के जे वंक-

ચૂલ્લનો પરમ મિત્ર હતો, તેને બોલાવ્યો. રાજાના બોલાવવાથી જિનદાસ તત્કાલ વંકચૂલ્લને મલ્લવાને માર્ગે ચાલી નીકળ્યો. તે રસ્તામાં આવતો હતો, તેવામાં કોઈ બે દેવીઓ રુદન કરતી તેના જોવામાં આવી. જિનદાસ તેમની પાસે આવ્યો અને તેણે તે દેવીઓને પુછ્યું, “ તમે કોણ છો ? અને શા માટે રુદન કરો છો ? ” તે સ્ત્રીઓ બોલી—“ અમે સુધર્મ દેવમાં રહેનારી દેવીઓ છીએ. અમારો સ્વામી દેવલોકમાંથી ચ્યવી ગયો, તેથી તેના વિરહથી અમે વિહ્વલ બની વંકચૂલ્લ નામના એક ક્ષત્રિય જર્તારને પ્રાર્થવા ઇચ્છીએ છીએ. આજે તે તમારાં વચનથી જો તેનો નિયમ ભાંગશે તો તે સત્ત્વર પુર્ગતિ જશે. તેથી અમારે તેનો પાઠો વિયોગ થશે. આથી અમે રુદન કરીએ છીએ.” તે બંને દેવીઓનાં આ વચન સાંજળી જિનદાસે કહ્યું, “તમે રુદન કરશો નહીં. જેમ તમારું ઇષ્ટ થશે, તેમ હું કરીશ. ” આ પ્રમાણે તે દેવીઓને આશ્વાસન આપી જિનદાસ ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યો. તે રાજાના મંદિરમાં ગયો અને રાજાને મળ્યો. પછી તેણે વંકચૂલ્લ આગળ આવી તેનું કુશલ પુછી ઔષધના ઉપાય માટે પૂછ્યું, તે વારે રાજાએ તેને સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. વંકચૂલ્લને કાકમાંસ ન खाવાના નિયમમાં અતિ દૃઢ જોઈ અને તેનું શરીર અત્યંત જર્જરીત થયેલું દેખી તેણે રાજાદિ સર્વની સમક્ષ આ પ્રમાણે કહ્યું— “ આ મારા મિત્ર વંકચૂલ્લને ધર્મ તેજ ઔષધ છે, માટે બીજું કોઈ પણ ઔષધની પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં. ” મિત્રનાં આવાં વચન સાંજળી વંકચૂલ્લે કહ્યું, “ મિત્ર, તમે કહ્યું, તે યોગ્ય છે. હવે મારે તમને વિશેષમાં કહેવાનું કે જો તમે મારી ઝપર પૂર્ણ સ્નેહ રાખતા હો તો આલ્પસ્યને દૂર કરી મને આ ઢેલ્લે અવસરે કાંઈક સંબંધ આપો. ” વંકચૂલ્લની આ માગણી ઝપરથી જિનદાસે તેને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધના કરાવી. તેથી વંકચૂલ્લ ચાર આહારના પચ્ચઘાણ કરી અને ચાર શરણનો ંંગીકાર કરી પંચ પરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરતો, તથા સર્વ જીવોને વિષે નિર્વૈરપણાની ધારણા કરતો, પૂર્વના કરેલાં પાપને નિંદતો અને સુકૃતને અનુ-મોદતો સમાધિ પૂર્વક કાલ કરી વારમા દેવલોકે દેવતા થયો. તે પછી જિન-દાસ વંકચૂલ્લની મરણ ક્રિયા કરી શોક કરતો પોતાને ઘેર ચાલતો થયો. તે રસ્તે જતો હતો, ત્યાં માર્ગે પેલી બે દેવીઓને રુદન કરતી જોઈ તેણે પુછ્યું, “ જડે, હજુ શા માટે રુદન કરો છો ? તે અસ્ખંડિત વ્રતવાદો થઈ મૃત્યુ પામી દેવલોકમાં તમારો સ્વામી ન થયો ? ” તે દેવીઓએ નિઃશ્વાસ નાંચીને કહ્યું,

“ હે નિર્મલાશય જિનદાસ, તમે શું પૂછો હો ? અમારે તો તે અમારા સ્વામીનો વિયોગજ રહ્યો. કારણ કે, તેઓ પરિણામની વિશુદ્ધિથી અમોને ઓલંગીને બારમે દેવલોકે ગયા. ” પડી જિનદાસ ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

એ પ્રમાણે વંકચૂલનું વૃત્તાંત કહેવાય છે. આ વૃત્તાંત ઊપરથી થોડા પણ અમદ્ય ભક્ષણના નિયમનું મહા ફલ જાણીને ભવ્ય પ્રાણીઓએ વિશેષથી નિયમ પાલવામાં તત્પર થવું.

આ પ્રમાણે જોજનને આશ્રીને જોગોપજોગ વ્રતનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે કર્મને આશ્રીને કહે છે—

“ કમ્માનં જહ્ કમ્મં વિણાનતીરેહ્ નિવ્વહેતો ।

પનરસકમ્માદાણે ચયહ્અણંપિ સ્વરકમ્મં ” ॥ ૧ ॥

“ કર્મને આશ્રી ઉત્સર્ગ માર્ગે કરીને શ્રાવકે કોઈ પણ સાવચ્છ કર્મ કરવું નહીં. અને નિરાંત્ર કરીનેજ રહેવું. પણ જો કર્મ વિના નિર્વાહ ન થાય તોપણ પંનર કર્માદાન અવગચ્છ ત્યજી દેવા. ” ?

પંનર કર્માદાન.

૧ અંગાર કર્મ, ૨ વન કર્મ, ૩ શકટ કર્મ, ૪ જાટક કર્મ, અને ૫ સ્ફોટક કર્મ, એ પાંચ કર્મ. ૧ દાંત, ૨ દ્વાસ, ૩ રસ, ૪ કૈશ અને ૫ વિષ, એ પાંચ વાણિજ્ય. ૧ યંત્રપીલ્લન, ૨ નિર્લાંછન, ૩ દવદાન, ૪ સરઃશોષણ, અને ૫ અસતી પોષણ, એ પાંચ સામાન્ય. એ પંનર કર્માદાન કહેવાય છે.

૧ આજીવિકા માટે અંગારા પામવા, જામચુંજીપણું કરવું, કુંજાર, લોહકાર, અને સુવર્ણકારનું કામ તથા ઈંટો પકાવવા પ્રમુખનો આરંજ કરવો તે અંગાર કર્મ કહેવાય છે.

૨ વૃક્ષાદિકના પત્ર, પુષ્પ વગેરેનું ઝેદન, જેદન અને વેચવા પ્રમુખના આરંજ વડે જીવવું, તે વનકર્મ કહેવાય છે.

૩ ગામ્ના અને તેના અંગો ઘસાવી રાખવા-વેચવા તથા ગામ્નીથી આજી-વિકા કરવી, તે શકટકર્મ કહેવાય છે.

૪ પોતાના ગામા, વણદ તથા ઘોઠાવમે બીજાનો જાર વહેવો, અને જાનું લઈ ગામા પ્રમુખ બીજાને આપવા—તે વમે આજીવિકા કરવી, તે જાટક કર્મ કહેવાય છે.

૫ કોદાલી, પાવનો, હલ વગેરેથી ભૂમિનું વિદારણ કરવું, તથા પથ્થર ઘરુવા—ઇત્યાદિ વમે જે આર્જીવકા કરવો, તે સ્ફોટક કર્મ કહેવાય છે. તેમજ યવ પ્રમુખ ધાન્યનો સાથવો વગેરે કરી વેચવું, તે પણ સ્ફોટક કર્મ કહેવાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ જવ ચળયા ગોહુમ—મુગ્ગ માસ કરડિપ્પજ્ઞય ધન્નાણં ।

સત્તુય દાલિ કણિક્કા, તંડુલ કરણાઈ ફોમ્મયણં ॥ ૧ ॥

અહવા ફોમ્મિ કમ્મં, સીરેણં જૂમિફોમ્મણે જંતૂ ।

ઉમ્મત્તયણં ચ તહા, તહાય સિલ્લ કુટ્ટયં તં ચેતિ ” ॥ ૨ ॥

“ જવ, ચણા, ઘર્જ, મગ, અમદ, કરટી પ્રમુખનો સાથવો કરવો, દલ કણિક અને તંડુલ કરવા, તે સ્ફોટ કર્મ કહેવાય છે અથવા હલ્લે કરીને જમીન ફોરવી, પાણીને મારવા કૂટવા લાકડીઓના પ્રહાર કરવા ઇત્યાદિ પણ સ્ફોટ કર્મ કહેવાય છે.

૬ પ્રથમથી સ્વેચ્છ વગેરે લોકોને મોકલી હાથીના દાંત મંગાવીને વેચવા અથવા જે સ્ત્રીઓમાં તે હાથીના જીવો પેદા થતા હોય ત્યાં પોતે જઈ, દાંત લાવીને વેચવા તે દંતવાણિજ્ય કહેવાય છે. ઉપલક્ષણથી શંખ, ચામરું, ચામર વગેરે પણ જાણી લેવા, તેનો વેપાર કરવો તે પણ દંતવાણિજ્ય કહેવાય છે. સ્ત્રી શિવાય બીજે ઠેકાણેથી દંતાદિક વેચવામાં કે લેવામાં દોષ નથી.

૭ લાંબનો વેપાર કરવો તે લાંબવાણિજ્ય. ઉપલક્ષણથી ગલી, મણ-શીલ આદિ અથવા મનોહર ધાન્યાદિક પણ જાણી લેવા.

૮ ઘી, તેલ, મદિરા, મધ, ચરબી આદિનું વેચવું, તે રસવાણિજ્ય કહેવાય છે.

૧૬ સીંગરીઓ વલનાગ, અફીણ, સોમલ પ્રમુખ વેચવાં, તે વિષવાણિ-
જ્ય કહેવાય છે. લોહ, હરતાલ પણ ઘણા જીવના યાતક છે, માટે તે ઉપ-
લક્ષણથી જાણવા.

૧૭ દાસી, ગાય, જૈંશ જંટ વગેરેને વેચવા, તે કેશવાણિજ્ય કહેવાય છે.

૧૮ તલ શેલરી આદિને યંત્રે કરી પીલવા, પીલાવવા, તે યંત્રપીલણ
કર્મ કહેવાય છે.

૧૯ વલદ, ઘોડા વગેરે સ્વાંશી કરવા, નાક વીંધવા અને કાન તથા કંબલ
વગેરેનું ઘેદન કરવું, તે નિર્લેઝન કર્મ કહેવાય છે.

૨૦ તૃણાદિકની વૃષ્ટિને માટે અથવા ક્ષેત્ર વગેરેને શોધવા માટે જે
અગ્નિ લગારવો તે દવદાન કર્મ કહેવાય છે.

૨૧ ગોધૂમ વગેરેના લાજ માટે હલ, સરોવર વગેરે સુકવવા, તે શોષણ
કર્મ કહેવાય છે.

૨૨ અસતી-હુઃશીલ દાસી, બીલાડી પ્રમુખ જાનવરોનું પોષણ કરવું,
તે અસતીપોષણ કર્મ કહેવાય છે. અહિં ઉપલક્ષણથી શુક, સારિકા, કુતરા
આદિ અધમ પ્રાણીઓનું પણ પોષણ જાણી લેવું.

૨૩ પંચર નિવિરુ કર્મના બંધના હેતુ હોવાથી આગમ જાણાવે તે પંચરકર્મા-
દાન કહેવાય છે. અહિં એટલા માત્ર પંચરજ ત્યજવાનું નથી પરંતુ બીજા પણ સ્વ-
-કૃત્ત કર્મ, ક્રૂર, અધ્યવસાયથી સાધ્ય કર્મ જેવાં કે કોટવાદપણું તથા બંદી-
સ્થાનાનું રક્ષકપણું, ઇત્યાદિકનો પણ ત્યાગ કરવો. કદિ અદ્ય સાવધ્ય કર્મથી
નિર્વાહ કરવો પડે તો તે યુક્ત છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ ઇયરંપિહુ સાવજ્ઞં, પદમં કમ્મં ન તં સમારભઙ્ગ ।

જંદટ્ટૂણ પયટ્ટહ, આરંજે અવિરઓ લોઓ ” ॥ ૧ ॥

“ શ્રાવક નહીં નિષેધ કરેલ સાવધ્ય કર્મ કે જે ઘરનો આરંજ, ગ્રામાંતર
ગમન, શકટ, સ્વેરુવાદિક છે, તેનો બીજાથી પેહેલો આરંજ પોતે કરે નહીં, તે જા માટે?
તે કહે છે કે, ” જેને તેવું કર્મ કરતો દેખીને અચતનાવંત લોકો તે કાર્ય કરવામાં
પ્રવર્તે છે, તેથી બીજાના આરંજનો તે હેતુ બને છે, માટે પ્રથમ આરંજ ન કરવો.

આ પ્રમાણે કર્મથી જોગોપજોગ વ્રત સમજવું.

“ અહિં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે, “ પૂર્વે જોગોપજોગ શબ્દ વાચી તો સ્ત્રી વગેરે કહ્યા હતા, તેથી એ વ્રતમાં તેનુંજ પ્રમાણ કરવું જોઈએ. તો પછી કર્મથી એ વ્રત હોઈ શકે નહીં અને કર્મ શબ્દને ક્રિયાવાચીપણું હોવાથી ક્રિયાને જોગો-પજોગપણાનો સંજ્ઞવ નથી. ”

તેના ઉત્તરમાં ગુરુ કહે છે—“ એ વાત સત્ય છે, પણ જે જોગોપજોગ તે વેપારાદિક કર્મનું કારણભૂત છે, તેથી કારણને વિષે કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી કર્મને પણ જોગોપજોગપણું કહ્યું છે. તે વિષે અહિં વધારે ચર્ચા કરવાની જરૂર નથી.

તે વ્રતની જાવના કહે છે—

“ સર્વેસિં સાહૂણં, નમામિ જેહિ અહિયંતિ નાઝણં ।

તિવિહેણ કામજોગા, ચત્તા એવં વિચિંતિજ્ઞા ” ॥ ૧ ॥

“ જે મુનિઓ કામજોગને અહિત જાળીને મન, વચન અને કાયા, એ ત્રિવિધ વસ્તુ તેનાથી વિરમ્યા છે, તે સર્વ મુનિઓને હું નમું હું. ” ?

અનર્થદંડ વિરમણ નામે

ત્રીજું ગુણવ્રત.

અનર્થદંડ વિરમણ નામે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. સ્વજન, શરીર, ધર્મ તથા વ્યવહારને માટે જે આરંજ કરવામાં આવે તે અર્થદંડ કહેવાય છે. તે શિવાય બાકીનું તે અનર્થદંડ કહેવાય છે. એટલે પોતાના ઉપયોગમાં આવે તેનો આરંજ તે અર્થદંડ અને જેની સાથે પોતાનું કાંઈ પણ પ્રયોજન ન હોય, ઠાં તેનો આરંજ કરવો તે અનર્થદંડ. તેવા અનર્થદંડથી જે વિરમણ એટલે વિરામ પામવું, તે અનર્થદંડ વિરમણ નામે ત્રીજું ગુણવ્રત કહેવાય છે. તે વ્રત ધુધ્યાન વગેરે ચાર પ્રકારના અનર્થદંડના ત્યાગ કરવા રૂપ છે. તેને માટે કહ્યું છે. કે,

“ દંડિજ્ઞ જેણ જિઉં, વજ્જિય નિય દેહ સયણ ધમ્મટ્ઠં ।

સો આરંભો કેવલ, પાવફલોડ્ઠાત્થ દંડત્તિ ॥ ૧ ॥

અવગ્ગાય પાવ ઝવણ્ણસ, હિંસદાણપ્પમાય ચરિણ્ણિં ।

જં ચહા સો મુચ્છહ, ગુણવ્વયં તં ભવે તણ્ણં ॥ ૨ ॥

“ પોતાનો દેહ, સ્વજન અને ધર્મનો અર્થ વર્જીને બાકીના જે જે આરં-
જોમાં જીવ દંભાય તેવો આરંજ કે જે કેવલ પાપ રૂપ ફલને આપનાર છે, તે
અનર્થદંરુ કહેવાય છે. તે હુધ્યાન, પાપોપદેશ, હિંસા અને પ્રમાદ, એ ચાર
આચરવાથી અનર્થદંરુ હોય છે. એ ચારનો જે ત્યાગ કરવામાં આવે તે ત્રીજું
અનર્થદંરુ વિરમણ નામે ગુણવ્રત કહેવાય છે. ” ૧-૨

બીજી ગાથામાં આ પ્રમાણે વિશેષ વ્યાખ્યા છે. અપકુટ્ટ ઇદ્ધે હીણ
ધ્યાન, તે આર્ત્ત તથા રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

તેને માટે કહેલું છે કે—

“ રાજ્યોપજ્ઞોગ શયનાસન વાહનેષુ ।

સ્ત્રી ગંધ માલ્ય મણિરત્ન વિનૂષણેષુ ॥

ઇચ્છાજિહ્વાષ મતિ માત્રમુપૈતિ મોહાત્ ।

ધ્યાનં તદાર્ત્તમિતિ સંપ્રવદંતિ તજ્ઞાઃ ॥ ૧ ॥

સંછેદનૈર્દહન જંજન મારણૈશ્ચ ।

બંધ પ્રહાર દમનૈર્વિનિકૃંતનૈશ્ચ ॥

યો યાતિ રાગમુપયાતિ ચ નાનુકંપાં ।

ધ્યાનં તુ રૌદ્રમિતિ સંપ્રવદંતિ તજ્ઞાઃ ” ॥ ૨ ॥

“ રાજ્યનો ઉપજોગ, શયન, આસન, વાહન, સ્ત્રી, ગંધ, માલ્ય, મણિ, રત્ન
અને તેના આનૂષણોની અંદર જે મોહથી અત્યંત ઇચ્છા-અજિહ્વાષ પ્રાપ્ત થાય,
તેને વિદ્વાનો આર્ત્તધ્યાન કહે છે. ?

જે છેદન, દહન, જંજન, મારણ, બંધ, પ્રહાર, દમન અને સ્વંમનથી
રાગને પ્રાપ્ત થાય અને દયા ન લાવે તેને વિદ્વાનો રૌદ્રધ્યાન કહે છે. ” ૨

૧ ધર્મી પુરુષોને પણ આ સંસારને વિષે ઘણું કરીને અંતરમાં દુર્ધ્યાન થાય છે. પરંતુ તેઓ પોતાના પ્રજ્ઞાનના વદ્ધથી ઉન્માર્ગે જાતાં એવા પોતાના ચિત્તને અટકાવી પુનઃ સન્માર્ગે લાવે છે. જે પ્રાણીઓ નિરંતર આર્ત તથા રોદ્ધધ્યાનમાં પ્રવર્તે છે, તેમને તો અનર્થદંડજ છે.

૨ પાપનો હેતુ હોવાથી પાપ એટલે સ્વેતી આદિ કર્મ, તેની દાક્ષિણ્યતાના સ્થાન વિના જે ઉપદેશ તે પાપોપદેશ કહેવાય છે.

૩ જે હિંસનશીલ હોય તે હિંસ્ર કહેવાય છે. એવા વિષ, અગ્નિ, હલ અને શસ્ત્ર વગેરે તેનું દાક્ષિણ્યતાના સ્થાન વિના જે અસંયતોને આપવું, તે હિંસ્ર-દાન કહેવાય છે.

૪ પ્રમાદ એટલે મદ્ય, વિષય, કષાયાદિક તે વસ્તુ જે આચરણ, તે પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે. સાત વ્યસન, જલક્રીડા, વૃક્ષની શાખાને આશ્રીને હીંચકો સ્વેલવો, કુકરના પ્રમુખ જીવોને લપાવવા, કુશાસ્ત્રનો અજ્યાસ કરવો અને વિકથા કરવી વગેરે પ્રમાદાચરણ કહેવાય છે; અથવા પ્રમાદાચરણ એટલે આલસની વ્યાપ્તિ. નહીં શોધેલા ધન, ધાન્ય તથા જવાદિકનો વ્યાપાર કરવાથી, ચુલા, પાણી-આરા વગેરેની ઉપર ચંદરવો ન બાંધવાથી અને ઘી, દહીં, દૂધ અને છાશ આદિના પાત્રો નહીં ઢાંકવાથી તેમાં પોતાનો તથા પરનો ઉપવાત થવાને લીધે તે વધુ અનર્થના કારણો છે, એમ જાણવું. તે કારણને લઈને પરમ ગુરુએ શ્રાવકને ઘેર સાત ગલ્લણા અને નવ ચંદરવા^૧ કહેલા છે. જેમકે—

“ સુષ્ટે સાવયગેહે, હવડ ગલ્લણાઈં સત્ત સવિસેસં ।

જલ્લ મિઠ સ્વાર આઠળ તક્કં ધી તિલ્લં ચુલ્લાયં ” ॥૧॥

મીઠું જલ્લ, સ્વારું પાણી, ઝાસ, ધી, તેલ અને લોટ—એ સાતને ગલ્લવા માટે શ્રાવકે ગરણા રાખવા. આ ગાથાનો અર્થ સુગમ છે. અહિં લોટનું ગલ્લવું એવી રીતે સમજવું કે, તેને ચાલણીથી ચાલવો. અહિં ઉપલક્ષણથી દૂધ આદિ વસ્તુઓ માટે પણ ગરણું રાખવું.

૧ કેટલેક સ્થળે દશ ચંદરવા પણ કહેલા છે.

चंदरवा क्ये क्ये स्थले जोइए.

जलस्थानोदूखल ० ? पाणीआरे, १ खांरणीए, ३ घंटीए, ४ चूले, ५ धान्यनी नूमिने विषे, ६ दहींतुं ज्यां मांखण करवामां आवे त्यां, ७ जोजन करवाने ठेकाणे, ८ सुवानी जग्योए अने ए उपाश्रेय, ए नव स्थाने सुंदर वस्त्रथी निष्पन्न करेत्ता चंदरवा श्रावके धारण करवा. जो ते न करवामां आवे तो अनर्थ-दंड थाय डे. एवी रीते चार प्रकारना अनर्थदंरुनो त्याग करवो.

ए अनर्थदंरु नामे त्रीजुं गुणव्रत कहुं.

आ अनर्थदंरुने विषे त्याग करवापणुं विशेष प्रकारे बतावे डे. घणुं करीने पोतानी शक्ति प्रमाणे जेणे अनर्थदंरु वजेंडो डे अने परमार्थ जाणेंडो डे, एवो श्रावक केवे प्रकारे अनर्थदंरुने प्रयुंजे डे ? ते विषे सर्व प्रकारना अनर्थ-दंरुना जेदो उपर दृष्टांतो कहेवा अशक्य डे. तेथी मात्र एक चूडा उपरतुं दृष्टांत आपवामां आवे छे. प्रमादे करीने चूडा उपर चंदरवो नहीं बांधवाथी शुं थयुं हतुं, ते दृष्टांत अन्वय—व्यतिरेकथी कहे डे—

“ चंदोदयदाणाओ, जाया मिंगसुंदरी सया सुहिया ।

तजाद्वनाउ कुटूठी, तन्नाहों परभवे जाओ ” ॥१॥

“ चूडा उपर चंदरवो बांधवाथी श्रेष्ठीकन्या मृगसुंदरी नामे राजकन्या सदा सुखी थइ हती अने तेना जर्तारे ते चंदरवो बाळी नांख्यो, तेथी ते परजवे कुष्टी थयो हतो. ” ?

बीजा केडझाएक तेना संबंधीजनो चूडा उपर चंदरवो न बांधवा वगेरेथी अकस्मात् मृत्यु रूप कष्टने पाम्या हता, ए उपलक्षणथी जाणी लेंवुं. गाथानो अर्थ आ प्रमाणे अने तेनो भावार्थ कथाथी जाणवो.

मृगसुंदरीनी कथा.

श्रीपुर नगरमां श्रीषेण नामे राजा हतो. तेने देवराज नामे एक पुत्र थयो हतो. ते देवराज ज्यारे युवान थयो, त्यारे पूर्वना दुष्कर्मना उदयथी ते कुष्टी थयो. तेना रोगने दूर करवा माटे सात वर्ष सुधी उपचारो करवामां आव्या; पण ते नीरोगी थयो नहीं, डेवटे कंटाळी गयेत्ता वैद्योए तेनो उपचार करवानी ना पामी. राजा

શ્રીષેણ આથી વધારે દુઃખી રહેવા લાગ્યો. એક વખતે તેણે એવી જાહેર ઘોષણા કરાવી કે, “ જે મારા કુમારને નીરોગી કરે તેને અર્ધ રાજ્ય આપવામાં આવશે. ” આ ઘોષણાનો પરુહ આસ્વા નગરમાં વગમાઝ્યો.

તે નગરમાં યશોદત્ત નામે એક મોટો ધનાઢ્ય વસતો હતો. તેને શીલાદિ ગુણોથી યુક્ત એવી લક્ષ્મીવતી નામે પુત્રી હતી. તેણીએ રાજાના તે પટહને નિવાર્યો અને કહ્યું કે, “હું રાજકુમારને નીરોગી કરીશ.” રાજાએ અતિ આદરથી તે લક્ષ્મીવતીને પોતાની પાસે બોલાવી. લક્ષ્મીવતી પોતાના પિતા વગેરેની સાથે રાજાની પાસે ગઈ. તેણીએ પોતાના શીલ્પના પ્રજાવથી પોતાના હાથનો સ્પર્શ કરી તે રાજકુમારના શરીરને નીરોગી બનાવી દીધું. આથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાલ્લવાને માટે તે કન્યા પોતાના રાજકુમારની સાથે પરણાવી. તે પછી તે પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપી રાજા ગુરુ પાસે દીક્ષા લઈ ચાલી નીકળ્યો. પાઠલ નવીન રાજ-દંપતી સુઝે રાજ્ય જોગવવા લાગ્યાં.

એક દિવસે કોઈ જ્ઞાની આચાર્ય તે શ્રીપુર નગરમાં આવી ચડયા. તેમના આગમનની વાર્તા સાંજળી રાજા દેવરાજ અને રાણી લક્ષ્મીવતી તેમને વંદના કરવા આવ્યાં. ગુરુએ તેમને ધર્મદેશના સંજ્ઞાલાવી. દેશનાને અંતે રાજા દેવરાજે પોતાને કુષ્ઠનો રોગ થવાનું કારણ કારણ પૂછ્યું, ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે, પૂર્વ જન્મે વિષે ઉપાર્જન કરેલાં કુષ્કર્મ વડે તમને રોગ થયો હતો; તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

વસંતપુર નગરમાં મિથ્યાત્વથી જેની શુદ્ધમતિ આચ્છાદિત થયેલ છે, એવો દેવદત્ત નામે એક વેપારી રહેતો હતો. તેને ધનેદેવ, ધનમિત્ર, ધનેશ્વર અને ધન-દત્ત નામે ચાર પુત્રો હતા. તે ચાર પુત્રોમાં જે ધનેશ્વર હતો તે વ્યાપાર કલ્યામાં કુશલ હતો. એક વખતે તે ધનેશ્વર મૃગપુર નગરમાં વ્યાપાર કરવાને ગયો. તે નગરમાં જિનદત્ત નામે જૈનધર્મને પાલ્લનારો શેઠ રહેતો હતો. તેને મૃગસુંદરી નામે કન્યા હતી. તે વાદ્ધા આર્હત ધર્મ ઉપર આસ્તિક હતી. એક વખતે તેણીએ ગુરુ પાસે આ પ્રમાણે ત્રણ અન્નિગ્રહ-ગ્રહણ કર્યા. શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરવી, કોઈ સાધુ મહારાજાને દાન આપી જોજન કરવું અને રાત્રી જોજનનો ત્યાગ કરવો. આ ત્રણ અન્નિગ્રહ પ્રમાણે તે સર્વદા વર્તતી હતી. મૃગસુંદરી ઘણીજ સ્વરૂપવતી હતી. એક વખતે વ્યાપાર અર્થે તે સ્થલે આવેલા ધનેશ્વરે મૃગસુંદરીને જોઈ; તેણીને જોતાંજ તે તેના સૌંદર્યથી મોહિત થઈ ગયો. તત્કાલ તેણીને પરણવાને તે અનુરાગી બની ગયો.

तेणे जिनदत्त शेठनी आगळ ते कन्यानी मागणी करी; पण शेठे धनेश्वरने मिथ्यात्वी जाणी पोतानी कन्या आपी नहीं. मोह पामंदो धनेश्वर कपटी श्रावक बनी गयो. पडी ते मृगसुंदरीनी साथे परण्यो. परण्या पडी मृगसुंदरीने साथे द्वाडे ते पोतानी नगरांमां आव्यो. घेर आव्या पडी धर्मनी इर्ष्याने द्वाडे तेणे मृगसुंदरीने जिन पूजा वंगेरे करतां अटकावी. श्राविका मृगसुंदरी आर्हतधर्म उपर पूर्ण आस्तिक हती, तेथी ते दृढता राखीने रही. तेणीए जिनपूजा न थवायीं उपवास करवा मांड्या. अनुक्रमे त्रण उपवास थया. चोथे दिवसे कोइ जैन मुनि तेणीने द्वार आवी चड्या. ते वखते तेणीए पोताना ग्रहण करेत्ता नियमना रक्षणने माटे ते मुनिने उपाय पुढ्यो. ते समये गुरुए गुण अवगुणना विचार करीने कहुं, “ जडे, तारे चुट्टा ऊपर चंदरवो बांधवो. एम करवाथी पांच साधुओंने प्रतिज्ञाजित करवाथी अने पंच तीर्थोने नमस्कार करवाथी जेटवुं फल प्राप्त थाय, तेठवुं फल तने प्राप्त थशे. ” गुरुनी आ आज्ञा तेणीए शिरपर चढावी, अने त्यारथी ते प्रमाणे तेणीए कर्तुं. ते चंदरवो बांधवो जोइ तेणीना मिथ्यात्वी ससरा वंगेरे धनेश्वरने कहुं के, “ आ तारी बहुए वस्त्र बांधीने कामण कर्तुं डे. ” ते सांजळी धनेश्वरने क्रोध चढी आव्यो अने तत्काद तेणे ते चंदरवाने अग्नि द्वागामां बाढी नांख्यो. ते पडी मृगसुंदरीए फरीवार बांधवो. ते पण धनेश्वर बाढी नांख्यो. एवी रीते सात चंदरवा बांध्या अने सात बाढी नांख्या. पडी ससराए मृगसुंदरीने कहुं, “ जडे, शामाटे वृथा प्रयास करे डे ? ” मृगसुंदरी बोझी, “ जीवदया माटे. ” ते सांजळी ससराए क्रोधयी जणव्युं, “ जो तारे जीवदया पादवी होय तो तुं तारा पिताने घेर जा. ” मृगसुंदरीए कहुं, “ हुं कुलवाननी पुत्री बूं; तेथी कुलदानी पंठे एकद्वी नहीं जाऊं. माटे तमारा कुटुंब साथे मने मारा पिताने घेर मोकलो. ” तेणीनां आवां वचन सांजळी तेनो ससरो कुटुंब सहित तेणीने द्वाडे मृगपुर नगर तरफ चाड्यो. मार्गमां कोइ एक गाममां तेणीना ससरानो सगो रहेतो हतो, तेने घेर तेआं मीजमान तरीके गया. ते सगाए पोताने घेर परोणा आव्या जाणी रात्रने विषे जोजन तैयार कराव्युं. जोजन करवाने सर्व कुटुंब तैयार थयुं, पण रात्रि जोजनना नियमने संजारी मृगसुंदरी जोजन करवा ऊठी नहीं. कोइ पूर्वना पुण्यथी शुच बुद्धि उत्पन्न थवायीं मृगसुंदरीना ससरा वंगेरे मृगसुंदरीने मुकी जोजन करवा उठ्या नहीं. पडी ते गृहस्थना कुटुंबे ते जोजन

સ્વાયં, અને સ્વાધા પડી તત્કાલ તેઓ મરણને શરણ થઈ ગયા. પ્રાતઃકાલે તે સર્વને મરણ પામેલા જોઈ, મૃગસુંદરીના સસરા વગેરે તેનું કારણ જાણવા આમતેમ જોવા લાગ્યા. તેવામાં એક તપેદ્વીની અંદર સર્પની ગરલ જોવામાં આવી. તે જોતાં જ તેઓએ વિચાર્યું કે, રાત્રે રસોડના ધૂમાડાથી આકુલ થયેલો કોઈ મર્પ ઊંચથી તપેદ્વીમાં પડી ગયેલો, તેના ઝેરથી સર્વનું મૃત્યુ થયું છે. આ બીના જાણી સર્વે મૃગસુંદરીનાં વચ્ચે કચ્છો અને તેણીનો ક્રમા મારી. આ વચ્ચે મૃગસુંદરી બોલી, “આર્યો, આવાં કારણને લઈને હું ચૂલા ઉપર ચંદરવો બાંધતી હતી, અને રાત્રિ જોજનનો ત્યાગ કરતી હતી. ” તેણીનાં આવાં વચન સાંજળી સર્વે પ્રતિવોધ પામી ગયા અને મૃગસુંદરીને જીવિતદાત્રી થવાથી કુલદેવીની પ્રમાણે માનવા લાગ્યા. પડી તેઓ પાઠા ઘેર આવ્યા અને મૃગસુંદરીના ઉપદેશથી ઉત્તમ પ્રકારના શ્રાવકો થયા. તે પડી મૃગસુંદરી અને ધનેશ્વર ચિરકાલ પર્યંત સમ્યક્ ધર્મને આરાધીને ઢેવે સમાધિપૂર્વક કાલ કરી સ્વર્ગે ગયાં હતાં. સ્વર્ગનાં સુખનો અનુભવ કરી આ વચ્ચે તમો બંને દેવરાજ અને લક્ષ્મીવતી થયા છો. તે પૂર્વજે ચંદરવા બાધ્યા હતા, તે દુષ્કર્મ નિંદા વગેરે કરવાથી તે સ્વપાત્રી દીધું હતું પણ તે અંશમાત્ર રહેલું, તેના થી આ ભવમાં તને સાત વર્ષ સુધી તે વ્યાધિ રહ્યો હતો. આ લક્ષ્મીવતીએ તે પૂર્વના નિયમના પ્રજાવથી તારા વ્યાધીને શાંત કર્યો હતો.

રાજા દેવરાજ અને રાણી લક્ષ્મીવતી ગુરુના મુખથી આ પ્રમાણે પૂર્વ જન્મનો વૃત્તાંત સાંજળી જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત થયાં. તત્કાલ તેઓ બંને આ સંસાર ઉપરથી વિરક્ત થઈ ગયાં. પડી પુત્રને રાજ્ય ઉપર સ્થાપિત કરી તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ઢેવે કાલ ધર્મને પામી સ્વર્ગનાં સુખનાં જાજન થયાં હતાં.

આ પ્રમાણે અનર્થદંડ વિરમણવ્રતને વિષે મૃગસુંદરીની કથા કહેવામાં આવી. તે ઉપરથી બીજા જન્મ જીવોએ ચૂલા ઉપર ચંદરવા ન બાંધવા રૂપ વગેરે અનર્થદંડથી વિરામ પામવું. અહિં આ પ્રમાણે જાવના છે—

“ ચિંતેઽવ્યં ચ નમો, સત્પદ્મગાઈં ચ જેહિ પાવાઈં ।

સાહૂર્હિં ચ વજ્રિયાઈં, નિરદ્મગાયં ચ સઠ્ઠાઈં ” ॥૧॥

વળી,

“ તુલ્લેવિ ઉઅરજરણે, મૂઢ અમૂઢાણ અંતરં પિચ્છ ।

एगाणनरय डुरकं, अन्नोसिं सासयंसुखं ” ॥૧॥

“ જે સ્વ અને પરને અર્થે—ઉજય પ્રકારે પાપ કર્મથી વિરામ પામ્યા હે, તે મુનિરાજ પ્રત્યે અમારો નમસ્કાર હો. ” ?

મૂઢ અને તત્ત્વજ્ઞાની—બંનેને ઉદર જરવું, તે સરખું હે; પણ મૂઢ અને અ-મૂઢ—તત્ત્વજ્ઞાનીની વચ્ચે કેટલો અંતર હે ? તે જુવો. મૂઢ પુરુષને નરકનાં દુઃખ પ્રાપ્ત થાય હે અને અમૂઢ—તત્ત્વજ્ઞાનીને શાશ્વત મુખ મળે હે; એટલો અંતર હે. ” ૨

ચાર શિક્ષાવ્રત.

વારંવાર પ્રવૃત્તિ જેમાં હે, તે શિક્ષા કહેવાય હે અને તે શિક્ષા જેમાં પ્રધાન હે એવું જે વ્રત તે શિક્ષાવ્રત કહેવાય હે. જેમ વિદ્યાના શિક્ષક વરું વારંવાર અન્યાસ કરાય હે, તેમ શ્રાવકે આ વ્રતોનો અન્યાસ વારંવાર કરવા યોગ્ય હે.

પ્રથમ સામાયિક વ્રત.

ચાર શિક્ષા વ્રતોમાં પ્રથમ સામાયિક વ્રત કહેવાય હે. સમ એટલે રાગ દ્વેષ રહિતપણું, તેનો આય એટલે લાજ તે સમાય કહેવાય હે. જે ક્રિયા—અનુષ્ઠાન ક વાનું પ્રયોજન એટલે જે ક્રિયા—અનુષ્ઠાન કરવાથી સમાયની પ્રાપ્તિ થાય તે સામાયિક કહેવાય હે. તે રૂપવ્રત તે પેહેલું સામાયિક નામે શિક્ષાવ્રત હે. તેને માટે આ પ્રમાણે કહ્યું હે—

“ સામાઙ્ગ મિહ પઢમં સાવજ્ઞો જત્થ વજ્જિઓ જોગે ।

समणाणं होइ समो, देसेणं देसविरओवि ” ॥૧॥

“ આદિં જે સામાયિક નામે પેહેલું શિક્ષાવ્રત કરવાથી દેશવિરતિ શ્રાવક પણ સાવચ્છ એવા મન, વચન અને કાયાના વ્યાપારને વર્જીને સર્વવિરતિ મુનિસદ્દશ થાય હે. ” ?

અહિં પ્રશ્ન કરે છે કે, તે દેશ વિરતિ સર્વવિરતિ શી રીતે થાય ? દેશે કરીને એટલે દેશ દૃષ્ટાંતે કરીને. જેમ ચંદ્રમુખી સ્ત્રી, સમુદ્ર જેવું તળાવ; નહીં તો સાધુ અને શ્રાવક વચ્ચે મોટો અંતર જે છે તે દેખાય છે. ઉત્કૃષ્ટ દ્વાદશાંગીના અન્યાસી તે સાધુ અને શ્રાવક તો ષટ્ જીવનિકાય નામના દશ વૈકાલિકના અધ્યયન સુધીનો અન્યાસી હોય છે. સાધુ ઉત્કૃષ્ટપણે સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાં ઉપજે છે અને શ્રાવક શરમા દેવલોક સુધી ઉપજે છે. સાધુઓને કાલ્પ ધર્મ પામ્યા પછી દેવગતિ અને મોક્ષગતિ એ બે ગતિઓ છે અને શ્રાવકને એકલી દેવગતિ છે. વધી સાધુ ફક્ત સંજ્વલનના ચાર કષાયવાદા હોય છે અથવા નિષ્કષાયી પણ હોય છે. અને શ્રાવક તો આઠ કષાયવાદા એટલે પ્રત્યાઘ્યાની અને સંજ્વલની હોય છે. સાધુઓ એકી સાથે પંચ મહાવ્રતના અંગ કરી છે અને શ્રાવક તો થોડા અથવા સમસ્તના પણ ઇચ્છા પ્રમાણે અંગીકારી છે. સાધુઓને એક વાર અંગીકાર કરેલું સામાયિક વ્રત જાવજીવ પર્યંત રહે છે અને શ્રાવકને તો તે સામાયિક વ્રત વારંવાર અંગીકાર કરાય છે. સાધુને એક વ્રતનો જંગ થતાં સર્વ વ્રતનો જંગ થાય છે, કારણકે માંહોમાંહી તેનું સાપેક્ષપણું છે અને શ્રાવકને તેમ નથી. તેથી આ સામાયિક ક્યાં કરવું ? એવી શંકા થતાં તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—

“મુનેઃ સમીપે જિનમંદીરે વા, ગૃહેઽથવા યત્ર નિરાકુલઃ સ્યાત્ ।

સામાયિકં તત્ર કરોતિ ગૃહી, સુગુપ્તિ યુક્તઃ સમિતશ્ચ સમ્યક્” ॥૧॥

“ગૃહસ્થ મુનિની સમીપે, અથવા જિનમંદિરમાં, ઘેર અથવા જ્યાં નિરાકુલપણે રહેવાય ત્યાં ત્રણ ગુપ્તિ અને પાંચ સમિતિ સાથે સામાયિક કરે છે. ” ૧

અહિં સામાયિક કરનારે જોકે જિનમંદિરમાં સામાયિક કરવું યોગ્ય છે; કારણકે, તેમાં સમ્યક્ પ્રકારે સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તેનું ગ્રહણ પ્રથમ કરવું જોઈએ. પરંતુ અહિં મુનિની સમીપે સામાયિક કરવાનું પ્રથમ કહેલું છે; તેનું કારણ એ છે કે, મુનિની પાસે ધર્મ વાર્તા વગેરે સાંભળવાથી વિશેષ લાજ થાય છે માટે તેનું પ્રથમ ગ્રહણ કરેલું છે. વધી જે ગૃહાદિકને વિષે સામાયિક કરે તેણે પણ સમિતિ તથા ગુપ્તિ સહિત ગુરુ સમીપે આવીને તે ગુરુની સાક્ષી પૂર્વક સામાયિક ઉચ્ચરે. આ વિધિ અલ્પ ક્ષુદ્ધિ શ્રાવકને માટે છે. વધુ ક્ષુદ્ધિવાદા શ્રાવકનો વિધિ તો આ પ્રમાણે છે. જે મહાશ્વેતક રાજાદિ છે, તે પ્રથમ સાધુની પાસે આવી તે

પઢી સામાયિક ડુચ્ચરે. જો તેમ ન હોય તો જેણે સામાયિક કરી ડે એવો શ્રાવક સમૃદ્ધિમાન રાજાદિક શ્રાવકની પાઙ્ગલ ચાલતાં તેને યોષ્ઠાઓ અને ઘોઠાઓથી આરંજનો પસંગ આવે ડે. આ વિષે વિશેષ વિવેચન કરવાથી વસ ડે. તે વિષે વધારે જાણવું હોય તો આવશ્યક ત્રૂણી ગ્રંથ જોડે લેવો.

સામાયિક દ્વેનારાઓનું કૃત્ય.

સામાયિક ગ્રહણ કરનારાં કેવી રીતે વર્તવું જોડે ? તે પ્રથમ જાણવાનું ડે. સામાયિકમાં રહેલા પુરુષે શ્રેષ્ઠ એવા સિદ્ધાંતના અર્થો પુઙ્ગવા. અને મહાત્મા પુરુષોનાં ચરિત્રોને સંજારવાં. તેમજ તેણે આલસ, નિહા, વિકથા વગેરે દોષોને વર્જી દેવા. હૃદય શુદ્ધ અને દયામય રાખવું. તેને માટે આ પ્રમાણે કહ્યું ડે.

“ સામાયિકસ્થઃ પ્રવરાગમાર્થં પૃચ્છેન્મહાત્માચરિતં સ્મરેચ્છ ।

આલસ્ય નિહા વિકયાદિ દોષાન્ વિવર્જયેચ્છુદ્ધમના દયાલુઃ ॥૧॥

આલસ્ય પ્રમુખ દોષો કહે ડે.

કાયાના વાર દોષો.

૧ આલસ, ૨ નિહા, ૩ પલ્લેઠી વાલ્લવી, ૪ અસ્થિર આસન, ૫ દૃષ્ટિનું પરાવર્તન, ૬ વીજા કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ, ૭ જીત પ્રમુખનું ઓઠીંગણ, ૮ અંગનું અતિ ગોપન, ૯ દેહનો મલ્લ ઉતારવો, ૧૦ આંગળી વગેરે મોઠવા, ૧૧ વિશ્રામણ (લાંબા પગ કરી બેઠવું) અને ૧૨ સુખલ્લી સ્થળવો.

વચનના દશ દોષો.

૧ કુવચન, ૨ અવિચારી વચન, ૩ પ્રતિઘાત વચન, ૪ વરુવરુવું, ૫ સ્તુતિવચન અથવા પરિચય વચન, ૬ કલ્પહ, ૭ વિકથા, ૮ ઉપહાસ વચન, ૯ શીઘ્ર વચન અને ૧૦ જવા આવવાનું કયન-એ દશ વચનના દોષ ડે.

મનના દશ દોષ.

૧ અવિવેક, ૨ યશ-કીર્તિની અજિલાપા, ૩ લાજાર્થપિણું, ૪ અહંકાર,

૧ જય, ૬ નિયાણું, ૭ ફલનો સંશય, ૮ ક્રોધ, ૯ અવિનય, અને ૧૦ ભક્તિ-શૂન્યપણું—૯ દશ મનના દોષ છે.

૧વી રીતે સર્વ મઢીન વઢીશ પ્રકારના દોષો સામાયિકને વિષે વર્જવા, વઢી કહ્યું છે કે,

“ગૃહીત્રસ સ્થાવરજંતુરાશિષુ, સદૈવ તસાયસગોઢકોપમઃ ।

સામાયિકાવસ્થિત ઇષ નિશ્ચિતં, મુહૂર્ત્તમાત્રં ભવતીહ તત્સખઃ” ॥૧॥

“ ગૃહસ્થ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવોની રાશિને વિષે હંમેશા તપેલા લોઢાના ગોઢા જેવો છે; પણ જ્યારે તે સામાયિકમાં રહે છે, ત્યારે મુહૂર્ત્ત માત્ર—બે ઘડી નિશ્ચયે કરી તેમનો સખા—મિત્ર તુલ્ય છે. ” ?

આહિં મિત્ર તુલ્ય શામાટે કહ્યો ? તેણે સામાયિકમાં સર્વ આરંજનો ત્યાગ કર્યો છે. વઢી આહિં સાવચ યોગના પચ્ચાણરૂપ સામાયિકનું જે મુહૂર્ત્તનું પ્રમાણ તે સિદ્ધાંતમાં કહેલું નથી પણ જાણી લેવું ; કારણ કે પચ્ચાણનો કાલ પણ જઘન્યપણે નવકાર સહિત પચ્ચાણની જેમ મુહૂર્ત્ત માત્રનો છે. વઢી સામાયિકનું જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ છે અને ઉત્કૃષ્ટ એક અહોરાત્રનું માન છે એમ જાણવું. તે વાત દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ કરે છે.

“સદૈવ સામાયિકશુદ્ધવૃત્તિર્માનેઽપમાનેઽપિ સમાનભાવઃ ।

મુનીશ્વરઃ શ્રીદમદંતસંજ્ઞો બન્નૂવ સદ્બ્રૂતસમૃદ્ધિજોગી” ॥૧॥

“સદાકાલ સામાયિકને વિષે જેની શુદ્ધ વૃત્તિ છે અને જે માન તથા અપમાનને વિષે સમાન જાવવાલા છે એવા શ્રી દમદંત નામે મુનીશ્વર સમ્યક્રૂપવાળી સમૃદ્ધિના જોગી થયા હતા. ” ?

સામાયિકમાં રહેનારો પુરુષ કેવો હોય છે ? તે કહે છે.

“ નિંદપસંસાસુ સમો, સમો અ માણાવમાણકારિસુ ।

સમ સયણપરયણ માણો, સામાણ્યસંગઓ જીવો” ॥૧॥

સામાયિકમાં રહેલો પુરુષ નિંદા અને પ્રશંસા અને માન તથા અપમાનને વિષે સમાન તેમજ સજ્જન અને પરિજનને વિષે સમાન એવો હોય છે. ” ?

તે વિષે દમદંત મહર્ષિનું વૃત્તાંત.

હસ્તિશીર્ષ નગરમાં દમદંત નામે એક રાજા હતો. તેની પાસે ઘણી હત્કટ સેના હતી. તે સુખે કરીને રાજ્ય કરતો હતો. તે સમયમાં હસ્તિનાપુર નગરમાં પાંડવો અને કૌરવો રાજ્ય કરતા હતા. એક વખતે રાજા દમદંતને તે પાંડવો અને કૌરવોની સાથે રાજ્યના સીમામાનો મોટો કલહ ઉત્પન્ન થયો. તે પછી એક દિવસે દમદંત રાજા જરાસંઘ રાજાના પુત્રની સેવા અર્થે ગયો હતો. તે પ્રસંગનો લાગ જોઈ કૌરવો અને પાંડવો પાઠલથી આવી દમદંતના દેશનો જંગ કર્યો. આ સ્વર જાણી રાજા દમદંતને ભારે ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તત્કાલ તે મોટું સૈન્ય લઈને હસ્તિનાપુર ઉપર ચમી આવ્યો. ત્યાં તે બંનેની વચ્ચે માંહોમાંંહી મોટું યુદ્ધ થયું. દૈવયોગે પાંડવો અને કૌરવો દમદંતથી ભાગે ગયા અને દમદંતનો જય થયો. રાજા દમદંત વિજયનો ઢંકો વગાડતો પોતાના નગરમાં આવ્યો.

તે પછી કેટલોક કાલ નિર્ગમન થયા પછી એક વખતે રાજા દમદંત સંધ્યાકાલે પોતાના મેહેલ ઉપર આકાશ તરફ જોતા હતા, તેવામાં પંચરંગી વાદલો તેમના જોવામાં આવ્યાં. તેઓને ક્ષણવારમાં વીચરાઈ ગયેલાં જોઈ તેમના હૃદયમાં ચેરાગ્ય જાવના પ્રગટ થઈ આવી. તેમણે આ સંસારના ક્ષણિક સ્વરૂપનો વિચાર કર્યો. પ્રત્યેકબુદ્ધપણાથી તેણે સર્વ સંસારને અસાર જોઈ તત્કાલ દીક્ષા ગ્રહણ કરી રાજા દમદંત ત્યાંથી વિહાર કરી ચાલી નીકળ્યા. ગામોગામ વિહાર કરતાં તેઓ હસ્તિનાપુરની પાસે આવ્યા. ત્યાં તે નગરના દરવાજા પાસે તેઓ કાયોત્સર્ગ ધ્યાને રહ્યા. તેવામાં પાંડવો રાજવાનીએ જવા નીકળ્યા. તે વખતે તે મુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા. પાંડવો પોતાના સેવકોને પુછ્યું કે, “ આ મુનિ કોણ છે ” ? સેવકોએ તપાસ કરીને કહ્યું, “ તે દમદંત રાજર્ષિ છે. ” તે સાંજલતાંજ પાંડવો તત્કાલ અશ્વ ઉપરથી નીચે ઉતરી ત્યાં આવ્યા અને તે મહર્ષિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી નમન કર્યું અને તેમના ઉચ્ચ પ્રકારના વલ્લની પ્રશંસા કરી ત્યાંથી આગલ ચાલ્યા.

ક્ષણવાર પછી તે માર્ગે કૌરવો નીકળ્યા. તેઓમાંથી વૃદ્ધ એવા દુર્યોધને તે મુનિને જોઈ સેવક પાસે તપાસ કરાવી. સેવકે દમદંત મુનિનું નામ આપ્યું, એટલે દુર્યોધને કહ્યું કે, અરે ! આતો આપણો શત્રુ છે. તેનું મુખ પણ જોવું યોગ્ય

નથી. ઇત્યાદિ દુર્વાક્યોથી મુનિનો તિરસ્કાર કરી તે સાધુ તરફ એક બીજોરાના ફલ્લનો ઘા કરી તેઓ આગલ ચાલતા થયા. તે પછી તે કૌરવોની પાઠલ ચાલતા તેમના સૈનિકોએ “ યથા રાજા તથા પ્રજા ” એ કહેવત પ્રમાણે લાકડા, ધૂરુ, અને પાષાણ વગેરે તે મુનિ તરફ ફેંક્યા, જેથી વરીને તે મુનિની સમીપે જાણે મોટા ચોરો હોય, તેવો એક ઢગલો થઈ ગયો.

પાંચવો સ્વેચ્છા પ્રમાણે વનમાં ક્રીડા કરી પાછા ફર્યા, તેવામાં તેમણે તે મુનિની પાસે મોટો પાષાણ વગેરેનો ઢગલો જોયો. તે વિષે લોકોને પુછતાં તેવું કામ કૌરવોએ કર્યું છે, એમ તેમના જાણવામાં આવતાં સ્વેદ પામી તેમણે તે પાષાણ વગેરેના ઢગલાને ત્યાંથી દૂર કરી દીધો અને પછી તે દમદંત મહર્ષિને વિધિ પૂર્વક વંદના કરી પછી પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

આવી રીતે પાંચવોએ સત્કાર કોટલા અને કૌરવોએ અપમાન કરેલા પણ તે દમદંત મુનિએ તે બંનેની જીવર સમજાવને ધારણ કર્યો હતો. કોઈની જીવર રાગ કે દ્વેષ રાખ્યો ન હતો. તે પછી ચિરકાલ પર્યંત ચારિત્રની આરાધના કરી તે મહા મુનિ પ્રાંતે ઉત્તમ ગતિના જાજન થયા હતા.

આ દમદંત મહર્ષિની કથા જાણી દરેક આત્મિક ગુણના ઇચ્છક પુરુષોએ સ્થિર પરિણામે સામાયિક આચરવું, અહિં આ પ્રમાણે જાવના છે.

“ ધન્ના તે જિય લોએ જાવજીવં કરંતિ જે સમણા ।

સામાય્ય વિસુહં નિચ્ચં એવં વિચિંતિજ્ઞા ॥ ૧ ॥

કહ્યાણુ અહં દિક્કલ્લં જાવજીવં જહટ્ટિહં સમણો ।

નિસસંગો વિહરિસ્સં, એવં ચ મણેણ ચિંતિજ્ઞા ” ॥ ૨ ॥

“ જેઓ નિરંતર નિર્મલ એવું સામાયિક જાવજીવ સુધી કરે છે, તેમને ધન્ય છે. આ પ્રકારે ચિંતવવું. ” ૧

“ ક્યારે હું દીક્ષા લઉંશ ? અને જાવજીવ સુધી સાધુઓના સમુદાયમાં રહીને નિઃસંગપણે ક્યારે વિચરીશ. આ પ્રમાણે મનથી ચિંતવું. ” ૨

આ પ્રકારે પ્રથમ શિક્ષાવ્રત સમજવું.

દેશાવકાશિક નામે બીજું શિક્ષાવ્રત.

મોકલા નિયમોને સંક્ષિપ્ત વિભાગે કરી, એટલે દેશથી અવકાશ એટલે તૂટ રાખવી તે દેશાવકાશિક અને તેથી રચાયેલું વ્રત તે દેશાવકાશિક નામે બીજું શિક્ષાવ્રત કહેવાય છે. અને વાર વ્રતોની ગણનામાં તે દશમું વ્રત કહેવાય છે. કહેવાનો જાવાર્થ એવો છે કે, વ્રત અંગીકાર કરતી વચ્ચે યાવજીવિત ગ્રહણ કરેલા દિગ્વ્રતને, પ્રાણાતિપાતાદિક વિરમણનો અને બીજા સર્વ વ્રતોનો પ્રતિદિન જે સંક્ષેપ કરાય છે, તે દેશાવકાશિક વ્રત જાણવું. તેને માટે એ જ જાવાર્થમાં આ પ્રમાણે લખે છે.

“ પુઠ્ઠં ગહિઅસ્સ દિસા—વયસ્સ સઠ્ઠ વયાણુદિણં ।

જો સંખેવો દેસા—વગાસિયં તં વયં વિહ્યં ” ॥ ૧ ॥

આહિં વૃષ્ઠ પુરુષો કહે છે કે, દિગ્વ્રતનો જે સંક્ષેપ કરવો તે બીજા વ્રતોનો સંક્ષેપ કરવા બાબત ઉપલક્ષણથી જાણી લેવું ; એટલે તેમાં બીજા વ્રતોનો સંક્ષેપ પણ આવશ્યક છે. વધી દરેક વ્રત પ્રત્યે દિવસ, અને પક્ષાદિક મર્યાદા કરીને સંક્ષેપ કરવાથી જિન્ન વ્રત હોવાથી જે વાર વ્રતોની સંખ્યા છે તેમાં વિરોધ આવે; એ પ્રકારે જાણવું કે, દેશાવકાશિક વ્રતમાં દિગ્વ્રતનો જ વિષય છે, તેથી એ શંકા દૂર કરવી. વધી કહું છે કે,

“ દિસિવયગહિયસ્સ દિસાપરિમાણસ્સ પઙ્કદિણં

પરિમાણ કરાણં દેસાવગાસિયંતિ ”—

“ દિશિવ્રત ગ્રહણ કરેલું હોય તેને પ્રતિદિવસ દિશાનું પરિમાણ કરવું તે દેશાવકાશિક છે. એ મૂલ્ય સૂત્રમાં દર્શાવેલું છે. અને જે આ વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે ઉપલક્ષણથી છે. વધી અવચૂર્ણી કહે છે કે,

“ એવં સઠ્ઠવણ્ણુ જે પમાણા ઠવિયા તે પુણો પુણો

દિવસાઓ ઠસારેઢ દેવસિઆઓ રત્તિઓ સારે ”

એ પ્રકારે સર્વ વ્રતોમાં જે જે પરિમાણ કરેલું હોય તે વારંવાર દિવસે સંક્ષેપે અને દિવસનું રાત્રિએ સંક્ષેપે. ”

आ व्रत उपर दृष्टांत कहे छे. जेने नरकावास नजीक छे, एवो क्रूरमति चंरकौशिक सर्प देशवकाशिक व्रतवस्ते तत्काद्व आउमे देवदोके गयो हतो.

चंडकौशिकनी कथा.

कोइ कृपक (तापस) मुनि मासोपवासना पारणाने दिवसे शिष्य सहित आहारने माटे मार्गमां जता हता. तेवामां तेमना चरणना तद्व नीचे एक देरुकी चंपाइ गइ. ते वखते शिष्ये कह्युं, “ स्वामिन्, तमोए आ देरुकी चगदी नांखी, माटे मिथ्या दुष्कृत आपो.” शिष्यना आवा वचनो सांभळी ते मुनिने कषाय उत्पन्न थइ आव्यो. तेथी ते कृपक तापसे ते मर्दन करेझी देरुकी दोकोने बतावी-ने शिष्यने कह्युं के अरे दुष्टात्मा, आ देरुकीतो मरण पामी गइ, शुं ते मेंहणी?” त्यारे ते शिष्य गुरुने क्रोधाग्रमान थयेझा जाणी मौन धरीने रह्यो, कांइपण बो-व्यो नहीं. पढी संध्या समये आद्वोचना करती वखते ते शिष्ये मुनिनेते देरुकी-नी बात संजारी आपी. ते वखते मुनिने विशेष क्रोध उत्पन्न थइ आव्यो, तत्का-द्व रजोहरण उपाराने मुनि शिष्यने मारवा दोड्या. तेवामां वचमां एक स्तंज आव्यो, तेनी साथे मुनिनुं मस्तक अफझायुं, अने फुटी गयुं, तेथी ते मुनि काद्व-धर्मने पामी गया. मृत्यु पामीने ज्योतिषी देवमां उत्पन्न थया. त्यांथी चवीने ते कनकखद्व नामना वनने विषे चंरकौशिक नामे तापस थयो. ते जवमां पण पृ-र्व जवना परिचयथी ते घणोज कषायवान् थयो. एक वखते कोइ राजकुमारो तेना वनमां फद्वारिक लेवाने आव्या. तेमने जोतांज ते तापस कुहारो दइ तेमने हण-वाने पाठळ दोड्यो. दोडतां दोरुतां तेने पगे स्खद्वना थतां ते कोइ खारामां परो मृत्यु पामी गयो. पढी तेज आश्रममां दृष्टिविष सर्परूपे उत्पन्न थयो. ते वनमां पूर्वजवना अज्यासथी ते अति मूर्छी—मोह पामी कोइ पण मनुष्यनो संचार थ-वा देतो नहीं.

एक दिवसे श्रीवीर जगवान् उद्वस्थावस्थामां विद्यमान होइ विचरता विचरता ते वनमां आवी चड्या. त्यां जतां तेमने गोवालीआ दोकोए वार्या, पण तेओ द्वाज धारी ते दृष्टिविष सर्पना बिलपासे कायोत्सर्ग करीने रह्या. ते वखते ते सर्प पोताना बीद्वमांथी वाहेर नीकळ्यो प्रभुने जोतांज तेनामां उग्र कषाय उत्पन्न थइ आव्यो. तत्काद्व कषायना आवेशथी तेणे प्रभुना शरीर उपर रंश मार्यो.

વજ્રના સ્તંજની જેમ અચલ એવા શ્રી વીર જગવાનના શરીરમાંથી દૂધના જેવા ઉજ્જ્વલ રુધિરની ધારા નીકળી. તે જોતાંજ તે સર્પના મનમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું. તત્કાલ પ્રજ્ઞના સ્વરૂપનું ચિંતવન કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું. પોતાના પૂર્વ જન્મો તેના જોવામાં આવ્યા. તત્કાલ તે નિર્વિષ થઈ પ્રજ્ઞને પ્રદક્ષિણા ફરી અને નમન કરી સામે ઊઝો રહ્યો. પછી પોતે કરેલ જીવહિંસાદિ અકૃત્યને આલોવી અનશન વ્રત ગ્રહણ કર્યું. તે પછી “મારી દૃષ્ટિથી કોઈ પ્રાણીને જય ન થાઓ.” એમ વિચારી તેણે દેશાવકાશિક વ્રત અંગીકાર કર્યું. પછી તે પોતાનું મુખ બીલમાં રાખીને રહ્યો હતો. આ સર્પનો વૃત્તાંત સાંજળી ગોવાલીઆઓએ આવી માંચણથી તેની પૂજા કરી. તે માંચણના ગંધથી કીમીઓ આવી તે સર્પના શરીરને વલગી પડી અને તેના આંખા શરીરને ઢિછવાણું કરી દીધું. તથાપિ તે ચંરુકૌશિક સર્પ મન અને કાયા વડે નિશ્ચલ રહ્યો હતો. તેવી રીતે અનશન વ્રત પાલી મૃત્યુ પામી આઠમા સહસ્રાર નામના દેવલોકમાં મહાર્ષિક દેવતા થયો હતો. એવી રીતે દશમા દેશાવકાશિક વ્રત ઉપર ચંરુકૌશિક સર્પની કથા કહેવાય છે. એવી રીતે બીજા પણ સંસારજીરુ પ્રાણીઓએ એ વ્રતને પાલવામાં ઉચ્ચમંત થવું.

તેની જાવના કહે છે—

“ સઠ્ઠે અ સઠ્ઠ સંગેહિં, વજિણે સાહૂણો નમંસિજા ।

સઠ્ઠેહિં જે હિં સઠ્ઠં સાવજ્જં સઠ્ઠહા ચત્તં ” ॥૧॥

એ પ્રમાણે દશમું વ્રત અને બીજું શિક્ષા વ્રત કહેવામાં આવ્યું.

ત્રીજું શિક્ષાવ્રત પોષધવ્રત.

ધર્મની પુષ્ટિ કરે તે પોષધ કહેવાય. તેને આચરનારું વ્રત તે પોષધ વ્રત કહેવાય છે. દરેક પર્વને દિવસે અનુષ્ઠાન કરવાનો જે વ્યાપાર તે સ્વ જે વ્રત તે પોષધવ્રત કહેવાય છે. તે આ પ્રમાણે—

“ આહાર દેહ સક્કાર—ગેહ વાવાર વિરહં વંભેહિં

પઠ્ઠદિણાણુટ્ટાણં, તદ્દયં પોસહવયં ચહા ” ॥ ૧ ॥

“આહાર, દેહ સત્કાર, તથા ગૃહના વ્યાપારની વિરતિ અને બ્રહ્મચર્ય એ ચાર પ્રકારે જે પર્વના દિવસનું અનુષ્ઠાન તે ત્રીજું ચાર પ્રકારનું પોષધવ્રત કહેવાય છે. ” ?

વલ્લિ આહિં જે નિવૃત્તિ શબ્દ છે, તે આહાર, દેહ અને સત્કાર અને ગૃહ-વ્યાપારની સાથે રાખવો. એટલે આહારની નિવૃત્તિ, શરીર સત્કારની નિવૃત્તિ અને ઘરના વ્યાપારની નિવૃત્તિ—એમ સમજવું. અને બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાનું છે.

૧ આહારની નિવૃત્તિમાં અશનાદિ આહારનો વિશેષે કરી ત્યાગ સમજવો.

૨ શરીર સત્કાર નિવૃત્તિમાં સ્નાન, ઉદ્વર્તન (શરીરે તેલાદિ ચોલવું) અને વિલેપન વગેરેનો ત્યાગ સમજવો.

૩ ગૃહ વ્યાપારની નિવૃત્તિ, એટલે ઘરના વ્યાપારનો નિષેધ સમજવો.

૪ બ્રહ્મચર્ય એટલે સ્ત્રી સેવા (સંગ)નો નિષેધ, આહિં વલી આહાર નિવૃત્તિ પોષધ બે પ્રકારે કહેલું છે. એક દેશ થકી અને ત્રીજું સર્વ થકી. ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચાણ કરનારને દેશથકી પોષધ હોય છે અને ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચાણ કરનારને સર્વ થકી પચ્ચાણ હોય છે. તે શિવાયના બાકીના જોડોતો સર્વ થકીજ છે. તેને માટે આવો પાઠ છે.

“ કરેમિ જ્ઞંતે પોસહં આહાર પોસહં દેસઓ,
સવ્વઓ વા, શરીરસકાર પોસહં
સવ્વઓ, અવ્વાવારપોસહં સવ્વઓ, વંજચેર પોસહં સવ્વઓ,
ચજ્જિવિહે પોસહે સાવજ્જં જોગં પચ્ચામિ જાવદિવસં
અહોરત્તિં વા પજ્જુવાસામિ હુવિહં તિવિહેણમિત્યાદિ” ॥૧॥

બીજે ઝેકાણે વીજી રીતે પણ કહેલું છે.

આ ચાર પ્રકારનું પોષધવ્રત દેશ અને સર્વ એમ બે પ્રકારે થાય છે.

૧ તેમાં દેશથી આહાર પોષધ—વિગય વગેરેનો ત્યાગ અને એક વાર બેવાર

પા. ૨૪૪ (નો વધારો.)^A.

આ ગ્રંથમાં અગીઆરમા પોષધવ્રતની બાવતમાં 'સ્વરતરગ્ઞની સમાચારીમાં' અને તપગ્ઞની સમાચારીમાં શું તફાવત છે તે નીચે મુજબ વતાવવામાં આવે છે.

૧ ચાર પ્રકારના પોષધ વ્રત વતાવેલા છે જેમાં દેશથી આહાર પોષધ— વિગય વગેરેનો ત્યાગ અને એક વાર, બે વાર ભોજન કરવું તે. અને સર્વથી આહાર પોષધ તે ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરવો તે, આમ કહેલ છે. પરંતુ તપગ્ઞ સમાચારી પ્રમાણે દેશથી પોષધમાં તિવિહાર ઉપવાસ, આર્યવિદ્ય અથવા એકાશન સુધીનો માન્યતા છે.

૨ સ્વરતરગ્ઞની સમાચારીમાં પોષધ પર્વદિવસના અનુષ્ઠાનનો વ્યાપાર છે— એટલે માત્ર પર્વ તિથિએજ પોષધ કરવો જોઈએ તેમ માન્યતા છે. વળી તેઓ 'આવશ્યક વૃત્તિનો પાઠ આગલ કરી આવી રીતે કહે છે કે ' પોષધ તથા અતિયિસં- વિજ્ઞાનવ્રત પ્રતિનિયત દિવસે અનુષ્ઠેય છે; પરંતુ પ્રતિદિવસ અનુષ્ઠેય નથી ' આમ કહે છે; પરંતુ તેમના આ કરેલા અર્થ માટે તપગ્ઞાચાર્ય શ્રીમદ્ રત્નશેખર- સૂરિજી આવશ્યકચૂર્ણિના અન્ય પાઠને આગલ કરી આ પ્રમાણે કહે છે—

“ સત્ત્વેસુ કાલપત્ત્વેસુ પસન્નો જિનમતે તવોજોગો ।

અટ્ટમી ચતુદસી સુનિયમેણહવિદ્ય પોસહિતું ”

જાવાર્થ—“ સર્વ કાલ અથવા સર્વ પર્વોમાં પ્રજાસ્ત જિનમતને વિષે તપયોગ છે, પરંતુ અટ્ટમી આદિ તિથિને વિષે નિયમથી પોષધ વ્રત હોય છે. ” આ ઉપ- રથી સમજવાનું કે પોષધવ્રત અન્ય દિવસોમાં ન થઈ શકે એવો અર્થ કદાપિ નીક- લતો નથી, પરંતુ પર્વ દિવસમાં તેની અવશ્યકરણીયતા સમજવી એવો જાવાર્થ છે.

૩ સ્વરતરગ્ઞીય આચાર્યો પોતાની સમાચારીમાં ચાર તિથિઓને પર્વ તિથિઓ તરિકે માને છે, પરંતુ તપગ્ઞીય આચાર્યો તેને માટે નીચે પ્રમાણે કહે છે—

“ વીયાપંચમી અટ્ટમી એગારસી ચતુદસી પણતિહિતું ।

એયાહ સુતિહીતું ગોયમગણહારિણાભણિયા ॥

“ગૌતમ ગણધર મહારાજે આ પાંચ તિથિ-બીજ, પાંચમ, આઠમ, એકાદશી અને ચતુર્દશી એમ કહેલ છે, વળી મહાવીર પ્રજુષ્ કહ્યું છે કે:—

જયવં ! વીયપમુહાસુ પંચસુતિહિસુ વિદિયં ધમ્માણુઠાણં
કિં ફલંહોઈ ? ગોયમા ! બહુફલં હોઈ !

હે જગવન ! બીજ પ્રમુખ પાંચ તિથિઓમાં વિધાન કરેલા ધર્માનુષ્ઠાનનું ફલ શું હોય ? હે ગૌતમ ! બહુ ફલ હોય. તે સિવાય ક્યેનપ્રશ્નમાં પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા મઠી વાર તિથિઓ કહેલ છે.

૧ આ ગ્રંથના વ્યાસ્યાકાર કાંઈક આ વિષય પરત્વે તપગ્ઞની માન્યતાવાદ્ય હોય તેમ લાગે છે.

જોજન કરવું તે અને સર્વથી આહાર પોષધ ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ કરવો તે.

૨—૩ દેહ સત્કાર અને ગૃહ વ્યાપાર પોષધને વિષે કાંઈક દેહ સત્કાર અને ગૃહ વ્યાપાર કરવો તે. થોડું કરવું તે દેશથી અને સર્વથી ન કરવું તે સર્વ થકી.

૪ બ્રહ્મચર્ય પોષધમાં બ્રહ્મચર્યનું પ્રમાણ કરવું એ દેશથી અને બ્રહ્મચર્ય સર્વથી પાલવું, એ સર્વ થકી.

અહિં આ પ્રમાણે સમાચારી છે—

“ જો દેસ પોસહં કરેઈ સો સામાઘ્યં કરેઈ વા નવા.
જો સઘ્વ પોસહં કરેઈ સો નિયમા સામાઘ્યં કરેઈ,
જઈ ન કરેઈ તો વંચિજ્ઞઈ, તં કહં ? ચેઈધરે સાહુમૂલે
ધરે વા પોસહસાઢાણ વા ઉમુક્કમણિસુવણ્ણો પઢંતો
પુચ્છંગં વા વાયંતો સુણંતો ધમ્મપ્રાણં ઝિયાઈત્તિ ”

અહિં તત્ત્વ શું છે ? તે તો કેવલી જાણે.

જે દેશ પોષધ છે, તે સામાયિક કરે અથવા ન કરે અને જે સર્વ પોષધ કરે તે તો નિયમા સામાયિક કરે. જો સર્વ પોષધવાળો સામાયિક ન કરે તો તે ઢાજથી ઠગાય છે. તે ક્યાં કરે ? તેને માટે કહે છે કે, ચૈત્યગૃહે, સાધુ પાસે પોતાને ઘેર અથવા પોષધશાઢામાં કરે. જેણે મણિ સુવર્ણ ચગેરેનો ત્યાગ કરેલો છે એવો તે જાણતો, ગણતો, પુઢતો, વાચના લેતો, અને ધર્મ સાંજ઼તો ધર્મધ્યાનને ધ્યાવે. ”

હવે પૂર્વે જે કહ્યું છે કે, પોષધ “ પર્વ દિવસના અનુષ્ઠાનનો વ્યાપાર છે, તેથી પર્વ શું તે કહે છે—ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા, પુનમ પૃથ્વી તિથિઓના દિવસો, ઉપલક્ષણથી કલ્યાણકના દિવસો અને પર્યુષણ પર્વ—એ દિવસોમાં પાપનો વ્યાપાર મુકીને પંક્તિ પુરુષો પોષધ વ્રતને કરે.

અહિં નામથી પર્વતિથિઓ ચાર છે પણ વસ્તુત્થાથી ડ છે. એક માસે બે આઠમ, બે ચતુદશ, અમાવાસ્યા અને પુનમ—એમ ડ થાય છે.

અહિં પ્રશ્ન કરે છે કે, “ શ્રાવક પર્વ તિથિને દિવસેજ પોષધ કરે તે શિ-

વાય ન કરે ? ” તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, કેટલાંક શ્રાવકો સર્વ તિથિઓને વિષે પોષધ કરે છે, પરંતુ કેટલાંક તેમ ન કરી શકે ત્યારે તેમણે પર્વ તિથિને વિષે તે વ્રત અવશ્ય કરવું, તેથીજ અહિં પર્વનું ગ્રહણ કરેલું છે. આવશ્યક વૃત્તિને વિષે તો શ્રાવકે દરરોજ પોષધ કરવાનો સ્પષ્ટ રીતે નિષેધ કરેલો છે. તત્ત્વ શું છે ? તે તો કેવલિગમ્ય છે.

હવે પોષધમાં સર્વ અપહાર—ત્યાગ કરવો છુટ્કર છે, પણ તે કરવાનું ઘણું પુણ્ય છે, માટે તે અવશ્ય કરવો જોઈએ. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ નૃપ નિગ્રહ રોગાદિષુ, ન હ્યશનાદ્યં ન ધર્મમપિ લ્વજસે ।
તત્ કિં પ્રમાદ્યસિ ત્વં, ધ્રુવધર્મે પોષધે જ્ઞવ્ય ” ॥ ૧ ॥

“ હે જ્ઞવ્ય, રાજા એ નિરોધ કર્યો હોય, કોઈ રોગ થઈ પડ્યો હોય इत्या-
દિ^૧ પ્રસંગે અશનાદિ થતું નથી, પરંતુ તેવા અનશનથી તને ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી ; તો જેમાં અવશ્ય ધર્મ પ્રાપ્ત થાય છે, એવું પોષધવ્રત લેવામાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ? ” ?

આ વ્રત ઉપર દૃષ્ટાંત આપે છે.

“ યઃ પોષધસ્થઃ સુતરાં સુરેણ, પિશાચનાગોરગ હુષ્ટરૂપૈઃ ।
વિક્કોજિતોઽપિ ક્લુજિતો ન કિંચિત્,
સ કામદેવો નહિ કસ્યવર્ણ્યઃ ” ॥ ૧ ॥

“જે કામદેવ નામના શ્રાવકને પોષધવ્રતમાં રહેલાં ઢતાં કોઈ દેવતાએ પિશાચ, હાથી અને સર્પ વગેરેના હુષ્ટરૂપોથી નિરંતર ક્ષોજ પમાડ્યો તો પણ તે જરાપણ ક્ષોજ-પામ્યો નહીં, તે કામદેવ શ્રાવક કોને વર્ણનીય ન હોય ? ” ?

તે કામદેવ શ્રાવકની કથા આગળ કહેવામાં આવશે.

તેની અહિં આ પ્રમાણે જાવના છે.

“ ઝગ્ગં તપ્પંતિ તવં, જે એણસિં નમો સુસાહૂણં ।

૧ इत्यादि शब्दधी वरणक अने दुकाळ वगेरे પડ્યો હોય ત્યારે એમ લેવું.

निस्संगा य सरीरे, वि सावगो चिंतएमिद्धं ” ॥ १ ॥

“ जे उग्रतप तपे ठे अने जे शरीरने विषे निःसंग ठे, एवा सुसाधुने नमस्कार थाओ. ” आ प्रमाणे श्रावक मनमां चिंतवे. ” ?

एवी रीते त्रीजुं पोषध नामे शिक्षाव्रत कहेवामां आव्युं.

चोथुं अतिथि संविज्ञाग नामे शिक्षाव्रत.

जेने तिथिपर्वादि लोक व्यवहार नथी, ते अतिथि कहेवाय ठे. तेवा अतिथिने जे शुद्ध आहार वगेरे आपवारूप व्रत ते अतिथि संविज्ञाग व्रत कहेवाय ठे. केट्ठाएक आ व्रतने यथासंविज्ञाग एवा नामथी कहे ठे. ते नाम प्रमाणे आ प्रमाणे अर्थ करवो. यथा एट्ठे प्रवृत्ति अर्थात् यथाप्रवृत्ति स्वज्ञावे निष्पन्न थयेल जे आहारदिक ते साधु प्रमुखने आपवा ते यथासंविज्ञाग कहेवाय ठे. एवो व्युत्पत्त्यर्थ ठे.

गृहस्थ पोषधने पारणे परम विनयपूर्वक गुरुने जे गुरु अशनादिक आपे ते चोथुं शिक्षाव्रत कहेवाय ठे. आ स्थळे उपयोगि होवाथी चूर्णीमांघी केट्ठाएक आपवामां आवे ठे—

“पोसहं पारंतेणं साहूणं अदाउं न वट्ठे, पारेइउ सव्वं साहूणं दाउं पच्छा पारेयव्वं । काहे विहीए दायव्वं ? जाहे देसकादो ताहे अप्पणो सव्वं सरीरस्स विज्जुसं काऊणं साहू पडिस्सयगओ निमंतेइ जिक्कं गिण्हवत्ति साहुणं का पन्निवत्ति ! । ता हे अन्नोपमद्वगं अन्नो जायणं पन्निदोहेइ, भा अंतरोइ अदोसा ठ्विअगाइ दोसाय जविस्संति. सो जइ पढमाइ पोरिसिए निमंतेइ अस्थिय नमोकारइत्ता ताहेधिप्पइ जइ नस्थि ताहे न धिप्पइ । तं धरिअव्वयं होहि. इसो धणं दग्गिजा ताहेधिप्पइ सचिरका विज्जइ जो वा उग्घाड पोरिसीए पारेइ पारणगइत्तो अन्नो वा तस्स विसाज्जिज्जए तेण सावएण सह गम्मइ संघारुओ

વચ્છઇ એગો ન વચ્છઇ. સાહુ પુરઓ સાવગો પચ્છઓ ઘરં
 તેજાણ આસણેણ નિમંતિજા, જઇવિ ન નિવિઠો વિણઓ
 પહતો તાહે જત્તપાણં સયં દેહિ અહવા જાયણં ધરેઇ
 જજા દેઇ અહવા ઠિઓ અઙિઇ જાવ દિણં સેસંચ ગિણિહવં
 પચ્છા કમ્માઇ પરિહરણઠા દાઝણં વંદિત્તા વિસજેઇ અણુગચ્છિઅ
 પચ્છાસયં જુંજઇ. જં ચ કિર સાહુણં ન દિન્નં તં સાવણ
 ન જુત્તવં જહિ પુણ સાહૂનત્થિ તથ્થ દેસકાલ્લ વેલાણ દિસાવ-
 લોઓ કાયવ્વો વિસુદ્ધેણં જાવેણં જઇ સાહૂણો હું તો તો
 નિત્થરિઓ તોત્તિ ” ॥

“ પોષધ પારીને સાધુને વહોરાવ્યા વગર પારણં કરવું કલ્પતું નથી, માટે સાધુને દાન દઈ પઠી પારણં કરવું યોગ્ય છે. હવે ક્યારે અને કઈ વિધિએ કરવું તે કહે છે—દેશ કાલને અનુસારે પોતાના શરીરને વિભૂષિત કરી અર્થાત્ ગૃંગાર કરી સાધુ ઉતર્યા હોય તે સ્થાન (ઉપાશ્રય) માં જઈ સાધુને આહારની વિનંતિ કરે. તે વચ્ચે સાધુ શું કરે તે કહે છે—કોઈ પમદ્યા કોઈ પાત્ર વિગેરે જુદાં જુદાં પદ્ધતિએ જેથી વચ્ચત નહીં લાગવાથી અંતરાય દોષ તથા સ્થાપના દોષ લાગે નહિ. જો વિનંતિ કરનાર પહેલો પોરિસિમાં વિનંતિ કરે અને કોઈ સાધુને નમુકારસહિતું પચ્ચલાણ હોય તો ગ્રહણ કરે અને જો ન હોય તો ગ્રહણ ન કરે, જેથી આહાર રાખી મૂકવો ન પડે ! જો શ્રાવક વળો પાઠલ લાગે તો ગ્રહણ કરી સાચવીને રાખે, અથવા જો કોઈ તપસ્વી પારણા નિમિત્તે અથવા બીજો કોઈ ઝગ્યામ્પોરિસિએ પારે તેને આપે. આહાર લેવા જતી વચ્ચે એકલો સાધુ ન જાય, પરંતુ સંઘાટક વે સાધુઓ જાય તેઓ પણ વિનંતિ કરનારની સાથેજ જાય. તેમાં પણ સાધુ આગલ ચાલે અને શ્રાવક પાઠલ ચાલે. આવી રીતે ઘરે લઈ જઈ શ્રાવક આસનની નિમંત્રણા કરે. જો કે સાધુ કારણ વિના વેસે નહિ. તથાપિ પોતાના તરફથી વિનય કર્યો કહેવાય. પઠી શ્રાવક પોતે સાધુ મહારાજને આહાર પાળી વહોરાવે અથવા શ્રાવક પોતે પાત્ર ધરે અને શ્રાવિકા વહોરાવે, અથવા શ્રાવક પોતે એક તરફ

उजो रहे अने स्त्री श्राविका विगेरे बीजा कोइ बहोरावे. साधु पण पश्चात् कर्मादि दोष वर्जवा निमित्ते जे चीज बहोरावे ते शेष बाकी राखीने ग्रहण करे. श्रावक शुद्ध जावथी दान दइ वंदना करी थोमे दूर गुरु महाराजने बलावी घरे आवी पोते आनंद पामतो जोजन करे. पण जे चीज साधुने दानमां न आपी होय ते श्रावके खावी न जोइए. जो नगरमां साधु न होय तो जोजनना स्थान अने कालमां दिशावद्वोकन करी मनमां शुद्ध जावना जावे के जो आ बखते साधु महाराज होततो मारो निस्तार थात. ” आथी करीने उत्तम श्रावके निरंतर साधुने दान देवुंज जोइए; पण अतिथि संविज्ञाग व्रतनो उच्चार पर्वपोषधना पारणाने दिवसेज होय ठे. तेने माटे आवश्यक वृत्तिमां कहुं छे के, पोषध अतिथि संविज्ञाग तो प्रतिनियत दिवसे अनुष्ठेय ठे, पण प्रतिदिवस अनुष्ठेय नथी. ते विषे बहु विस्तार करवाथी बस थयुं.

बली सुश्रावके साधुने जे एषणीय आहारादिक आपवा, ते महात्माजनं कारण छे ; अने निर्वाह थता उतां अनेषणीय आहारादिक सर्वथा देवा नहीं; कारणके, ते अल्पआयुर्वधादिकनुं कारण ठे.

आहिं कोइ प्रश्न करे ठे के “ कुपात्रने विषे एषणीय आहारादिक देवाथी तथाप्रकारना गुण उत्पन्न थाय ठे के नहीं ? ” तेनो उत्तर आ प्रमाणे ठे. कुपात्रने देवानुं एषणीय आहारादिक पण केवल पापनुंज कारण ठे ; ते निर्जरां हेतु नथी. श्री जगवतीजीमां कहुं ठे के, “ श्रावक तथाप्रकारना असंयति, अविरति, तथा पाप कर्मना जेणे पचखाण कर्या नथी तेवा प्रत्ये फासु, अफासु, एषणीय, अनेषणीय, असण, पाण, खाइम, अने साइमने प्रतिव्याजता (आपता) उतां शुं उपार्जन करे ” ? प्रजुए कहुं, “ हे गौतम, ते एकांत पाप कर्म उपार्जे, पण तेने कांइ पण निर्जरा नथी. हवे एम ठे तो श्रावकोए साधुशिवाय बीजे कोइ ठेकाणे दान आपवुं नहीं, एम थयुं. गुरु कहे ठे. “ एम नथी. आगमने विषे अनुकंपा दान निषेधुं नथी ”. पूर्वाचार्योए कहुं ठे के,

“ जं मुक्कट्टा दाणं, तंपइ एसो विहि समस्काओ ।

अणुकंपा दाणं पुण, जिणेहिं न कयावि पन्निस्सिद्धं” ॥ १ ॥

“ जे सुपात्र दानना ब्रह्मणनो विधि कह्यो ठे ते मोक्षने अर्थे करवामां

આવતા દાનને આશ્રીને છે. પણ જે કર્મનિર્જરાને આણર્ચીતવીનેજ કેવલ કૃપા કરીનેજ દેવાય તે અનુકંપા દાન કહેવાય છે. તે કૃપાહુ જિનજગવંતે કોઈ વચ્ચે પણ નિષેધ્યું નથી. ? ”

આ કારણને લઈને શ્રીરાજપ્રશ્નીય ઉપાંગમાં પ્રદેશીરાજાને કેશી ગણ-ધરે કહ્યું છે કે, “ હે પ્રદેશી, તું પૂર્વે રમણિક થઈને અરમણિક ન થઈશ. ” તે ઉપરથી પ્રદેશી રાજાએ પોતાના દેશના ચાર જાગ કરી, તેમાં એક જાગે દીન—અનાથાદિકને માટે નિરંતર દાનશાહ્યા પ્રવર્તાવી હતી; તે તેટલા માટે પ્રવર્તાવી હતી કે, દાનના ત્યાગથી જિનમતની નિંદા ન થાઓ. એટલે જો તે બીજા દાનનો તદન ત્યાગ કરે તો જિનમતની નિંદા થાય. તેથી જ્ઞાની મહારાજાએ કોઈ ઠેકાણે અનુકંપા દાન નિષેધ્યું નથી. જો વલી જગદ્ગુરુએ શ્રાવકોને સર્વ ઠેકાણે દાન કરવાની આજ્ઞા ન દીધી હોત તો તુંગિકા નગરીના શ્રાવકોના વર્ણનના અધિકારમાં કહેલું છે કે, “જેને વિસ્તારવંત—પ્રચુર જ્ઞાત પાણી છે ” इत्यादि विशेषणो आप्याये, તેવા વિશેષણો ન આપતાં કેવલ સાધુદાનમાંજ પ્રચુર અન્ન આપવું એમ કહેત, આ ઉપરથી નિશ્ચય થયો કે, કર્મ નિર્જરાને માટે જે દાન દેવું, તે સાધુઓનેજ દેવું. સાધુઓને દાન દેવાથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. અને જે અનુકંપા દાન છે, તે બીજા સર્વને દેવું.

સુપાત્ર દાનને માટે વિશેષ કહે છે.

“ जयेनलोभेन परीक्षयावा, कारुण्यतोऽमर्षवशेन लोके ।

स्वकीर्त्तिं प्रश्नार्थितया च दानं, नार्हति शुद्धा मुनयः

कदापि ” ॥ ૧ ॥

“ જયથી, લોજથી, પરીક્ષાથી, દયાથી, ક્રોધને વશ થવાથી, અને લોકોમાં પોતાની કીર્તિ પ્રસારે તેવા હેતુથી અને પ્રશ્નના અર્થીપણાથી જે દાન આપવું, તેવા દાનને શુદ્ધ મુનિઓ કદિ પણ યોગ્ય થતા નથી. ” ?

૧ જયથી એટલે “આ લોકોને જો નહીં આપીએ તો તેઓ અસત્ કરનાર હોઈ મને શાપ આપશે અથવા લોકોમાં મારી વિરુદ્ધ બોલશે”—આવા જયથી.

૨ “લોજથી એટલે દાન આપવાથી આ જન્મમાં અથવા અન્ય જન્મને વિષે

मने समृद्धि मद्गशे ” एवा बोजथी.

१ परीक्षाथी एट्ठे “ आ साधु निद्वोजी ठे, एम सांजळ्युं ठे ते आ दान बोशे के नहीं ” एवी परीक्षा करवाना इरादाथी.

४ दयाथी एट्ठे “ मारा आप्या शिवाय ए बिचारानो शी रीते निर्वाह यशे.” एवी करुणाथी.

५ अमर्षथी एट्ठे “ अमुक माणसे आप्युं, तो शुं हुं तेनाथी ओगो बुं, के न आपुं ” एवा विचारथी.

६ पोतानी कीर्त्ति बोकोमां प्रसरे तेथी एट्ठे “ दान बेनारना अथवा मुखथी पोतानी प्रशंसा सांजळवानी इच्छाथी. ”

७ प्रभक्ता अर्थीपणाथी एट्ठे “ दानथी सत्कार करवाने बीधे ते मारा प्रश्नो नो ज्योतिष् प्रमुखथी खुदासो करशे ” एवी इच्छाथी.

उपर कहेला कारणोथी शुद्ध मुनिओ लोकने विषे कदि पण दानने योग्य थता नहीं. अर्थात् उपर कहेला सात कारणोने दानने मुनिओने दान आपवुं नहीं. पोतानी निस्तार बुद्धिथी न्क्तिवहेज दान देवुं योग्य ठे.

बली सुपात्रने विषे दान आपनारा गृहस्थे पांच दूषणो वर्जवा अने पांच आचूषणो धारण करवा.

पांच दूषणो.

“ अनादरो विद्वंशश्च, वैमुख्यं विप्रियं वचः ।

पश्चात्तापश्च पंचैते, सदानं दूषयंत्यहो ” ॥ १ ॥

दान आपवामां अनादर करवो, आपतां विद्वंश करवो, मुख अवलुं करवुं, अप्रिय वचन बोदवुं, अने आप्या पढी पश्चात्ताप करवो, ए पांच दानने दूषित करे ठे.

पांच भूषणो.

“ आनंदाश्रूणि रोमांचो, बहुमानं प्रियं वचः ।

पात्रेऽनुमोदना चैवं, दानं भूषणपंचकम् ” ॥ १ ॥

“ દાન આપતાં આનંદના અશ્રુઓ આવે, શરીર રોમાંચિત થઈ જાય, બહુ માન કરે, પ્રિય વચન બોલે અને પાત્રનું અનુમોદન કરે, એ દાનના પાંચ આ-
નૂષણો છે. ” ?

સુપાત્ર દાનના પ્રસ્તાવમાં જીવ્ય પ્રાણીઓએ મનના પરિણામ ચડતા રા-
ખવા. પંચક શેઠની પેઠે દીન પરિણામી થવું નહીં.

પંચક શેઠની કથા.

કોહ્લર નામના ગામને વિષે પંચક નામે એક વ્યાપારી શેઠ રહેતો હતો. એક દિવસે કોઈ જ્ઞાની મુનિ તેને ઘેર જિજ્ઞાસે લેવાને અર્થે આવ્યા. તે વચ્ચે પંચક શેઠ ઉદ્ભસિત જાવચે તે મુનિને અસ્વંડ ધારાવચે ઘૂતનું દાન આપવા તત્પર થયા. ઘીની ધારાથી તેમનું પાત્ર જરા ઝળું રહ્યું તોપણ મુનિએ જ્ઞાનના વદ્યથી તે શેઠના પરિણામની શુદ્ધિવચે ઘણો લાજ જાણી તેના પરિણામનો જંગ ન થાય, એવી બુ-
દ્ધિથી, જેવામાં મુનિ તે શેઠને દાન આપતા નિષેધતા નથી, તેવામાં તે શેઠના પરિણામ ચંચલતાથી પતિત થઈ ગયા. તત્કાલ તેણે ચિંતવ્યું કે, “ અહો ! આ મુનિ લોચી લાગે છે. પોતે એકલા ઠતાં આટલાવધા ઘીને શું કરશે ? ” આવું ચિંતવતાંજ તેના હાથમાં ઘીની ધારા હલ્લે હલ્લે પડવા લાગી એટલે તે જ્ઞાની મુનિએ જ્ઞાનના વલ્લથી તેના પરિણામ જાણીને કહ્યું, “હવે પડો નહિ” પડો નહિ ત્યારે શેઠે કહ્યું, “સ્વામી, હું તો સારી રીતે દૃઢતાથી સ્થિર રહ્યો છું, હું લગભગ માત્ર પાણી પડતો નથી, તે ઠતાં તમે મૃષ્ટા વચન કેમ બોલો છો ? ” ત્યારે મુનિએ કહ્યું, તું ઇ-
વ્યથી પડતો નથી પણ જાવથી પડ્યો છે. તને વધારે શું કહેવું ? પણ વારમા દે-
વલોકમાં જવા યોગ્ય એવા અધ્યવસાયથી પડીને તું પેહેલા દેવલોકમાં જવા યોગ્ય એવા અધ્યવસાયમાં આવી રહેલો છે. ”

મુનિના આ વચનો સાંજીલી તે પંચક શેઠ અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. પછી મુનિ તો પોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા.

એવી રીતે પંચક શેઠની કથા છે.

દાન કર્મ ઉપર જાવનુંજ પ્રધાનપણું છે, એ વાત દૃષ્ટાંતથી દેખાશે છે. ઇવ્યથી નહીં પણ જાવ શુદ્ધિથીજ દાન આપનાર જિનદત્ત (જીરણ) નામે શેઠ

महान् द्वाजने पाम्यो हतो. अने पुरण नामे शेठ जावविना नगरा फवने पाम्यो हतो.

आगममां एम संजद्वाय ठे के, “ जिनदत्त शेठ प्रभुनो संयोग पामी डव्यथो दान न देतां ठतां जावथी दान आपी महा द्वाजने प्राप्त थयो हतो अने पुरण शेठ डव्यथी दानने देतो पण जाव विना जिनदत्तनी पेठे महा द्वाजने पाम्यो नहि अर्थात् डव्य प्राप्तिरूप अद्वय द्वाजनो ते जागी थयो हतो.

कथा.

एक दिवसे श्री वीरप्रभु उन्नस्थावस्थामां विचरता विचरता विशाला नगरीनी बाहेर आवेला बलदेवना देहेरामां चार मास सुधी चतुर्विध आहारना पचखाण करी कायोत्सर्गे रखा हता. ते नगरमां उत्कृष्टपणे जैन धर्ममां रक्त एवो जिनदत्त (जीर्ण) नामे शेठ रहेतो हतो. ते एक वखते बलदेवना मंदिरमां आवी चड्यो. त्यां श्री वीर प्रभुने जोड वंदना करी ते पोताना मनमां आ प्रमाणे चितववा द्वाग्यो.—“ आ स्वामीए उपवास करेल ठे. ते स्वामी प्रातःकाळे अवश्य पारणुं करशे ते वखते हुं आ प्रभुने परित्वाजीश.—तेमने आहार पाणी व्होरावीश. ” आ प्रमाणे ते दररोज ते प्रभु पासे आवतो अने आवी जावना जावतो हतो. तेम करतां पक्ष मास व्यतीत थवा द्वाग्या, तेने गणतो ते शेठ निर्मल अध्यवसायवालो थतो हतो, तेम करतां चार मास व्यतीत थड गया. चातुर्मास्यने अंते पारणाने दिवसे ते शेठ शुद्ध आहारनी सामग्री भेदवी वपोरे पोताना घरना घर उपर वेठो. प्रभुना आगमनना मार्गने जोतो ते आ प्रमाणे चितववा द्वाग्यो.—“ हमणां श्री वीर स्वामी अहिं पधारशे त्यारे हुं मस्तके अंजलि जोकी प्रभुनी सन्मुख जइ तेमने त्रण प्रदक्षिणा करी वंदना करी घरमां लइ जइश. त्यां जक्तिपूर्वक प्रधान प्राशुक अने एषणीय अन्न पानादिकथी प्रभुने परित्वाजीश, अने पारणुं करावीश. ते पढी प्रभुने नमी केटवांक रुगलां प्रभुनी पाळळ जइश. त्यारबाद हुं मारा आत्माने धन्य मानी वाकी रहेल अन्नादिकनुं जक्षण करीश. ” आ प्रमाणे जीर्णशेठ जावनामयमनोरथो करता हता, तेवामां श्री वीर प्रभु जिज्ञाने माटे विचरता पुरण शेठना घरगां पेठा. ते पुरण शेठ मिथ्यात्वी हतो, तेथी तेणे दासीने हाथे प्रभुने अरुदना

બાકદ્વા દેવરાવ્યા. તત્કાલ સત્પાત્ર દાનના માહાત્મ્યથી દેવતાએ ત્યાં પાંચ દિવ્ય પ્રગટ કર્યા. તે સમયે તે નગરનો રાજા અને બીજા ઉત્તમ લોકો પુરણ શેઠને ઘેર એકઠા થયા અને તે શેઠની જારે પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. પછી શ્રી વીરપ્રજ્ઞ અરુદના બાકદ્વાથી પારણું કરી ત્યાંથી વિહાર કરી બીજે સ્થલે ચાલ્યા ગયા.

અહિં જીર્ણ શેઠ આકાશમાં થતા દેવતાના હુંહુજિના નાદને સાંજળી વિચાર કરવા લાગ્યો—“અહા ! મને નિર્જાગીને ધિક્કાર છે, હું સર્વ રીતે અધન્ય હું, કે શ્રી વીરપ્રજ્ઞ મારે ઘેર જિજ્ઞાસા લેવાને પધાર્યા નહીં અને તેમણે બીજે ઠેકાણે પારણું કર્યું. મારા સર્વ મનોરથો નિષ્ફળ થઈ ગયા.” આ પ્રમાણે તે શેઠ અપશોચ કરવા લાગ્યો.

આ અરસામાં તેજ દિવસે તેજ નગરમાં શ્રી પાર્શ્વનાથના સંતાનિક કોઈ કેવલજ્ઞાની મુનિ મહારાજ સમોસર્યા. તે સ્વર્ગ જાણી રાજા અને નગરના લોકો તેમને વંદના કરાવવાને ગયા. તે વચ્ચે રાજાએ તે કેવલ જગવાનને પુછ્યું, “સ્વામી, અમારા નગરમાં કયો જીવ પુણ્યવાન છે ?” “કેવલ જગવાને કહું, રાજા, આ નગરમાં જીર્ણશેઠના જેવો કોઈ પુણ્યવાન નથી.” રાજાએ કહું, “મહારાજ તે જીર્ણ શેઠે શ્રી વીરપ્રજ્ઞને પારણું કરાવ્યું નથી. પરંતુ પુરણ શેઠે પારણું કરાવ્યું છે, તો તે પુરણ શેઠ તેનાથી પુણ્યવાન કેમ નહીં ?” ત્યારે કેવલ જગવાને જીર્ણ શેઠની જાવનાતું સ્વરૂપ મૂલથી માંચીને કહી સંજલ્યાવ્યું. પછી વિશેષમાં કહું કે, “પુરણ શેઠે પ્રભુને દાન આપ્યું, પણ તે હવ્યથી આપ્યું છે અને જીર્ણ શેઠે પ્રજ્ઞને જાવથી દાન આપ્યું છે. વલ્લી તે જીર્ણશેઠે જાવ સમાધિને ધારણ કરી બારમા દેવલોકે જવા યોગ્ય એવું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે. જો તે જીર્ણશેઠે તે વચ્ચે દેવહુંહુજિનો શબ્દ સાંજલ્યો ન હોત તો તે તત્કાલ કેવલજ્ઞાનને પણ પ્રાપ્ત કરત. અને પુરણ શેઠે તો જાવ શૂન્યપણે દાન આપ્યું છે. તે સુપાત્રદાન કરવાથી સુવર્ણટ્ટિ વગેરેને પ્રાપ્ત થયેલ છે. પણ તેથી કાંઈ અધિક ફલ પામેલ નથી.” આ પ્રમાણે તે કેવલ જગવાનના વચન સાંજળી રાજા વગેરે સર્વે તે જીર્ણ શેઠની પ્રશંસા કરતા પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા હતા.

જીર્ણ શેઠ ચિરકાલ સુધી શુદ્ધ રીતે જિનેશ્વરનો ધર્મ આરાધી બારમે દેવલોકે ગયો હતો. આ પ્રમાણે દાન આપવામાં જાવશુદ્ધિને વિષે જીર્ણ શેઠની

કથા કહેવાય છે, તે ઉપરથી બીજા શ્રદ્ધાલુ શ્રાવકોએ દાનની ક્રિયામાં નિર્મલ જાવ ધારણ કરવો, કે જેથી સર્વ સમૃદ્ધિઓ પોતાની મેલે પ્રગટ થાય છે.

અહિં આ પ્રમાણે જાવના છે.

“ ધન્ના તે સપ્પુરિસા, જે મણસુદ્ધીએ સુદ્ધપત્તેસુ ।

સુદ્ધાસણાશ્દાણં, દિંતિ સયા સિદ્ધિગહ્હેડં ” ॥૧॥

“જે મનની શુદ્ધિવસ્ત્રે સિદ્ધિ ગતિના હેતુરૂપ एवं શુદ્ધ અજ્ઞાનાદિ દાન શુદ્ધપાત્રને સદા આપે છે, તે પુરુષોને ધન્ય છે. ?”

સર્વ ધર્મને વિષે દાનની ગૌણતાને કહેનારાઓના મતનું નિરાકરણ કરવાને આગમને અનુસારે તેનું પ્રાધાન્ય બતાવે છે.

“ સર્વતીર્થકરૈઃ પૂર્વ, દાનં દત્વાદૃતં વ્રતમ્ ।

તેનેદં સર્વ ધર્માણા,માયં મુખ્યતયોચ્યતે ” ॥ ૧ ॥

“સર્વ તીર્થકરોએ પૂર્વે દાન આપીનેજ વ્રતનો આદર કરેલો છે, તેથી એ દાન સર્વ ધર્મોમાં પ્રધાનપણે મુખ્ય કહેવાય છે. ” ?

તીર્થકરોનો દાનવિધિ.

પ્રથમ શઙ્કા ઇંદ્રની આજ્ઞાથી ધનદ નામે ભોકપાત્ર આઠ ક્ષણમાં નીપ-જાવેલા, સોઠ માસા પ્રમાણ વાલા, જિનેશ્વરના પિતાના નામથી અંકિત અને સાંવત્સરિક દાનને યોગ્ય એવા સોનૈયાવસ્ત્રે જિનેશ્વરના જંઘરો પૂરે છે. તે વસ્ત્રે જિનેશ્વર જગવાન્ દાનની પ્રવૃત્તિને અર્થે સૂર્યોદય પછી ૭ ઘડીએ જે પ્રહર આવે તે, એટલે ૭ ઘડી પછી પરિપૂર્ણ પ્રહર સુધી પ્રતિદિન એક કોટી અને આઠ લાખ સોનૈયા આપે છે. આવશ્યકજીને વિષે કહ્યું છે કે, એક સંવત્સરમાં જિનેશ્વર જગવાન્ ત્રણસો અઠ્યાસી કોટી અને એંશી લાખ સોનૈયાનું દાન આપે છે.

તે દાન સમયે ઉત્પન્ન થતા ૭ અતિશયો:

જિનેંદ્ર જગવાન્ જ્યારે સુવર્ણની મુદ્રિ જરીને દાન આપે છે, ત્યારે સૌષર્મેંદ્ર તે જગવાન્ના જમણા હાથમાં મહા શક્તિ સ્થાપન કરે છે ; કે જેથી તેમના હાથને જરાપણ લેવડ ઉત્તમ ન થાય. અનંત વીર્યવાલા જગવાન્ના હાથમાં ઇંદ્ર શક્તિનું

સ્થાપન કરે એ અયુક્ત છે, એવી શંકા અહિં કરવી નહીં; કારણકે, જગવાન અનંત વલ્લવાદ્યા ડતાં પણ ઇંડ્રને તે ન કરવામાં પોતાની ચિરકાલ્પની સ્થિતિ અને જક્તિના જંગનો પ્રસંગ આવે, તેથી તે અનાદિ સ્થિતિ પાલવાને માટે અને પોતાની જક્તિ દેખાવવાને માટે ઇંડ્રનું તે કરવું યુક્તજ છે, તે વિષે વિશેષ વિસ્તાર કરવાથી સર્થ.

વહ્ની તે સમયે ઈશાનેંડ્ર મુવર્ણરત્નમય લ્વાકની ગ્રહણ કરી વચમાં ગ્રહણ કરતા વીજા સામાનિક દેવતાને વર્જતા ડતાં જે દાન પામવાના છે, તેમને જિનેશ્વરના હાથથી દેવરાવતાં ડતાં લોકો પાસે શબ્દ કરાવે છે કે, “હે પ્રજુ યને આપો.” ચમરેંડ્ર અને વહ્નીંડ્ર લોકોના લ્વાજને અનુસારે પ્રભુના દાનની મુષ્ટિ પૂરે છે અને દેવરાવે છે. જવનપતિ દેવતાઓ દાન ગ્રહણ કરનારા જરત ક્ષેત્રના મનુષ્યોને ત્યાં લાવે છે. વ્યંતર દેવતાઓ તે મનુષ્યોને પોતાને સ્થાને પહોંચાડે છે. જ્યોતિષી દેવતાઓ વિદ્યાધરોને તે દાન ગ્રહણ કરાવે છે, વહ્ની ઇંડ્રો પણ તે પ્રભુના દાનને ગ્રહણ કરે છે, કારણ કે, તે દાનના પ્રજાવથી દેવલોકમાં વાર વર્ષ પર્યંત કોઈ પણ જાતનો ક્લેશ ન થાય. મોટા ચક્રવર્તી રાજાઓ પણ પોતાનો જંઘાર અહ્વય કરવા માટે તે દાનને ગ્રહણ કરે છે. શ્રેષ્ઠી પ્રમુખ ગૃહસ્થો પોતાની યશ કીર્તિની વૃદ્ધિને માટે અને રોગી પુરુષો પોતાના મૂલ રોગની હાનિ થવાને માટે તેમજ વાર વર્ષ સુધી નવો રોગ ઉત્પન્ન ન થાય તેને માટે એ દાનનું ગ્રહણ કરે છે. વધારે શું કહેવું ? સર્વ જીવ્યજીવો એ દાનનો યોગ પ્રાપ્ત કરી પોતપોતાના વાંઝિત અર્થની સિદ્ધિ થવા માટે શ્રી જિનેશ્વરના હાથથી દાન ગ્રહણ કરે છે. અજીવ્ય આત્માઓ કદિ પણ તે દાનને પામતાજ નથી. શાસ્ત્રને વિષે તે અખ્યજીવોને તીર્થકરોના હાથના દાન પ્રમુખ કેટલાક ઉત્તમ જાવોની પ્રાપ્તિની અયોગ્યતા કહેલી છે. તે કહે છે.

જહ અજીવિયજીવેહિં, ન ફાસિયા એવમાઈયાભાવા ।

ઇંદત્તમનુત્તરસુર, સિદ્ધાય નરનારયત્તં ચ ॥ ૧ ॥

કેવલિ ગણહરહત્યે, પઠ્વજ્ઞા તિથ્યવથ્યરં દાણં ।

પવયણસુરી સુરત્તં, લોગંતિય દેવસામિત્તં ॥ ૨ ॥

तायत्तीससुरत्तं, परमाहम्मिअ जुयलमणुअत्तं ।
 संभिन्नसोय तह पुव्व, धराहारयपुत्तायत्तं ॥ ३ ॥
 मइनाणाइसु वज्झि, सुपत्तदाणं समाहिमरणत्तं ।
 चारणदुगमहुसिप्पय, खीरासव खीणठाणत्तं ॥ ४ ॥
 तिथ्ययर तिथ्य पन्निमा, तणुपरिभोगाइ कारणेवि पुणो ।
 पुढवाइय ज्ञावमवि, अज्जव्व जीवेहिं नो पत्तं ॥ ५ ॥
 चउदसरयणत्तंपिय, पत्तं न पुणो विमाणसामित्तं ।
 सम्मत्त नाण संयम, तवाइ ज्ञावा न ज्ञाव दुगे ॥ ६ ॥
 अणुज्जव जुत्ता ज्ञत्ति, जिण्णण साहम्मिआण वच्छद्वं ।
 न य साहेइ अज्जव्वो, संविगत्तं न सुप्पक्कं ॥ ७ ॥
 जिण्णजणयजणणिजाया, जिण्णजस्काजरकणि जुगप्पहाणा ।
 आयरियापयाइ दसगं, परमत्थ गुणट्टमप्पत्तं ॥ ८ ॥
 अणुबंधहेउसरूवा, तत्थअहिंसा तद्दा जिण्णदिष्ठा ।
 दव्वेण य भावेण य, दुहावि तेहिं न संपत्ता ॥ ९ ॥

“ अज्जवी जीवो केट्ठा ज्ञावोने पामता नथी ? ते कहे ठे. १ इंद्र-
 पणुं, २ अनुत्तर विमानवासी देवपणुं, ३ त्रिषष्टिशलाका पुरुषनी पदवी, ४
 नारदपणुं, ५ केवल्ली अने गणधरने हाथे दीक्षा, ६ तीर्थकरने हाथे वर्षादान,
 ७ शासनना अधिष्ठायक देव देवी, ८ लोकांतिकपणुं, ९ देवतानुं स्वामिपणुं,
 १० त्रायस्त्रिंशत् देवपणुं, ११ परमाधामीपणुं, १२ जुगदीया मनुष्यपणुं, १३ सं-
 जिन श्रोतोव्रजि, १४ पूर्वधरनी व्रजि, १५ आहारक व्रजि, १६ पुत्ताक व्र-
 जि, १७ मतिज्ञानादिकनी व्रजि, १८ सुपात्रदान, १९ समाधिमरण २० विद्या
 चारण तथा जंघाचारणपणुं, २१ मधुशिल्प व्रजि, २२ क्षीराश्रव व्रजि, २३
 क्षीणमोह गुणगणुं, २४ तीर्थकर अने तीर्थकरनी प्रतिमाना शरीरना ज्ञो-
 गमां आववाना कारणे पृथिव्यादिक भाव, २५ चौदरत्नोमां उपजवुं, २६ वि-

માનતું સ્વામિપણું, ૨૭ સમ્યક્ જ્ઞાન, ચારિત્ર, તપાદિક ભાવ તથા ઉપશમિક અને ક્ષાયિક તથા ક્રયોપશમિક જાવ પામવાપણું^૧ ૨૮ અનુભવ યુક્ત જ્ઞાતિ, ૨૯ સાધર્મિવાત્સલ્ય, ૩૦ સંવેગપણું, ૩૧ શુદ્ધપ-
કપણું, ૩૨ જિનેશ્વરના માતા, પિતા કે સ્ત્રીપણે થવાપણું, ૩૩ જિ-
નેશ્વરના યજ્ઞ યજ્ઞિણીનું થવાપણું, ૩૪ યુગપ્રધાનપણું, ૩૫ આચાર્યાદિ
દશ પદમાં થવાપણું, ૩૬ પરમાર્થ ગુણોનું પામવાપણું અને ૩૭ અનુબંધ,
હેતુ અને સ્વરૂપ—એ ત્રણ દયાનું દ્રવ્યથી અને જાવથી પામવાપણું.

આ પ્રમાણે સારુત્રીશ જાવ અજવ્ય પ્રાણીને કદિપણ પ્રાપ્ત થતા નથી.

અનુબંધ, હેતુ અને સ્વરૂપ એ ત્રણ પ્રકારની દયા ઉપર કહેવામાં આવી
તેના લક્ષણો આ પ્રમાણે છે—જે સાક્ષાત્ જીવોનો અવિઘાત તે પેહેલી સ્વરૂપ
દયા કહેવાય છે. જે યતના પૂર્વક પ્રવૃત્તિ તે બીજી હેતુદયા કહેવાય છે અને જે
તે દયાના ફલરૂપે પરિણમે તે ત્રીજી અનુબંધ દયા કહેવાય છે. વળી જિનાજ્ઞા-
નું અર્થરૂપ તે પણ અનુબંધ દયા કહેવાય છે.

વળી પ્રજ્ઞના દાનના પ્રસંગમાં એમ પણ છે કે, તેમના દાનને અવસરે
તેમના માતા પિતા અને જાડાઓ ત્રણ દાનશાસ્ત્રા કરાવી તેમાં અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર
અને અલંકાર દેવરાવે છે. તે વિષે હવે વિશેષ વિસ્તાર કરવાથી બસ છે.

એ પ્રકારે સપ્રસંગ ચોથું શિક્ષાવ્રત કહેવામાં આવ્યું, હવે તેનું નિગમન
કહે છે.

“સ્થં વ્રતઘાદશકં દધાતિ, ગૃહી પ્રમોદેન પ્રતિવ્રતં હિ ।

પંચાતિચારાન્ પરિવર્જયંશ્ચ, ધ્રુવં યથાશક્ત્યાપિ જંગમટુકે”^૧ ।

“ગૃહસ્થ એ પ્રકારે હર્ષથી શક્તિ પ્રમાણે ૭ જાંગાં કરી બાર વ્રતને ધા-
રણ કરે છે અને પ્રત્યેક વ્રતના પાંચ અતિચારોને વર્જે છે. ” ?

વિસ્તાર થવાના જયથી અહિં અતિચાર દર્શાવેલા નથી. તે ગ્રંથાંતરથી
જાણી લેવા. અહિં બાહ્યપણાને આશ્રીને અતિચારની પાંચ પાંચ સંખ્યા કહી
છે, પરંતુ જોગોપજોગમાં બીજા અતિચાર છે એમ જાણવું.

જે ઉપર ૭ જાંગાં કહેવામાં આવ્યા, તે આ પ્રમાણે.

૧ આ ત્રણ ભાવો ભાવથી ન હોય પરંતુ દ્રવ્યથી હોય.

૧ એકવિધ એકવિધ—એ પેહેલો ભાંગો. એટલે મને કરીને, વા વચને કરીને વા કાયાએ કરીને ન કરે અથવા ન કરાવે.

૨ એકવિધ દ્વિવિધ—એ બીજો જાંગો તે કહે છે. જેમ મન વચને કરીને અથવા મન કાયાએ કરીને અથવા વચન કાયાએ કરીને ન કરે અથવા ન કરાવે.

૩ એકવિધ ત્રિવિધ—એ ત્રીજો જાંગો છે. મન વચન કાયાએ કરીને ન કરે અથવા ન કરાવે.

૪ દ્વિવિધ એકવિધ—એ ચોથો ભાંગો છે. જેમ મન અથવા વચન અથવા કાયાએ કરીને ન કરે અને ન કરાવે.

૫ દ્વિવિધ દ્વિવિધ—એ પાંચમો જાંગો છે. જેમ મન વચને કરીને, તથા મન કાયાએ કરીને અથવા વચન કાયાએ કરીને ન કરે અને ન કરાવે.

૬ દ્વિવિધ ત્રિવિધ—એ ષઠો જાંગો છે. મન, વચન કાયાએ કરીને ન કરે અને ન કરાવે.

આ પ્રકારે એકવીશ જાંગાયુક્ત એવી ષમ્જંગીનો શ્રાવકને ઘણું કરીને અનુમતિ અને નિષેધ નથી, તેથી તેના બીજા જેદો (જાંગા) બતાવ્યા નથી.

આહિં વારવ્રતને આશ્રીને જાંગાના જેદને કહેવાની ઇચ્છાને વિષે તે અંગીકાર કરનારની કર્મના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતા હોવાથી ઘણા જેદો ઉપજી શકે છે. તે કહે છે—૧૩ અવજ ૮૪ કરોડ, ૧૨ લાખ, ૮૭ હજાર, ૨૦૦ ને ૨ વે જાંગા થઈ શકે છે. એ રીતે શ્રી જિનેશ્વરે શ્રાવકોને અજિગ્રહના જેદની સંખ્યા દર્શાવી છે. એ જાંગાને માટે શ્રી પ્રવચન સારોચ્ચારનું વસોઢત્રીશમું ઘાર જોવું.

વઢી વાર વ્રતમાં પ્રથમના આઠ વ્રતો એક સાથે અંગીકાર કરેલા જાવ-જીવ સુધી હાય છે, તેથી તે યાવત્કથિક કહેવાય છે. જે ચાર શિક્ષાવ્રતો તેનો મુહૂર્તાદિ અવધિથી લઈને તેમનું વારંવાર અંગીકાર કરવાપણું છે તે અલ્પકાલ-જાવિ છે માટે તે ઇત્વર કહેવાય છે. તેમ વઢી તે વારવ્રતને વિષે પેહેલા પાંચ વ્રત ધર્મરૂપી વૃદ્ધના મૂલ્યચૂત હોવાથી તે મૂલ્ય ગુણ કહેવાય છે. બાકીના સાત

વ્રતો ધર્મરૂપી વૃદ્ધની શાસ્ત્રારૂપ હોવાથી ઉત્તર રૂપે હોઈ અણુવ્રતોને ગુણ કરવાથી તે ઉત્તરગુણ કહેવાય છે.

પૂર્વે એક એક વ્રતને આશ્રીને દૃષ્ટાંતો વતાવેલા છે. હવે વારવ્રતોને આશ્રીને શ્રી વીરશાસનના સર્વ શ્રાવકોમાં ગુણોથી વૃદ્ધ અને ઉપાશક દશાંગસૂત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવા દશ શ્રાવકોના દૃષ્ટાંતો અનુક્રમે લેશ માત્ર દર્શાવેલા છે.

પ્રથમ તે દશના નામ કહે છે—૧ આનંદ, ૨ કામદેવ, ૩ ચુદ્ધની પિતા, ૪ સુરાદેવ, ૫ ચુદ્ધશતક ૬ કુંભકોલિક, ૭ સદાશ્વપુત્ર, ૮ મહાશતક, ૯ નંદિનીપિતા, ૧૦ તેતલ્લીપિતા. એ દશ ઉત્કૃષ્ટ શ્રાવકો કહેવાય છે.

આનંદ શ્રાવકનું વૃત્તાંત.

વાણિજ્યગ્રામ નામના નગરમાં બાર કોટી સોનૈયાનો સ્વામી આનંદ નામે એક શ્રાવક રહેતો હતો. તેણે ચાર કોટી સોનૈયા નિધાનમાં માટેલા હતા, ચાર કોટી વ્યાજમાં અને ચાર કોટી વ્યાપારમાં રોકેલા હતા.

તેને પ્રત્યેકમાં દશહજાર ગાયોવાલા ચાર ગોકુલ હતા. ઉત્કૃષ્ટ શીલ તથા સૌજાગ્ય વગેરે ગુણોને ધારણ કરનારી શિવાનંદા નામે તેને સ્ત્રી હતી. તે વાણિજ્ય ગામની બાહરે દર્શાન સ્થળામાં કોલ્લાગ નામના એક પરામાં તે આનંદ શેઠના જ્ઞાતિ કુટુંબીઓ અને ઘણાં મિત્રો રહેતા હતા.

એક વખતે તે વાણિજ્ય ગામની સમીપે આવેલા દ્રુતપલાશ નામના ચૈત્ય-ને વિષે શ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞુ સમોસર્યા તે સમયે ત્યાં મોટી પર્યદા એકઠી થઈ હતી, આ સ્વર સાંજઠી આનંદ શ્રાવક સ્નાન પૂર્વક શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરી પોતાના ઘણા પરિવાર સાથે પરવરી પ્રજ્ઞુની પાસે આવ્યો, તે પ્રજ્ઞુને વંદન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો તે સમયે પ્રમુદેશના આપી તે પ્રજ્ઞુની દેશના સાંજઠી આનંદે શુદ્ધ શ્રદ્ધાન પ્રાપ્ત કરી પ્રમુદેશને કહ્યું, “ ભગવન્ તમારો કહલો ધર્મ મને સ્મર્યો છે, માટે હું તમારી સમક્ષ વાર વ્રત લેવાને ઇચ્છું છું, ત્યારે પ્રજ્ઞુએ કહ્યું.

“ યથાસુખં દેવાનુપ્રિય, મા પ્રતિવંધંકાર્ષી: ”

“હે દેવાનુપ્રિય, જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો, પણ વિલંબ કરશો નહીં ” તે વખતે આનંદે પ્રમુદેશ સમીપે વાર વ્રત અંગીકાર કર્યા તેના વિશેષ વિધિનો વિચાર

उपासक दशांग सूत्रधी जाणी देवो. व्रत ग्रहण कर्यो पछी आनंद श्रावक भगवान् ने नमीने आ प्रमाणे बोल्यो—“ भगवन् आजधी अन्य तीर्थीओ, अन्य तीर्थी ओना देवो अने अन्यतीर्थीओए पोताना देव तरीके ग्रहण करेछ अरिहंतनी प्रतिमा तेमने हुं वंदन करीश नहीं अने नमस्कार पण करीश नहीं; तेमणे प्रथम न बोझाव्या तो हुं तेमनी साथे आझाप तथा संझाप करीश नहीं. अर्थात् मारे हरेक कार्यने माटे तेमने बोझाववा नहीं. जो पहेळां ते बोझावे तो मारे बोझवुं. तेम वढी तेमने धर्मबुद्धिए अशनादि आपीश नहीं. राजाजियोगादि छ आगारने वजीं बीजे सर्व ठेकाणे मारे नियम ठे; आजधी हुं श्रमणनिर्ग्रथोने प्रासुक तथा एषणीय आहारादिवसे प्रतिज्ञाजित करतो विचरीश. आ प्रमाणे अभिग्रह लइ प्रज्जुने त्रण प्रदक्षिणा फरी वंदन करी ते आनंद श्रावक पोताने घेर गयो हतो.

तेनी स्त्री शिवानंदा पण पतिनामुखधी आ प्रमाणे प्रवृत्ति सांजळी पोते प्रज्जुनी समीपे आवी अने तेणीए त्यां बार व्रत ग्रहण कर्यो. ते पछी आनंद श्रावकने चरुता जावधी पोषध उपवासादि धर्मकृत्यवसे आत्माने जाव युक्त करतां चौद वर्ष व्यतीत थइ गयां. ज्यारे पंनरमा वर्षनो प्रवेश थयो एट्ठे ते आनंद श्रावके एक दिवसे अगीयार प्रतिमा (परिमा) अंगीकार करवानी इच्छाधी पोताना ज्ञातीय, स्वजन अने मित्रोने एकठा करी सरस जोजनधी तृप्त करी सत्कार कर्यो. पछी तेमनी समझ पोताना ज्येष्ठ पुत्रने कुटुंबना स्वामित्व उपर स्थापी, ते सर्वने अने पुत्रने पुछी पोते कोट्ठ्याक संनिवेशमां पोतानी पोषधशास्त्रामां आव्यो. त्यां जूमिने प्रमाजीं, अने उच्चार तथा प्रश्रवणनी जूमिने परीक्षेही दर्जना संथारा उपर ते आरूढ थयो. त्यां तेणे श्रावकनी पेहेद्वी परिमा अंगीकार करी. तेने सूत्रोक्त विधि पूर्वक आराधी अनुक्रमे अगीयार श्रावकनी परिमा आराधी, ते पछी तपधी जेणे शरीरने सुकावी दीधुं ठे एवा आनंद श्रावकने एक दिवसे निर्मल अश्वयमायधी अने ज्ञानावरणीय कर्मना क्षयोपशमधी अवधिज्ञान उत्पन्न थइ आव्युं. तेवामां एक दिवसे ते वाणिज्य गामनी बाहेर श्री वीर प्रज्जु समोसया. त्यारे प्रज्जुने पुछीने ईच्छन्ति (गौतम स्वामी) गणधर त्रीजी पोरसीमां ते वाणिज्य गाममां यथारुचि आहार ग्रहण करी गामनी बाहेर

નોકલ્લતાં કોદ્વાક સંનિવેશની અતિ નજીક નહીં તેમ અતિ દૂર નહીં તેમ વિચરતાં લોકોના મુખથી આનંદ શ્રાવકની તપની પ્રવૃત્તિ તેમના સાંજઢવામાં આવી. તત્કાલ પોતે તે પ્રત્યક્ષ જોવા કોદ્વાક સંનિવેશમાં આવેલી પોષધશાલામાં આવ્યા. ત્યારે આનંદ શ્રાવક તે જગવાન્ ગૌતમને આવતા જોઈ ઘણાજ ખુશી થયા અને તેમને વંદના કરી આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ હે સ્વામી, તપસ્યાને લઈને જેના શરીરમાં માત્ર નાની અને અસ્થિ રહેલા છે એવો હું આપની સમીપે આવવાને શક્તિમાન નથી; માટે આપ મારી ઉપર કૃપા કરીને પધારો. તે વસ્તે ગૌતમ સ્વામી જ્યાં આનંદ શ્રાવક રહેલા છે, ત્યાં આવ્યા. સ્વામીને આવેલા જોઈ આનંદ શ્રાવકે તેમને મસ્તક વમે ત્રણ વાર ચરણમાં નમી આ પ્રમાણે પૂછ્યું.—“ હે સ્વામી, ગૃહસ્થને ઘરમાં રહેતાં ઢતાં અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય કે નહીં ? ” ગૌતમ સ્વામી એ કહ્યું, “ હા, ઉત્પન્ન થાય, ” ત્યારે આનંદે કહ્યું, “ મહારાજ, મને પણ અવધિજ્ઞાન થયું છે. તેનાથી હું પૂર્વ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશામાં પાંચશો પાંચશો યોજન ક્ષેત્ર રૂપ લવણ સમુદ્ર પર્યંત હું દેખી શકું છું અને ઉત્તર દિશામાં હિમવંત વર્ષધર પર્યંત જાણી શકું છું. ઊર્ધ્વ લોકે સૌધર્મ દેવલોક યાવત્ અને અધોજાગે રત્નપ્રજા પૃથ્વીના લોલુચ્ચ નામના નરકવાસ પર્યંત જાણું છું—દેખું છું. આનંદના આ વચનો સાંજઢી ગૌતમ મુનિ બોલ્યા “ જહ્ન, ગૃહસ્થને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય, પણ એટલું બધું મોટું ન થાય, માટે આ સ્થાનનું આલોચન—નિંદનાદિક કરો. “ આનંદે કહ્યું, “ હે સ્વામી, જિન વચનમાં સાચા અર્થની આલોચના હોય છે? ત્યારે ગૌતમે કહ્યું, “ એમ ન હોય ” આનંદ બોલ્યા “ મહારાજ, જો એમ છે તો પછી તમારે જ એ સ્થાનકની આલોચના નિંદના કરવી. ” આનંદના આ વચનો સાંજઢી ગૌતમ હૃદયમાં શંકિત થઈ ગયા. પછી તત્કાલ ત્યાંથી નીકળી દ્રુતપલાશ ચૈત્યમાં જ્યાં શ્રી વીરપ્રજ્ઞ રહેલા છે ત્યાં આવી ગમનાગમન પ્રતિક્રમણાદિ પૂર્વક સ્વામીને નમી સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કરી આ પ્રમાણે પૂછ્યું જગવન્! તે સ્થાનક આનંદને આલોચવા યોગ્ય છે કે મારે આલોચવા યોગ્ય છે? પ્રજ્ઞ એ કહ્યું, “ તું જ તે સ્થાનને આલોચ અને તેને માટે આનંદને સ્માવ ” જગવાન્ના આ વચનને વિનયથી અંગીકાર કરી પોતે ગૌતમે તે સ્થાનકની આલોચનાદિ લઈ પછી આનંદ શ્રાવક પાસે આવી તે અર્થને સ્માવ્યો હતો તે પછી આનંદ શ્રાવક બહુ પ્રકારના શીલવ્રતાદિ ધર્મકૃત્યવમે પોતાના આત્માને જાણી,

बीश वर्ष पर्यंत श्रावक पर्याय पाद्वी छेवट एक मासनी संक्षेखणा करी समाधि पूर्वक कादकरी सौधर्म देवद्वोके अरुणाज नामना विमानमां चार पद्योपमना आयुष्यवाद्धो देवता थयो. त्यांथी चवीने ते महाविदेहने विषे सिद्धिपदने प्राप्त थशे. ए प्रकारे आनंद श्रावकनुं वृत्तांत ठे.

कामदेव श्रावकनो वृत्तांत.

चंपानगरीमां कामदेव नामे एक गृहस्थ रहेतो हतो. तेने जडा नामे स्त्री होती. अठारकोटी सोनैयाना धन्यनो स्वामी हतो. तेद्व्या धन्यमांथी ठ कोटी सुवर्ण धन्य निधानमां ठ कोटी व्याजमां अने ठ कोटी व्यापारमां एम त्रण जागे तेनुं धन्य रहेलुं हतुं. ते शिवाय दश दश हजार गायोवाद्धा छ गोकुद्धो तेनी पासे हता.

एक वखते ते नगरनी समीपे आवेद्धा पूर्णजड नामना चैत्य मां श्री वीरप्रभु समोसर्था. आ खबर सांजळी कामदेव तेमने वंदना करवा गयो अने आनंद श्रावकनी पेठे तेणे प्रभु पासे बार व्रत अंगीकार कर्या. अनुक्रमे ए व्रतनुं पाद्वन करतां कामदेवे एक समये पोताना ज्येष्ठ पुत्रने कुटुंबनो जार सोंपी पोते पोषशाळांमां आवी पोषध व्रत दंड बेठो. अर्द्ध रात्रिनो समय थतां कोइ एक मायावी. मिथ्यात्वी देव प्रगट थइ तेनी पासे आव्यो. ते विकराल पिशाचनुं स्वरूप विकुर्वी हाथमां तीक्ष्ण धारावाळुं खरूग दंड तेनी पासे उजो रह्यो. तेणे कामदेवने आ प्रमाणे कहुं, “अरे कामदेव, तूं नहीं प्रार्थवा योग्यनी प्रार्थना करनार, बुद्धि दज्जा अने दळ्ळी वगरनो अने धर्मपुण्यवने स्वर्ग तथा मोक्षनी वांढना राखनारो ठे. पण हवे तारा शीघ्रव्रतादि तथा पोषधोपवासादिनो सत्त्वर त्याग करी दे. जो तूं त्याग नहीं करेतो हमणांज आ तीक्ष्ण खड्गवने तारा शरीरने खंरु खंरु करी नांखीश; जेथी तूं पीडा पामतो मरणने शरण थइश. ” पिशाचे आ प्रमाणे कहुं तो पण कामदेव तेथी जय पाम्यो नहीं; ते अधिक ह्मोज पाम्या शिवाय, अचलित, मौनधारी अने धर्मध्यानथी युक्त थइने रह्यो. ते मिथ्यात्वी देवे तेने निश्चल जाणी ते प्रमाणे वे त्रण वखत कहुं, परंतु धर्मवान कामदेव तेनार्थी जरापण चढायमान थयो नहीं. तेथी ते देवने जारे कोप थइ आव्यो. झूकुटी चढावी तेणे तेनी पर खरूग उगाम्युं. तोपण कामदेव जराप

મર્યો નહીં. પઠી તેણે સ્વદ્ગનો ઘા કરી તેના શરીરના સ્વંન કરી નાંચ્યા, તથાપિ કામદેવે તે પીના સહન કરી અને તે પોતાના ધર્મને વિષે નિશ્ચલ રહ્યો. જ્યારે કામદેવ પોતાના પિશાચના રૂપથી ચલિત થયો નહીં એટલે મિથ્યાત્વી દેવ હૃદયમાં સેદ પામતો હલ્લવે હલ્લવે પોષધશાલામાંથી બાહરનીકલ્યો અને તેણે તે પિશાચના રૂપને ઠાંતી દીધું. પઠી તેણે હસ્તિનું રૂપ વિકુર્ચ્યું. એકમહાન્ શુંઠા દંરુને ઊઠાઠતો, મદોન્મત્ત થઈ મેઘની જેમ ગુલગુલાયમાન શબ્દ કરતો, અને જયંકર આકારને ધારણ કરતો તે પોષધશાલામાં આવ્યો. તેણે ગર્જના કરીને કહ્યું, “અરે કામદેવ, જો તું મારું કહેલું નહીં માને તો હમણા આ મારી શુંઠ વડે ગ્રહણ કરી તને આકાશમાં ફેંકીશ; અને મારા તીક્ષ્ણ દંતો રૂપ હલ્લવડે તને જેદી નાંચીશ. વલ્લી નીચે નાંચી પગવડે કરી મસલીશ. તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું, તો પણ કામદેવ જરાપણ ક્ષોજ પામ્યો નહીં, ત્યારે તે દેવતાએ જેમ કહ્યું હતું તેમ કરી વતાવ્યું તો પણ તે શ્રાવકે તે મહા વેદના સહન કરી અને તે ધર્મધ્યાનમાં સ્થિર રહ્યો. જ્યારે તે દેવ હસ્તીરૂપે પણ તે કામદેવને ક્ષોજ પમાડવાને અશક્ત થયો, એટલે તે હલ્લવે હલ્લવે પાઠો સરીને પોષધશાલામાંથી બાહર ગયો અને ત્યાં જઈ હસ્તિના રૂપનો ત્યાગ કર્યો. પઠી તેણે સર્પનું રૂપ વિકુર્ચ્યું. મહા વિષ અને ક્રોધથી પૂર્ણ, કાજળના પુંજના જેવા વર્ણવાળો, અતિ ચંચળ જિહ્વાને ધરનારો, ઉત્કટ, પ્રકટ, અને વક્ર જટાધારી, અને કઠિન ફાળાટોપ કરવામાં દક્ષ એવો જયંકર સર્પ બની તે પોષધ શાલામાં આવ્યો. અને તેણે કામદેવને આ પ્રમાણે કહ્યું—“ અરે કામદેવ, જો તું મારું વચન નહીં માને તો હમણાંજ હું સરસર શબ્દ કરતો તારી કાયા ઉપર ચમીને પશ્ચિમ જાગવડે ત્રણ વાર આંટા દઈ તારી ગ્રીવાને ઘીંટી જરમો લઈશ અને તીક્ષ્ણ વિષથી વ્યાપ્ત એવી દાઢાવડે તારા ઉરસ્થલને જેદી નાંચીશ.” તેના આવા વચનોથી પણ કામદેવ ચલિત થયો નહીં, ત્યારે તેણે અતિ ક્રોધાયમાન થઈને તેજ ઉપસર્ગ કર્યો. પરંતુ કામદેવે અશુભ થઈ તેની તીવ્ર વેદનાને ધૈર્યથી સહન કરી. તેણે જૈન ધર્મને પોતાના ચિત્તથી ક્ષણવાર પણ દૂર કર્યો નહીં. આ પ્રમાણે તે દેવ સર્પ રૂપે પણ કામદેવને ધર્મથી ચલાયમાન કરવાને અસમર્થ થયો, એટલે તે પાઠો હલ્લવે હલ્લવે ઓસરીને તે પોષધશાલાથી બાહર નીકલ્યો અને તેણે સર્પના રૂપનો ત્યાગ કર્યો. પઠી તેણે અતિ મનોહર, શીતલ—સૌમ્ય આકૃતિવાળું દેદીપ્યમાન દેવનું સ્વરૂપ વિકુર્ચ્યું. પઠી તે પોષધશાલામાં આકાશ માર્ગે રહી

કામદેવ પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ હે કામદેવ, તમને ધન્ય છે. તમેજ પુણ્ય કર્યું છે અને જૈનધર્મને અંગીકાર કરી પોતાના જન્મને સફલ કર્યો છે. હમણાં એક વચ્ચે સુધર્મા ઇંદ્ર પોતાની સજામાં તમારી પ્રશંસા કરતા હતા કે, કામદેવ નામે શ્રાવક દેવ દાનવોથી પણ અદ્ભુત છે. ” આ સાંજલી મેં ઇંદ્રના વચ્ચે ને માન્યું નહીં. હું તત્કાલ અહિં આવ્યો. મેં તમારી પરીક્ષા કરી, તેમાં સુધર્મા ઇંદ્રે જેવી વર્ણવી હતી, તેવી તમારી શક્તિ મારા જોવામાં આવી. હવે હું તમોને સ્વમાનું હું. મારો કરેલો અપરાધ તમારે ક્ષમા કરવો. હું હવે આજથી તેવું કાર્ય નહિં કરું. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવ કામદેવના ચરણમાં નમી અંજલિ જોડી વારંવાર પોતાનો અપરાધ સ્વમાનું પોતાને સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

તે દેવ ગયા પછી કામદેવે ઉપસર્ગનો અજ્ઞાવ જાણી કાયોત્સર્ગને પાચ્યો. આ સમયે શ્રી વીર પરમાત્મા ત્યાં આવીને સમોસર્ગ. તે વાર્તા સાંજલી કામદેવે પોતાના મનમાં ચિંતવ્યું કે, “ હું શ્રી વીરપ્રજ્ઞને વંદના કરી પછી પોષધ પારું તો વધારે સારું. ” આવું ચિંતવી તે ઘણા દ્વોકોથી પરિવ્રત થઈ શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પાસે આવ્યો. ત્યાં પ્રજ્ઞને વંદના કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. તે પછી શ્રી વીરપ્રજ્ઞે તે કામદેવને ઉદ્દેશીને તેને રાત્રે વીતેલા ઉપસર્ગોનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંજ્ઞાવ્યો. પછી વિશેષમાં જણાવ્યું કે, “ હે કામદેવ, આ હકીકત સત્ય છે ? ” ત્યારે કામદેવે કહ્યું “ હે સ્વામી, એમજ છે. ” તે સમયે જગવાને ઘણા નિર્ગ્રંથોને અને સાધ્વીઓને બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું—“ હે આર્યો, આ કામદેવ તો ગૃહસ્થ શ્રાવક છે તે ગૃહાવાસમાં રહીને જ્યારે આ પ્રમાણે દેવ તથા મનુષ્યના કરેલા ઉપસર્ગોને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરે છે, તો છાદશાંગીને જાણેલા એવા તમારે તેવા ઉપસર્ગો સહન કરવાને વિશેષ સમર્થ થવું જોઈએ. ” પ્રજ્ઞના આ વચ્ચેને તે સાધુઓએ અને સાધ્વીઓએ અતિ વિનયથી અંગીકાર કર્યો. આથી કામદેવ વિશેષ આનંદ પામતો પ્રજ્ઞને વંદના કરી પોતાને સ્થાને આવ્યો. તે પછી તેણે આનંદ શ્રાવકની પેઠે શ્રાવકની અગીઆર પદ્ધિમાં અનુક્રમે સમ્યક્ વિધિથી આરાધી. અને વીશ વર્ષ પર્યંત શ્રાવક પર્યાય પાલી એક માસની સંલેખના વસ્ત્રે કાલ કરી તે કામદેવ શ્રાવક સૌધર્મદેવલોકે અરુણાજ નામના વિમાનમાં દેવ પણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે સિદ્ધિપદને પામશે. એ રીતે કામદેવ શ્રાવકનો વૃત્તાંત છે.

ત્રીજા શ્રાવક ચુદ્ધનીપિતાનો વૃત્તાંત.

વારાણસી નગરીમાં ચુદ્ધનીપિતા નામે એક ગાથાપતિ—ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેને સોમા નામે સ્ત્રી હતી. તે ચોવીશ કોટી ડ્રવ્યનો સ્વામી હતો તે ડ્રવ્ય આઠ કોટી નિધાનમાં, આઠ કોટી વ્યાજમાં અને આઠ કોટી વ્યાપારમાં—એમ ત્રણ જાગે વહેંચાણું હતું. પ્રત્યેક દશ દશ હજાર ગાયોવાલા આઠ ગોકુલ તેની સત્તામાં હતા, તેણે એક વસ્ત્રે આનંદ અને કામદેવની જેમ શ્રી વીર પ્રજ્ઞ પાસે વાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં. અવસર આવતાં પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુટુંબે ઉપર સ્થાપી પોતે પોષધશાલામાં જઈને પોષધ લઈને રહ્યો. ત્યાં અર્ધ રાત્રે કોઈ દેવે હાથમાં તીક્ષ્ણ સ્વરૂપે તે ચુદ્ધનીપિતા શ્રાવકને આ પ્રમાણે કહ્યું, —“ અરે ચુદ્ધનીપિતા, તું આ ધર્મનો ત્યાગ કર. જો નહીં કરે તો તારા જ્યેષ્ઠ પુત્ર વગેરેને આ સ્વરૂપી હણીશ. ” તેણે આ પ્રમાણે કહ્યું, તે ડઠતાં પણ તે ચુદ્ધનીપિતા જરા પણ ક્ષોભ પામ્યો નહીં, ત્યારે અતિ ક્રોધાયમાન થયેલાં તે દેવ તેના જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ—ત્રણે પુત્રોને ત્યાં લાવ્યો. તે ત્રણેને તેની સમક્ષ સ્વરૂપી હણી નાંખ્યા. અને પછી તેમને એક તપેલી કઢાહની અંદર નાંખી તેના માંસ અને રુધિરથી તે ચુદ્ધનીપિતાના શરીર ઉપર સિંચન કર્યું. તથાપિ તે ક્ષોભ પામ્યો નહીં. પછી તે દેવતાએ તેને ચારવાર આ પ્રમાણે કહ્યું, “ અરે ચુદ્ધનીપિતા, જો તું મારું વચન નહિ માને તો હમણાંજ તારી માતા જહ્નુ સાર્થવાહીને આહિં લાવી તારી સન્મુખ હણી તપેલી કરાહમાં નાંખીશ અને તેણીના માંસ તથા રુધિરથી તારા શરીરનું સિંચન કરીશ, જેણીના દુઃસ્વથી પીઠિત એવો તું અકાલે મૃત્યુને પામીશ. આ પ્રમાણે કહેતાં ડઠતાં પણ જ્યારે તે ચુદ્ધનીપિતા ક્ષોભ પામ્યો નહીં, એટલે તેણે ફરીવાર કહ્યું. તે પછી તે શ્રાવકના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર ઉત્પન્ન થયો.— “અહો ! આ કોઈ અનાર્થ પુરુષ લાગે છે, તે અનાર્થ બુદ્ધિથી ન આચરવા યોગ્ય એવા પાપ કર્મને આચરે છે; જેથી તેણે મારા ત્રણ પુત્રોને મારી નાંખ્યા અને હવે માતાને મારવા તે તત્પર થયો છે, તો હવે હું આ દુષ્ટ પુરુષને ગ્રહણ કરું તો ઠીક ” આવું વિચારી તે શ્રાવક શીઘ્રતાથી જીવામાં તેને ગ્રહણ કરવા હાથ પ્રસારે છે, તેવામાં તે દેવ ઉઝીને આકાશમાં ચાલ્યો ગયો. અને ચુદ્ધનીપિતાના હાથમાં એક સ્તંભ આવ્યો. પછી તે શ્રાવકે મોટા શબ્દોથી કોલાહલ કર્યો, તેવામાં તેની માતા

जडासार्धवाही पोताना पुत्रनो शब्द सांभळीने तेनी पासे आवी अने तेणीए कोळाहळ करवानुं कारण पूछयुं. चुद्धनीपिताए पोते जे अनुजवेळो हतो ते सर्व वृत्तांत माताने कही संजळाव्यो. माता ते वृत्तांत सांजळी आ प्रमाणे बोली—
“ वत्स, कोइ एवो पुरुष नथी, अने तेणे तारा पुत्रोने हण्णा नथी, आ कोइ पुरुष तने उपसर्गो करे ठे, माटे तुं हमणां जग्न व्रत थयो हुं—तारा पोषध व्रतनो जंग थइ गयो ठे, माटे तुं ए स्थानकनी आलोचना वगेरे कर. ” माताना आ वचनो सांजळी ते चुद्धनीपिताए तेणीना वचननो अंगीकार करी ते स्थानकनी आलोचनादि ग्रहण करी. ते पढी ते आनंद श्रावकनी जेम अनुक्रमे श्रावकनी अंगीआर पस्मिमाने आराधी ठेवटे समाधिवडे काळ करी पहेळा देवलोके अरुणाज विमानमां चार पट्योपमना आयुषे उत्पन्न थयो. त्यांथी च्यवीने ते महाविदेह क्षेत्रने विषे सिद्धिपदने प्राप्त थशे एवी रीते चुद्धनीपितानी कथा ठे.

श्रावक सुरादेवनो वृत्तांत.

वाराणसी नगरीमां सुरादेव नामे एक गृहस्थ श्रावक रहेतो हतो. तेने धन्या नामे एक स्त्री हती. तेने कामदेवना जेवी डव्यनी संपत्ति अने गोकुलो हता. तेणे पण कामदेव श्रावकनी जेम व्रत ग्रहण कर्युं हतुं, अने तेमां उपसर्गो पण थया हता. ते सुरादेवने त्रण पुत्रो हता. पूर्वनी जेम कोइ मिथ्यात्वी देवे तेना त्रण पुत्रो हणवानो उपसर्ग करेलो तो पण ते सुरादेव मनमां जरा पण कोज पाम्यो न हतो. तेने व्रतमां दृढतावालो जोइ ते देवताए कथुं, “ अरे सुरादेव, जो तुं आ जैनधर्मनो त्याग नहीं करे तो तने सोळ जातना महा रोग उत्पन्न करी अकालेज तारा प्राणनो नाश करीश. ते उपरथी तेणे कोळाहळ करतां तेनी वन्या स्त्री आवी अने तेणीए तेना नामनुं समाधान कर्युं. ते पढी पूर्ववत् वृत्तांत वन्यो हतो. मरण पामी ते श्रावक सौधर्म देवलोके अरुणाज विमानमां देव रूपे उत्पन्न थयो हतो. त्यांथी च्यवीने ते महाविदेह क्षेत्रने विषे सिद्धिपदने पामशे, एवी रीते सुरादेवनो वृत्तांत ठे.

पांचमा चुटलशतक श्रावकनुं दृष्टांत.

आलजिका नगरीमां चुटलशतक नामे एक गृहस्थ रहेतो हतो. तेने बहुला नामे स्त्री हती. तेने डव्यनी संपत्ति अने गोकुलो कामदेव श्रावक प्रमाणे

હતા. વ્રત વગેરે ગ્રહણ કરવાનો પ્રસંગ તેને ત્રીજા શ્રાવકની જેમ બન્યો હતો. વિશેષમાં ઇચ્છા કે, પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવતાએ તેના પુત્રને ઉપસર્ગ કરતાં તે કોણ પામ્યો નહીં, ત્યારે કહ્યું કે, “ જો તું તારા ધર્મનો ત્યાગ નહીં કરે તો અઢાર કોટી સોનૈયા તારા ઘરમાંથી કાઢી આ નગરીના ત્રિકમાર્ગે ચૌડામાં એક-દમ વિચેરી નાંચીશ, જેથી આર્ત તથા રૌડ ધ્યાનમાં પેટેલો તું અકાલે મૃત્યુ પામીશ ” ઇત્યાદિ પ્રસંગ બનતાં કોલાહલ કર્યો ઇચ્છે તેની સ્ત્રી બહુલા આવી તેણે પૂર્વવત્ કર્યું. તે પછી તે શ્રાવક મૃત્યુ પામી સૌધર્મદેવલોકે અરુણાજીવિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવી તે મહાવિદેહકેત્રને વિષે સિદ્ધિપદને પામશે. એવી રીતે ચુલ્લશતક શ્રાવકનું દષ્ટાંત છે.

છઠ્ઠા કુંડકોલિક શ્રાવકનો વૃત્તાંત.

કાંપિલ્ય નગરને વિષે કુંડકોલિક નામે એક ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેને પુષ્પમિત્રા નામે સ્ત્રી હતી. તેની સમૃદ્ધિ અને ગોકુલો કામદેવ પ્રમાણે હતા. અને વ્રત ગ્રહણ વગેરેનો વિધિ પણ એજ પ્રમાણે હતો. એક દિવસે તે કુંડકોલિક શ્રાવક મધ્યરાત્રે પોતાની અશોક વાડીમાં પૃથ્વીપર રહેલી શિલાના પટ ઉપર આવ્યો. ત્યાં આવી પોતાની નામાંકિત મુદ્રા અને ઉત્તરાસંગ વસ્ત્રને રાખી તે ધર્મધ્યાન કરતો રહ્યો હતો. તે વચ્ચે એક દેવ પ્રગટ થઈ તેની મુદ્રા અને વસ્ત્રાદિ ત્યાંથી ઉપામી આકાશે રહી આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ અરે શ્રાવક કુંડકોલિક, ગોશાલે-મંચલ્લીપુત્રે કહેલા ધર્મનો પ્રફુલ્લિ સુંદર છે, કારણ કે જેમાં ઉચ્ચમાદિક કાંઈ પણ નથી. જીવોનો પુરુષાકાર ઠતાં પુરુષાર્થની સિદ્ધિનું પાઠવાપણું નથી, તે કારણ માટે સર્વ જાવ નિયત છે; અને શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પ્રફુલ્લિ સારી નથી, કારણકે તેની અંદર ઉચ્ચમાદિક વર્તે છે. તેથી કરી તેમાં સર્વ જાવ નિયત છે. તે દેવના આ વચનો સાંજલી તે કુંડકોલિક આ પ્રમાણે બોલ્યો. “હે દેવ, જો, એમ હોય તો, તું આ દેવની ઋદ્ધિ ઉચ્ચમાદિકથી પામ્યો કે ઉચ્ચમાદિક વિના ? ” દેવ બોલ્યો “હું આ દેવઋદ્ધિને ઉચ્ચમાદિક વિના પામ્યો હું.” કુંડકોલિકે કહ્યું, “જો તું ઉચ્ચમાદિક વિના દેવઋદ્ધિ પામ્યો ઠો તો જે જીવોને ઉચ્ચમાદિક નથી તે સર્વે જીવો દેવપણું કેમ પામ્યા નહીં ? અને જો ઉચ્ચમાદિકવને આ ઋદ્ધિ પ્રા-

स थइ, एम कहे तो गोशाद्वाना धर्मनी प्रज्ञप्ति सुंदर ठे, इत्यादि तें जे कह्युं, ते मिथ्या ठे. ” ज्यारे ते श्रावके आ प्रमाणे कह्युं, एट्ठे ते देव शंका पायी ते श्रावकने प्रत्युत्तर आपवाने समर्थ थइ शक्यो नहीं. पढी तेनी मुझा अने उत्तरासंग-वस्त्र पृथ्वीनी शिद्वाना पट उपर मुकी ते देव पोताने स्थाने चाढ्यो गयो. तेवा अवसरमां श्री वीरप्रज्जु ते स्थले समोसर्या. ते खबर जाणी कुंरुकोद्विक प्रातःकाळे प्रज्जुनो समीपे गयो. ते पढी बधो वृत्तांत कामदेव श्रावकनी प्रमाणे जाणी लेवो. विशेषमां एट्ठुं के अर्थ हेतुना प्रश्नादिकथी अन्य तीर्थीओने निरुत्तर करवाथी श्री वीरप्रज्जु ते कुंडकोद्विक श्रावकनी प्रशंसा करी, त्यारे कुंरुकोद्विके चौद वर्ष पछी पूर्वना श्रावकोनी पेठे ज्येष्ठ पुत्रने कुटुंबमां स्थायी पोते पोषधशाळामां रही श्रावकनी अगीआर परिमा आराधी हती. ते पढी एक मासनी संलेखनाथी समाधि पूर्वक काढ करी ते पेहेले देवलोके अरुणाजविमानमां देवपणे उत्पन्न थयो. त्यांथी चवीने ते महाविदेह क्षेत्रने विषे सिद्धि पदने पापशे. ए रीते कुंरुकोद्विकनो वृत्तांत ठे.

सातमा सदाद्वपुत्र श्रावकनो वृत्तांत.

पोद्दासपुर नगरने विषे सदाद्वपुत्र नामे एक कुंजकार श्रावक रहेतो हतो. ते गोशाद्वानो सेवक हतो. तेने अग्निमित्रा नामे स्त्री हती. तेनी पासे त्रण कोटी सोनैयानुं ड्रव्य हतुं. तेमां एक कोटी ड्रव्य निधानमां, एक कोटी व्याजमां अने एक कोटी व्यापारमां रहेतुं हतुं. तेने दशहजार गायोवाळुं एक गोकुल हतुं तेना तावामां कुंजारनी पांचसो छुकानो हती.

एक वखते सदाद्वपुत्र मध्य रात्रे अशोक वाडीमां आवी गोशाद्वाने कहेला धर्मध्याननुं ध्यान करतो हतो ते वखते एक देवे प्रगट थइने तेने आ प्रमाणे कह्युं, “ हे देवानुप्रिय, अहिं महामाद्वण, जेने ज्ञान दर्शन उत्पन्न थयुं ठे तेवा, ज्ञानदर्शनना धरनारा अने त्रिकाद्वने जाणनारा अरिहंत प्रज्जु आवशे, तेमने तारे वंदना करवी अने तेमनी प्रतिपत्ति करवी. ” आ प्रमाणे देवता बे त्रणवार कही पोताने स्थाने चाढ्यो गयो. ते देवतानुं आ वचन सांजळी ते सदाद्वपुत्रे पोताना मनमां चिंतव्युं के आ देवताए जे गुणो कळा, तेवा गुणवाढो-तो अमारो धर्माचार्य गोशाद्वो ठे. ते निशे प्रातःकाळे अहिं आवशे, ते वखते हुं

તેમને વંદના કરીશ.” આ પ્રમાણે તે શેઠ વિચાર કરવા લાગ્યો. પ્રાતઃકાલ થતાં શ્રી વીરજગવાન ત્યાં સમોસર્યા. તે સ્વબર જાણી સદાલ્લ પોતાના પરિવાર સાથે પ્રજ્ઞુની પાસે આવ્યો. ત્યાં પ્રજ્ઞુને વંદના કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠો. પ્રજ્ઞુએ ધર્મદેશના આપી. પઢી જગવંતે તે સદાલ્લને બોલાવી રાત્રે બનેલો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંજ્ઞાવ્યો. તે પઢી આ પ્રમાણે પુછ્યું, હે સદાલ્લપુત્ર, આ વૃત્તાંત સત્ય છે કે કેમ ? ” તેણે કહ્યું, “ હા એમજ છે. ” પઢી જગવાને કહ્યું, “ હે સદાલ્લપુત્ર, તે દેવતાએ ગોશાલ્લાને આશ્રીને કહ્યું ન હતું. ” પ્રજ્ઞુનું આ વચન સાંજઠી તે સદાલ્લપુત્રે ચિંતવ્યું કે, “ પૂર્વે કહેલા ગુણોથી સંપન્ન એવા તો આ શ્રી મહાવીર સ્વામી છે; માટે હું આ પ્રજ્ઞુને વંદના કરી પીઠપદ્મકાદિ વડે નિમંત્રણ કરું. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેણે વંદના કરી પ્રજ્ઞુને કહ્યું, “ હે જગવન, આ નગરની બાહર કુંજકારની પાંચસો છુકાનો છે, તેને વિષે તમે પીઠપદ્મક શય્યા સંસ્તારકાદિ ગ્રહણ કરીને વિચરો. ” આ પ્રમાણે ગોશાલ્લાના ઇચ્છે આજીવિક મતના શ્રાવકના વચન સાંજઠીને તે સ્થલે પીઠપદ્મકાદિક ગ્રહણ કરીને પ્રજ્ઞુ રહ્યા હતા.

એક વખતે તે સદાલ્લપુત્રે શાલામાંથી જાંમો (પાત્રો)ને બાહર લઈ જઈ તાપમાં મુક્યા ત્યારે પ્રજ્ઞુએ પૂછ્યું, હે સદાલ્લપુત્ર, આ જાંમો (ઠામ) કેમ ઉત્પન્ન થાય છે ? ” ત્યારે તેણે મૃત્તિકાથી આરંભી જાંમોની નિષ્પત્તિનું સ્વરૂપ પ્રજ્ઞુની પાસે કહી સંજ્ઞાવ્યું. ત્યારે પ્રજ્ઞુએ કહ્યું, “ તે જાંમો ઉદ્યમાદિકવને કરાય છે કે, અનુદ્યમાદિકવને ? ” ત્યારે સદાલ્લપુત્ર બોલ્યો. “ હે સ્વામી, તે અનુદ્યમાદિકવને કરાય છે, ઉદ્યમાદિકવને નહીં. તેથી ઉદ્યમાદિક નથી. માટે સર્વ જાવ નિયતજ છે. ” સ્વામીએ કહ્યું, “ જો કોઈ પુરુષ આ તારા જાંમોને અપહરે અથવા વિનાશ કરે અથવા તારી સ્ત્રીની સાથે જોગ જોગવતો વિચરે તો તે પુરુષને તું શું દંડ આપે ? ” સદાલ્લપુત્રે કહ્યું, “ સ્વામી, હું તેને હણવાદિક કરું ” આ પ્રમાણે સદાલ્લપુત્રને પોતાના વચને પુરુષાકાર અંગીકાર કરાવી પ્રજ્ઞુ બોલ્યા — “ જે નિશ્ચે કરી તારા જાંમોને હરે નહીં અથવા તેનો નાશ કરે નહીં તો તેનું હનનાદિક તું ન કરે. વઠી જો ઉદ્યમાદિક નથી અને સર્વ જાવ નિયત છે, તેમ અપરાધી પુરુષને તું હનનાદિક કરે છે, તો તે જે કહ્યું કે ઉદ્યમાદિક નથી, એ વાત મિથ્યા થાય છે. ” પ્રજ્ઞુના આ વચનો સાંજઠી સદાલ્લપુત્ર પ્રતિવોધ પામ્યો.

तत्काळ तेणे प्रभुने वंदना करी अने तेमना मुखयी धर्म सांजळी आनंद पामी प्रभु पासे बार व्रतो अंगीकार कर्या. तेनी पासे पूर्वना श्रावक जेट्हुं छव्य हतुं. ते पढी पोताने घेर आव्यो अने तेणे पोतानी स्त्रीनी आगळ ते सर्व वृत्तांत जणाव्यो, अने तेणीने पण व्रत ग्रहण कराव्या. त्यारथी ते श्रावक थयो हतो.

एक बखते आ वृत्तांत सांजळी गोशाद्वो ते सदाद्वपुत्रने जैनधर्ममांथी चक्षित करवा अने पोताना धर्ममां लाववा आजीविक संघथी परिचृत थइ ते नगरमां आव्यो. ते नगरनी अंदर आजीविकनी सज्जामां पोताना जांडादिक मुकी केट्ठाएक नियतवादी मतवाळाओने साथे लइ ते सदाद्वनी समीपे आव्यो. सदाद्वपुत्रे गोशाद्वाने आवतो जोयो पण तेनो आदरसत्कार कयों नहीं. ते मौनधरीनेज बेशी रह्यो. सदाद्वपुत्रे पोतानो आदर कयों नहीं, ते छतां पीठफळकादिकने माटे ते श्रावकनी आगळ श्री वीरप्रभुना गुणोनुं कीर्त्तन तेणे करवा मारुचुं. तेणे कहुं, हे देवानुप्रिय, अहिं महामाहण, महागोप, महासार्थवाह, महार्धमकथक, अने महानिर्यामक आव्या हता ? “सदाद्वपुत्रे कहुं, “हे देवानुप्रिय, एवा कोण ठे ?” त्यारे गोशाद्वे कहुं, तेवा श्री श्रमण जगवंत महावीरस्वामी. श्रावक सदाद्वपुत्रे कहुं, “ते एवी उपमाना धारक केम ठे ?” त्यारे गोशाद्वे कहुं, “हे सदाद्वपुत्र, श्री वीरस्वामी अनंत ज्ञानादिकना धारक होवाथी अने चोसठ इंद्रोने पूजवा योग्य होवाथी महामाहण कहेवाय ठे. आ संसार रुप अटवीमां त्रास पामता एवा बहु जीवोने धर्ममथ दंभे करी रक्षण करनार अने निर्वाण पदरुप मोटा वारुने पमाडनार होवाथी ते महागोप कहेवाय छे. आ संसाररुप अटवीमां उन्मार्गे परुतां जीवोने मुक्तिना नगरमां लइ जनारा होवाथी ते महासार्थवाह कहेवाय छे. सन्मार्गेथी भ्रष्ट थयेद्वी जीवोने अनेक प्रकारना अर्थ—हेतुवडे सन्मार्गे लावी संसारथी निस्तार करनार होवाथी ते धर्मकथक कहेवाय ठे. आ संसार समुद्रमां डुबता एवा प्राणीओने धर्ममयी नाविकावेडे निर्वाणरुप नगरना कांठानी सन्मुख करवाथी ते महानिर्यामक कहेवाय छे.” गोशाद्वाना आवा वचन सांजळी सदाद्वके कहुं, “हे देवानुप्रिय, निपुण, नयवादी अने विज्ञानवान् एवा मारा धर्माचार्य श्री वीरप्रभुनी साथे तमे विवाद करवा समर्थ छे ?” गोशाद्वे कहुं,

“હું સમર્થ નથી. ” સદાશ્વપુત્રે કહ્યું, “તમે કેમ સમર્થ નથી ? ” ગોશાલો બોલ્યો—“મહાવીરસ્વામી મારી પ્રત્યે અર્થ—હેતુ પહે કરી જ્યાં જ્યાં ગ્રહણ કરેછે, ત્યાં ત્યાં મને નિરુત્તર કરે છે, તેથી હું તેમની સાથે વિવાદ કરવાને સમર્થ નથી.” સદાશ્વપુત્રે કહ્યું, “દેવાનુપ્રિય, તું મારા ધર્માચાર્યનું આ પ્રમાણે ગુણોત્કીર્તન કરે છે, માટે હું પીઠફલ્લકાદિવહે તને નિમંત્રણ કરું છું, પરંતુ ધર્મને માટે નિમંત્રણ કરતો નથી. તમે મારી કુંભકારની દુકાને જાઓ અને પીઠાદિક ગ્રહણ કરીને વિચરો. ” તે શ્રાવકના આવા વચનથી ગોશાલો પીઠાદિક ગ્રહણ કરીને ત્યાં રહ્યો હતો. પરંતુ જ્યારે તે સદાશ્વપુત્રને કોઈ પ્રકારે પણ જિનપ્રવચનથી ચલાવવાને શક્તિમાન ન થયો ત્યારે પોતે સ્વેદ પામ્યો થકો પોદ્વાસપુરનગરથી પાઠો નીકળીને બીજે ઠેકાણે ચાલ્યો ગયો. સદાશ્વપુત્ર સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મને પાલ્લતો થકો ચૌદ વર્ષ અતિક્રમે થકે આનંદાદિકની પેઠે પોષધશાલામાં આવીને રહ્યો. ત્યાં સુદ્ધનીપિતાની જેમ તે શ્રાવકને ઉપસર્ગ થયા. પણ એટલું વિશેષ કે ચોથી વાર અગ્નિમિત્રા નાર્યાને હાજરવાના વચન દેવે કહ્યા ત્યારે તે દેવને ગ્રહણ કરવાનું આરંજે ઠતે દેવ આકાશમાં ઝૂકી ગયો અને કોલાહલ કર્યા પછી અગ્નિમિત્રા નાર્યા આવી તે વૃત્તાંત પૂર્વવત્ વન્યો. પછી સદાશ્વપુત્ર એક માસની સંલેખના કરી કાલ ધર્મને પામી પહેલા દેવલોકે અરુણાજ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થયો. તે પછી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સિદ્ધિપદને પામશે. એવી રીતે સદાશ્વપુત્રનો વૃત્તાંત છે.

આઠમા શ્રાવક મહાશતકનું વૃત્તાંત.

રાજગૃહી નગરીમાં મહાશતક નામે ગાથાપતિ રહેતો હતો. તેને રેવતી પ્રમુખ તેર સ્ત્રીઓ હતી. તેની પાસે ચોવીશ કોટી સોનૈયા હવ્ય હતું. નિધાન, વ્યાજ અને વ્યાપારમાં—આઠ આઠ કોટી હવ્ય રહેતું હતું, અને આઠ ગોકુલ હતા. તેની મુખ્ય સ્ત્રી રેવતીના પિતા તરફથી આઠ કરોડ સોનૈયા અને આઠ ગોકુલો મળ્યા હતા. બીજી બાર સ્ત્રીઓના પિતાના ઘર તરફથી બાર બાર કોટી સોનૈયા અને બાર બાર ગોકુલો આવ્યા હતા.

એક દિવસે તેણે પણ આનંદ શ્રાવકની પેઠે શ્રી વીરપ્રજ્ઞ પાસે બાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યા. વિશેષમાં એટલું કે, તેણે પોતાની નિશ્રાના ચોવીશ કોટી સોનૈયા

अने आठ गोकुलो राखी बाकीना रेवती प्रमुख तेर स्त्रीओना डव्यनो त्याग कर्यो. तेमज रेवती प्रमुख स्त्रीओ शिवाय बीजी स्त्री साथे विषयजोग करवानो पण त्याग कर्यो हतो. तेथी ते महाशतक श्रावक सुखे करी श्रावक धर्मेने पादतो विचरतो हतो. एक वखते रेवतीना मनमां एवो विकल्प उत्पन्न थयो के, मारी वार शोक्योना व्याघातथी हुं मारा पति साथे एकद्वी जोग जोगववाने शक्तिमान् थती नथी; मोटे कोइ उपायथी ते शोक्योने मारी नांखु तो हुं जर्तारनी साथे एकद्वी भोग जोगवुं अने तेम वद्वी ते स्त्रीओना डव्यनी पण हुं एकद्वीज स्वामिनी थाउं. ” आवो विचार करी ते पापिणी रेवतीए कोइ उद्व करी पोतानी उ शोक्योने शस्त्रथी अने उ शोक्योने विष प्रयोगथी मारी नांखी अने तेमना डव्यनी पोते स्वामिनी थइ. आ प्रमाणे शोक्य वगरनी रेवती पोताना पति साथे एकद्वी जोग जोगववा लागी. ते जोगनी आसक्तिथी मांस अने मदिरानी पण छोटप बनी गइ.

एक दिवसे ते नगरीमां अमारी घोषणा थइ, आथी रेवतीने मांस मल्लवुं दुर्लभ थयुं. पछी तेणीए पोताना पिताना घरना खानगी पुरुषोने बोलावीने कहुं के, “ तमारे दररोज गायना वे वे वाठरमां मारीने आहिं लाववा. ” रेवतीना आ वचन प्रमाणे ते पुरुषो तेम करवा लाग्या. रेवती ते वाठरमानुं मांस खाइ मदिरापान करती विचरवा लागी. श्रावक महाशतके ते पछी चौद वर्ष अतिक्रमण करी पूर्वनी पेरे पुत्रने कुंडव उपर स्थापी पोषधशालामां आवी धर्मध्यान करवा मान्युं. आ वखते तेनी स्त्री रेवती मदिरानुं पान करी मदोन्मत्त बनी बीखराएला केशवाळी अने मस्तक उपरथी उत्तराभंग वस्त्र उतारती तेपोषधशालामां आवी. त्यां आवी पोताना जर्तारने उन्माद उत्पन्न कराववा हाव जाव देखामती शृंगारना वाक्यो बोलवा लागी—“हे महाशतक श्रावक, तमे धर्मथी स्वर्ग तथा मोक्षादिकना वांछकथया ओ. आ तमारी धर्मकरणीथी शुं थयानुंछे? तमे शा माटे मारी साथे जोग जोगवता नथी?” तेणीए आ प्रमाणे कहुं, तोपण ते महाशतक श्रावक मौनधरीने रह्यो. तेणीना ए वचननो तेणे अनादर कर्यो. ते तो धर्मध्यानमां तत्पर थइने रह्यो हतो. रेवतीए ए प्रमाणे वे त्रणवार कहुं, पण तेणीनो अनादर करवामां आव्यो, पछी ते पोताने स्थानके चाली गइ. ते पछी श्रावक महाशतक श्रावकनी अगीयार पन्निमा आराधी अने बहु प्रकारना तप करी शरीरने सुकवी ते आ-

નંદ શ્રાવકની જેમ માત્ર નામી તથા અસ્થિવાદ્યા શરીરને ધારણ કરનારો થયો હતો.

એક દિવસે શુન અધ્યવસાયે કરી તેમને અવધિજ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું. તેનાથી તે પૂર્વ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાના લવણ સમુદ્રમાં એક એક હજાર યોજન પ્રમાણ ક્ષેત્રને જાણનાર અને જોનાર થયો. વાકીની દિશાઓને પણ આનંદ શ્રાવકની જેમ દેખવા લાગ્યો.

એક વચ્ચે રેવતી પૂર્વની જેમ મહાશતકને ઉપસર્ગ કરવા આવી, ત્યારે તે ગાથાપતિ ક્રોધાયમાન થઈ ગયો અને અવધિજ્ઞાન યયોજી તેણે રેવતીને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ અરે રેવતી, તું નહીં પ્રાર્થના કરવા યોગ્યને પ્રાર્થના કરનારી છે. તું સાત દિવસમાં અલ્પસક.....વ્યાધિથી પરાજય પામી અસમાધિવચ્ચે કાલ કરી પહેલો નરકે લોલુચ્ચ નામના નરકાવાસમાં ચોરાશી હજાર વર્ષનો સ્થિતિ-એ નારકીપણે ઉત્પન્ન થઈશ. રેવતી તેના આ વચનો સાંજળી જય પામી મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગી—“ આજે આ મહાશતક મારી ઉપર રુદ્ધમાન થયો છે, તેથી તે કોઈ કદર્શનાથી મને મારશે. ” આવું ચિંતવી તે હલ્લવે હલ્લવેત્યાંથી પાછી ઓસરીને પોતાને ઘેર આવી અને છુઃલે રહેવા લાગી. તે પછી તેણી સાત દિવસની અંદર કાલ કરી પહેલો નરકે લોલુચ્ચ નામના નરકાવાસમાં ઉત્પન્ન થઈ. આ અરસામાં શ્રી વીર પરમાત્મા સમોત્સર્ગ. ત્યાં એકડો ધવેલો પર્વદાને પ્રજ્ઞુએ ધર્મદેશના આપી. તે સાંજળી પર્વદા પોતપોતાને સ્થાને ગયા પછી શ્રી વીરપ્રજ્ઞુએ ગૌતમ સ્વામીને બોલાવો આવક મહાશતકને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવા વગેરે વધો વૃત્તાંત જણાવી આ પ્રમાણે કહ્યું,—“ ગૌતમ, પોષવશાદ્યામાં ઠેકા સંઘેલના કરી જેણે પોતાના શરીરને હુર્વલ કર્યું છે અને જેણે જાત પાણીના પચ્ચાણ કર્યા છે, એવો મહાશતક શ્રાવક વીજા પ્રત્યે સાચા હોય તોપણ અપ્રીતિ કારી વચનો બોલે, તે ઘટિત નથી; માટે તમારે મહાશતકની પાસે જવું અને તેને કહેવું કે, “ હે મહાશતક, તમે રેવતી પ્રતિ સત્ય વચન કહ્યા, પણ તે અનિષ્ટ વચન હોવાથી અઘટિત હતા, માટે તેની આલોચના કરો.” પ્રજ્ઞુના આ વચનથી ગૌતમ રાજગૃહનગરીમાં મહાશતકને ઘેર ગયા. તે ગૌતમ મુનિને આવતા જોઈ શ્રાવક મહાશતક ખુશી થયો અને તેણે તેમને જાવપૂર્વક વંદના કરી. પછી ગૌતમે શ્રી

વીરજગવાનના વચનો તેમના નામથી કહ્યા, એટલે તે મહાશતકે ગૌતમ સ્વામીના વચનને અંગીકાર કરી તે સ્થાનકનો આલોચના લીધી. પછી ગૌતમ સ્વામી ત્યાંથી નીકળી શ્રી વીરપ્રજ્ઞનો પાસે આવ્યા. તે પછી મહાશતક શ્રાવક સમ્યક્ પ્રકારે શ્રાવકધર્મને પાળી, પ્રાંતે અનશન કરી અરુણાવર્તસક વિમાનને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત એવી રીતે મહાશતક શ્રાવકનો વૃત્તાંત છે.

નવમા નંદિનીપિતા શ્રાવકનો વૃત્તાંત.

શ્રાવસ્તીનગરીમાં નંદિનીપિતા નામે એક ગાથાપતિ શ્રાવક રહેતો હતો. તેને અશ્વિની નામે સ્ત્રી હતી. તેની પાસે હવ્ય અને ગોકુલ આનંદ શ્રાવકના જેટલા હતા, અને વાર વ્રત પણ તેણે આનંદશ્રાવકની પેઠે ગ્રહણ કર્યા હતા. તે ચૌદ વર્ષ અતિક્રમણ કરી અનુક્રમે પુત્રને કુંડલ ઉપર સ્થાપી પોષધશાલામાં આવી અનેક પ્રકારના ધર્મકૃત્યોથી આત્માને જાણી શ્રાવકનો અગીઆર પ્રતિમા આરાધી પ્રાંતે અરુણાજ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. અનુક્રમે તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયો. એવી રીતે નંદિનીપિતાનો વૃત્તાંત છે.

દશમા તેતલીપિતા શ્રાવકનો વૃત્તાંત.

શ્રાવસ્તીનગરીમાં તેતલીપિતા નામે એક ગાથાપતિ રહેતો હતો, તેને ફાલ્ગુની નામે સ્ત્રી હતી. તેની સમૃદ્ધિ અને વાર વ્રત લેવાનો પ્રકાર પૂર્વની પેઠે સમજવો. તે પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને કુંડલ ઉપર સ્થાપી, તેની આજ્ઞાથી પોષધશાલામાં આવ્યો અને શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમા આરાધી પ્રાંતે સૌધર્મ દેવલોકે અરુણાજ વિમાનમાં ચાર પદ્યોપમની આયુષ્યે દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયો. એ પ્રકારે દશમા તેતલીપિતા શ્રાવકનો વૃત્તાંત છે.

આ દશે શ્રાવકોને પનરમા વર્ષમાં યૃહત્યાગ કરવાનો અધ્યવસાય થયો હતો, અને તે સર્વે વીસ વર્ષ સુધી શ્રાવક પર્યાય પાડ્યા હતા. તેમજ તેઓ સર્વે સૌધર્મ દેવલોકમાં સમાન આયુષ્યે ઉત્પન્ન થયા હતા. તે દશ શ્રાવકોમાં પહેલા, બઝા,

નવમા અને દશમા શ્રાવકને ઉપસર્ગો થયા નથી. બાકીના ૭ શ્રાવકોને ઉપસર્ગો થયેલા છે. પહેલા શ્રાવકને શ્રી ગૌતમસ્વામી સાથે પ્રશ્નોત્તર થયા અને ૭ઠા શ્રાવકને દેવની સાથે ધર્મચર્ચા થઈ હતી. આ દશ શ્રાવકોના બાર વ્રત ઉપરના દૃષ્ટાંતો શ્રી ઉપાસકદર્શાંગ સૂત્રને અનુસારે લખેલા છે. આ વૃત્તાંતો સાંજઠી બીજા પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોણ એવી રીતે બાર વ્રતો પાલ્લવા તત્પર થવું.

શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ.

“ દંસણ^૧ વચ^૨ સામાણ્ય,^૩ પોસદ્^૪ પન્નિમા^૫ અવંજ^૬
સચિત્તે^૭ । આરંભ^૮ પેસ^૯ ઉદ્દિટ્ઠ^{૧૦}, વજ્જણ^{૧૧} સમ-
ણમૂણ ય ॥ ૧ ॥ ”

“ ૧ દર્શન—સમ્યક્ત્વ પ્રતિમા, ૨ વ્રત—અણુવ્રતાદિ, ૩ સામાયિક, ૪ પોષધ, ૫ કાયોત્સર્ગ પ્રતિમા—આ પાંચ પ્રતિમાને વિષે વિધાન રૂપે કરીને અજિગ્રહ વિશેષ રૂપ પ્રતિમા જાણવી, ૬ અવ્રહ્મ, ૭ સચિત્ત—એ વે પ્રતિમા ત્યાગ રૂપે જાણવી, ૮ આરંજ—પોતાની જાતે પાપક્રિયા કરવી તે, ૯ પ્રેષ્ય, ૧૦ ઉદ્દેશીને સાધકર્મનો વ્યાપાર કરાવવો, ૧૦ ઉદ્દિટ્ઠ—ઉદ્દેશીને શ્રાવકને ઉદ્દેશીને સચેતન અથવા અચેતન અથવા પક્વ આહારાદિક તે ત્રણેનો વર્જક તથા આઠમી આદિ પ્રતિમાનો ધારક, ૧૧ શ્રમણચૂત ઉદ્દેશી સાધુ-તુલ્ય—એ અગીઆર પ્રતિમા કહેવાય છે.

આ ગાથાર્થ થયો. હવે જાવાર્થ—આ પ્રમાણે છે.

૧ એક માસ પર્યંત શંકાદિ દોષ તથા રાજાજિયોગ આદિ ૭ આગાર વર્જિતપણે કરી કેવલ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને ધારણ કરવાથી પેહેલી પ્રતિમા થાય છે.

૨ બે માસ પર્યંત અતિચાર રહિત અને અપવાદ વર્જિત વ્રતોને અને સમ્યક્ત્વને ધારણ કરવાથી બીજી પ્રતિમા થાય છે.

૩ ત્રણ માસ પર્યંત સમ્યક્ત્વ અને વ્રત સહિત પ્રતિદિન ઉચ્ચ સંખ્યા સામાયિક કરવાથી ત્રીજી પ્રતિમા થાય છે.

૪ ચાર માસ સુધી પ્રત્યેક માસે ઢ પર્વને વિષે ચાર પ્રકારે પોષધ કરવાથી ચોથી પ્રતિમા થાય છે.

૫ પાંચ માસ પર્યંત સ્નાન રહિત દિવસે પ્રકાશવાલા ભાગમાં જોજન કરતાં અને રાત્રે સર્વથા જોજનનો ત્યાગ કરતાં પેહેરવાના વસ્ત્રનો કચ્છ નહીં બાંધતાં દિવસે બ્રહ્મચારી અને રાત્રે અપર્વતિથિમાં સ્ત્રીઓનું અને તેના જોગનું પરિમાણ કરતાં અને પર્વતિથિએ રાત્રે ચૌટાદિકને વિષે કાયોત્સર્ગ કરતાં પાંચમી પ્રતિમા થાય છે. અહિં રાત્રિજોજન વર્જવામાટે સૂચવ્યું છે. શ્રાવકોએ તો કેશવાદિકની પેઠે કોઈ કાલે પણ રાત્રી જોજન ન કરવું જોઈએ; પરંતુ જે કોઈ શ્રાવક તે નિયમ કરવાને શક્તિમાન ન હોય તેને પણ પાંચમી પ્રતિમાથી આરંજીને અવગચ રાત્રિ જોજનનો ત્યાગ કરવો. તે કેશવનું વૃત્તાંત આગલ કહેવામાં આવશે.

૬ ઢ માસ યાવત્ દિવસ અને રાત્રિને વિષે સર્વથા બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવું એ ઢઠી પ્રતિમા થાય છે.

૭ સાત માસ પર્યંત અચિત્ત અજ્ઞાનાદિક ભોગવનારને સાતમી પ્રતિમા થાય છે.

૮ આઠ માસ પર્યંત આરંજનો ત્યાગ કરવાથી આઠમી પ્રતિમા થાય છે.

૯ નવ માસ પર્યંત બીજા પાસે પણ આરંજ નહીં કરાવનારને નવમી પ્રતિમા થાય છે.

૧૦ દશ માસ પર્યંત કુરમુંઠ અને શિશ્વાને ધારણ કરતાં અથવા જુદાંદિશ આહારનો ત્યાગ કરતાં દશમી પ્રતિમા થાય છે.

૧૧ અગ્નીઆર માસ પર્યંત કુરમુંઠ અથવા લોચે કરીને લુપ્તકેશ એટલે કેશ રહિતપણે રજોહરણ તથા પાત્રાદિ સાધુના ઉપકરણો ગ્રહણ કરી સાધુની જેમ ષણ્ણીય અજ્ઞાનાદિકને ગ્રહણ કરતાં અગ્નિપિ સ્વજનને વિષે અવ્યવહાર સ્નેહ વાલો તથા ગોચરીને અવસરે “ જેણે પ્રતિમા અંગીકાર કરેલી છે, એવા શ્રાવકને જિજ્ઞાસા આપો ” એ પ્રકારે વોલ્લનારને અગ્નીઆરમી પ્રતિમા હોય છે.

આ કાલનું માન ઉત્કૃષ્ટથી કહ્યું છે. જયન્ય પણ તો તે પ્રત્યેક અગ્નીઆર-

પ્રતિમા અંતર્મુહૂર્ત્ત પ્રમાણ વાલી છે. તે મરણ સમયે અથવા દીક્ષા લેવામાં સંજવે છે, તે શિવાય સંજવતી નથી.

અહિં પ્રથમની સાત પ્રતિમા કોઈ પ્રકારાંતરે કહેલી છે, તે વિષેનો વિચાર શ્રી પ્રવચન સારોચ્ચાર ગ્રંથમાંથી જાણી લેવો.

પૂર્વે સૂચવેલું કેશવનું દૃષ્ટાંત.

કુંભિનપુર નગરને વિષે યશોધન નામે એક વણિક રહેતો હતો. તેને રંભા નામે સ્ત્રી હતી. તેણીના હૃદયમાંથી હંસ અને કેશવ નામે બે પુત્રો ઉત્પન્ન થયા. તે બંને પુત્રો અનુક્રમે યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. એક વસ્તે તેઓ ક્રીડા કરવા માટે વનમાં ગયા. ત્યાં ધર્મધોષ નામે એક મુનિ તેમના જોવામાં આવ્યા. તેમને જોતાં જ તેઓને વિવેક ઉત્પન્ન થયો. તત્કાલ વંદના કરી તેમની સમીપે બેઠા. ગુરુ ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે ઉપદેશમાં રાત્રિ જોજનને માટે આ લોક તથા પરલોક સંબંધી ઘણા દોષો બતાવ્યા. તે આ પ્રમાણે—રાત્રિને વિષે ક્રીડા કરવાને માટે નિશાચર—રાક્ષસ દેવતાઓ સ્વેચ્છાથી જૂતલ ઉપર જમે છે, તેઓ રાત્રિ જોજન કરનારાઓને તત્કાલ છલ કરે છે. જો જોજન કરવા યોગ્ય અન્નાદિકમાં કીડીઓ આવેતો મક્કળ કરનારની બુદ્ધિનો નાશ કરે છે; જો મક્કિકા આવે તો વમન થાય છે, જો જૂ આવે તો જલોદરનો રોગ થાય છે, જો કરોલીઓ આવે તો કોઢ નીકલે છે, જો વાલ આવે તો ગલ્લે વલ્લગવાથી સ્વરનો જંગ કરે છે, કાંટો અથવા લાકરનાનો કટકો આવેતો ગલ્લે પીડા કરે છે, જો વીંઢી આવે અથવા ઉપરથી સર્પનું ગરલ પડે તો મરણાંત કષ્ટ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વસ્તે ભાજન—પાત્ર વગેરેને ધોવાદિક કરવામાં લઘુ જીવોની હિંસા થાય છે इत्यादि આ લોક સંબંધી દોષો છે અને નરકે પડવા રૂપ પરલોક સંબંધી ઘણા દોષો રહેલા છે, તેથી તે રાત્રિ-ભોજનને ઘણા ઘણા દોષોથી છુટ માની સંસારજીરુ પ્રાણીઓએ તેનો ત્યાગ કરવામાં ઉદ્યમ કરવો. ”

આ પ્રમાણે ગુરુના ઉપદેશ વચન સાંભળી જેમને પ્રતિબોધ થયો છે એવા બંને જાડઓએ ગુરુની સાક્ષીએ હર્ષપૂર્વક રાત્રિજોજનના ત્યાગનો નિયમ ગ્રહણ કર્યો. તે પછી ગુરુને વંદના કરી તેઓ પોતાને ઘેર આવ્યા. મધ્યાહ્નકાલે ભોજન કરી બંને જાડ વેપારના ધંધા માટે છુકાને ગયા, જ્યારે બે ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો

એટલે તેઓ ઘેર આવ્યા અને તેમણે માતાની પાસે જોજન (વાલુ) માગ્યું, ત્યારે માતાએ કહ્યું, “ અત્યારે કાંઈ પણ જોજન તૈયાર નથી, રાત્રે થશે; તેથી ચાર ઘડી સુધી રાખો. ” માતાના આવા વચન સાંજઠી હંસ અને કેશવ બોલ્યા—
 “માતા, તમે જે કહ્યું, તે સત્ય છે, પરંતુ અમોએ રાત્રિજોજનનો ત્યાગ કરેલો છે, માટે જો અમોને જોજન કરાવવું હોય તો હમણાંજ આપો. ” તેમના આ વચનો ઘરમાં ઢાના રહેલા યશોધને સાંજઢ્યા. તત્કાલ તેના મનમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તેણે મનમાં આ પ્રમાણે ચિંતવ્યું—“ અરે કોઈ ધૂર્તે જરૂર મારા પુત્રોને ડગ્યા લાગે છે, નહીં તો કુલક્રમથી આવેલા રાત્રિજોજનનો તેઓ શામાટે ત્યાગ કરે ? હવે હું તેમને બે ત્રણ દિવસ જુલ્યા રાખી તેમના રાત્રિજોજનના ત્યાગનાં કદાગ્રહને ત્યજાવો દહં તોજ ઠીક. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેજ વચ્ચે કાંઈ જોજન આપવા થાલ ગ્રહણ કરવાને ગર્જગૃહમાં આવેલી પોતાની સ્ત્રી રંજાને તેણે ગુસ્સા રીતે આ પ્રમાણે કહ્યું, “ તારે મારી આજ્ઞા શિવાય પુત્રોને જોજન આપવું નહીં. ” પતિની આવી આજ્ઞા થતાં તેણી ઘરમાંથી પાઠી આવી અને આ પ્રમાણે પુત્રોને કહ્યું, “ પુત્રો, હાલ ઘરમાં કાંઈ પણ પક્વાન્ન વગેરે સ્વાવાનું નથી, માટે રાત્રે તમારે પિતાની સાથે જોજન કરવું. નીતિમાં કહ્યું છે કે, “ જેઓ પિતાના માર્ગને અનુસરે તેજ પુત્રો કહેવાય છે. ” આ વચ્ચે તે બંનેએ જરા હાસ્ય કરીને કહ્યું, “ માતા, જે સત્પુત્ર હોય તે પિતાનો સન્માર્ગી થાય છે, પણ કુવામાં પરુતા પિતાની પછવાડે શું ગમન કરાય ? ” પુત્રોના આવા વચન સાંજઠી માતાએ કહ્યું કે, “ જે તમોને સ્વે તે કરો, પણ આ વચ્ચે જોજનતો નહીં મળે. ” માતાના આ વચન સાંજઠી તેઓ બંને મૌન ધરીને રહ્યા, પછી તેઓ ઘરની બાહરે આવ્યા ગયા. તે પછી તેના મિથ્યાદૃષ્ટિ પિતાએ અતિ ક્રોધાતુર થઈ રંજાને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ તારે એ પુત્રોને રાત્રિને વિષેજ જોજન આપવું. દિવસે કદિ પણ આપવું નહીં. ” પતિની આજ્ઞા રંજાએ સ્વીકારી. જ્યારે રાત્રિ પડી એટલે તે બંને ઘેર આવ્યા, તે વચ્ચે માતાએ તેમને જોજન કરવાનું કહ્યું, પણ તે ધૈર્યવાળા બંને પુત્રોએ જોજન કરવાની નાકહી. બીજે દિવસે તેમના મૂર્ખ પિતાએ તે સરલ ચિત્તવાદા બંને પુત્રોને ક્રય-વિક્રયના મોટા વ્યાપારમાંજ જોડી દીધા; તે વેપારમાં તેમનો આશો દિવસ પ્રસાર થઈ ગયો. તથાપિ એ વ્યાપારનો અંત આવ્યો નહીં. જ્યારે રાત્રિ પડી ત્યારે ઘેર આવ્યા. તેઓ બંને પોતાના નિયમને અનુસરી જોજન કર્યા શિવાય સુઈ ગયા. આ પ્રમાણે તેના દેષી પિતાએ તેમને એ

વ્યાપારમાં એવા જોમી દીધા કે જેથી તેમને આહાર વિના પાંચ રાત્રિઓ પ્રસાર થઈ ગઈ. તે પછી છઠે દિવસે રાત્રે તેના કુટિલમતિ પિતાએ આ પ્રમાણે સારા વચનોથી કહ્યું, “વત્સો, જે કાર્ય મને અનુકૂળ અને સુખદાયક હોય તે તમારે ઇષ્ટ હોવું જોઈએ. આવી પ્રતીતિ ધારણ કરી હું તમોને જે કહું, તે પ્રમાણે તમારે કરવું. વહી તમે રાત્રિજોજનનો ત્યાગ કર્યો છે, એ વાત મારા જાણવામાં નથી, નહીં તો હું તમોને એવા ક્લેશકારી વ્યાપારના કાર્યોમાં શામાટે જોરું ? તમોએ આટલા દિવસ જોજન કર્યું નહીં, તેથી તમારી માતાએ પણ જોજન કર્યું નથી. તેણીને પણ આજે ઢઠો ઉપવાસ થયો છે, તે ઢ ઉપવાસ ઢ માસ જેવા થઈ પડ્યા છે, તમારી આ નાની બહેન પણ અન્ન ન પામવાથી અતિ ગ્વાન શરીરવાલી થઈ ગઈ છે. મેં જ્યારે તેણીના શરીરની ગ્વાનિ થવાનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તમારી માતાએ તમારો સર્વ વૃત્તાંત મને જણાવ્યો. માટે તમારે હવે આ બાલિકા ઉપર દયા દ્વારી જોજન કરવું જોઈએ. એટલે તમારી માતા પણ જમે. વહી પંક્તિ પુરુષો રાત્રિના પેહેલા અર્ધ પહોરને પ્રદોષ કહે છે અને પાઢલા અર્ધ પોહોરને પ્રત્યૂષ કહે છે અને તેજ કારણથી રાત્રિ લોકોમાં ત્રિયામા કહેવાય છે. તે અપેક્ષાએ જે રાત્રિનેમુખે જોજન કરવું, તે નિશાજોજન કહેવાતું નથી.”

આ પ્રમાણે પિતાની વાણીથી જેને મારે ક્ષુધા લાગી છે. તેથી વિદ્વદ્વ થયેલો હંસ કેશવની સન્મુખ જોવા લાગ્યો. પોતાના મોટા જાઈ હંસને કાયર થયેલો જોઈ પોતે નિશ્ચલ ચિત્તવાલો થઈ પિતા પ્રતિ આ પ્રમાણે બોલ્યો—“પિતાજી, જે કાંઈ તમને સુખદાયક હોય, તે હું કરું, પણ જે મને પાપ રૂપ હોય તે તમને સુખને માટે શું થાય ? વહી જે તમે માતા વગેરેના વાત્સલ્ય વિષે કહો છો તે વાત્સલ્ય ધર્મકાર્યમાં શલ્યરૂપ છે; કારણકે સર્વ લોક પોતાના કરંદા કર્મના ફલને જોગવે છે. તે કારણે કોણ કોને માટે પાપકર્મ કરે ? વહી જે તમે ત્રિયામાનું સ્વરૂપ કહ્યું, તે તો કથનમાત્ર છે. તત્ત્વથી તો દિવસના મુખે—અને અંતે રહેલું જે મુહૂર્ત તે રાત્રિનું સમીપવાર્તિ હોવાથી રાત્રિ તુલ્યજ છે, માટે તેમાં ઉત્તમબુદ્ધિવાદ્વાએ ભોજન ન કરવું જોઈએ, અને હમણાં તો રાત્રિજ છે, તેથી તેમાં તો કદિ પણ ભોજન થાયજ નહીં. પિતાજી, તમારે મને તે વિષયમાં વારંવાર કહેવું નહીં.” આ પ્રમાણે કેશવનું વચન સાંજલી યશોધને ક્રોધાતુર થઈને કેશવને આ પ્રમાણે કહ્યું, “અરે છુર્વિનીત, જો તું મારું વચન ઉઠાંધે, તો મારી દૃષ્ટિથી દૂર જા.”

पिताना आवां वचन सांजळी महाधैर्यवान् केशव तत्काद्व द्रव्यादिकनी ममतानो त्याग करी घरमांथी बाहेर नीकट्यो, ते वखते हंस तेनी पछवाने जवा लाग्यो, एटले यशोधने बढात्कारे तेने पकरुचो अने घणां वचनो कही तेने द्योजावी दीयो. आथी हंस रात्रे भोजन करवाने वेठो.

हवे केशवे त्यांथी नीकळी देशांतरे जवा विचार कयों. मार्गमां घणां नगर, गाम तथा आराम वगेरे उल्लंघतो सात दिवस निराहारपणे एक मोटी अटवीमां आवी पोहोच्यो. ते अटवीमां रात्रि पत्नी एटले आम तेम जमतां घणा यात्रालुओथी युक्त एक यज्ञायतन तेना जोवामां आव्युं. त्यां केटलाएक यात्रालुओ रसोइ करता तेना जोवामां आव्या. तेओए आ केशवने आवतो जोइ हर्षथी आ प्रमाणे कहुं, “ हे पांथ, अहीं आवो, अहिं आवो अने जोजन करी अमोने पुण्यनुं फल आपो; अमोए पारणुं करवानो आरंज करतां तमो अमोने अतिथि तरीके प्राप्त थया ठे. अमे अतिथिनी गवेषणा करता हता. ” यात्रालुओना आवां वचन सांजळी केशवे कहुं; “ हे यात्रालुओ, आ केवा प्रकारनुं व्रत के जेमां रात्रे पारणुं थायठे ? ” यात्रालुओ बोल्या—“हे पांथ, आ माणव नामे महा प्रजावक यज्ञ ठे आजे तेनो यात्रानो दिवस ठे. अहिं आवेला द्योको दिवसे उपवास करीने रात्रे कोइ अतिथिने जमाफी पारणुं करे ठे. आम करवाथी महापुण्यनी प्राप्ति थाय ठे. माटे तमे अमारा अतिथि थाओ. ”

यात्रालुओना आवचन सांजळी केशव बोल्यो—“रात्रे अशन करवाथी पापना कारणरूप एवा आ पारणामां हुं जोजन करीश नहीं. जेमां रात्रे पारणुं करवामां आवे, तेवो उपवास कहेवायज नहीं. धर्मशास्त्रमां आठ प्रहर सुधी जोजननो त्याग करवो, ते उपवास कहेवाय ठे. बढो जेओ धर्म शास्त्र विरुद्ध तप करे ठे, ते दुर्बुद्धि द्योको दुर्गतिमां जाय ठे. ” केशवना आवां वचन सांजळी ते यात्रालुओ बोल्या—“ अरे जाइ, आ देवना व्रतमां आवोज विधि ठे. माटे अहिं शास्त्रोक्त विधिनी युक्तायुक्त विचारणा करवानी नथी. अमारे अतिथिनी शोध करतां घणी रात्रि गइ छे; माटे ए विचार मुकी दइ तत्काद्व आ पारणुं करवाने तैयार थाओ. ” आ प्रमाणे कही तेओ सर्वे उजा थइ तेना चरणमां पड्या. तोपण केशवे तेमनुं वचन मान्युं नहीं. आ समये यज्ञना शरीरमांथी एक जयंकर रूपवाद्यो पुरुष बाहेर नीकट्यो. ते हाथमां मुद्गर दइ विकराळ नेत्रवाद्यो

થઈ તીક્ષ્ણ અને રુદ્રવાણીવરૂને કેશવને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—“ અરે ! છુ-
 ણાત્મા, તું મારા ધર્મને દૂષિત કરે છે અને મારા જક્તોનો અવગણના કરે છે? તું હમણા
 જલ્લદી જોજન કર. જો નહીં કરે તો તારા મસ્તકના સો સ્વંન કરી નાં-
 સ્વીશ. ” આ વચ્ચે કેશવ હસીને બોલ્યો—“ હે યક્ષ તું મને શા માટે ક્રોધ પ-
 મામ્હે ? જવાંતરે ઉપાર્જિત કરેલા પ્રધાન ભાગ્યની ઋદ્ધિ કરી મને મરણનો
 ભય જરાપણ નથી. ” તેના આ વચન સાંભળી તે યક્ષે પોતાના ભક્તોને કહ્યું, “હે જ-
 ક્તો, આ માણસના ધર્મગુરુને પકડીને લાવો, તેને આની આગળ મારે હણવો છે.
 કારણકે, તેણે આ કેશવને આવો ધર્મોપદેશ દીધો છે. ” આતું કહેતાંજ તે સે-
 વકોણ જેનો કેશપાશ પકડ્યો છે અને જે આર્તનાદ કરે છે, એવા ધર્મધોષ મુનિને
 ત્યાં લાવવામાં આવ્યા. અને તેમને યક્ષની આગલ મુક્યા. ત્યારે યક્ષે કહ્યું, “ અ-
 રે મુનિ, આ તારા શિષ્ય કેશવને અહીં જમાન, નહીંતો તને હમણાં હળી નાંસ્વી-
 શ. ” ત્યારે તે મુનિએ કેશવને કહ્યું; “ જહ્ન, દેવ ગુરુ અને સંઘને માટે અકૃત્ય
 પણ કરતું; માટે તું જોજન કરી લે, અને મને હણવાને તૈયાર થયેલા એવા આ યક્ષથી
 તું મારું રક્ષણ કર. ” તેના આવાં વચન સાંજળી કેશવ ચિંતવવા લાગ્યો—
 “ જેઓ મહા ધૈર્યાદિ ગુણોથી સંપન્ન એવા ધર્મધોષ મુનિ સ્વપ્નને વિષે પણ યથા-
 ર્થે બોલે નહીં, તેઓ મૃત્યુના જયથી આવા પાપ કૃત્યમાં અનુમતિ કેમ આપે ?
 માટે નિશ્ચે આ મારા ગુરુજ. નથી. આ યક્ષની કોઈ માયા લાગે છે. ” આ પ્રમાણે
 ચિંતવી કેશવ મૌનધરીને રહ્યો. ત્યારે યક્ષે મુનિઉપર મુદ્ગર ઉપારીને કહ્યું, “ અરે
 કેશવ, તું જોજન કર નહીંતો આ તારા ગુરુને હણું હું. ” કેશવે નિઃશંકતાથી
 જણાવ્યું, “ અરે માયાવી, આ મારા ગુરુ નથી. તેવા ચારિત્રના પાત્ર ગુરુ તારી
 આવી શક્તિને વશ કદાપિ ન થાય. ” તે વચ્ચે કદ્ધિત મુનિએ કહ્યું, “ અરે ! કે-
 શવ, હુંજ તારો ગુરુ હું. મારું રક્ષણ કર, રક્ષણ કર. ” આ પ્રમાણે પોકાર કરતા
 તે મુનિને યક્ષે મુદ્ગરના પ્રહારથી હળી નાંચ્યો. પછી તેણે કેશવને કહ્યું,
 “ અરે ! જો તું જોજન કરીશ તો આ તારા મરેલા ગુરુને પાછો સજીવન કરી-
 શ. અને તને મોટું અર્ધ રાજ્ય આપીશ; નહીંતો હું આ મુદ્ગરના ઘા વડે તને
 પણ યમરાજનો અતિથિ કરીશ. ” ત્યારે કેશવ હસતો હસતો બોલ્યો. “અરે ય-
 ક્ષ, આ મારા ગુરુ હોયજ નહીં, અને હું તેના વચને કરી મારા નિયમનો જંગ ન-
 હીં કરું; અને જો તું મરેલાને જીવતા કરતો હો તો આ તારા જક્તોના પૂર્વજોને

केम जीवता करतो नथी ? तेम वली तारामां जो राज्य देवानुं सामर्थ्य होय तो आ तारा जक्तोने राज्यधारी केम करतो नथी ? वली तुं मने वारंवार मृत्युनो जय बतावे छे, पण मारामां जो आयुष्यनुं बल हशे तो कोइ पण मने मारवाने समर्थ थवानो नथी. ” केशवनी आ वाणी सांजळी अने तेनी दृढता जोइ यद्द खुशी थइ गयो. तत्काल ते केशवने आदिगन करीने आ प्रमाणे बोदयो.

“ अहो मित्र धियां पात्र न स्यादेष गुरुस्तव ।

मृता मया न जीव्यंते नैव राज्यं च दीयते ” ॥ १ ॥

“ अहो बुद्धिना पात्र मित्र, आ तारा गुरु नथी. मरेला (प्राणी) मारार्थी जीवता थता नथी अने मारार्थी राज्य आपी शकातुं नथी. ” ?

आ प्रमाणे ज्यारे यद्दे कहुं, त्यारे मुनिरूपे भूमि उपर पमेदो ते यद्देनो किं-कर हास्य करतो करतो उठी अने मुनिना रूपनो त्याग करी आकाश मार्गे चाढ्यो गयो. आर्वी विचित्र मायाथी विस्मय पामेदो केशवने यद्दे आ प्रमाणे कहुं “ हे मित्र, तुं सात उपवासे करी खिन्न थइ गयो छे. अने घणा मार्गेनो विहार करीने थाकी गयेदो छे, माटे आ रात्रे अहिं विश्रांत था अने प्रातःकाले आ मारा जक्तोनी साथे पारणुं करजे. ” आ प्रमाणे कही ते यद्दे पोतानी माया-शक्तिथी एक शय्या उपजावी तेने बतावी. पछी यद्दनी आझाथी जक्तजनो जेना पग चांपेछे, एवो केशव ते शय्याने विषे सुइ गयो. ते श्रांत थयेदो होवा-थी तत्काल निझाने वश थइ गयो. चारघडी पछी प्रजात विकुर्वीं निझाथी जे-ना लांचन व्याप्त छे एवा केशवने यद्दे कहुं, जइ, रात्रि चाढी गइ. प्रजात थ-येदो छे, माटे निझानो त्याग करी जाग्रत् थाओ. ” तत्काल केशव जाग्रत् थ-यो. दिवसना अजवाळाने अने सूर्यथी मंरित एवा आकाशने तेणे जोयुं. त्यारे ते आ प्रमाणे चितववा लाग्यो—“ हुं रात्रिना पाठेला पोहोरे सुतो होउं, तो-पण ब्राह्म मुहूर्तमां स्वतः जागी जाउंहुं अने आजेतो अर्ध रात्रे सुतो हतो, तोपण आ अर्ध प्रहर दिवस चड्यो ते उतां केम जाग्यो नहीं, तेनुं शुं कारण हशे ? वली हजु मारा नेत्रो निझाथी व्याप्त केम हशे ? तेमज मारा श्वास-नो पवन हजु सुगंधी केम नथी ? ” आ प्रमाणे चितवता केशवने यद्दे कहुं,

“ હે સત્પુરુષ, તમે ધીઝપણું ઢોરીદો. અને પ્રજાતના કૃત્ય કરી પારણું કરો. ”
 કેશવ બોલ્યો—“ હે યદ્ધ, તારા યદ્ધપણાથી હું ડગાયો નથી. મને સ્વાત્રી થા-
 યઝે કે, હજુ રાત્રિ છે. આ દિવસનો પ્રકાશ તારી માયાથી ઉત્પન્ન થયેલો છે. ”
 આ પ્રમાણે કેશવ બોલ્યોતો હતો, તેવામાં તેના મસ્તક ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પની
 વૃષ્ટિ થઈ. અને જય જય શબ્દ પ્રગટ થયો. ત્યારે કેશવે પોતાની સન્મુખ એક કાં-
 તિવાદ્યા દિવ્ય પુરુષને જોયો. અને યદ્ધાયતન, યદ્ધ અને યદ્ધના જત્તો જોવામાં
 આવ્યા નહીં. તે દેવે કેશવને કહ્યું, હે મહાધીરજવાન, હે પુણ્યવાનમાં શિરો-
 મણિરુપ, તમારા જેવા પુરુષોની ઉત્પત્તિથી આ પૃથ્વી રત્નગર્જા કહેવાયછે.
 હમણાં ઇંદ્રે પોતાની સજાને વિષે રાત્રિ જોજનના ત્યાગના વિષયમાં તમારા
 ધૈર્યનું અત્યંત વર્ણન કર્યું તે મારાથી સહન થઈ શક્યું નહીં. હું વહ્નિ નામે દેવ
 બું. પછી તમારી પરીક્ષા કરવાને માટે હું અહિં આવ્યો, પણ નિયમને વિષે દૃઢ
 ચિત્તવાદ્યા એવા તમારું એક રોમ પણ ચલિત કરવાને હું સમર્થ થયો નહીં; હવે
 હું તમોને સ્વમાવુંબું. તમે મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. વહ્નિ દેવનું દર્શન નિષ્ફલ
 ન હોય, તેથી તમે મારી પાસે કાંઈક વર માગી લ્યો; અથવા તમારા જેવા સત્પુ-
 રુષોને કોઈ જાતની ઇચ્છા હોતી નથી, પણ મારે પોતાને પોતાની જાતિ દેખાવ-
 વી જોઈએ, તેથી હું તમોને બે વરદાન આપું બું. “ આજથી જે કોઈ રોગી પુ-
 રુષ તમારા અંગને લાગેલા જલધરમે પોતાના શરીરનું સિંચન કરશે, તે તત્કાલ
 નીરોગી થશે. ” બીજું તમે કદાચિત્ આતુરતાથી જે કાંઈ ચિંતવશે, તે કાર્ય
 સત્વર સિદ્ધ થશે. ” આ પ્રમાણે બે વરદાન આપી તે કેશવને સાકેતપુરની પા-
 સે મુકી તે દેવ અદૃશ્ય થઈ ગયો. કેશવે પોતાના આત્માને કોઈ નગરની પાસે
 રહ્યો જોયો. તે પછી સૂર્યોદય થતાં કેશવ પોતાનું નિત્ય કૃત્ય કરી તે નગર જો-
 વાને અંદર ગયા. જતાં માર્ગમાં કોઈ પ્રદેશના મધ્યજાગે રાજાદિ લોકોને ધર્મો-
 પદેશ આપતા કોઈ આચાર્ય તેના જોવામાં આવ્યા. તે મહામાંગલ્યરુપ માનતો
 કેશવ તત્કાલ ત્યાં ગયો અને તે ગુરુના ચરણમાં નમી પડ્યો અને પછી તેમની
 આગળ બેઠો. ગુરુ ધર્મદેશના આપી. દેશનાને અંતે તે નગરના રાજા ધનંજયે
 ગુરુને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી—“ જગવન, હું જરાથી વ્યાપ્ત થયો છું માટે
 હું વ્રત ગ્રહણ કરું તો ઠીક, પણ હું અપુત્ર બું, તો મારા રાજ્ય ઉપર કોને
 સ્થાપિત કરું ? આવું ચિંતવન કરતો હું રાત્રે સુઈ ગયો. તેવામાં કોઈ દિવ્ય પુરુ-

ષે સ્વપ્નમાં આવી મને કહું, “ કાલે પ્રજાતે દેશાંતરથી તારા ગુરુ સમીપે કોઈ પુરુષ આવશે. તે સત્પુરુષને તારા રાજ્ય ઉપર સ્થાપી તું તારો મનોરથ પૂર્ણ કરજે. ” આ સ્વપ્નથી તત્કાલ હું જાગૃત થઈ ગયો. પ્રજાતના કૃત્યો કરી અહીં આવ્યો. ત્યાં આ પુરુષને મેં આપની પાસે જોયો છે. ” રાજાના આ વચન સાંજલી તે ગુરુએ તે કેશવનો રાત્રિ જોજનના ત્યાગ સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત કહી સંજલાવ્યો. આ વચ્ચે રાજાએ પૂછ્યું, “ ભગવન્, મને જે પુરુષે સ્વપ્નમાં કહું હતું તે પુરુષ કોણ હશે ? ” ત્યારે ગુરુ બોલ્યા—“ આ કેશવની પરીક્ષા કરનાર વદ્ધિ નામે દેવતાએ તને સ્વપ્નમાં કહું હતું. ” તે પછી રાજા ગુરુને નમી કેશવ સહિત પોતાના નગરમાં ગયો. અને મોટો ઉત્સવ કરી કેશવનો રાજ્ય ઉપર અન્નિષેક કર્યો. પછી પોતે ગુરુ પાસે વ્રત લઈ ચાલી નીકળ્યો હતો.

કેશવ રાજા થયા પછી પ્રતિદિન ચૈત્યપૂજા કરતો હતો અને દીન જનોને દાન આપતો હતો. તેણે પોતાના પ્રતાપથી સીમામાના રાજાઓને તાબે કરી લીધા હતા. તે ન્યાય માર્ગે પ્રેમથી પોતાની પ્રજાને પાલતો હતો.

એક વચ્ચે કેશવ પોતાના મહેલના ગોરખ ઉપર બેઠો હતો, તેવામાં તેને પોતાના પિતાનું સ્મરણ થઈ આવ્યું. પિતાના દર્શન કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા પ્રગટ થઈ આવી. આ સમયે જૂમિ ઉપર તેજ માર્ગે ચાલતા પિતાને તેણે જોયા. કેશવે તત્કાલ પોતાના પિતાને ઓલસી લીધા. તેજ વચ્ચે તે મહેલ ઉપરથી નીચે હતર્યો, તેની પાઠલ ઘણા સેવકો દોડતા આવ્યા. કેશવ માર્ગમાં આવી પોતાના પિતાના ચરણમાં નમી પડ્યો. કેશવને ઓલસીને આશ્ચર્ય પામી ગયો. કેશવે કહ્યું, “ હે પિતા, તમે એવા સમૃદ્ધિવાન હતા, તે આજે રાંકના જેવા કેમ દેખાઓ ? ” યશોધન પુત્રની રાજ્યની સમૃદ્ધિ જોઈ હૃદયમાં આનંદ પામતો અને ડુઃસ્વાશ્રુ વર્ષાવતો આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ હે પુત્ર, તું ગયા પછી મેં તારા જાણ હંસને રાત્રે જોજન કરવા બેસાર્યો, અર્થ જોજન કર્યા પછી તેને અકસ્માત્ ભ્રમ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો, અને તે મૂર્ઠા સ્વાઈ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. તત્કાલ ‘ આ શું થયું ’ એમ ચિંતવતી અને ડુઃસ્નાતુર થયેલી તારી માતા દીવો લાવી અને તેણીએ ત્યાં જોયું, તેવામાં તેના અન્નને વિષે ગરલ (વિષ) પડેલું જોવામાં આવ્યું. પછી ઉપરના જાગમાં જોયું, ત્યાં તુલાપટ્ટ [મોષ] ઉપર રહેલો સર્પ જોવામાં આવ્યો. આવી રીતે રાત્રિજો-

जनतुं फल जोड़ अमो बधा कुटुंबे तने धर्मनो ज्ञाता जाणी मोटो आक्रंद करवा मांड्यो, तेथी घणा दोको त्यां एकठा थड़ गया. तेवामां कोइ एक विषवैद्य त्यां आवी चड्यो. अमोए ते वैद्यने पूछ्युं के, “आ विष कोइ पण प्रयोगथी साध्य छे के नहीं ?” तयारे तेणे कह्युं के, शास्त्रमां तिथि, वार, नक्षत्र आदि आश्रीने साध्य असाध्यपणानो विचार कहेदो छे.

ते आ प्रमाणे—

“ तिथयः पंचमी षष्ठ्य-ष्टमी नवमिका तथा ।

चतुर्दश्यप्यमावास्या-ऽहिना दष्टस्य मृत्युदा ॥ १ ॥

।शेषास्तु नैवमित्यर्थः।

दष्टस्य मृतये वारा जानुभौम शनैश्चराः ।

प्रातःसंध्याऽस्तसंध्या च संक्रांतिसमयस्तथा ॥ २ ॥

जरणी कृत्तिकाश्लेषा विशाखा मूलमश्विनी ।

रोहिण्यार्द्रा मघापूर्वात्रयं दष्टस्य मृत्यवे ॥ ३ ॥

वारि श्रवंतश्चत्वारो दंशाश्च यदि शोणिताः ।

वीक्ष्यन्ते यस्य दष्टस्य स प्रयाति जवांतरम् ॥ ४ ॥

रक्तवान् दंश एको वा ङिघ्री काकापदाकृतिः ।

शुष्कः श्याम स्त्रिरेखो वा दष्टे स्पष्टयति व्ययम् ॥ ५ ॥

संवर्त्तः सर्वतः शोफो वृत्तः संकुचिताननः ।

दंशः शंसति दष्टस्य विनष्टमिह जीवितम् ॥ ६ ॥

केशांते मस्तके जाले भ्रू मध्ये नयने श्रुतौ ।

नासाग्र ओष्ठे चिबुके कंठे स्कंधे हृदि स्तने ॥ ७ ॥

कङ्कायां नाजिपद्मेच लिंगे संधौ गुदे तथा ।

पाणिपादतले दष्टः स्पृष्टोऽसौ यमजिह्वया ॥ ८ ॥

“ પાંચમ, ઊઠ, આઠમ, નવમી, ચૌદશ અને અમાસ-એટલી તિથિઓ સર્પે ઢશેલા માણસને મૃત્યુ આપનારી છે, તે શિવાયની તિથિઓ મૃત્યુ આપનારી નથી. રવિવાર, મંગલવાર અને શનિવાર એટલા વાર સર્પે ઢશેલા માણસને મૃત્યુ આપનારા થાય છે. પ્રાતઃકાલ, સાયંકાલ, સંક્રાંતિનો સમય, પળ મૃત્યુ આપનાર છે. નક્ષત્રોમાં, જરણી, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, વિશાખા, મૂલ, અશ્વિની, રોહિણી, આર્દ્રા, મઘા, ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાષાઢગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાજાઢપદ) એટલા નક્ષત્રો સર્પે રુશેલા માણસને મૃત્યુ આપનારા છે. સર્પે રુશેલા માણસના જઘનના ચાર જાગમાંથી જો પાળી જરતાં અને રુધિરવાલો દેખાય તો તે માણસ અવશ્ય મૃત્યુ પામે છે. જ્યાં સર્પે દંશ માર્યો હોય તે જાગ રુધિરવાલો, ઊઢવાલો, કાગડાના પગ જેવી આકૃતિવાલો, શુષ્ક, શ્યામ અથવા ત્રણ રેખાવાલો હોય તો તે રુશેલા માણસના નાશને કરે છે. જો રંશ આવર્ત-ઘુમરીવાલો, સર્વ તરફ સોજાવાલો, ગોળાકાર અને સંકુચિત મુખવાલો હોય તો તે જીવિતનો નાશ સૂચવે છે. કેશને અંતે, મસ્તક ઉપર, લલાટ, બે ખૂકુટીની વચ્ચે, આંખે, કાને, નાસિકાના અગ્ર જાગે, હોઠે, હડપચી, ગળે, કાંધે, ઢાતી, સ્તને, કાઁ ઉપર, નાજી, ઢિંગે, સાંધા ઉપર, ગુદ ઉપર અને હાથ પગને તલ્લી રુશાયલો પુરુષ યમરાજની જિહ્વાથી સ્પર્શ કરાયલો છે, અર્થાત્ મૃત્યુ પામે છે. ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮

શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે લેખે છે, પણ આ હંસ સર્પે રુશેલો નથી; પરંતુ તેના ઉદરમાં ગરલનો પ્રવેશ થયેલ છે, તેથી તેમાં સાધ્ય-અસાધ્યનો વિચાર કરવો શા કામનો છે ? ” આવા તે વિષવૈદ્યના વચન સાંજળી મેં તેને પૂઢયું કે, “ત્યારે આ હંસ શા ઉપાયથી જીવે ?” ત્યારે તેણે મંત્રનું આઢ્હાન કરીને કહ્યું, “તમારો કોઈ પણ ઉપાય ચાલશે નહીં; તેથી તેને માટે શ્રમ કરવો નહીં. કારણ કે, આ સર્પનું વિષ તેના શરીરમાં હલ્લે હલ્લે ઢ્યાપી જશે, અને આ બાલકની કાયા તેનાથી ંક માસ સુધી ગલતી જશે. પઢી ંક માસે તેનું મરણ નીપજશે.” આવા તેના વચન સાંજળી સર્વ લોકોનું વિસર્જન કરી તારા જાઢ હંસને ંક શય્યામાં સુવાની હું પાંચ દિવસ સુધી તેની શી સ્થિતિ થાય છે તે જોતો ઘરમાં રહ્યો. તેટલા વખતમાં તેના શરીરમાં રોમ રોમ ઊઢો પડવા લાગ્યા તેથી તે મૃત્યુ પામી ગયો. પઢી હું તારી શોધ કરવાને ઘરમાંથી બાહર નીકલ્યો. હું ઘળો માર્ગ

ઉદ્બંધન કરી અહિં આવ્યો, ત્યારે પુણ્યયોગે તારો અચાનક મેલાપ થઈ આવ્યો. ધેરથી નીકળ્યા મને આજે માસ પૂર્ણ થાય છે. આજે તે હંસનું મૃત્યુ થયું હશે, અથવા હમણાં થશે. ” પિતાના આવા વચન સાંજઠી કેશવ અતિશય સ્વેદાતુર બની ગયો. તે પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો--“ અહિંથી તે નગર સો યોજન દૂર હશે. હવે મારા જીવતા બાંધવનું મુખ જોવા શી રીતે જાવું ? ” આ પ્રમાણે જેવા પોતે વિચાર કરે છે, તેવામાં કેશવે પોતાના આત્માને પિતા સહિત હંસની પાસે રહેલો જોયો. હંસનું શરીર અત્યંત કોહાઈ ગયું હતું. તેની ડુર્ગંધ ચારે તરફ પ્રસરતી હતી, તેથી સર્વ પરિવારે તેને ઊંઘી દીધો હતો. અતિ રુદન કરવાથી જેણીના નેત્ર શૂન્ય થઈ ગયેલા છે એવી તેની માતા તેની પાસે બેઠી હતી. નરકની પીડાથી પીડિત અને મૃત્યુ જેની નજીક છે એવો હંસ પૃથ્વી ઉપર નાં-સેલો જોવામાં આવ્યો. તેને જોતાંજ ‘ હું અહિં અકસ્માત્ શી રીતે આવ્યો ? ’ એમ વિચાર કરતાં કેશવે તેજ વચ્ચે પોતાની સમીપે પેલા વહ્નિદેવને ડોકો જોયો. તત્કાલ તે દેવ બોલ્યો--“ મિત્ર, અવધિજ્ઞાનથી તારી પીડા મારા જાણવામાં આવતાં તને આપેલું વરદાન સત્ય કરવાને હું ઉતાવળો આવ્યો અને તને અહીં મુકી તારા મનોરથ મેં પૂરા કર્યા છે. ” આ પ્રમાણે કહી તે દેવ તત્કાલ અદૃશ્ય થઈ ગયો. તે પછી હર્ષ પામેલા કેશવે પોતાના હસ્તના સ્પર્શવાળું જલ લઈ હંસના શરીર ઉપર તેનું સિંચન કર્યું. ઇચ્છે તત્કાલ હંસ રોગથી મુક્ત થઈ બેઠો થયો અને તેનું સ્વરૂપ પૂર્વના જેવું થઈ ગયું. હંસને આવો નીરોગી અને સુંદર જોઈ સર્વ પરિવાર આનંદિત થઈ ગયો. સર્વે સાનંદાશ્ચર્ય થઈ કેશવના ગુણોની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. તે વચ્ચે બીજા રોગી અને વિષની પીડાથી પીડાતા એવા ઘણા લોકો આવી કેશવના અંગને સ્પર્શેલા જલવડે પોતાના શરીરનું સિંચન કરી નીરોગી થયા લાગ્યા. ધર્મનો આવો પ્રત્યક્ષ પ્રભાવ જોઈ તેના સંબંધીઓ અને બીજાઓ રાત્રિજોજનના ત્યાગનું વ્રત ગ્રહણ કર્યું હતું. પછી કેશવરાજા પોતાના કુટુંબને પોતાની રાજધાની સાકેતનગરમાં લઈ ગયો. ત્યાં કેશવ ચિરકાલ રાજ્ય જોગવી ઘણા લોકોને ધર્મમાર્ગમાં લાવી અને પોતે શ્રાવક ધર્મને પાઠી છેલ્લે સદ્ગતિનો જાજન થયો હતો. એ પ્રકારે રાત્રિજોજનના ત્યાગ વિષે કેશવનો વૃત્તાંત કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે અન્વય અને વ્યતિરેકવાદ્યા આ હંસ કેશવનો દૃષ્ટાંત સાંજઠી વિવેકી પુરુષોએ રાત્રિજોજનના ત્યાગમાં ઉદ્યમવંત થવું. એવી રીતે શ્રાવકની પદ્ધતિ-

मानुं स्वरूप कहेवापां आव्युं ठे.

श्रावकने निवास करवा योग्य स्थानकनुं स्वरूप.

“ न चैत्य साधर्मिक साधुयोगो, यत्रास्ति तद्ग्रामपुरादिकेषु ।
युतेष्वपि प्राज्यगुणैः परैश्च, कदापि न श्राद्धजना वसन्ति” ॥१॥

“ ज्यां चैत्यो, साधर्मिकजनो अने साधुओनो योग होतो नथी, तेवा गाम
तथा नगर वगेरे कदि बीजा घणा गुणोथी युक्त होय तोपण तेमां श्रावक दोको
वसता नथी. ” ?

अहिं बीजा गुणो एट्ठे सारं राज्य, जल, इंधणा, धन उपाजन करवाना
व्यापारादि साधनो, कुटुंबीओ, घर, हाट अने सारां स्थानो वगेरे समजवा. जे
नगरमां जिनाद्वयो होय, साधर्मिक बंधुओ अने उत्तम धर्मनो उपदेश आपनारा
साधुओ होय, तेवा गाम के नगरमां श्रावको वसेठे. ते विषे बीजे स्थले पण
कहुं छे के,—

“ बहुगुण आर्क्षणेविहु, नगरे गामे च तत्थ न वसेइ ।

तत्थ नवि जइ चेइय साहम्मि य साहु सामग्गी” ॥१॥

तेनो जावार्थ उपर प्रमाणे ठे.

ते नगरादिकमां वसनारा श्रावकोए केवा पमोशमां
न रहेवुं ? ते कहेठे.

“ पाखंरि पारदारिक—नटनिर्दयशत्रुधूर्त्तपिशुनानाम् ।

चौरादीनां च गृहा—ज्यर्णे न वसन्ति सुश्राद्धाः” ॥२॥

“ पाखंरी, व्यजिचारी, नट, निर्दय, शत्रु, धूर्तारा, चामीया अने चो-
र वगेरेना घरना पडोशमां उत्तम श्रावकोए रहेवुं नहीं. ” ?

अहीं आदि शब्दथी कूमा वगरना, अजिमानी, दासी, गोला, जुगारी
अने विदूषक वगेरे जाणवा. आवा पमोशमां रहेवाथी अनुक्रमे सम्यक्वनो नाश
थाय, परस्त्रीगमननी इच्छा थाय, तेमनी कलानी अजिह्वाषा थाय, क्रूर परिणाम

ઉત્પન્ન થાય, પ્રાણનો નાશ થઈ જાય, હ્રવ્યની હાનિ થાય, રાજદંડાદિકના કષ્ટ ઉપજે, કલ્પહની વૃષ્ટિ થાય, ઇત્યાદિ ઘણા દોષો થવાનો સંજવ છે, માટે તે વર્જવા યોગ્ય છે.

કેવો શ્રાવક ઉત્તમ ગણાય ?

“ માતાપિત્રોર્ભક્તઃ કુલ્લશીલસમૈશ્વ વિહિતવિવાહઃ ।

દીનાતિથિસાધૂનાં પ્રતિપત્તિકરો યથાયોગ્યમ્ ” ॥ ૧ ॥

“ જે માતા પિતાનો જત્ત હોય, કુલ્લ શીલમાં સરલાઓની સાથે વિવાહ કરનાર હોય અને યોગ્યતા પ્રમાણે દીન, અતિથિ અને સાધુઓની વરદાસ કરનાર હોય. (આવો શ્રાવક ઉત્તમ ગણાય છે) ?.

આ ઉપરથી શ્રાવકે સમજવાનું કે, તેણે સમાન કુલ્લશીલવાળાની સાથે વિવાહ સંબંધ જોડવો. વિરુદ્ધ કુલ્લશીલવાળાની સાથે વિવાહ સંબંધ જોડવાથી નિરંતર ઉદ્દેગ રહેવાને લીધે ધર્મની હાનિ થાય છે. વળી તેણે દીન પુરુષોને દાન આપવું અને ઉત્તમ મુનિરાજની જત્તિ કરવી.

વળી કહ્યું છે કે,

“ પરિહરતિ જનવિરુદ્ધં દીર્ઘં રોષં ચ મર્મવચનં ચ ।

ઈષ્ટઃ શત્રૂણામપિ પરિતપ્તિવિવર્જકો જવતિ ” ॥૧॥

ઉત્તમ શ્રાવક લોકવિરુદ્ધ, દીર્ઘકાલનો રોષ અને મર્મવચનનો ત્યાગ કરે છે અને શત્રુઓને પણ ઈષ્ટ હોય છે તેમજ પરિતાપ કરતો નથી. ” ?

વળી કહ્યું છે કે,

“ સઠવસ્સ ચેવ નિંદા વિસેસઓ તહ્ય ગુણસમિદ્ધાણં ॥

ઉજ્જુધમ્માણં હસણં રીઢા જણપૂયણિજ્ઞાણં ॥ ૧ ॥

વહુજણવિરુદ્ધસંગો દેસાચારસ્સ લંઘણા ચેવ ।

પમાડ્યાઈં ઇચ્છઈં લોગવિરુદ્ધાઈં નેઆઈંતિ ” ॥ ૨ ॥

અર્થ—સર્વ પ્રાણીઓની નિંદા—વિશેષે કરીને ગુણોવરને સમૃદ્ધ થયેલા

જનોની નિંદા, સરદ્વ સ્વજ્ઞાનો પ્રાણીઓની મરકરી, પૂજ્ય જનોની હેલ્લના, બહુ જનના વિરોધી મનુષ્યનો સંસર્ગ, દેશાચારનું ઝઘ્ઘન કરવું, વિગેરે આ સર્વ ઢો-કવિરુદ્ધ જાણવા.

વહ્ની શ્રાવકે પાસથ્યાદિકના અબ્રહ્મ સેવા વગેરે દુરાચાર જોડને ધર્મની વિમુક્તતા કરવી નહિ. કહ્યું છે કે—

“ પાસથ્યાઈણ ફુરું અહમ્મકમ્મં નિરિક્કણ તહવિ ।

સિદ્ધિલો હોઈ ન ધમ્મે एसो ધ્વિય વંચિઓત્તિ મઈ” ૧૧

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર પ્રમાણે છે, માત્ર ચોથા પદનો અર્થ એવો છે કે, તે વિચારો રાંક કર્મે કરીને ઠગાણો છે એટલે કે જેણે કલ્પવૃક્ષના માહાત્મ્યને નીચું કરેલું છે તથા જે સમસ્ત સુખ આપવાને સમર્થ છે તેવું આ અપાર સંસારસમુદ્ધ-માં તારવાને યાનપાત્ર સમાન અતિ નિર્મલ ચારિત્ર પામીને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્ર-વર્તેછે—માટે તે કર્મેવડે ઠગાયો છે.

વહ્ની કોઈ મુનિને સ્વલ્લિત જોડને તેની ઉપર નિઃસ્નેહપણું રાખે નહીં. પરંતુ તે એકાંતપણે તે મુનિને માતાપિતાની જેમ શિક્ષા આપે છે. તેને માટે ક-હ્યું છે કે,—

“ સાહૂસસ કહવિ ચ્વલિઅં દટ્ટૂણ ન હોઈ તત્થ નિન્નેહો ।

પુણ એગંતે અમ્મા પિત્તવસે ચોઅણં દેઈ” ૧ ॥

“ આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે. આથી કરીને શ્રાવક સા-ધુના માતાપિતા સમાન છે એમ સૂચવ્યું છે.

ઠાણાંગ સૂત્રમાં ચાર પ્રકારના શ્રમણોપાસક શ્રાવકો કહેલા છે—૧ માતાપિ-તા સમાન, ૨ જાડ સમાન, ૩ મિત્ર સમાન અને ૪ સપત્ની—શોક્ય સમાન. તે ચાર પ્રકારના શ્રાવકોને માટે આ પ્રમાણે ગાથા છે.

“ ચિંતઈ મુણિકજ્ઞાઈં ન દિટ્ઠ ચ્વલિઓ વિ હોઈ નિન્નેહો ।

એગંત વચ્છલો મુણિ—જણસસ જણાણીસમો સદ્ધો” ૧૧ ॥

“ મુનિનું કાર્ય ચિંતવે, મુનિને સ્વલ્લિત જોડ સ્નેહ રહિત ન થાય

અને મુનિ ઉપર એકાંતે વાત્સલ્ય રાખે, તેથી શ્રાવક મુનિને માતાપિતા સમાન થાય છે. ” ?

હવે શ્રાવક જાણ સમાન કેવી રીતે થાય છે ? તે કહે છે—

“ હિયણ સસિણેહોચ્ચિય મુણીણ મંદાદરો વિણયકજ્જે ।

માનસમો સાહૂણં પરાજ્ઞવે હોણ સુસહાઓ ” ॥ ૧ ॥

“ મુનિને માટે હૃદયને વિષે સ્નેહવાદો, વિનય કાર્યમાં મંદ આદરવાળો અને પરાજ્ઞમાં સહાયચૂત થનારો શ્રાવક મુનિને જાણ સમાન છે. ?

શ્રાવક મિત્ર સમાન કેવી રીતે તે કહે છે.

“ મિત્તસમાણો માણાશહિં રૂસણ અપુચ્છિત્તં કજ્જે ।

મન્નંતો અપ્પાણં મુણીણ સયણાઠ અપ્પાહિત્તં ” ॥૧॥

“ મુનિને પોતાના કુટુંબથી અધિક માનતો અને માનાદિકને વિષે રોષ કરનારો અને પુઠ્યા વગર કાર્ય કરનારો, તે શ્રાવક મુનિને મિત્ર સમાન છે. ?

શ્રાવક મુનિને શોક્ય સમાન કેવી રીતે થાય છે ? તે કહે છે—

“ થહ્હો ણિહપ્પેહી પમાય ચલિઆણ નિચ્ચમુચ્ચરણ ।

સહ્હો સવક્કિકપ્પો સાહુજણં તણસમં ગણણ ” ॥ ૧ ॥

“ સ્તબ્ધ, મુનિના હિંસા જોનારો, ‘ આ મુનિ પ્રમાદી અને સ્વદ્વિત છે ’ એમ નિત્ય બોલનારો, અને સાધુજનને તૃણ સમાન ગણનારો શ્રાવક મુનિને શોક્ય સમાન છે. ?

શ્રાવકનું સંક્લિષ્ટ આન્હિક.

“ પ્રવુધ્ધ દોષાષ્ટમજાગમાત્રે સ્મૃત્વોજ્જ્વલાં પંચનમસ્કૃતિં ચ ।

અવ્યાપૃતોઽન્યત્ર વિશુદ્ધચેતા ધર્માર્થિકાં જાગરિકાં સ કુર્યાત્ ॥૧॥

“ રાત્રિને આઠમે જાગે એટલે ચાર ઘંટી રાત્રિ વાકી રહે ત્યારે શ્રાવકે જાગીને ઉજ્જ્વલ એવા પંચ નમસ્કારનું સ્મરણ કરવું. પઠી વીજા કામમાં જોનાયા

बगर-एट्ठे गृहकार्यमां लाग्या शिवाय शुद्ध हृदयवादा यइ धर्मजागरिका करवी. ” ?

ते धर्मजागरिका शी रीते करवी ? ते कहे ठे—

“ कोऽहं का मेऽवस्था, किं च कुलं के पुनर्गुणा निगमाः ।

किं न स्पृष्टं क्षेत्रं, श्रुतं न किं धर्मशास्त्रं च ” ॥ १ ॥

“ हुं कोण हुं ? मारी शी अवस्था छे ? मारुं कुल शुं ठे ? मारामां केवा गुणो ठे ? में केवा नियमो कर्या ठे ? में क्या क्षेत्रने स्पर्शुं नथी ? अने में शुं धर्मशास्त्र सांजळ्युं नथी ? ” ?

ते विषे विशेष कहे ठे. रात्रे निज्जाथी मुज्जित एवा लोचनवादा श्रावके प्रथम उठी चित्तनी पटुता प्राप्त कर्या शिवाय तेणे चिंतववुं के, हुं कोण हुं ? हुं मनुष्य हुं के देवता हुं ? हुं मनुष्य हुं तो मारी शी अवस्था ठे ? हुं बाढ्यावस्थामां हुं के यौवन अवस्थामां हुं ? जो यौवन अवस्थामां होउं तो मारामां बाढ्यचेष्टाओ अने वृद्धचेष्टाओ न थाओ. हुं युवावस्थावालो हुं, तो पडी मारुं कुल शुं ठे ? श्रावक कुल ठे के बीजुं कुल ठे ? जो मारुं श्रावक कुल ठे, तो मारामां केवा गुणो छे ? मूल गुणो ठे के उत्तर गुणो छे ? वढी में केवा नियमो—अजिग्रहो धारण करेदा ठे ? ठते वैज्जे १ जिनजुवन, २ बिंब, ३ प्रतिष्ठा, ४ पुस्तक, ५-६-७-८ चतुर्विध संघ, अने ९ शत्रुंजयादि तीर्थयात्रा—आ नव लक्षणवाला नव क्षेत्रोने विषे में क्या क्षेत्रो स्पर्श्या नथी ? धर्मशास्त्रमां दशवैकालिक वगेरेमां में शुं शुं नथी सांजळ्यां ? माटे हुं क्षेत्र स्पर्शवाने माटे तथा धर्मशास्त्र सांभळवाने माटे उद्यम करूं. वढी ते श्रावक के जेने आ संसारने विषे वैराग्य उत्पन्न थयो ठे, ते दीक्षा देवाना ध्यानने मुक्तो नथी. जेने ते समये बीजो व्यापार नथी एट्ठे ते दीक्षाना अभिलाषथी आ प्रमाणे चिंतवे ठे—“ ते वज्रस्वामी प्रमुखने धन्य ठे के जेमाणे बाढ्यावस्थाने विषे समग्र दुःखो जेथी निवारण थाय तेवा संसारना कारणोनो त्याग करी शुद्ध हृदयथी संयमनो मार्ग सेव्यो ठे अने हुं तो अद्यापि गृहस्थावासरूपी पाशमां पमेद्वो ते मार्ग सेववाने शक्तिमान् थयो नथी; तेथी मारे तेवो शुज दिवस क्यारे आवशे के ज्यारे हुं मारा आत्माने धन्य मानतो संयम मार्गने अंगीकार करीश.” (इत्यादि श्लोकमां कहुं नथी तोपण जाणी देवुं.)

આ પ્રકારે રાત્રિને શેષ જાગે ચિંતવન કરી પછી શ્રાવક શું કરે છે તે કહે છે—

“ વિભાવ્ય ચેત્યં સમયે દયાલુરાવશ્યકં શુદ્ધમનોંગવસ્ત્રઃ ।

જિનેન્દ્રપૂજાં ગુરુવંદનં ચ, સમાચરેન્નિત્યમનુક્રમેણ ” ॥૧॥

“ દયાલુ એવા શ્રાવકે એ પૂર્વોક્ત પ્રકારે એટલે રાત્રિ મુહૂર્તમાત્ર વાકી રહે ત્યારે સામાયિકાદિ પ્રત્યાખ્યાન પર્યંત લોકોત્તર ભાવપૂર્વક આવશ્યક કરવા, જો તે વ્યાકુલપણને લઈને પનાવશ્યક કરવાને અશક્ત હોય તો તે નિશ્ચે કરી યથાશક્તિ પ્રત્યાખ્યાન આવશ્યક ચિંતવે, તેને માટે કહ્યું છે કે, “ શ્રાવકે જઘન્યથકી નમસ્કાર સહિત પ્રત્યાખ્યાન તો કરવુંજ. ” તે પછી સૂર્યનું અર્ધવિંશ જોવામાં આવે ત્યારે શુદ્ધ અને મનોહર વસ્ત્ર અંગે ધારણ કરી જિનેન્દ્રની પૂજા આચરે છે. તે પૂજાને માટે પ્રથમ યતનાઈ કરીને વિધિપૂર્વક ઘર દેરાસરની પૂજા કરી પછી પૂજાના ઉપ-કરણ ગ્રહણ કરી મહોત્સવપૂર્વક શ્રી જિનાલયમાં જઈ મુખકોશ બાંધી દશ ત્રિક, પાંચ અન્નિગમ ઇત્યાદિ શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક જિનપૂજન કરે છે. [પૂજાના જેદોનું વ્યાખ્યાન શ્રી જ્ઞાતાધર્મકયા આદિ સિદ્ધાંતને અનુસારે પ્રથમ પ્રકાશમાં આપેલું છે ત્યાંથી જાણી લેવું.]

પ્રથમ જે કહ્યું કે, “ શુદ્ધમનોંગ વસ્ત્રઃ ” તે આ પ્રકારે—પ્રથમ સર્વ સાવધ અધ્યવસાયનું વર્જવું, તે મનની શુદ્ધિ. તે પછી નિર્જીવ એટલે કચરા રહિત તથા પોદાશ વિનાની ભૂમિને વિષે અદ્વપજલ અને હસ્તના વહુ વ્યાપારવમે સર્વાંગ સ્નાન કરવું, તે અંગશુદ્ધિ. તે પછી પવિત્ર, શ્વેત, અસ્ખંભિત વસ્ત્ર ધારણ કરવા તે વસ્ત્રશુદ્ધિ. આ પ્રમાણે મન, અંગ અને વસ્ત્રની શુદ્ધિ કરવી. સ્નાનવમે દેહશુદ્ધિ કર્યા શિવાય દેવપૂજા કરાય, એમ કદિ પણ માનવું નહીં. કારણ કે, તેમ કરવાથી આશાતના થવાનો પ્રસંગ આવે છે. જન્મ પર્યંત નિર્મલ શરીરધારી દેવતાઓ પણ વિશેષ શુદ્ધિને માટે સ્નાન કરીનેજ દેવપૂજા અર્થે પ્રવર્તે છે તો જેને નવ અને અગીયાર પ્રવાહ નિરંતર સ્વતા છે અને જે દુર્ગંધી મલવાલા છે એવા મનુષ્યાથી સ્નાન કર્યા વિના જિનપૂજા કેમ કરાય ? એ કારણને લઈને દેવપૂજા કરનારને સિદ્ધાંતમાં ઠેકાણે ઠેકાણે “ એહાયા કય વલ્લિકમ્મા ” “ ન્હાઈને જેણે પૂજા કરી છે. ” એમ વિશેષણ આપેલું છે.

अहिं प्रश्न करे ठे के, “ यतनामां तत्पर एवा श्रावकोने बहु आरंजणं होवाथी स्नान करवुं अनुचित ठे. ” तेना उत्तरमां कहे छे के, “ एम कहेवुं नही, कारण तो पछी जइ, धूप, पुष्प वगेरे आरंजना हेतु होवाथी, तेमनो पण निषेध आवी परुशे, माटे पंक्तितोने तेनो निषेध करवो इष्ट नथी. कहुं ठे के,—

“ छज्जीव कायसंयमा, दव्वथथ एसोवि सुझइ कसिणो ।

तो कसिण संयमविज्ज, पुप्फाइ य न इच्छंति ” ॥ १ ॥

“ उ जीवनिकायनी यतनावंत होय ते अव्यस्तवथी विराम पामे, तेथी संपूर्ण यतनावंत होय ते पुष्पादिकने इच्छता नथी. ”

अथवा—

“ अकसिणपवत्तयाणं, विरयाविरयाण एस खद्वुजुत्तो ।

संसार पयणुकरणे, दव्वथथए कूवदिट्ठंतो ” ॥ १ ॥

“ असंपूर्ण चारित्रिने विषे प्रवर्त्तनारा एवा विरताविरतो श्रावकोने संसार पातलो-झघु करवा माटे कुबाना दृष्टांते करी अव्यस्तवमां प्रवर्त्तन युक्तज ठे. ” ?

इत्यादि आगम प्रमाणे छे, माटे हवे ते विषे विशेष विस्तार करवानी जरूर नथी.

देवपूजा कर्या पछी श्रावक विनयपूर्वक गुरुवंदन आचरे, ते कहे ठे—

“ शृंगी यथा क्षारजले पयोनिधौ वसन्नपि स्वाद्भुजलं पिबेत्सदा ।

तथैव जैनामृतवाणिमादरा—झजद्गृही संसृति मध्यगोऽपि सन् ॥ १ ॥

“ जेम शृंगी जातनो मत्स्य खारा जलवाला समुद्रमां वसता उतां पण सदा मीठुं जल पीवेछे, तेम संसारना मध्यमां रहेलो पण गृहस्थ श्रावक जैन आगमनी अमृत जेवी वाणीने आदरथी सेवेछे. ” ?

ते पछी श्रावके बाह्य तथा ग्दानादिक साधुजने प्रभाते खावा योग्य एवा औषधादि लावी देवा यत्नवान थवुं. आ वात दर्शावी नथी तोपण जाणी लेवी. ते पछी श्रावके शुं शुं करवुं जोड़ए ? ते कहे ठे—

“દ્રવ્યાર્જનં સદ્વ્યવહાર શુદ્ધ્યા, કરોતિ સદ્ધોજનમાદરેણ ।

પૂજાદિકૃત્યાનિ વિધાય પૂર્વ, નિજોચિતં મુક્તવિશેષદ્વૌલ્યઃ” ૧ ।

તે પઠી શ્રાવક વ્યવહારશુદ્ધિવમે દ્રવ્યોપાર્જન કરે છે. ત્યાર બાદ પહેલા મધ્યાનહકાલ સંબંધી દેવપૂજા કરીને, મુનિ મહારાજાઓને દાન આપીને અને વૃષ્ઠ, આતુર, અતિથિ અને પશુ વગેરેની ચિંતા કરીને વિશેષ દ્વોલુપતાનો ત્યાગ કરી શ્રાવક પોતાને યોગ્ય એવું જોજન આદરથી કરે છે. યોગ્ય એવું જોજન એમ કહેવાનો આશય એવો છે કે, સૂતકવાલું જોજન લોકવિરુદ્ધ હોવાથી, અનંતકાયાદિવમે વ્યાપ્ત એવું જોજન આગમવિરુદ્ધ હોવાથી અને મઘમાંસાદિકનું જોજન ઝજયલોક-શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ હોવાથી શ્રાવક કરતો નથી, તેમ દ્વોલુપપણથી પોતાના જઠરાગ્નિના વલ્લનો વિચાર કર્યા વગર શ્રાવક અધિક જોજન કરે નહીં. કારણ કે, અધિક જોજન કરવાથી વમન, વિરેચન આદિ રોગની ઉત્પત્તિ અને તેમાંથી મરણ પ્રમુખ બહુ અનર્થ ઉત્પન્ન થાય છે; તેથી જે મિતજોજન કરે છે તે પઠી ધર્મ-શાસ્ત્રનો પરમાર્થ ચિંતવી યોગ્ય વ્યાપારમાં દિવસના ત્રીજા પોહોરનું નિર્ગમન કરે છે. સૂર્ય અસ્ત થતાં પહેલા સંધ્યાકાલે જિનપૂજા કરે છે. જો દ્વિજુક્ત[વેશણા]નું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું હોય તો ચાર ઘઠી દિવસ બાકી રહે ત્યારે વ્યાલુ કરેછે, એ શ્લોકમાં કહેલ નથી તોપણ જાણી લેવું.

ત્રિકાલ જિનપૂજાનો વિધિ.

“પ્રાતઃ પ્રપૂજયેદ્દાસૈ મધ્યાન્હે કુસુમૈર્જિનમ્ ।

સંધ્યાયાં ધૂપનૈર્દીપૈસ્ત્રિધા દેવં પ્રપૂજયેત્ ” ॥ ૧ ॥

“પ્રાતઃકાલે જિનેશ્વરને વાસક્રોપથી પૂજવા, મધ્યાન્હે પુષ્પોર્થી પૂજવા અને સંધ્યાકાલે ધૂપદીપથી પૂજવા-એમ જિનદેવને ત્રિકાલ પૂજવા. ” ૧

इति श्रावक दिन कृत्य.

શ્રાવક રાત્રિ કૃત્ય સંક્ષેપ.

“ કૃત્વા ષડાવશ્યકધર્મકૃત્યં, કરોતિ નિષ્પામુચિતઙ્ગેણ ચ ।

હૃદિ સ્મરન્ પંચ નમસ્કૃતિં સ, પ્રાયઃ કિલાબ્રહ્મ વિવર્જયંશ્ચ” ॥૧॥

“ તે પઠી શ્રાવક ષડાવશ્યકરૂપ ધર્મકૃત્ય [પ્રતિક્રમણ] કરીને યોગ્ય અવસરે નિષ્પા કરે છે. [તે વચ્ચે તે શું કરે છે ? તે કહે છે.] તે સમયે હૃદયને વિષે પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનું સ્મરણ કરે છે અને પ્રાયે કરીને અબ્રહ્મનો પરિહાર કરે છે અને તેમ કરતાં નિષ્પા કરે છે. અહિં પ્રાયે કરીને કહ્યું છે, તેનો હેતુ એવો છે કે, ઋતુકાલે સંતાનને અર્થે તથા વેદોદય શમાવવાને અર્થે તેમજ પોતાની વિવાહિત સ્ત્રીને અબ્રહ્મ સેવાનો અનિયમ હોઈને અબ્રહ્મ સેવા બની આવે છે. તેમ વધી શ્રાવક મૈથુન જાવમાં અત્યંત ઢોલુપ ન થાય, તે પણ સૂચવ્યું છે. એ રીતે શ્રાવકના અહોરાત્રના કૃત્યો સંક્ષેપમાં કહેવામાં આવ્યા છે.

હવે ઉપર કહેલ દેવપૂજાના વિષયમાં વિશેષ કહેવામાં આવે છે. કારણ કે વારંવાર જિનપૂજાનું વિધાન મોટા પુણ્યના લાજનું કારણ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ વીસેસદ્વિજણાણી, હુગ્ગદાલિદ્વુક્કનિદ્વણી ।

દંસણસુદ્ધિ નિમિત્તં, પુણો પુણો કીરણ પૂઆ ” ॥ ૧ ॥

“ સમસ્ત વિશેષ ઋષ્ટિને ઉત્પન્ન કરનારી અને હુર્ગતિ, દારિદ્ર તથા હુઃસ્વને દલનારી એવી જિનેશ્વરની પૂજા દર્શનશુદ્ધિને માટે વારંવાર કરાય છે.” ૧

હવે સ્થાનાંગ નામના ત્રીજા અંગના ચોથા ગાણામાં કહેલી શ્રાવક સંબંધી ચાર વિશ્રામ જૂમિત્ત દેખાને છે. જેમકે વ્યવહારમાં,

જત્યણં અંસાઓ અંસં સાહરહ ૧, જત્ય વિયણં ઉચ્ચારં પાસવણં વા પરિઠવેહ ૨, સુવણ્ણકુમારાવાસંસિ વા જત્ય વિ-યણં નાગકુમારાવાસંસિ વાસં ઉવેહ ૩, જત્ય વિયણં આવક-હાણ ચિદ્દહ ૪.

અર્થ—[૧] જે અવસરે એક સ્કંધ ઉપરથી ત્રીજા સ્કંધ ઉપર સ્થાપન કરે,

[૨] જે સ્થાને મલ્લમૂત્ર પરઠવે, [૩] જે સ્થાને નાગકુમાર અથવા સુવર્ણકુમાર અસુરોના વાસમાં વાસો લે-રાત્રિ રહે [૪] જે સ્થાને યાવજ્જીવ રહે.

૧ પ્રકારે શ્રાવકને ચાર વિશ્રામ (વિશ્રામા) કહેલા છે. કહું કે,--

“ જત્થાણં સિલ્લઘ્વયગુણઘ્વય વેરમણ પચ્ચસ્કાણ પોસહોવવાસાઠ્ પન્નિવજ્જઈ ” ॥ ૧ ॥

“ જત્થ વિઞ્ણાણં સામાઘ્યં દેસાવગાસિયં વા પન્નિવજ્જઈ ” ॥ ૨ ॥

“ જત્થ વિયણં ચાઉદસિટ્ઠિદિટ્ઠપુલ્લિમ્માસીસુ પન્નિપુત્તં પોસહં સમ્મં અણપાલેઈ ” ॥ ૩ ॥

“ જત્થ વિયણં અપચ્છિમં મારણંતિયસંલેહણા ઝૂસણા ઝૂ-
સિણ જત્તપન્નિઆઈસ્કિણ પાત્તવગણ કાલં અણવકંઘ
માણે વિહરઈ ” ॥ ૪ ॥

અર્થ—[૧] જ્યાં અણુવ્રત, ગુણવ્રત, વિરમણવ્રત, પ્રત્યાખ્યાન અને પોષ-
ધોષવાસાદિ અંગીકાર કરે, [૨] જે સ્થાને સામાયિક કરે અથવા દેશાવકાશિકને
આદરે, [૩] જે સ્થાને ચતુર્દશી અષ્ટમી અમાવાસ્યા પૂર્ણિમાને દિવસે પરિપૂર્ણ અ-
હોરાત્ર પોષધવ્રતને સમ્યક્ પાલે, [૪] જે સ્થાનમાં મૃત્યુ સમયની સંલેખના કર-
વાવને કષાયને પાતલા કરવાપણું અંગીકાર કરે, અણસણ કરે અને પાદોપગમન
કરીને જીવિત અને મરણને અણફાલિતો વિચરે.

શ્રાવકના સદ્ગુણ ગુણોનું વર્ણન.

“ જિનપ્રણીતાર્થવિદો યથાર્થ—સદ્વાગ્યુતોડપાસ્તમતાંતરસ્થાઃ ।

સ્વકીય ધર્મોજ્જ્વલ માર્ગમગ્નાઃ શ્રદ્ધાલ્ભવઃ શુદ્ધધિયો જયંતુ ” ॥ ૧ ॥

“ જિનપ્રણીત એવા અર્થને જાણનારા, યથાર્થ સત્ય વાણી બોલનારા, મત-
મતાંતરને દૂર કરનારા, પોતાના ધર્મના ઉજ્જ્વલ માર્ગમાં મગ્ન રહેનારા, શ્રદ્ધાલુ અને
શુદ્ધ બુદ્ધિવાલા શ્રાવકો જય પામો. ” ૧

વિશેષાર્થ—જે શ્રાવકો શ્રી જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા યથાસ્થિત જીવાજીવાદિ

૧ જેમ કોઈ ભારવાહી મનુષ્ય આ પ્રકારે ચાર વિશ્રામા લીધે તેમ શ્રાવકને માટે નીચેના ચાર વિશ્રામા છે;
અત્ર દષ્ટાંત દાર્શનિક છે.

पदार्थोंना जाणनारा होय. मंजुक श्रावकनी जेम यथार्थ वचननी युक्तिवने निरुत्तर करवाथी मतांतरीओ--कुडिंगिओने जेमणे पराभव करेद्या होय, जेओ पोताना धर्मना उज्ज्वल मार्गने विषे लीन थयेद्या एट्ठे एकाग्र चित्तवाद्या होय, जेओ शुद्ध बुद्धिना धारक अने श्रद्धालु होय, तेवा श्रावको जय पामो. ?

मंजुक श्रावकनो वृत्तांत.

[पंचमांग विवाहप्रज्ञप्तिमांथी संक्षिप्त.]

राजगृहीनगरीनी समीपे गुणशील नामे एक चैत्य ठे. ते चैत्यना समीपना जागमां काळोदायी शेवाळोदायी प्रमुख घणा अन्य तीर्थीओ वसता हुता. एक वखते तेओ बधा एकत्र थया अने तेमनी वच्चे मांहोमांही वादविवाद थड आव्यो. जे श्री महावीरस्वामी धर्मास्तिकायादि पांच अस्तिकायोने प्ररूपेछे, तेमां धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय, आकाशास्तिकाय अने पुद्गळास्तिकायने अचेतन अने जीवास्तिकायने सचेतन प्ररूपेछे. तेम वल्ली धर्म, अधर्म, आकाश, जीव--अस्तिकायोने अरूपी अने पुद्गळास्तिकायने रूपी प्ररूपेछे, ए प्रकारे सचेतन--अचेतनादिरूपे करीने अट्ठयपणुं होवाथी ते शीरीते मनाय ?” आ प्रमाणे तेमनी मांहेमांही आलाप--संलाप थयो हतो.

हवे ते राजगृहनगरमां मंडुक नामे एक श्रावक रहतो हुतो. ते महान् समृद्धिवाळो, सर्वलोकमान्य, जीवाजीवादि पदार्थोंना स्वरूपने जाणनार, अने निरंतर धर्मकृत्यवने आत्माने जावनार हुतो. ते सुखेकरी काळ निर्गमन करतो हुतो.

एक वखते श्री वीर जगवान् गुणशील चैत्ये आवी समोसर्पा. प्रज्जुना आगमननी वार्त्ता सांजळी ते मंजुक श्रावक अत्यंत आनंदर्थी प्रज्जुने वंदना करवा नीकळ्यो. जेवामां ते नगरनी बाहेर नीकळी पेद्या अन्य तीर्थीओनी अति नजीक नहीं तेम अति दूर नहीं एम आव्यो, तेवामां ते तीर्थीओनी दृष्टि आव्यो. तत्काळ तेओ एकठा थड तेनी पासे आव्या अने आ प्रमाणे बोदया--“ हे मंडुक, तारो धर्माचार्य जे पंचास्तिकायादिकनी प्ररूपणा करे छे, ते शी रीते मनाय ? तेमने शी रीते जणाय ? ” मंजुके कहुं, “ जे धर्मास्तिकायादिके करा पोतानु कार्य कराय छे, ते कार्य उपरथी ते धर्मास्तिकायादिकने अमे जाणीए छीए. जेम

ધુમાશાયી અગ્નિ જણાય છે, તેમ તેમના કાર્ય ઉપરથી તે જણાય છે. વઢી જો તેઓથી કાર્ય કરાતું ન હોય તો અમારાથી ન જાણી શકાય. એટલે કાર્યાદિક દ્વિગદ્ધારે કરીનેજ ઉદ્ભવ્ય જીવોને અતીંદ્રિય પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે; તેમ વઢી ધર્માસ્તિકાયાદિકનું કાર્યાદિદ્વિગ અમોને પ્રતીતવાળું દેખાતું નથી તે પ્રસંગે તેના અજ્ઞાવથી અમે નથી જાણતા. ”

આ વચ્ચે ધર્માસ્તિકાયાદિક સંબંધી અપરિજ્ઞાને અંગીકાર કરતા મંદુકને ઉપાલંબ આપતાં તે અન્ય તીર્થીઓ બોલ્યા—“ હે મંદુક, જો તું આ અર્થને જાણતો નથી તો તું શ્રાવક કેમ ? ”

આવા ઉપાલંબથી તે મંદુક શ્રાવક જેમણે અદૃશ્યમાનપણે ધર્માસ્તિકાયાદિકનો અસંજવ કહેલો છે, તેમનો તે વિષય સ્વંન કરવા આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ હે આયુષ્મંત, વાયુકાય વાય છે ? ત્યારે તેમણે કહ્યું, ‘ હા, વાય છે. ’ મંદુકે પૂછ્યું, “ તમે તે વાયુકાયને વાતરૂપ દેખો છો ? ” તેમણે ઉત્તર આપ્યો, “ એ પદાર્થ સમર્થ નથી, એટલે રૂપ દેખતા નથી. ”

મંદુક—ગંધવાલા પુદ્ગલો છે ?

અન્યતીર્થીઓ—હા, છે.

મંદુક—ત્યારે તમે ગ્રાણસહગત પુદ્ગલોના રૂપને દેખો છો ?

અન્યતીર્થીઓ—નથી દેખતા.

મંદુક—કાષ્ઠ સહચારી અગ્નિકાય છે ?

અન્યતીર્થીઓ—હા, છે.

મંદુક—ત્યારે તમે અગ્નિકાયના રૂપને દેખો છો ?

અન્યતીર્થીઓ—નથી દેખતા.

મંદુક—સમુદ્રનું રૂપ પારગત છે ?

અન્યતીર્થીઓ—હા, છે.

મંદુક—તમે તે દેખી શકો છો ?

અન્યતીર્થીઓ—નથી દેખતા.

મંદુક—દેવલોક સંબંધી રૂપ છે ?

અન્યતીર્થીઓ—હા, છે.

मंमुक—त्यारे ते रूपने तमे देखो छो.

अन्यतीर्थीओ—नथी देखता.

मंमुक—हे आयुष्मंतो, हुं तमे अने बीजा उबस्य जीवो ज्यारे ते देखता नथी तो गुं ते सर्व नथी? तमारा मत प्रमाणे तो घणा लोको पण न होय. आवा प्रश्नोथी ते अन्यतीर्थीओने निरुत्तर करी दीधा. ते पछी मंमुक श्रावक गुणशील चैत्यने विषे रहेला श्री वीरस्वामी पासे जइ वंदनापूर्वक योग्य स्थाने वेठो त्यारे जगवाने मंमुकने कहुं, “ जइ, तुं शोजनिक ठे. कारण के तें अस्ति-कायोने न जाणतां ठतां अन्यतीर्थीओनी आगळ हुं नथी जाणतो एम कहुं. जो तुं अजाणतो छतो ‘ हुं जाणुं छुं, ’ एम कहुं होत तो तुं अरिहंतादिकनी आशातना करनारो थात. ” प्रजुना आवां वचन सांजळी मंमुक खुशी थइ गयो. पछी प्रजुने वंदना करी धर्मदेशना सांजळी पोताने स्थाने चाट्यो गयो. आयु-ष्यना क्यथी अरुणाज नामना विमानमां प्रथम देवलोके उत्पन्न थयो. ते पछी त्यांथी च्यवी महाविदेह द्वेत्तमां सिद्धिपदने प्राप्त थशे.

एवी रीते मंमुक श्रावकनुं वृत्तांत कहेवाय ठे.

उपर प्रमाणे श्रावकपणुं पामी ते पाळवाने माटे सर्वथा प्रमादनो परित्याग करवो जोइए. ते कहे ठे—

“ निशम्य विप्रोपनयं सुधीजिः प्रमादसंगोऽपि न कार्य एव ।

इहोत्तरत्रापि समृद्धिहेतौ, महोज्ज्वलेऽस्मिन्निजधर्मकार्ये ” ॥१॥

“ सारी बुद्धिवाला जव्यप्राणीओए दरिद्र ब्राह्मणनुं उपनय-दृष्टांत सांजळी आलोक तथा परलोकमां समृद्धिना कारणरूप एवा महान् उज्ज्वल पोताना धर्मकार्यमां प्रमादनो संग पण न करवो जोइए. ” ?

ते दरिद्र ब्राह्मणनुं दृष्टांत.

कोइ नगरमां जन्मपर्यंत दरिद्री अने घणोज आलसु एक ब्राह्मण रहेतो हतो. एक दिवसे ते पोतानी स्त्रीनी प्रेरणाथी दान लेवा माटे राजानी पासे गयो. तेणे ‘ चिरकाद जीवो ’ इत्यादि आशीष आपी. आकृति उपरथी तेने दरिद्री जाणी अनुकंपाथी पूरित हृदयवरे राजाए कहुं, “ हे विप्र, सूर्यास्त थया अगाड

તારી ઇચ્છા પ્રમાણે મારા જંઝારમાંથી હવ્ય લઈ તારું ઘર પૂર. હું તેવી આજ્ઞા આપુંબું.” આ પ્રમાણે કહી તે આજ્ઞાની સાથે પોતાના નામથી અંકિત પત્ર લેખાવીને તે વિપ્રને આપ્યો. તેથી સુશી થઈ બ્રાહ્મણે તે પત્ર લઈ પોતાને ઘેર આવી તે વૃત્તાંત પોતાની સ્ત્રીને જણાવ્યું. ઇટલે સ્ત્રીએ કહ્યું, “સ્વામી, સત્વર ત્યાં જાઓ અને પૂરતું હવ્ય લઈ આવો.” કારણ કે, નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “શ્રેય કાર્યોમાં વિઘ્ન ઘણા હોય છે.” બ્રાહ્મણે કહ્યું, “પ્રિયા, નીતિશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “શતં વિહાય મોક્તવ્યં” “સો કામ પડ્યા મુકીને જમવું.” માટે હું નોજન કર્યા પછી સ્થિર ચિત્તવાલો થઈ પછી હવ્ય લેવાને માટે જઈશ.” પતિના આવાં વચન સાંજળી સ્ત્રી પરોશીને ઘેરથી આટો લાવી, તેને પકાવી પતિને જમાડ્યો. અને પછી તેણીએ કહ્યું, “સ્વામી, હવે શીઘ્ર જઈ પોતાનું કાર્ય સાધો.” પતિએ કહ્યું, “શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે, “જો જમ્યા પછી સુવાનું ન મલે તો સો મગલ્લાં ચાલવું.” માટે ક્ષણવાર શયન કર્યા પછી જઈશ.” આ પ્રમાણે કહી તે વિપ્ર સુઈ ગયો. પ્રાયે કરીને દરિદ્રીને નિઝા ઘણી હોય છે, તેથી તે એવી ગાઢ નિઝામાં સુતો કે, તેની સ્ત્રીએ ઘણા ઘાંટા પામ્યા અને તેના હાથ પગ હલાવ્યા ઢતાં તે દિવસને ત્રીજે પોહોરે માંડ માંડ જાગૃત થયો. તે પછી સ્ત્રીની પ્રેરણાથી તે દરિદ્રી બ્રાહ્મણ ઘેરથી નીકળ્યો, પણ માર્ગમાં જતાં ચૌટામાં એક નાટક થતું તેના જોવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે ચિંતવ્યું કે, “હજુ દિવસ ઘણો છે, માટે નાટક જોયા પછી હવ્ય લેવાને માટે રાજદ્વારમાં જઈશ.” આ પ્રમાણે ચિંતવી તેણે પૂર્ણ રીતે નાટક જોયું. તે જોયા પછી તે આગલ ચાલ્યો. માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કૌતુકો જોતો જોતો તે રોકાયો. દિવસ પસાર થઈ ગયો, તે તેના જાણવામાં આવ્યું નહીં. જ્યારે સૂર્ય અસ્ત થયો, ત્યારે તે રાજાના જંઝાર સમીપે આવી પહોંચ્યો, ત્યાં જંઝારી જંઝારે તાલુ આપી જતો હતો, તેની પાસે આવી તે વિપ્રે રાજાના હુકમનો પત્ર આપ્યો. જંઝારીએ પત્ર વાંચીને કહ્યું, “અરે વિપ્ર, રાજાએ કરેલો નિયમ પૂર્ણ થઈ ગયો છે, તેથી હવે તને કાંઈ પણ હવ્ય મળી શકશે નહીં; માટે પાઠો ઘેર જા.” જંઝારીનાં આવાં વચન સાંજળી પ્રમાદના વશથી હવ્યને નહીં પામતો, હાથ ઘસતો અને પશ્ચાત્તાપ કરતો તે પોતાને ઘેર પાઠો આવ્યો, અને પૂર્વની પેઠે દરિદ્રપણે રહ્યો હતો.

आ द्वाैकिक दृष्टान्तनो उपनय आत्मा उपर आ प्रमाणे घटे ठे. आ संसाररूपी नगरमां दरिद्री ब्राह्मणरूप दुःखी संसारी जीव रहे ठे. तेने सत् कार्यमां प्रेरणा करनारी जे स्त्री ते सुमति समजवी. जे राजा ते तीर्थकरादि सदगुरु समजवा. तेओ धर्मरूपी धनना दातार ठे. जे जंमार कह्यो, ते आ मनुष्य जब समजवो. कारण के, ते बिना धर्मरूपी धननी प्राप्ति थती नथी. जे आयुष्य ते सूर्य समजवो. जे सूर्य अस्त पाम्या अगाउ धन ग्रहण करवानी आज्ञा हती, ते आयुष्यनो क्य थया अगाउ धर्म करवानी गुरुनी आज्ञा समजवानी ठे, तेने माटे कह्युं ठे के,—

“ जरा जाव न पीडेश, वाहि जाव न बहुइ ।

जाव न इंदियहाणी, ताव धम्मं समायरे ” ॥ १ ॥

“ ज्यां सुधी जरा आवी नथी, ज्यां सुधी व्याधि वृद्धि पाम्यो नथी अने ज्यां सुधी इंद्रियोनी हानि थइ नथी, त्यां सुधी धर्मनुं आचरण करवुं.” ?

वढी जेम ते ब्राह्मण ‘दिवस हजु घणो छे’ एम मानी निद्रा, नाटक अने कौतुको जोवाना प्रमादमां आसक्त थतां धननी प्राप्ति करी शक्यो नहीं, अने पछी पश्चात्तापमां परी गयो. तेम प्रमादी जीव आयुष्य होय त्यां सुधी प्रमादमां परी पछी आयुष्य पूर्ण थतां धर्मकृत्य न करतां गत्यंतरमां जइ दुःखे पीडित थइ पश्चात्ताप करे ठे जेमके—“अहो! हुं पूर्व जवे विषयोमां मग्न थइ परयो सर्व प्रकारनी सामग्री उतां में जैनधर्म आराध्यो नहीं.” आ प्रमाणे ए दरिद्री ब्राह्मणनो उपनय समजवानो ठे. अवसर गुमाव्या पछी कांइ पण कार्य सिद्ध थतुं नथी, माटे हे जव्यजनो ! प्रथमथीज प्रमादनो त्याग करी स्वधर्म पादवाने तत्पर थाओ. जेथी सर्व इष्ट सिद्धि प्राप्त थशे.

आ प्रकारनुं श्रावकपणुं प्राप्त करवानी इच्छावाला जव्य पुरुषोए निन्हावादिक कुदृष्टिओना वचनमां विश्वासी थवुं न जोइए.

“जनस्य सत्कांचनकंकणद्वयी—निर्मापकस्योपनयं निशम्य सः ।

કુદૃષ્ટિવાક્યાશ્રયણે પરાઙ્મુખો જવેન્નચેદ્વંચનમશ્નુતે ધ્રુવમ્” ॥૧॥

“સોનીની પાસે ઉત્તમ પ્રકારના સોનાના બે કંકણોને કરાવનાર લોકોનો ઉપનય સાંજલી શ્રાવકે કુદૃષ્ટિઓના વચનને સાંભળવામાં વિમુક્ત થવું, અન્યથા તે નિશ્ચે વંચનાને પામે છે. ” ?

કહેવાનો આશય એવો છે કે, સોનીની પાસે ઉત્તમ પ્રકારના બે કંકણ ઘડાવનાર લોકોનું દૃષ્ટાંત સાંજલી યોગ્ય ધર્મના અભિલાષી એવા શ્રાવકે કુદૃષ્ટિ-ઓના વચનથી પરાઙ્મુખ થવું, એટલે તેમના વચનોનો વિશ્વાસ ન કરવો. જો તેમના વચનથી પરાઙ્મુખ ન થાય તો નિશ્ચે વંચનાને પામે છે. અર્થાત્ તેમના વચનથી વ્યુદ્ગ્રાહિત ચિત્તવાલો થઈ સદ્ગુરુના ઉપદેશનો અનાદર કરી સ્વધર્મથી ત્રણ થાય છે.

સુવર્ણના કંકણ ઘડાવનાર પુરુષનું દૃષ્ટાંત.

કોઈ મુગ્ધ પુરુષે સોનીની પાસે સોનાના બે કંકણ ઘડાવવા આપ્યા. તે ધૂર્ત સૌનીએ તે પુરુષને જોલો—મૂર્ખ જાણી તેને ઠગવા માટે બે કંકણો બનાવ્યા; તેમાં એક જોરુ સુવર્ણમય અને બીજી પીતલમય જોરુ કરી. બંને સાચા કંકણો પેલા મૂર્ખને આપી ઠગવાની બુદ્ધિએ તે સોનીએ એકાંતે જણાવ્યું કે, આ ગામમાં સર્વ લોકો મારા દેષી છે, તેથી તેઓ મારા બનાવેલા આજરણો સાચા હોય તો-પણ તેને ઓટા કહે છે, માટે તમારે મારું નામ લીધા શિવાય બીજા લોકો પાસે આ બંને કંકણો બતાવી તેની પરીક્ષા કરાવવી પડી હું તે કંકણોને ઝાઝાળીને તારા હાથમાં પેહેરાવીશ. પેલા મુગ્ધ માણસ તેના કપડને ન જાણતો તે સાચા કંકણની જોરુ લઈ લોકોને બતાવવા નીકળ્યો. લોકોએ તે કંકણોને ચોંચા સો-નાના શુદ્ધ કથાં, તે સર્વ દૃષ્ટાંત તેણે સોનીને આવી જણાવ્યો. પછી તે કપડી સોનીએ પોતાના હસ્તની લાઘવતાથી તે સુવર્ણ કંકણના યુગલને હુપી રીતે મુકી દઈ, તેના જેવા તુલ્ય પ્રમાણવાળા આકારના બીજા પીતલના બે કંકણો તેના હા-થમાં પેહેરાવ્યાં અને કહ્યું કે, “આજથી મારું નામ સાંજલી જો કોઈ લોકો આ કં-કણને પીતલના કહે તો તારે તેમનું વચન ન માનવું અને મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખવો”. તે મુગ્ધ પુરુષે તે વાત અંગીકાર કરી. તે પછી તે અશુદ્ધ કંકણની જોરુ

પહેરી તે પુરુષ ચૌદામાં નોકઢ્યો, ત્યારે લોકો તેને પુઢવા લાગ્યા કે, “ આ કં-
કણની જોર કયા સોનીં કરી ? ” તેણે તે સોનીંનું નામ આપ્યું; પઢી પરીક્ષક
લોકોં તેને સારી રીતે તપાસીને કહ્યું કે, “ આતો પીતલના કંકણ ઢે. ” તને
તે ધૂર્ત સોનીં ઉગ્યો ઢે. “ પેલા ધૂર્ત સોનીં જેના ચિત્તને વ્યુદગ્રાહિત કરેલું છે
ઁવા તે પુરુષે મનમાં ચિંતવ્યું કે, “ આ લોકો તેના દેષી છે, માટે આ પ્રકારે બો-
લેછે. આ મારા કંકણોતો શુદ્ધ સુવર્ણમય ઢે. માટે આ દેષી લોકો જલ્દે દેષ
બુદ્ધિથી કહે, પળ હું તો તેનો ત્યાગ કરીશ નહીં. ” આવું ચિંતવી તે પુરુષ સા-
રા માણસોના વચનમાં અનાદર કરી અને તે ધૂર્ત સોનીના વચન ઉપર વિશ્વાસ
રાખી અશુદ્ધ વસ્તુ પામીને ડગાયો અને શુદ્ધ વસ્તુનો જોગી થયો નહીં.

આ દષ્ટાંતનો ઉપનય આત્મા ઉપર આ પ્રમાણે ઘટે ઢે. જે સુવર્ણના કં-
કણને ગ્રહણ કરનાર પુરુષ તે ધર્માર્થી જીવ સમજવો. જે ધૂર્ત સોનો તે નિન્હવા-
દિક કુગુરુ સમજવા. જે પૂર્વે સુવર્ણમય કંકણો બતાવ્યા, તે અહીં પ્રત્યાખ્યાન, દા-
ન, દયા આદિ ધર્મકૃત્ય બતાવવામાં આવેઢે તે સમજવું વઢી તેણે પોતાનો વિ-
શ્વાસ ઉપજાવી પીતલના કંકણ આપ્યા તે અહિં કુદૃષ્ટિવર્મે અનેક પ્રકારના
વચનની રચનાવર્મે માણસના ચિત્તને વિકલ્પ કરી ઁકાંતવાદ યુક્ત શ્રી અરિહં-
તના ધર્મની વિરુદ્ધ સમજાવવાનું સમજવું. તે પુરુષ મિથ્યાત્વથી વ્યુદગ્રાહિત ચિત્ત-
વાલો હોવાથી શુદ્ધ ધર્મના ઉપદેશક ઁવા ગુરુને દેષી જાણી તેમના વચનને મા-
ન્ય કરતો નથી. જેમ પેલો મુગ્ધ પુરુષ અશુદ્ધ સુવર્ણ પામીને ડગાયો ઢે, તેમ મિ-
થ્યાત્વથી વ્યુદગ્રાહિત ચિત્તવાલો પુરુષ અશુદ્ધ તત્ત્વ વસ્તુ પામીને ડગાયો સમજવો.
તેવો પુરુષ આખરે ડુર્ગતિનું જાજન થાય ઢે અને પઢી તેને સમ્યગ્ધર્મરૂપ વસ્તુ-
ની પ્રાપ્તિ ડુર્લભ થઈ પડે છે, માટે હે જીવો ! જો તમારે શુદ્ધ ધર્મ પ્રાપ્ત ક-
રવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમથીજ નિન્હવાદિક કુદૃષ્ટિઓના વચન ઉપર વિશ્વાસ
કરશો નહીં. શ્રીમદ્ અર્હતપ્રણીત અનેકાંત ધર્મના ઉપદેશક ઁવા શુદ્ધ
ગુરુના વચન ઉપર વિશ્વાસ કરવો; જેથી તમોને તત્કાલ પરમાત્મસંપત્તિ પ્રકટ
થશે.

ઁ પ્રકારે કુદૃષ્ટિના વચનમાં વિશ્વાસ રાખવા ઉપર સુવર્ણકંકણનિર્મા-
પકનો ઉપનય કહેવામાં આવ્યો.

“ઇત્થં સ્વરૂપં પરમાત્મરૂપ-નિરૂપકં ચિત્રગુણં પવિત્રમ્ ।
સુશ્રાવકત્વં પરિગૃહ્ય જઞ્યા જજંતુ દિવ્યં સુખમદ્વયંચ॥” ૧ ॥

“લેશાદેશવિરતે વિચાર ણ્ણોઽત્ર વર્ણિતોઽસ્તિ મયા ।

અનુસારાદ્ ગ્રંથસ્યોપદેશચિંતામણિપ્રભૃતેઃ ” ॥ ૨ ॥

હે જન્યો ! આ પ્રમાણે પરમાત્માના રૂપને નિરૂપણ કરનાર અને વિ-
ચિત્ર ગુણવાળું પવિત્ર શ્રાવકવર્ણન ગ્રહણ કરી તમે દિવ્ય એવા અદ્વય સુખને
જોજો. ?

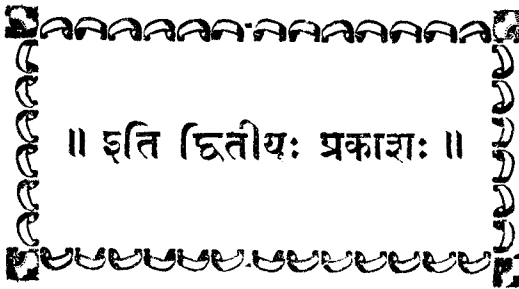
ઉપદેશ ચિંતામણિ વગેરે ગ્રંથને અનુસારે આ દેશવિરતિના સ્વરૂપનો વિ-
ચાર મેં સંક્ષેપથી વર્ણન કરી વતાવ્યો છે. ૨

इति श्रीमद्बृहत् स्वरतरंगछाधिराज श्री जिनजक्तिसूरिना

चरणकमळमां हंससमान श्री जिनज्ञाभसूरिण रचेत्वा

आत्मप्रबोध ग्रंथनो देशविरति नामे बीजो

प्रकाश पूर्ण થયો.

॥ इति द्वितीयः प्रकाशः ॥

अथ तृतीय प्रकाश.

(सर्वविरति.)

त्रीजा सर्वविरति नामे प्रकाशना आरंजमां तेनी प्राप्तिना जेदने
सूचवनारी आर्या आ प्रमाणे ठे—

“ प्रत्याख्यानावरणकषायचतुष्कक्षयोपशमजवनात् ।
द्वज्जते मानव एतां देशविरतिमानविरतो वा ”

“ देशविरति एट्ठे पंचमगुणस्थानवर्ती पुरुष अथवा अविरति एट्ठे
प्रथम गुणस्थानवर्ती अथवा चतुर्थ गुणस्थानवर्ती पुरुष प्रत्याख्यानावरणीय
नामना त्रीजा कषायनी चोकरूनी क्लयोपशम यतां सर्वविरतिने पामे छे. त्रिविध
त्रिविध भांगाए करीने सर्व सावद्य योगयी जे निवृत्ति ते सर्वविरति कहेवाय ठे.
देवता, तिर्यच अने नारकी तथाप्रकारना जवना स्वजावने द्वज्जने ए सर्वविरतिने
पामी शकता नथी, ते कारणथीज अहिं मनुष्यनुंज ग्रहण करेहुं ठे. वढी ए
सर्वविरति देशविरतिनी प्राप्तिने अवसरे जविष्यमां थनारी कर्मनी स्थितिमां-
थी संख्याता सागरोपम खवाव्याथी प्राप्त कराय ठे, ए प्रथम विस्तार पूर्वक दर्शा-
व्युं ठे. तथा स्थितिमान आ सर्व विरतिनुं तथा देशविरतिनुं पण जघन्यथी अं-
तर्मुहूर्त्त अने उत्कर्षथी देशानपूर्वकोटीनुं जाणवुं, एवा प्रकारनी छे सर्व विर-
ति ठे जेने ते सर्व विरतिमान साधु कहेवाय ठे.

आवा साधुओ छद्मस्थ अने केवळी एम वे प्रकारना ठे. तेमां जे मुनि-
राज ठठा गुणठाणाथी आरंजिने बारमा गुणस्थानवर्ती ठे, ते छद्मस्थ कहे-
वाय छे, अने जे तेरमा अने चौदमा—ए वे गुणस्थाने वर्तनारा ठे, ते केवळी

www.jainelibrary.org

[ઇત્યાદૌષડ્વાર્ષિકસ્યાતિમુક્તકુમારસ્ય]

“ છ વર્ષના અતિમુક્તકુમારની દિક્ષાની પ્રતિપત્તિ કેમ કહેવામાં આવે છે ? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, અતિમુક્તકુમારને ત્રિકાલના જ્ઞાતા જગવાન્ શ્રી મહાવીર પ્રજુષ્ટ પોતે દીક્ષિત કરેલ્લ હોવાથી તેમાં કોઈ જાતનો દોષ આવતો નથી. તે અતિમુક્તકુમારનું વૃત્તાંત શ્રી અંતગરુ દશાંગ આદિ સૂત્રને અનુસારે અહિં આપવામાં આવે છે—

અતિમુક્ત કુમારનું વૃત્તાંત.

પોલાસપુર નગરને વિષે વિજય નામે રાજા હતો. તેને શ્રી નામે પટરાણી હતી. તે શ્રી રાણીને અતિમુક્ત નામે કુમાર થયો હતો. તે કુમાર બહુ પ્રયત્નવરમે વૃષ્ઠિ પામતો અનુક્રમે ૭ વર્ષનો થયો. તે અરસામાં નગરની બાહરે શ્રી વીરપ્રજુ સમોસર્યા તે વચ્ચે પ્રથમ ગણધર ગૌતમ સ્વામી શ્રી વીરપ્રજુની અનુજ્ઞા લઈ જિજ્ઞાસે માટે નગરમાં આવ્યા. આ સમયે રાજકુમાર અતિમુક્ત કુમાર વાલ્લ-કોની સાથે રસ્તામાં ક્રીડા કરતો હતો. તે ગૌતમ સ્વામીને દેખી આ પ્રમાણે બોલ્યો, “ તમે કોણ છો ? અને શા માટે ફરો છો ? ” ગૌતમ સ્વામીએ કહ્યું, “ અમે સાધુ છીએ અને મિજ્જાને માટે ફરીએ છીએ. ” તેમના આ વચન સાંજળી રાજકુમારે કહ્યું, “ હે પૂજ્ય, આવો તમોને મિજ્જા અપાવું. ” આ પ્રમાણે કહી તે કુમાર ગૌતમ સ્વામીની આંગળીએ વળગી પોતાને ઘેર લઈ ગયો. તે વચ્ચે તેની માતા શ્રીદેવી અતિ હર્ષ પામતી જત્તિપૂર્વક શ્રી ગૌતમ સ્વામીને નમીપત્તી અને તેણીએ જાવથી ગણધરને પ્રતિદ્વાજિત કર્યા. તે વચ્ચે તે રાજકુમારે આ પ્રમાણે કહ્યું, “ મહારાજ, તમે ક્યાં વસો છો ? ” ગૌતમે કહ્યું, “ જે ઉદ્યાનમાં અમારા ધર્માચાર્ય શ્રી વર્ધ્ધમાન સ્વામી વસે છે. ત્યાં અમે વસીએ છીએ. ” રાજકુમાર બોલ્યો, “ સ્વામી, ત્યારે હું તમારી સાથે ત્યાં આવું, અને તમારા ધર્માચાર્યને વંદના કરું. ગૌતમે કહ્યું, “ દેશાનુપ્રિય, તમને સુખ થાય તેમ કરો. ” તે પછી અતિમુક્ત કુમારે ગૌતમ સ્વામીની સાથે શ્રી વીરપ્રજુને વંદના કરી. “ પછી પ્રજુષ્ટ તેને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી અતિમુક્ત કુમાર પ્રતિબોધ પામી ગયો. અને દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી પિતાની આજ્ઞા લેવાને ઘેર આવ્યો. તેણે ઘેર આ-

વી આ પ્રમાણે માતા પિતાને કહ્યું, “ હે માતા પિતા, મેં આજે શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પાસે ધર્મ સાંજલ્યો છે અને તે ધર્મ મને રુચ્યો છે. ત્યારે માતા પિતા બોલ્યા. “ પુત્ર તને ધન્ય છે. તું કૃતપુણ્ય છે અને આ લોકમાં કૃતાર્થ થયો છે ; કે જે તેં શ્રી વીરપ્રજ્ઞ પાસે ધર્મ સાંજલ્યો અને વહ્ની તે ધર્મ તને રુચિ કર થયો. ” કુમાર બોલ્યો. હે માતા પિતા, હું તે પ્રજ્ઞના મુખથી ધર્મ સાંજલ્યો આ સંસારના જયથી ઉદ્ધિગ થઈ ગયો છું. મને જન્મ મરણનો અતિ જય લાગ્યો છે ; તેથી તમારી આજ્ઞાથી હું તે વીરપ્રજ્ઞ પાસે દીક્ષા લેવા ઇચ્છા રાખું છું. ” તે અનિષ્ઠ, અમનોહ, અપ્રિય અને પૂર્વે નહિ સાંજલેલ વચન સાંજલ્યો તત્કાલ માતા શોક સાગરમાં મગ્ન થઈ ગયા. તેમનું હૃદય દીનવત્ સ્વેદ પામી ગયું અને મન ઉપર ગ્લાનિ પ્રસરી ગઈ. તત્કાલ તે પુત્રવિયોગના જયથી મૂઢિત થઈ ગૃહના આંગણમાં સર્વાંગે પડી ગયા. તે વચ્ચે દાસી સત્ત્વર સુવર્ણનો કલશ લઈ, તે કલશના મુખમાંથી નીકળતી શી-તલ અને નિર્મલ જલનો ધારાવહે તે રાણીના શરીરને સિંચન કર્યું અને વાયુનો ઉપચાર કર્યો ઇટલે તે રાણી ચેતનાને પ્રાપ્ત થયા. તત્કાલ તે વિદ્વાપ કરતા રાણી-એ પુત્રને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ હે પુત્ર, તું અમારે એક જ પુત્ર છે. ઇષ્ટ, કમનીય અને પ્રિય છે. હે વત્સ, અમૂલ્ય રત્નના આચરણના કમનીયા સમાન, હૃદયને આનંદ ઉપજાવનાર અને ઉંબરાના પુષ્પની પેઠે તું હૃદયજ છે ; માટે એક ક્ષણમાત્ર પણ તારો વિયોગ સહન કરવાને અમે શક્તિમાન નથી ; તેથી જ્યાં સુધી અમે જીવી-એ ત્યાં સુધી તું ઘરમાં રહે, તે પછી તું સુખે કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કરજે. ”

માતાના આવાં વચન સાંજલ્યો રાજકુમાર આ પ્રમાણે બોલ્યો—“ માતા, તમે કહો છો તે સત્ય છે, પરંતુ આ મનુષ્યજન્મ કે જે અનેક જન્મ જરા મરણ-વાલો છે તેમજ શરીર અને મન સંબંધી અત્યંત દુઃખ—વેદના અને ઉપદ્રવો-થી યુક્ત છે, તે અધુવ—અનિત્ય છે. તે સંધ્યાના વાદલાના રંગ સરખો, જલના પરપોટા જેવો અને વિદ્યુત્ લતારની પેઠે ચંચલ છે. શરીર કે જે સમન, પમન, વિધ્વંસન ધર્મવાલું અને પેહેલા અથવા પછી અવશ્ય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. વહ્ની વિચાર કરો કે, આપણામાંથી કોણ જાણે છે કે, પરલોકમાં પેહેલો કોણ જશે ? અને પછી કોણ જશે ? તેથી તમારી આજ્ઞાવચ્ચે હું હમણાંજ દીક્ષા લેવા-ઇચ્છા રાખું છું. ”

રાજકુમારના આ વચનો સાંજલ્યો માતા પિતા બોલ્યા—“ હે પુત્ર, આ

તારું શરીર અતિશય સુંદર અને લક્ષણ—ઘ્વંજન ગુણોથી યુક્ત છે, તેમજ અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી રહિત, સૌજાગ્યવાલું, ઉન્નત, મનોહર, અને પંચેન્દ્રિયોથી શોભાયમાન છે. વત્સ, તેથી તારે પ્રથમ શરીરના તે સૌજાગ્યાદિ સર્વ ગુણોને અનુજવી પછી યોગ્ય વયવાદ્વા અર્થ દીક્ષા ગ્રહણ કરવી. ” રાજકુમાર બોલ્યો, “હે માતા પિતા, તમોજે જે મારા શરીરનું સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું, તે માનવ શરીર નિશ્ચે સૈકમ્નો દુઃખનું ઘર, અને સૈકમ્નો વ્યાધિઓનું સ્થાન રૂપ છે. વલ્લી તે અસ્થિરૂપ કાષ્ઠપિંજરવાલું, નસો તથા ઓરરૂપ જાલથી વીંટાણેલું, મૃતિકાના પત્રોની પેઠે દુર્બલ, અશુચિ પુદ્ગલોથી ઉત્પન્ન થયેલું, “ સમન, પરન, વિધ્વંસન ધર્મવાલું અને પ્રથમ અને પાઠલથી અવરૂપ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે ; તેથી કયો બુદ્ધિમાન પુરુષ તેવા શરીરને માટે રાચે ? ”

માતા પિતાજે કહ્યું, “ પુત્ર, આ તારા પૂર્વજ—વન્દિતોની પરંપરાથી આવેલ વિસ્તીર્ણ ધન, સુવર્ણ, રત્ન, મણિ, મોતી, શંખરત્ન, પ્રવાહાં, પ્રમુખ સ્વાધીન પ્રધાન દોલત છે અને તે સાત પેઢી સુધી ગરીબ પ્રમુખને આપતાં ડતાં ક્ષય પામે તેવું નથી, એવા હવ્યનો સ્વેચ્છા પ્રમાણે ઉપજોગ કરી અને તારી મનોવૃત્તિ પ્રમાણે ચાલનારી અને તારી સમાન રૂપ લાવણ્યવાદી ઘણી રાજકન્યાઓને પરણી તેમની સાથે આશ્ચર્યકારક સાંસારિક સુખ જોગવી તે પછી તું દીક્ષા ગ્રહણ કરજે. ”

અતિમુક્ત કુમાર બોલ્યો—“ હે પૂજ્ય માતા પિતા, તમોજે હવ્યાદિકનું સ્વરૂપ કહ્યું, તે હવ્ય નિશ્ચે કરીને અગ્નિ, જલ, ચોર, રાજા અને જાગીદારો પ્રમુખ ઘણાઓને સાધારણ છે અને પરિણામે અધ્રુવ છે તેથી તે પણ પેહેલ્યા અથવા પછી અવરૂપ ત્યાગ કરવા યોગ્ય થશે. જે મનુષ્યસંબંધી કામજોગો છે, તે પણ અશુચિ અને અશાશ્વત છે ; તે સાથે વાત, પિત્ત, કફ, શુક્ર—વીર્ય અને શોણિતને આશ્રય કરનારા છે. અહિં કામજોગ શબ્દથી વાતપિત્તાદિકના આધારરૂત એવા સ્ત્રી પુરુષના શરીરો જાણવા. વલ્લી તે અમનોહર તથા દુર્ગંઢા ઉત્પન્ન કરનારા મૂત્ર અને વિષ્ણુથી પરિપૂર્ણ, નિઃશ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસથી દુર્ગંધી, અને અજ્ઞાન જનોજે સેવિત છે. સંસારને વધારનારા હોવાથી સાધુજનને નિંદનીય છે. તેના ફલ ઘણાં કટુ છે, તેથી તેઓને માટે કોણ પોતાના જીવિતને નિષ્ફલ કરે ? ”

પુત્રના આ વચન સાંજલ્લી તેના માતા પિતા વિચારમાં પડી ગયા. તે-

મણે વિષયોને અનુકૂલ એવા ઘણાં વચનોથી તેને લોજાવ્યો, તો પણ તે જરા પણ રુગ્યો નહીં પડી તેને લોજાવાને અશક્ત થયેલા માતા પિતાએ વિષયને પ્રતિકૂલ અને સંયમના જયને વતાવનારા વચનો આ પ્રમાણે કહ્યા—“વત્સ, નિર્ગ્રંથ સંવંધી જે પ્રવચન છે. તે સત્ય છે ; સર્વોત્કૃષ્ટ છે, શુદ્ધ છે, કર્મ રૂપી શલ્યને તોરનાર છે, મોક્ષ માર્ગનું દર્શક છે અને સર્વ દુઃખોનો નાશ કરનાર છે. એ પ્રવચનને વિષે સ્થિત એવા જીવો સિદ્ધિપદને પામે છે; પરંતુ એ પ્રવચન લોઢાના ચળા ચાવવા જેવું અત્યંત દુષ્કર છે. રેતીના કોઢીઆ જેવું સ્વાદરહિત છે અને જુજાવને મહાસમુદ્રને તરવા જેવું દુષ્કર છે. વહી તે પ્રવચન સ્વદ્ગતી ધાર ઉપર ચાલવા જેવું, દોરને બાંધેલી મહા શિખાને હાથે ધારણ કરવા જેવું છે. વત્સ, વહી સાધુને આધાકર્મી, ઉદ્દેશિક આદિ જોજન કલ્પતું નથી, તે તારા જેવા સ્વાદિષ્ટ જોજન લેનારાને શી રીતે સ્વચિત્ત થશે ? પુત્ર, તું સદા સુખમાં રહેનારો છે, દુઃખમાં રહેનારો નથી, તેથી સાધુને સહન કરવામાં શીત, ઉષ્ણ, શુધા, પિપાસા, રૂંઝ, મશકના તથા રોગાદિકના પરિસહો અને ઉપસર્ગો સહન કરવા સમર્થ નથી તેથી તને પ્રવ્રજ્યા લેવાની આજ્ઞા આપવાને ઇચ્છતા નથી.” માતા પિતાના આવા વચન સાંજલી કુમાર બોલ્યો—“હે પૂજ્ય માતા પિતા, તમોએ જે સંયમની દુષ્કરતા બતાવી તે સત્ય છે, પરંતુ તે પુરુષાતન વિનાના કાયર પુરુષોને માટે છે ચારિત્રની દુષ્કરતા વીરપુરુષોને માટે નથી; જેઓ આ લોકમાં પ્રતિવંધવાલા, પરલોકથી પરાઙ્મુલ રહેનારા અને વિષયોમાં તૃષ્ણાવાલા છે તેઓને મહાવ્રત દુષ્કર છે; પરંતુ જેઓ ધૈર્યવાલા, અને આ સંસારનાં જયથી ઉદ્વિગ્ન રહેનારા છે, તેઓને એ મહાવ્રતનું ગ્રહણ જરાપણ દુષ્કર નથી માટે આપ પૂજ્ય વમ્નિલની આજ્ઞાથી હું દીક્ષિત થવાને ઇચ્છું છું.”

માતા પિતા બોલ્યા—“જાઈ, એ સ્વરી વાત છે. પરંતુ તારે આવી હઠ ન કરવી જોઈએ. તું વાલક શું જાણે ? ”

અતિમુક્ત કુમારે કહ્યું, “પૂજ્ય માતા પિતા, જે હું જાણું છું, તે હું નથી જાણતો અને જે હું નથી જાણતો તે હું જાણું છું.” પુત્રના આવા વચન સાંજલી માતા પિતા બોલ્યા—“વત્સ, આ તું શું કહે છે ? તે કાંઈ સમજાતું નથી. તે અમોને સ્પષ્ટ રીતે સમજાવ્યું.” રાજકુમાર બોલ્યો—“પૂજ્ય, આ જગતમાં જે

જન્મ્યા તેમને અવશ્ય મરવું છે તે હું જાણું બું. પરંતુ તેમને કયારે કયાં, કેવી રીતે અને કેટલેક કાલે મરવું છે ? તે હું જાણતો નથી. તેમજ કેવા કર્મે કરીને જીવો નરકમાં ભળે છે ? તે મારા જાણવામાં નથી પણ તેઓ પોતાના કરેલા નગારા કર્મોથી નરકમાં પડે છે, એમ હું જાણું બું. ”

અતિમુક્ત કુમારના આ વચનો સાંજણી તેના માતા પિતા હૃદયમાં ઘુ-
સી થઈ ગયા. “ આ પુત્ર ચારિત્રમાં સ્થિર ચિત્તવાલો છે. ” એવી ધારણા અત્યંત તેમણે દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા આપી. અને મોટા આશ્વર્યથી તેનો દીક્ષા મહો-
ત્સવ કર્યો. રાજકુમાર અતિમુક્ત સ્નાન, વિદ્યેષન તથા વસ્ત્રાનૂષણથી વિનૂષિત થઈ માતાપિતાદિ પરિવારથી પરિવૃત્ત બની સુંદર શિવિકામાં બેસી વિવિધ વા-
જિત્રોના ધ્વનિ સાથે નગરમાં ફરવા નિકળ્યો. તે સમયે ધ્વનના દાનની ઇચ્છા રાખનારા ચારણ જાટ બેગેરે યાચકો આ પ્રમાણે આશિષ આપવા લાગ્યા—“ રા-
જકુમાર, તમે ધર્મ અને તપથી કર્મ રૂપી શત્રુઓનો જય કરો. હે જગતને આનંદ કરનારા ! તમારું સદા કલ્યાણ થાઓ. ઉત્તમ જ્ઞાન, દર્શન તથા ચારિત્રવ્રત, ન
જીતી શકાય તેવી ઇન્દ્રિયોને જીતો, સાધુ ધર્મનું સમ્યક્ પ્રકારે પાલન કરો. અને
નિર્વિઘ્ને સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત કરો. ”

આ પ્રમાણે યાચકોથી સ્તવાતો નગરના સ્ત્રી પુરુષોથી આદરપૂર્વક જો-
વાતો અને અર્થી લોકોને ઇચ્છાદાન આપતો તે અતિમુક્ત કુમાર નગરની બાહર
નીકલી જ્યાં શ્રી વીરપ્રજ્ઞનું સમવસરણ હતું, ત્યાં આવ્યો. દૂરથી શિવિકામાં-
થી ઉતરી ગયો. પછી માતાપિતા તેને આગમ્ન કરી શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પાસે આ-
વ્યા અને વંદના કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ જગવન, આ અતિમુક્ત કુમાર
અમારો ઇષ્ટ, મનોહર અને એકનોએક પુત્ર છે. જેમ કમલ કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થા-
ય છે અને જલે કરી વધે છે પણ તે કાદવ તથા જલની સાથે લિપ્ત થતું નથી,
તેમ આ કુમાર શબ્દ, રૂપ, લક્ષણોથી કામમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો છે, ગંધ, સ્પ-
ર્શ લક્ષણવાળા જોગમાં વૃદ્ધિ પામ્યો છે, પણ કામજોગમાં કે સગા સ્નેહીઓમાં
લેપાયો નથી. વલ્લી આ કુમાર આ સંસારના જયથી હૃદય થઈ તમારી પાસે
દીક્ષા લેવા ઇચ્છે છે, માટે અમો આપને આ શિષ્યરૂપી જિજ્ઞા આપીએ છીએ
તે આપ કૃપા કરી અંગીકાર કરો. ”

પ્રજ્ઞ ગંજીર સ્વરથી બોલ્યા. “ દેવાનુપ્રિય, તમને સુખ ઉપજે તેમ કરો. આ કાર્યમાં વિઘ્નંબ કરશો નહીં. ” જગવાન વીરપ્રજ્ઞના આ વચન સાંજલી અતિમુક્ત કુમાર ખુશી થઈ ગયો. તત્કાલ તેણે પ્રજ્ઞને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી અને વંદના કરી ઇશાન સ્થાનમાં આવી પોતાની મેલે અંગ ઉપરથી વસ્ત્રાન્નરણો ઉતાર્યા. તેની માતા પુત્રના વસ્ત્રાભરણો હંસ ચિહ્નવાદ્યા કોમલ સ્માલમાં લઈ ને-જોમાંથી અશ્રુધારા વર્ષાવતા આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ બ્રહ્માપુત્ર, પામેલ્લા સંયમયોગમાં તમે પ્રયત્ન કરજો. અને નહીં પામેલ્લા સંયમયોગની પ્રાપ્તિને માટે ઘટના કરજો. ચારિત્રને અસ્થિર રીતે પાલ્લવામાં તમારા પુરુષત્વના અજિમાનને સંપાદન કરજો અને પ્રમાદનો તદન ત્યાગ કરજો. ” આ પ્રમાણે પિતાએ પણ કહ્યું. પછી બંને માતા પિતા પ્રજ્ઞને વંદના કરી પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યા ગયા. તે પછી અતિમુક્ત કુમાર પ્રજ્ઞની પાસે આવ્યા અને વંદના કરી તેણે વિધિ પૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પ્રજ્ઞે પંચ મહાવ્રત ગ્રહણ કરાવી સંયમના ક્રિયા કલાપને શીખવવા માટે ગીતાર્થ એવા સ્થવિર મુનિને તેને સંભળી દીધા. તે પછી પ્રકૃતિએ જહ્નક અને વિનયવાન એવા અતિમુક્ત કુમાર બાલસાધુરૂપે રહેવા લાગ્યા.

એક વખતે તે કુમાર મુનિ મોટી ટુટ્ટ પડતાં પોતાની કાશમાં પાત્ર અને રજોહરણ લઈ બાહ્યે આવ્યા; ત્યાં જલના પ્રવાહને વેહેતો દેશી બાલ્ય વયને લીધે તેમણે તે પ્રવાહની આને માટીની પાલ્લ બાંધી પછી તેની અંદર રમત કરવાને પોતાનું પાત્ર વહાણની જેમ તરતું મુક્યું. આ દેશાવ સ્થવિર મુનિઓના જોવામાં આવ્યો, એટલે તે બાલ્ય મુનિનું ઉપહાસ્ય કરતા તે મુનિઓએ પ્રજ્ઞની પાસે આવી આ પ્રમાણે પુછ્યું, “ જગવન, તમારો અતિમુક્તકુમાર શિષ્ય કેટલે જવે સિદ્ધિપદને પામશે ? ” મહાજ્ઞાની પ્રજ્ઞ આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ આર્યો ! એ મારો શિષ્ય આ જવમાંજ મોક્ષ પામશે. તેથી તમારે એ બાલ્ય મુનિનું ઉપહાસ્ય ન કરવું. તેની ચેષ્ટાની નિંદા કે ગર્હણા ન કરવી. તેમજ અપમાન ન કરવું. જહ્ન દેવાનુપ્રિય, તમારે એ મુનિને સ્વેદરહિતપણે અંગીકાર કરવા અને તેનો ઉપકાર કરવો. તે સાથે જ્ઞાત પાળીથી અને વિનયથી તેની વૈયાવચ્ચ કરવી. તે બાલ્યમુનિ આ સંસારનો અંત કરનાર ચરમ શરીરી છે. ” પ્રજ્ઞના આવા વચન સાંજલી તે મુનિઓએ વંદના કરી પ્રજ્ઞનું વચન અંગીકાર કર્યું અને અતિમુક્ત કુમારને સ્વેદરહિત ગ્રહણ કર્યા. અને તેની વૈયાવચ્ચ કરવા માંની. એવે તે અતિમુક્ત કુમાર

પાપસ્થાનને આલોવી, અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી સંયમનું આરાધન કરી અંતગમ કેવલી થયા અને પરમ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થયા હતા. આ વૃત્તાંતનો સંબંધ અંતગમ દશાંગ નામના આઠમા અંગ તથા જગવતીજી-પાંચમા અંગ પ્રમુખ સૂત્રોને આધારે કહેલો છે. આ પ્રકારે બાલવયની દીક્ષા ઉપર અતિમુક્ત મુનિનો વૃત્તાંત કહેવામાં આવ્યો.

જે સાઠ તથા સીત્તેર વર્ષ ઉપરાંતના પુરુષો વૃષ્ઠ કહેવાય છે, તેમનું પણ સમાધાનાદિક કરવું અશક્ય છે માટે તેવા પુરુષો દીક્ષાને અયોગ્ય છે. તેને માટે કશું છે કે,

“ ઉચ્ચાસાણં સમીહશ્, વિણયં ન કરેશ્ ગઘ્વમુઘ્વહશ્ ।

વુદ્ધો ન દિસ્કિયઘ્વો, જશ્ જાત્રો વાસુદેવેણં ” ॥ ૧ ॥

“ જે વૃષ્ઠ હોય તે ઊંચા આસનને ફેરવે છે, વિનય કરતો નથી અને ગર્વ ધારણ કરે છે તેથી કદિ તે વાસુદેવનો પુત્ર હોય તો પણ વૃષ્ઠ પુરુષને દીક્ષા આપવી નહીં. ” ?

આ વૃષ્ઠપણું સો વર્ષના આયુષ્યની અપેક્ષા છે. અથવા જે જે કાલે જેટલું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય તેને દશ જાગે વેહેલી પઠી આઠમા નવમા કે દશમાં જાગમાં વર્તતાને વૃષ્ઠપણું જાણવું. ?—૨

સ્ત્રી તથા પુરુષ—ઉજયનો અજિલાષી અને પુરુષની આકૃતિવાલો પુરુષ નપુંસક જાણવો. જે સ્ત્રી વસ્ત્રે નિમંત્રિત થયેલો હોય અથવા અસંવૃત્ત સ્ત્રીને દે-સ્ત્રીને કામાજિલાષી થઈ વેદના સહન કરવાને શક્તિમાન ન થાય, તે પુરુષ ક્લી-ષ્ઠ કહેવાય છે.—આ બંને ઉત્કટ વેદપણાથી અકસ્માત્ ઉડાહને કરનારા થાય છે તેથી તેઓ દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૪

જન્મ પુરુષ ત્રણ પ્રકારના છે. ? ભાષાજન્મ, ૨ શરીરજન્મ અને ૩ ક્રિયાજન્મ. તેમાં જાણાજન્મ પણ ત્રણ પ્રકારના છે.

? જલમૂક, ૨ મન્મન્મૂક, અને ૩ એરમૂક. જે જલને વિષે સુવતાની જેમ ‘બુરુબુરુક’ શબ્દો કરે તે જલમૂક કહેવાય છે. જે વચન બોલતો બોલતો સ્વલ્પના પામેતે એટલે ‘મણ મણ’ એવા શબ્દો બોલે તે મન્મન્મૂક કહેવાય છે. અ-

ને જે બોકમાની પેટે માત્ર અવ્યક્ત શબ્દો બોલે તે એકમૂક કહેવાય છે. જે શરીર જન્મ પુરુષ છે, તે અતિ સ્થૂણપણને લઈને માર્ગમાં, જિક્કાટન કરવામાં અને વં-
દનાદિકમાં અશક્ત હોય છે. જે ક્રિયાજન્મ છે તે પ્રતિક્રમણ તથા પ્રત્યુપેક્ષણાદિ
ક્રિયાનો વારંવાર ઉપદેશ કર્યા બતાં પળ જડપણને લઈને ગ્રહણ કરવાને શક્તિમાન થ-
તો નથી. અને જે જાણજન્મ છે તે જ્ઞાનનું ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ થાય છે. આ-
થી તેવા પુરુષો દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. ૫

વઢી જે કોઢ, જગંદર અને અતિસાર વગેરે રોગોથી ગ્રસ્ત થયેલો હોય,
તેવો વ્યાધિગ્રસ્ત પુરુષ પણ દીક્ષાને યોગ્ય નથી. કારણ, તેને ચિકિત્સા કરવામાં
છ કાયની વિરાધના અને સ્વાધ્યાયાદિકની હાનિ થાય છે. ૬

સ્વાતર દેવું, હુંટ કરવી ઇત્યાદિ ચોરીની ક્રિયામાં તત્પર એવો ચોર જો
દીક્ષા ગ્રહણ કરે તો તેથી ગહને વધ બંધનાદિ ઘણા અનર્થોનો હેતુ થાય છે તેથી-
તે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૭

રાજાના શરીરાદિકનો ઘાત કરનાર, જનાનામાં ઘાતકપણું આચરનાર,
અને રાજજંમારને હાનિ કરનાર તેમજ રાજાનો કાંડપણ અપકાર કરનાર પુરુષ
અનર્થનો હેતુ હોવાથી દીક્ષા આપવાને યોગ્ય નથી. ૮

યક્ષાદિકથી અથવા મહામોહના ઉદયથી જેને ગાંડાપણું થયું હોય, તેવો
પુરુષ ઘણા દોષોનો હેતુ હોવાથી દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે ૯

અદર્શન એટલે નેત્ર વગરનો અથવા સમ્યક્ત્વ વગરનો. ધિણષ્ટ્રિ નિષ્ઠાના
ઉદયવાલો પુરુષ દિક્ષિત કરવાથી દૃષ્ટિની વિકલતાને લઈને પગલે પગલે ષડ્કાય
જીવોનો વિરાધક થાય છે અને પોતાનો પણ ઉપઘાતક બને છે. ધિણદ્વી નિષ્ઠાવાલો
પુરુષ દેષને પામ્યો હોયતો ગૃહસ્થો તથા સાધુઓને મારણાદિક કરે છે તેથી તે-
વો પુરુષ દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૧૦

દાસ એટલે ઘરની દાસીથી ઉત્પન્ન થયેલો અથવા પગારથી રાખેલો, વે-
ચાતી લોધેલો કે લેણાપેટે રાખેલો પુરુષ તે પુરુષ પણ દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય
છે. કારણકે, તેવા પુરુષને દીક્ષા આપવાથી સ્વામીના કરેલા દીક્ષાના ત્યાગ ક-
રવા રૂપ દોષો થવા સંજવ છે. ૧૧

હુષ્ટ પુરુષ બે પ્રકારના છે. ૧ કષાયહુષ્ટ અને ૨ વિષયહુષ્ટ. તેમાં ગુરુષ્ટ ગ્રહણ કરેલ સર્ષવની જાજીના વૃત્તાંતથી રીસાણા સાધુની જેમ જે ઉત્કટ કષાયી હોય તે કષાયહુષ્ટ કહેવાય છે. તેમ જે પરનારી આદિમાં અતિશય આસક્ત રહે તે વિષયહુષ્ટ કહેવાય છે. તેવા પુરુષો દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે, કારણકે તેઓ અત્યંત સંક્રિષ્ટ અધ્યવસાયી હોય છે. ૧૨

સ્નેહ ઇદ્વે અજ્ઞાનાદિકના વશથી તત્ત્વજ્ઞાનવર્મે શૂન્ય હૃદયવાલો તે મૂઢ કહેવાય છે. તે કૃત્યાકૃત્યાદિ વિવેકથી વિકલ્પ હોવાથી વિવેકમૂલ્લ એવી અરિહંતની દીક્ષાને અયોગ્ય છે. ૧૩

ઋણાર્ત—ઇદ્વે દેવાદાર, તેને દીક્ષા આપવામાં ઘણા પ્રસિદ્ધ દોષો છે. ૧૪

જુંગિત ઇદ્વે જાતિએ કરીને, કર્મે—ક્રિયાએ કરીને અને શરીરાદિકે કરીને દૂષિત એવો પુરુષ જુંગિત એ નીચ જાતિનો પુરુષ છે. ચમાર, ધોવી, કોઠી, મોચી આદિ જે અસ્પૃશ્ય છે, તે વધા જુંગિતમાં ગણાય છે. તેઓ જાતિ ચંચાલ પણ કહેવાય છે. તે શિવાય સ્ત્રી, મોર, કુકરુ અને શુક આદિના પોષણ કરનારા સ્પૃશ્ય છે, ઠતાં તેણે જાતિચંડાલ કહેવાય છે. વાંસ, દોરુના, ઉપર ચરુનારા, હજામ જાતિના, કસાઈપણું અને પારધિપણું આચરનારા કર્મચંચાલ કહેવાય છે. જેઓ પાંગલા, કુવરુ, ઈંગણા અને કાણાપ્રમુખ છે તેઓ શરીર જુંગિત કહેવાય છે. તેવા પુરુષો દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે; કારણકે, તેઓને દીક્ષા આપવાથી લોકોમાં અવર્ણવાદ થવાનો સંજવ છે. ૧૫

હ્રવ્ય ગ્રહણ કરવા માટે અથવા વિદ્યા નિમિત્તે ‘ અમુક દિવસ હું તમારો હું ’ આ પ્રકારે જેણે પોતાની પરાધીનતા કરેલી હોય તે અવબધ્ધ કહેવાય છે. તેમાં કલ્પહ આદિ દોષોનો હેતુ રહેલો છે, તેથી તે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. ૧૬

જે અમુક હ્રવ્ય—પગારથી ધનવંતની આજ્ઞા ઉઠાવવા નીમાણ્લો હોય તે શ્રુત કહેવાય છે, તેણે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે; કારણકે, તેવાને દીક્ષા આપવાથી જેના કાર્યમાં પૂર્વે તે નિમાણ્લો હોય, તે ગૃહસ્થની અપ્રીતિનો તે પાત્ર બને છે. ૧૭

જે દીક્ષા લેવા ઉત્સુક હોય તેનું અપહરણ કરવું, ઇટ્થે જેનો દીક્ષા લેવાનો જાવ હોય તેને લુપી રીતે બીજે લઈ જવો—ઉપલક્ષણથી માતા પિતાદિકની આજ્ઞા વગર જેને દીક્ષા આપવી, તે શૈઘ્યનિષ્ફેટિકા કહેવાય છે. તેવાઓ પણ દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે; કારણકે, તેવાઓને દીક્ષા આપવાથી અદત્તાદાનાદિ દોષનો પ્રસંગ આવે છે. ૧૮

આ પ્રમાણે આ અઢાર પુરુષો દીક્ષાદાનને અયોગ્ય કહેવાય છે. તેવાઓમાં પણ વજ્રસ્વામીની પેઠે કેટલાંકને દીક્ષા આપવાની આજ્ઞા કરેલી છે.

સ્ત્રી જાતિને વિષે પણ વીશ દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે.

“ જે અઘારસજ્ઞેયા પુરિસસ્સ તહિત્તિઆઈ તે ચેવ ।

ગુઠ્ઠિવણી^૧ સવાલબચ્છા^૨ હુન્નિ ઇમે હુંતિ અન્ને વિ” ॥૧ ॥

જેમ પુરુષના અઢાર જેદ કહેલા છે, તેવાજ સ્ત્રીના પણ અઢાર જેદ છે. તેમાં ગુર્વિણી ઇટ્થે સગર્જા અને સ્તનપાન કરનારા નાના બાલકવાદી તે બાલવત્સા—એ બે જેદ મેલવવાથી સ્ત્રી જાતિના વીશ જેદ થાય છે. ” ૧

પૂર્વાક્ત તે વીશ સ્ત્રીઓના જેદ છે તે દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે. તેમને વિષે દોષ પણ પૂર્વની પેઠે સમજી લેવા.

નપુંસકના સોઠ જેદ.

આગમને વિષે નપુંસકના સોઠ જેદ કહેલા છે; તેમાં દશ જેદ સર્વથા દીક્ષા આપવાને અયોગ્ય છે; કારણકે તેમાં અતિશય સંક્ષિપ્તપણું રહેલ છે.

તે આ પ્રમાણે—

પંરુણ વાણ્ણ કીવે । કુંજીઈસાહુણ્ણ ॥ સડણી તક્ક-
મ્મસેવીય । પક્કિયા પક્કિણ્ણ ॥ ૧ ॥ સોગંધિણ્ણ અ આસત્તે
દસણ્ણ નપુંસગા ॥ સંકિલ્લઠત્તિ સાહૂણ્ણ । પઠ્ઠાવેડં અ-
કપ્પિયા ॥ ૨ ॥

(૧) પંરુક (૨) વાતિક, (૩) વલીવ (૪) કુંજી (૫)
ઈર્ણ્યાહુ (૬) શકુની (૭) તત્કર્મસેવી (૮) પાક્કિકાપાક્કિક (૯)

સૌગંધિક (૧૦) આસક્ત એ દશ નપુંસક સંક્લિષ્ટ ચિત્તવાદા હોવાથી સાધુ-ઓને દીક્ષા દેવાને અયોગ્ય છે, તે સર્વનું સંક્લિષ્ટપણું મહાનગરદાહ સમાન કામના અધ્યવસાય યુક્તપણાવડે સ્ત્રી પુરુષ સેવન આશ્રીને હોય છે. કેમકે તે ઊંચ સેવી છે. તેમનું સ્વરૂપ નિશીથ ભાષ્યથી તથા પ્રવચનસારોપ્ધારથી જાણી લેવું. અત્ર પ્રશ્ન થાય છે કે પુરુષના જેદમાં અને અત્ર નપુંસક કહેલા છે તેમાં શું વિશેષ છે ? ઉત્તરમાં કહેવામાં આવે છે કે ત્યાં પ્રથમ પુરુષ આકૃતિનું ગ્રહણ છે અને અત્ર નપુંસક આકૃતિનું ગ્રહણ છે—એ વિશેષપણું છે. તેમજ સ્ત્રીને વિષે પણ સમજવું. હવે સોલ જેદમાં બાકી રહેલા છ જેદ દીક્ષાને યોગ્ય છે તે દર્શાવે છે.

“ વહ્નિ^૧ ચિપ્પિ^૨ ચેવ મંત્રો^૩ સહિ^૪ઉવહે^૫ ।

ઇસિસતે^૬ દેવસત્તે^૭ ય પઠ્વાવેજ્જ નપુંસ^૮એ ” ॥ ૧ ॥

૧ રાજા અંતઃપુરની રક્ષા માટે ઉત્તર કાલમાં બાહ્ય અવસ્થામાં ઠેદ આપી જે પુરુષના ચિહ્ને ગાળી નાંખે છે તે વર્ષક નપુંસક કહેવાય છે.

૨ જન્મ પામતાંજ અંગુઠાથી અથવા આંગળીથી જેનું પુરુષ ચિહ્ન ચેરવી નચાય અથવા બીચેરી નચાય તે ચિપ્પિત નામે નપુંસક કહેવાય છે.

૩—૪ જેને મંત્રની શક્તિથી અથવા ઔષધના પ્રજાવથી પુરુષ વેદ અથવા સ્ત્રી વેદ હણતાં નપુંસક વેદ હૃદય થાય તે બે પ્રકારે નપુંસક કહેવાય છે.

૫ કોઈ ઋષિ કે તાપસે શાપ આપવાથી જે નપુંસક થયેલો તે ઋષિશપ્ત નપુંસક કહેવાય છે.

૬ જે કોઈ જુવનપતિ વગેરે દેવતાના શાપથી નપુંસક થયેલો હોય તે દેવશપ્ત કહેવાય છે. આ છ પ્રકારના નપુંસકોને દીક્ષા આપી શકાય છે.

હવે અઢાર, વીશ અને દશ જેદથી વ્યતિરિક્ત એવા પુરુષ સ્ત્રી અને નપુંસકને વિષે જે સર્વ વિરતિ અંગીકાર કરાય છે, તે કહે છે—

“ અમંદવૈરાગ્યનિમગ્નબુદ્ધયઃ તનૂકૃતાશેષકષાયવૈરિણઃ ।

ઋજુસ્વભાવાઃ સુવિનીતમાનસા ભજંતિ ભવ્યા મુનિધર્મમુત્તમમ્” ૧

“ જેમની બુદ્ધિ તીવ્ર વૈરાગ્યમાં નિમગ્ન થયેલી છે, જેમણે કષાયરૂપી સર્વ શત્રુઓને સૂદ્ધ કરી દીધા છે, જેમનો સ્વજ્ઞાવ સરલ છે અને જેમણે પોતાના મનને અનુકૂલ કરેલું છે, એવા જીવ્ય પ્રાણીઓ ઉત્તમ એવા મુનિધર્મને મજે છે.” ૧

આ શ્લોકમાં અમંદ વૈરાગ્ય એ વિશેષણ આપેલું છે, તે ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે રોગાદિજન્ય એવા ક્ષણ માત્ર રહેનારા વૈરાગ્યવશે કાંઈ પણ સિદ્ધિ થતી નથી, એમ સૂચવ્યું છે.

વળી કહ્યું છે કે,—

“ રોગેણ વ સોગેણ વ, દુઃખેણ વ જં જન્માણ ઉદ્વસઃ ।

મર્ગંતિ ન વેરગ્મં, તં વિબુદ્ધા અપ્પકાલંતિ ” ॥ ૧ ॥

સુદ્ધિઅસ્સઽવ્વ હુદ્ધિઅસ્સવ, જં વેરગ્મં જ્ઞવે વિવેણાં ।

પાયં અપચ્ચયંવા, તં ચિય ચારિત્તરુઘ્ઘીઞ્ચ ” ॥ ૨ ॥

“ તેવા વૈરાગ્યને પંક્તિ પુરુષો માગતા નથી કે જે વૈરાગ્ય નિર્વિવેકી પુરુષોને કાસશ્વાસાદિ રોગથી, પુત્ર વિયોગાદિ શોકથી અને વધ બંધાદિકના યોગથી ઉત્પન્ન થાય છે. વળી આ અસારસંસારને ધિક્કાર છે, કારણ કે, રોગ, શોક આદિ ઘણાં કષ્ટો જેમાં રહેલા છે એવી વિચારણામય વૈરાગ્ય જેમાં ઉદ્વાસ પામે છે તેવા વૈરાગ્યને પંક્તિ પુરુષો ઇચ્છતા નથી, જેથી તેવું વૈરાગ્ય સર્વ વિરતિને અયોગ્ય છે. ૧

તેવા વૈરાગ્યની અયોગ્યતા શાથી થાય છે ? તે કહે છે—તેવા વૈરાગ્યનું અદ્યપ કાલ સુધી સ્થાયીપણું છે, તેમજ રોગાદિકની નિવૃત્તિ થતાં તેવા વૈરાગ્યની પણ નિવૃત્તિ થઈ જાય છે, માટે ઉત્તમ બુદ્ધિવાદ્વા પુરુષોએ તેવું વૈરાગ્ય ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. અહીં પ્રશ્ન કરે છે કે, “ ત્યારે સર્વ વિરતિને યોગ્ય કેવું વૈરાગ્ય હોય ? ” તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, સુખી અથવા દુઃખી જનને જે વૈરાગ્ય થાય, તેવુંજ વૈરાગ્ય અનશ્વર હોય છે, કારણ કે, વિવેકના મૂલ્યપણાને લઈને સર્વ દુઃખાદિકની નિવૃત્તિ થતાં વૈરાગ્ય પણ નિવૃત્તિ પામતું નથી, તેથી એ વૈરાગ્ય ચારિત્રરૂપી વૃદ્ધને ઉત્પન્ન કરવાનું કારણ બીજરૂપ છે. અહિં ચારિત્રને વૃદ્ધની ઉપમા આપેલી છે, તે સમ્ય-

ક્ત્વરૂપ મૂલ્યથી, પ્રથમ વ્રતરૂપ સ્કંધથી, શોષ-બાકીના વ્રતરૂપ શાખાઓથી, પ્રશ-
માદિક પ્રશાખાઓથી, સકલ ક્રિયાકલાપરૂપ પ્રવાહાંથી, લઙ્ઘિઓ રૂપ પુષ્પોથી
અને મોક્ષરૂપ ફલથી બરાબર ઘટે છે. તેની અંદર જે પ્રાયઃ શબ્દ મુકેલો છે, તેથી
વ્યજિચાર ઠતાં દોષ આવતો નથી; કારણ કે, તે નંદીષેણ વસુદેવના પૂર્વ જવના
જીવ છે, તે અતિ કુરૂપણથી સ્ત્રીવને અનાદર કરાતાં મનને વિષે અત્યંત દુઃખ
પામતા અવિવેકથી પણ અવિનાશી વૈરાગ્યને પામેલા હતા. ૧-૨

દશ પ્રકારનો યતિધર્મ.

“ સ્વંતી ૧ મદ્વ ૨ અજ્જવ ૩ મુત્તી ૪ તવ ૫ સંજમેય ૬ બોધવે ।

સચ્ચં ૭ સોયં ૮ આર્કિં-ચણંચ ૯ બંજં ૧૦ ચ જહ્મ્મો ” ॥૧॥

“ ૧ ક્ષાંતિ—પટલે સર્વથા ક્રોધનો પરિત્યાગ, ૨ મૃદુતા—સર્વથા માનનો
ત્યાગ, ૩ સરલતા—સર્વથા કપટ વૃત્તિનો ત્યાગ, ૪ નિર્લોજતા—સર્વથા લો-
ભનો ત્યાગ, ૫થી મુનિઓએ પ્રથમ ચાર કષાયનો જય કરવો, એમ સૂચવ્યું છે.

કષાયો ઝન્યલોકમાં પ્રાણીઓના સ્વાર્થનો વિનાશ કરનારા છે. કહ્યું છે કે,

“ કોહો પીઈં પણાસેઈ માણો વિણયનાસણો ।

માયા મિત્તાણિ નાસેઈ લોહો સવ્વ વિણાસણં ॥ ૧ ॥

કોહો નામ મણુસસ્સ, દેહાઓ જાયણરિઝ ।

જેણ ચ્ચયંતિ મિત્તાઈ ધમ્મો ય પરિજ્ઞસ્સઈ ॥ ૨ ॥

નાસિયગુરૂવણસં વિજ્ઞાઅહલત્ત કારણમસેસં ।

કુગ્ગહગયઆલાણં કો સેવઈ સુવ્વઓ માણં ॥ ૩ ॥

કુહિલગઈ કૂરમઈ સયાચરણવજિઓ મલિણો ।

માયાઈ નરો જુઅગવ્વ દિઠમિત્તો વિ જ્ઞયજણઓ ॥૪॥

કિચ્ચાકિચ્ચ વિવેયં હણઈ જો સયા વિમંબણાહેનં ।

તં કિરલોહપિસાયં કો ધીમં સેવણ લોણ ” ॥૫॥

“ ક્રોધ પ્રીતિનો નાશ કરે છે, માન વિનયજંજક છે, માયા મિત્રોનો
વિનાશ કરનારી છે અને લોજ સર્વ વિનાશ ઉત્પન્ન કરનાર છે ” (૧)

“ ક્રોધ મનુષ્યના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો શત્રુ છે. જેના સદ્જ્ઞાવથી મિત્રો (સંગ) તજી દે છે અને ધર્મ દૂર જાય છે. (૨)

“ જેણે ગુરુના ઉપદેશગ્રહણનો વિનાશ કરેલો છે, જે સમસ્ત વિદ્યાને નિષ્ફલ કરવાને કારણચૂત છે, જે કુગ્રહરૂપ હસ્તીને વાંધવાનું સ્થાન છે તેવા માનને કોણ સદાચરણી પુરુષ સેવે ? ” (૩)

માયાવી મનુષ્ય વક્રગતિવાદો, ક્રૂર બુદ્ધિવાદો, સદાચરણવર્જિત, મલ્લિન, અને સર્પની પેઠે દષ્ટિમાત્રથી જયને ઉત્પન્ન કરનાર હોય છે ” (૪)

“ જે કૃત્યાકૃત્યના વિવેકનો વિનાશ કરે છે, જે સર્વદા વિમંબનાના હેતુચૂત છે, તેવા લોચ્છરૂપ પિશાચને કયો બુદ્ધિમાન પુરુષ સેવે ? ” (૫)

વઢી બીજા સર્વ મોક્ષના અંગોને વિષે કષાયનો ત્યાગ તે પણ મોક્ષનું એક મુખ્ય અંગ છે તે વિના કદિપણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ કઠ્ઠ કિરિયાહિં દેહં દમંતિ કિં તે જન્મા નિરવરાહં ।

મૂઢ્ઠં સઠ્ઠ દુહાણં, જેહિં કસાયા ન નિગ્ગહિયા” ॥૧॥

“ જેમણે કષાયોનો નિગ્રહ કયો નથી એવા પુરુષો કઠ્ઠ ક્રિયાઓ કરી સર્વ દુઃખના મૂઢ્ઠરૂપ એવા નિરપરાધી દેહને દમે છે તેઓ જન્મ પુરુષો છે.” ?

“ સઠ્ઠેસુવિ તવેસુ કસાયનિગ્ગહસમં તવો નથ્થિ ।

જં તેણ નાગદત્તો સિષ્ઠો બહુસો વિ ઝુંજંતો ” ॥ ૧ ॥

“સર્વ પ્રકારના તપમાં પણ કષાયોનો નિગ્રહ કરવા રૂપ તપના જેવું બીજું તપ નથી, જે તપના પ્રજ્ઞાવથી નાગદત્ત ઘણીવાર જોજન કરતો પણ સિષ્ઠ થયો હતો.” ?

નાગદત્તનું બીજું નામ કુરગડુ સાધુ કહેવાય છે. તે દરરોજ ત્રણ ત્રણવાર જોજન કરતો, પણ કેવલ કષાયના નિગ્રહના વઢથી કેવલજ્ઞાનની લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત થયો હતો. એ નાગદત્તની કથા પ્રસિદ્ધ છે; તેથી આ સ્થલે દર્શાવેલ નથી.

હવે અપવાદ માર્ગને આશ્રીને અહીં વિશેષપણે દેખાડે છે.

“યઃ શાસનોઢુહા નિવારણાદિ-સઙ્ગર્મકાર્યાય સમુદ્યતઃ સન્ ।

તનોતિ માયાં નિરવદ્યચેતાઃ પ્રોક્તઃ સ ચારાધક એવ સુઙ્ઘૈઃ” ૧

“ જે મુનિ શાસનની નિંદાનું નિવારણ કરવા વગેરે સારા ધર્મકાર્યોને માટે ઝજમાલ થઈ નિર્દોષ હૃદયે માયાને વિસ્તારે છે, તેવા મુનિને સુઙ્ગ પુરુષોએ આરાધક કહેલો છે. ” ?

કહેવાનો આશય એવો છે કે, જે મુનિ શાસનની નિંદા અટકાવવાને માટે માયા—કપટ આચરે તે મુનિ શાસનના આરાધક ગણાય છે, વિરાધક ગણાતા નથી; કારણકે, શાસનની અપભ્રાજના નિવારવાથી પોતે આચરેલા માયાકષાયના દેશની આલોચના કરી તેઓ શુદ્ધ થઈ શકે છે. વલ્લી સિદ્ધાંતમાં પણ નવમા ગુણસ્થાન સુધી સંજ્વલન માયાનો ઉદય કહેલો છે, તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત કહેવામાં આવે છે.

માયાકષાય વિષે દૃષ્ટાંત.

કોઈ એક નગરમાં એક મિથ્યાત્વી રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની રાણી જૈનધર્મ ઉપર પરમ રાગવતી હતી. બંનેની વચ્ચે અત્યંત પ્રીતિ હતી. તેઓની વચ્ચે વારંવાર ધર્મની ચર્ચા થતી હતી. એક વખતે તે મિથ્યાત્વી રાજાએ વિચાર કર્યો કે, “જો હું કોઈ રીતે આ રાણીના ધર્મગુરુનો અનાચાર પ્રગટ કરી બતાવું તો રાણી મૌન થઈને રહેશે. ” આ પ્રમાણે વિચારી રાજાએ તેનો ઉપાય યોજવા માટે પોતાના નગરની પાસે આવેલા એક ચંચિકાના પૂજારીને બોલાવી આ પ્રમાણે કહ્યું—“ જો કોઈ જૈનમુનિ આ ચંચિકાના મંદિરમાં રાત્રે નિવાસ કરે, ત્યારે તમારે કોઈ વેદ્યાને મંદિરમાં રાખી દ્વાર બંધ કરી દેવા અને તત્કાલ મને તે સ્વપ્ન આપવા. ” આ પ્રમાણે રાજાની આજ્ઞા તે પૂજારી અંગીકાર કરી પોતાને સ્થાને ગયો.

એક દિવસે કોઈ જૈનમુનિ ચંચિકાના મંદિરમાં આવી ચમચા. તે વખતે તેણે વેદ્યાને અંદર પૂરી દ્વાર બંધ કરી દીધા. પછી તેણે રાજાને એ વાત નિવેદન કરી. રાજાએ કહ્યું, “ હવે જ્યારે હું ત્યાં આવું, ત્યારે તમારે તે દ્વાર ખોલાડવાં. ” રાજાનાં આ વચનને અંગીકાર કરી પૂજારી પોતાને સ્થાને આવ્યો.

અહીં મંદિરમાં પૂરાણના જૈનમુનિએ ચિંતવ્યું કે, “ કોઈ મિથ્યાત્વીએ દેષ બુદ્ધિથી મને આ ઉપસર્ગ કરેલો છે, માટે મારે આ ઉપસર્ગને સમ્યક્ પ્રકારે સહન કરવો. હું આ ઉપસર્ગને સહન કરીશ પણ પ્રભાતે અહીં આવનારા લોકોમાં મારા નિમિત્તે જિનમતની નિંદા થશે, તેથી આ નિંદા દૂર કરવા માટે હું કોઈ ઉપાય

આચરું.” આ પ્રમાણે ચિંતવી તત્કાલ્પ ઉત્પન્ન થયેલી બુદ્ધિષ્ઠને તેણે તે મંદિરના મધ્ય જાગે રહેલા દીપકના અગ્નિથી પોતાના વસ્ત્રાદિક સર્વ ઉપકરણોને બાઢી તેની રક્ષા કરી. તે રક્ષાથી તેણે પોતાનું સર્વ શરીર ચોદ્યું અને રજોહરણમાં રહેલી લાકડી હાથમાં ગ્રહણ કરી જે રૂપે વેશ્યા હતી તેનાથી દૂર મંદિરને બીજે રૂપે તે નિશ્ચિતપણે બેઠા.

મુનિનું આવી જ્ઞાનક સ્વરૂપ જોઈ વેશ્યા મનમાં જય પામી ગઈ અને તે મૌન ધરીને એકાંત જાગે લુપાડને વેશી ગઈ.

પ્રાતઃકાલે રાજા જૈન મુનિના અનાચાર દેશ્વારુવાની ઇચ્છાથી નગરના મુખ્ય લોકોને અતિ આગ્રહ કરી ચંચિકાના મંદિર પાસે લાવ્યો. નગરના શ્રેષ્ઠી શાહુકારો સહિત રાજા મંદિર પાસે આવ્યો અને દેવીના પૂજારીને કહ્યું, “પૂજારી, આ ઘારના કમારુ ડાઘાડ, અમારે માતાના દર્શન કરવાં છે.” રાજાના આવા વચનથી પૂજારીને મંદિરના ઘાર ડાઘાડ્યાં, તેવામાં તે જૈનમુનિ હાથમાં લાકડી લઈ નગ્ન સ્વરૂપે ‘અદ્વલ અદ્વલ’ એવા શબ્દો કરતા અંદરથી બાહર નીકળ્યા અને રાજા વગેરે સર્વ લોકોની વચ્ચે થઈ બીજે સ્થાને ચાલ્યા ગયા; તેની પાઢલ વેશ્યા પણ બાહર નીકળી. રાજા પોતાના જ ધર્મના ગુરુનું આવી હુઃસ્વરૂપ જોઈ અતિશય શરમાઈ ગયો અને નમ્ર મુખે ડાઘો રહ્યો.

આ વચ્ચે રાણી બોલી, “સ્વામી, શી ચિંતા કરો છો? મિથ્યાત્વની વિઢંબનાઈ કરી પ્રાણીને શી શી ચિંતા ઉત્પન્ન થતી નથી.?”

આ વચ્ચે રાજાએ ડાઘી પોતાને સ્થાને આવી પૂજારીને ક્રોધથી તે બનાવ વિષે પૂછ્યું, ત્યારે તેણે કહ્યું, “સ્વામી, આપના કહેવા પ્રમાણે મેં કર્યું હતું, તે ડાઘાં આમ વિપરીત બન્યું, તે વિષે હું કાંઈ પણ જાણતો નથી. પઢી રાજાએ તે વેશ્યાને બોલાવીને પૂછ્યું, ત્યારે વેશ્યાએ તે સર્વ વૃત્તાંત રાજાને નિવેદન કર્યો અને જૈનમુનિના ધૈર્યનું વર્ણન કરી વતાવ્યું. પઢી રાજા તે વૃત્તાંત સાંજાળી રાણીના વચનથી પ્રતિ-બોધ પામી સમ્યક્ચર્ચાંત શ્રાવક બની ગયો હતો.

પેલા મુનિ ફરીથી મુનિવેષ ધારણ કરી પોતે કરેલ માયાકષાયના સ્થાન-કને આલોવી અને શુદ્ધ સંયમને આરાધી છેવટે ઉત્તમ ગતિના જાજન થયા હતા.

આ પ્રમાણે શાસનનો ડાઘાહ નિવારવા વિષે માયા કરનાર મુનિનો દષ્ટાંત છે.

તપસ્યાનું સ્વરૂપ.

તપ બે પ્રકારનું છે. ૧ બાહ્ય અને ૨ આંતર્યંતર. તે પ્રત્યેક ૭ ૭ પ્રકારના છે, તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ અણસણમુણોઅરિઆ, વિત્તિસંખેવણં રસચ્ચાઉ ।

કાયકિલ્લેસો સંત્તીણ, યાય બદ્ધો તવો હોઈ ” ॥ ૧ ॥

“ અનજ્ઞાન ઇદલ્લે આહારનો ત્યાગ—૧ બે પ્રકારે છે. ૧ ફત્તર અને ૨ યાવત્કથિક. શ્રીવીરતીર્થે નમુકારસહિથી લઈને ૭ માસ પર્યંત અને પ્રથમ જિનના તીર્થમાં વર્ષ પર્યંત અને શેષ જિનોના તીર્થમાં આઠ માસ પર્યંત હોય છે.

બીજું યાવત્કથિક.—૧ પાદપોપગમન, ૨ ઇંગિતમરણ અને ૩ ભક્ત-પરિક્ષા—૧મ ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં જત્તપરિક્ષામાં ત્રિવિધ અથવા ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચાણ અને શરીરની પરિકર્મતા (શરીર સંબંધી વૈયાવચ્ચ) પોતે કરે અથવા બીજા પાસે કરાવે. બીજા ઇંગિતમરણમાં નિશ્ચે ચતુર્વિધ આહારનો ત્યાગ અને બીજાથી પરિકર્મ—વૈયાવચ્ચનું વર્જન હોય છે, અને પોતે પણ પોતાના કટ્થેદ્દા દેશ ભાગમાં ઉદ્ધર્તનાદિક પરિકર્મ કરે છે. ત્રીજા પાદપોપગમમાં વૃક્ષની પેઠે પોતાના અંગ તથા ઉપાંગ ને સમ અથવા વિષમ પ્રદેશને વિષે જેમ પ્રથમ પરચું હોય તેમ ધારણ કરી નિશ્ચય થઈ રહેવાનું છે, ઇદલ્લે વૃક્ષની શાંખાની જેમ પાસુ બદલ્યા વગર પરચું રહેવાનું છે.

જનોદરી પ્રમુખનું સ્વરૂપ.

“ બત્તીસ કિરકવલા—હારો કુત્તિપૂરઓ જાણિઓ ।

પુરિસસ્સ મહિલયાણ, અઠ્ઠાવીસં જીવે કવલા ” ॥૧॥

“ જે બત્તીશ કવલ—કોલીયાનો આહાર તે કુત્તિપૂરણ આહાર કહેલો છે, તેમાં પુરુષના બત્તીશ અને સ્ત્રીના અઠ્ઠાવીશ કોલીયા કહેલા છે. આ પ્રમાણે આહારનું માન સંક્ષેપરૂપે જાણી લેવું. વૃત્તિ—જિજ્ઞાસે ડવ્વ, ક્ષેત્ર, કાલ્લ અને જા-વથી અજિગ્રહવિશેષવદે સંકોચવી તે વૃત્તિસંક્ષેપ કહેવાય છે અથવા આજીવિકા સંક્ષેપ કહેવાય છે. દહીં, દૂધ, વગેરેનો પરિહાર તે રસત્યાગ કહેવાય છે. તેમજ

કાયાનું આસન બાંધવું અથવા લોચાદિકથી કાયાને ક્લેશ આપવો તે કાયક્લેશ કહેવાય છે. જે ઇંદ્રિયોની ગુપ્તતા તે સંલીનતા કહેવાય છે. ઇટલે ઇંદ્રિય, કષાય અને યોગવચ્ચે સંકીર્ણ તેમજ સ્ત્રીપશુપંરુકાદિ વર્જિત સ્થાને રહેવું તે સંલીનતા કહેવાય છે.

૯ ઠ પ્રકારના તપ લોકોમાં પ્રવર્તે છે, વલ્લી કેટલાક કુતીર્થિઓ પણ ૯ તપ આચરે છે, તેથી તે બાહ્ય તપ કહેવાય છે.

આચ્યંતર તપના પ્રકાર.

“ પાયચ્છિત્તં વિણઞ્ચો, વેયાવચ્ચં તદેવ સજ્જાઞ્ચો ।

જાણં ઉસ્સગ્ગોવિ અ, અપ્પિંજરત્તં તવો હોઝ ” ॥૧॥

“ ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન અને ૬ કાયોત્સર્ગ—૯ ઠ પ્રકારનું આચ્યંતર તપ કહેવાય છે. ” ૧

પ્રાયશ્ચિત્ત તપના દશ પ્રકાર.

“ આલોયણ પહિક્કમણે, મીસવિવેગે તહાવિ ઉસ્સગ્ગો ।

તવચ્છેય મૂલ આણવટ્ઠ—યાય પારંચિય ચેવ ” ॥૧॥

૧ આલોચના—ઇટલે ગુરુની આગળ પોતાનું હુષ્કૃત વચનથી પ્રગટ કરવું.

૨ પ્રતિક્રમણ—ઇટલે લાગેલા દોષથી પાછું ફરવું—ફરીથી તે દોષ ન કરવાને માટે મિથ્યા હુષ્કૃત આપવું પણ ગુરુ સમક્ષ ન આલોચવું, અનુપયોગપણે શ્લેષ્માદિકના પ્રદેપની જેમ.

૩ મિશ્ર—જે હુષ્કૃત આ બંનેથી શુદ્ધ ન થાય તો તેની શુદ્ધિને અર્થે આ-લોચના અને પ્રતિક્રમણ ૯ બંને કરવા તે.

૪ વિવેક—જે આધાકર્માદિ આહાર ગ્રહણ કરવા પ્રમુખ કે જે અકૃત્યપણે ગ્રહણ કરેલા આહારાદિકનો ત્યાગ કરવાથી શુદ્ધ થાય છે, તે શિવાય બીજી રીતે શુદ્ધિ થતી નથી, તે શુદ્ધિને અર્થે જે આહારાદિકનો પરિ-ત્યાગ તે વિવેક કહેવાય છે.

૫ વ્યુત્સર્ગ—હુઃસ્વપ્નથી ઉત્પન્ન થયેલ દોષની શુદ્ધિને માટે કાયાના વ્યાપારનો નિરોધ કરતો તે.

- ૬ તપ-જે પ્રથમ કહેલા ઉપાયે કરી જે અશુદ્ધ રહે તો તે હુષ્કતની શુદ્ધિને માટે યથાયોગ્ય નીચી આદિ છ માસ પર્યંત જે તપનું આચરણ તે.
- ૭ છેદ-શેષ ચારિત્ર પર્યાયની રક્ષાને માટે સદોષ પૂર્વ પર્યાયનું ઢેદન કરવું તે.
- ૮ મૂલ્લ-કોઈ મહા દોષ લાગતાં સમગ્ર ચારિત્ર પર્યાયને છેદી ફરીથી મહા વ્રતનું આરોપણ કરવું તે.
- ૯ અનવસ્થાપ્યતા-ક્રોધાદિકના હૃદયથી સેવન કરેલા પાપની શુદ્ધિને માટે ગુરુજ યથાર્થ આપેલા તપની શુદ્ધિ જ્યાં સુધી નથી કરી ત્યાં સુધી તેને વ્રતને વિષે અથવા વેષને વિષે ન સ્થાપવા તે અનવસ્થાપ્યતા કહેવાય છે.
- ૧૦ પારાંચિત-મુનિઘાત, રાજવધ આદિ મહા અકૃત્ય સેવવાથી લિંગ, કાલ, ક્ષેત્ર અને તપવસ્ત્રે તેનો પાર પામવો તે.

આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત તપના દશ પ્રકાર છે. તે પ્રાયશ્ચિત્ત અપ્રગટપણે લિંગ ધરનારા, જિનકલ્પિકના તુલ્ય રૂપવાળા અને ક્ષેત્રથી બાહર રહેલા આચાર્યોને શુદ્ધ વિસ્તીર્ણ તપ કરતાં ઠતાં જઘન્યથી ઠ માસ અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર વર્ષ પર્યંત હોય છે; તે પછી ઇચ્છે અતિચારનું પાર ગમન કર્યા પછી અનંતર તેને દીક્ષા અપાય છે, અન્યથા અપાતી નથી.

આ દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તમાં ઢેલાવે પ્રાયશ્ચિત્ત પહેલા સંઘયણવાદ્યા ચૌદ પૂર્વી સુધી હોય છે અને બીજા આઠ પ્રાયશ્ચિત્ત શ્રી હુઃપ્રસન્નસૂરિ સુધી રહેશે, એમ જાણવું. વિનય, જ્ઞાનાદિક જેદે કરીને સાત પ્રકારનો છે; તેમાં જ્ઞાનાદિકની ભક્તિ-રૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો વિનય ત્રણ પ્રકારનો છે, તથા મન, વચન અને કાયાએ કરી આચાર્યાદિકને વિષે અકુશલ ઇચ્છે નઠારી રીતે પ્રવર્તતા મન, વચન અને કાયાનો નિરોધ અને કુશલ પ્રવૃત્તિવાળાને મન, વચન તથા કાયાનું ઉદીરણ એમ વિનયના ઠ પ્રકાર થયા. સાતમો ઉપચારિક વિનય તે ગુરુ આદિકની અનુકૂલ પ્રવૃત્તિરૂપ કહેવાય છે.

આ સાત પ્રકારનો વિનય સર્વ કાલે મુનિઓને આચરવા યોગ્ય છે.

૪ વૈયાવચ્ચ.

વૈયાવચ્ચ તપ સેવાવૃત્તિમાં આવે છે. આચાર્યાદિકને અન્ન, પાણી, વસ્ત્ર,

પાત્રાદિ સંપાદન કરવાની વિધિનો જે વ્યાપાર તે વૈયાવચ્ચ કહેવાય છે.

૫ સ્વાધ્યાય.

અકાલ્લ વેદાનો પરિહાર કરીને અથવા પોરિસીની અપેક્ષા જે અધ્યયન કરવું તે સ્વાધ્યાય કહેવાય છે. તે સ્વાધ્યાય પાંચ પ્રકારે છે. ૧ વાચના, ૨ પૃષ્ઠના, ૩ પરાવર્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા અને ૫ ધર્મકથા—એવા તેમના નામ છે.

જે નહીં જાણેલા સૂત્રોનું શાસ્ત્રોક્ત વિધિએ ગુરુ મુખે ગ્રહણ કરવું. તે વાચના કહેવાય છે. તેમાં સંદેહ થતાં પુઠવું તે પૃષ્ઠના કહેવાય છે. તે પૃષ્ઠના વળે નિશ્ચિત સૂત્રોનું વિસ્મરણ ન થાય તેને માટે ગણવું તે પરાવર્તના કહેવાય છે. સૂત્રની પેરે અર્થનું જે ચિંતવવું, તે અનુપ્રેક્ષા કહેવાય છે અને અજ્યાસ કરેલા સૂત્ર અને અર્થનો બીજાને ઉપદેશ આપવો તે ધર્મકથા કહેવાય છે.

અહીં સૂત્ર બે પ્રકારે છે. ૧ અંગપ્રવિષ્ટ અને ૨ અંગવાહ્ય. તેમાં બે પગ, બે જંઘા, બે હાથ, બે ગાત્ર, બે હાથ, એક ગ્રીવા અને એક મસ્તક એ બાર અંગવાહ્યો પુરુષ “ સુઅવિસિદ્ધો ” થી ઓલસાય છે.

એ પ્રવચનરૂપ પુરુષના અંગમાં જે રહેલું તે અંગપ્રવિષ્ટ સૂત્ર કહેવાય છે. તે બાર પ્રકારે છે. આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર એ પ્રવચન પુરુષના બે પગ છે. સ્થાનાંગ અને સમવાયાંગ—એ તેની બે જંઘા છે. જગવતી અને જ્ઞાતાસૂત્ર તે તેના બે હાથ છે, ઉપાસકદશાંગ તથા અંતગદ્દશાંગ તે તેના પીઠ તથા હૃદયરૂપ બે ગાત્ર છે, અનુતરોવવાદશાંગ અને પ્રશ્ન વ્યાકરણ—એ બે તેના હાથ છે, વિપાક સૂત્ર તે ગ્રીવા અને દષ્ટિવાદ તે મસ્તક છે. આ પ્રમાણે પ્રવચન પુરુષના તે સૂત્રો બાર અંગ રૂપ છે.

હવે જે અંગ બાહ્ય તે આવશ્યક છે, તે ઉપાંગો, પયના આદિ જેદથી અનેક પ્રકારનું છે તેની ગ્રહણ કરનારને જેટલે વર્ષે જે સૂત્રની વાચના ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય છે તે સ્વરૂપ વ્યવહાર સૂત્ર માંહેલી ગાથાએ દર્શાવે છે. સંવત્સરાદિ કાલના અનુક્રમે કરી જે જે કાલ પ્રાપ્ત થાય, તે તે કાલે ધીરપુરુષ વાચના લેશે તે કાલ આ પ્રમાણે છે.

ત્રણ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાહ્યો આચારકલ્પ નામના અધ્યયન સુધી વાચના લે છે. ચાર વર્ષવાહ્યો સૂચ્યગાંગ નામે બીજા અંગ સુધી અને પાંચ વર્ષનો

દીક્ષિત દશાશ્રુતસ્કંધ, કલ્પસૂત્ર અને વ્યવહાર સૂત્રની વાચના લાઈ શકે છે. આદિ આચારકલ્પ ઇટ્થે નિશીથ સૂત્રનું અધ્યયન સમજવું. આઠ વર્ષના દીક્ષા પર્યાય-વાદો પુરુષ શ્રી સ્થાનાંગ અને ચોથું સમવાયાંગ વાંચી શકે છે. દશ વર્ષના પર્યાયવાદાથી શ્રી જગવતીજી વાંચી શકાય છે. અગીઆર વર્ષના પર્યાયવાદાથી શ્રી સુહ્રિયવિમાણવિજ્ઞત્તી આદિ પાંચ અધ્યયન વાચ્ય છે. બાર વર્ષના પર્યાયવાદાને માટે શ્રી અરુણોવવાદ આદિ પાંચ અધ્યયન કહેલા છે. તેર વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાદાને ઉદ્દાણશ્રુતાદિક ચાર અને ચૌદ વર્ષના પર્યાયવાદાને શ્રી આ-શીવિષ જાવના વાચનીય છે. પંદર વર્ષના પર્યાયવાદા દૃષ્ટિવિષ જાવના અને સોઠ વર્ષના પર્યાયવાદા ચારણજાવના સુધી વાંચી શકે છે. સત્તર વર્ષના પર્યાયવા-દાને મહસુમિણ જાવના અને અઠાર વર્ષના પર્યાયવાદાને તેયગનિસગ જાવના સુધી અધ્યયન કરવું યોગ્ય છે. ઓગણીશ વર્ષના પર્યાયવાલાને બારમા દૃષ્ટિવાદ વાંચવાની આજ્ઞા છે અને સંપૂર્ણ વીશ વર્ષના પર્યાયવાદા મુનિને સર્વ સૂત્રની આ-જ્ઞા છે તે સ્વાધ્યાયને કરનારા અને સંયમ માર્ગને નહીં વિરાધનારા મુનિઓએ વ્યાવિષ્ટત્વ પ્રમુખ અતિચારો સર્વથા વર્જવા જોઈએ. તે અતિચારો ચૌદ પ્રકારના છે.

૧ વ્યાવિષ્ટત્વ-વિપરીતપણું. ૨ વ્યામ્નેરિત-જુદા જુદા આદાવા મેલવી બે ત્રણવાર કહેવું. ૩ હીનાક્ષર—હીન અક્ષરપણું. ૪ અત્યક્ષર—વધારે અક્ષરો કહેવા તે. ૫ પદહીનતા—પદ ઓછું કહેવું તે. ૬ વિનય હીનતા—વિનયનો ત્યાગ કરવો તે. ૭ ઉદાત્તાદિ ઘોષ હીનપણું. ૮ યોગ હીનતા—યોગની ઉપચા-રતા ન કરવી તે. ૯ અલ્પશ્રુતને યોગ્ય હોય તેને અધિક શ્રુતનું દાનદેવું. ૧૦ પાઠા ઇચ્છતાને કલુષિત હૃદયે ગ્રહણ કરવું તે. ૧૧ અકાલે સ્વાધ્યાય કરવો. ૧૨ કાલે સ્વાધ્યાય ન કરવો તે. ૧૩ સ્વાધ્યાયને અવસરે સ્વાધ્યાય ન કરવો. ૧૪ સ્વાધ્યાય ન કરવો હોય ત્યારે કરવો.

૯ ચૌદ અતિચારનું સ્વરૂપ વિશેષપણે આવશ્યકાદિ સૂત્રોથી જાણી લેવું. આ ચૌદ અતિચારોને વર્જી સ્વાધ્યાય કરનારા મુનિઓને મહાન્ લાજ પ્રાપ્ત થાય છે. જો આ અતિચારોનો ત્યાગ કર્યા વિના સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવામાં આવે તો હીનાક્ષર દોષને કરનારા એક વિદ્યાધરની પેઠે વિદ્યાની નિષ્ફલતા પ્રમુખ મહા-દોષો ઉત્પન્ન થાય છે.

તે વિદ્યાધરનું દૃષ્ટાંત.

એક વચ્ચે રાજગૃહ નગરને વિષે તેની સમીપે આવેલા ઉદ્યાનમાં શ્રી વીર પ્રજ્ઞ સમોસર્થા; તે વચ્ચે સ્વામીના આગમનની વાર્તા સાંજીલી જેનું ચિત્ત સંતુષ્ટ થયેલું છે, એવો શ્રેણિક રાજા અજયકુમાર વગેરેને લઈ ત્યાં આવ્યો. તે પ્રજ્ઞને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વંદના કરી ઘણા દેવ અને અસુર કુમારાદિ તથા વિદ્યાધર અને મનુષ્યોના સમૂહે વિરાજિત એવી સજામાં યોગ્ય સ્થાને બેઠો. ધર્મને સાંજીલી પર્ષદા પુનઃ પોતપોતાને સ્થાને ગઈ. તેવામાં કોઈ વિદ્યાધર આકાશ માર્ગે ઊભી જતો હતો, તે તત્કાલ પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો. વિદ્યાધરને પૃથ્વીપર પડતો દેખી શ્રેણિક રાજા વિસ્મય પામી ગયો. અને તત્કાલ તેણે પ્રજ્ઞને તેના પરવાનું કારણ પૂછ્યું. પ્રજ્ઞે કહ્યું, “ રાજન્, આ વિદ્યાધર ગગનગામિની વિદ્યાનો એક અક્ષર ચુકી ગયો, તેથી તેનો અધઃપાત થઈ ગયો છે. તે હવે આકાશ માર્ગે જવાને સમર્થ થવાનો નથી. ” આ વચ્ચે શ્રેણિક રાજાની પાસે રહેલો મંત્રી અજયકુમાર પ્રશ્નના વચન સાંભળી તત્કાલ બેઠો થયો અને તેણે ત્યાં જઈ વિદ્યાધરને કહ્યું, “ હે વિદ્યાધર, તું તારી વિદ્યાના એક અક્ષરથી ભ્રષ્ટ થયો છે, જો તું મને એ વિદ્યા આપે તો હું તને તે અક્ષર આપું. ” વિદ્યાધરે અજયકુમારનું તે વચન અંગીકાર કર્યું. પછી વિદ્યાધરને એક અક્ષર આપી તેણે તેની પાસેથી આકાશમામિની વિદ્યા ગ્રહણ કરી. પછી વિદ્યાધર પૂર્ણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી આકાશ માર્ગે ચાલ્યો ગયો અને અજયકુમાર અનુક્રમે પોતાને સ્થાને આવ્યો હતો.

આ વિદ્યાધરના દૃષ્ટાંતનો લેશ સાંજીલી મુનિઓએ પૂર્વે કહેલા દોષોનો ત્યાગ કરવા યત્ન કરવો.

બહી પોતે સ્વાધ્યાય કરતા અને બીજાને કરાવતા એવા મુનિઓએ પ્રથમ સોઠ વચનો અવશ્ય જાણવા જોઈએ. તે સોઠ વચનો શ્રી અનુયોગદ્વારાદિ સૂત્રોમાં આ પ્રમાણે આપેલા છે. ૩ લિંગ, ૩ વચન, ૩ કાલ, ૧ પરોક્ષ, ૧ પ્રત્યક્ષ, ૪ ઉપનય-અપનય અને ૧ અધ્યસ્થ—એ સોઠ વચનો કહેવાય છે.

૩ લિંગ ત્રણ છે. ૧ પુરુષ લિંગ, ૨ સ્ત્રી લિંગ અને ૩ નપુંસક લિંગ.

૩ ત્રણ વચન. ૧ એકવચન, ૨ દ્વિવચન અને ૩ બહુવચન.

૩ ત્રણ કાલ. ૧ અતીત, ૨ અનાગત અને ૩ વર્તમાન.

૧ પરોક્ષ એટલે ‘ તે ’ નિર્દેશવચન.

૧ પ્રત્યક્ષ એટલે ‘ આ, ’ પ્રત્યક્ષવચન.

૪ ઉપનય-અપનય ચાર પ્રકારે છે. જે પ્રશંસા વચન તે ઉપનય વચન-જેમકે, “ આ રૂપવતી સ્ત્રી છે. ” જે નિંદાવચન તે અપનય વચન છે. જેમકે, “ આ સ્ત્રી રૂપવતી છે, પણ દુઃશીલવાલી છે. ” અપનય-ઉપનય એટલે નિંદા કરીને પ્રશંસા કરવી તે. જેમ “ આ સ્ત્રી કુરૂપા છે પણ સુશીલવતી છે. ” ચિત્તમાં બીજું ધારણ કરી, હેતરવાની બુદ્ધિ બીજું કહેવા ફલતાં ઠતાં પણ જે ચિત્તમાં છે, તે તત્કાલ વોલ્લી નાંચે, તે અધ્યાત્મવચન કહેવાય છે.

જેઓ આ સોલ વચનના અજ્ઞાત હોઈ સૂત્રવાચનાદિકમાં પ્રવર્તે છે, તે મૂઢ જીવો જિનવચનને હલ્લંઘન કરનારા હોવાથી જિનાજ્ઞાના વિરાધક છે, એમ સમજવું; તેથી ઉત્તમ મુનિઓએ પ્રથમ કહેલા વિધિથી પરિજ્ઞાન પૂર્વક સૂત્રઅર્થનો સ્વાધ્યાય કરવો.

૪ ધ્યાન.

અંતર્મુદૂર્ત માત્ર કાલ સુધી ચિત્તનો એકાગ્ર અધ્યવસાય કરવો તે ધ્યાન કહેવાય છે. તે ધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ આર્ત, ૨ રૌદ્ર, ૩ ધર્મ અને ૪ શુક્લ. તેમાં આર્તધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. ૧ ઇષ્ટવિયોગ, ૨ અનિષ્ટસંયોગ, ૩ રોગચિંતા અને ૪ અગ્રશોચવિષય.

૧ ઇષ્ટ એવા શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ સ્પર્શ લક્ષણવાલા વિષયોનો જે વિયોગ, એટલે “ આ મને કદિ પળ ન થાઓ, ” ઇત્યાદિ ચિંતવવું, તે ઇષ્ટવિયોગ નામે પહેલું આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

૨ “ અનિષ્ટ શબ્દાદિક વિષયોનો સંયોગ તે મને કોઈ દિવસ પણ ન થાઓ. ” એવું જે ચિંતવન તે અનિષ્ટસંયોગ નામે બીજું આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

૩ રોગની ઉત્પત્તિ થતાં જે ઘણી ચિંતા કરવી તે રોગચિંતાવિષય નામે ત્રીજું આર્તધ્યાન કહેવાય છે.

૪ દેવપણાની અને ચક્રવર્તીપણાની ઋષ્ણિની પ્રાર્થના કરવા પ્રમુખ અના-ગતકાલ સંબંધી કાર્યનો શોક કરવો, તે અગ્રશોચવિષય નામે ચોથું આર્તધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાન શોક, આક્રંદન, સ્વદેહ તારુન આદિ લક્ષણોથી ઓલ-ચાય છે. તે તિર્થચની ગતિનું કારણરૂપ કહેવાય છે. આ ધ્યાનનો સંજવ ઠઠા ગુણ-ગણા સુધી છે, એમ જાણવું.

હર્ષ પ્રાણીઓને જે રોકરાવે તે રુદ્ર કહેવાય છે, તે પ્રાણિવધ આદિ

કાર્યવ્રમે પરિણત એવા આત્માનું જે કર્મ તે રૌદ્ર અથવા તે રુદ્રપણાનો જે જાવ (ક્રિયા) તે રૌદ્ર કહેવાય છે તે સંબંધી જે ધ્યાન તે રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. તે રૌદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે. ૧ હિંસાનુબંધી, ૨ મૃષાનુબંધી, ૩ ચૌર્યાનુબંધી, અને ૪ પરિગ્રહરક્ષણાનુબંધી. એવા તેના નામ છે.

૧ પ્રાણીઓના વધ, બંધન દહન, અંકન અને મારણાદિકનું ચિંતવન તે હિંસાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

૨ પિશુનતા, સત્યાસત્ય અને ઘાતાદિકનું ચિંતવન કરવું, તે મૃષાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

૩ તીવ્રક્રોધ, ઢોળાકુદ્ધ, પ્રાણીનો ઉપઘાત કરવામાં તત્પરતા, પરલોકના જય તરફ ઉપેક્ષા તથા પરદ્રવ્યના હરણનું ચિંતવન તે ચૌર્યાનુબંધી રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે.

૪ સર્વ જનને શંકામાં પારુવાની તત્પરતા, ઉપઘાતમાં પરાયણતા, વિષય સુખની સાધકતા તથા દ્રવ્યના સંરક્ષણનું ચિંતવન, તે પરિગ્રહરક્ષણાનુબંધી નામે રૌદ્રધ્યાન કહેવાય છે. આ ધ્યાન પ્રાણિવધાદિ લક્ષણોથી ઓલ્લસાય છે, તેથી તે નરકગતિનું કારણરૂપ થાય છે.

આ રૌદ્રધ્યાનનો સંજ્ઞવ પાંચમા ગુણઠાણા પર્યંત જાણવો. કેટલાએક આચાર્યો આ ધ્યાનના ચોથા પ્રકાર (પરિગ્રહરક્ષણાનુબંધી)ને ઠગ ગુણઠાણા સુધી માને છે.

ધર્મધ્યાનનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે—ધર્મ ઇટ્થે ક્ષમાદિ દશ પ્રકારનો ધર્મ, તેનાથી યુક્ત અથવા તે સંબંધી તે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે. તે ધર્મધ્યાન ચાર પ્રકારનું છે. ૧ આજ્ઞાવિચય, ૨ અપાયવિચય, ૩ વિપાકવિચય અને ૪ સંસ્થાન-વિચય—એવા તેના નામ છે.

૧ શ્રીમાન સર્વજ્ઞ પુરુષોની આજ્ઞાનું જે અનુચિંતન, તે આજ્ઞાવિચયનામે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

૨ રાગ, દ્વેષ, અને કષાયને વશવર્તી એવા પ્રાણીઓના સાંસારિક ક-ષ્ટોનું જે ચિંતવન તે અપાયવિચય નામે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

૩ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મોના શુચાશુચ વિપાકનું જે ચિંતવન કરવું તે વિપાક-વિચય નામે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

૪ ભૂમંકલ, દ્વીપ, અને સમુદ્ર પ્રમુખ વસ્તુના સંસ્થાનાદિક સ્વજાવનું જે વિચારવું, તે સંસ્થાનવિચય નામે ધર્મધ્યાન કહેવાય છે.

આ ધર્મધ્યાન જિનોક્ત તત્ત્વ પર શ્રદ્ધા કરવાનું શુચ્ચિહ્નરૂપ છે અને દેવ-ગતિ આદિ ફલનું સાધક છે. એ ધ્યાનનો સંજવ ચોથા અથવા પાંચમા ગુણ ઠાળાથી આરંભીને સાતમા તથા આઠમા ગુણઠાળા પર્યંત છે, એમ જાણવું તેને વિષે પહેલાં બે જોડ ચોથે ગુણઠાળે અને પહેલેથી ત્રણ જોડ પાંચમે ગુણ ઠાળે—ઘટલો વિશેષ છે.

આઠ પ્રકારના કર્મના મલને શોધે તે શુદ્ધ કહેવાય છે. તે સંબંધી જે ધ્યાન તે શુદ્ધધ્યાન. તે શુદ્ધધ્યાન ચાર પ્રકારે છે. ૧ પૃથક્ત્વ વિતર્ક સપ્રવિચાર, ૨ એક-ત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર, ૩ સૂક્ષ્મક્રિયા અપ્રતિપાતિ અને ૪ સમુદ્ધિન્નક્રિયા અનિ-વૃત્તિ—એવા તેના નામ છે.

૧ જેને વિષે જાવશ્રુતને અનુસારે અંતરંગ ધ્વનિરૂપ વિતર્ક—શ્રુત અર્થથી અર્થાંતરમાં, શબ્દથી શબ્દાંતરમાં, અને યોગથી યોગાંતરમાં સંક્રમે છે, વહી પોતાના શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યથી દ્રવ્યાંતરને પામે છે, ગુણથી ગુણાંતરને પામે છે અને પર્યાયથી પર્યાયાંતરને પામે છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ શ્રુતચિંતાવિતર્કઃ સ્યા—દ્વિચારઃ સંક્રમો મતઃ ।

પૃથક્ત્વં સ્યાદનેકત્વં, જવત્યેતત્ ત્રયાત્મકમ્ ” ॥ ૧ ॥

“ જે શ્રુતની ચિંતા તે વિતર્ક, સંક્રમ તે વિચાર અને પૃથક્ત્વ તે અનેક-પણું—એ ત્રણ વસ્તુમય પહેલો પાયો થાય છે. વિતર્કને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ સ્વશુદ્ધાત્માનુનૂત્યાત્મ—ભાવશ્રુતાવલંબનાત્ ।

અંતર્જટ્વો વિતર્કઃ સ્યાત્, યસ્મિંસ્તત્ સવિતર્કજમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થાદર્થાંતરે શબ્દાન્નબ્દાંતરે ચ સંક્રમઃ ।

યોગાદ્યોગાંતરે યત્ર, સવિચારં તદ્વચ્યતે ॥ ૨ ॥

દ્રવ્યાદ્ દ્રવ્યાંતરે યાતિ, ગુણાદ્યાતિ ગુણાંતરમ્ ।

પર્યાયાદન્યપર્યાયં, સપૃથક્ત્વં ભવત્યતઃ ” ॥ ૩ ॥

આ ત્રણ શ્લોકનો જાવાર્થ ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.

આ શુક્લધ્યાનનો પહેલો પાયો આઠમા ગુણસ્થાનથી આરંજી અગીઆરમા ગુણસ્થાન સુધી હોય છે.

૨ શુક્લધ્યાનનો એકત્વ વિતર્કે અપ્રવિચાર નામે બીજો પાયો નિશ્ચલ એક હ્રવ્યનું અથવા એક પર્યાયનું અથવા એક ગુણનું અથવા શબ્દથી શબ્દાંતરનું ઇત્યાદિ જે સંક્રમણ તેનાથી રહિત છે. જાવશ્રુતાવલંબનવચ્ચે ચિંતવન કરવારુપ બીજો પાયો ચારમા ગુણઠાણે હોય છે અને તે પછી તેરમે ગુણસ્થાને ધ્યાનાંતરિકા હોય છે.

૩ તે પછી જેને વિષે કેવલી જગવાન અત્યંત આત્મશક્તિવચ્ચે વાદર કાયયોગમાં આત્મ સ્વજાવથી સ્થિતિ કર્યા વાદ વાદર મન વચન યુગલને સૂક્ષ્મ કરે છે, તે પછી સૂક્ષ્મ વચન તથા મનને વિષે સ્થિતિ કરી વાદરકાયયોગને સૂક્ષ્મતામાં લઈ જાય છે, તે પછી સૂક્ષ્મ કાયયોગમાં ક્ષણ માત્ર સ્થિતિ કરી તત્કાલ સૂક્ષ્મ વચન તથા મનનો સર્વથા નિગ્રહ કરે છે. ત્યારવાદ સૂક્ષ્મ કાયયોગે ક્ષણ માત્ર સ્થિતિ કરી સૂક્ષ્મ ક્રિયાવાદ્યા જ્ઞાન સ્વરૂપી પોતાના આત્માને પોતાની મેલે અનુ-જવે છે અને તેને યોગ્ય એવા જે શુદ્ધ પરિણામ તેથી પરુવાપણું થતું નથી. આ શુક્લધ્યાનનો ત્રીજો પાયો કહેવાય છે. એ તેરમા ગુણઠાણને અંતે પ્રાપ્ત થાય છે.

૪ જેને વિષે સૂક્ષ્મક્રિયાનો પણ સમુચ્છેદ થાય છે, તે શુક્લધ્યાનનો ચોથો પાયો કહેવાય છે. તે ચૌદમે ગુણઠાણે હોય છે તે પછી જીવ સિદ્ધિપદ-ને પામે છે.

૫ ધ્યાન અવાધા અને અસંમોહાદિ લિંગ ગમ્ય છે અને મોક્ષ ફલનું સાધક છે એમ સમજવું. અર્થી અક્રિયપણાને યોગ્ય પરમ વિશુદ્ધ પરિણામનો નિ-વૃત્તિ પણ હોતી નથી.

૬ ચારે ધ્યાનમાં ધર્મધ્યાન તથા શુક્લધ્યાન—એ બે નિર્જરાના હેતુ હોવા-થી અન્યંતર તપરૂપ સમજવા. અને આર્ત તથા રૌદ્ર—એ બે બંધના હેતુ છે, નિ-ર્જરાના હેતુ નથી તેથી તે તપરૂપ નથી, માટે ઉત્તમ બુદ્ધિવાદ્યા પુરુષોએ તે આર્ત તથા રૌદ્ર—બંને ધ્યાનનો પરિહાર કરવો. અન્યથા નંદમણિયાર તથા કંઠરી-કાદિકની જેમ મહા દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૭ જો કે ચિત્તનું અતિ ચંચલપણું હોવાથી મનુષ્ય કુધ્યાનને પામે છે તોપણ વીર પુરુષોએ પ્રસન્નચંદ્રાદિકની પેઠે તે કુધ્યાનને નિવારવા માટે આત્મ-વીર્યનો ઉદ્ધાસ પ્રકટ કરવો—વીર્ય ફોરવું અને શુદ્ધ ધ્યાનનો વિદ્વેદ ન થાય,

તેવો અજ્ઞ્યાસ કરવો.

૬ ઉત્તર્ગ એટલે ત્યાજ્ય વસ્તુનો સમ્યક્ પ્રકારે ત્યાગ કરવો તે. તે ઉત્તર્ગ બે પ્રકારે છે. ૧ વાહ્ય અને ૨ અજ્ઞ્યંતર. વીજા અજ્ઞ્યંતર ઉત્તર્ગમાં ક્રોધાદિક કષાયનો ત્યાગ કરવાનો છે.

અહિં પ્રશ્ન થાય છે કે, ઉત્તર્ગ પ્રાયશ્ચિત્તમાં આવી જાય઼ે, તો પડી ફરીવાર કહેવાનું શું કારણ છે ?

તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, એ સત્ય છે પરંતુ પૂર્વે અતિચારની શુદ્ધિને માટે કહેલ છે અને અહીં તો સામાન્યથી નિર્જરાને માટે કહેલ છે, તેથી તેમાં પુનરુક્તિનો દોષ આવતો નથી.

આ ઠ પ્રકારનો તપ લોકોથી અણઝોઝલાતો હોવાથી, અન્યમત વાલા-ઝોળ નહીં સેવાતો હોવાથી અને મોઢની પ્રાપ્તિમાં અંતરંગપણે રહેલ તેથી આજ્ઞ્યંતર કર્મને તપાવનાર હોવાથી તે આજ્ઞ્યંતર તપ કહેવાય છે. એ પ્રકારે તપનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું. ૫.

સંયમનું સ્વરૂપ.

સંયમ શબ્દનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—સં એટલે સમ્યક્ પ્રકારે યમ એટલે સાવચ્છ યોગ્યથી નિવૃત્ત થવું, તે સંયમ કહેવાય છે તેના સત્તર જેદ છે. પાંચ પ્રાણાતિપાતાદિકથી વિરમવું અને પંચ મહાવ્રતનું ધારણ કરવું તે—તેમના વ્રતોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

૧ ત્રસ સ્થાવરાદિ સર્વ જીવોને મન, વચન, કાયાએ કરી પોતે હણે નહીં બીજાની પાસે હણાવે નહીં અને હણનારને અનુમોદે નહીં.

૨ તેમ ત્રિવિધ ત્રિવિધ જાંગાએ કરી રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય અને કલ્પહાદિકે કરી પ્રાણાંતે પણ મૃષાવાદ બોલે નહીં.

તે મૃષાવાદ ચાર પ્રકારે છે. ૧ સદ્જાવનિષેધ, ૨ સદ્જાવ ઉદ્જાવન ૩ અર્થાંતર અજિધાન અને ૪ ગર્હાવચન. પહેલા જેદમાં આત્મા નથી ક્યાંદિ માનવું. બીજીમાં ક્યાંમાક નામે ધાન્ય અથવા ચોલા જેટલો અથવા લલાટને વિષે રહેલો આત્મા છે તેમ માનવું, ત્રીજા જેદમાં ગવાદિકને અશ્વાદિકના શબ્દે કહેવા તે અમે ચોલા જેદમાં કાણાને કાણો કહી બોલાવવો તે.

૩ ચારિત્રવંત સાધુ ઉપયોગવંત થઈ ત્રિવિધ ત્રિવિધ જાંગે કરી ? જીવ-

અદત્ત, ૨ તીર્થંકરઅદત્ત ૩ સ્વામિઅદત્ત, અને ૪ ગુરુઅદત્ત એવી અદ્વ વસ્તુ પણ ન ગ્રહણ કરે.

A જે જીવઅદત્ત છે, તે સચિત્ત કહેવાય છે, તે પોતાના વિનાશની શંકા કરતા જીવોવમે પોતે આશ્રય કરેલ શરીરનું અર્પણ ન કરેલ હોવાથી જે સચિત્તને ગ્રહણ કરે તે જીવઅદત્ત કહેવાય છે. શિષ્યને બલાત્કારે દીક્ષા આપવી તે જીવ અદત્ત કહેવાય છે.

B અચિત્ત હોય તોપણ જેને માટે શ્રી તીર્થંકરની આજ્ઞા ન હોય, એવા સુવર્ણાદિકને ગ્રહણ કરવું તે તીર્થંકરઅદત્ત કહેવાય છે.

C તીર્થંકર પ્રજુષ્ટ આજ્ઞા આપ્યા બતાં જે વસ્તુ તેના સ્વામીએ—ઘણી-એ ન આપી બતાં ગ્રહણ કરવામાં આવે તે સ્વામિ—અદત્ત કહેવાય છે.

D ઘણીએ આજ્ઞા આપી પણ કોઈ કારણને લઈને જે વસ્તુ ગુરુએ નિષેધથી હોય, જેમકે, “હે મુનિ, તું આ વસ્તુ ગ્રહણ કરીશ નહીં.” તે બતાં લોચાદિકને વશ થઈ ગ્રહણ કરે તો તે ગુરુ—અદત્ત કહેવાય છે. અથવા ગુરુના કહ્યા શિવાય જે જોજનાદિક જોગવવાં તે પણ ગુરુ અદત્ત કહેવાય છે.

૪ સાધુ અઢાર પ્રકારનું મૈથુન સેવે નહીં. તેમાં ઔદારિક શરીર સંબંધી મૈથુન મને કરી સેવે નહીં, બીજાને સેવવામાં પ્રેરણા કરે નહીં અને બીજા સેવનાર-ને સારા જાણે નહીં એમ ત્રણ જોદ થાય છે. તેવી રીતે વચને કરીને અને કાયાએ કરીને એમ બધા મઠી નવ જોદો થાય છે.

એવી રીતે ઔદારિકે કરી જેમ નવ જોદ થાય, તેમ વૈક્રિયવમે પણ મેથુ-નના નવ જોદ પ્રાપ્ત થતા સર્વ મઠી મૈથુનના અઢાર જોદ થાય છે.

સંયમને ઉપકાર કરનારી ઉપધિ શિવાય મુનિએ ત્રિવિધ ત્રિવિધ જાંગે કરી પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવો. તે સંયમને ઉપકાર કરનારી ઉપધિના બે પ્રકાર છે. ૧ ઔધિક અને ૨ ઉપગ્રહિક. જે પ્રવાહે કરીને ગ્રહણ થાય અને કારણે જોગવાય તે ઔધિક ઉપધિ કહેવાય છે. તેના વસ્ત્ર, પાત્ર, રજોહરણાદિ ચૌદ જોદો છે. જે કારણ બંને ગ્રહણ કરાય છે અને કારણ પડ્યે જોગવાય છે, તે ઉપગ્રહિક કહેવાય છે. તે સંત્યારો, ઉત્તરપટ વગેરેના પ્રકારે છે. તે ઔધિક અને ઉપગ્રહિક ઉપધિને વિષે મુનિએ મમત્વને ધારણ કરવું નહીં. મમત્વથી રહિત થઈ માત્ર સંયમ-યાત્રાને માટે બે પ્રકારની ઉપધિને ધારણ કરતાં બતાં મુનિઓ નિષ્પરિગ્રહીજ ગ-

ણાય ઢે તેને માટે કહું ઢે કે,

“ ન સો પરિગ્ગહો વુત્તો નાણ્ણપુત્તેણ તાયિના ।

મુચ્છા પરિગ્ગહો વુત્તો ઇણ્ણ વુત્તં મહેસિણા ” ॥ ૧ ॥

“ ત્રાતા એવા શ્રી મહાવીર પ્રજ્ઞા તે પરિગ્રહ કહ્યોજ નથી, પણ મૂર્ઝાને પરિગ્રહ કહેલો છે, અને મહર્ષિઓએ પણ તેમજ કહું ઢે. ” ?

અથવા મુનિ હવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ્પ અને જાવ એ ચાર વસ્તુમાં મમત્વ કરે નહીં ? તેમાં હવ્યથી ઉપધિને વિષે અથવા શ્રાવકાદિકને વિષે. ૨ ક્ષેત્રથી નગર, ગ્રામ, તથા સુંદર ઉપાશ્રયને વિષે. ૩ કાલથી શરદ્ઋતુ અથવા દિવસાદિકને વિષે. ૪ જાવથી શરીરની પુષ્ટિ આદિમાં તથા ક્રોધાદિકમાં મમત્વને ધારણ કરે નહીં.

વલ્લી મહાવ્રતને ઉપયોગી હોવાથી ઠઠું રાત્રિજોજનનિવૃત્તિરૂપ વ્રત પણ મુનિઓએ અવશ્ય ધારણ કરવું. તે રાત્રિ જોજન ચાર પ્રકારે ઢે. ૧ દિવસે લાવેલું દિવસે જોગવું, ૨ દિવસે લાવેલું રાત્રે સ્વાવું, ૩ રાત્રે લાવેલું રાત્રે સ્વાવું, અને ૪ રાત્રિએ લાવેલું દિવસે સ્વાવું. તેને વિષે દિવસે આણેલા અશનાદિકને ગ્રહણ કરી રાત્રે તેને ઉપાશ્રયમાં સમ્યક્ પ્રકારે રાખી વીજે દિવસે જોગવનારને પેહેલો જેદ, દિવસે લાવેલું રાત્રે જોગવું તે વીજો તથા વીજા જેદો સુગમ ઢે. આ ચાર પ્રકારનું રાત્રિ જોજન પંચ મહાવ્રતનું ઘાત કરનાર હોવાથી, તેમજ જિનાગમમાં તથા અન્ય મતિઓના આગમમાં તેનું નિષેધપણું હોવાથી, તે પરિહરવાને અશક્ય ઢે તોપણ તેમાં કુંચુ આદિ સૂક્ષ્મ જીવોનો વધ હોવાથી, સર્વ વિરતિ સાધુઓએ તેનો અવશ્ય પરિહાર કરવો. એ રીતે પંચમહાવ્રતના પાલવા સંવંધી સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું.

પાંચ ઇંદ્રિઓના નિગ્રહનું સ્વરૂપ.

પંચમહાવ્રતને પાલવાની ઇચ્છા રાખનારો મુનિ શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શરૂપ પાંચ વિષયોમાં રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરી શ્રોત્ર, નેત્ર, ગ્રાણ જિહ્વા અને સ્પર્શ લક્ષણવાદી પાંચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરે. તેમાં ? સુસ્વર—મધુર સ્વરવાદ્વા એવા મુરજ, વેણુ, વીણા, સ્ત્રી, આદિના શુભ અને કાગ, હંદ, ધુવન, ગધેના, ઘંટી અને રેંટ આદિના અશુભ શબ્દો સાંજલીને, તથા ૨ અલંકાર, ગજ, ઘોઠો, વનિતા, આદિનું શુભ અને કુબ્જ, કુષ્ઠી, વૃષ્ટ, અને મુરખું આદિનું અશુભ રૂપ દેખીને તથા ૩ ચંદન, કપૂર, અગર, કસ્તૂરી આદિનો શુભ અને મલ્લ, મૂત્ર,

મરેલા કલેવર આદિના અશુભ ગંધને સુંઘીને ધ તથા સ્નાન, સાકર, મોદક આદિનો શુભ અને લુચું વાસી અન્ન અથવા કોહી ગયેલું અન્ન, અને સ્નાન પાણી—ઇત્યાદિકનો અશુભ સ્વાદ કરીને, તથા ૧ સ્ત્રી, તલાફ, અને વસ્ત્રાદિકનો શુભ અને પાપાણ, કંટક, કાંકરાદિકનો અશુભ સ્પર્શ અનુભવીને તેઓ ઉપર જ્યારે ‘આ મને ઇષ્ટ છે’ એવો રાગ અને ‘આ મને અનિષ્ટ છે’ એવો દ્વેષ ધારણ ન કરે ત્યારે અનુક્રમે તે શ્રોત્રાદિક ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ થાય છે.

વહ્ની કદિ મુનિને પૂર્વે જોગવેલા જોગ, ક્રીડાનું સ્મરણ થઈ આવે તેમ વહ્ની કુતૂહલીપણને લઈને ઇન્દ્રિયો ઉચ્ચત થઈ જાય ત્યારે મુનિએ આ પ્રમાણે આત્માને શીલામણ દેવી—

“ પરિમિયમાઝ જુવ્વણ—મસંઠિયં વાહિવાહિયં દેહં ।

પરિણફિરસા વિસયા અણુરજ્જસિ તેસુ કિં જીવ” ॥૧॥

આયુષ્ય પરિમિત છે, યૌવનવય અસંસ્થિત છે, શરીર વ્યાધિવશે પીડિત છે અને વિષયોની પરિણતિ મહા વિરસ છે, માટે હે જીવ, તું એને વિષે શું રાચે છે?!

જે મુનિ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરે નહીં, પરંતુ ઉચ્ચત અશ્વત્થી પેટે પોતાની ઇચ્છાઓને ચલિત કરે, તે આ લોક તથા પરલોકમાં મોટા ડુઃખનું ભાજન બને છે.

આ વિષે શ્રી જ્ઞાતા ધર્મકથા સૂત્રને વિષે અન્વય તથા વ્યતિરેકથી બે કાચબાના દૃષ્ટાંતો આપેલા છે.

બે કાચબાના દૃષ્ટાંતો.

વારાણસી નગરીની પાસે ગંગા નદીમાં મૃદંગતીર નામે એક ઝરૂ છે. તેમાં ગુપ્તેન્દ્રિય અને અગુપ્તેન્દ્રિય નામે બે કાચબાઓ રહેતા હતા. તે બંને એક દિવસે સ્થલચારી કીડાઓના માંસની ઇચ્છાવાલા યયા. તેથી તેઓ ઝરૂની બાહર નીકળ્યા. કોઈ હુલ્લે બે શીયાલોએ તેમને જોયા, ત્યારે તેઓ બંને જયજીત થઈ ગયા. તત્કાલ પોતાનો બચાવ કરવાને તેઓ ચારે પગ અને ગ્રીવા ^૧કરોટીમાં ગોપત્રી ચેષ્ટા રહિત નિર્જીવની પેટે થઈ ગયા. પેલા શીયાલોઆઓ ચંચલતાથી તેમને ઊંચા નીચા કરવા લાગ્યા અને તેમનીપર ચરણોનો આઘાત કરવા લાગ્યા. તેમ કરવાથી તેઓ તે કાચબાઓને કાંઈ વિકૃતિ કરી શક્યા નહીં પછી તેઓ શ્રાંત થઈ ત્યાંથી દૂરે જઈ એકાંતે સ્થિર થઈને રહ્યા.

આ વચ્ચે જે અગુપ્તેન્દ્રિય કાચબો હતો, તેણે ચપલતાથી પોતાની મોંકને ચરણોની વાહેર કાઢી, તેવામાં પેદા બંને શીયાલીઓ દોમી આવ્યા અને તેના શરીરના કરુકે કરુકા કરી તેને મરણ પમાડી દીધો. જે બીજો ગુપ્તેન્દ્રિય કાચબો હતો, તે અચપલ હોવાથી ઘણા વચ્ચે સુધી તેવીજ સ્થિતિમાં રહ્યો. જ્યાં સુધી તે બંને શીયાલીઓ ત્યાં રહ્યા, ત્યાં સુધી તેણે કાંઈ પણ ચપલતા કરી નહીં. શીયાલીઓ ઘણી વાર બેસી થાકી ગયા અને પછી ત્યાંથી બીજે સ્થલે ચાલ્યા ગયા હતા. તે પછી તે ગુપ્તેન્દ્રિય કાચબો હલચલે દિશાનું વિલોકન કરતો ચાલ્યો અને કુદીને પેલા ઝહમાં પડ્યો, પછી તે સુખી થઈ રહ્યો હતો.

આ પ્રમાણે પાંચ અંગોને ગોપવનારા તે કાચવાની જેમ જેમુનિ પાંચ ઇન્દ્રિયોને ગોપવનાર થાય છે, તે સદા સુખી રહે છે અને પેદા બીજા અગુપ્તેન્દ્રિય કાચવાની પેઠે જે પાંચ ઇન્દ્રિયોને ગોપવતો નથી, તે મુનિ દુઃખી થાય છે; તેથી મુનિ પાંચ ઇન્દ્રિયોનો જય કરવામાં યત્ન કરવો. ઇન્દ્રિયોનો જય કરવામાં તે બે કાચવાનો ઉપનય દર્શાવી ઇન્દ્રિયનિગ્રહરૂપ સંયમ કહેલો છે.

કષાયજયનું સ્વરૂપ.

પાંચ ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ કરનાર સાધુઓ ક્રોધાદિ ચાર કષાયો કે જેઓ અનુદિત છે તેમનો અનુદીરણાવરૂપે અને જેઓ ઉદય આવેલા છે, તેમને નિષ્ફલ કરવાવરૂપે જય કરવો—એટલે નિરોધ કરવો.

કષાય શબ્દનો અર્થ.

જેનાથી પ્રાણી કષ એટલે સંસારને અય કહેતા પામે તે કષાય કહેવાય છે. ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, એવા તેના ચાર પ્રકાર છે. તે ચાર કષાયોના પ્રત્યેકના અનંતાનુબંધી આદિ ચાર ચાર જેદ છે.

૧ અનંત જવ જમવાપણે કરી જેમાં કર્મનો અનુબંધ થાય, તે અનંતાનુબંધી કહેવાય છે, તેવા અનંતાનુબંધી ક્રોધાદિકના ઉદયથી જીવો સમ્યક્ત્વને પામતા નથી, અથવા પામે તો તેઓ સમ્યક્ત્વને વમી નાચે છે.

૨ જેને સર્વથા વિરતિરૂપ પ્રત્યાખ્યાન નથી તે અપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય છે, તેવા અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધાદિકના ઉદયથી સમ્યક્ત્વ પામેલા હોય તોપણ તેવા જીવોને દેશવિરતિ પરિણામ થતા નથી અને થતા હોય તો અવશ્ય નાશ પામે છે.

૩ જે પ્રત્યાખ્યાનને આવરે તે પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કહેવાય છે; તેના

ઉદયથી જીવો સર્વવિરતિ પરિણામને પામતા નથી અને જો પામ્યા હોય તો તેનો વિનાશ થઈ જાય છે. અહિં દેશવિરતિનો નિષેધ નથી.

૪ જે જરા બાંહે-પટ્ટે પરિષદ્દ ઉપસર્ગો આવી પરુતાં સાધુઓને પણ ઉદયિક જાવમાં લાવે તે સંજ્વલન કહેવાય છે. તેના ઉદયથી જીવને યથાશ્રિયાત ચારિત્ર હોતું નથી; પરંતુ તેને ચારિત્રના વીજા જેદો થવાનો સંજવ છે.

આ અનંતાનુબંધી આદિ કષાયો અનુક્રમે જાવજીવ, વર્ષ, ચાર માસ અને પક્ક સુધીની સ્થિતિવાળા છે. અનુક્રમે ? નરક, ૨ તિર્યંચ, ૩ મનુષ્ય અને ૪ દેવતાની ગતિના આપનારા છે. અગીયારમા ગુણઠાણના અગ્રભાગે આરૂઢ થયેલા સાધુને પણ પામી દઈ ફરીથી મિથ્યાત્વરૂપ અંધ કુવામાં ફેંકનારા છે, શુદ્ધ આત્મ ગુણના ઘાતક છે અને સર્વ અનર્થના મૂલ છે, માટે બુદ્ધિમાન ઉત્તમ પુરુષોએ તેમનો સર્વથા વિશ્વાસ ન કરવો, તેમનો નિગ્રહ કરવામાંજ ઉદ્યમ કરવો. તેને માટે કહ્યું છે કે,—

“ જા જીવ વરિસ ચઠમાસ પક્કગા નરય તિરિય નર અમરા ।

સમ્માણુ સઠ્ઠવિરઈ, અદ્દસકાય ચરિત્ત ઘાયકરા ॥ ૧ ॥

જઈ ઉવસંત કસાઈ, લહઈ અણંતં પુણોવિ પઢિવાયં ।

ન હુતે વિસસિયવ્વં, થોવેવિ કસાય સેસંમિ ” ॥ ૨ ॥

આ બે ગાથાનો જાવાર્થ ઉપર દર્શાવેલો છે, તેમાં વીજી ગાથાના ચોથા પદનો અર્થ એવો છે કે, “ થોડામાં થોડો પણ કષાય હોય, તેનો પણ વિશ્વાસ ન કરવો. વલો કહ્યું છે કે,—

“ તત્તમિણં સારમિણં, હુવાલસંગીઈ એસ જાવત્થો ।

જં જવજ્ઞમણ સહાયા, ઇમે કસાયા ચઈજ્ઞંતિ” ॥ ૧ ॥

“ તત્ત્વ પણ આ છે, સાર પણ આ છે, અને છાદશાંગીનો પણ એજ જાવાર્થ છે કે જે જવજ્ઞમણમાં સહાયભૂત એવા કષાયો છે, તે ત્યાગ કરવાયોગ્ય છે.”

એવી રીતે કષાયજયરૂપ સંયમનું સ્વરૂપ જાણવું.

દંડવિરતિ સ્વરૂપ.

હવે ત્રણ દંડની વિરતિનું સ્વરૂપ કહે છે. ઉપર કહેલા ચાર કષાયોના

જિતનારા મુનિ મન, વચન અને કાયાના ત્રણ દંરુથી વિરમે છે. અને ત્રણ ગુપ્તિને ધારણ કરે છે. અહિં આગમમાં કહેલા વિધિ પ્રમાણે તો અશુદ્ધ ક્રિયાથી નિવૃત્ત થયેલા અને શુદ્ધ ક્રિયામાં પ્રવર્તેલા એવા મન, વચન તથા કાયાના લક્ષણવાદ્યા જે વ્યાપારો તે ત્રણ ગુપ્તિ કહેવાય છે. તેમાં વાનરની જેમ ચિંતવાતું એવું જે મન તેની ચંચલતા ઘણી છે, તેને માટે કહું છે કે,—

“ લંઘં તરુણો ગિરિણો, ય લંઘં લંઘં જલનિહિંવિ ।

જમઇ સુરાસુરઠાણે, એસો મણમક્રમો દોઇ ” ॥ ૧ ॥

“ મન રૂપી મર્કટ વૃક્ષોને ઓલંધે છે, પર્વતોને અને સમુદ્રોને ઓલંધે છે અને સુર—અસુરોના સ્થાનમાં જમે છે. ” ?

એજ કારણથી તે મન મુનિને પણ ધુર્જય છે. અને સર્વ કર્મોને બાંધવામાં મુખ્ય કારણ છે; તેથી તેને વમન કરવાને ઇચ્છતા એવા મુનિઓએ બહુ પ્રકારની અસદ્-જાવના પરિહરીને બાર પ્રકારની સદ્-જાવનાને વિષે ઉત્તમ પ્રકારે વિશેષ આદર કરવો. તેમ કરવાથી તેવું ચંચલ ચિત્ત પણ સુખે કરીને વશવર્તી થાય છે, એ મનો ગુપ્તિ કહેવાય છે.

બીજી વચન ગુપ્તિને ચિંતવતો એવો સાધુ સજ્ઞાય ધ્યાનના સમય શિવાય બીજે અવસરે ઘણું કરીને મૌનપણું ધારણ કરીને રહે છે અને વ્રૂકુટી તથા હસ્તા-દિકની સંજ્ઞા પણ કરતો નથી. કદિ કોઈ તેવું કાર્ય આવી પમે તો તે સત્ય તથા અસત્ય અમૃષા વચન બોલે છે. એટલે કે જે વસ્તુ ‘ પ્રતિષ્ઠાસયા ’ એટલે વસ્તુ સ્થાપવાના આશયથી બોલાય છે, તે સત્ય કહેવાય છે—જેમકે “ જીવ છે, જીવ કર્તા છે, કર્મનો જોક્તા છે. ઇત્યાદિ ” જે ‘ પ્રતિષ્ઠાસાં વિના ’ એટલે આશય સ્થાપ્યા વિના બોલે, તે અસત્ય અમૃષા કહેવાય છે; આમંત્રણ તથા આ-જ્ઞાપનાદિ—અણાવવા પ્રમુખ જેમકે “ દેવદત્ત, આ કાર્ય તું કર ” ઇત્યાદિ” અહીં તેજ સત્ય છે, જે સાંજલનારને પ્રિય—નિરવચ્ચ હોય તેવુંજ વચન બોલે તેથી અપ્રિય અને સાવચ્ચ હોય તે કદિ સાચું હોયતો તેનાથી ક્રોધની ઉત્પત્તિ તથા જીવ ઘાતાદિક ઘણાં અનર્થોતું તે કારણ હોવાથી તેમજ અસત્ય પ્રાય હોવાથી તેને પરિહાર કરવો.

વલ્લી પ્રયોજનવિના વાચાલ્લની પરે નિરવચ્ચ પણ યથાતથા—જેમ તેમ બોલવું

નહીં. જે સાચું પળ પ્રિય હોય તે બોલવું, તેને માટે આ પ્રમાણે કહું છે.

“ નૃપસચિવેઞ્ચનરાદીં—સ્તથૈવ જટ્પયતિ ન ચ્ચુ કાણાદીન્ ।

ન ચ સંદિગ્ધે કાર્યે—જાણામવધારિણીં વ્રૂતે ” ॥ ૧ ॥

“ રાજા, મંત્રી અને લક્ષ્મીવાન્ આદિ શબ્દથી સામંત, શેઠ તથા સાર્થ-
વાહ વગેરેને તેમના નામથી બોલાવવા. કાણાને કાણો વગેરેથી બોલાવવો નહીં.
જે કાર્યમાં સંદેહ હોય, તેમાં નિશ્ચય વતાવનારી જાણા બોલવી નહીં. ” ?

તે વિષે આચારાંગ સૂત્રને વિષે પણ આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ તેયાવન્ને તહપ્પગારાહિં જાસાહિં વૂયાનો કુપ્પંતિ

માણવા તેઆવિ તહપ્પગારા તહપ્પગારાહિં ભાસાહિં

અન્નિકંચજાસિજ્જત્તિ । ” ન ચ કાણાદિષ્વપિ અયં ન્યા-

યોઽનુસર્ત્તવ્યઃ ।

જે જેવા હોય, તેને તેવા પ્રકારની ભાષાવડે બોલાવતાં માણસ કામ કરે
નહીં, તેથી તેમને તેવાજ પ્રકારની જાણાવડે બોલાવે, પણ એ ન્યાય કાણાને કાણા
કહેવા વગેરેમાં અનુસરવો નહીં.—એટલે કાણાને કાણો કહી બોલાવવો નહીં.
આદિ શબ્દથી કુટ્ટીને કુટ્ટી, લંગડાને લંગડો અને ચોરને ચોર વગેરે સમજવું.

તે વિષે આગમમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ તહેવ કાણ કાણંતિ પંડગં પંમગંતિ વા ।

વાહિંત્રં વા રોગિત્તિ તેણં ચોરંતિ નાવણ્તિ ” ॥૧॥

“ કાણાને કાણો, વ્યાધિવાતાને વ્યાધિવાતો, રોગીને રોગી, અને ચોરને
ચોર—એમ બોલવું નહીં. તેમ સંદેહવાદા કાર્યમાં પણ એમજ ન્યાય છે—તેથી એ પ્રકાર-
ની અવધારિણી જાણા બોલવી નહીં. મુનિજનો વર્તમાન યોગ એમ બોલવું જોઈએ.

તેને માટે કહું છે કે,

“ આજસ્સ ન વિસ્સાસો, કજ્જસ્સ વહૂણિ અંતરાયાણિ ।

તહ્મા સાહૂણં વટ્ટ—માણજોગેણ વવહારોત્તિ ” ॥ ૧ ॥

“ આયુષ્યનો વિશ્વાસ નથી અને કાર્ય કરવામાં ઘણા અંતરાયો રહેલા

હે, તેથી સાધુને વર્તમાન યોગવર્મે બોલવાનો વ્યવહાર હે. ” ?

વહ્તી “ આ વાઢડા ધુંસરી સ્વમવાને યોગ્ય થયેલા હે, ઇદલા આંવાના ફલ જક્ષણ કરવા લાયકહે, આ વૃક્ષો સ્થંભ, જાર, વસ્ત્ર, શય્યા અને આસન પ્રમુ-
ખને યોગ્ય હે, એ શાલી, ગોધમ આદિ અન્ન લાણી કરવાને યોગ્ય થયેલા હે. ”
આવા પ્રકારના વચનો સાધુએ બોલવા ન જોડે, કારણકે, સાધુના વચનો પ્રતીતિ-
પાત્ર હોવાથી એ વૃષજાદિકને ગામે જોડવા પ્રમુખ ક્રિયાનો કાલ થઈ ગયો હે,
એમ નિશ્ચય કરી સાંજલનાર પુરુષો તેમના દમનાદિ કાર્યોમાં પ્રવર્તે તેથી મોટો
આરંજ થવાનો સંજવ હે તેમ માતા, પિતા, જાડ, બ્હેન આદિ સ્વજનોને “ હે
માત, હે તાત, હે જાડ, હે બ્હેન ” ઇત્યાદિ જાણાવમે સાધુ બોલાવે નહીં, કારણ
કે, સાધુ લોકાચારથી રહિત હોવાથી લોક સંબંધીના જાણણનો અનધિકારી,
હે, તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ દમ્મે વસદ્દે સ્વજ્જે, ફલે થંજાડ સમુચિએ રુક્કે ।

ગિબ્બે અન્ને જણયાઈયતિ, સયણે વિ ન લવેડ ” ॥૧॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો હે. અહીં વિશેષ કહે છે કે,—

“ રાજેશ્વરાદ્યૈશ્ચ કદાપિ ધીમાન્, પૃષ્ઠો મુનિઃ કૂપતમાગકાર્યે ।

અસ્તીતિ નાસ્તીતિ વદેન્નપુણ્યં, જવંતિ યદ્ભૂત વધાંતરાયાઃ” ॥૧॥

“ રાજા, ધનાઢ્ય વગેરે કદિ કુવા કે તલાવ કરાવવાના કાર્યમાં મુનિને
પુણ્ય વિષે પૂછે તો બુદ્ધિમાન્ મુનિ તેમાં ‘ છે અથવા નથી ’ એમ કહે નહીં. કારણ
કે, તેમ એક વાત કહેવાથી પ્રાણીઓનો વધ અને અંતરાય થાય છે.” ?

વિશેષાર્થ એવો છે કે, કોઈ યુવરાજ, ધનાઢ્ય કે ગામડીઓ પુરુષ કોઈ
વસ્ત્રો મુનિને પુછે કે કુવો કે તલાવ કરાવવામાં પુણ્ય છે કે નહીં? અથવા પાણીની
પરબ બંધાવવામાં પુણ્ય છે કે નહીં? તેના ઉત્તરમાં બુદ્ધિમાન્ એટલે સમ્યક્ પ્રકારે
આગમના જાણ એવા મુનિ “ કુવો કે તલાવ કરાવવો તેમાં મહા પુણ્ય છે અને ન
કરાવવો તેમાં કાંઈ પણ પુણ્ય નથી, એમ બે પ્રકારે મુનિ બોલતા નથી. કારણ કે,
જો મુનિ ‘ પુણ્ય હે ’ એમ બોલે તો પ્રાણીનો વધ થાય છે તેના શોષણ સમયે જલને
આશ્રીને રહેલા સેવાલ પ્રમુખ અનંતકાયોનો તથા પૂરા, શંખ, મત્સ્ય, દેરુકાં,
આદિ ત્રસ જીવોનો પ્રત્યક્ષ વિનાશ દેખાવાથી અને મત્સ્યાદિકનું માંહોમાંહે જ-

ફળ હોવાથી, પાપ લાગે છે અને જો ‘ પુણ્ય નથી ’ એમ બોલવામાં આવે તો અંતરાયનો દોષ થાય. કારણ કે, ઘણાં પશુ, પક્ષી, મનુષ્યો જે તૃષાર્ત્ત હોય છે, તેમના જલપાનનો વ્યવચ્છેદ હોવાથી પણ પાપનો સંજવ છે; તેથી મુનિએ તેમાં મૌનનું આલંબન કરવું અથવા એવા લૌકિક કાર્યમાં અમારે જાણ કરવાનો અધિકાર નથી એમ કહેવું. તે વિષે સૂત્રકૃતાંગના વીજા સૂત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ તદ્વા ગિરં સમારખ્મેઅસ્થિ પુણ્તિ નો વણે ।

અહવા નસ્થિ પુણ્તિ એવમેણં મહબ્ભયં ॥ ૧ ॥

દાણછયાઈ જે પાણા હનંતિ તસ થાવરા ।

તેસિં સા રક્ષણઠાએ તમ્હા અસ્થિત્તિ નો વણે ॥૨॥

જેસિં તં ઉવકપ્પેઈ અન્નપાણં તદ્વાવિહં ।

તેસિં લાજંતરાયંતિ તમ્હા નસ્થિત્તિ નો વણે ॥ ૩ ॥

જે અ દાણં પસંસંતિ વહમિચ્છંતિ પાણિણં

જે અણ્ણં પન્નિસેહંતિ વિત્તિચ્છેઅં કરંતિ તે ॥ ૪ ॥

હુહાઓવિ ન જ્ઞાસંતિ અસ્થિ વા નસ્થિ વા પુણ્ણો ।

આયંરયસ્સ દિઙ્ગાણં નિઘ્વાણં પારુણંતિ તે ” ॥ ૫ ॥

“ (આ અમારા અનુષ્ઠાનથી પુણ્ય છે કે પાપ છે ? એમ મુનિને પૂછતાં) તે આ સમારંજમાં પુણ્ય છે એમ પણ ન કહે તેમજ તેમાં પાપ છે એમ પણ ન કહે.” કેમકે એ પ્રકારે મહાજય થાય છે.?

“ દાનને અર્થે (અન્ન પાણી અપાવવા માટે) જે ત્રસ અને સ્થાવર જીવો હણાય છે તે જીવોને રાખવાને માટે આ તમારા અનુષ્ઠાને પુણ્ય છે એમ પણ સાધુ ન કહે ” ૨

“જે લોકને માટે અન્નપાણી તથાવિધ નીપજાવે છે તે લોકને માટે નિષેધ કરે તો જ્ઞાન્તાંતરાય રૂપ આહાર દેવાનું વિઘ્ન પ્રાપ્ત થાય તેથી પુણ્ય નથી એમ ન કહે”૩

“ કોઈ યતિ દાનની પ્રશંસા કરે તો તે પ્રાણીના વધની ઇચ્છા કરે છે અને જે કોઈ યતિ નિષેધ કરે છે તે અનેક જીવોની આજીવિકાનો ઁદ કરે છે”૪

“ ‘ हा ’ ‘ ना ’ बने प्रकारनी जाषा बोद्धे नहि केमके कर्मरजनो तेथी द्वाज थतो जाणीने तेवी जाषा त्याग करे ते निर्वाणपद पामे छे. ” ९

जेम कादिकाचार्ये दत्तनी आगळ सत्य वचन कहुं हतुं, तेम पुण्यना अर्थी मुनिए आपत्तिने विषे पण सत्य वचन बोद्धवुं, मृषा बोद्धवुं नहीं.

दत्त अने कालिकाचार्यनी कथा.

तुरमिणी नगरीमां श्री कालिकाचार्यनो भाणेज दत्त नामे हतो. ते राजा-नो पुरोहित हतो. तेणे ठले करी पोताना स्वामी राजाने बंदीखाने नांखी पोते स्वतंत्र राज्यना जारने वहन करनार थयो हतो. एक वखते ते मातानी प्रेरणाथी कादिकाचार्य पासे गयो. त्यां तेणे उन्मत्तपणे धर्मनी ईर्ष्याथी क्रोध सहित आग्रह पूर्वक कादिकाचार्यने यज्ञ करवानुं फट्ट पुञ्चुं. ते वखते सूरिवरे धैर्यनुं अव-लंबन करी कहुं के “ यज्ञ हिंसारुप ठे अने यज्ञनुं फट्ट नरक ठे. ” आ प्रमाणे तेमणे जे सत्य हतुं, ते कहुं, अन्यथा कहुं नही. ते वखते दत्ते पुनः पुञ्चुं के, “ एमां निश्चय शुं ठे. ” अने ते वचनमां विश्वास शी रीते पमे ? “ गुरुए कहुं के, आजथी सातमे दिवसे कुतराए जकण कराएल कुंजीमां परुशो, पढी हवे तेमां शो निश्चय करवो ठे ? ” तेम उतां तेणे पाछो प्रश्न कयों के, ‘ एथी शुं ? ’ त्यारे सूरिजीए कहुं, “ तेज दिवसे अकस्मात् तारा मुखमां विष्टा परु-शे. ” आ सांजद्वी अति क्रोधायमान थयेद्वी दत्ते कहुं, के, “ तमे शी रीते मरण पामशो ? ” गुरु बोड्या—“ हुं समाधिवडे मृत्यु पामीश अने पढी हुं स्वर्गे जवानो हुं. ” सूरिना आ वचन सांजद्वी हुंकार करतो दत्त घेर आव्यो अने सूरिनुं वचन व्यर्थ करवाने पोते पोताना घरमां सुजठोथी बींटाइ समाधिथी ठा-नोमानो रह्यो. ज्यारे सातमो दिवस आव्यो, एटद्वे ते बुद्धिना मोहथी तेने आठ-मो दिवस मानी अने ‘ आजे आचार्यना प्राणथीज शान्तिक कार्य करुं ’ एवुं धा-री ते घरनी बाहेर नीकट्यो, तेवामां कोइ एक माद्वी नगरीमां पेसतो हतो, तेवा-मां तेने दस्तनी हाजत द्वागी एटद्वे कार्यनी आकुलताथी तेणे राजमार्गमां उड्यो करी ते उपर पुष्पोथी आढादन करी चादतो थयो. आ अरसामां दत्त पोतानो घोरु चलावतो तेज मार्गे आव्यो अने पेढी ढांकेद्वी विष्टा उपर घोरु चाड्यो एटद्वे तेमांथी विष्टानो जरा जाग उड्यो, ते तेना मुखमां परी, विष्टाना स्वादथी ते चमक्यो अने तेना जाणवामां आव्युं के आजे आठमो दिवस नहीं, पण सा-

તમો દિવસ હશે, તત્કાલ્પે સ્વેદ પામીને તે પાછો ફર્યો. તેજ દિવસે દત્તના ઘણા દુરાચારોથી કંટાળી ગયેલા મંત્રિઓએ પેલા શત્રુ રાજાને પાંજરાની બાંહેર કાઢ્યો અને રાજ્ય ઉપર વેસાર્યો અને પાઠલથી દત્તને બાંધી રાજાને સોંપી દીધો. રાજાએ તેને કુંજીમાં નાંચી નીચે અગ્નિ સળગાવી કુતરાઓને લુટા મુકી તેને કદરૂપના પમાડી મારી નાંચ્યો; તે મરીને નરકે ગયો અને આચાર્ય જગજાન રાજા પ્રમુખથી બહુમાન પામ્યા હતા.

આ પ્રમાણે વચન ગુપ્તિને વિષે શ્રી કાલ્પિકાચાર્યનો વૃત્તાંત ધ્યાનમાં લઈ મુનિઓએ વચન ગુપ્તિ ધારણ કરવી.

કાયગુપ્તિ.

કાયગુપ્તિના ચિંતનમાં મુનિ કાયોત્સર્ગ કરીને અથવા પદ્માસનાદિકે કરી શરીરનો વ્યાપાર રોકે અને તથાપ્રકારનું ગમન, શયનાદિક કાર્ય ઉત્પન્ન થતાં શરીરને પ્રવર્ત્તાવવાથી રુગલે રુગલે મારા શરીરવસ્ત્રે કોઈ જીવનો વધ ન થાઓ એવી યતના ચિંતવે. કારણકે, યતના વિના રુગલે રુગલે ઢકાય જીવનો વિઘાત થાય છે તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ ગમણઠાણ નિસીયણ—તુઅટ્ટણગીહણ નિસરણાણસુ ।

કાયં અસંવરંતો ઢાહંપિ વિરાહઓ હોઈ ” ॥ ૧ ॥

“મુનિ ગમન, સ્થાન, નિસીદન, તુઅર્તન^૧, ગ્રહણ, નિદ્રેષ આદિ કાર્યમાં કાયને સંવરે નહીં તો તે વિરાધક થાય છે. ”

આ પ્રમાણે કાયગુપ્તિ કહેવાય છે. એ ત્રિવિધગુપ્તિને કહેવાવસ્ત્રે સત્તર પ્રકારે સંયમ કહેલો છે.

હવે દશવિધ યતિ ધર્મના બાકી રહેલા ચાર સત્યાદિ જેદો આ પ્રમાણે છે.

૭ સત્ય—એટલે મૃષાવાદની વિરતિ ૮ શૌચ—એટલે સંયમમાં નિરતિચારતા—નિરુપદેષતા. ૯ અકિંચન એટલે નિષ્પરિગ્રહપણું. ૧૦ બ્રહ્મચર્ય એટલે સર્વથા કામક્રીડાનો નિષેધ.

આદિ કેટલાક જેદોનું અન્યમાં અંતર્જતપણે હોવાત્તાં પૃથક્ ગ્રહણ કરવું તે તેની સ્પષ્ટતા કરવા માટે છે એમ સદ્બુદ્ધિવાદીઓએ જાણી લેવું.

એવી રીતે દશ પ્રકારનો યતિધર્મ કહેવામાં આવ્યો.

એ અત્યંત દુર્લભ એવા મુનિધર્મમાં નિર્ગ્રંથોએ સર્વથા પ્રમાદનો પરિહાર કરવો, તે દેખાને છે—

“ જવસય સહસ્સ હલ્લહે, જાહ જરા મરણ સાગરુત્તારે ।

જહ ધમ્મંમિ ગુણાયર, ય્વળમવિમાકાહિસિપમાયં ” ॥૧॥

“ હે ગુણવંત મુનિ, હાલો જવે કરીને હલ્લજ્ઞ અને જન્મ, જરા, મરણરૂપ, સમુદ્રને ઉતારનાર એવા યતિધર્મમાં ક્ષણ માત્ર પણ પ્રમાદ કરીશ નહીં, કારણ કે, તે મોટા અનર્થનો હેતુરૂપ છે. કહું છે કે,—

“ સેણાવર્ધમોહનિવસ્સ एसो, સુહાળજં વિગ્ધકરોહુરપ્પા ।

મહારિક્ક સવ્વજિયાણ एसो, કયાવિ કજ્ઞો ન તઓપમાઓ” ૧

“ જે કારણ માટે આ દુરાત્મા પ્રમાદ મોહરાજાનો સેનાપતિ છે, તે કારણે તે મોક્ષાદિક સુખોમાં વિઘ્ન કરનારો છે અને તે વિઘ્ન કરનાર હોવાથી સર્વ જીવોનો મહાન્ રિપુ છે, તેથી જેણે પરમાર્થને જાણેલો છે, એવા મુનિએ કોઈ કાલે પણ એ પ્રમાદને કરવો નહીં. ” ૧ વઢી કહું છે કે,—

“ થોવોવિ કયપમાઓ જહ્ણો સંસારવહ્ણોભણિઓ ।

જહ સો સુમંગલ મુળી પમાય દોસેણ પયવહ્ણો ” ॥૧॥

“ યતિને થોમો પણ પ્રમાદ સંસારની વૃષ્ટિ કરનારો કહેલો છે, તેવા થોમો પ્રમાદના દોષથી સુમંગલ મુનિ ચામરુથી પગે બંધાયા હતા. ” ૧

સુમંગલ મુનિનો વૃત્તાંત.

આ ભરતક્ષેત્રને વિષે સુમંગલ નામે એક આચાર્ય પાંચસો શિષ્યોથી પરિવૃત્ત હતા. તેઓ અપ્રમત્ત થઈ સર્વદા શિષ્યોને વાંચના દેતા હતા. એક વચ્ચે વાત વ્યાધિવને આચાર્યની કટીમાં વેદના હત્પન્ન થઈ આવી, તેથી તેઓ વાંચના દેવાને અશક્ત થઈ ગયા તે વચ્ચે તેમણે પોતાના શિષ્યોને કહું, “ હે શિષ્યો, તમે કોઈ ગૃહસ્થના ઘરમાંથી યોગપટ લાવો. ” તે વચ્ચે એક શિષ્યે ગુરુની જ્ઞાતિથી યોગપટ લાવી ગુરુને આપ્યો. ગુરુએ તેને કટીપ્રદેશમાં સ્થાપન કર્યો અને તેના યોગથી પલ્લોંઠી વાઢી ઇટલે તેઓ અતિ સુખ પામ્યા. પઢી આચાર્ય તે યોગપટને એક ક્ષણવાર મુક્તા ન હતા. તેવી રીતે કેટલાએક દિવસો ગયા પઢી શિષ્યોએ આચા-

ર્યને કહ્યું, “ જગવન્, આપને શરીરે હવે આરામ થયો છે, તેથી તમારે ગૃહસ્થને યોગપદ્ધ પાછો આપવો જોઈએ, અને આપે આ પ્રમાદના સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. કારણ કે, થોડા પળ પ્રમાદથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે.” આચાર્યે કહ્યું, “ શિષ્યો, આ યોગપદ્ધ ધારણ કરવામાં શો પ્રમાદ થાય છે. આ યોગપદ્ધ તો મારા શરીરને સુખ કરનારો છે, તે પ્રમાદનું સ્થાન નથી. ” ગુરુનાં આવાં વચનો સાંજળી તે વિનીત શિષ્યો મૌનનું અવલંબન કરીને રહ્યા હતા.

કેટલોક સમય ગયા પછી તે સુમંગલ આચાર્ય શ્રુતના ઉપયોગથી પોતાનું આયુષ્ય પૂર્ણ થવાનો અવસર જાણી અને એક વિશિષ્ટ ગુણવાદ્યા શિષ્યને સૂરિ-પદે સ્થાપી પોતે સંલેખના કરી કાલ્પની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તે વચ્ચે શિષ્યો શુભધ્યાનોપગત ગુરુની નિજામણા કરતાં આ પ્રમાણે બોલ્યા—“ હે સ્વામી, વ્રત-ગ્રહણ કર્યા પછી આજ સુધીમાં જે કાંઈ પ્રમાદ સ્થાન સેવ્યું હોય તો તે આપ આલોવો-પરિક્ષો. ” શિષ્યોના આ કથનથી સૂરિએ યોગપદ્ધ ધારણ કરવા શિ-વાયના બીજા જે જે પ્રમાદના સ્થાન હતા તે આલોવ્યા અને પડિક્ષ્યા. ત્યારે શિષ્યોએ કહ્યું, “ સ્વામી, યોગપદ્ધ ધારણનો પ્રમાદ પણ આલોવો. ” શિષ્યોનું આ વચન સાંભળી આચાર્ય કોપાનલથી પ્રજ્વલિત થઈ બોલ્યા—“ અરે શિષ્યો, તમારી મતિ દુર્વિનીત છે, જેથી તમે અઘ્યાપિ યોગપદ્ધથી થયેલા મારા દૂષણને ગ્રહણ કરો છો. ” આ પ્રમાણે ગુરુને કોપાયમાન થયેલા જાણી તેઓ વિનયપૂર્વક બોલ્યા—“ સ્વામી અમારો અપરાધ ક્ષમા કરો. અમોએ અજાણતાં તમાને અપ્રીતિ વચન કહેલું છે, આજથી હવે અમે બોલીશું નહીં. ” શિષ્યોના આ વચનથી સૂરિનો કોપ શાંત થઈ ગયો, પણ તેમનું ધ્યાન યોગપદ્ધને વિષે રહ્યું, તેઓ એ પ્રમાદ સ્થાનને આલોવ્યા વિના કાલ્પ કરી ગયા. તે પછી તેઓ એ દોષને લક્ષ્ણે કુડાગાર નગરના રાજા મેઘરથની વિજયા નામે દેવીના ઉદરમાં ગર્જપણે ઉત્પન્ન થયા. પ્રસવ સમયે જેના પગ કટોપર વીંટાણેલા ચામડા પટ્ટે બાંધેલા છે, એવો તે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. રાજાએ તેનો જન્મોત્સવ કર્યો અને બારમે દિવસે તે પુત્રનું નામ દઢરથ પાડ્યું. પાંચ ધાત્રીઓથી લાલ્પન કરાતો તે બાલક જ્યારે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે તેને કલા-ચાર્યને સોંપ્યો અને તે અનુક્રમે બોંતેર કલામાં પ્રવીણ બની ગયો. તે કલાઓમાં તે સંગીતકલામાં વિશેષ નિપુણ થયો. કુમાર દઢરથને સંગીતકલામાં વિશેષ નિપુણ જાણી ઘણા ગંધર્વો પોતપાતાની કલા બતાવવાને તેની પાસે આવવા લાગ્યા. તે

चतुर कुमार एतद्वो बधो संगीत कुशल हतो के जेथी कोइ पण गायक तेना मनने रंजन करवा समर्थ थइ शक्तो नहीं. राजकुमार द्दरथ उंची जातना संगीतने जाणनारा गायकोनी कदर करतो. तेमने घणुं डव्य आपी संतोष पमारुतो हतो. तेओ तेनाथी संतोष पामी देश देशांतरमां ते द्दरथनी कीर्त्तिने विस्तारता हता.

आ प्रमाणे द्दरथकुमार पोतानो समय सुखे प्रसार करतो हतो. एक समये जे पेढा पांचसो शिष्यो हता, तेओमांथी निर्मल ज्ञान, दर्शन अने चारित्रने धरनार जे शिष्य सुमंगलसूरिना आचार्यपद उपर आवेल्ल, ते अने बीजा शिष्योए अवधिज्ञानथी जाणुं के, पोताना गुरु सुमंगलआचार्य द्दरथ कुमार थइ अवतर्या ठे. आथी पोताना गुरुना स्वरूपनुं दर्शन करवा तेमनी इच्छा थइ अनार्य क्षेत्रमां कुमार द्दरथ रूपे गुरुनो अवतार थयेलो जाणी तेमना मनमां खेद उत्पन्न थयो अने तेओ प्रमादना आचरणेने धिकारवा द्वाग्या. तेओए कहुं के, प्रमादना थोकां पण आचरणथी आ अमारा गुरुना जीवनी आ दशा थइ ठे. जेओ संसारमां आ प्रमाणे प्रमादनुं सेवन करशे, तेओ अमारा गुरुनी जेम बहु प्रकारे दुःखना भाजन बनशे. ” तेओ आ प्रमाणे चिंतवता हता, तेवामां तेमना आचार्यपद उपर आवेला शिष्यना मनमां विचार उत्पन्न थयो के, “ हवे कोइ पण उपाय करी गुरुना जीवने अनार्य क्षेत्रमांथी आर्य क्षेत्रमां द्वायतो वधारे सारुं, ” आबो विचार करी तेमणे बीजा शिष्योने ते वात निवेदन करी. पढी कोइ एक योग्य शिष्यने गड्डनो भार सोंपी ते आचार्य अनार्य देशमां शुद्ध आहारनी दुर्लभता मानी तेवा दृढ संघयणथी महातप तथा चारित्र पादवानी शक्तिवाला के-द्वारेक साधुओने साथे द्वा गामोगाम विहार करी अनार्य देशमां आव्या. त्यां आवतां तेमणे आहारनी गवेषणा न करवाथी जारे परिश्रम पड्यो हतो. यानक नामना अनार्य देशमां आवेला कुडागार नगरमां तेओ आवी पोहोच्या. ते नगरनी समीपे आवेला एक उद्यानमां तेओ दाखल थया. त्यां शुद्ध भूमिने पत्नी देही अने इंद्रादिकनो अवग्रह द्वा तेओ रखा हता.

आ नगरना वासीओ के जेओए साधुना रूपने कदिपण जोयेदुं नहीं, तेओ आ साधुओने जोइ आश्चर्य पामी गया. तेओए तेमनी समीपे आवीने आ प्रमाणे पुछुं, “ तमे कोण ठो ? ” साधुओए कहुं, “ अमे नट ठोए. ” त्यारे दोकोए कहुं, “ जो तमे नट होतो राजानी पासे जाओ, एतले तमोने यथेष्ट ध-

ન પ્રાપ્ત થશે. ” સાધુઓ કહ્યું, “ અમે કોઈની પાસે જતા નથી, જેઓ અમારી પાસે આવે તેમને અમે અમારી નૃત્ય કલા બતાવીએ છીએ. ” લોકોએ પ્રશ્ન કર્યો. ” જો તમે રાજાની પાસે નહીં જાઓ તો જોજન ક્યાંથી કરશો ? ” ત્યારે સાધુઓ બોલ્યા—“ અમે જોજન કરતા નથી. ” આ સાંજની લોકો વિસ્મય પામી ગયા પછી જ્યારે સાધુઓ પડિલેહણ તથા પ્રતિક્રમણ કરતા, ત્યારે કેટલાક લોકો આવી તેમને પુછવા લાગ્યા કે “ તમે આ શું કરો છો ” સાધુઓ બોલ્યા, “ અમે આ નૃત્ય સંબંધો પરિશ્રમ કરીએ છીએ. ” તે સાંજની લોકો પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. લોકોના મુખથી વૃત્તાંત નગરમાં ફેલાયો. તે રાજાના સાંભળવામાં આવ્યો તે સાંજની વિસ્મય પામેલો રાજા તેમનું સ્વરૂપ જોવાને માટે ઉદ્યાનમાં આવ્યો. તેણે આવી સાધુઓને પુછ્યું, “તમે કોણ છો ? ક્યાંથી અને શા પ્રયોજનને માટે તમે અહીં આવ્યા છો ? ” આચાર્યે કહ્યું, “ અમે નટ છીએ. તમોને અમારી કલા દેખાડવાને દૂરથી આવ્યા છીએ. ” રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તમારું નૃત્ય મને બતાવો—“ સાધુઓ બોલ્યા—“ દેવાનુપ્રિય, જે સંગીત કલામાં નિપુણ હોય, તેની આગળ અમે નાટક કરીએ છીએ. ” ત્યારે રાજાએ કહ્યું, “ મારો પુત્ર દ્વરથ એ સર્વ જાણે છે. ” ગુરુ બોલ્યા—“ તેમને અહીં સત્વર બોલાવો. ” આ ઉપરથી રાજાએ રાજકુમાર દ્વરથને બોલાવવા એક પુરુષને મોકલ્યો. તે પુરુષ રાજકુમારને તેમવા ગયો. રાજકુમાર પાદસંધીમાં બેસીને ત્યાં આવ્યો. તેણે આવી સાધુઓને કહ્યું, “ તમે સંગીત શાસ્ત્રમાં કુશલ છો તો પ્રથમ સંગીતના જેદો બોલો, “ તે વચ્ચે આચાર્યે શ્રુતના વલ્લથી સંગીતના વધા ભેદો કુમારની આગળ કહી સંભળાવ્યા તે સાંજની કુમાર અત્યંત વિસ્મય પામી ગયો અને મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે, “ અહો ! આ તો સંગીત શાસ્ત્રમાં પ્રવીણ લાગે છે. આના જેવો બીજો કોઈ નટાચાર્ય નથી, માટે તેની નૃત્યકલા હમણાજ જોઈએ. ” આ પ્રમાણે ચીંતવી તેણે સાધુને આ પ્રમાણે કહ્યું,—“ નટો, તમે નૃત્ય કરો, જેથી તમારી નૃત્યકલાની પરીક્ષા કરી શકાય. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું કે, પ્રથમ નૃત્યના ઉપકરણો મંગાવો. ત્યારે કુમારે પોતાના માણસો મોકલી નૃત્યના સર્વ ઉપકરણો મંગાવ્યાં તે પછી આચાર્યે વાદિત્રનો ધ્વનિ કરતાં પેદેલા મધુર સ્વરે કરી તેવા પ્રકારનો આલાપ કર્યો. જે સાંજની સર્વ શ્રોતાઓ ચમત્કાર પામી ગયા. અને જેમ ચિત્રમાં આલેખેલા હોય, તેમ સ્તબ્ધ થઈ ગયા.

આ વચ્ચે આચાર્ય નૃત્યના આરંજમાં આ ધ્રુવપદ જાણ્યા હતા.

“ હ્રિ હ્રિ પમાય લલિયં સુમંગલો વચ્છમેરિસિંપત્તો ।

કિં કુણિઓ અંબડયા પસરંતિ ન અમ્હગુરુપાયા ” ॥૧॥

હે વત્સ, આ પ્રમાદના દ્વાલિયને ધિક્કાર હો, કે જેથી સુમંગલ આવી દશાને પામ્યા ! પૂર્વ કર્મના દોષથી અમારા ગુરુના ચરણ પ્રસરતા નથી, તેમાં અમે શું કરીએ ? અમારો શો ઉપાય ?

તે પઠી આચાર્યના કહેલા વાક્યોને બીજા સાધુઓએ મોટે સ્વરે ઉચ્ચાર્યા અને તેમાં બીણાદિક વાદ્યો વગાડ્યા. રાજકુમાર દૃઢરથ વારંવાર જાણાતા તે ધ્રુવપદને સાંભળી પોતાના ચિત્તમાં વિચાર કરવા લાગ્યો, “આ સાધુઓ શું જાણે છે?

સુમંગલ કોણ અને તેણે કેવી રીતે પ્રમાદ કર્યો ? રાજકુમારે એવી રીતે વારંવાર હાથપોહ કરવા માંડ્યો, તેવામાં તે તત્કાલ મૂર્છા પામી જમી ઉપર પડી ગયો. તે વચ્ચે સર્વે હાહાકાર થઈ ગયો. તત્કાલ રાજાદિકે તેનો શીતોપચાર કરવા માંડ્યો. ક્ષણવારે ચેતના પામી તે કુમાર પોતાના પૂર્વ જન્મે સંજારી તે પૂર્વના શિષ્યોને દેખી આ પ્રકારે વિદ્વાપ કરવા લાગ્યો—“ અહો ! આ સંસાર દુઃસ્વમય છે અને કર્મની ગતિ વિચિત્ર પ્રકારની છે. આ સંસારમાં દુષ્કર્મના ઉદયથી થયેલા પ્રમાદના દોષે કરી આ જીવો બહુ પ્રકારના દુઃસ્વને અનુભવે છે. હું જગત પ્રમાદને આચરવાથી આવી દશાને પામી ગયો. ”

કુમારને આમ ચિંતવતો અને વિદ્વાપ કરતો દેખી રાજાએ ચિંતવ્યું કે, “નિશ્ચે આ સાધુઓએ મારા કુમારને ઘેલો કરી લીધો, માટે તેમને હાળવા જોઈએ.” આતું ચિંતવી રાજાએ રોષથી સેવકોને તે સાધુઓને બંદીવાન કરી વધ કરવાની આજ્ઞા આપી. તે વચ્ચે કુમારે કહ્યું, “ હે પિતા, આ પુરુષો તો હિતકર્તા છે અને પરના કાર્ય સાધનારા છે, માટે તે પૂજવાયોગ્ય છે. વધ બંધન કરવાને યોગ્ય નથી. ” કુમારના આ વચન સાંજલી રાજાએ તે આજ્ઞા પાઠી સ્વેચ્છી લીધી અને તે સાધુઓની બહુજાતિપૂર્વક સેવા કરી.

તે પઠી કુમારે એકાંતે જઈ તે સાધુઓને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ હે દેવાનુપ્રિય, આ અનાર્ય ક્ષેત્ર છે. અહીં વસનારા લોકો પણ અનાર્ય છે. આ સ્થલે સારા ધર્મની વાર્તા પણ સાંજળવામાં આવતી નથી, તેથી આહિં મારી શી ગતિ થશે? ”

આચાર્ય બોલ્યા—“જહ, તમે અમારી સાથે આવો; જેથી તમારા કાર્યની સિદ્ધિ થશે.”

રાજકુમાર બોલ્યો—“ મહારાજ, મારા ચરણ બંધાઈ ગયા છે, તેથી હું ચાલવાને સમર્થ નથી, તેથી આગળ જતાં મારો શી રીતે નિર્વાહ થશે ? ” આચાર્યે જણાવ્યું, “ જહ, જ્યારે તમે હલ્લે હલ્લે આર્યક્ષેત્રમાં આવશો, એટલે આ સાધુઓ તમારી વૈયાવચ્ચ કરશે. ” આ આચાર્યના આ વચન સાંજલી કુમારને હિંમત આવી પડી તે પોતાના માતા પિતા પાસે આવી આ પ્રમાણે બોલ્યો—“હે માતા પિતા, જો આપ આજ્ઞા આપો તો હું આ મહાન્ કલ્પાચાર્ય પાસે કલ્પા શી-ખવાને જાઉં ” માતા પિતા મોહાતુર થઈને બોલ્યા—“ વત્સ, અમે તારો વિયોગ સહન કરવાને સમર્થ નથી માટે એ નદીને અહીંજ રાખી કલ્પાનો અગ્ન્યાસ કર. ” રાજકુમાર બોલ્યો, “ એ વાત સત્ય છે, એ લોકો પરદેશી છે, તેમ આપણા ઇ-વ્યને લેનારા નથી, તો તેઓ અહીં શી રીતે રહે ? તેથી બીજા સર્વ વિચાર ઓ-ફી દઈ મને તેમની સાથે જવા આજ્ઞા આપો જેથી હું તેમની સાથે સંગીત ક-લ્પાનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરું. ” રાજકુમારનો આવો અતિ આગ્રહ જાણી માતા પિતાએ તેને આજ્ઞા આપી તે સાથે તેને બેશવાને એક શિવિકા, અને કેટલાક માણસો આપ્યા. રાજકુમાર ખુશી થઈ શિવિકામાં આરૂઢ થઈ તેમની સાથે ચા-લ્યો તેની પાઠલ સાધુઓ ચાલવા લાગ્યા, અનુક્રમે તેઓ અનાર્ય ક્ષેત્રનું ઉદ્ધવન કરી આર્યક્ષેત્રને પ્રાપ્ત થયા. એટલે કુમારે તે શિવિકાને પાઠી વાઢી મુકી. સાધુ-ઓએ તે આર્ય ક્ષેત્રમાં આવી કોઈ એક નગરમાં જિહ્વાને માટે જઈ શુદ્ધ આહાર લાવી પોતે કરેલા લાંબા તપનું પારણું કર્યું. તે વચ્ચે રાજકુમારે કહ્યું, “ જગ-વન, હવે મારે શું કરવું ? ” આચાર્ય બોલ્યા,—“ તમે વ્રત ગ્રહણ કરો. ” સૂ-રિવરની આવી આજ્ઞાથી તે કુમારે ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યું. પડી તેના પૂર્વ જવના શિષ્યો સ્વદ રહિત થઈ તેની વૈયાવચ્ચ કરવા લાગ્યા. પડી અનુક્રમે તેમના પોતાના ગજના બીજા સાધુઓ એકઠા થઈ આવ્યા અને તેઓ અત્યંત આનંદ પામી ગયા. તે કુમારમુનિ મહા તપસ્વી થયા. ચારિત્ર ગ્રહણથી માંનીને તેમણે યાવ-જીવિત ઊઠ તપ કર્યું અને અપ્રમત્તપણે સંયમને પાલ્યો. અનુક્રમે આયુષ્યનો ક્યય થતાં સમાધિ પૂર્વક કાલ કરી તેઓ નવગ્રૈવેયકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા, ત્યાં-થી ચવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે તેઓ સિદ્ધિપદને પ્રાપ્ત થશે. બીજા પણ સા-ધુઓ સંયમની આરાધના કરી અનુક્રમે ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થયા હતા. એ પ્ર-

કારે પ્રમાદ ઉપર સુમંગલમુનિનું દષ્ટાંત છે. આ દષ્ટાંત ઉપરથી પ્રમાદના દ્વેશથી ઉત્પન્ન થયેલા કર્મનો વિપાક કેવો વિષમ છે ? તેનો વિચાર કરી સંસારજીરુ એવા મુનિઓએ સર્વદા પ્રમાદનો પરિહાર કરવો જોઈએ.

હવે પ્રમાદનો પરિહાર કરી સંયમ પાલવામાં ઝંજમાલ થયેલા મુનિઓ મનનો નિગ્રહ કરવા પ્રમુખ કાર્યમાં જે વાર સદ્જાવના જાવે છે. તેનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે.

“ પઠમ મણિચ્ચ મસરણં સંસારો એગયા ય અન્નત્તં ।

અસુહ્તં આસવસંવરોય તહ નિજ્જરાનવમી ॥ ૧ ॥

લોગ સહાવો બોદિ—હુલ્લહા ધમ્મસ્સ સાહગા અરિહા ।

એયાઓ ભાવણાઓ, ભાવેયવા પયત્તેણ ” ॥ ૨ ॥

૧ અનિત્ય, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિ, ૭ આશ્રવ, ૮ સંવર; ૯ નિર્જરા, ૧૦ લોક સ્વરૂપ, ૧૧ બોધિ દુર્લભ અને ૧૨ ધર્મના સાધક અરિહંત—ઇત્યાદિ વાર જાવનાઓનો સુદૃષ્ટિ પુરુષોએ યત્ને કરી અન્યાસ કરવો.

૧ આ સંસારમાં મોહાદિકને વશ થઈ સર્વ વસ્તુને વિષે અવલી બુદ્ધિવાલા મૂઢજનો સ્વામિત્વ, ધન, યૌવન, શરીરદાવાણ્ય, બલ, આયુષ્ય, વિષય સુખની વદ્ધજતા અને જનસંયોગાદિક પદાર્થોને પર્વતથી ઉતરતી મહા નદીના પૂરની પેટે અત્યંત વાયુના સમૂહે કંપાવેલા ધ્વજપટની જેમ વાંછિત પ્રદેશમાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વિહાર કરનારા અને ચારે તરફ જમરાઓના સમૂહો આશ્રિત એવા ગંડ-સ્થલવાલા મદોન્મત્ત હસ્તીના કર્ણતાલની પેરે અને નિબિરુ પવને કરી હળાણ-લા વૃક્ષના પાકા પાત્રાના સમૂહની પેરે અતિ ચંચલ છે, તોપણ તે સર્વદા નિત્યરૂપે જાણે છે, પણ તત્ત્વ દૃષ્ટિએ જોતાં આ સર્વ જાવો અનિત્ય છે, તેમાં એક પણ નિત્ય—શાશ્વત નથી. વહી જે પરમાનંદને આપનારા સદ્જ્ઞાનાદિક આત્માના ગુણો તે નિત્ય છે, આ પ્રમાણે જે ચિંતવવું, તે પેહેલી અનિત્ય જાવના કહેવાય છે.

તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ સામિત્તણ્ણજુવ્વણક રૂવવલાઝ્ઞસંજોગા ।

અહ્લોલા ઘણપવણા હયપાયવ પક્કપત્તવ્વ ” ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.

૨ બીજી અશરણ જાવના છે. જેમ આ લોકને વિષે માતા, પિતા, જાડ, બ્હેન, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર, સુજ્ઞાદિ પરિવાર દેખતા હતાં એક જૈન ધર્મ શિવાય બીજું કાંઈ પણ શરણ રૂપ નથી ઇત્યાદિ ચિંતવન કરવું, તે અશરણ જાવના કહેવાય છે. તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ પિઠ જાઠ જયણિ જજ્ઞા, જઢાણપચ્ચસ્કમિસ્કમાણાણં |

જીવં હરઈ મચ્છૂ, નઙિ સરણં વિણા ધમ્મં ” ॥૧૧॥

આ શ્લોકનો જાવાર્થ ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.

૩ ત્રીજી સંસાર જાવના છે. જેની અંદર આ પ્રમાણે ચિંતવન કરવાનું છે—“ આ સંસારને વિષે ચોરાશીદ્વાસ જીવાયોનિમાં વારંવાર જન્મમરણ આશ્રી-ને ઝ્રમણ કરતા એવા સંસારી જીવો કર્મના ઉદયથી કોઈવાર સુખી, કોઈવાર રાજા, કોઈવાર રંક, કોઈવાર કુરૂપી અને કોઈવાર સ્વરૂપવાન એમ વિવિધ પ્રકારની અવસ્થાને અનુજવે છે. વઘી પરસ્પર સંબંધીઓની ચિંતાને વિષે રહ્યા કરે છે. કર્મ-ના વશને લઈને કુબેરદત્ત પ્રમુખની જેમ એકજ જવમાં મહાન્ દુષ્કર્મના બંધના હે-તુરૂપ એવા અનેક સંબંધો ઉત્પન્ન થાય છે, તો અનેક જવોમાં અનેક સંબંધો થાય, તેમાં શું કહેવું ? તેથી વસ્તુતાએ એકાંત દુઃસ્વરૂપ એવા આ દુઃસ્વમય સંસારને વિષે મૂઢ પુરુષો રચ્યા પચ્યા રહે છે. પણ જેઓ તત્ત્વજ્ઞાની છે, તેઓ તેમાં કદિપણ આ-સક્ત થતા નથી, આ પ્રમાણે જે ચિંતવન કરવું, તે ત્રીજી સંસાર ભાવના કહેવાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે,

“ જાઈમિગં મુંચંતો અવરં જાઈં તહેવ ગિપ્હંતો ।

જમઈ ચિરમવિરામં, જમરોવ્વ જિઓ જવારામે ” ॥૧૨॥

“ એકેન્દ્રિય આદિ જાતિને મુક્તો અને બીજી બે ઇન્દ્રિય પ્રમુખ જાતિને ગ્રહણ કરતો એવો જીવ જમરાની જેમ આ જવરૂપ આરામને વિષે વિરામ પામ્યા વગર ચિરકાલ જમે છે. ” ?

તે વિષે કુબેરદત્તનો વૃત્તાંત.

મથુરા નગરીમાં કુબેરસેના નામે એક ગણિકા રહેતી હતી. એક દિવસે તે-

ળીને નવીન ગર્જ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો, આથી તે હૃદયમાં અત્યંત સ્વેદ પામવા લાગી. તેણીની માતાજી જ્યારે તેણીને સ્વેદ પામતી જોઈ, ત્યારે તેણીજે તેનું હૃદય દૂર કરવા માટે વૈદ્યોને બોલાવ્યા. વૈદ્યોજે નામી જોઈ તેણીને નીરોગી જાણી કહ્યું, “આના શરીરમાં કોઈ જાતનો રોગ નથી, પણ તેણીના ઉદરમાં યુગલનો ગર્જ છે તે હેતુથી આ સ્ત્રીને સ્વેદ થયો છે. તે પછી તે વૈદ્યોને વિદાય કરી વૃષ્ટ કુટિની પોતાની પુત્રીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“પુત્રી, આ તારા ઉદરનો ગર્જ જ રા પ્રાણને હરનારો છે, માટે તેને પામી નાંચવો યોગ્ય છે. વેશ્યાજે કહ્યું,—“હું ગમે તેટલા ક્લેશ સહન કરીશ પણ મારા ગર્જનું કુશલ થાઓ.” પછી જ્યારે યોગ્ય અવસર આવ્યો, એટલે તેણીજે પુત્ર અને પુત્રીના યુગલને જન્મ આપ્યો. આ વચ્ચે તે તેણીની માતાજી કહ્યું, “પુત્રી, આ છોકરાં તારા યૌવનને હરનારા છે, તેથી આ યુગલને વિષ્ણુની જેમ ત્યજી દઈ તારી આજીવિકાના સાધનરૂપ એવા યૌવન-વચનું રક્ષણ કર.” માતાના આ વચન સાંજળી તે વેશ્યા બોલી—“માતા જ્યારે આપ કહો છો તેમ હોયતો દશ દિવસ સુધી રાહ જુવો, પછી તમે જેમ કહે-શો, તેમ હું કરીશ. આ પ્રમાણે કહી તે કુબેરદત્તા વેશ્યા તે પોતાના બાલકોને દશ દિવસ સુધી સ્તનપાન કરાવા લાગી, જ્યારે અગીઆરમો દિવસ આવ્યો, એટલે તેણીજે પોતાના બાલકોનાં કુબેરદત્ત અને કુબેરદત્તા એવા નામ પાડ્યાં. પછી તેમના એ નામથી અંકિત એવી બે મુદ્રા કરાવી તેમની આંગલીઓમાં પેહેરાવી અને તેમને એક લાકડાનો પેટીમાં મુકી બંનેને સાયંકાલે યમુના નદીના પ્રવાહમાં વેહેતા મુક્યા. જલના પ્રવાહમાં વેહેતી તે પેટી અનુક્રમે સૂર્યોદય વચ્ચે શૌર્યપુર નગરને દરવાજે આવી. તે વચ્ચે કોઈ બે શેઠના પુત્રો ત્યાં સ્નાન કરવા આવેલા, તેમણે એ પેટી જોઈ અને તત્કાલ તેને ગ્રહણ કરી ઉઘામી; ત્યાં તે બંને બાલકો તેમના જોવામાં આવ્યા. તેઓમાંથી એકને પુત્રની ઇચ્છા હતી, તેણે પુત્ર લીધો અને એકને પુત્રીની ઇચ્છા હતી તેણે પુત્રી લીધી. તેઓ બંનેને લઈ પોતપોતાને ઘેર આવ્યા અને તે સંતાનો પોતાની સ્ત્રીને આપ્યા અને તેમની મુદ્રાના લેખ પ્રમાણે તેમના નામ રાખ્યા. કેટલેક કાલે જ્યારે તે બંને બાલકો એકઠા થયા ત્યારે તે શેઠીઆઓજે પોતાનો સ્નેહ સંબંધ જાલવવાને માટે તે બંનેનો વિવાહ સંબંધ જોમી દીધો—મોટી ધામધૂમથી તેમનો લગ્નોત્સવ કરવામાં આવ્યો. તે બંને દંપતી એક વચ્ચે એકાંતે સોગઠા બાજીની ક્રીમા કરતા હતા તેવામાં કુબેરદત્તના હાથમાંથી

મુઝા નીકઢીપઢી અને તે કુબેરદત્તાની આગલ્લ પઢી. કુબેરદત્તાએ તે હાથમાં ઢી-ધો; તેમાં રહેલ્લ નામ વાંચી અને તે પોતાની મુઝા સાથે મેલ્લવા માંઢી, તેવામાં તે બંનેનો સરસો ઘાટ અને સમાન આકૃતિ જોઈ તેણીના મનમાં શંકા ઉત્પન્ન થઈ આવી અને કુબેરદત્ત વચ્ચે પોતાનો ભાઈ હશે એમ નિશ્ચય થવા માંડ્યો. આ પ્રમાણે નિશ્ચય થતાંજ તેણીએ મુઝા કુબેરદત્તના હાથમાં પેહેરાવી દીધી તેને જોતાં જ કુબેરદત્તના મનમાં પણ શંકા થઈ આવી અને કુબેરદત્તા પોતાની બ્હેન હશે, એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો. આથી તેના મનમાં અત્યંત સ્વેદ ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. પઢી બંને એકત્ર થઈ વિચાર કરી પોતાના વિવાહના કાર્યને અકાર્યમાની તે સંદેહ દૂર કરવાને પોતપોતાની માતાને સોગન આપી અતિશય આગ્રહથી પુઠવા લાગ્યા. જ્યારે તેમનો અતિ આગ્રહ દેખાયો, એટલે તે માતાએ પેટીની પ્રાપ્તિથી આરંભીને વધો વૃત્તાંત તેમની આગલ્લ નિવેદન કરી દીધો. આ વચ્ચે કુબેરદત્તે પ્રશ્ન કર્યો —“ તમોએ અમોને યુગલ્લ જન્મેલ્લા જાણતાં ઢતાં આવો લગ્ન સંબંધ કેમ કર્યો ? તમારે આવું અકાર્ય કરવું ન હતું. ” તે માતાએ કહ્યું, “ તમારા જેવી રૂપ, ગુણ અને શીલ્લમાં મલ્લતી વીજી જોરુ ન મલ્લવાથી અમોએ આ સંબંધ જોડ્યો છે, ઢતાં જો તમારા મનમાં તે વિષે સ્વેદ રહેતો હોય તો હજુ કાંઈ વગઢી ગયું નથી; કારણકે, હજુ તમારું માત્ર પાણિગ્રહણજ થયું છે કાંઈ મૈથુન થયું નથી; તેથી તમો સ્વેદ પામશો નહીં. તમોને ફરીવાર વીજા યોગ્ય જોડાં સાથે પરણાવીશું. ” માતાના આ વચનો સાંજઢી કુબેરદત્ત બોલ્યો—“ તમે કહો ઢો, તે યથાર્થ છે. પણ હાલ્લ હું વેપારને માટે વિદેશમાં જવા ઇચ્છા રાખું હું, માટે મને આજ્ઞા આપો.” માતા પિતાએ કુબેરદત્તને આજ્ઞા આપી. પઢી કુબેરદત્ત પોતાની બ્હેનને આ વૃત્તાંત જણાવી ઘણું કરીયાણું લઈ પરદેશ ચાલ્યો ગયો. કર્મયોગે તે પોતાનું વતન જે મથુરા નગરી તેમાં આવી ચડ્યો. ત્યાં પોતે વ્યાપાર કર્મ કરવા લાગ્યો. એક દિવસે તેની માતા પેલ્લી કુબેરસેના વેડયા તેના જોવામાં આવી. તેણીને ઘણી સુંદર જોઈ કુબેરદત્ત કામવશ થઈ ગયો. તત્કાલ્લ ઘણું હવ્ય આપી તેણે તેણીની સાથે વિષય જોગ જોગવ્યો. એવી રીતે કેટલોક વચ્ચે વિષયજોગ જોગવતાં તેણીને એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

અહીં શૌર્યપુરમાં કુબેરદત્તાએ જ્યારે પોતાની માતા પાસેથી પોતાનો વૃત્તાંત સાંજલ્લો, એટલે તેણીના મનમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થઈ આવ્યો. તત્કાલ્લ તેણીએ કોઈ

સાધ્વીનો યોગ થતાં તેણીની પાસે દીકા ગ્રહણ કરી. સંયમને પ્રાપ્ત કરી તેણીએ એવો તપ આચર્યો કે, જેથી નિર્મલ અધ્યવસાયને લઈને તેણીને અલ્પ સમયમાં અવધિ-જ્ઞાન ઉત્પન્ન થઈ આવ્યું.

એક વસ્તે તે કુબેરદત્તા સાધ્વીજીએ અવધિજ્ઞાનના વલ્લભી પોતાના જા-ઈનું સ્વરૂપ વિલોક્યું, તેવામાં તેણીના જાણવામાં આવ્યું કે, પોતાનો જાઈ કુબેર-દત્ત મથુરામાં પોતાની માતા સાથે આસક્ત થયો છે, અને તેનાથી એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયેલો છે. આ સ્વરૂપ જાણી તેણી કર્મની ગતિને ધિક્કાર આપી પોતાના બંધુને તે અર્કાર્યરૂપ મહા પાપમાંથી મુક્ત કરવા અને તેના આત્માનો ઉચ્ચાર કરવા મથુરા-નગરીમાં આવી. તે નગરીમાં કુબેરસેના વેર્યાને ઘેર જઈ ધર્મદ્વાજ આશીષ આપી, તેણીએ રહેવા માટે આશ્રય માગ્યો. કુબેરસેનાએ કહ્યું, “ હે મહા સતી, હું વેર્યા છું તોપણ હમણાં એક જતારના સંયોગથી કુલ્લીન સ્ત્રી બની છું; તેથી તમે સુખે કરી મારા ઘરની નજીક નિરવચ્ચ આશ્રયને ગ્રહણ કરો અને ઉપદેશ આપી અમોને સદાચારમાં પ્રવર્તાવો. વેર્યાનાં આ વચનો ઉપરથી કુબેરદત્તા સાધ્વી પોતાના પરિ-વાર સાથે તે વેર્યાના ઘરની પાસે વાસ કરીને રહ્યા હતા.

વેર્યા કુબેરસેના દરરોજ તે સાધ્વીની આગલ પોતાના બાલકને આલોટતો મુક્તી ત્યારે અવસરને જાણનારા સાધ્વી તે બાલકને આ પ્રમાણે બોલાવતા હતા, “ અરે બાલક, ૧ તું મારો જાઈ છે, ૨ તું મારો પુત્ર છે, ૩ મારો દીયર છે, ૪ મારો જત્રીજો છે, ૫ મારો કાકો છે અને ૬ મારો પૌત્ર છે.

વલ્લી તારો જે પિતા તે ૧ મારો જાઈ છે, ૨ મારો પિતા છે, ૩ મારો દાદો છે, ૪ મારો જતાર છે, ૫ મારો પુત્ર છે, અને ૬ મારો સસરો પણ છે.

વલ્લી જે તારી માતા તે ૧ મારી માતા છે, ૨ મારી દાદી છે, ૩ મારી જાત્રી છે, ૪ મારી પુત્રવધૂ છે, ૫ મારી સાસૂ છે અને ૬ મારી શોક્ય પણ છે.

એક વસ્તે કુબેરદત્તે આ વચન સાંજળી વિસ્મય પામી સાધ્વીજીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું, “ સાધ્વીજી, તમે આવા અયુક્તિ વચનો કેમ બોલો છો ? તે વસ્તે સાધ્વીજી બોલ્યા, “ જાઈ, હું જે બોલું છું, તે યુક્તજ છે, અયુક્ત નથી. સાંજળો, ૧ આ બાલક અને હું એક માતાના બીજેથી તે મારો જાઈ થાય છે, ૨ તે મારા જતારનો પુત્ર હોવાથી મારો પુત્ર થાય છે, ૩ તે મારા જતારનો નાનો જાઈ હો-વાથી મારો દિયર થાય છે, ૪ મારા જાઈનો પુત્ર હોવાથી મારો જત્રીજો થાય છે,

૧ મારી માતાના પતિનો જાણ હોવાથી મારો કાકો થાય છે ૬ અને મારી શોક્યનો પુત્રનો પુત્ર હોવાથી મારો પૌત્ર થાય છે.

આ પ્રમાણે બાલકની સાથે પોતાના ઠ સંબંધો દેખાતી સાધ્વીએ પુનઃ જણાવ્યું, “ ૧ આ બાલકના પિતાની અને મારીમાતા એક હોવાથી તે મારો જાણ થાય છે, ૨ આ બાલક મારી માતાનો જન્મર હોવાથી મારો પિતા થાય છે, ૩ આ મારા કાકાનો પિતા હોવાથી મારો દાદો થાય છે, ૪ તે પૂર્વે મને પરણનારો હોવાથી મારો જન્મર થાય છે, ૫ મારી શોક્યનો પુત્ર હોવાથી મારો પુત્ર થાય છે અને મારા દિયરનો પિતા તેથી તે મારો સસરો થાય છે.

હવે આ બાલકની માતા મારી પ્રસવ કરનારી હોવાથી ૧ તે મારી પણ માતા થાય છે, ૨ તે મારા જાણની વહુ તેથી જાજી થાય છે, ૩ મારા કાકાની માતા હોવાથી તે મારી દાદી થાય છે, ૪ મારી શોક્યના પુત્રનો વહુ હોવાથી મારી વહૂ થાય છે. ૫ મારા જન્મરની માતા તેથી તે મારી સાસૂ થાય છે, ૬ અને મારા જન્મરની બીજી સ્ત્રી, તેથી મારી શોક્ય થાય છે. ૭ બાલકની માતા કુબેર-દત્તા વેશ્યાની સાથે મારા પોતાના ઠ સંબંધ થાય છે.

આ પ્રમાણે કહી તે કુબેરદત્તના આત્માનો ઉદ્ધાર કરવા પોતે રાખેલી પેલી મુદ્દા તેની આગળ પ્રગટ કરી વતાવી. કુબેરદત્ત તે મુદ્દા જોઈ વિચારમાં પડી ગયો અને સાધ્વીએ વતાવેલા સર્વ સંબંધોને વિરુદ્ધ જાણી તેના હૃદયમાં વૈરાગ્ય જાવના પ્રગટ થઈ આવી. આત્મનિંદા કરતા તે કુબેરદત્તે પોતાની શુદ્ધિને માટે વિચાર કરી તત્કાલ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અને તે મહાન્ તપસ્યા કરવાને પ્રવર્ત્યો. આ પ્રવૃત્તિ જાણી કુબેરસેના વેશ્યાએ પણ પ્રતિબોધને પામી શ્રાવકધર્મ અંગીકાર કર્યો. સાધ્વી કુબેરદત્તા આ પ્રમાણે તેમનો ઉદ્ધાર કરી પોતાની પ્રવૃત્તિની પાસે ચાલ્યા ગયા. અનુક્રમે તે સર્વે જીવો પોતાના ધર્મને સમ્યક્ પ્રકારે આરાધી ઉત્તમ ગતિના જાજન થયા હતા.

અઠાર સંબંધ ઉપર કુબેરદત્તનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—આ અઠાર સંબંધો એક જવને આશ્રીને વતાવ્યા છે. અનેક જવની અપેક્ષાએ તો પ્રાપ્ત કરીને સાંઘ્યવહારિક ઇચ્છે વ્યવહાર રાશિવાળા જીવોનો એકેકો સંબંધ અનંતીવાર થયો, તેમજ શ્રી જગવતી સૂત્રના વારમા શતકના સાતમા ઉદ્દેશમાં કહ્યું છે કે,—

“ અયણં જંતે જીવે, સઘ્વ જીવાણં માહિતાયે ” ઇત્યાદિ ।

આ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, “ હે જગવન્, આ જીવ સર્વ જીવોના માતાપણે, પિતાપણે, જાડપણે, બ્હેનપણે, સ્ત્રીપણે, પુત્રપણે, પુત્રીપણે, વહુપણે, શત્રુપણે, ઘાતકપણે, પ્રત્યનીકપણે, શત્રુસહાયપણે, રાજાપણે, યુવરાજપણે, સાર્થવાહપણે, દાસદાસીપણે, જાગગ્રાહીપણે, શિક્ષકપણે, અને ઇર્ષ્યાહુપણે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયો હશે?” આ પ્રમાણે ગૌતમ મહારાજે પુછતાં શ્રી વીરપ્રજ્ઞ કહે છે—“ હા, ગૌતમ, અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયો, એમ સર્વ જીવો આ જીવના માતાદિકપણે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે.

૪ ચોથી એકત્વ જાવના આ પ્રમાણે છે—આ સંસારમાં જીવ એકલો ઉત્પન્ન થાય છે અને એકલો મરણ પામે છે; તેમજ એકલો જ કર્મ ઉપાર્જે છે અને તેના ફલ પાળ એકલો જ જોગવે છે, તેથી તત્ત્વપણે કરી એક શ્રી જૈન ધર્મ વિના કોઈ પણ અન્ય સ્વજનાદિક સહાય કરતા નથી. ઇત્યાદિ જે ચિંતવન, તે એકત્વ જાવના કહેવાય છે, તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ ઇક્કો કમ્માઈ સમં, જણેઈ મુંજઈ ફલંપિ તસ્સિક્કો ।

ઇક્કસ્સ જમ્મમરણે, પરભવગમણં ચ ઇક્કસ્સ ” ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.

૫ પાંચમી અન્યત્વ જાવના આ પ્રમાણે છે—ચિરકાલથી આત્મ પ્રદેશની સાથે ગાઢ સંબંધવાતું અને મનવાંછિત અશનપાનાદિકે કરી વહુ પ્રકારે લાલિત એવું પોતાનું શરીર પણ વસ્તુગતિ કરી અન્ય—જુદું જ છે. તે અન્યપણાને લઈ ઢેવડે પ્રાણીઓની પછવાડે જતું નથી તો પછી વાહ્યજૂત એવા ધન સુવર્ણાદિ પરવસ્તુઓની શી વાત કરવી ? માટે એક આત્મ ધર્મ વિના સર્વે સાંસારિક જીવો અન્ય છે—જુદા છે, આવું જે ચિંતવન તે અન્યત્વ ભાવના કહેવાય છે, તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ ચિરલાલિઅંપિ દેહં જઈ જિઅ મંતંમિ નાણુવેદ્દેઈ ।

તાતંપિ હોઈ અન્નં ધળકળયાઈણ કા વત્તા ” ॥ ૧ ॥

અપિચ—

“ અન્નં ઇમં કુરુંવં અન્ના લક્કી સરીરમવિ અન્નં ।

મોતું જિણંદધમ્મં, ન ભવાંતરગામિઓ અન્નો ” ॥ ૧ ॥

પેહેલી ગાથાનો અર્થ ઉપર દર્શાવ્યો છે.

વીજી ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે છે.

“ કુટુંબ પણ અન્ય છે, આ લક્ષ્મી પણ અન્ય છે અને આ શરીર પણ અન્ય છે. શ્રી જિનધર્મ શિવાય જવાંતરમાં આવનાર કોઈ વીજું નથી.” ૨

૬ ઝઠી અશુચિ ભાવના કહે છે—“ રસ, રુધિર, માંસ, મેદ, અસ્થિ, શુક્ર, અને મજ્જા—૫ સાત ધાતુમય શ્લેષ્મ તથા મદ્ધ, મૂત્ર, પુરીપ, ત્વચા, આંતર-મા અને ઓરના સમૂહવડે વીટાણું અને સર્વ કાલે કૃમિ, રોગ, મંડોલ્યા આ-દિથી જરેલું આ ઔદારિક શરીર તત્ત્વદૃષ્ટિએ જોતાં મહા અશુચિવાલું છે. તે એ-ક અદ્વિત આત્મધર્મ વિના કઈ પ્રકારે શુચિ થાય? કદિપણ થાય નહીં. વલી જે આવા શરીરને કેવલ જલાદિવડે શુદ્ધ કરવા ફક્ત છે તે તત્ત્વથી વિમુક્ત અને અજ્ઞાની જાણવા ” આ પ્રકારે જે ચિંતવન કરવું, તે અશુચિ ભાવ-ના કહેવાય છે. તેને માટે આ પ્રમાણે લખે છે—

“ મેયવસરે અમલ્લમુત્ત પૂરિઅં ચમ્મ વેઢિઅં તત્તો ।

જંગમમિવ વચ્ચહરં કહણ્યં સુક્ષ્ણ દેહં ” ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર દર્શાવ્યો છે—હવે તંતુલવિયાલિ પ્રકીર્ણને અનુસારે તે ઔદારિક શરીરનું ગર્જાધાનથી આરંજીને કાંઈક વિશેષ અશુચિનું સ્વરૂપ દેવાને છે.

સ્ત્રીની નાજિની નીચે પુષ્પનાલને આકારે બે નાની છે, તેની નીચે અથો મુખી કમલના કોશને આકારે જીવની ઉત્પતિ સ્થાન રૂપ યોનિ હોય છે. તેની નીચેના જાગમાં આંવાની માંજરીના જેવી એક માંસની મંજરી છે, તે મંજરી ઋતુ વચ્ચે ફુટી રુધિરના વિંદુઓને મુકે છે. ઋતુકાલ વીત્યા પછી ઇટલે ત્રણ દિ-વસ પછી તે કમલના કોશના આકારવાળી યોનિને વિષે પ્રવેશ કરે છે, પછી પુરુષના સંયોગથી પુરુષના શુક્ર (વીર્ય) ની સાથે મિશ્ર થાય છે, ત્યારે જ્ઞાની મહારાજા-એ તે યોનિ જીવને ઉપજવા યોગ્ય કહેલી છે; તે સ્થલે વાર મુહૂર્ત સુધી તે શુક્ર અ-ને શોણિત અવિનાશી યોનીપણે થાય છે અને વાર મુહૂર્ત પછી વિનાશી યોનિ-પણાને પામે છે તેથી તે વાર મુહૂર્ત સુધીમાં જીવની ઉત્પતિ છે; તે વાર મુહૂર્ત પ-

ઠી જીવ ઉત્પન્ન થતો નથી; તે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે એકત્ર થયેલ પિતા સંબંધી વીર્ય અને માતા સંબંધી શોણિત તેને તે જીવ આહારપણે ગ્રહણ કરે છે, તે આહારને ઓજ આહાર કહેવામાં આવે છે, તે ઓજ આહાર અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી હોય છે, તે પછી જ્યારે તે પર્યાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે ગર્ભમાં રહેલા જીવને લોમાહાર હોય છે.

તે જીવને આશ્રીને રહેલ શુક્ર અને શોણિત ઢવ્ય સાત દિવસ સુધી કલ્લ રૂપે હોય છે અને તે સાત દિવસ પછી પરપોટા રૂપે રહે છે. તે પછી પેહેલે માસે ' કર્ષોપલ ' એવા પ્રમાણની માંસની પેશી રૂપે બને છે. બીજે માસે તે નિવિરુ-માંસપિંડિકા થાય છે, ત્રીજે માસે તે માતાને દોહદ ઉત્પન્ન કરે છે. ચોથે માસે માતાના અંગને પીડા ઉત્પન્ન કરે છે. પાંચમે માસે તે જીવની માંસ પિંડિકામાંથી અંકુરાની પેટે બે હાથ, બે પગ અને મસ્તક—એમ પાંચ અવયવ નિષ્પન્ન કરે છે. ઠઠે માસે પિત્ત અને શોણિતને બનાવે છે. સાતમે માસે સાતસો નસો, પાંચસો માંસપેશી નવ ધમની નાનીવિશેષ અને સારાત્રણ કોટી રોમરાજી, નિષ્પાદન કરે છે, આઠમે માસે ઢગાર ઝળો ઉત્પન્ન કરે છે અને નવમે માસે સુનિષ્પન્ન સર્વ અંગોપાંગ વાલો જીવ બની જાય છે.

તે ગર્ભાવસ્થામાં માતાના જીવની રસ હરનારી તથા સંતતિના જીવની રસ હરનારી જે બે નાનીઓ હોય છે, તેઓમાં પેહેલી માતાના જીવની સાથે બંધા-એલ્લ ઢતાં સંતાનના જીવને સ્પર્શેલી છે, તેથી સંતાનનો જીવ માતાએ જોગવાતા અનેક પ્રકારના રસવિગયનો એક દેશે કરીને ઓજ આહારને ગ્રહણ કરે છે,

બીજી નાની જે સંતતિના જીવની સાથે બંધાએલ્લ તે માતાના જીવને સ્પર્શેલી છે, તે નાનીવને જીવ પોતાના શરીરને વૃદ્ધિ પમામે છે, પરંતુ તે અવસ્થામાં તે કલ્લ આહારને ગ્રહણ કરતો નથી; તેથી તેને ઉચ્ચાર (જામો) તથા પ્રસ્રવણ (મૂત્ર) સંભવતા નથી તેમ વલ્લી તે જીવ જે આહાર ઢવ્ય ગ્રહણ કરે છે, તે પોતાની શ્રોત્રાદિક ઇંદ્રિયો અને અસ્થિ, મજ્જા, કેશ, રોમ અને નખપણે પરિણમે છે.

તે ગર્ભમાં રહેલો જીવ માતાના શયન વચ્ચે સુઈ જાય છે અને માતાની જાગૃત અવસ્થામાં જાગે છે. માતા સુખી એટલે તે પણ સુખી હોય છે. એવી રીતે કર્મના ઉદયથી જીવ ઉત્કૃષ્ટ અંધકારમાં અશુચિ જરેલા ગર્ભસ્થાનમાં મહા દુઃખ અનુજવતો રહે છે. જ્યારે નવ માસ અતીત થતાં તે પુરુષ, સ્ત્રી, નપુંસક અને બિં-

બ એ ચારમાં હરકોઈ રૂપે પ્રસવાય છે. જો શુક્ર અદ્વ્ય હોય અને શોણિત વિશેષ હોય તો સ્ત્રી, શુક્ર વિશેષ અને શોણિત અદ્વ્ય હોયતો પુરુષ અને શુક્ર અને શોણિત સમાન હોય તો નપુંસક જન્મે છે. જો કેવલ શોણિતનો જ યોગ હોયતો માંસના પિં-
રુરૂપ વિંવ પ્રગટે છે. વલ્લી કોઈ પ્રાણી માતાના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય પરંતુ
ઘણા પાપે કરીને પરાભૂત થયેલો હોય તો તે વાત તથા પિત્તાદિકવર્મે દૂષિત
થયેલો અથવા દેવતાદિકે સ્તંજિત કરેલો હોવાથી આંતરા રહિત વાર વર્ષ સુધી
ત્યાંને ત્યાં (ગર્ભમાં) રહે છે—એટલે વાર વર્ષ વીત્યા પછી જન્મે છે, લોક-
માં તે ઢોરુ—ચોડના નામથી ઓળખાય છે. આ પ્રમાણે ગર્ભની ભવસ્થિ-
તિ કહેવાય છે.

તેની જે કાયસ્થિતિ છે, તે મનુષ્યને ચોવીશ વર્ષની છે—તે આ પ્રમાણે
—કોઈ જીવ ઢોરુરૂપે વાર વર્ષ ગર્ભમાં રહી અંતે મૃત્યુ પામી તેવા પ્રકારના છુટ્ટ
કાર્યના યોગથી ત્યાંજ ગર્ભમાં રહેલા કલેવરમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્પન્ન થઈ
તેમાંજ વાર વર્ષ સુધી રહે છે—એવી રીતે ઉત્કૃષ્ટો ચોવીશ વર્ષ સુધી તેનો ગર્ભા-
વાસ થાય છે.

તિર્યંચ જીવો તિરસ્ચીના ગર્ભમાં ઉત્કૃષ્ટથી આઠ વર્ષ સુધી રહે છે, તે પ-
છી તેનો વિનાશ અથવા પ્રસવ પળ થાય છે.

સ્ત્રીની ગર્ભોત્પત્તિની યોગ્યતા અને પુરુષના વીર્યની ગર્ભાધાન કરવાની
યોગ્યતાને માટે આ પ્રમાણે લેખેલું છે—સ્ત્રીની યોનિ પંચાવન વર્ષ પર્યંત અમ્ધાન
હોવાથી ગર્ભને ધારણ કરી શકે છે અને તે પછી આર્તવનો અજાવ હોવાથી તે-
ની યોનિ મ્ધાન થઈ જાય છે. તેને માટે નિશીથ ચૂર્ણીમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ઈત્થિણ જાવ પાણપન્નાવાસા ન પૂરયંતિ તાવ અમિલ્લિઆણા ય જોણી”

આનો અર્થ ઉપર દર્શાવેલો છે. પુરુષ પંચોતેર વર્ષ સુધી ગર્ભાધાનને યો-
ગ્ય એવા વીર્યવાલો હોય છે; તે પછી તે પ્રાયે કરી તેવા વીર્યથી રહિત થઈ જાય
છે. તે વિષે પણ નિશીથ ચૂર્ણીમાં કહેલું છે—આ સો વર્ષની આયુષ્યવાલા
ની અપેક્ષા સમજવું. સો વર્ષની આગલ વસો, જણસો, ચારસો इत्यादि પૂર્વ
કોટી હોય.

સ્ત્રીનું જૈટલું આયુષ્ય હોય, તે સર્વ આયુષ્યમાંથી અર્ધ આયુષ્ય પર્યંત
મ્ધાનપણા રહિત હોવાથી તે ગર્ભ ધારણ કરવાને સમર્થ હોય છે. અને પુરુષને તો

સર્વ પૂર્વ કોટી પર્યંતના પૌતાના આયુષ્યનો છેલ્લો વીશમો જાગ અવીજ હોય કે અને પૂર્વ કોટી ઉપરની સ્થિતિવાલાને તો યુગલિકપણે કરી એકવાર પ્રસવધર્મીપણાને લડને અને નિરંતર યૌવનપણાને લડને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી.

આ શરીરે ત્રણ માતા સંવંધી અંગો છે ? માંસ, ૨ રુધિર અને ૩ મસ્તક—જેજું. અને ત્રણ પિતા સંવંધી અંગો છે, ? અસ્થિ, ૨ અસ્થિમજ્જા અને ૩ કેશ, સ્પશ્ત્રુ, (દાઢી) રોમ તથા નખ.

આ શરીરના અવયવોની સંખ્યા આ પ્રમાણે છે—તેમાં પ્રથમ મનુષ્ય શરીર માટે કહે છે—મનુષ્ય શરીરમાં પૃષ્ઠ વંશની ગ્રંથિરૂપ અઢાર સંધિઓ છે—એટલે વાસામાં અઢાર સાંધાઓ છે. તેઓમાં વાર સંધિઓમાંથી વાર પાંસલીઓ નીકળી વે પાસા—પરુવાને વીટાડ વક્કસ્થલનામધ્ય જાગે રહેલા હારુને લાગી પટ્ટાના આકારપણે પરિણમે છે; તથા તે પૃષ્ઠવંશના અવશેષ રહેલા છ સંધિથી ૭ પાંસલીઓ નીકળી વે પરુવાને વીટાડ હૃદયની વે વાજુ વક્કપંજરથી નીચે શિથિલ અને કુશની ઉપર પરસ્પર નહીં મલેલી રહે છે તેને કટાહ કહે છે. વલી શરીરમાં દરેક પાંચ પાંચ વામના વે આંતરમાં છે; તેમાં એક સ્થૂલ છે અને બીજું સૂક્ષ્મ છે. તેમાં જે સ્થૂલ છે, તેનાથી વસ્ત્રીનીતિ પરિણમે છે અને જે સૂક્ષ્મ છે તેનાથી લઘુનીતિ પરિણમે છે. આ શરીરમાં વે પરુવા છે. એક જમણો અને બીજો માવો. તેમાં જે જમણું પરુવું છે, તે દુઃખકારી પરિણામવાળું છે અને જે માવું છે તે સુખકારી પરિણામવાળું છે. વલી આ શરીરમાં બીજી એકસો સાઠ પાંસલીઓ છે. તે અંગુલીઆદિ અસ્થિના ચંદ્રના મેલાપના સ્થાનથી ઓલવાય છે. બીજા એકસો સીતેર સંઘાણિકાદિક મર્મસ્થાન છે. તેમાં પુરુષના શરીરે નાજિથી ઉત્પન્ન એવી સાતસો નસો છે, તેમાં એકસો સાઠ નસ ઝર્ધ્વગામિની છે, તે નાજિથી આરંજીને મસ્તક સુધી જાય છે, તેને રસહરણી કહે છે. તેના અનુપઘાત પળામાં કાન, ચક્ષુ, ગ્રાણ અને જિહ્વાનું વલ્લ ઉલ્લસે છે. અને જો તેનો ઉપઘાત થાય તો તે કાન વગેરેનું વલ્લ ક્ષીણ થાય છે. તે શિવાય એકસો આઠ બીજી નસો અધોગામિની છે. તે પગના તલ્લીઆ સુધી રહેલી છે, તેનો અનુપઘાત હોય તો તે જંધાના વલ્લને આપનારી છે અને તેનો ઉપઘાત થતાં મસ્તકની વેદના અને અંધતા વગેરે પીડા ઉત્પન્ન કરે છે. તેમ વલી એકસો સાઠ બીજી ગુદાપ્રવિષ્ટ નસો છે, તે નસોના વલ્લથી પ્રાણીઓને વાયુ, સૂત્ર અને વિષ્ટા પ્રવર્તે છે. જો તેનો વિઘાત થાય તો અર્શ,

પાંદુરોગ, મલ્લ, મૂત્ર અને વાયુનો નિરોધ થાય છે. બીજી એકસો સાઠ નસો તિરઠી ગામિની છે, તે હસ્તતલને સ્પર્શેલી છે; તેનો ઉપઘાત ન થાય તો તે જુજાને બલ આપનારી છે અને ઉપઘાત થવાથી પરુખામાં કે કુખમાં વેદના ઉત્પન્ન કરેછે. બીજી પચવીશ નસો શ્લેષ્મને ધરનારી છે, પચીશ પિત્તને ધારણ કરનારી છે અને દશ શુક્ર નામની સાતમી ધાતુને ધરનારી છે. આ પ્રકારે નાજિથી ઉત્પન્ન થયેલ સાતસો નસો પુરુષના શરીરે હોય છે, તેનાથી સ્ત્રીઓને ત્રીશ ઓઠી હોય છે અને નપુંસકને વીશ ઓઠી હોય છે.

બલી આ શરીરમાં નવસો હામ બંધનની નામીઓ છે, તેમાં ચાર રસને વહન કરનારી ધમની નામીઓ છે. ઢાઢી તથા મુંઠના કેશ વિના નવાણું લાલ રોમકૂપ છે અને મુંઠ સહિત ગણતાં સાઢા લાલ કોટી રોમરાજી થાય છે. તેમાં ઢાઢી, મુંઠ અને કૂર્ચના કેશોને શિરોરુહ કહેવામાં આવે છે. મુખમાં જે માંસના સ્વંરુપે જિહ્વા રહેલી છે તે પોતાના દીર્ઘ અંગુલના પ્રમાણે સાત આંગલ પ્રમાણ હોય છે અને તેનો તોલ મગધ દેશમાં પ્રસિદ્ધ એવા ચાર પલ્લના માપે ચાર પલ્લનો છે. ચક્ષુના બે માંસના ગોળા તોલમાં બે પલ્લ છે. મસ્તક હામના સ્વંરુપ ચાર કપાળે કરી નિષ્પન્ન થાય છે. ગ્રીવાનું પ્રમાણ ચાર આંગુલનું છે. મુખમાં અસ્થિના સ્વંરુપ દાંત પ્રાયે કરીને બત્રીશ હોય છે અને હૃદયની અંતરવર્તી એવો માંસનો સ્વંડ સામાત્રણ પલ્લનો છે અને વક્ત્રસ્થલના અંતરનો ગૂઢ જાગ કે જે કલ્પેજાના નામથી ઓલ્લખાય છે તે પચાસ પલ્લનું હોય છે.

બલી શરીરમાં મૂત્ર અને રુધિર દરેક આઠક પ્રમાણ છે અને તે સર્વકાલે અવસ્થિત હોય છે. ચરવીનું પ્રમાણ અર્ધા આઠકનું છે. મસ્તકનું જેનું એક પ્રસ્થ પ્રમાણ છે અને પુરુષને ઠ પ્રસ્થ પ્રમાણનું હોય છે. પિત્ત અને શ્લેષ્મ પ્રત્યેક એક એક કુરુવ પ્રમાણ અને શુક્ર અર્ધ કુરુવ પ્રમાણ સર્વદા અવસ્થિત છે.

આ આઠક તથા પ્રસ્થ વગેરેનું માપ બાલક, કુમાર અને તરુણ વગેરેનું “દોઅસઈં પસઈ” ઇત્યાદિ ક્રમે કરીને પોતપોતાના હાથને આશ્રીને જાણવું તેને માટે કહ્યું છેકે,—

“દોઅસઈં પસઈ, દોપસઈઓ સેઈઆ,

ચતારિ સેઈઆઓ કુલઓ, ચત્તારિ કુલઅઓ પલ્લો,

ચતારિ પચ્છા આદયં, સુચત્તારિ આદયો દોણો” ઇત્યાદિ—

ધાન્યથી જરેલો અવાંડગુલ કરેલો હાથ ‘અસ્તી’ કહેવાય છે—આગદ્વા સૂત્ર પ્રમાણે તેનો અર્થ જાણવો; એટલે બે મૂંઢા હાથનો એક પસી થાય, બે પસીનો એક સેતિકા થાય, ચાર સેતિકાનો એક કુલ્લ, ચાર કુલ્લનો એક પ્રસ્થ, ચાર પ્રસ્થનો એક આઠક અને ચાર આઠકનો દ્વોણ થાય છે.

આ પ્રમાણે કહેલા પ્રમાણથી શુક્ર તથા શોણિત વગેરેનું જે ન્યૂનાધિક-પાણું થાય છે, તે વાતાદિકના દોષને લક્ષ્ણ થાય છે. પુરુષના શરીરમાં પાંચ અને સ્ત્રીના શરીરમાં ૭ કોઠા છે. પુરુષને બે કાન, બે આંખો, બે નસકોરાં, એક મુઠ્ઠ, એક ગુદા અને એક પુરુષ ચિહ્ન, એ નવ દાર પ્રવાહને વહન કરનારા છે. એ નવ સહિત બે સ્તન વધવાથી સ્ત્રીને પ્રવાહને વહન કરનારા અગીયાર દાર છે. આ ગણના મનુષ્ય ગતિને આશ્રીને જાણવી.

તિર્યંચ ગતિમાં વકરા વગેરે બે સ્તનવાલાને અગીયાર અને ચાર સ્તન વા-લ્લી ગાય પ્રમુખને ત્રેર તથા ફુફ્ફરીને વગેરેને આઠ સ્તન ગણતાં સત્તર—આ પ્રમા-ણે વ્યાધાત વિના જાણી લેવાનું છે. વ્યાધાત હોયતો એક સ્તનવાળી અજાને દશ, ત્રણસ્તનવાળી ગાયને બાર,—એમ સમજવાનું છે.

પુરુષના શરીરમાં કુલ્લ પાંચસો માંસની પેશીઓ છે, તેનાથી સ્ત્રીઓને ત્રીશ અને નપુંસકને વીશ ઓઢી છે.

આ શરીર અનેક મહા રોગોનું उत्पत्ति સ્થાન છે, તેને વિષે સંસારી જી-વોના રોગોની સંખ્યા પાંચ કરોડ, અરુસઠ લાખ, નવાણું હજાર અને પાંચસો ચાલીશની છે. કહું છે કે,

પંચેવયકોમીઝં લક્ષ્ણાઅરુસઠ્ઠિસહસનવનવર્ઙ

પંચસયાચુલ્લસીર્ઙ્ગ રોગાણદ્વંતિસંસ્વાઝત્તિ ॥

અર્થ ઉપર આવી ગયો છે—આ પ્રમાણે અસ્થિ આદિના સમૂહવાલા અને અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓથી વ્યાપ્ત એવા એ શરીરમાં શું શુચિ છે? કાંઈપણ ઝેજ નહીં.

૭ સાતમી આશ્રવ જાવના છે. આ સંસારમાં જીવો ૧ મિથ્યાત્વ, ૨ અ-વિરતિ, ૩ કષાય અને ૪ યોગ રૂપ આશ્રવે કરી સમય સમય પ્રત્યે શુજાશુજ કર્મના

પુદ્ગલોને જે ગ્રહણ કરે છે. પુણ્યાત્માઓનું ચિત્ત નિરંતર સર્વ પ્રાણી-ઓમાં મૈત્રીજાવ, જે ગુણોથી અધિક હોય તેમાં પ્રમોદ, જે અવિનીત હોય તે ઉપર મધ્યસ્થતા અને જે દુઃખીયા હોય તે ઉપર કરુણા—કરવાથી શુદ્ધ કર્મ બાંધે છે અને જે જીવોનું ચિત્ત આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, મિથ્યાત્વ તથા કષાય વિષય વડે સર્વદા પીડિત છે, તેઓ અશુદ્ધ કર્મ બાંધે છે—ઇત્યાદિ જે ચિંતવન, તે આશ્રવજાવના કહેવાય છે તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ મિહ્નતા વિરઙ્ગ કસાય—જોગ દારોહિં જેહિં અણુસમયં ।

ઈહ કમ્મપુગ્ગદ્વાણં ગદ્ધણં તે આસવા હંતિ ” ॥ ૧ ॥

તે ગાથાનો જાવાર્થ ઉપર આવી ગયો છે—આઠમી સંવર ભાવના નીચે પ્રમાણે—

ઉપર કહેલ મિથ્યાત્વાદિકના આશ્રવોને સમ્યક્ત્વાદિકથી જે નિરોધ કરવો, તે સંવર કહેવાય છે—તે દેશથી અને સર્વથી—એ બે પ્રકારનો છે. તેમાં સર્વથી સંવરતો અયોગી કેવલીનેજ હોય છે અને દેશથી સંવર એક, બે ત્રણ આશ્રવના નિરોધીને હોય છે, તે સંવર પ્રત્યેક હ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારનો થાય છે. આત્માને વિષે થતા આશ્રવથી કર્મના પુદ્ગલોને જે ગ્રહણ કરવાપણું, તેને સર્વથી અથવા દેશથી ઠેકવું તે હ્રવ્ય સંવર કહેવાય છે અને જે જવહેતુક સર્વ ક્રિયાનો ત્યાગ કરવો તે જાવ સંવર કહેવાય છે. એવા સ્વરૂપના આશ્રવના વિરોધી સંવરનું જે ચિંતવન કરવું, તે સંવર જાવના કહેવાય છે, તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ આસવદારપિદ્ધાણં સમ્મત્તાઈહિં સંવરો નેઓ ।

પિહિયાસવો હિ જીવો સુતરિવ્વ તરેઙ્ગ ભવજલ્લહિંતિ ” ૧

આશ્રવદારનું સમ્યક્ત્વાદિવડે જે આઝાદાન કરવું, તે સંવર કહેવાય છે, તે સંવરથી સર્વ જીવો સારા વાહાણની પેઠે આ સંસાર સમુદ્રને તરે છે. ”

નવમી નિર્જરા જાવના છે.—આ સંસારમાં પૂર્વે બાંધેલા કર્મોને તપવડે જે લાઘવા, તે નિર્જરા કહેવાય છે. જે કર્મ બંધાતા હોય તેને વિષે સંવર અને પૂર્વે બાંધેલા કર્મોને વિષે નિર્જરા એ તેમની વચ્ચે ભેદ છે. તે નિર્જરા બે પ્રકારે છે—સકામ અને અકામ. તેમાં જે સકામ નિર્જરા છે તે લાઘ્ય અને આશ્ચર્ય—એવા પ્રત્યેક તપના

ઠ જેદથી વાર પ્રકારની થાય છે. તે જેદ પ્રથમ યતિ ધર્મના અધિકારમાં કહેલા છે તેથી આ પ્રસંગે આપવામાં આવ્યા નથી.

આ વાર પ્રકારનો નિર્જરા વિરતિ પરિણામવાદાને હોય છે; એટલે વિરતિ-પરિણામી કર્મક્રયને માટે પોતાની અજિલાષથી સક્કામ નિર્જરા કરે છે. અને જે વિરતિ પરિણામથી રહિત છે, અને તે શિવાય વાકીના મનુષ્ય પ્રાણીઓ છે, તેમને અજિલાષ રહિત શીત, ઊષ્ણ, ક્ષુધા, તૃષ્ણા આદિ સહન કરવાથી અકામ નિર્જરા થાય છે.—આવી નિર્જરાનું જે ચિંતવન, તે નિર્જરા જાવના કહેવાય છે. તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે.

“ કમ્માણ પુરાણાણં નિક્કંતણં નિજરા હુવાલસહા ।

વિરયાણ સા સકામા તહા અકામા અવિરયાણં તુ” ॥૧॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે. દશમી લોકસ્વરૂપ જાવના છે. આ લોકના મધ્ય જાગમાં ચતુર્દશ રજ્જુ પ્રમાણ લોક વિદ્યમાન છે. કટી ઉપર રાખેલા છે બે હાથ જેણે અને તિર્છી પ્રસારેલા છે બે ચરણ જેણે એવા પુરુષના આકાર જેવો આ લોક છે અથવા અધોમુખ કરેલ મોટા શરાવની ઉપર રહેલ જે લઘુ શરાવ, તેના સંપુટના જેવી તેની આકૃતિ છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, સાત રજ્જુના વિસ્તારથી નીચે લોકના તટ્ટીયાથી ઊંચે થોડું થોડું સંકોચતા તીર્છી લોક એક રજ્જુ વિસ્તારવાલો છે. તે પછી ઊર્ધ્વ જાગે અનુક્રમે વિસ્તારને પામતો બ્રહ્મદેવલોકને ત્રીજે પાથડે પાંચ રજ્જુ વિસ્તારવાલો છે. તે પછી થોડે થોડે સંકોચને જાતો સર્વ ઉપરના લોકોના પ્રદેશને પ્રતરે એક રજ્જુ વિસ્તારવાલો છે, એ રીતે યથોક્ત સંસ્થાનવાલો લોક છે. તે લોકને વિષે ધર્માસ્તિકાયાદિ ઠ ઢવ્યો છે.

૧ સ્વજાવથી ગતિપરિણત જીવ અને પુદ્ગલોનો મત્સ્ય અને જલની જેમ જે ઉપદ્રંજકારી સંબંધ તે ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે.

૨ વટેમાર્ગને ઢાયાની જેમ તેની સ્થિતિમાં જે ઉપદ્રંજકારી, તે અધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે.

૩ પૂર્વોક્ત બંને ઢવ્યો પ્રદેશથી અને પ્રમાણથી લોકોના કાશતુલ્ય છે; તેમજ તેમને ગતિ અને સ્થિતિમાં પ્રવર્તતાં અવકાશ આપવાથી જે અવગાહન ધર્મવાલો છે, તે

આકાશાસ્તિકાય કહેવાય છે.

૪ જે ચેતના લક્ષણવાલો, કર્મનો કર્તા તથા ચોક્તા અને જીવનધર્મી છે, તે જીવાસ્તિકાય કહેવાય છે.

૫ જે પૃથ્વી, પર્વત આદિ સમસ્ત વસ્તુઓનું પરિણામી કારણ અને પૂરણ ગત્તવન ધર્મવાલો, તે પુદ્ગલાસ્તિકાય કહેવાય છે.

૬ જે વર્તના લક્ષણવાલો, નવીન પુદ્ગલિક વસ્તુને જીર્ણ કરનાર, તથા સમયક્ષેત્ર (અઢી ઘીપ) અંતર્વર્તી છે તે કાલ ઇન્દ્રિય કહેવાય છે.

આ ૭ ઇન્દ્રિયમાં એક પુદ્ગલ ઇન્દ્રિય મૂર્ત છે અને વાકીના પાંચ ઇન્દ્રિય અમૂર્ત છે. તેમજ એક જીવ ઇન્દ્રિયને વર્જીને બીજા સર્વ ઇન્દ્રિય અચેતન છે; માત્ર જીવ ઇન્દ્રિયજ સચેતન છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે અસંખ્યાતા પ્રદેશમય લોકાકાશમાં અનંતાનંત જીવ ઇન્દ્રિયો તથા તેથી અનંત ગુણ અધિક પુદ્ગલ ઇન્દ્રિયો શી રીતે રહેતા હશે ? તેમને સંકટાશ કેમ ન થાય ?

આ શંકાના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, જીવ ઇન્દ્રિયોનું અમૂર્તપણું છે તેથી તેમાં સંકીર્ણપણું થતું નથી અને પુદ્ગલોનું મૂર્તપણું છે. દીપકની પ્રજ્ઞાના દૃષ્ટાંતે કરી તેવા પરિણામની વિચિત્રતાથી એકજ આકાશના પ્રદેશ ઉપર અનંતાનંત પરમાણ્વાદિ પુદ્ગલ ઇન્દ્રિયો અસંકીર્ણપણે પ્રવેશ કરે છે; તોપછી તે અસંખ્યાતા પ્રદેશનું કહેવું જ શું ? અર્થાત્ તેમાં સમાઈ જાય, તેમાં શું આશ્ચર્ય ? તેથી તેમાં કોઈ જાતનો દોષ આવતો નથી, તે વિષે શ્રી અજયદેવ સૂરિજીએ શ્રી જગવતીની ટીકામાં તેરમા શતકના ચોથા ઉદ્દેશમાં કહેલું છે—

“ આગાસત્થિકાણ ” ॥ ઇત્યાદિ ।

“ જીવ ઇન્દ્રિયોનું અને અજીવ ઇન્દ્રિયોનું જાજનચૂત આકાશાસ્તિકાય છે. ”

અથી તેમણે આ પ્રમાણે કહ્યું કે, આકાશ જીવોનું તથા અજીવોને અવગાહન આપનાર છે કેમકે વિસ્તારવાળું છે. તે પછી આકાશનું જાજનપણું દેખાતુ થકા કહે છે—

“ એગેણવિ ” ઇત્યાદિ ।

એક પરમાણુ આદિકે કરીને આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ પૂર્ણ કહેવાય છે; બે પરમાણુવાદિકે કરી પૂર્ણ અને શતસહસ્રાદિકે કરીને પણ પૂર્ણ છે, એમ જાણાય છે ! એમ કેમ કહેવાય ?

તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, તે પરિણામના ભેદથી કહી શકાય છે. જેમ ઓરમાનો આકાશ એક દીવાની પ્રજાપટલથી પૂરાય છે, તેમ વીજા દીવાનો પ્રકાશ પણ ત્યાં સમાઈ જાય છે, યાવત્ એકસો દીવાપણ તેમાં સમાઈ જાય છે. તેમજ ઔષધ વિશેષના એકઠાપણથી એક પારો સ્વેચ્છામાં સો સોનામોહર પેશી જાય છે પછી તે પારો અને કર્ષીચૂત ઔષધના સામર્થ્યથી પારાની કાળી અને સુવર્ણના સૈકડો કર્ષ પૃથક્ થઈ જાય છે, કારણ કે પુદ્ગલોના પરિણામનું વિચિત્રપણું છે.

વલ્લી લોકપ્રકાશ ગ્રંથમાં પણ કહ્યું છે કે ઔષધના સામર્થ્યથી પારાની એક કળીમાં સુવર્ણની સો કાળી નાંચીએ તોપણ તોલમાં કર્ષથી અધિક ન થાય, વલ્લી ઔષધના સામર્થ્યથી તે બંને જુદા જુદા થઈ જાય છે—સુવર્ણના કર્ષક સો અને પારાનો એક કર્ષ એ પ્રમાણે થાય છે.

અહીં વલ્લી ઝુલ્લે, અથો અને તીર્છા લોકનું સ્વરૂપ ગ્રંથાંતરથી જાણી લેવું—આ પ્રમાણે લોકનું સ્વરૂપ ચિંતવવું, તે લોક સ્વજાવ જાવના કહેવાય છે, તેને માટે કહ્યું છે કે.

“ અદ્દમુદ્દગુરુમદ્વયઠિત્ર લદ્દ મદ્વયજુયત્તસંઠિત્રંલોગં ।

ધમ્માઈ પંચ દવ્વેહિં પૂરિત્રં મણસિ ચિંતિજ્જેતિ ” ॥૧॥

અર્થ. નીચે મુજબાલા મોટા સરાવલાંની પેઠે રહેલા તથા નાના સરાવલાંના સંપુટની પેઠે (ઝુલ્લે ભાગમાં) રહેલા તથા ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ ડ્રવ્યો-વને પરિપૂર્ણ એવા આ લોકનું મનને વિષે ચિંતવન કરવું.

અગ્રીઆરમી બોધિ હુલ્લેજ જાવના છે. અનંતાનંત કાલે પંચેન્દ્રિયપણું હુલ્લેજ છે તેમાં પણ મનુષ્યજાવાદિ સામગ્રી હુલ્લેજ છે, તેનો યોગ થતાં પણ પ્રાણીઓને પરમ વિશુદ્ધિ કરનાર સર્વજ્ઞે દર્શાવેલ તત્ત્વજ્ઞાન રૂપી બોધિ (સમ્યક્ત્વ) પ્રાપ્ત કરીને ઘણું હુલ્લેજ છે, જો તે એકવાર પણ પ્રાપ્ત થયેલ હોય તો પ્રાણીઓને આટલા સમય સુધી આ સંસારનું પર્યટન હોય નહીં. ” ઇત્યાદિ જે ચિંતવન તે

બોધિ ઇર્લમ જાવના કહેવાય છે—

તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ પંચિંદિયત્તણાઈ, સામગ્ગીસંનવેપિ અઈહુવહા ।

તત્તાવબોહરૂવા બોહિ સુહી જીઅસ્સજઓત્તિ ” ॥ ૧ ॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે.

બારમી ધર્મકથક અર્હન્ જાવના કહેવાય છે. આ સંસારમાં વીતરાગપણે કરીને સર્વદા પરકાર્ય કરવાને સાવધાન એવા અને નિર્મલ્ય કેવલજ્ઞાનરૂપ ચક્ષુષી જેમણે સર્વ લોકોલોક અલ્લોક્યો છે એવા શ્રી અરિહંત વિના યતિ અને શ્રાવકનો નિર્મલ્ય—સદ્જૂત ધર્મ કહેવાને બીજો કોઈ સમર્થ નથી. કુતીર્થિઓના કહેલા કુવચનો અજ્ઞાન મૂલ્ય હોવાથી પૂર્વાપર વિરુદ્ધ અને હિંસાદિક દોષોથી દૂષિત છે, તેથી તે વચનો પ્રત્યક્ષ અસદ્જૂતજ છે: તેમજ તેમના કોઈ વચનમાં દયા સત્ય વગેરેનું કાંઈક પોષણ દેશાય છે, તે ફક્ત વચન માત્રજ છે, પણ તત્ત્વથી નથીજ; તે માટે તત્ત્વથી શુદ્ધ સ્વરૂપને ધરનારી અને સકલ જગતના જંતુઓને તારનારી શ્રીમદ્ અરિહંત પ્રજ્ઞની વાણીનું કેટલું વિવેચન કરીએ! જો કોઈ પણ રીતે તે વાણીનું એક પણ વાક્ય કર્ણગોચર થયું હોય તો તે રોહિણીયા ચોરની પેટે પ્રાણીને મહાન્ ઉપકાર કરનારું થાય છે. ” આ પ્રકારનું જે ચિંતવન તે બારમી ધર્મકથક ભાવના કહેવાય છે.

તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ ધમ્મો જિણેહિં નિરવહિજવયારપરેહિં સુટ્ટુ પણ્ણત્તો ।

સમણાણં સમણોવા—સયાણ દસહા હુવાલ્લસહા” ॥૧॥

આ ગાથાનો અર્થ ઉપર આવી ગયો છે.

રૌહિણેય ચોરની કથા.

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક નામે રાજા હતો. તેને સર્વ બુદ્ધિઓનો નિધાન રૂપ અજયકુમાર નામે પુત્ર થયો હતો. તે નગરની સમીપે વૈભારગિરિ નામે એક પર્વત હતો. તેની એક ગુફામાં લોહચુર નામે એક યાત્રી ચોર રહેતો હતો. તે રાજગૃહી નગરીના લોકોના હવ્ય અને સ્ત્રી વસ્ત્રો પોતાના કામ અને અર્થ અનાયાસે સાધતો હતો અને તેમાંજ પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતો હતો. તે લોહચુર ચોરને

રૌહિણી નામે એક સ્ત્રીના હૃદયથી રૌહિણેય નામે પુત્ર થયો હતો. તે પણ પિતાની જેમ ઘણોજ ઘાતકી થયો હતો.

એક વચ્ચે ઢોહસુર મરણ પથારીએ પડ્યો, એટલે તેણે પોતાના પુત્ર રૌહિણેયને બોલાવીને કહ્યું, “ વત્સ, જો તું તારું હિત ઇચ્છતો હો તો મારી શિક્ષા-સાંજલ—“જે આ ત્રણ ગઢ દેશવાય છે તેમાં મહાવીર નામે એક મહાત્મા છે, તેઓ કોમલ વચન બોલે છે, તે વચન ઉત્તરકાલે દારુણ હોવાથી તારે કદિપણ સાંજલવા નહીં. ” આ પ્રમાણે શીખામણ આપી તે ઢોહસુર ચોરે પોતાના પ્રાણનો ત્યાગ કરી દીધો. તે પછી રૌહિણેય તે પિતાના વચનને સંજારતો નિત્ય ચોરી કરતો હતો.

એક વચ્ચે શ્રીવીર પરમાત્મા તે સ્થલે સમોસર્યા. દેવતાઓએ તે સ્થલે સમવસરણ રચ્યું. તે વચ્ચે ભવ્ય જીવોને ધર્મની દેશના આપવાનો પ્રત્નુએ આરંજ કર્યો—તે વચ્ચે ચોર રૌહિણેય રાજગૃહ નગરમાં ચોરી કરવા જતાં તે સમવસર-ણની પાસે આવી ચઢ્યો. તે વચ્ચે તેને યાદ આવ્યું કે, જો હું આ માર્ગે જઇશ તો વીરજગદાનની વાણી સંજલવાઃ જશે અને અહિં જવાનો બીજો માર્ગ છે નહીં. હવે શું કરવું ? અથવા એવો સેવ કરવાથી સર્થ. હું કાનમાં આંગલીઓ નાંચીને ચાલ્યો જાઉં. પછી તે કાનમાં આંગલી નાંચી હતાવડે પગલે ચાલ્યો; તેવામાં તેના પગમાં કાંટો વાગ્યો. એટલે તે આગલ એક મગલું ઝરવાને પણ સમર્થ થયો નહીં. પછી કાનમાંથી એક આંગલી ખુદી કરી તેવને કાંટો કાઢવા લાગ્યો, તેવામાં અંતરના શબ્દને શોધનારી અને દેવસ્વરૂપને વર્ણન કરનારી શ્રી વીરપ્રત્નુની વાણી તેના કાનમાં આ પ્રમાણે સાંજલવામાં આવી—

“ અણિમિસ નયણા મણકજ્જ સાહણા પુપ્ફદામ અમિલ્લાણા ।

ચત્તરંગુલ્લેણ જૂમિં ન ચ્છવિંતિ સુરા જિણા વિંતિ ” ॥ ૧ ॥

જેમના નેત્રો મીંચાતા નથી, જેઓ મનથી ચિંતિત એવા કાર્યના કરનારા છે, જેમની પુષ્પમાલા કરમાતી નથી અને જેઓ ભૂમિથી ચાર આંગલ હંચા રહે છે, એવા દેવતાઓ હોય છે. ” ?

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહ્યું તે રૌહિણેય ચોરના સાંજલવામાં આવ્યું. તત્કાલ તેણે ચિંતવ્યું કે, અરે ! મારા સાંજલવામાં ઘણું આવી ગયું—આમ કહી

ચિંતાતુર થતો તે ચોર કાંટો કાઢી પાછો કાનમાં આંગળી નાંખતો તે રાજગૃહ નગરમાં ચાલ્યો ગયો અને ત્યાં પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ચોરી કરી પાછો પર્વતની ગુફામાં પેશી ગયો. પરંતુ પેલી જે પ્રજ્ઞુની વાણી તેણે સાંજળી લીધી છે, તેને માટે તે નિરંતર ચિત્તમાં સ્વેદ પામ્યા કરતો હતો. તે હમેશાં ગુપ્ત રીતે રાજગૃહની નગરીને ઘુંટ્યા કરતો અને લોકોને રંજારતો હતો.

ચોરની પીમાથી કંટાળી ગયેલા લોકોએ રાજા શ્રેણિકની આગળ ફરી-આદ કરી અને પોતાના દુઃખો નિવેદન કર્યા. રાજાએ મધુર વચનોથી લોકોને આશ્વાસન આપ્યું. પછી તેણે કોટવાલને બોલાવીને કહ્યું, “કોટવાલ, તમે આશ્વાસન નગરને હેરાન કરનારા ચોરને પકડી લોકોની રક્ષા કેમ કરતા નથી? કોટવાલે કહ્યું, “રાજન, રૌહિણેય, નામે એક ચોર થયો છે, પણ તે ઘણી મુસ્કેલી વડે પકડાય તેવો છે, તેને પકડવા માટે અમે ઘણા ઉપાયો યોજીએ છીએ, પણ તે પકડાતો નથી; મહારાજા, જો આપ પોતે તત્વારદ્ધ બનો તો વચ્ચે પકડાશે. ” કોટવાલના આ વચનો સાંભળી રાજા શ્રેણિકે પોતાના પુત્ર અને પ્રધાન અજયકુમારની સામે જોયું. એટલે અજયકુમાર અંજલિ જોમી બોલ્યો—“પિતાજી, હું સાત દિવસની અંદર તે ચોરને પકડી લાવીશ. જો સાત દિવસની અંદર તેમ ન બને તો તમારે મને તે ચોરની જેમ શિક્ષા કરવી. ” અજયકુમારે આવી જાણે પ્રતિજ્ઞા કરી; તે સાંજલી સર્વ સભા અને રાજા આશ્ચર્ય પામી ગયા.

પછી અજયકુમારે ભારે પ્રયત્નથી તે ચોરની શોધ કરવા માંડી, પણ કોઈ રીતે તે ચોરનો પત્તો લાગ્યો નહીં. એવી રીતે ૭ દિવસ વીતી જવા લાગ્યા. ૭ઠે દિવસે સંધ્યાકાલે લોકોના કોલાહલને શાંત કરી તે ગઢની બાહર કેટલાક સુજાડોને તેણે ગોઠવી દીધા. પેલો રૌહિણેય ચોર કેટલાક અપશુકનોએ તેને અટકાવ્યો છતાં પણ તે કર્મને વશ થઈ નગરીમાં ચોરી કરવાને પેઠો; જેવામાં તેણે કોઈ ધનવાનના ઘરનું સ્વાતર પારુવા માંડ્યું, તેવામાં પગી લોકોએ મઢી એક મોટી ઠાંક મારી તેને ત્રાસ પમાડ્યો, તેથી તે ત્યાંથી નાશી નગરીના કિલ્લા ઉપર આવ્યો. તેને ઝંચો ચમો કિલ્લા ઉપરથી બાહર પડતો સુજાડો પકડી લીધો. પ્રાતઃકાલે સુખડોએ તેને અજયકુમારને સોંપી દીધો. અજયકુમાર તેને રાજા પાસે લઈ ગયો. ચોરેલા દ્રવ્ય સાથે પકડેલા તે ચોરને જોઈ રાજાએ પુછ્યું, તું કોણ છે? ચોર બોલ્યો “રાજન, હું શાલિગ્રામનો રહેવાસી અને દુર્ગચંદ્ર નામે રાજાને જમે

भरनारो खेरुत बुं. हुं मारुं कांइक काम करी रात्रे मारा गाम तरफ जतों हतो तेवामां तमारा सुजटोए मने बीहराव्यो, एट्ठे कीद्वो ठेकी बाहेर पमतां सुजटोए मने चोर जाणी पकरी दीथो. हे सुइ विद्वचण राजा, विचार करो. जो हुं चोर होउंतो मने खुशीथी शिद्धा आपो; अने जो मने मारवार्थी अजयकुमार जीवे तो तेम करो. ” तेना आवां वचन सांजळी राजाए दढ बंधनथी ठोराव्या पढी तेनी खात्री करवाने माटे पोताना सेवकोने शास्त्रिग्राममां मोकट्या. रौहिणेय चोर एट्ठोवधो लुचो हतो के, तेणे प्रथमथी शास्त्रिग्रामना द्वाकोनी साथे संकेत करी राख्यो हतो अने तेमनी साथे ते चोरे उराव करेद्वो के, तेणे कदि पण शास्त्रिग्राममां चोरी करी नहीं अने ते गामने मदद आपवी; आथी ते द्वाको तेनी सर्व बात मान्य करता हता. राजा श्रेणिकना सुजटोए शास्त्रिग्राममां आवी त्यांना द्वाकोने पुच्छुं के, आ गाममां कोइ दुर्गचंरु नामे खेरुत रहे ठे ? ते गामना द्वाक के जेओ तेना संकेत प्रमाणे वर्त्तनारा हता, तेओ बोदया,—“हा, ते खरी बात ठे. दुर्गचंरु आ गामनो रहेवासी ठे ते गइ काद्वे नगर तरफ गयो ठे, ते हजु सुधी आव्यो नथी; अमे सर्वे तेनो वृत्तांत जाणवाने आतुर थइ रहेला बीए. ”

ते द्वाकोना आ वचनो सांजळी ते सुजटोए श्रेणिक राजाने ते वृत्तांत जणाव्यो, ते बखते राजाए विचार्युं के “ आहा ! आ केवी बात कहेवाय ? अजयकुमार मृत्युना जयथी सरल हृदयना एक गामनीआने चोर उरावे ठे. ” राजाना मुखना चेहेरा उपरथी अजयकुमार समजी गयो अने तत्काद्व तेणे विचार्युं के, आ चोरनुं कांइ पण कपट ठे, ते कोइपण रीते खुद्वुं करवुं जोइए. आम विचारतां ते चतुर प्रधानना हृदयमां बुद्धि स्फुरी आवी. तेणे एक देव विमान जेवो सुंदर मेहेद्व रचाव्यो. ते मेहेद्वनी अंदर सात चूमिकाओ रची. अनेक प्रकारना चंदरवा अने मोतीओना तोरणोथी तेने अद्वंकृत कयों. रंजासमान स्वरूपवादी स्त्रीओ अने देवतुद्व स्वरूपवाला पुरुषो तेमां स्थापित कयों. पढी अजयकुमारो पेढा रौहिणेय चोरने बोदवावीने कहुं. “ भाइ, मारा जेवा मूर्ख माणसने धिक्कार हो. तमे तो कोइ जक्ति करवा दायक पुरुष ठो. तमोने में अतिशय हेरान कयों. ते क्षमा करो. हवे एकवार आ मारा मेहेद्वमां आवो, जेथी हुं त्यां तमारी जक्ति करी मारा अपराधने दूर करूं. ”

અજયકુમારના આવાં કપટ જરેલાં વચનોનો મર્મ તે ચોરના સમજવામાં આવ્યો નહીં. તત્કાલ તે તેની સાથે મેહેલમાં ગયો; ત્યાં તેને પ્રથમ મિષ્ટ આહાર આપી વ્રત કર્યો. પછી કપટી અજયકુમારે તેને મદિરાપાન કરાવી ઊંચી જાતના દિવ્ય વસ્ત્રો પહેરાવી એક સુંદર પલંગ ઉપર સુવાડ્યો—તે ચોર તે દિવ્યમંદિરમાં રહી જાણે પોતે સ્વર્ગમાં રહ્યો હોય તેમ માનવા લાગ્યો. શયન કર્યા પછી તે જાગૃત થયો, એટલે અજયકુમારની આજ્ઞાથી કેટલાએક સામંતો અને નરનારીઓનો સમૂહ ત્યાં હાજર રહેલો, તે ‘જય જય નંદા’ ઇત્યાદિ માંગલિક શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરતાં તેના સાંજલવામાં આવ્યા. આ દેસાવ જોઈ તે મદિરાથી મત્ત થયેલો ચોર પોતાના આત્માને જીલ્લી ગયો. પેલા હાજર રહેલા લોકો તેની પાસે આવી આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“ જહુ, પૂર્વના સુકૃત્યવ્રતે તમે આ સ્વર્ગના વિમાનમાં પ્રગટ થઈ તેના સ્વામી થયા હો અને આ અમે સર્વે તમારા સેવક છીએ. ” આ પ્રમાણે કહી તેમણે નાટક કરવાનો આરંભ કર્યો. તે પછી અજયકુમારની સૂચનાથી જેના હાથમાં એક સુવર્ણદંડુ રહેલો છે એવો એક પુરુષ આવ્યો; તેણે આવી નાટક કરનારાઓને કહ્યું કે, “ હાલ નાટક બંધ કરો, હું આ દેવને તેમની દેવ સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવું. ” આ પ્રમાણે કહી તેણે રૌહિણેયને કહ્યું ‘હે નવા દેવ, પોતાના પૂર્વોપાર્જિત એવા જે તમારા પુણ્ય અને પાપ હોય તે નિવેદન કરો અને તે પછી સુખ જોગવો. ’ તે પુરુષના આ વચનો સાંજલી તે રૌહિણેય વિચારમાં પડ્યો. “શું આ સાચું સ્વર્ગ હશે ? અથવા મારે માટે અજયકુમારે પ્રપંચ તો નહીં રચ્યો હોય ? ” આ પ્રમાણે ચિંતવી તે ધીર બુદ્ધિવાળા ચોરે કંટક કાઢતી વેલાએ માંમલેલી દેવના સ્વરૂપના વર્ણનવાળી પ્રજ્ઞુની વાણી (અણિમિસનયણા ઇત્યદિ) સંજારી તત્કાલ તેણે પોતાની આગલ રહેલા લોકોને પૃથ્વી ઉપર લાગેલા ચરણવાલા, કુમલાણલા પુષ્પોની માલાને ધરનારા, મટકા મારતા નેત્રોવાલા અને મનોજીષ્ઠ સાધનમાં અસમર્થ એવા જોઈ શ્રી વીરપરમાત્માના વચનો સાથે તેમનો વિરોધ જોઈ અજયકુમારે કરેલા કપટને જાણી લીધું. ” આ વચ્ચે પેલો દંડુધારી પુરુષ બોલ્યો. “ દેવ, શો વિચાર કરો છો ? આ વધો દેવલોક પોતપોતાની જાતે દેસાડવાને ઝત્કંઠિત છે; તેથી તમારો જે શુદ્ધ વૃત્તાંત હોય તે સત્ત્વર નિવેદન કરો. ” આ વચ્ચે તે રૌહિણેય બોલ્યો—“ જિનપૂજા, સાધુસેવા, દયાપાલન, સુપાત્રદાન અને ચૈત્ય નિર્માપન આદિ ઉત્તમ ધર્મકાર્યો મેં પૂર્વ જન્મે કરેલા છે. ” તે દં-

रुधर बोव्यो—“ हे देव, प्राणीओनो जन्म एक स्वजावे करीने थतो नथी तेथी तमे जेम पुण्यनुं वर्णन कर्युं, तेम तमारा पापतुं वर्णन पण करो. चोरी, स्त्रीद्वो-लुपता अने बीजा जे कांइ नठारां पाप कर्मो कर्या होय ते निःशंकपणे कहो.”

रौहिणेय बोव्यो—“ अहा ! दिव्यज्ञानने धारण करनारा एवा तमोने आवो मतिघ्नम शो थयो ठे ? साधुओनी सेवा करनारा श्रावको शुं एवा खराव काम करे ? तेम ठतां जो तेओ एवा काम करे तो पढी तेमने आवो स्वर्ग-वास केम प्राप्त थाय ? तेथी मेंतो जरा पण पाप कर्म कर्युं नथी, शा माटे वारं-वार पुछो छे ? ”

आ वखते अजयकुमार के जे लुपो रही आ वृत्तांत सांजद्वतो हतो ते पोता मनमां ते चोरनी बुद्धिनी जारे प्रशंसा करवा द्वाग्यो. द्वाणवार पढी ते चोरनी समीपे आव्यो अने ते रौहिणेयने आदिंगन करी आ प्रमाणे बोव्यो—“ हे वीर, हुं आज सुधी कोइनाथी जीतायो नथी, पण एक ताराथी जी-ताइ गयो छुं; हुं तने निग्रह करी शक्यो नहीं, ए मोटांमां मोटुं आश्चर्य ठे ” आ प्रमाणे अजयकुमारे प्रेमपूर्वक कह्युं, एट्ठे ते रौहिणेय चोर आ प्रमाणे बोव्यो—“ हे राजकुमार, हुं श्री वीरवाक्यने हृदयमां धारण करतो हतो, तेथी तमाराथी पकरायो नहीं, तेथी तेमां कांइ पण आश्चर्य पामवा जेवुं नथी; पण तमोए मने मद्यपान करावी स्वर्गनी प्राप्ति करावी ए मोटा आश्चर्यनी वार्ता. ” रौहिणेयना आ वचनो सांजद्वी अजयकुमार बोव्यो—“ भाइ तुं मारा कहेवाथी द्वज्जा पा-मीश नहीं अने मने कहे के तारा जेवा चोरने श्री वीरप्रभुनी वाणी शी रीते कर्णगोचर थइ ? ” अजयकुमारे आ प्रमाणे स्नेहपूर्वक पुच्युं, एट्ठे ते चोरे पो-तानी कथा आदिथी अंतमुधी कही संजद्वामी. अने विशेषमां जणाव्युं के जो में ए जगद्गुरुनी वाणी न सांजळी होततो हुं आज तेमाराथी ठद्दाइ जात अ-ने तेथी शी शी बिम्बना पामत ते कही शकातुं नथी; जे प्रभुनी एट्ठळी अ-द्वपवाणी पण प्राणीओने कष्ट निवारक थाय ठे, तो ते प्रभुनुं सर्व आगम सां-भद्ववाथी अद्भुत सुखनी प्राप्ति थाय, एमां शुं आश्चर्य ? हुं तो मारा पितारूप श-त्रुथी उगायो हतो, तेथी ते वखते कर्णगोचर थयेद्वी श्री वीरवाणीने शब्दतुद्व्य मानतो हतो पण अत्यारे ते वाणीए मने जीवितदान आपेद्वुं ठे. हे राजकुमार, हवे में अव्यादि चोरेद्व छे, ते तमने बतावी हुं श्री वीरप्रभुनी पासे व्रत ग्रहण

કરવા ઇચ્છા રાખું હું.

તે પઠી અન્નયકુમારે તે રૌહિણેય ચોરને રાજાની પાસે લાવી આ પ્રમાણે કહ્યું, “ સ્વામી, આ ચોર પોતાની ચોરી માની જાય છે. ” તત્કાલ રાજાએ તેને વધ કરવાનો આદેશ કર્યો. એટલે અન્નયકુમારે કહ્યું, “ પિતાજી, જો આપણે આ-ચોરને ઢોમી દણ તો તે ચોરેલું સર્વ ધન પાછું આપશે; તે શિવાય તે દ્રવ્ય આપણાથી ગ્રહણ કરી શકાય તેમ નથી; વહી મેં આ ચોરને બંધુ કરીને પકડ્યો છે, બુદ્ધિ કરીને પકડ્યો નથી. તેમજ આ ચોરનું હૃદય બૈરાગ્યથી વાસિત થયેલું છે, તેથી તે અર્હાંથી મુક્ત થઈ દીક્ષા ગ્રહણ કરવાને ઇચ્છે છે; તેથી આ ચોર વધ કરવાને યોગ્ય નથી. ” અન્નયકુમારના આ વચનો ઉપરથી રાજાએ તેને છોડ્યો, એટલે તેણે સર્વ ધન વતાવ્યું. પઠી રાજાએ નગરજનોને એકઠા કરી જેનું જે હતું, તેને તે ધન આપી દીધું. તે પઠી શ્રેણિક રાજાએ જેનો દીક્ષા મહોત્સવ કરેલો છે અને જેણે ધન, વૈજવ, સ્ત્રી અને પરિવારનો ત્યાગ કરેલો છે એવા રૌહિણેય ચોરે શ્રી વીરપરમાત્માની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તે વચ્ચે નગરજનોએ તેની જારે સ્તુતિ કરી હતી.

રૌહિણેય ચોર મુનિવ્રત ધારણ કરી પોતાના દુરાચારની શુદ્ધિને માટે અનેક પ્રકારના તપ તપી અને જવર્પયત શુદ્ધ ધર્મ આરાધી પ્રાંતે અનજ્ઞાન કરી તે દેવપદને પ્રાપ્ત થયો હતો. આ પ્રમાણે જગવંતની વાણીના પ્રજાવને દર્શાવનારી રૌહિણેય ચોરની કથા કહેવામાં આવી.

એ રીતે બાર જાવનાનું સ્વરૂપ લક્ષમાં રાખી જવ્ય જીવોએ તેના આરાધન-ને વિષે તત્પર થવું જોઈએ.

બાર પ્રતિમાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ.

પેહેલી પ્રતિમા એક માસની કહેવાય છે; બીજી બે માસની, ત્રીજી ત્રણ માસની, ચોથી ચાર માસની, પાંચમી પાંચ માસની, ઊઠી ઊ માસની અને સાત-મી સાત માસની પ્રતિમા છે. આઠમી નવમી અને દશમી એ ત્રણ સાત અહો રાત્રિની છે. અગીયારમી એક અહો રાત્રિની અને બારમી એક રાત્રિની છે—એવી રીતે ત્રિજી—સાચુની પ્રતિજ્ઞા રૂપ—બાર પ્રતિમા થાય છે, તેઓમાં પેહેલી પ્રતિમા અન્નપાનના અવ્યવહાર દાનરૂપ હોવાથી એક દત્તી કહેવાય છે. તેવી રીતે બીજી

બે દત્તી, ત્રીજી ત્રણ દત્તી—એમ સાતમી સાત દત્તી સુધી ગણાય છે. સાત અહો-રાત્રના પ્રમાણવાલી આઠમી પ્રતિમાને વિષે જલ્લ રહિત એકાંતર ઉપવાસે રહી પાર-ણાને દિવસે આંબિલ કરવામાં આવે છે. અહીં દત્તીનો નિયમ નથી. વહી તેમાં ગ્રામા-દિકની બાહરે ઝર્ધે મુખે શયનાદિ આસને રહી ઘોર ઉપસર્ગો સહન કરવાના છે. નવમી પ્રતિમામાં પણ તેજ પ્રમાણે ઉત્કટાદિ આસને રહેવું પડે છે. દશમી પ્રતિમામાં પણ એવીજ રીતે રહેવાનું છે પણ ગોદોહાસન—ગાય દોહોવાનું આસન કરવાનું છે. અગીઆરમી પ્રતિમામાં પણ એમજ વર્તવાનું છે પરંતુ તેમાં જલ્લ રહિત ઢઠ કરી લાંબી જુજાવમે રહેવાનું છે.

બારમી પ્રતિમામાં ઉપર પ્રમાણે છે, પરંતુ તેમાં જલ રહિત ત્રણ ઉપવાસ કરી એક પુદ્ગલવ્યાસ નિમેષ રહિત દૃષ્ટિ રાખી અને લાંબી જુજા કરી રહેવાનું છે. એનો અંગીકાર કરનાર ? વજ્ર ઋષજ નારાચ, ૨ ઋષજનારાચ, અને ૩ અર્ધ નારાચમાંથી હરેક કોઈ સંઘયણ યુક્ત હોય છે. જઘન્યથી નવમા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી કાંઈક જણા દશ પૂર્વ સુધી સૂત્રાર્થ અધિગત હોય છે. તેમજ ૧ તપ, ૨ સૂત્ર, ૩ શક્તિ, ૪ એકત્વ અને ૫ વલ્લે કરી પ્રતિમા અંગીકાર કરનારને એ પાંચ પ્રકારની તુલનાવમે પરિકર્મ—અન્યાસથી પેહેલાજ ભા-વિતાત્મા થઈ જવાય છે.

તે પરિકર્મનું પરિમાણ આ પ્રમાણે છે—માસિક આદિ સાત પ્રતિમાને વિ-ષે જેટલા પ્રમાણની પ્રતિમા છે, તેટલા પ્રમાણે કરી તે પરિકર્મ હોય છે. તેમ વર્ષા-ઋતુમાં એ પ્રતિમા અંગીકાર કરાતી નથી અને પરિકર્મ પણ કરાતા નથી. પ્રથમની બે પ્રતિમા એકજ વર્ષમાં થાય છે. ત્રીજી તથા ચોથી એક એક વર્ષમાં હોય છે. બીજી ત્રણ અન્યત્ર બીજે વર્ષે અને પરિકર્મ પણ અન્યત્ર—બીજે વર્ષે થાય છે.

તે પ્રતિમાની પ્રતિપત્તિ આ પ્રમાણે છે—નવ વર્ષ કરીને પેહેલી સાત પ્ર-તિમા સમાપ્ત કરાય છે, આઠમી આદિ ત્રણ પ્રતિમાઓ એકવીશ દિવસે સમાપ્ત કરાય છે અને અગીઆરમી ત્રણ દિવસે પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે અહો રાત્રિને અંતે ઢઠ કરવાથી બને છે અને બારમી પ્રતિમા રાત્રિ પછી અનંતર આઠમ કરવાથી થાય છે અને ચાર રાત દિવસના પ્રમાણવાલી છે. અહીં બીજું ઘણું કહેવાનું છે, પણ ગ્રંથ વિસ્તારના જયથી કહેવામાં આવ્યું નથી. તે પ્રવચન સારોધ્ધાર ગ્રંથમાં-થી જાણી લેવું.

આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી જિજ્ઞુકની બાર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે.

અહો રાત્રિનું સંક્ષિપ્ત કૃત્ય.

“ શુદ્ધાચારઃ સાધુઃ શ્રીજિનવચનાનુસારતો નિત્યમ્ ।

કુર્યાત્ ક્રમેણ સમ્યક્ સ્વસ્યાહોરાત્ર કૃત્યાનિ ” ॥ ૧ ॥

“ શુદ્ધ આચારવાદ્વા સાધુએ હંમેશા શ્રી જિનવચનને અનુસારે અનુક્રમે પોતાના અહોરાત્રિના કૃત્યો સમ્યક્ પ્રકારે કરવા. ” ?

કૃત્યનો ક્રમ.

સાધુએ રાત્રિના પાઠવા પોહોરે જાગ્રત થઈ મંદસ્વરે કરી સૂત્ર તથા અર્થના પરાવર્તન રૂપ સ્વાધ્યાય કરવો. જેથી આસપાસ રહેલા આરંજી લોકો જાગ્રત ન થાય. તે પછી જ્યારે તે પોહોરનો ચોથો અંશ બાકી રહે ત્યારે ઠ પ્રકારના આવશ્યક કરવા એટલે પ્રતિક્રમણ કરવું. ત્યાર બાદ ઉત્કટ આસને રહી શરીરના પરિજોગ્ય મુહપત્તિ આદિ ઉપકરણોની વિધિ પૂર્વક પન્નિલેહણા કરવી. તે પન્નિલેહણાની સમાપ્તિ વચ્ચે સૂર્યોદય થાય ત્યારે ઉપાશ્રયને પ્રમાણે. તે પછી વંદના પૂર્વક આચાર્યાદિકને પુઠી તેમની આજ્ઞાવચ્ચે વૈયાવચ્ચ તથા સજ્ઞાય ધ્યાન કરે. પણ તે પોતાની બુદ્ધિ ન કરે. તેને માટે કહ્યું છે કે “ છઠ, અઠમ, ચાર, પાંચ, માસ, અર્ધ માસ, અને માસખમણ તેને વિષે જે ગુરુ વચનને અનુસારે ન કરે તેને અનંત સંસારી કહેવા છે જેમ કે,

“ છઠમ દશમ ડુવાલસેહિં, માસઋમાસખમણેહિં ।

અકરંતા ગુરુવચણંઅણંતસંસારિઆ જ્ઞણિઆ ” ॥૧॥

તે પછી કાંઈક જાણી પોરિસિ વચ્ચે બેસી મુહપત્તી પન્નિલેહી પઠી પાત્રાદિક ઉપકરણોની પન્નિલેહણા કરે. ત્યાર બાદ બીજી પોરસીમાં પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા શ્રુતના અર્થનું સ્મરણ કરે. તે પછી જ્યારે જિજ્ઞાકાલ પ્રાપ્ત થાય એટલે આગમમાં કહેલ વિધિ પ્રમાણે ગુરુની આજ્ઞા ગ્રહણ કરી “ આવસ્સહી ” વચ્ચે ઉપાશ્રયથી નીકળી જિજ્ઞાકાલના સમયમાં એટલે ઉત્સર્ગથી ત્રીજી પોરિસીરૂપ નિમેલ્લા વચ્ચેમાં અથવા “ કાલેકાલં સમાયરે ” એ આગમના વચન પ્રમાણે જે દેશમાં કે જે ગામમાં લોકો જ્યારે જોજન કરતા હોય તે દેશમાં તે વચ્ચે સ્થવિર કલ્પીઓને જિજ્ઞાનો કાલ જાણી લેવો.

તે પઢી સાધુ વ્યાસેપતા, આકુલતા, અને શઠતાએ રહિત થઈ યુગમાત્ર દૃષ્ટિ રાખી, પાઠ્ય અને પમુલે ઉપયોગ રાખી એક ગૃહથી બીજે ગૃહ જિક્કા માટે જમે, અને તેમ જમીને બેતાલીશ દોષે રહિત એવી જિક્કા ગ્રહણ કરે. ત્યાંથી પાછા ફરી “ નિસ્સિહિ ” પૂર્વક ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરી ફરિયાવહી પમિક્કમી વિધિ પૂર્વક તે અશનાદિ ગુરુને વતાવો પઢી પચ્ચાણ પારી, ગૃહસ્થની દૃષ્ટિ ન પમે તેવા પ્રકાશવાદ્યા સ્થાનમાં રહી શુધાની વેદના ઉપશમાવવા માટે ૧ વૈયાવચ્ચ, ૨ ફર્યાની શુષ્કિ, ૩ સત્તર પ્રકારે સંયમનું પાલન, ૪ પ્રાણ ધારણ, ૫ સજાય ધ્યાનાદિ અને ૬ ધર્મ ચિંતાને માટે જોજન કરે. તે જોજન સમયે સુરાસુરાદિ પાંચ દોષને વર્જે. તેને માટે આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“અસુરસુરં ૧ અચવચયં, ૨ અદુઅ ૩ મવિલંબિયં ૪ અપરિસાદિં ૫ મણવયણકાર્યંગુત્તો જુજે અહપસ્થિવણસોહી ” ॥ ૧ ॥

એ પાંચ માંસલાના દોષને વર્જે. તે પઢી મુનિએ માત્રા કરવાનું પાત્ર પ્રક્ષાલન કરવું. તથા સજાય ધ્યાન અને વૈયાવચ્ચાદિ કાર્ય કરી તે પઢી ચોથે પોહોરે મુલવસ્થિકા પઢિલેહી ગુરુના અને પોતાના ઉપકરણોની પમિક્કેહણા કરવી. તે પઢી જ્યારે સૂર્ય અર્ધ વિંબરુપે રહે ત્યારે ગુરુનો સમક્ષ પ્રતિક્રમણ કરવું તે પઢી એક પ્રહર પર્યંત શ્રુતપરાવૃત્તિરૂપ સ્વાધ્યાય ધ્યાન કરવા. તે પઢી તેજ પ્રહરનો ચોથો જાગ વાકી રહે ત્યારે ઉચ્ચાર પ્રશ્રવણના સ્થંભિલો (માંડલા) કરવા. તે પઢી સૂત્ર તથા અર્થને સંજારવા. ત્યાર વાદ જ્યારે નિદ્રાનો સમય આવે ત્યારે ગુરુની આજ્ઞા ગ્રહણ કરવા પૂર્વક પૃથ્વી ઉપર સંથારો પઢિલેહી ચૈલ્યવંદન પૂર્વક રાત્રિના સંથારાની ગાથા (સંથારા પોરિસી) જાણી અને રજોહરણને જમણી બાજુ મુકી સ્વદૃષ્ટિ નિદ્રા કરવી. અતિ નિદ્રાવશ ન થવું.

આ પ્રમાણે સંકેપથી અહોરાત્રના કૃત્યો વતાવ્યા છે, વિસ્તારથી તે સાધુ સંબંધી અધિકાર ગ્રંથાંતરથી જાણી લેવો.

મુનિઓ અનેક ગુણોના આધાર રૂપ છે, તે વાત દર્શાવે છે—

“ નિચ્ચમચંચલનયણા । પસંતવયણા પરિદ્ધગુણરયણા ।

જિયમયણા મિહવયણા સવ્વત્થવિસન્નિહિઅ જયણા ॥૧॥

૧ ભોજન વચ્ચે સુર સુર શબ્દ ન કરવો (૨) અચવચ શબ્દ ન કરવો (૩) ઉતાવળું ન જમવું (૪) અતિ વિલંબણે ન જમવું (૫) ભોજ્ય પદાર્થ વેરવો નહિ.

ઇરિયાસમિષ્પર્મઈ, નિયસુધ્ધાયારસેવણે નિજણા ।

જે સુયનિહિણો સમણા તેહિં ઇમા જૂસિયા પુહવી” ॥૨॥

“જેઓ નેત્રોની ચંચલતાથી રહિત છે, જેમના મુખ શાંત છે, જેમના ગુણરત્ન પ્રસિદ્ધ છે, જેઓ કામના જિતનારા છે, જેમના વચન કોમલ છે જેમની નજીક સર્વ પ્રકારે યતના છે, જેઓ ઇર્ષ્યા સમિતિ પ્રમુખ પોતાના શુદ્ધ આચારને સેવવામાં નિપુણ છે, અને જેઓ શ્રુતના નિધાન રૂપ છે, એવા મુનિઓથી આ પૃથ્વી વિભૂષિત છે. ૧—૨

સિદ્ધાંતોક્ત સાધુ ગુણવર્ણન.

“ જાઇસંપન્ના, કુલ્લસંપન્ના, વલ્લસંપન્ના, રૂવસંપન્ના
વિણય સંપન્ના, ણાણસંપન્ના, દંસણસંપન્ના, ચરિત્તસંપન્ના,
લ્લજ્ઞાસંપન્ના, લ્લાઘવસંપન્ના, મિજમદ્ધવસંપન્ના, પગ્ગમ્મદ્ધયા,
પગ્ગવિણીયા, ઓયંસિ, તેયંસિ, વચ્છંસિ, જસંસિ, જિયકોહા,
જિયમાણા, જિયમાયા, જિયલોહા, જિયણિદ્ધા, જિતેંદ્ધિયા,
જિયપરિસહા, જિવિયાસમરણજ્ઞયવિપ્પમુક્કા, ઊગ્ગતવા,
ઘોર તવા, દિત્તતવા, ઘોરવંજચેરવાસિણો, બહુસુયા, પંચસ-
મિઈહિંસમિઆ, તિહિં ગુત્તિહિં ગુત્તા, અર્કિંચણા, નિમ્મમા, નિર-
હંકારા, પુક્કરંવ અલેવા, સંખોઇવ નિરંજણા, ગયણંવ
નિરાસયા, વાડવ્વ અપ્પહિવ્વહ્મા, કુમ્મો ઇવ ગુત્તેંદિયા,
વિહંગુવ્વ વિપ્પમુક્કા, જારંડવ્વ અપમત્તા, ધરણિવ્વ સવ્વંસહા,
કિં વહુણા ! એગંતપરોવરાયનિરયા, જિણવયણોવદેસણ
કુસલ્લા, જાવકુત્તિયાવળજ્ઞૂયાણિસા જિણાણારાહગા સમણા
જગવંતો નિયચરણેહિં મહીયલં પવિત્તયંતો વિહરંતિત્તિ ” ॥

“ જાતિ, કુલ્લ, વલ્લ, રૂપ, વિનય, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, લ્લજ્ઞા, લ્લાઘ-

વ અને મૃતુ માર્દવતા, એ સર્વને પામેલા, પ્રકૃતિવ્રમે જ્ઞિક, પ્રકૃતિવ્રમે વિનીત, પરાક્રમી, તેજસ્વી, વાણીની સુંદરતાવાદ્યા, યશસ્વી, ક્રોધ, માન, માયા અને દ્વો-જને જિતનારા, નિદાને, ઇન્દ્રિયોને અને પરિષ્કોને જિતનારા, જીવિતની આશા તથા મરણના જયથી રહિત, ઉગ્ર તપસ્વી, ધોર તપસ્વી, દીપ્ત તપસ્વી, ધોર બ્રહ્મ-ચર્યના ધારક, વહુશ્રુત, પાંચ સુમતિવ્રદે સુમત, ત્રણ ગુપ્તિવ્રમે ગુપ્ત, નિષ્પરિગ્રહી, નિરહંકારી, કમલની જેમ નિર્લેપ, શંખની જેમ નિરંજન, આકાશની જેમ નિરાશ્ર-ય, વાયુની જેમ પ્રતિબંધ રહિત, કાચવાની જેમ ગુપ્તેન્દ્રિય, પદ્મીની પેઠે વિપ્રમુક્ત, ચારંદની જેમ પ્રમાદ રહિત, પૃથ્વીની જેમ સર્વને સહન કરનારા, જિનવચનનો ઉપદેશ કરવામાં કુશલ, એકાંતે પરાપકાર કરવામાં તત્પર, વિશેષ શું કહેવું ? પણ જેઓ પુત્રિકાપણ જેવા છે, એવા જિનેશ્વરની આજ્ઞાના આરાધક, શ્રમણ—તપ-સ્વી મુનિઓ પોતાના ચરણવ્રમે આ પૃથ્વીતલને પવિત્ર કરતા વિચરે છે. ”

આવા સાધુજન પ્રમુખ ઉત્તમ પુરુષોને આરાધન કરવા યોગ્ય એવા સર્વો-ત્તમ ધર્મની ઉર્ભજતા દર્શાવે છે—

“ જહ ચિંતામણિ રચણં સુલહં ન હોઃ તુચ્છવિહવાણં ।
ગુણવિહવવજિયાણં જિયાણ તહ ધમ્મરચણંમિ ” ॥૧॥

“ પશુપાલની પેઠે તુચ્છ વૈજવવાદ્યા અને થોડા પુણ્યવાદ્યા જીવોને જેમ ચિંતામણિ રત્ન સુલહ હોય નહીં, તેમ સમ્યક્ત્વાદિ ગુણ રૂપ વૈજવથી રહિત એ-વા જીવોને ધર્મ રત્ન સુલહ હોતું નથી. તેતો જયદેવ કુમારની જેમ જે અતુલ ગુણવાન હોય છે તેને મણિની રાણ રૂપ એવી મનુષ્ય ગતિમાં ચિંતામણિ તુલ્ય ઉ-ત્તમ ધર્મને પામે છે. ” ?

પશુપાલ અને જયદેવનું દૃષ્ટાંત.

હસ્તિનાપુર નગરમાં નાગદેવ નામે એક શેઠ રહેતો હતો. તેને વસુંધરા નામે એક સ્ત્રીના હૃદયથી જયદેવ નામે એક પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે જયદેવે બાર વર્ષ સુધી રત્નની પરીક્ષાનો અન્યાસ કર્યો હતો, આથી શાસ્ત્રને અનુસારે તે ચિંતામ-ણિને મહાન્ પ્રજાવવાનું જાણી વાકીના રત્નોને પાષાણ તુલ્ય સમજતો હતો; આ-થી તે ચિંતામણિ રત્ન ઉપાર્જન કરવા માટે આગા હસ્તિનાપુરમાં દરેક પુકાને અને ઘેર ઘેર ફર્યો. તોપણ કોઈ સ્થલે તેને ચિંતામણિ રત્ન મળ્યું નહીં. આથી

શાસ્ત્રમાં કહેલ દેવતાષ્ટિત દુકાનની જેવા—અર્થાત્ જેમની પાસેથી જે જોઈએ તે મળી શકે તેવા,

સ્વેદ પામી તેણે પોતાના માતાપિતાને કહ્યું. “ હું પૂજ્ય, મારું ચિત્ત ચિંતામણિ રત્નને માટે લાગેલું છે; મેં ઘણી શોધ કરી પણ તે રત્ન અહીં પ્રાપ્ત થયું નહીં, તેથી જો આજ્ઞા આપોતો હું અહીંથી બીજે સ્થળે જાઉં. ” માતા પિતા બોલ્યા “ વત્સ, એ ચિંતામણિની તો કલ્પના છે, પરમાર્થથી ચિંતામણિ રત્ન છે જ નહીં, માટે તું તારી ઇચ્છા પ્રમાણે બીજા રત્નોનો વેપાર કર્ય. ” આ પ્રમાણે કહી તેમણે જયદેવને ઘણો અટકાવ્યો, તથાપિ જેણે ચિંતામણિ રત્ન મેળવવાનો નિશ્ચય કરેલો છે એવો તે હસ્તિનાપુર નગરમાંથી નીકળી ગયો. ઘણા નગર, ગામ, સ્ત્રી, કર્બટ, પાટણ અને સમુદ્ર તીરે ગવેષણા કરતો તે અતિશય ફરવા લાગ્યો પણ કોઈ ઠેકાણે તેને ચિંતામણિ રત્ન પ્રાપ્ત થયું નહીં. આથી તે સ્વેદાતુર થઈ આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો—“ શું ચિંતામણિ રત્નની વાત સત્ય નહીં હોય ? કોઈ પણ ઠેકાણે તે દેખાતું નથી અથવા તે મણિ શાસ્ત્રમાં દર્શાવેલ છે, ઇટલે તેનું અસ્તિત્વ ન હોય, તે કેમ સંજવે? શાસ્ત્રનું વચન અન્યથા હોય નહીં. તેથી કોઈ ઠેકાણે એ રત્નો હશે જ. ” આ પ્રમાણે ચિંતવી પાડો તે મણિની સ્થાનોમાં ફરી તેની શોધ કરવા લાગ્યો. તેવામાં કોઈ એક વૃષ્ઠ પુરુષ તેને મળી આવ્યો, તેણે જયદેવને કહ્યું, “ અહીં એક મણિની મોટી સ્થાન છે, તે સ્થાનમાંથી પુણ્યવંત પુરુષો ચિંતામણિ રત્નને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ” વૃષ્ઠ પુરુષના આવાં વચનો સાંજલ્લી જયદેવે તે સ્થાનમાં ચિંતામણિ રત્નની ગવેષણા કરવામાંની; તેવામાં એક મંદબુદ્ધિ પશુપાલના હાથમાં વર્તુલાકાર પથ્થર જોવામાં આવ્યો. શાસ્ત્રમાં કહેલા લક્ષણોથી તેને ચિંતામણિ જાણી જયદેવે તેની પાસે તેની માગણી કરી. પશુપાલ બોલ્યો—“ તારે આ વસ્તુનું શું કામ છે ? જયદેવ બોલ્યો—“ હું આ વસ્તુ ઘેર જઈ બાલકોને રમવા આપીશ. ” પશુપાલે કહ્યું, “ આવી વસ્તુ તો અહીં ઘણી છે, તું પોતાની મેલે તે શા માટે લઈ લેતો નથી ? ” જયદેવે કહ્યું, “ અત્યારે ઘેર જવાની મને મારે ઉત્કંઠા થઈ છે માટે મને સત્ત્વર આપ, ઇટલે હું મારે ઘેર ચાલતો થાઉં. તને આ સ્થલે બીજા આવા પદાર્થો મળશે. ” આવા જયદેવના વચનો સાંજલ્લીને પણ તે પશુપાલ પરોપકારશીલ ન હોવાથી પીગલ્યો નહીં અને તેને તે રત્ન આપ્યું નહીં. પછી જયદેવે ઉપકાર બુદ્ધિથી તેને આ પ્રમાણે કહ્યું, “ જહ્નુ, જો તારે મને આ રત્ન ન આપવું હોય તો તું તેની આરાધના કર. એ ચિંતામણિ રત્ન છે તેની આરાધના કરવાથી તે તને વાંચિત ફલ આપશે. ” પશુપાલ બોલ્યો—“ જો આ

સાચું ચિંતામણિ રત્ન હોય તો તે મને વદરીના ચિંતવેલા ફલ તથા કચકમાં શીઘ્ર આપો. ” પશુપાદના આ વચનો સાંજલી જયદેવ હસીને બોલ્યો—“ અરે પશુપાદ, એમ ચિંતવવાથી કાંઈ મલતું નથી, પણ પ્રથમ તેની આરાધના કરવી જોઈએ. પેહેલા ત્રણ ઉપવાસ કરી સંધ્યાકાલે તે રત્નને શુદ્ધ જલે ન્હવરાવી, શુષ્ક જૂમિના ઊંચા પ્રદેશમાં સ્થાપી તેની ચંદન, કપૂર તથા પુષ્પાદિકવડે પૂજા કરી પઠી નમસ્કાર કરી એ રત્નની આગલ પઠી જે ઇષ્ટ હોય, તેનું ચિંતવન કરવું, તો પઠી પ્રાતઃકાલે તે પ્રાપ્ત થાય છે. ”

જયદેવના આ વચન સાંજલી તે પશુપાદ પોતાના બકરાં અને મેંઢાના ટુંદને વાલી ગામ તરફ ચાલ્યો. “ નિથે આ મણિ આ હીન પુણ્યના હાથમાં રહેશે નહીં ” એમ ધારતો જયદેવ પણ તેની પાઠલ ચાલવા લાગ્યો. માર્ગેં ચાલતાં પશુપાદ તે મણિને ઉદ્દેશીને બોલ્યો—“ અરે મણિ, હું આ બકરાં વેચી તેવરે ચંદનાદિ સામગ્રી લાવી તારી પૂજા કરીશ અને તારે પણ મારા ચિંતિતકાર્ય સાધવામાં પૂર્ણ ઉદ્યમ કરવો. વાલી હે મણિ, હજુ અહીંથી ગામ દૂર છે, તેથી રસ્તામાં કાંઈ કથા કહે તો રસ્તો ટૂંકશે. જો કદિ કોઈ કથા તારા જાણવામાં ન હોય તો હું કહું છું, તે સાંજલ—

“ કોઈએક એક હાથના પ્રમાણવાળું દેવગૃહ છે, તેની અંદર ચાર જુજા-બાલો દેવ છે. ” આ પ્રમાણે તેણે વારંવાર કહેવા માંડ્યું, તોપણ તે મણિ કાંઈ પણ બોલ્યો નહીં, ત્યારે તે રોષાતુર થઈ આ પ્રમાણે બોલ્યો. “ અરે મણિ, તું મારી વાતમાં હોંકારો પણ આપતો નથી, તો પઠી વાંઝિત આપવામાં તારી શી આશા રાખવી ? અથવા તારું નામ ચિંતામણિ છે, તે બરાબર છે, કારણ કે તારી પ્રાપ્તિથી મારા મનની ચિંતા નાશ પામતી નથી. જે હું છાશ વિના એક ક્ષણમાત્ર પણ રહી શકતો નથી તે હું તારે માટે કરાતા ત્રણ ઉપવાસ કરી મરણજ પામું, એમાં શક નથી. ઈથી હું તો એમ માનું છું કે, આ વણિકે મને મારવાને માટેજ તારું વર્ણન કરેલું છે, તેથી તું ચાલ્યો જા. ફરીવાર મારી દૃષ્ટિ ગોચર થઈશ નહીં, ” આ પ્રમાણે કહી તે પશુપાદે મણિને ફેંકી દીધો. આ વચ્ચે આનંદિત થયેલા જયદેવે તત્કાલ તે ચિંતામણિને પ્રણામપૂર્વક ગ્રહણ કરી અને પોતાના મનોરથ પૂર્ણ થયેલા જાણી પોતાના નગર તરફ ચાલ્યો. માર્ગમાં ચાલતાં મહાપુર નામે એક નગર આવ્યું. મણિના પ્રજાવથી તે નગરમાં લક્ષ્મીનો સમૂહ તેને પ્રાપ્ત

થઈ આવ્યો. તે સમયે તે નગરના સુબુદ્ધિ નામના શેઠે પોતાની પુત્રી રત્નવતીને તેની સાથે પરણાવી. પછી જયદેવ તે કન્યા તથા વહુ પરિવાર સહિત પોતાના વતન હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો અને તેણે પોતાના માતાપિતાના ચરણમાં વંદના કરી. પોતાના પુત્રને આવો સમૃદ્ધિમાન જોઈ તે માતા પિતા આનંદિત થઈ તેની જારે પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. સ્વજનોએ જયદેવનું વહુ સન્માન કર્યું અને બીજા લોકો તેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. અને જયદેવ યાવજ્જીવિત સુરક્ષી થયો હતો. આ પ્રમાણે ધર્મ રત્નની પ્રાપ્તિમાં જયદેવ અને પશુપાલનો વૃત્તાંત કહેવાય છે; તે ઉપનયન રૂપે જાણવો. એવી રીતે પ્રસંગે પ્રાપ્ત થયેલા ઠઠ્ઠાસ્થાશ્રિત એવું સર્વવિરતિનું સ્વરૂપ કહેલું છે.

“ ઇત્થં સ્વરૂપં પરમાત્મરૂપ—નિરૂપકં ચિત્રગુણં પવિત્રમ્ ।

સુસાધુધર્મં પરિગ્રહ્ય જવ્યા ભજંતુ દિવ્યં સુખમક્લયં ચ ” ૧

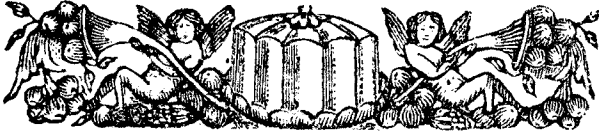
“ આવા સ્વરૂપવાલા, પરમાત્મરૂપને નિરૂપણ કરનારા, વિચિત્રગુણવાલા, અને પવિત્ર એવા ઉત્તમ સાધુ ધર્મને ગ્રહણ કરી જવ્ય પ્રાણીઓ દિવ્ય અને અક્લય સુખને ભજો. ” ૧

“ પ્રાક્તન સદ્ગ્રંથાનાં પદ્ધતિમાશ્રિત્ય વર્ણિતોઽત્રમયા ।

સાધ્વાચારવિચારઃ શુદ્ધો નિજ આત્મશુદ્ધિકૃતે ” ॥૨॥

પૂર્વના સદગ્રંથોની પદ્ધતિને આશ્રી મારા પોતાના આત્માની શુદ્ધિને માટે મેં અહિં શુદ્ધ એવો સાધુનો આચાર વર્ણન કરેલો છે. ” ૨

ए प्रकारे श्रीमान् बृहत् खरतर गहना अधिराज श्री जिनजक्त-
सूरिंजना चरणाराधक श्री जिनदाजसूरिण रचेला
आ आत्मप्रबोध ग्रंथनो संक्षिप्त सर्व विरतिनामनो
त्रीजो प्रकाश संपूर्ण थयो.

अथ चतुर्थ प्रकाशः

परमात्म स्वरूपः

अनुक्रमे आवेष्टा आ चोथा परमात्म प्रकाशनो आरंभ करवामां आवे ठे. प्रथम परमात्मताना बे प्रकार ठे. ? जवस्थ परमात्मता अने २ सिद्धस्थ परमात्मता.

ते परमात्मतानी प्राप्तिने सूचवनारी बे आर्याओ आ प्रमाणे ठे—

“ कृपकश्रेण्यारूढः कृत्वा घनघातिकर्मणां नाशम् ।

आत्मा केवलज्ञूत्या जवस्थपरमात्मतां जजते ॥ १ ॥

तदनुजवोपग्राहक—कर्मसमूहं समूहमुन्मूल्य ।

ऋजुगत्या लोकाग्रं प्राप्तोऽसौ सिद्धपरमात्मा” ॥ २ ॥

कृपक श्रेणी उपर आरूढ अयेलो आत्मा ज्ञानावरणीय, दर्शनावरणीय, मोहनीय अने अंतराय—ए चार कर्म के जे आत्मगुणना घातक होवाथी घनघाती कहेवाय ठे, तेनो नाश करी लोकालोकने प्रकाश करनार केवलज्ञाननी संपत्ति प्राप्त करी ते वरु जवस्थ एवा परमात्मपणाने पावे ठे. ” ?

ते पढी ते आत्मा तत्कास काबे करीने एटले चौदमा गुणठाणाना ठे— ह्या समयमां जवोपग्राही एटले वेदनीय, आयु, नाम अने गोत्र रूप चार कर्म जे भव पर्यंत स्थायी ठे, ते कर्मना समूहने मूलमांथी छेवेली नांखी ऋजुगति एटले समयांतर के प्रदेशांतरनो स्पर्श न करीने लोकाग्र—सिद्धि स्थानने प्राप्त करी सिद्ध परमात्मपणाने पावे ठे. २

અહીં ભવસ્થ પરમાત્મતાની સ્થિતિનું માન જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશે જાણી એવી પૂર્વ કોટિ વર્ષનું છે અને સિદ્ધ પરમાત્મતાની સ્થિતિનું માન સાદિ અપર્યવસિત કાલનું છે. એવા પ્રકારની પરમાત્મતા જેને હોય છે તે પરમાત્મા કહેવાય છે.

તે પરમાત્મા ભવસ્થ કેવલી અને સિદ્ધ એવા બે પ્રકારે છે. તેમાં પ્રથમ ભવસ્થ કેવલીનું સ્વરૂપ बतावे છે.

જવસ્થ કેવલીનું સ્વરૂપ.

જવસ્થ કેવલીના પાણ ? જિન અને ૨ અજિન એવા બે જેદ છે. તેમાં જે જિન નામકર્મ હૃદયવાલા તીર્થંકર તે જિન કહેવાય છે અને જે સામાન્ય કેવલી તે અજિન કહેવાય છે. તે જિન ? નામ જિન, ૨ સ્થાપના જિન, ૩ દ્રવ્ય જિન અને ૪ ભાવ જિન—એમ ચાર પ્રકારે છે. તે વિષે આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ નામજિણાજિણનામા ઠવણજિણા પુણજિણંદપડિમાઓ ।

દઘ્વજિણાજિણજીવા જાવજિણા સમવસરણત્યા” ॥૧॥

જે શ્રી ઋષભ, અજિત અને સંજવ વગેરે જિનો છે તે નામ જિન કહેવાય છે. તે નામ જિન સાક્ષાત્ જિનગુણ વર્જિત છે, તોપણ પરમાત્મગુણનું સ્મરણ વગેરે કારણને લઈને પરમાર્થપણે સિદ્ધિને કરનાર હોવાથી સમ્યગ્ દૃષ્ટિ પુરુષોષ તે સર્વ કાલે સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે જેમ ભોકને વિષે પણ મંત્રાક્ષરના સ્મરણથી કાર્યની સિદ્ધિ દેવાય છે.

રત્ન, સુવર્ણ, રજત, આદિ ધાતુમય એવી કૃત્રિમ તથા અકૃત્રિમ જે જિનૈશ્વરની પ્રતિમા તે સ્થાપના જિન કહેવાય છે, તેને વિષે પણ જો કે સાક્ષાત્ જિનગુણ વિદ્યમાન નથી તોપણ તેમાં તાત્ત્વિક જિન સ્વપરૂપનું સ્મરણ થવાને લીધે તેના દર્શન કરનાર સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોના ચિત્તમાં પરમજ્ઞાંત રસનું ઉત્પાદક હોવાથી અને અવોધી જનને ઉત્તમ બોધિવીજની પ્રાપ્તિનું હેતુ હોવાથી તેમજ શ્રી કેવલી જગવાન્ના વચનવદને તેમાં જિનતુલ્યપણું હોવાથી શુદ્ધ માર્ગાનુસારી શ્રાવકોને દ્રવ્ય અને જાવથી સર્વકાલે શંકા રહિતપણે તે સ્થાપના જિન વંદનીય, પૂજનીય અને

સ્તવનીય છે. અને મુનિઓને સર્વ સાવધ યોગની નિવૃત્તિ હોવાથી તેમની જાવપૂજા કરવી યોગ્ય છે તે વિષે આગમને વિષે પ્રતિપાદન કરેલું છે.

કેટલાક સાંપ્રતકાલે બુદ્ધિહીન, શ્રી વીરપ્રજ્ઞની પરંપરાની બાહેર વર્તનારા, મિથ્યાત્વના ઉદયથી પરાજવ પામેલા, સ્વમતિ કલ્પિત અર્થને સ્થાપનારા અને શ્રી જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલા સ્યાદ્વાદ-અનેકાંત માર્ગને દ્વોપનારા દ્વોકોષ કુદૃષ્ટિનો વિદ્વાસ પ્રગટ કરેલો છે; તે દ્વોકો જૈનાજ્ઞાસ પટલે જૈન દ્વક્ષણ રહિત છતાં જૈનના જેવો આજ્ઞાસ બતાવનારા છે. તેઓ શ્રી પરમ ગુરુ-તીર્થંકરના વચનોને ઉધ્યાપનારા હોવાથી અનંત ભવ ભ્રમણાના જયને અવગણી પોતે પ્રદ્વેષ કરેલા અસત્પક્ષને સિદ્ધ કરવા માટે જોલા દ્વોકોની આગલ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરે છે. તેઓ કહે છે કે, “સ્થાપનાજિન જ્ઞાનાદિ ગુણોથી શૂન્ય હોવાથી વંદના કરવા યોગ્ય નથી, તેમને વંદના કરવાથી સમ્યક્ત્વનો નાશ થાય છે. આગમને વિષે પણ તેમને વંદના કરવાનો અધિકાર કહ્યો નથી. આધુનિક દ્વોકોષ પોતાનું માદ્વાત્મ્ય પ્રગટ કરવાને માટે જિનચૈત્યની સ્થાપના કરેલી છે.”

વહી તેઓ કહે છે કે, “જિનચિંત્વની પૂજા વગેરે કરવામાં સાક્ષાત્ જીવહિંસા દેખાય છે અને જ્યાં જીવહિંસા હોય ત્યાં ધર્મ હોયજ નહીં. કારણ કે, ધર્મ તો દયા મૂલજ કહ્યો છે, તેથી પોતાના સમ્યક્ત્વનું અફયપણે રક્ષણ કરવાને ઇચ્છનારા પ્રાણીઓને તો શ્રી જિન પ્રતિમાનું દર્શન કરવું પણ અયુક્ત છે.”

અહા ! કેવી અજ્ઞાનતા છે ! પૂર્વજોને સંતુષ્ટ કરવા માટે પીંપલા આદિ વૃક્ષોના મૂલમાં સચિત્ત જલનું સિંચન કરવા પ્રમુખ આચરણ અને મિથ્યાત્વી દેવની પૂજા વગેરેમાં પ્રવર્તન—એ કરવામાં સમ્યક્ત્વનો નાશ થતો નથી. કારણ કે, સંસારીપણાને લડને શ્રાવકોને એવા કાર્યમાં અધિકાર છે.

આ પ્રસંગે સિદ્ધાંતના વચનોને અનુસરી અદ્વૈત યુક્તિથી તેમના અસત્ પક્ષને દૂર કરવા માટે ઉત્તરરૂપે વચનો કહેવામાં આવે છે—જે સ્થાપના જિન છે તેનો જિન સ્વરૂપને સ્મરણ કરાવવા પ્રમુખ જે તાત્વિક હેતુ યુક્તિપૂર્વક પ્રથમ કહેવામાં આવ્યો છે, તે પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણવડે સિદ્ધ થાય છે, તેથી તેમનામાં સર્વથા ગુણશૂન્યપણાનો અજ્ઞાવ હોવાથી તેનામાં વંદનાદિ કરવાની યોગ્યતા સાબિત થાય છે. તે સ્થાપના જિનનું દર્શન વંદન વગેરે કરવાથી તત્કાલ શુદ્ધ ધ્યાન પ્રગટ થતાં પ્રાણીઓને સમ્યક્ત્વની નિર્મલતા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી તે જૈનાજ્ઞાસોએ સમ્યક્ત્વને નાશ થવાની જે યુક્તિ કહેલી

હે તે સર્વથા મિથ્યાત્વની મૂલ્ય રૂપ છે. આ પ્રમાણે જાણી સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોપ તે યુક્તિને આદર આપવો નહીં. વલી જે સ્થાનકમાં ચિત્રમાં આલેખેલી સ્ત્રી હોય તેવા સ્થાનકમાં સાધુઓને રહેવાનો નિષેધ આચારાંગ સૂત્રમાં કહેલો છે; ચિત્રેલી સ્ત્રી સાક્ષાત્ સ્ત્રી ગુણથી વર્જિત છે, ઠતાં આકાર માત્રે કરી વિકાર ઉત્પન્ન થવાનું કારણજૂત છે. ત્યારે જો તેના દર્શનથી વિકાર ઉત્પન્ન થાય છે તો પછી પરમ શાંત રસવાળી સૌમ્ય આકારને ધારણ કરનારી શ્રી જિન પ્રતિમાના દર્શનથી પ્રબુદ્ધ પુરુષોને ઉત્તમ ધ્યાન થવાનો સંજવ કેમ ન હોય ? આવી રીતે સદ્બુદ્ધિવાલા પુરુષો વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો જોઈએ. તે જૈનાજ્ઞાસો કહે છે કે, “ આગમને વિષે જિન ચૈત્યવંદનાદિકનો અધિકાર નથી, ચૈત્ય સ્થાપન એ આધુનિક છે. પૂજામાં હિંસા થવાથી તે અર્ધમ છે અને વૃક્ષ-પીંપળા પ્રમુખને પાણી પાવું, તથા મિથ્યાત્વીઓના દેવનું પૂજન કરવું, એમાં સમ્યક્ત્વનો વિનાશ થતો નથી. આ તેમના આદ્યાપો હન્યત્ત માણસના આદ્યાપના જેવા અયુક્ત છે. કારણ કે, આગમને વિષે સ્થાને સ્થાને જિન ચૈત્યવંદન તથા પૂજનાદિકના અધિકાર છે તેથી સ્થાપનાનું અને પૂજાનું પ્રાચીનપણું સિદ્ધિ જાય છે. જો તેમાં અર્ધમપણું હોય તો આગમને વિષે કહેલા હિત, સુખ અને મોક્ષાદિકના ફલની પ્રાપ્તિમાં વિરોધ આવે. તેજ વલી તિર્યંચ, નરક ગતિ આદિ નઠારા ફલ અર્ધમના કહેલા છે. જે પીંપળાને સચિત્ત જલ સિંચન કરવું, તે પ્રત્યક્ષ જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાની વિરુદ્ધ હોવાથી તે સાક્ષાત્ મિથ્યાત્વીઓનું જ કાર્ય છે એ પ્રસિદ્ધ છે; કારણ કે, સમ્યક્ત્વીઓને અન્ય દેવને વંદનાદિક કરવામાં રાજાજિયોગ આદિ આગારને વર્જીને બીજે સર્વ સ્થલે તેનો સર્વથા પરિહાર કરવાને આગમમાં કહેલ છે, તેથી હત્સર્ગ માર્ગથી અન્ય દેવને વંદનાદિક કરવામાં સમ્યક્ત્વનો અવશ્ય નાશ થાય છે. ઉપર કહેલા અર્થને પ્રતિપાદન કરનારા શ્રી જ્ઞાતાધર્મકથા સૂત્રના કેટલાક વચનો આ પ્રમાણે છે—

૧ “તણ્ણં સા દોવર્દે રાયવરકણ્ણગા ઇહાયા કય બલિક-
મ્મા કયકોઉય મંગલપાયઞ્ઞિત્તા સુદ્ધપાવેસાઈ મંગલાઈ વચ્છાઈ
પવરપરિહિયા મજ્જણઘરાણં પડિનિસ્કમઈ પડિનિસ્કમિત્તા જેનેવ

૧ દ્રૌપદી—ધ્રુપદ રાજાની પુત્રી—પાંડવોની પત્નીએ જિન પ્રતિમાની પૂજા કેવા પ્રકારોથી કરી તેનો અધિકાર છે.

જિણહરે તેણેવ ડવાગચ્છઈશ્તા જિણહરં અણુપવિસ્સઈ આલોણ
પણામં કરઈ લોમહત્થયં પરામુસઈ એવં જહા સૂરિઆન્ને જિણ-
પડિમાનં અચ્છેઈ તહેવ જ્ઞણિઅવ્વં જાવધૂવં મહઈ વામં જાણું
અચ્છેઈ દાહિણજાણું ધરણીતલાંસિ નિહદ્દુ તિલ્લુત્તો મુદ્ધાનં ધર-
ણીતલાંસિ નિઅંસેઈ ઈસિં પચ્ચુન્નમઈ કરયલજાવકદ્દુ એવં વયાસી
નમુત્થુણં અરિહંતાણં જાવસંપત્તાણં વંદઈ નમંસઈ જિણહરાનં
પડિનિલ્લમઈત્તિ ॥

બલી રાયપસેણી સૂત્રમાં પળ આ પ્રમાણે કહેલું છે—

૨૪ તાણં સે સુરિઆન્ને દેવે પોત્થયરયણં ગિણ્હત્તિશ્તા
પોત્થયરયણં વાણ્તિશ્તા ધમ્મિયં વવસાયં પન્નિગિણ્હત્તિશ્તા
પોત્થયરયણં પન્નિનિલ્લમંતિશ્તા સિંહાસણાઓ અબ્બુદ્દેઈશ્તા
વવસાયસજ્ઞાનં પુરિત્થમદ્વદારેણં પન્નિનિલ્લમઈશ્તા જેણેવ ણં
દા પુલ્લકરણિ તેણેવ ડવાગચ્છઈશ્તા ણંદા પુલ્લકરણીય પુરિત્થ-
મદ્દેણં દારેણં તિસોપાણ પન્નિરૂવેણં પચ્ચોરુહઈશ્તા તત્થ હત્થ-
પાદં પલ્લકાલેઈશ્તા આયતે ચોલ્લકે પરમસુદ્ધનૂણ એગં સેયં મહ
રયયામહં વિમલસલિલં પુલ્લં મત્તગયમુદ્દાગિસમાણં જિંગારં
પગિણ્હંતિશ્તા જાઈં તત્થજપ્પલાઈં જાવ સયપત્તાઈં સહસપત્તાઈં
તાઈં ગિણ્હંતિશ્તા ણંદાજ પુલ્લકરણીઓ પચ્ચોરુહઈશ્તા જેણે
વ સિદ્ધાયતણે તેણેવ પદારત્થગમણાણે ઇત્યાદિ જાવ બહુ હિય
દેવેહિંઅ દેવીહિય સહ્ધિં સંપરિવુરે સવ્વહીય જાવ વાણ્થયરવેણં
જેણેવ સિદ્ધાયતણે તેણે વ ડવાગચ્છઈ સિદ્ધાયતણં પુરિત્થમદ્દેણં

૨ સૂર્યામદેવે દેવલોકમાં જિન પ્રતિમાની કેવા કેવા દ્રવ્ય અને ભાવમય પ્રકારોવડે પૂજા કરી
તેનો અધિકાર છે.

दारेणं अणुपविसइश्ता जेणेव देवच्छंदए जेणेव जिणपन्निमा
 तेणेव उवागच्छइ जिणपन्निमाणं आत्तोए पणामं करेइश्ता
 दोमहत्थगं गिणहइश्ता परामुसइश्ता दोमहत्थगं जिणपन्नि-
 माओ लोमहत्थेणं पमजइश्ता जिणपन्निमाओ सुरहिणा
 गंधोदण्ण एहाणेइश्ता सरसेणं गोसीस चंदणेणं गायाइं अणु-
 लिंपइश्ता जिणपन्निमाणं अहियाइं देवदूसजुयलाइं निअंसेइ
 रत्ता अग्गेहिंवरेहिं गंधेहिं अच्चइश्ता पुप्फारुहणं मद्धारुहणं
 वन्नारुहणं चुण्णारुहणं घत्थारुहणं आभरणारुहणं करेइश्ता
 आसत्तो सत्त विज्जत्त वग्धारिअमद्ददाम कलावं करेइश्ता जावक-
 रग्गह गहिअ करयत्तपब्बजूठ विप्पमुक्केणं दसअप्पसे कुसुमेणं
 मुक्कपुप्फपुंजोवयारकलियं करेइश्ता जिणपन्निमाणं पुरओ अत्थे-
 हिं सण्ढेहिं अत्थरसा तंडुलेहिं अठ्ठमंगले आहिअइ तं सो-
 त्थियामएहिं १ सिरिवच्छ २ सुत्तिअनंदिआवत्त ३ वद्ध-
 माण ४ वरकत्तस ५ जद्दासण ६ मत्तयुगल ७ दप्पण
 ८ तयाणंतरं चाणं चंदप्पज्ज रयण वइर वेरूलिय विमत्तदंडं
 कंचणमणिरयण जत्तिचित्तं कात्तागुरु पवरु कंडरुक्क तरुक्क धूव
 मघमघंतगंधुत्तमाणुविद्धं धूमवट्ठिं विणिम्मयंतं वेरूलियमयं करु
 च्छुअं पग्गहिअं पयत्ते धूवं दाळ्ळण जिणवराणं अद्धसयविसुद्ध
 गंधजुत्तेहिं महावित्तेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संश्रुणइश्ता
 सत्तअपयाहिं ओसरइश्ता वामंजाणुं अंचेइश्ता दाहिणजाणुं
 धरणितत्तंसि निहट्ठु तिखुत्तो मुद्धाणं धरणीतलं निवासेइ ईसिं
 पच्चूष्मइश्ता करयत्तपरिगाहिअं तिरसावत्तं दसनहं मब्ब अं-
 जलिं कट्ठ एवं वयासि नमुत्थुणं अरिहंताणं जाव संपत्ताणं

तिकट्टु वंदइ नमंसइति ॥

तेवी रीते जीवाभिगम ांगने विषे पण विजयदेवना संबंधमां विजय-
देवने नामे आ प्रमाणे आझाय कहलो ठे; ते ते स्थलेथी जाणी लेवुं. एवी री-
तना घणा आझावानी अंदर सम्यक्चवत देव तथा मनुष्ये करेझी पूजानो अ-
धिकार साक्षात् जोवामां आवे ठे ठतां ते वातनी ना कहेवा सम्यक्च धा-
रीओए शक्तिमान् थवुं, ए तदन अयोग्य छे. विवेकी पुरुषोए ते विचारी
लेवानुं ठे.

वल्ली आ अधिकारने विषे जैनाज्ञास दोको पोते मिथ्यादृष्टि होइ बी-
जाओने मिथ्यादृष्टि तरीके जोवार्थी सम्यक्चवती झौपदीने पण मिथ्यादृष्टि
कहे ठे अने सिद्धायतन तथा जिनगृह ए शब्दना मूल अर्थने उल्लटावे ठे अने
तेने स्थाने कामदेव यज्ञ वगैरेना देहेरानो अर्थ प्ररूपे ठे, ए केटवुं अयोग्य कहे-
माय ? तेने माटे एटवुं कहेवानुं के, जो झौपदीए मिथ्यादृष्टिपणने झडने
कामदेव यज्ञनी पूजा करी होय तेमज सूर्याज प्रमुख देवे यज्ञादिकनी पूजा करी
होय तो ते झव्य पूजाने अंते “ नमुथ्युणं अरिहंताणं ” इत्यादि शक्रस्तव
न जणे; कारण के, शक्रस्तव कहाँनो पाठ आगमने विषे साक्षात् देखाय छे; ते छ-
तां ए जैनाभासो निन्हव रुपे खोटुं बोलवाने केम समर्थ थाय ठे ? वल्ली वैमा-
निक देवताओ पोतार्थी हीन पुण्यवाळा एवा यज्ञादिकनी पूजा केम करे ? अ-
र्थात् नज करे. तेम वल्ली जो झौपदी श्राविका न होततो नारद आवतां अज्यु-
त्थान प्रमुख करत पण जे तेणीए कथुं नथी तेथी निश्चे ते श्राविकाज हती
एम सिद्ध थाय छे. वल्ली श्राविका विना तेणीने ‘ नमुथ्युणं ’ (शक्रस्तव) नी
विधितुं परिहान पण न संजवे, ए पंक्तिओ विचारी लेवुं. वल्ली ते जैनाभासो
कहे ठे के, “ सूर्याज देवे पोतानी राजधानीना मंगलिकने माटे जिन प्रतिमा पू-
जी ठे, ” तेने माटे सूत्रमां एवा प्रकारनो पाठज नथी परंतु तेनी करेझी पू-
जाने आश्रीने—

“ हियाए, सुहाए, खेमाए, निस्सेयहिए, अणुगामियत्ताए
भविस्सइ ”

ए पाठ विद्यमान ठे अने त्यां निःश्रेयस शब्द मोक्षवाची छे, ते सर्व

શાસ્ત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે. વહી શ્રી અરિહંતના વચનમાં પણ અનુક્રમે પૂજાનું ફલ મોક્ષ પ્રરૂપેલું છે, તે જાણીને પછી સ્વેચ્છાવાદીઓના વિતથ વચનો ઉપર કેમ વિશ્વાસ રહે ?

તેમજ પૂજાને આશ્રીને તે જૈનાજાસો કહે છે કે. “ જગવંતે હિંસાનો તદન નિષેધ કર્યો છે, તો પછી પૂજાનું આચરણ કેમ કરાય ? તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે એ વચન કયે ઠેકાણે કહ્યું છે કે હિંસા કરવી ? હિંસાનો નિષેધ કહ્યો છે, એ વાત સત્ય છે, પરંતુ જગવંતે કયા આગમમાં જિનપૂજા નિષેધેલી છે ? તે જાણવો. આગમને વિષે તો હલકું સત્તર મેદી પૂજા કરવાને કહેલું છે અને તે વાત કર્તવ્ય રૂપે દર્શાવેલ છે.

શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રને વિષે પેહેલા સંવરદ્વારમાં જે અહિંસા—દયાના સાઠ નામ આપેલા છે, તેમાં પૂજાનું પણ નામ છે. જેમ કે,

“ નિવ્વાણં ૧ નિવ્વુહ ૨ સમાહિ ૩ સંતી ૪ ઇત્યાદિ યાવ્ત જણો ૪૬ આયતણ ૪૭ જયણ ૪૮ મપ્પમાહ ૪૯ આસાસો ૫૦ વીસાસો ૫૧ અજ્જાઓ ૫૨ સવ્વસ્સવિઅનાઘાઓ ૫૩ ચોસ્ક ૫૪ પવિત્તી ૫૫ સુહ ૫૬ પૂયા ૫૭ વિમલ ૫૮ પ્પજાસઈ ૫૯ નિમ્મદ્વતરિત્તિ ૬૦ ” એવાઈણિ નિયય ગુણનિમ્મિયાઈ પજ્જવનામાણિહોંતિ ॥ અહિંસાજ જગવઈં એતિ ॥ (ઇહાહિંસાનામસુ જણશબ્દેન ‘પૂયા’ શબ્દેન ચ દેવપૂજા ગૃહીતાસ્તિ).

અહિં દયાના નામને વિષે (જણ) શબ્દ તથા (પૂયા) શબ્દે કરી દેવ પૂજા ગ્રહણ કરેલી છે, કારણ કે ‘ યજનં યજ્ઞઃ ’ ઇત્યાદિ વ્યુત્પત્તિ થાય છે. તો હવે તમો જિન પૂજાને હિંસામાં કેમ ગણો છો ? વહી શ્રી સૂયગરાંગજીના વીજા શ્રુત-સ્કંધના વીજા અધ્યાયનમાં અર્થદંડના અધિકારમાં કહ્યું છે કે, “ નાગહેજં નૂ યહેજં ” ઇત્યાદિ પાઠમાં નાગ, નૂત યજ્ઞાદિકની હેતુ પૂજાને વિષે હિંસાપણું કહેલ છે, પણ જિન પૂજામાં કહેલ નથી, કારણ કે, જો જિન પૂજામાં હિંસા થતી હોત તો તે સૂત્રમાં ‘જિનહેજં,’ એવો પાઠ કહેત, પણ તેવો પાઠ ત્યાં આપેલો નથી; તેથી આ પ્રમાણે સૂત્રના વચન ઉત્થાપન કરી તમારું અંગીકાર કેમ કરાય ? વહી તે

जैनाज्ञासो कहे ठे के, “ जिनपूजाने विषे ठ कायना आरंजनो संजव ठे ते-
थी श्रावकोए तेनुं आचरण केम कराय ? ” तेना उत्तरमां कहेवानुं के, जैनध-
र्मनुं अनेकांतपणुं होवाथी सम्यक्चवंत पुरुषोने तेवा एकांतपङ्कनो आग्रह होतो
नथी; कारण के, श्री ज्ञातार्थमकथा—ठठा अंगने विषे त्राण ज्ञानवाळा श्री
मद्विनाथ जिनेश्वरे पोताना ठ मित्रोने प्रतिबोध करवा माटे सुवर्णनी पुतळीमां
निरंतर कवळनो प्रक्षेप कर्यो ठे तथा सुबुद्धि मंत्रीए पोताना स्वामीने प्रतिबोधवा
माटे एक खाड़ना जडनुं परावर्तन करावेलुं ठे. तेम वढी आगमने विषे घणा हाथी,
घोडा, रथ अने पायदल प्रमुख परिवार सहित कुर्णिकादिक राजाओए आचरेल
जिनवंदनादि महोत्सव स्थाने स्थाने सांभळवामां आवे ठे. ए कार्योंमां घणी हिंसा
थवानो संजव ठे, परंतु ते द्वाजनुं कारण होवाथी तेनी गणना हिंसामां करेली
नथी पण ते द्वाजनुं कारण ठे, एम समजवानुं छे.

आ कारणथी एम निश्चय थयो के, श्री जिनाज्ञाने आश्री, सम्यक् यत्-
नाए करी अने जक्तिए करी उत्तम क्रिया करवामां हिंसानो कोइ पण दोष नथी.
“ ज्यां हिंसा त्यां जिनाज्ञा नथी. ” एम जे कहे ठे, तेने माटे एटलुंज कहेवानुं
के, जो एम होय तो साधुओने प्रतिक्रमण अने विहारदिकने विषे पण जिनाज्ञा
न होवी जोइए. कारण के, तेने विषे पण हिंसानो संजव ठे; माटे श्रुत व्यवहार
एवो ठे के, जे द्वाजने माटे निर्दोष परिणामवरे यतना पूर्वक प्रवर्तन ठे तेवा
प्रसंगे तेवा प्रकारनो कर्मबंध नथी. आ वात श्री जगवतीजीना अठारमा शतकना
आठमा उद्देशमां विवेचन करी समजावी छे ते विस्तारथी जाणी देवी. ते प्रसं-
गमां दर्शाव्युं ठे के, जावितात्मा अनगार युगमात्र^१ दृष्टिवडे जोइ जोइ गमन करतां
तेना पग नीचे कुल्लिग (कुकना) आदिकनुं वच्चुं मरण पामे तोपण तेमने हिं-
साना परिणामनो अज्ञाव होवाथी इरियावही परिक्रमवानी क्रिया होय ठे
परंतु सांपरायिकी क्रिया होती नथी विगेरे ते अधिकारमांज ठे.

वढी जे पूजामां पुष्पारंज देखाय ठे, ते उपचारिक ठे, परंतु उत्तम सद-
जावे करी ते आरंभनो परिहार थाय ठे, तेमज जेम मुनिओने नदी उतरती व-
खते जड उपर करुणाना परिणाम होय ठे, तेम श्रावकोने जिन पूजामां पुष्पादिक
उपर करुणाना परिणाम होय छे. एवी रीते हिंसानुबंधी क्लिष्ट परिणामना अभावे

१ गाढीनी धूसरी जेटला प्रमाणवाळी.

કરી સાધુની જેમ શ્રાવકને પણ તેવો છુટ્ટ કર્મનો બંધ થતો નથી.

જેમ ચાતું પળેતું હોય, તેના ઢેદન વચ્ચે પ્રાણીઓને વેદનાનો સંજ્ઞ બતાવે તેમ મહા સુખની ઉત્પત્તિ થાય છે. તેમ પૂજાને વિષે પણ સ્વદેષ માત્ર આરંજ છે બતાવે પરિણામની શુદ્ધિને લઈને અનુક્રમે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

અહીં પ્રશ્ન કરવામાં આવે કે, “ જો, પૂજાથી પરિણામની શુદ્ધિ અને તેથી અનુક્રમે પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થતી હોય તો સાધુઓ હવે પૂજા કેમ નથી કરતા ? ”

તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “ રોગીઓને જેમ ઔષધોપચાર મહાન્ ઉપકારી થાય છે, તેમ હવે પૂજા આરંજમગ્ન એવા પ્રાણીઓને મહાન્ ઉપકારી થાય છે; તેથી તે શ્રાવકોને જ કરવા યોગ્ય છે. સર્વોરંજથી મુક્ત એવા સાધુઓને તે હવે પૂજા યોગ્ય નથી. જે સર્વથા નીરોગી હોય તેને ઔષધ ઉપકારકારક નથી. એજ કારણથી શ્રી તીર્થંકર જગવાને તેમને અનુકંપા દાન કરવા વગેરેની પણ આજ્ઞા આગમમાં આપેલી નથી. વલી દશમા અંગમાં (શ્રી પ્રશ્ન વ્યાકરણ સૂત્રના પહેલા આશ્રવધારમાં) ધર્મર્થ વગેરેને માટે હિંસા કરનારને મંદબુદ્ધિપણું કહેલું છે, તેનું રહસ્ય પણ આ જ છે. તેમજ દેશવિરતિ શ્રાવકને સિદ્ધાંતમાં બાહ્યપંક્તિ કહેલ છે, એકાંત પંક્તિ કહેલ નથી; કારણ કે, તેનામાં દેશથકી બાલપણું રહેલું છે; આવા કારણને લઈને સાંસારિક કાર્યોમાં પ્રવર્તતા એવા પુરુષોને હવે પૂજાનો નિષેધ કેમ થાય ? એ વિવેકી પુરુષોએ વિચારી લેવું જોઈએ; અથવા તે યુક્તિ દૂર રહો. તથાપિ પાપ આચરનાર પુરુષોને આશ્રી તેનું મંદબુદ્ધિપણું કહેલું છે, બીજાને આશ્રીને કહેલ નથી. વલી તે સ્થલે હિંસા કરનારના ધારને વિષે શૌકરિક-મચ્છી-માર આદિ જે અશુભ પરિણામી પાપરુચિ જીવો છે, તેમને તેવા હિંસાના કરનાર કહેલા છે, પણ શુભ પરિણામવાદા જિનગૃહ વગેરેના કરનારા શ્રાવકોને કહેલા નથી.

વલી જે જૈનાભાસો કહે છે કે, “ પ્રતિમામાં એકેન્દ્રિયદલપણું છે, તેથી તેનું વંદનાદિક કરવું અયુક્ત છે. ” તેને માટે એટલું જ કહેવાનું કે, “ શ્રી જિનેન્દ્રોએ જિનવિંશોને જિન પ્રતિમાના શબ્દે કહેલ છે અને તેમના ગૃહને સિદ્ધાયતન શબ્દથી ઉચ્ચારે છે, તેથી તે જૈનાભાસો જવદ્વમણના જયથી અવગણના કરી શામાટે આવા કઠોર શબ્દો બોલતા હશે ? ત્યારે પુછવું જોઈએ કે, “ તમે દિશા સન્મુખ થઈ વંદનાદિક કરો છો, તો તે દિશા અજીવરૂપ છે, તેથી તમારે દિશા સન્મુખ શા માટે થવું જોઈએ ? ”

કદિ તેઓ એમ કહે કે, “ દિશાવંદન સમયે અમારા મનમાં સિદ્ધ પ્રમુખ રહેલા છે, તેથી તેમ કરવામાં દોષ નથી,” તો એમ પણ કહીશું કે, “શ્રી જિન પ્રતિમાને વંદન કરવા સમયે અમારા મનમાં પણ સિદ્ધ પ્રમુખ હોય છે.” આથી જાણવી અપેક્ષાએ બંને ઠેકાણે ન્યાયનું સમાનપણું છે, તેથી કોઈ પ્રકારે પણ જિન પૂજાનો નિષેધ કરવો યુક્ત નથી.

વહી સૂત્રને વિષે ગુરુના આસનાદિકની આશાતના વર્જવાને કહેલ છે, તો તે પાટ પાટલા પ્રમુખ આસનાદિક અજીવરૂપ છે, ઢતાં ગુરુના સંબંધને લઈને તે સ્થાપિત હોવાથી તેનું જે બહુમાન કરવામાં આવે છે, તે વસ્તુતાએ ગુરુનું જ બહુ માન છે, તેવી રીતે જિન પ્રતિમાનું જે બહુ માન છે, તે પરમાર્થપણે સિદ્ધ ભગવાનનું જ બહુ માન છે.

વહી સુધર્મા સજામાં જે જિન જગવાનની દાઢાઓ છે, તેઓ અજીવરૂપ છે, ઢતાં સિદ્ધાંતને વિષે તેમનું વંદનિકપણું તથા પૂજનિકપણું કહેલું છે. તે સાથે તેમની આશાતના ન કરવી એમ પણ જણાવેલું છે, તો પછી જિન મુદ્દાની વંદનીયતામાં અને પૂજનીયતામાં શો સંદેહ રાખવો ? વહી પંચમાંગની આદિમાં “ એમો બંજિએ લીવિએ ” એ વાક્યોએ કરી શ્રી સુધર્મા સ્વામીએ પોતે અક્કરવિન્યાસરૂપ એવી લીપિને જો નમસ્કાર કર્યો તો તેમના વચનને અનુસારે માણીઓને લીપિની જેમ જિન પ્રતિમાને નમસ્કાર કરવામાં કયો દોષ ઉત્પન્ન થાય ? કારણ કે, બંને ઠેકાણે સ્થાપનાનું તો સમાનપણું છે.

તેમ વહી જ્યારે ત્રૈલોક્યસ્વામી જગવાન સમવસરણને વિષે મૂલરૂપે પૂર્વ દિશા સન્મુખ થઈ સિંહાસને બેસે છે, ત્યારે દેવતા તત્કાલ જગવંત સમાન આકારવાદા ત્રણ પ્રતિબિંબ કરીને બાકીની ત્રણ દિશાઓમાં સિંહાસન ઉપર સ્થાપન કરે છે, તે અવસરે સર્વ સાધુ શ્રાવકાદિક જીવજનો પ્રદક્ષિણાપૂર્વક તેમની વંદના કરે છે. આ વાત તો આજે જૈનમતમાં પ્રસિદ્ધ છે. વહી જગવંતે દાનાદિક ધર્મની પ્રવૃત્તિ દેખાતી છે, તેમજ પોતાની સ્થાપનાનું પોતાની જેમ વંદનીયપણું દેખાતું છે, જો એમ ન હોય તો શ્રી જિનાકાનુવર્તી સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા વંદનાદિક કેમ કરે ? એ પ્રકારે વિવેકી પુરુષોએ પોતાની મેલે વિચારી લેવું જોઈએ. શ્રીમદ્ જગવર્તી ંગને વિષે વીશમા શતકના નવમા હદેશમાં વિદ્યાચારણ જંઘાચારણ મુનિને આશ્રીને શાશ્વતી તથા અશાશ્વતી જિન પ્રતિમાના વંદનનો અધિકાર સ્પષ્ટ-

પણે કહેલો છે, તે આ પ્રમાણે છે—“ શ્રી ગૌતમસ્વામી પુછે છે કે, “ જગવન્, વિદ્યાચારણની તિર્ઠી ગતિનો વિષય કેટલો છે ? પ્રજુણ ઉત્તર આપ્યો કે, “ તેઓ એક મગલ્લે માનુષોત્તર પર્વતે જાય છે અને ત્યાં ચૈત્યવંદન કરી બીજે મગલ્લે નંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે. ત્યાંના ચૈત્યોને વંદના કરી ત્યાંથી નીકળી એક મગલ્લે અહિં આવે છે અને અહીંના ચૈત્યોને વંદના કરે છે; એ પ્રકારની તેમની તિર્ઠી ગતિ કહેલી છે. ” પછી ગૌતમ સ્વામીએ પુછ્યું કે, “ હું જગવન્, વિદ્યાચારણની ઊર્ધ્વ ગતિનો વિષય કેટલો છે ? ” પ્રજુણ ઉત્તર આપ્યો—“ હે ગૌતમ, તેઓ એક મગલ્લે નંદનવનમાં જાય છે અને ત્યાંના ચૈત્યોને વંદના કરી બીજે ડગલ્લે પંરુગવનમાં જાય છે, ત્યાં ચૈત્યવંદન કરી ત્રીજે મગલ્લે અહીં આવી અહીંના ચૈત્યોને વંદન કરે છે. એ પ્રમાણે વિદ્યાચારણની ઊર્ધ્વ ગતિનો વિષય કહેલો છે. પરંતુ ગતિના પ્રમાદથી વચ્ચે રહેલા ચૈત્યોનું વંદન રહી જાય તો તે સ્થાનકની આલોચના—પટિકમણ કર્યા વિના તેમને આરાધના હોતી નથી; જ્યારે તે સ્થાનકને આલોચ્યા—પ્રતિક્રમ્યાથી આરાધના હોય છે. એવી રીતે જંઘાચારણના વિષયનું સૂત્ર જાણી લેવું. તેની ગતિના વિષયમાં જે ફેર છે, તે આ પ્રમાણે—“જંઘાચારણ મુનિ તિર્ઠી ગતિ આશ્રીને એક મગલ્લે તેરમા રુચક દ્વીપમાં જાય છે, ત્યાંથી પાઠા ફરી બીજે મગલ્લે નંદીશ્વરે આવે છે અને ત્રીજે મગલ્લે અહીં આવે છે અને તેમની ઊર્ધ્વ ગતિ આશ્રીને પહેલે ડગલ્લે પંરુગવનમાં જાય છે, ત્યાંથી પાઠા નિવર્તી બીજે મગલ્લે નંદનવનમાં આવે છે અને ત્રીજે મગલ્લે અહિં આવે છે. તે સ્થાનકનો આ જાવાર્થ છે.”

લઘ્વિ ફોરવવાથી થયેલો જે પ્રમાદ તેને સેવવાથી તેને આલોચ્યા કે પટિકમ્યા વિના ચારિત્રની આરાધના થતી નથી, કારણ કે, તેની વિરાધના કરનારને ચારિત્રના આરાધનનું ફલ મલ્લતું નથી.

આ અધિકારને વિષે તે જૈનાભાસોએ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાનો જય અવગણી બહુશ્રુત પરંપરાએ આવેલો ચૈત્ય શબ્દનો જ્ઞાન રૂપ અર્થ જે પ્રરૂપે છે તે વિષે કહેવામાં આવે છે—

જો અહીં સાધુઓએ જ્ઞાન વંદન કરેલું હોય તો ચેડ્યાઈ (ચૈત્યાનિ) એવા બહુ વચનનો પ્રયોગ ન કરત. જગવાનના જ્ઞાનનું અતિ અદ્જુત એક સ્વરૂપ-જ હોવું જોઈએ તેથી ‘ચેડ્ય’ (ચૈત્ય) એવો એક વચનનો પાઠ હોવો જોઈએ, પણ તેવો પાઠ મુકવામાં આવ્યો નથી; તે ઉપરથી તે ચારણ મુનિઓએ શ્રી જિન

પ્રતિમાનું વંદન કર્યું, એમ સમજવું. વઢી એમ ન માનવું કે, માનુષોત્તર વગેરે પર્વતો-માં શ્રી જિન પ્રતિમા નથી, કેમકે જંબુદ્વીપ પન્નતિ આદિ શાસ્ત્રોને વિષે મેરુ, રુ-ચક, માનુષોત્તર, નંદીશ્વર દ્વીપ પ્રમુખ સર્વ શાશ્વત સ્થાનોને વિષે શ્રી જિન પ્ર-તિમાનો સદ્જાવ કહેલો છે. તેમ વઢી શ્રી જગવતીજીના ત્રીજા શતકના બોજા ઉદ્દેશમાં પ્રગટપણે શ્રી જિન પ્રતિમાનો અધિકાર આપેલો છે. તે આ પ્રમાણે—
ગૌતમ મુનિ જગવંતને પુચ્છું કે “ હે જગવન્, અસુરકુમાર દેવતા કોની નિશ્રા-
ણ ઉંચે ઝમે છે અને યાવત્ સુધર્મ દેવલોક સુધી જાય છે ? ” તેના ઉત્તરમાં
જગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું કે,

“ સે જહાનામણ્ ફહ સપ્પરાહ્વા બબ્બરાહ્વા ઢંકણાહ્વા
ચુચુયાતિ વા પલ્હવાતિ વા પુલિંદાતિવા એગં મહં રણ્ણં વા ગ-
હું વા પુગ્ગં વા દરિં વા વિસમં વા પઠ્ઠવયં વા નિસ્સાણ સુ-
મહલ્લમપિ આસવલ્લં વા હથ્થિબલં વા જોહ્બલં વા ઘણુબલ્લં
વા આગલિંતિ એવમેવ અસુરકુમારાવિ દેવા ણણથ્થ ” ॥

આ પાઠમાં જે ‘ણણથ્થ’ શબ્દ છે, તેના અર્થમાં ઇટલો વિશેષ છે કે, અ-
રિહંત, અરિહંતના ચૈત્ય અને અનગાર જાવિત આત્મા—એ ત્રણની નિશ્રાણ તે
અસુર કુમાર દેવતા યાવત્ સુધર્મ દેવલોક સુધી ઝંચે ઝડે છે.

વઢી ‘ણણથ્થ’ નો એવો અર્થ પણ છે કે, નિશ્ચે કરીને આ લોકને વિષે
અથવા અરિહંતાદિકની નિશ્રાણ કરી તે ઝંચે ઝડે છે. તેમની નિશ્રા વિના તે ઝંચે
ઝડી શકે નહીં. આ ઉદ્દેશમાં ઉત્તરોત્તર ત્રણ નિશ્રા કહેલી છે. અને પઠી જે
આજ્ઞાતના કહેલી છે. એક અરિહંતની અને બીજી સાધુની. ત્યાં એમ સંજ્ઞા છે
કે, અરિહંતની પ્રતિમાનું કોઈ પ્રકારે અરિહંતનું તુલ્યપણું જણાવાને માટે જુદું ક-
હેવામાં આવ્યું નથી. ઇટલે અરિહંત પદે કરી તેમની પ્રતિમાનું ગ્રહણ થવાથી જૂ-
દો નિર્દેશ કર્યો નથી.

અહીં તે જૈનાજ્ઞાસો કુતર્ક કરે છે કે, ક્યા શ્રાવકે જિન પ્રતિમા પૂજી
હે? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, સિષ્ઠાર્થ રાજા, સુદર્શન શેઠ, શંખ, પુષ્કલિક,
કાર્તિક શેઠ અને બીજા તુંગિયા નગરી નિવાસી ઘણા શ્રાવકોજિન પ્રતિમા પૂ-
જી છે. અને તે તે અધિકારે સિષ્ઠાંતમાં દેખાય છે. “ ન્હાયા કયવલ્લિકમ્મા ”

એવો જે પાઠ છે, તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે “ જેમણે જ્ઞાન કર્યા પછી વલ્લિ કર્મ કરેલું છે. ” ઇચ્છે પોતાના ગૃહ ચૈત્યના અરિહંત દેવની પ્રતિમાની જેમણે પૂજા કરેલી છે.

અહીં કુલ્લદેવીની પૂજા કરેલી છે, એવો અર્થ ન કરવો, કારણ કે, સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કરતી વચ્ચે જિન જગવાનથી વ્યતિરિક્ત એવા દેવોને વંદન પૂજન આદિ કરવાનો ત્યાગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમ વલ્લી તુંગિયા નગરીમાં રહેનારા શ્રાવકોનું સૂત્રમાં જે વર્ણન કરવામાં આવેલું છે તેમાં તેથી વિરોધ આવે છે.

તેના વર્ણનનો પાઠ શ્રી જગવતી સૂત્રના બીજા શતકમાં પાંચમાં ઉદ્દેશમાં આ પ્રમાણે છે.

“ અદ્વાદિત્તા ઇત્યાદિ યાવત્ અસહિજ્જદેવાસુરનાગસુવ-
જ્જસ્કરસ્કસ કિંનર કિંપુરિસ ગરુડ ગંધર્વ મહોરગાદિણ્હિ
દેવગણેહિં નિગંથાઓ પાવયણાઓ અણતિવ્ક્રમણિજ્ઞા નિગં-
થે પાવયણે નિસ્સંકિયા નિક્કંચિત્થા નિવ્વિત્તિગિચ્છા લક્ષ્ઠા
ગહિયઠ્ઠા પુચ્છિયઠ્ઠા ” ઇત્યાદિ ॥

તેમાં અસહિજ્જતિ એ પદનો એવો અર્થ છે કે, જેને પરની—બીજાની સહાય નથી એવા અર્થાત્ આપત્તિને વિષે પણ દેવાદિકની સહાયતાને નહીં ઇ-
ચ્છનારા—પોતાના કરેલા કર્મ પોતાને જ જોગવવા પડે છે, એમ માની અદીન મ-
નોવૃત્તિવાદા આવા વિશેષણ વાદા શ્રાવકો બીજા મિથ્યાદૃષ્ટિ દેવની પૂજા કેમ
કરે ? આ પ્રત્યક્ષ વિરોધ આવે છે, તેથી ઉચ્ચમ બુદ્ધિવાદા પુરુષોએ તેનો સમ્યક્
પ્રકારે વિચાર કરવો યોગ્ય છે.

શ્રી હવ્વાઈ હપાંગ સૂત્રને વિષે અંબરુ પરિવાજકના અધિકારમાં શ્રી
જિન ચૈત્યોનું સાક્ષાત્ વંદનિકપણું કહેલું છે, તે સૂત્ર આ પ્રમાણે છે—

“ અંબરુસ્સણં પરિવાયગસ્સ ણો કપ્પંતિ અણહિવા
અણહિવદેવણયાણિવા અણહિવ પરિગ્ગહિયાણિ અરિહં-
તચેહયાણિ વા વંદિત્તણ વા નમંસિત્તણ વા જાવપજ્જુ વા-

સિત્તિવા ણણથ્થ અરિહંતે વા અરિહંતચેશ્યાણિ વા ” ઇ-
ત્યાદિ ॥

અંબરુ પરિવ્રાજકને જે કલ્પતું નથી તેને માટે કહે છે કે, અન્યતીર્થિ-
ઓને તથા અન્ય તીર્થિઓના દેવોને તેમજ અન્યતીર્થિઓએ ગ્રહણ કરેલા અરિ-
હંતના ચૈત્યોને વંદન—નમસ્કાર તથા પર્યુપાસના કરવી તે વિષે. પરંતુ તેમાં આ-
ટલું વિશેષ છે કે, અરિહંત તથા અરિહંતની પ્રતિમાને વંદનાદિક કરવું કલ્પે-
છે. એ પ્રમાણે શ્રી ઉપાસકદશાંગસૂત્રમાં પણ આનંદ શ્રાવકને અધિકારે જે ક-
હેવામાં આવ્યું છે, તે તે સ્થલેથી જાણી લેવું.

વહ્ની તે જૈનાજ્ઞાસો કહે છે કે, “ પ્રદેશી રાજાએ ચૈત્યો કેમ ન કરા-
વ્યા ? ” તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું છે, પ્રદેશી રાજા શ્રી જૈનધર્મની પ્રાપ્તિ કર્યા પછી
કેટલો કાલ જીવ્યો હતો કે તે ચૈત્યો કરાવે ? તેમ વહ્ની સર્વ શ્રાવકો એકજ પ્ર-
કારનું ધર્મ કાર્ય કરે, એવો નિયમ ક્યાં છે ? તેથી સુદૃષ્ટિ પુરુષોએ સર્વ ધર્મકાર્યમાં
સમ્યગ્ દૃષ્ટિએ શ્રદ્ધા કરવી. પણ કુદૃષ્ટિઓની જેમ શ્રી જિનોક્ત ધર્મકૃત્યનો
સ્વમતિ કલ્પનાએ નિષેધ કરવો નહીં.

વહ્ની શ્રી જંબૂદ્વીપ પત્તપ્તિમાં પ્રથમ જિનના નિર્વાણને સ્થાને સ્તૂપ કર-
વાના અધિકારમાં “ જિણજ્ઞતિએ ધમ્મત્તિએ ” એવો પાઠ છે. અને તેનો “ જિન
જક્તિથી ધર્મથી ” એવો અર્થ થાય છે, તે ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, આગમ-
ને વિષે સ્તૂપ નિર્માણની અંદર જિન જક્તિ કરવી કહેલી છે. તો પછી જિન ચૈ-
ત્ય કરવા—કરાવવામાં જિન જક્તિ પ્રગટજ છે; તેમાં શો સંદેહ કરવો.

તેમજ મહાનિશીથ સૂત્રમાં શ્રાવકોને આશ્રીને ચૈત્ય નિર્માણનો અને
સાધુઓને આશ્રીને ચૈત્યવંદનાદિકનો અધિકાર પ્રગટપણે કહેલો છે. ધર્મના અર્થી
પ્રાણીઓએ તે સ્વતઃ સમ્યગ્ દૃષ્ટિએ વિચારી લેવો.

વહ્ની વ્યવહાર સૂત્રમાં “ જહેવ સમ્મં જ્ઞાવિયાઈ પાસિજ્ઞા તહેવ આલો
જ્ઞા ” એ પાઠમાં પણ ચૈત્યની સાક્ષીએ આલોચના લેવી કહેલી છે, એમ કે-
ટલાએક આગમના વચનો દેખાય છે. ઘણા આગમને વિષે સ્થાપનાદિકનો અધિ-
કાર વિદ્યમાન છે.

તે જૈનાજ્ઞાસો કહે છે કે, “ વત્તીશજ આગમ પ્રમાણ છે, તેના સંબંધમાં

कहेवानुं के, श्री नंदी सूत्रने विषे साक्षात् कहेवा आगमोनुं उत्थापन करी ते बन्नी-
श आगमोनेज प्रमाण मानवामां कोनी आझा छे ? कदि तेओ कदेशे के तेवा
प्रकारना उत्कृष्ट प्रमाणे करी अमो कहिए ठीए, तो ते कहेवुं तदन अयुक्त छे;
कारण के, हाद्व तेवा प्रकारना ज्ञाननो असंभव छे. तेम वद्वी आ काळने विषे
श्री बीरवाणीमां विश्रांत थयेवा, अने तेमनी परंपरामां उत्पन्न थयेवा आझाने
अनुसारे वर्त्तमान काळना वर्त्तता सर्व सिद्धांतना लेखक महोपकारी श्री देवर्द्धि-
गणि क्षमाश्रमणे सर्व साधुओने संमतिथी जे सिद्धांतो पुस्तक रूपे स्थाप्या छे, ते-
मने उत्थापन करनारा ते जैनाज्ञासोने जिनाझानुं विराधकपणुं प्रगट रीते प्राप्त
थयुं छे. तेमज आगमने विषे प्रमाण करेला निर्युक्ति, चूर्णी, जाण्य, वृत्ति प्रमुखने
उत्थापन करवाथी जिनाझानुं विराधकपणुं अवश्य प्राप्त थयेवुं छे. तेओ कहे छे
के जगवती सूत्रमां आ प्रमाणे लख्युं छे—

“सुतथ्यो खद्व पढमो बीओ निज्जुत्तिमीसिओ जणिओ
तइओ य निरवसेसो एस विहि होइ अणुओगो” ॥१॥

वद्वी ते जैनाज्ञासो कहे छे के, अमे फकत श्री सूत्रने अनुसारे प्ररूपणा
करीए ठीए; तेथी निर्युक्ति वगेरेनुं शुं काम छे ? तेना जवाबमां कहेवानुं के, ते-
मनुं ए कहेवुं तदन अयुक्त छे; कारण के, सूत्रना अति गंजीर आशयने दइने
निर्युक्ति आदिना परिज्ञान विना उपदेश करनाराओने नय, निक्षेप, झ-
व्य, गुण, पर्याय, काद्व, क्षिण, वचन, नाम, धातु अने स्वर आदिनुं परिज्ञान थइ
शक्तुं नथी, पदे पदे मृषावादादि दोषनो संजव छे, तेने मोटे श्री प्रश्न व्याकरण
सूत्रमां बीजा संवर धारने विषे आ प्रमाणे कहेवुं छे—

“केरिसयं पुणाइ सच्चं नु जासिअव्वं जं तं दव्वेहिं प-
ज्जवेहिं गुणेहिं कम्मेहिं बहुविहेहिं सप्पेहिं आगमेहिं नाम-
स्काय निवात उवसग्ग तद्धिय समास संधि पद हेज जोगिअ
उणादि किरियाविहाण धाज सर विभत्ति वण्णजुत्तं तिकाद्वं
दंसविहंपि सच्चं जह जणियं तहय कम्मुणा होइ ड्वालसवि-
हाय होइ सोद्वसविहं एवमरिहंत अणुन्नायं समस्सियं संज-

एणं कालंमि अवत्तव्वं^१ ” इत्यादि ॥

आवा कारणथी ते विषे वधारे कहेवानी जरूर नथी. वस्तुगतिए दुष्ट मिथ्यात्व रूपी पिशाचे तेमनी कुदृष्टिआने ग्रसेली छे; तेथी तेओए ग्रहण करेला असत् प-
कनी पुष्टिने माटे अनेक प्रकारनी स्वेच्छाथी वर्त्ती तेओ उत्सूत्र प्ररूपणा करता थ-
का दोकने विषे जाव साधुनी उपमाने धारण करता पोताने अने बीजा मंदबु-
द्धि जनोने आ अपार संसाररूप समुद्रमां रुबाने ठे, तेथी ते संसाररूप समुद्रथी
जय पामनारा जे जव्य प्राणीओ होय—के जेओ पोताना आत्मगुणनी कुशलता-
ने इच्छनारा होय तेमणे बगलानी जेम बाह्य क्रियामां तत्पर एवा ते परम अज्ञानी
निहवोनो परिचय सर्वथा न करवो. कारण, तेवा पुरुषो सूत्रमां विराधक ठे. जेओ
गीतार्थपणाथी आचार्य, उपाध्याय, कुल, गण वगैरेनी निश्राए विचरे ठे, तेओने
सूत्रमां आराधक कहेला ठे अने जेओ गीतार्थनी निश्राए विचरता नथी, तेओने
विराधक कहेला ठे. ते विषे श्री जगवतीजीमां आ प्रमाणे कहेलुं ठे—

“ गीयथ्यो य विहारो बीओ गीयथ्यनिस्सिओ जणिओ ।

इत्तो तइयविहारो नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ” ॥ १ ॥

“ पेहेदो गीतार्थ विहार ठे, बीजो गीतार्थ निश्रानो बिहार छे अने
बीजा विहारने माटे श्री जिनेश्वर जगवंते आझा करेदी नथी. ”

आथी ते जैनाज्ञासोने एक पण निश्रानो असंजव होवार्थी श्री जिना
ज्ञातुं विराधकपणुं छे.

वळी सिद्धांतमां योग उपधान वहन कर्या पढी सूत्र पाठ भणवानी आ-
ज्ञा आपेदी ठे, तेमां श्रावकोने श्री आचारांगसूत्र जणवानी आझा नथीज. निशी-
थ सूत्रमां कहुं ठे के—

“ जो जिरकु अन्नतिथीयं वा गारत्थायं वा वायणं वाइज्जति
वाइज्जंतं साइजतिस्स चउम्मासि अपरिहारठाणं इत्यादि ” ॥

“ जे मुनि अन्य तीर्थीओ तथा गृहस्थने सूत्रनी वाचना आपे ते मुनि
पोतानुं चार मासनुं चारित्रि नाश करे ठे; तेम वळी साधुओए पणुं करीने साध्वी-

१ आनो अर्थ संक्षिप्तपणे आगळ लखवामां आवेल छे.

ए द्वावेद्वा आहारने ग्रहण करवो नहीं इत्यादि जिनाइहा छे; ते ते आइहाओने ते जैनाज्ञासोए मूढमांथी उन्मूढन करेदी छे.

આવા તે જૈનાજ્ઞાસોનો સર્વથા પરિચય કરવો ન જોઈએ. કારણ કે, તેમ કરવાથી તત્કાલ સદ્ભૂત એવા સમ્યક્ત્વ રત્નની મલ્લિનતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમના મનમાં કદિ શંકા ઉત્પન્ન થતી હોય તેમણે સિદ્ધાંતમાં કહેલા અનેકાંત માર્ગને અનુસરી તેની પરીક્ષા કરવી; પરંતુ માત્ર બાહ્ય ક્રિયામાં અનુરક્ત થવું નહીં; કારણ કે, તેઓના કરતાં પણ અધિક એવા અભવ્યો આ સંસારને વિષે જમતા થકા અનંતવાર બાહ્ય ક્રિયા કર્યા કરે છે. વલી આગમને વિષે સદ્જ્ઞાનનો અપેક્ષા ક્રિયાની ગૌણતા કહેલી છે. તેની વ્યાખ્યા શ્રી જગવતીજીના આઠમા શતકના દશમાં ઉદ્દેશમાં આ પ્રમાણે આપેલી છે—

“ મણ ચતારિ પુરિસજાયા પન્નત્તા તથ્થણં જેસે પઢમે પુરિસજાણ સેણં પુરિસે સીલ્લવં અસુયવં ઉવરણ અવિસ્યાય ધમ્મેણ સણં ગોયમા ! મણ પુરિસે દેસારાહણ પન્નત્તે તથ્થણં જેસે દોઢ્ઢે પુરિસજાણ સેણં પુરિસે અસીલ્લવં સુતવં અણુવરણ વિસ્યાયધમ્મેણ સણં ગોયમા મણ પુરિસે દેસવિરાહણ પન્નત્તે તથ્થણં જેસે તઢ્ઢે પુરિસજાણ સેણં પુરિસે સીલ્લવં સુતવં ઉવરણ વિસ્યાયધમ્મેણ સણં ગોયમા ! મણ પુરિસે સઠ્ઠાહારણ પન્નત્તે તથ્થણં જેસે ચઉથ્થે પુરિસજાણ સેણં પુરિસે અસીલ્લવં અસુતવં અણુવરણ અવિસ્યાયધમ્મેણ સણં ગોયમા ! મણ સઠ્ઠવિરાહણ પણ્ણત્તે ॥

અહિં પ્રશ્ન કરે છે કે, શ્રી ણાણંગજીમાં જમાલ્લિ પ્રમુખ સાત નિન્હવો કહેલા છે તેની અંદર તો આ અંતર્જૂત થતા નથી તો પઢી તે જૈનાજ્ઞાસોને નિન્હવણું કેમ પ્રાપ્ત થઈ શકે ?

“ મગ્ગાનેયાણં સુચ્ચા બહવે પરિજસસઙ્ગ ” ॥

इत्यादि उत्तराध्ययन सूत्रना वचनना प्रमाणथी दिगंबरनी जेम तेमने प-

૧ ગૌતમ સ્વામીને શ્રીમદ્ વીરપ્રભુ ઉત્તર આપે છે કે 'ચાર પ્રકારના પુરુષો છે A શીલ અને શ્રુત સંપન્ન (સર્વાધિક) B શીલ અસંપન્ન અને શ્રુતસંપન્ન (દેશવિરાધિક) C શીલસંપન્ન અને શ્રુતઅસંપન્ન (દેશઆરાધિક) D શીલઅસંપન્ન અને શ્રુતઅસંપન્ન (સર્વ વિરાધિક).'

ए निन्हवपणुं प्राप्त थवुं युक्तज ठे. जे श्री स्थानांग सूत्रमां तेमनुं ग्रहण कर्तुं न-
थी त्यां एम संज्ञवे ठे के ते सूत्रने विषे लघु निन्हव ग्रहण करेला ठे अने आ-
तो दिगंबरनी पेटे महा निन्हव थाय छे, तेथी ए सूत्रमां ते प्रतिमा उत्थापक तथा
दिगंबर—बंनेने ग्रहण करेला नथी परंतु तच्च तो केवढी गम्य ठे. अथवा बहुश्रु-
तगम्य ठे. हवे ते विषे विशेष विस्तार करवाजी जरूर नथी. आ प्रकारे स्थाप-
ना जिननुं स्वरूप कहेवामां आव्युं.

३ छव्य जिन स्वरूप.

३ हवे छव्य जिननुं स्वरूप कहे ठे—

जे जीवो तीर्थकरपणे थशे, तेओ छव्यजिन कहेवाय ठे. जेम श्रेणिक,
कृष्ण वगेरे. तेओ जविष्यकाळने आश्रीने वंदनिक ठे; कारण के, जरतचक्रिए
मरिचिना जवमां श्री वीरप्रभुना जीवने वंदन कर्तुं हतुं.

४ जावजिन स्वरूप.

४ जे समस्त जीवादि पदार्थना समूहने यथास्थित प्रकट करनार केवढ-
झान पामी सर्व लोकना नेत्रोने अमंद आनंदना उत्सवने करनारुं छे, जे उपमा-
थी रहित ठे, जे त्रण गढथी सुशोजित एवा समवसरणना मध्य जागे स्थापित
थयेला विविध रत्नोथी जम्मित एवा सिंहासन उपर बेशी आठ महा प्रातिहार्य
वने उत्कृष्ट एवा अरिहंतपणानी संपत्तिने जे अनुज्ञवे ठे, ते जावजिन कहेवाय ठे.
ते जावजिन सन्मार्गने देखारुवा प्रमुख कृत्योथी सर्व प्राणीओनो परम उपकारी
होवार्थी सर्वकाळे वंदन, पूजन, अने स्तवनादि करवाने योग्य ठे.

आ प्रमाणे चार निक्षेपाथी श्री जिनजगवंतनुं स्वरूप कहेलुं ठे. आ नि-
क्षेपा जिनथी अन्य एवा केवढी तथा सिद्धोने विषे एवेज प्रकारे योग्यता
अनुसारे लगानी जोनी देवा. कारण के चार निक्षेपे करीनेज सर्व पदार्थोनुं जा-
ववापणुं ठे.

हवे केवढीने आहार संबधी जे विशेष ठे, ते श्री पिरुनिर्युक्तिने अ-
नुसारे देखारु ठे—

“ओहो सुओ व उत्तो, सुयनाणी जइवि गिएहइ असुद्धं ।
तं केवढी वि जुजइ, अप्पमाणसुअंजवेश्यरा ” ॥ १ ॥

“ સામાન્યપણે કરી શ્રી પિંરુનિર્યુક્તિ આદિ આગમને વિષે ઉપયુક્ત થયો થકો ઇટલે તે શાસ્ત્રને અનુસારે કલ્પનીય—અકલ્પનીયને વિચારતો થકો શ્રુતજ્ઞાની સાધુ જો કોઈ પ્રકારે અશુદ્ધ આહારાદિક ગ્રહણ કરે તોપણ તે અજ્ઞાનાદિક કેવલજ્ઞાની પણ જોગવે—આહાર કરે; જો તેમ ન કરે તો શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણ થઈ જાય. ”

આ વાત સ્પષ્ટ કરે છે—“ ઢગ્ગસ્થને શ્રુતજ્ઞાનના વલ્લે કરી શુદ્ધ આહારાદિકની ગવેષણા કરવી પ્રમાણ છે; પણ બીજે પ્રકારે તે પ્રમાણ નથી. જો કેવલી—શ્રુતજ્ઞાનીવડે ગ્રહણ કરાયેલો આહાર આગમને અનુસારે ગવેષણ કરતા ઢતાં અશુદ્ધ છે, એમ જાણી ન જોગવે તો શ્રુતજ્ઞાનનો અવિશ્વાસ થઈ જાય; પછી કોઈ શ્રુતને પ્રમાણિકપણે અંગીકાર ન કરે, જ્યારે શ્રુતજ્ઞાન અપ્રમાણિક થાય તો પછી સર્વ ક્રિયાનો દ્વોષ થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. અને વલ્લી શ્રુત વિના ઢગ્ગસ્થોને ક્રિયાકારુના પરિજ્ઞાનનો અસંભવ હોય છે; તેથી શ્રુતજ્ઞાનીનો લાવેલો આહાર કેવલી જોગવે છે. આ અધિકાર શિષ્યાદિક સહિત એવા કેવલીને આશ્રીને કહેલો છે. જો કેવલી એકલા હોય તો પોતાના જ્ઞાનના વલ્લવને યથાયોગ્ય શુદ્ધ આહાર ગ્રહણ કરે, એ વિવેક છે. ”

અહીં જિનો અને અજિનોને આશ્રીને બીજું ઘણું કહેવાનું છે, પણ ગ્રંથ વધી જવાના ભયથી એ કહેવામાં આવ્યું નથી, આ તો જવસ્થા કેવલીનું ક્લેશ માત્ર સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે.

સિદ્ધ સ્વરૂપ.

હવે શ્રી પદ્મવણા સૂત્રમાં કહેલી ગાથાવને સિદ્ધનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. તેમાં પ્રથમ ઉત્તાનીકૃત ઇટલે પોહોલા કરેલા છત્રના આકારવાળી સર્વ રીતે શ્વેતવર્ણ સ્ફટિક રત્નમય અને સમય ક્ષેત્ર (અઢી દીપ)ની સમ શ્રેણીએ પીસ્તાલીશ લાઘ્ય યોજન પ્રમાણવાળી સિદ્ધશિલ્પા છે, તે મધ્ય જાગે આઠ યોજન પ્રમાણ લાંબી પોહોલી અને જારી છે. તે પછી સર્વ દિશા અને વિદિશાને વિષે થોડી થોડી પ્રદેશની હાનિએ કરી ઘટતી ઘટતી સર્વ ચરમ (ઢેઢા) પ્રદેશના અંતને વિષે માંચીની પાંચના જેવો પાતલો એવો અંગુલના અસંખ્યાતમા જાગના જારાપણાવાળી સિદ્ધશિલારૂપ પૃથ્વીના ઉપર નિસરણીની ગતિએ કરી એક યોજનમાં લોકાંત જાગ આવેલો છે તે ઉપરનો યોજનનો જે ચોથો ગાઢ, તેનો સર્વોપરનો ઢઠો

जाम तेने विषे श्री अनंता सिद्ध जगवानो अनंत अनागत कादना स्वरूपे रहेला ठे; तेना स्वरूपने प्रतिपादन करनारी गाथा आ पमाणे ठे—

“ तत्थवि अ ते अवेया, अवेयणा निम्ममा असंगाय ।
संसारविप्पमुक्का पएसनिव्वत्तसंठाणा ” ॥ १ ॥

ते सिद्ध क्षेत्रमां रहेला सिद्ध जगवानो पुरुष वेदादिके रहित, शाता—
अशाता वेदनाए वर्जित, ममत्व विनाना अने बाह्य तथा आन्तर्यंतर धने प्रकारना संगथी रहित ठे; कारण के, तेओ आ संसारथी मुक्त थयेला अने आत्म प्रदेशी निष्पन्न थयेला संस्थानवादा छे.

अहिं प्रदेशमां आत्माना प्रदेश देवा पण बाह्य पुद्गल न देवा; कारण के, तेमने पांचे शरीरनो त्याग थयेलो ठे.

अहिं प्रश्न करे ठे के,

“ कहिं पडिहया सिद्धा कहिं सिद्धा पइठिया ।
कहिंबोदीं चइत्ताणं कळ गंतूण सिज्जइ ” ? ॥ १ ॥

(अहिं ‘कहिं’ ए त्रीजी विज्जिक्किना अर्थमां सप्पमी विज्जिक्कि छे)

“ ते सिद्ध जगवानो कोनाथी स्वद्वाना पाम्या ? तेओ कया स्थानमां रखा ठे ? कया क्षेत्रमां जइने तेमणे शरीरनो त्याग कयों अने कयां जइने सिद्धि पदने करे ठे एट्ठे निष्ठितार्थ थाय छे. ? ”

तेना उत्तरमां कहे ठे के,

“ अलोए पडिहया सिद्धा दोगगो य पइठिआ ।
इह बोदींचइत्ताणं तळ गंतूण सिज्जइ ” ॥ १ ॥

“ ते सिद्ध जगवानो अद्वोके करीने—केवल आकाश रूपे करीने स्वद्वाना पाम्या एट्ठे सिद्धना जीवो अद्वोकेमां धर्मास्तिकायादिकनो अज्ञाव होवार्थी तेनुं जे समीपवर्त्तीपाणुं, तेज अहिं तेमनुं स्वद्वान ठे; पण संबंध छतां तेमनो विघात (रोकवापाणुं) नथी, कारण के, तेमने रोकवापाणानो अज्ञाव ठे. तेम वळी पंचास्तिकाय रूप जे द्वोक तेना छेला अग्रजागना मस्तक उपर ते रहेला ठे अने फरी पाछुं संसारमां आवनुं नथी, एवी स्थिति रहेला छे तथा आ मनु-

જ્ય હોકર્મા શરીરનો ત્યાગ કરી ત્યાં હોકાગ્રને વિષે સમયાંતર અને પ્રદેશાંતરને અણફરસી ગતિવને જડને સિદ્ધ જીવો રહે છે અને ત્યાં નિષ્ઠિતાર્થ (સર્વ અર્થથી પરિપૂર્ણ) થાય છે. અહિં શંકા કરે છે કે, સિદ્ધ જીવોને કર્મ રહિતપણું હોવાથી તેમને ગતિ થવી કેમ સંજવે ?

તેના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે, એવી શંકા કરવી નહીં કારણ કે, પૂર્વ પ્રયોગ અને ગતિ પરિણામથી તેમને ગતિ થવાનો સંજવ છે. તેને માટે જગવતી અંગમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે—

“ કહણં જંતે અકમ્મસ્સ ગહપણ્ણાયમિતિ મોયમા નિસ્સં-
ગતાણ નિરંગણતાણ ગતિપરિણામેણં બંધણછેયણતાણ નિરિં-
ધણતાણ પુઠ્ઠવપયોગેણં અકમ્મગહં પંઠ ” ॥

શ્રી ગૌતમ સ્વામી શ્રી વીરપ્રજ્ઞને પુછે છે કે, “ હે જગવન્, અકર્મને ગતિ કેવે પ્રકારે થાય ? જગવન્ કહે છે— નિઃસંગપણે એટલે કર્મરૂપી મલ્લનો નાશ હો-
વાથી, નીરોગીપણે એટલે મોહનો વિનાશ હોવાથી, ગતિ પરિણામે એટલે તુંબની-
ના ફલની જેમ ગતિના સ્વભાવવને, કર્મના બંધને છેદવાવને એટલે પરંમીના ફલ-
ની જેમ, નિરિંધનપણે એટલે કર્મ રૂપી ઇંધણથી ધૂમાડાની જેમ મુકાવવાવને, પૂર્વના
પ્રયોગે કરીને એટલે સર્વવ્રતાને વિષે ગતિ પરિણામવાદ્યા બાણની જેમ અકર્મવંતોને
પણ ગતિ જણાય છે. એ પ્રકારે વિશેષપણે તુંબી-ફલના દ્રષ્ટાંતોની યોજના સૂચવી
જાણી લેવી.

તે સ્થલે ત્યેહ્વા સિદ્ધ જગવાનોને જે સંસ્થાનતું પ્રમાણ છે તે બતાવે છે—

“ દોહં વા હસ્સં વા જં ચરિમં જવેજ્જ સંઘાણં ।

તત્તોઽતિજાગહીણા સિદ્ધાણોગાહણા મણિયા ” ॥૧॥

“ પાંચસો ધનુષ્ય પ્રમાણ લીધે, બે હાથ પ્રમાણ હસ્ત, વા શબ્દથી મધ્યમ
અથવા વિચિત્ર પ્રકારનું જે છેલ્લા જવમાં શરીરનું સંસ્થાન હોય તે સંસ્થાનથી ત્રી-
જે જાગેહીન એટલે મુખ હૃદય આદિ છિદ્રો પૂરાતાં ત્રીજે જાગે ન્યૂન એવી સિ-
દ્ધના જીવોની અવમાહના શ્રી તીર્થંકર જગવાને કહેલ છે. ” ?

અહિં સંસ્થાન પ્રમાણની અપેક્ષા ત્રિજાગ હીન એવું તે સંસ્થાન જાણવું.

ते विषे विशेष स्पष्ट करी बतावे छे—जेटद्धा प्रमाणनुं जे संस्थान आ मनुष्य ज-
वमां होय, तेज शरीरने त्याग करती वखते ठेछे समये सूक्ष्मक्रियाअप्रतिपाती
नामना शुक्लध्यानना त्रीजा पायाना ध्यानना बलथी मुख, उदर आदि छिजो
पूराइ जवाथी त्रीजे जागे हीन एट्ठे प्रदेशनो जे घन होय, ते प्रदेशघनना मूल
प्रमाणनी अपेक्षाए करी त्रीजे जागे हीन प्रमाणवाहुं संस्थान होय छे.
ते संस्थान लोकांत क्षेत्रमां ते सिद्ध जगवानोने होय छे, बीजुं संस्थान
होतुं नथी.

ते विषे कहेहुं छे के,—

“ जं संठाणं तु इह जवं चयंतस्स चरिमसमयंमि ।

आसीयपएसघणं तं संठाणं तहिं तस्स ” ॥ १ ॥

हवे उत्कृष्टादि जेदे करीने त्रीजी अवगाहना देखावे छे—

“ तिस्रिसया तित्तिसा धणूतिभागो य होइ नायव्वो ।

एसा खदु सिद्धाणं उक्कोसोगाहणा जणिया ” ॥ १ ॥

तणसो तेत्रीश धनुष अने एक धनुषनो त्रीजो जाग उपर एट्ठी उत्कृष्टी
अवगाहना सिद्धना जीवोनी छे. आ अवगाहना पांचसो धनुष्यवाद्धा जीवोना
शरीरनी अपेक्षाए जाणवी.

अहिं कोइ शंका करे छे के, “ नाजि कुलकरना पत्नी मरुदेवा हता.
ते नाजि राजाना शरीरनुं प्रमाण सवा पांचसो धनुष्यनुं हतुं. अने जेट्ठुं नाजि
राजाना शरीरनुं प्रमाण हतुं तेट्ठीज मरुदेवाना शरीरनी अवगाहना ह-
ती. एट्ठे पांचसोने पचवीश धनुष्यना प्रमाणनी हती” तेनें माटे आ प्रमाणे
कहुं छे—

“ तदेव मरुदेवाया अपि संघयणं संठाणं उच्चत्तं कुल-
गरेहिं समं ” ॥

“ मरुदेवा माताना संघयण—संस्थाननुं उच्चणं नाजि कुलकरनी
बराबर हतुं. ”

हवे ज्यारे मरुदेवा सिद्ध थया त्यारे तेमना शरीरना प्रमाणजे त्रीजो

જાગ હીન કરતાં સિદ્ધ અવસ્થાને વિષે સાદાત્રણસો ધનુષ્યની અવગાહના પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે ઉપર કહેલ ત્રણસો તેત્રીશ અને એક ધનુષનો ત્રીજો જાગ એ શી રીતે ઘટે ?

આ શંકાના ઉત્તરમાં કહેવાનું, કે મરુદેવાના શરીરનું પ્રમાણ નાજિરાજાના કરતાં કાંઈક ઓછું હોવાથી પણ કોઈ જાતનો વિરોધ આવતો નથી; કારણ કે, ઉત્તમ સંસ્થાનવાળી સ્ત્રીઓ ઉત્તમ સંસ્થાનવાળા પુરુષોથી પોતપોતાના કાલની અપેક્ષા કરી કાંઈક ઓછા પ્રમાણવાળી હોય છે; તે ઉપરથી મરુદેવા પણ પાંચ-સો ધનુષ્યના પ્રમાણવાળા જાણવા; એવી રીતે હોવાથી કોઈ જાતનો દોષ આવતો નથી. તેમ વળી મરુદેવા હાથીના સ્કંધ ઉપર આરૂઢ થતાં સંકુચિત ગ્રંથવાળા સિદ્ધિપદને પામ્યા છે. ત્યારે શરીરના સંકોચપણના સદ્જ્ઞાવથી અધિક અવગાહના સંજવતી નથી; એ પણ અવિરોધ—નિર્દોષ છે. તે ઉપર જાણ્યકાર આ પ્રમાણે કહે છે—

“ કહમરુદેવા માણં નાજીતો જેણ કિંચિદૂણા સા ।

તો કિર પંચસયદ્ધિચય અહવા સંકોચતો સિદ્ધા ” ॥૧॥

(આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહેવામાં આવ્યો છે.)

મધ્યમ અવગાહનાનું સ્વરૂપ.

“ ચત્તારિય રયણીઓ, રયણીતિભાગુણિયા ચ બોધઠ્ઠા ।

એસા રવહુ સિદ્ધાણં, મજ્જિમોગાહણા મણિયા ” ॥૧॥

“ ચાર હાથ અને એક હાથના ત્રણ જાગમાંથી બે જાગ ઉપર એટલે હાથ ૪૩ મધ્યમ અવગાહના જાણવી. ” ?

અહિં વાદી પ્રશ્ન કરે છે કે, જયન્ય પદથી સાત હાથ ઝંચી અવગાહનાવાળા જીવોની સિદ્ધિ આગમને વિષે કહી છે, માટે ઉપર કહેલી ૪૬ જયન્ય સ્થિતિ થાય છે; પણ મધ્યમ સ્થિતિ કેમ થાય ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, તીર્થંકર જગવાનની અપેક્ષા કરીને જયન્ય પદથી સાત હાથની અવગાહનાવાળાઓને સિદ્ધિ કહેલી છે અને સામાન્ય કેવલીની અપેક્ષા તેના કરતાં હીન પ્રમાણવાળાઓને પણ સિદ્ધિ થાય છે, આ

सात हाथनी अवगाहनानुं मध्यम मान सामान्य सिद्धनी अपेक्षाए चितववुं, जेथी कोइ जातनो दोष आवशे नही.

जघन्य अवगाहनानुं स्वरूप.

“ एगाय होइ रयणी, अछेवय अंगुत्ताइ साहिया ।

एसा खदु सिद्धाणं, जहन्नओगाहणा जणिया ” ॥१॥

“ एक हाथ अने आठ आंगळ उपर एट्ठे १^१ हाथनी अवगाहना जघन्यथी सामान्य केवलीनी जाणवी. ” ?

आ अवगाहना बे हाथ प्रमाणवाळा कुर्मापुत्र वगेरेनी जाणवी; अथवा सात हाथ उंचा शरीरवाळा अने यंत्रपीडणने दइने संकुचित शरीरवाद्यानी पण ते जघन्य अवगाहना जाणवी. ते उपर जाण्यकार श्री जिनजगणी कमा-श्रमण जगवान् आ प्रमाणे कहे ठे—

“ जेछाउं पंचधणुसय, तणुस्स मज्जायसत्तहत्थस्स ।

देहत्तिजागहीणा, जहन्निया जावहत्थस्स ” ॥१॥

पांचसो धनुष्यवाळानी उत्कृष्ट अने सात हाथवाळानी मध्यम अवगाहना अहिं शरीरने त्रीजे जागे न्यून समजवी अने एक हाथ अने एक हाथनो त्रीजो जाग उपर ए जघन्य अवगाहना समजवी.—एट्ठे उत्कृष्ट ३३३^३ मध्यम ४^३ अने जघन्य १^१ ए रीते अवगाहना समजवी. ते विषे आ प्रमाणे दखे ठे—

“ सतूसिएसु सिद्धि, जहन्नउं कहमिहं विहत्थेसु ।

सा किर तिथ्ययरेसु, सेसाणंसिज्जमाणाणं ॥ १ ॥

तेपुण होज्जविहत्था, कुम्मापुत्तादयो जहन्नेणं ।

अप्पे संवट्ठियस्स—तहत्थ सिद्धस्स हीणत्ति ” ॥२॥

सिद्धोना संस्थाननुं लक्षण.

“ ओगाहणाए सिद्धा, जवत्तिभागेण होइ परिहीणा ।

संठाणसेणिष्ठं, जरामरणविप्पमुक्काणं ” ॥ १ ॥

“ સિદ્ધ ભગવાનની અવગાહના ત્રીજે જાગે હીન હોય છે. તે ‘અનિત્ય-સ્થં’ એટલે આ પ્રકારે પામેલ નથી અર્થાત્ મુખ આદિ પોદ્દાશનો જાગ પૂરાવાને લઈને પૂર્વના આકારથી અન્યથા પ્રકારે આકારનો તેમાં સદ્ભાવ છે એ જાવાથી સમજવો. તેમ વળી સિદ્ધાદિકના ગુણોને વિષે સિદ્ધ જગવાનોને જે દીર્ઘપણનો પ્રતિષેધ કહ્યો, તે પૂર્વના આકારની અપેક્ષા સંસ્થાનના અનિત્યસ્થં (એ પ્રકાર રહિતપણે) પણે ંંગીકાર કરવો, પણ સર્વથા સંસ્થાનનો અજાવ નથી.

આહિં કોઈ શંકા કરે કે, “ સિદ્ધના જીવો પરસ્પર દેશ જેદે કરીને રહ્યા છે કે બીજી રીતે ?”

તેનો ઉત્તર કહે છે—

“ જત્થ ય ઇગો સિદ્ધો, તત્થ અણંતા ભવસ્સયવિમુક્કા ।
અણ્ણોણ્ણ સમોગાઢા, પુઠ્ઠા સવ્વેવિ લોગંતે ” ॥૧॥

“ જ્યાં એક સિદ્ધ છે, ત્યાં અન્યોઅન્ય અવગાહીને લોકાંતને સ્પર્શી અનંતા સિદ્ધ જગવાનો રહેલા છે. ” ?

સિદ્ધજીવોનું લક્ષણ.

“ અસરીરા જીવધણા, ઉવજ્જા દંસણે ય નાણે ય ।

સાગારમણાગારં, લક્ષણમેયં તુ સિદ્ધાણં ” ॥ ૧ ॥

“ શરીર રહિત જીવધન એટલે ઘણા જીવો અથવા વદનાદિ ણિદ્ધો પૂરાઈ જવાથી જીવધન કેવલ દર્શન તથા કેવલજ્ઞાનને વિષે ઉપયોગવાળા; આહિં જો કે સિદ્ધપણું પ્રગટ થવામાં કેવલજ્ઞાનના ઉપયોગનો સંજવ હોવાથી જ્ઞાનની પ્રધાનતા છે તથાપિ સામાન્ય સિદ્ધોનું લક્ષણ જણાવવા માટે પ્રથમ સામાન્ય અવલંબન રૂપ દર્શન કહ્યું છે. આહિં સામાન્ય વિષય તે દર્શન અને વિશેષ વિષય તે જ્ઞાન સમ-જવું; તેથી સાકાર અને અનાકાર-સામાન્ય વિશેષ ઉપયોગરૂપ સિદ્ધ જીવોનું લક્ષણ છે.

કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનને સમસ્તવસ્તુનું વિષયપણું છે.

“ કેવલનાણુવજ્જા, જાણંતિ સવ્વજ્ઞાવગુણભાવે ।

પાસંતી સવ્વઞ્ઞં સ્વહુ, કેવલદિટ્ઠીહિણંતાહિ ” ॥૧॥

“ सिद्ध जगवानो केवलज्ञाने करी उपयोगवादा थइ सर्व अव्य, गुण-पर्यायोने जाणे ठे. तेमां जे सहवर्त्ती ते गुण अने क्रमवर्त्ती ते पर्याय कहेवाय छे; वदी तेओ अनंत एवी केवलदृष्टिओवने सर्व प्रकारे देखे ठे. अहिं जे केवलदर्शननी अनंतता कही, ते सिद्धोनी अनंतता होवार्थी जाणवी. आ स्थिते प्रथम ज्ञाननुं ग्रहण कर्युं ठे, तेनुं कारण ए ठे के, प्रथम ज्ञानना उपयोगवनेज सिद्धि-पद प्राप्त थाय ठे, एम जणावा माटे समजवुं.

सिद्धना जीवो निरुपम सुखना भजनारा छे.

“ नवि अस्थि माणुसाणं, तं सुखं न विय सव्वदेवाणं ।

जं सिद्धाणं सुखं, अव्वावाहं उवगयाणं ” ॥ १ ॥

“सिद्धना जीवोने जे सुख ठे, ते चक्रवर्त्ती आदि मनुष्योने पण नथी अने अनुत्तर विमानवासी देवताओने पण नथी, तो पडी बीजा नीचेना देवताओने क्यांथी होय ? कारण के, ते सिद्ध जगवानो अव्याबाध-बाधाना अभावने प्राप्त थयेला छे. ” १

ते सिद्धना सुखनी समान बीजुं सुख नथी.

“ सुरगणसुहं समत्तं, सव्वद्धापिंडिअं अणंतगुणं ।

ए वि पावइ मुत्तिसुहं, एणंताहिं वि वग्गवग्गेहिं ” ॥१॥

“ अतीत, अनागत अने वर्त्तमानकालथी उत्पन्न थयेल एवं जे देवसमुदायनुं सुख, तेने सर्व कालना समय साथे गुणी अनंतगुणुं करीए एवा प्रमाणना सुखने असत् कल्पना करी एकेके आकाश प्रदेश उपर स्थापीए, एवी रीते सर्व आकाश प्रदेश पूरवायी पण अनंतुं थाय, ते अनंताने पण अनंत नामना वों करी वर्गित करीए-गुणीए तेथी प्रकर्षणाने पामेलुं सुख पण मुक्ति सुखनी बराबर थइ शके नहीं. ” १

ते सिद्धनुं सुख निरुपम ठे.

“ जह नाम कोइ मेओ, नयरगुणें बहु विमाणंतो ।

न सकइ परिकहेजं, उवमाए तहिं असंतीए ” ॥१॥

“ જેમ કોઈ વનેચર મ્હેજ નગરના નિવાસ કરવા વગેરે ગુણોને જાણતો હોય પણ તે બીજા વનેચરોની આગલ કહેવાને સમર્થ થઈ શકતો નથી; કારણ કે, વનમાં તેવી ઉપમાનો અજાવ છે. ” ?

તે વિષે કથાનક.

“ કોઈ મોટી અટવીમાં ઘણા મ્હેજ લોકો (જંગલી લોકો) રહેતા હતા. તેઓ વનના પશુઓની જેમ ત્યાં રહીને પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરતા હતા. એક વખતે કોઈ ઘુંટાણલો રાજા તે અટવીમાં આવી ચડ્યો. તેને એક વનવાસી મ્હેજે જોયો. ‘ આ કોઈ સત્પુરુષ લાગે છે ’ એવું ધારી તે વનેચર તે રાજાને પોતાના વાસસ્થાનમાં લઈ ગયો અને ત્યાં તેની સારી બરદાશ કરી તેને સંતુષ્ટ કર્યો. રાજા તેને પોતાનો ઉપકારી જાણી પોતાના નગરમાં તે મ્હેજ પુરુષને તેની ગયો. ત્યાં તેને એક સુંદર બંગલામાં રાખી સ્નાન, વિદ્યેપન, અમૂલ્ય વસ્ત્રાન્નરણ વગેરેથી તેને ઘણોજ સંતોષ પમાડ્યો. પોતાના શરીરની જેમ તેની ઊંચી જાતની બરદાસ કરાવી. શહેરમાં હરવા ફરવાથી અને રાજવૈભવ ભોગવવાથી તે અત્યંત ખુશી થયો. કેટલાક દિવસો રહ્યા પછી વર્ષાકાલ આવ્યો. વર્ષાકાલ આવતાં તેને પોતાનું ચિરકાલનું વતન જંગલ સાંજરી આવ્યું. તે વખતે તેને રાજવૈજય ગમ્યો નહીં. તત્કાલ પોતાનો મૂલ્ય વેશ પેહેરી તે પોતાના જંગલમાં ચાલ્યો આવ્યો. તેને જોતાંજ વનવાસી મ્હેજે તેની પાસે આવ્યા અને તેને આ પ્રમાણે પુછવા લાગ્યા—“ અરે જાણ, તું કયાં ગયો હતો ? ” તેણે કહ્યું કે “હું એક મોટા નગરમાં ગયો હતો.” વનચર મ્હેજે પુછ્યું, “ જાણ, કહે, તે નગર કેવું હોય અને તેમાં શું શું હતું ? ” તે જંગલી મનુષ્ય નગરના બધા ગુણોને જાણતો હતો, પણ નગરની ઉપમા આપવાને તે જંગલમાં કાંઈપણ હતું નહીં, તેથી તે નગરના ગુણોને કહેવાને સમર્થ થઈ શક્યો નહીં. નગરમાં જે વસ્તુઓ તેણે જોયેલી તેવી વસ્તુ અટવીમાં ન હોવાથી તે ઉપમાના અજાવે કાંઈપણ કહી શક્યો નહીં. ”

આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સમજવાનું કે, કેવલજ્ઞાની જગવાન પોતાના અનંત જ્ઞાનના વલ્લે કરીને સિદ્ધિના (મોક્ષના) સુખને જાણે છે, ઊતાં પણ આ સંસારમાં તેની ઉપમાના અજાવથી તેઓ જીવનની આગલ તે સુખનું વર્ણન કરવાને શક્તિમાન થતા નથી. ઉપર કહેલા દૃષ્ટાંતનો આ ઉપનય સમજવો.

તે વિષે કહું છે કે,

“ ઇય સિદ્ધાણં સુક્કં અણોવમં નત્થિ તસ્સ ઓવમ્મં ।

કિંચ વિસેસેણેત્તો સારસ્કણમિણં સુણહ વોહું ” ॥ ૧ ॥

“ આ પ્રમાણે સિદ્ધ જગવાનોનું સુખ અનુપમ છે, એટલે તે સુખની ઉપમા આપી શકાતી નથી; તથાપિ બાહ્ય જનને સમજાવવા માટે કાંઈક વિશેષણો ક-
રીને તેને આ પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે—

“ જહ સવ્વકામગુણિયં પુરિસો જોત્તૂણ જોયણં કોઈ ।

તણ્હા બુહા ત્રિમુક્કો અછિજ્જ જહા અમિયતત્તો ॥ ૧ ॥

ઇય સવ્વકાલ્લતત્તા અતુલં નિવ્વાણમુવગયા સિદ્ધા ।

સાસયમવ્વાબાહં ચિઠંતિ સુહી સુહંપત્તા ” ॥ ૨ ॥

“જેમ કોઈ પુરુષ સંપૂર્ણ સુંદરતાઈ કરી સંસ્કાર કરેલાં; જોજનને જમી કુ-
ધા અને તૃષાથી મુક્ત થઈ જાણે અમૃતથી તૃપ્ત થયો તેમ રહે છે, તેમ નિર્વાણને પા-
મેદ્વા સિદ્ધ જગવાનો સાદિ—અપર્યવસિત કાલપર્યંત તૃપ્તિ પામેદ્વા સર્વ પ્રકારે
ઉત્સુકપણાની નિવૃત્તિથી પરમ સંતોષને આશ્રિત થતા અતુલ, અનુપમ, શા-
શ્વત, અપ્રતિપાતી અને અવ્યાબાધ એવા સુખને પામેદ્વા છે, તેથીજ તેઓ પરમ
સુખી છે. ”

ઉપર કહેદ્વા અર્થની વિશેષ ભાવના કહે છે.

“ સિદ્ધત્તિય બુદ્ધત્તિય, પારગત્તિય પરંપરગયત્તિ ।

ઉમ્મુક્ક કમ્મકવયા અજરા અમરા અસંગા ય ॥ ૧ ॥

ણિત્થીસસવ્વહુસ્કા જાહજરામરણબંધણવિમુક્કા ।

અવ્વાબાહં સોક્કં અણુહોતિસાસયં સિદ્ધા ” ॥ ૨ ॥

“જેમણે આઠ પ્રકારના કર્મ ક્ષય કરેદ્વા છે, તે સામાન્યપણે કર્મક્ષયસિદ્ધ
કહેવાય છે. ” સિદ્ધોના પ્રકારને માટે કહું છે કે,

“ કમ્મે સિપ્પે ય વિજ્ઞાણ મંતે જોગે ય આગમે ।

અથ્થજુત્ત અજ્ઞિપ્પાણ તવે કમ્મસ્સણ ઇય ” ॥ ૧ ॥

“ કર્મસિદ્ધ, શિલ્પસિદ્ધ, વિદ્યાસિદ્ધ, મંત્રસિદ્ધ, યોગસિદ્ધ, આગમસિદ્ધ, અર્થસિદ્ધ, યુક્તિસિદ્ધ, અજ્ઞિપ્રાયસિદ્ધ, તપઃસિદ્ધ અને કર્મક્ષયસિદ્ધ ઇત્યાદિ સિદ્ધો કહેલા છે, તે કર્મોદિ સિદ્ધોનો ત્યાગ કરવા માટે બુદ્ધ કહેલ છે એટલે અજ્ઞાનનિષ્ઠાને વિષે સૂતેલા એવા જગત્ને વિષે બીજાના ઉપદેશવડે જીવાદિ તત્ત્વોને જાણનારા તે બુદ્ધ કહેવાય છે.

હવે ઘણા બુદ્ધો પણ આ સંસારના ભયને ત્યાગ કરનારા છે, તેમનો નિરાસ કરવાને કહે છે કે, તે પારગત છે, એટલે સંસારના સર્વ પ્રયોજનના સમૂહને પાર પામેલા છે. કેટલાક યદ્દેહવાદીઓ પણ અક્રમ સિદ્ધપણથી તેવા કહેવાય છે, તે ભ્રમનો નિરાસ કરવા માટે ‘પરંપરાગતાઃ’ કહેલ છે, એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રદ્વારા ચૌદ ગુણગણાણ કરી અનુક્રમે મોક્ષના પદને પામેલા, તે પરંપરાગત કહેવાય છે. કેટલાક તત્ત્વથી કર્મમુક્ત નહીં થયેલા કહે છે કે, ‘પોતાના તીર્થના તિરસ્કારપણથી (વિનાશપણથી) તેના ઉદ્ધાર માટે આ લોકમાં અવતારરૂપે આવે છે.’ એ વચનથી ફરીવાર સંસારમાં આવવાનું અંગીકાર કરવામાં આવતાં, તેમનો નિરાસ કરવાને કહે છે કે, ‘ઉન્મુક્ત કર્મકવચાઃ’ પ્રવલ્લતાથી--ફરીથી પ્રગટ ન થવાપણથી સર્વ પ્રકારે કર્મરૂપી કવચનો જેમણે ત્યાગ કર્યો છે એવા છે. તેથીજ તેઓ ‘અજરાઃ’ શરીરના અજાવથી જરાવસ્થાએ રહિત, માટેજ ‘અમરાઃ’ શરીરને અભાવે નહીં મરનારા, કારણ કે, શરીરના અસંજવથી પ્રાણના ત્યાગનો પણ જેમણે અસંજવ છે, એવા અમર છે; વધી તે સિદ્ધ જગવાનો ‘અસંગાઃ’ એટલે બાહ્ય તથા આન્તર્યંતર એવા સંગથી રહિત છે. વધી તેઓ “ નિસ્તીર્ણસર્વદુઃખાઃ ” એટલે જેઓ સર્વ દુઃખોને ઓઢંગી ગયા છે કારણ કે, જાતિ, જરા, મરણ અને બંધનથી મુક્ત થયેલા છે; જાતિ એટલે જન્મ, જરા એટલે વયની હાનિ, મરણ એટલે પ્રાણ ત્યાગ અને બંધન એટલે તેના કારણરૂપ કર્મો—તે સર્વનો જેમણે સમ્યક્ પ્રકારે વિનાશ કરેલો છે, તેથીજ તે સિદ્ધ જગવાનો અવ્યાવાધ શાશ્વત સુખને અનુજવે છે.

સિદ્ધ જગવાનના એકત્રીશ ગુણો.

“ संठाण^५ वल्ल^५ रस^५ गंध^२ फरस^८ वेयं^३ गसंगजवरहियं^३ ।

इगतीस गुणसमिद्धं सिद्धं बुद्धं जिणं नमिमो ” ॥१॥

“ १ वृत्त, (वर्तुल) २ त्र्यस्र (त्रणखुणादार) ३ चोरस, ४ द्वांबुं अने ५ परिमंरुद्ध—ए पांच संस्थान, १ कृष्ण, २ नील, ३ पीत, ४ रातो अने ५ श्वेत—ए पांच वर्ण, १ तीखो, २ करुवो, ३ कसाएलो, ४ खाटो अने ५ मधुर—ए पांच रस, १ सुगंधी अने २ दुर्गंधी—ए वे गंध; १ गुरु, २ द्रघु, ३ मृदु, ४ खर, ५ शीत, ६ उष्ण, ७ स्निग्ध अने ८ दुखो—ए आठ फरस, १ स्त्री, २ पुरुष अने नपुंसक—ए त्रण वेद, अंग एट्ठे शरीर, संग एट्ठे परवस्तुनो संसर्ग, अने जव एट्ठे जन्म—संसार—आ एकत्रीश उपाधिथी रहित—तेथीज एकत्रीश गुणोथी समृद्धिमान् एवा श्री सिद्ध जगवानोने नमस्कार करीए छीए. ”

ते सिद्धोना आठ गुण.

आठ कर्मोना क्यथी सिद्धोने विषे आठ गुणो उत्पन्न थाय ठे, ते दर्शवे छे—

“ नाणं च दंसणं च अव्वाबाहं तद्देव सम्मत्तं ।

अस्सयठिई अरूवं अगुरुद्धहू वीरियं हवइ ” ॥ १ ॥

“ ज्ञानावरणीय कर्मना क्यथी अनंतज्ञानपणुं, २ दर्शनावरणीय कर्मना क्यथी अनंत दर्शनपणुं, ३ वेदनीय कर्मना क्यथी अनंत अव्याबाध-पणुं,—आ अव्याबाध गुणने लइने अनंत सिद्धो परिमित क्षेत्रमां अन्योन्य अवगाढपणे रहेत्ता ठतां तेमने परस्पर बाधा थवानो अज्ञाव ठे. ४ मोहनीय कर्मना क्यथी क्वायिक सम्यक्त्वपणुं, ५ आयुः कर्मना क्यथी अक्षय स्थितिपणुं, ६ नाम कर्मना क्यथी अरूपीपणुं, अने ६ गोत्र कर्मना क्यथी अगुरुद्धघुपणुं —कारण के, उच्च गोत्रना उदयथी लोकमां गौरव थाय ठे अने नीच गोत्रना उदयथी द्रघुता थाय ठे—सिद्ध जगवानोने विषे ए बनेनो अज्ञाव होवथी अगुरुद्धघुपणुंज ठे. अहिं कोइ वादी शंका करे के, सिद्ध जगवाने, सज्जनोने पूजनीय होवथी गुरुपणुं अने नास्तिकोने पूजनीय न होवथी द्रघुपणुं होय,

તેથી અહિં અગુરુ લઘુપણું કેમ કહેવાય ? ” તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, “ જેમ ઉચ્ચ ગોત્રવાળા પુરુષના આવવાથી આસન ઉપરથી ઊઠવું, આસન દેવું અને પૂજા કરવી વગેરે થાય છે, અને નીચ ગોત્રવાળા પુરુષના આવવાથી તેમ થતું નથી, તેને તો દૂરજ રચાય છે, તેવી રીતે અહિં સિદ્ધ જગવાનોના વ્યવહારમાં થતું નથી; માટે તેઓમાં અગુરુ લઘુપણું છે, તે યુક્તજ છે. ૭ અંતરાય કર્મના ક્ષયથી સિદ્ધ જગવાનોમાં અનંતવીર્યપણું છે, તેથી લોકવર્તી અનંત પદાર્થોનું સમકાલે જ્ઞાન તેમને સંજવે છે. ૮ વળી તે સિદ્ધ જગવાનોને અનંત સુખપણું કહેવાય છે, તે વેદનીક કર્મના વિનાશથી ઉત્પન્ન થયું એવું અવ્યાવાધ સ્વરૂપ અથવા સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ સમજવું.

આ પ્રમાણે શ્રી સિદ્ધ જગવાનના ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવે છે; તેમના સકલ મંગલમય પરમાત્મ સ્વરૂપનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે,—

“ ઇત્યં સ્વરૂપં પરમાત્મરૂપં, નિધાય ચિત્તે નિરવચ્યવૃત્તે: ।

સદ્ધ્યાનરંગાત્કૃતશુદ્ધિસંગા જજન્તુ સિદ્ધિં સુધિયઃ સમૃદ્ધિસ્ ॥૧॥

“ એ પ્રકારે નિર્દોષ વૃત્તિથી ચિત્તની અંદર શ્રી પરમાત્માનું સ્વરૂપ ધારણ કરી શુભ ધ્યાનના સંગથી જેમણે જાવ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલી છે, એવા સદ્બુદ્ધિવાળા જનો સિદ્ધિરૂપી સમૃદ્ધિને જજો. ” ૧

“ જગવત્સમયોક્તીના—મનુસારેણૈષ વર્ણિતોઽસ્તિ મયા ।

પરમાત્મત્વવિચારઃ શુદ્ધઃ સ્વપરબોધકૃતે ” ॥ ૨ ॥

“ શ્રી જિનરાજના આગમના વચનોને અનુસારે આ શુદ્ધ પરમાત્મ તત્ત્વનો વિચાર (સ્વરૂપ) મેં પોતાના અને પર (જીવજીવો)ના બોધને માટે વર્ણન કરેલ છે. ૨

શ્રી જિનજ્ઞાનસૂરિના ચરણકમળના આરાધનમાં ઝ્રમસ્તુલ્ય
 એવા શ્રી જિનજ્ઞાનસૂરિ પ્રકાશિત કરેલા આ
 આત્મપ્રબોધ ગ્રંથને વિષે પરમાત્મ સ્વરૂપ વર્ણન
 નામે ચોથો પ્રકાશ સંપૂર્ણ થયો.

આત્મબોધની દુર્લભતા.

“ નરેન્દ્ર દેવેન્દ્ર સુખાનિ સર્વાણ્યપિ પ્રકામં સુલજ્ઞાનિ લોકે ।
પરં ચિદાનંદપદૈકહેતુઃ સુદુર્લભસ્તાત્વિક આત્મબોધઃ ” ॥૧॥

“ આ લોકને વિષે ચક્રવર્તી અને ઇન્દ્ર વગેરેના સર્વ સુખો પ્રાપ્ત થવા સુ-
ઢ્ઢજ ઢે, પરંતુ ચિદાનંદ-જ્ઞાનાનંદ પદ (મોહપદ)ના હેતુરૂપ એવો તાત્ત્વિક-પાર-
માર્થિક આત્મબોધ થવો અત્યંત દુર્લભ ઢે. ” ?

“ તતો નિરસ્યાશ્વિલ્લુપ્તકર્મ-વ્રજં સુધીજ્ઞિઃ સતતં સ્વધર્મઃ ।
સમગ્રસાંસારિકદુઃખરોધઃ સમર્જનીયઃ શુચિરાત્મબોધઃ ॥૨॥

“ તેથી ઉત્તમ બુદ્ધિવાદ્વા પુરુષોણ સર્વ દુષ્ટ કર્મના સમૂહનો નાશ કરી
સંસારના સર્વ દુઃખોને રોકનાર એવા આત્મિક ધર્મરૂપ પવિત્ર આત્મબોધને સંપાદન
કરવો. ” ૨

તે આત્મબોધ કરનારી શ્રી જિનવાણીનું માહાત્મ્ય.

“ ન તે નરાદુર્ગતિમાપ્નુવન્તિ, ન મૂકતાં નૈવ જરુસ્વજ્ઞાવમ્ ।
ન ચાંધતાં બુદ્ધિવિહીનતાં નો, યે ધારયન્તીહ જિનેન્દ્રવાણીમ્” ॥૩॥

“ જે પુરુષો આ લોકમાં શ્રી જિનેન્દ્રવાણીને ધારણ કરે ઢે, તે પુરુષો
દુર્ગતિને, મુંગાપણને, જરુ સ્વજ્ઞાવને, અંધપણને અને બુદ્ધિની હીનતાને પામતા
નથી. ” ?

“ યે જિનવચને રક્તાઃ, શ્રી જિનવચનં શ્રયંતિ ભાવેન ।
અમલાગમતોઽક્રેશા, જવંતિ તે સ્વલ્પસંસારાઃ ” ॥૪॥

“ જે પુરુષો શ્રી જિન ભગવાનના વચનને વિષે રક્ત છે અને જેઓ જાવ-
વને શ્રી જિન વચનને અંગીકાર કરે છે, તેઓ નિર્મલ આગમના બોધથી ક્લેશ-
રહિત અને અદ્ય સંસારી થાય છે. ” ૨

યદુક્તમાદૌ સ્વપરોપકૃત્યૈ, સમ્યક્ત્વધર્માદિચતુઃપ્રકાશઃ ।

વિજ્ઞાવ્યતેઽસૌ શુચિરાત્મબોધઃ, સમર્થિતં તદ્જગત્પ્રસાદાત્ ॥૩॥

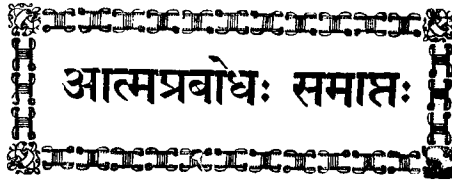
“ જે પ્રથમ કહેવામાં આવ્યું હતું કે, પોતાના તથા પરના ઉપકારને અર્થે
સમ્યક્ત્વધર્મ વગેરે ચાર પ્રકાશવાળો આ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ કહેવામાં આવે છે, તે
પ્રમાણે શ્રી જગવાનના પ્રસાદથી આ શુદ્ધ-પવિત્ર આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ સંપૂર્ણ કહે-
વામાં આવ્યો છે. ” ૩

મિથ્યાદુષ્કૃત પ્રાર્થના.

પ્રમાદબાહુલ્યવશાદબુદ્ધ્યા, યત્કિંચિદાસોક્તિવિરુદ્ધમત્ર ।

પ્રોક્તં ભવેત્તજ્જનિતં સમસ્તં, મિથ્યાઽસ્તુ મે દુષ્કૃતમાત્મશુદ્ધ્યા ૧

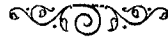
“ વિશેષ પ્રમાદના વશથી, અને બુદ્ધિના અભાવથી, આ ગ્રંથમાં જે કાંઈ
આપ પુરુષોના વચનથી વિરુદ્ધ કહેવામાં આવ્યું હોય, તે આત્મશુદ્ધિવને મારું
સમસ્ત દુષ્કૃત મિથ્યા થાઓ. ” ૧.

ग्रंथकार प्रशस्ति.

(ग्रंथकर्त्तानी गुरुपरंपरा.)

“ श्रीमद्दीरजिनेन्द्रतीर्थतिद्वकः सद्भूतसंपन्निधिः
संजज्ञे सुगुरुः सुधर्मगणभृत्तस्यान्वये सर्वतः ।
पूर्णे चांद्रकुलेऽभवत्सुविहिते पक्षे सदाचारवान्
सेव्यः शोचनधीमतां सुमतिमानुद्योतनः सूरिराट्” ॥१॥

“ श्री वीरजिनेश्वरना तीर्थमां तिद्वकरूप अने सत्य संपत्तिओना निधा-
नरूप गुरु श्री सुधर्मा स्वामी थया हता. तेना वंशमां सर्व प्रकारे पूर्ण एवा चंद्र-
कुलमां^१ विधिपक्क (खरतरगड्ढनी) अंदर उत्तम आचारवादा अने सारी बुद्धि-
वाळा विद्वानोने सेववा योग्य एवा उद्योतन नामे सूरिवर थया हता.

“ आसीत्तत्पदपंकजैकमधुकृत् श्रीवर्द्धमानाभिधः
सूरिस्तस्य जिनेश्वराख्यगणभृद् जातो विनेयोत्तमः ।

यः प्रापच्छिवसिद्धिपंक्तिशरदि श्रीपत्तने वादिनो
जित्वा सद्विरुद्धं कृती खरतरेत्याख्यं नृपादेर्मुखात्” ॥२॥

“ ते उद्योतन सूरिना चरणकमलमां भ्रमररूप श्री वर्द्धमान नामे तेमना
शिष्य थया हता. ते श्री वर्द्धमानसूरिना उत्तम शिष्य श्री जिनेश्वरसूरि गणधर
थया हता. ते जिनेश्वरसूरिण विक्रम संवत् १०८० ना वर्षमां श्री जवद्वपुर-

१ अहिं ‘सुविहिते पक्षे’ एनो अर्थ चंद्रपक्षे उज्ज्वल पक्ष पण थाय छे.

માં વાદિઓને જીતી ત્યાના રાજા કોરેના મુખથી સ્વરતર એવો પદવો પ્રાપ્ત કરી હતી. ૨

“ તચ્છિષ્યો જિનચંદ્રસૂરિગણભૃદ્ જજ્ઞે ગુણાંજોનિધિઃ
સંવિજ્ઞોઽજ્ઞયદેવસૂરિમુનિપસ્તસ્યાનુજોઽનૂત્તતઃ ।

યેનોતુંગનવાંગવૃત્તિરચનાં કૃત્વાર્હતઃ શાસને
સાહાય્યં વિદધે મહચ્છૃતપરિજ્ઞાનાર્થિનાં ધીમતામ્ ” ॥૩॥

તે શ્રી જિનેશ્વરસૂરિના શિષ્ય ગુણોના સમુદ્ધરૂપ શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ ગ-
ણધર થયા હતા. તેમના શિષ્ય સંવેગી અજ્ઞયદેવસૂરિ થયા હતા. તેમણે શ્રી જિન-
શાસનને વિષે મોટા સિદ્ધાંતોના અર્થને જાણવાના અર્થી એવા બુદ્ધિમાન પુરુષોને
સહાય કરવા નવ (શ્રી સ્થાનાંગસૂત્રથી વિપાકસૂત્ર સુધીના) અંગો ઉપર ટી-
કા રચી હતી. ૩

“ તત્પટ્ટે જિનવદ્વજ્જો ગણધરઃ સન્માર્ગસેવાપરઃ

સંજાતસ્તદનુપ્રજ્ઞૂતમહિમા સદ્જ્ઞવ્યવોધપ્રદઃ ।

અંબાદત્તયુગપ્રધાનપદભૃત્ મિથ્યાત્વવિધ્વંસકૃત્

નેતા શ્રીજિનદત્તસૂરિરજ્ઞવદ્ વૃંદારકાઞ્યર્ચિતઃ ” ॥૪॥

“ તે શ્રી અખયદેવસૂરિની પેટે સન્માર્ગની સેવા કરવામાં તત્પર એવા
શ્રી જિનવદ્વજ્જ ગણધર થયા હતા. તે પછી તે શ્રી જિનવદ્વજ્જની પાટે જેમનો ઘણો
મહિમા હે, જેઓ ઉત્તમ એવા જ્ઞવ્ય પ્રાણીઓને બોધ આપનારા હે, અંબા દેવીની
સહાયથી જેમણે યુગપ્રધાન પદ પ્રાપ્ત કરેલું હે, જેઓ મિથ્યાત્વનો નાશ કરનારા
હે અને જેઓને દેવતાઓ પૂજેલા હે, એવા શ્રી જિનદત્તસૂરિ થયા હતા. ૪

“ તદનુ શ્રીજિનચંદ્રઃ સૂરિવરોઽનૂત્ત સ્વધર્મનિસ્તંદ્રઃ ।

સન્મણિમંન્નિત્તજ્ઞાત્રપ્રણતાલિદ્વશિષ્ટભૂપાલઃ ” ॥ ૫ ॥

“ તે પછી શ્રી જિનદત્ત સૂરિની પાટે શ્રી જિનચંદ્રસૂરિ થયા હતા. જે-
ઓ સ્વધર્મને વિષે અપ્રમાદી અને જેમને સર્વ ઉત્તમ રાજાઓ પોતાના સુંદર મુંઝે-
લાલા મસ્તકોથી નમતા હતા.

“ તદ્દર્શે ગુણનિધયઃ સમ્યગ્વિજયા મુનીશ્વરાઃ શુચયઃ ।

श्री जिनकुशलमुनीन्द्र-श्रीजिनभद्रादयो मुनयः ॥६॥

श्री जिनचंद्रसूरिनी पाटे गुणोना निधि रूप, सम्यक् प्रकारे विज-
यवाला, अने पवित्र एवा श्री जिनकुशल अने श्री जिनचंद्र वगैरे मुनीन्द्रो
थया हता. ६

“ जज्ञे मुनीन्द्रस्तदनुक्रमेण श्रीजैनचंद्रो मुनिमार्गसेवी ।

प्रबोधितो येन दयापरेण अक्रब्धराख्यः प्रतिसाहिमुख्यः ७

ते पछी अनुक्रमे मुनिओना मार्गने सेवनारा श्री जैनचंद्रमुनि थया. जे
दयालु मुनिए बादशाहोमां अग्रेसर एवा श्री अकबर बादशाहने प्रतिबोधित
क्यों हतो. ७

तदन्वभूत् श्रीजिनसिंहसूरिः स्वपाटवालहादितसर्वसूरिः ।

ततः स्वधीजिर्जितदेवसूरिः स्फुरत्प्रतापो जिनराजसूरिः ८

श्री जैनचंद्रसूरिनी पाटे पोताना चातुर्यधी सर्व विद्वानोने आनंदित क-
रनार श्री जिनसिंहसूरि थया हता अने तेमनी पाटे पोतानी बुद्धिधी देवताना
सूरि बृहस्पतिने पण पराजय करनार अने प्रतापधी स्फुरणायमान एवा श्री जिन-
राजसूरि थया हता.

तच्छिष्यो जिनरत्नसूरिसुगुरुः श्री जैनचंद्रस्ततो

गच्छेशो गणभृद्गरो गुणगणांजोधिर्जगद्धिश्रुतः ।

तत्पट्टोदयशैलमूर्ध्नि च सूरि र्जास्वत्प्रतापोद्भुरः

पूज्यः श्रीजिनसौख्यसूरिरभवत्सत्कीर्त्तिविद्यावरः ॥७॥

“ ते श्री जिनराजसूरिना शिष्य जिनरत्नसूरि थया अने तेमना शिष्य
श्री जिनचंद्र थया, जेओ गच्छना नायक, गणधरोमां श्रेष्ठ, गुणगणोना समुच्च
अने जगत्सां प्रख्यात थया. तेमनी पाटरूपी उदयगिरिना शिखर उपर सूर्यना
जेवा प्रतापी, पूज्य अने सत्कीर्त्ति तथा सद्भिद्याधी श्रेष्ठ एवा श्री जिनसौख्य-
सूरि थया हता. ९

“ तत्पादांबुजसेविनो युगवराः सत्यप्रतिज्ञाधराः

श्रीमंतो जिनजक्तिसूरिगुरवोऽनूवन् गणाधीश्वराः ।

वैसद्वामगुणैः स्वधर्मनिपुणैर्निःशेषतेजस्विनां

तस्ये मौद्विपदे प्रकामसुजगैः पुष्पैरिव प्रत्यहम् ” ॥१०॥

“ તે શ્રી જિનસૌખ્યસૂરિના ચરણકમળને સેવનારા શ્રી જિનજ્ઞકિસૂરિ ગુરુ થયા, તેઓ યુગપ્રધાન, સત્ય પ્રતિજ્ઞા ધરનારા અને શ્રીમાન્ ગણના અધીશ્વર થયા હતા. ઉદ્દામગુણવાદ્વા, સ્વધર્મમાં નિપુણ અને અત્યંત સુંદર એવા તેઓ પુષ્પોની જેમ પ્રતિદિન સર્વ તેજસ્વી પુરુષોના શિરપર સ્થાન કરતા હતા. ૧૦

તેષાં વિનેયો નિરવદ્યવૃત્તિઃ પ્રમોદતઃ શ્રી જિનલાજ્ઞસૂરિઃ ।
 ઇમં મહાગ્રંથપયોધિમધ્યાત્ સમગ્રહીઙ્ગત્તનમિવાત્મબોધમ્ ૧૧

“ તે શ્રી જિનજ્ઞકિસૂરિના નિર્દોષ વૃત્તિવાળા શિષ્ય શ્રી જિનલાજ્ઞસરિ થયા હતા. તેમણે મોટા ગ્રંથોના મહાસાગરમાંથી રત્નોની જેમ સંગ્રહ કરી આ આત્મબોધ ગ્રંથ હર્ષયી રચેલો છે. ૧૧

૩ ૩ ૮ ૧

હુતાશસંધ્યાવસુચંદ્રવત્સરે સમુજ્જવલ્લે કાર્ત્તિકપંચમીદિને ।
 મનોરમે શ્રીમનરાખ્યવિંદરેઽગમન્નિબંધઃ પરિપૂર્ણતામયમ્ ૧૨

“ સંવત્ ૧૮૩૩ના વર્ષમાં કાર્ત્તિક માસની શુક્લ પંચમીને દિવસે મનોહર એવા મળાર નામના બંદર ગામને વિષે આ ગ્રંથ પરિપૂર્ણ થયેલો છે. ૧૨

યત્કિંચિદ્ગુત્સૂત્રમપપ્રયોગં નિરર્થકં ચાત્ર મયા નિબદ્ધમ્ ।
 પ્રસિદ્ધતચ્છોધ્યમદ્વં સુધીજ્ઞિઃ પરોપકારો હિ સતાં સ્વધર્મઃ ૧૩

આ ગ્રંથને વિષે કાંઈ પણ ઉત્સૂત્ર [સૂત્ર વિરુદ્ધ], અશુદ્ધ પ્રયોગવાદું, અને નિરર્થક-અર્થ વગરનું મારાથી લેવાયું હોય, તે સદ્બુદ્ધિમાન્ પુરુષોએ કૃપા કરી શોધી લેવું. કારણ પરોપકાર કરવા, એ સત્પુરુષોનો સ્વધર્મ છે. ૧૩

યાવન્મહીઃમંરુદ્ધમધ્યદેશે વિરાજતે શૈલપતિઃ સુમેરુઃ ।
 તાવન્મુર્નીઙ્ગૈરભિવાચ્યમાનો જીયાદસૌ ગ્રંથવરાત્મબોધઃ ૧૪

જ્યાં સુધી આ તૃપ્તકલ્પના મધ્ય જાગે પર્વતોનો રાજા સુમેરુ પર્વત વિરાજે છે. ત્યાં સુધી મુર્નીઙ્ગોથી વંચાતો આ ઉત્તમ ગ્રંથ આત્મપ્રબોધ જય પામો. ૧૪

પ્રથમાદર્શેઽલેખિ ક્રમાદિકલ્પ્યાણસાધુના શ્રીમાન્ ।

સંશોધિતોઽપિ સોઽયં ગ્રંથઃ સદ્બોધનક્તિભૃતા ॥ ૧૫ ॥

“ શ્રી ક્રમા કલ્પ્યાણક મુનિએ આ શ્રીમાન્ ગ્રંથને પ્રથમ પ્રતિ (પરત) રૂપે લેખેલો છે અને સદ્બોધ ઉપર જ્ઞકિવાળા તેજ મુનિએ શોધેલો છે. ૧૫

इति ग्रंथकार प्रशस्तिः

